Şii düşüncesinde İslamcılık

İRAN

Mehdi'yi Beklerken

SELİN ÇAĞLAYAN

İRAN

Mehdi'yi Beklerken

SELİN ÇAĞLAYAN

Şİİ DÜŞÜNCESİNDE İSLAMCILIK:

İRAN

MEHDİ'Yİ BEKLERKEN

SELİN ÇAĞLAYAN

CİNİUS YAYINLARI
İNCELEME ARAŞTIRMA ELEŞTİRİ

Babıali Caddesi, No. 14 Cağaloğlu - İstanbul
Tel: (0212) 5283314 — (0212) 5277982
http://www.ciniusyayinlari.com
iletisim@ciniusyayinlari.com

Selin Çağlayan
ŞİI DÜŞÜNCESİNDE İSLAMCILIK: İRAN
MEHDİ'Yİ BEKLERKEN

csagla@gmail.com

Editör: Naci Aklan
Kapak tasarımı: Diren Yardımlı
Dizgi: Neslihan Yılmaz

BİRİNCİ BASKI: Haziran, 2012

ISBN 978-605-127-457-7

Baskı ve cilt:
Kitap Matbaacılık
Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti.
Davutpaşa Cad. No. 123 Kat 1
Topkapı, Zeytinburnu
İstanbul
Tel: (212) 482 99 10

Sertifika No: 16053

Printed in Türkiye

Şİİ DÜŞÜNCESİNDE İSLAMCILIK:

İRAN

MEHDİ'Yİ BEKLERKEN

SELİN ÇAĞLAYAN

Cinius Yayınları

1960 yılında İzmir'de doğdu. AÜ SBF Uluslararası İlişkiler Bölümü'nü bitirdi. 1980'de Yankı dergisinde başladığı gazeteciliği 2003 yılma dek sürdürdü. Çeşitli gazete, radyo ve televizyon kanallarında- Yeni Asır, Milliyet, Anadolu Ajansı, Turkish Daily News, Hürriyet, Yeni Yüzyıl, NTV, CNN Türk, BBC Türkçe Servisi, DW Türkçe Servisi-diplomasi muhabiri ve uluslararası muhabir sıfatıyla Ankara, Atina, Brüksel, Tel Aviv merkezli olarak görev yaptı. Emekli olduktan sonra Ortadoğu'ya ilişkin kitaplar yazmaya başladı. "Şii Düşüncesinde İslamcılık: İran, Mehdi'yi Beklerken" tasarladığı Ortadoğu dizisinin üçüncü kitabıdır. Yazarın "Ve Yaslanarak Şiire" isimli bir de belgeseli bulunmaktadır. csagla@gmail.com

Çağlayan'ın Eserleri:

- İsrail Sözlüğü (İletişim Yayınları, Eylül-Ekim 2004, 2010)
- Müslüman Kardeşler'den Yeni Osmanlılar'a İslamcılık (İmge Kitabevi Yayınları, 2010, 2011)
- Şii Düşüncesinde İslamcılık: İran. Mehdi'yi Beklerken (Cinius Yayınları, 2012)

Bu kitap, ailemin büyük desteği olmasa ortaya çıkamazdı. Sevgili annem Necla Çağlayan'ın maddi ve manevi desteği her daim olduğu gibi yine arkamdaydı. Sevgili kardeşlerim: Sibel Gürsoy, umutsuzluğa düştüğümde bana müthiş terapileri ile moral verdi; Sirel Ekşi, kitabın ilk düzeltmelerini yaparak ağır işçiliğini üstlendi; Adnan Çağlayan, İran konusundaki engin bilgi ve deneyimini benimle cömertçe paylaşarak yol gösterdi. Hepsine müteşekkirim.

Ayrıca, büyük emek vererek kitaba çok değerli katkılarda bulunan editörüm Naci Aklan'a, yayıncılık konusunda bana yepyeni ufuklar açan Cinius Yayınları'na ve kitabımın hazırlanmasında emeği geçen herkese teşekkürü borç bilirim.

Kuşkusuz, kitabın artıları bu saydığım isimlere, yanlışları ve eksiklikleri ise tamamen bana aittir.

İÇİNDEKİLER

2. Kısım
İRAN İSLAM DEVRİMİ

3.Kısım
DEVRİMDEN BUGÜNE

Başlarken

Nisan 1988, Fao Yarımadası... Top seslerinin duyulduğu ön cepheye doğru hızla ilerliyoruz. İki yanımızda, kilometreler boyunca kömürleşmiş hurmalıklar uzanıyor. Çok güçlü bir alev dalgası ile yanmış gibiler. Cephe gerisinde gördüğümüz yüzlerce kullanılmış gaz maskesi ve bu manzara, Irak'ın İran birliklerini itilaflı Fao Yarımadası'ndan atarak kazandığı büyük zaferin ardında kimyasal silahlar olduğu yolundaki söylentileri doğrular nitelikte. Cipimiz bizi cephenin en ön safına dek götürüyor. Iraklılar, Fao'yu geri aldıklarını ve İran ile savaşa neden olan itilaflı Şatt-ül Arap suyolunun denetimini tamamen ele geçirdiklerini dünya basınına kanıtlamak istiyorlar. Beton koruganın üstünde dürbünle İran mevzilerine bakıyoruz. Ancak bu hareketlilik İran topçusunun dikkatini çekiyor ve birden bizi hedef alan şiddetli bir top atışı başlıyor. Hemen koruganın altındaki sığınağa iniyoruz. Dört Türk gazetecisiyiz.[1] Bir o kadar da yabancı gazeteci var. Top ateşi giderek şiddetleniyor. Iraklı mihmandarlarımız endişeleniyorlar. Yaklaşık 20 dakika sonra İran topçusunun ara vermesinden yararlanarak koşarak ciplere biniyoruz. Ateş yeniden başlıyor. Şoförümüz son hızla ve zikzaklar çizerek toprak yolda ilerlerken iki yanımıza top mermileri düşüyor. Sanki bir filmin içerisindeyiz...

---

(1) O dönemde çalıştıkları gazetelere göre; Kemal Balcı (Milliyet), Celal Kazdağlı (Zaman), Zafer Arapkirli (Cumhuriyet), Selin Çağlayan (Turkish Daily News.)

İran ile ilk temasım böyle sıcak bir temas oldu. Daha sonra o korkulu anları hatırladığımda hep cephenin karşı yakasını da görmek için inanılmaz bir istek duydum. Bu, ancak 2 yıl sonra gerçekleşecekti. Ne var ki, savaşın yaralarını yeni sarmaya başlayan cephenin karşı yakası düşündüğümden çok farklı bir yerdi. 1991 başında gerçekleşen Tahran'a ilk ziyaretim, büyük ölçüde erkek kardeşimin o dönemde orada gazetecilik yapıyor olmasının etkisiyle, bir Fars masalı gibiydi. İslam devriminden bu yana İran'ın imajı haline gelen kara çarşaf aralandığında şaşırtacak derecede renkli ve farklı bir hayat olduğuna tanık oldum. Tahran'da iki ayrı dünya vardı. Güney Tahran'da, İslam devrimi kurallarına göre giyinmiş hicaplı kadınlar, eski model arabalar, bunaltıcı bir trafik, kılık-kıyafet kontrolü yapan devrim polisleri ve müthiş bir hava kirliliği ile karşılaştım. Elbruz dağlarının eteklerinde kurulu Kuzey Tahran'da ise, şık villaların yüksek duvarları ile korunan dünyada, devrim kurallarının hiçbir zaman uygulanmadığını keşfedecektim. Yeni rejim, dünya ile hayati ticari bağlantılarını sağlayan Şah rejiminin zenginlerine ve - muhtemelen İran halkına ihanet etmediğini düşündüğü - bazı yüksek düzey bürokratlarına Kuzey Tahran'da adeta bir özerklik tanımıştı. Kuzey Tahran gençliği, Hollywood tarzı partilerde eğleniyorlardı. Paris'i aratmayacak şıklıkta mağazaların yer aldığı modern bulvarlarda kadınlar açık renkli pardösüleri, kuaförlü saçlarının büyük bölümünü açık bırakacak tarzda bağladıkları renkli eşarpları ve göz kamaştırıcı makyajları ile rahatça dolaşıyorlardı. Kardeşimin Afrika Bulvarı'ndaki (halen devrim öncesindeki adı olan Ürdün Bulvarı kullanılıyordu) evine İranlı arkadaşlarının benim için gönderdikleri birbirinden zarif hoş geldin çiçekleri, ağırlandığım leziz İran yemekleri ile donatılmış mükemmel ziyafet sofraları, son derece ince bir zevkle döşenmiş evler, Batı eğitimi almış ama İran'ın binlerce yıllık Fars kültürünü alabildiğine özümsemiş olağanüstü kültürlü ve zarif İranlılar. Daha sonra nezaketin İran toplumunun sadece üst sınıfına değil her kesimine özgü olduğunu da tanık olacaktım. Şablonlara inanmamaya Tahran'a ilk ziyaretimde karar verdim. Bu aynı zamanda İran'a karşı duyduğum büyük ilginin de başlangıcıydı.

İran'da hiçbir şeyin Batı'dan göründüğü gibi olmadığını daha sonraki gidişlerimde de gözlemleyecektim. 23 Mayıs 1997'de Muhammed Hatemi'nin cumhurbaşkanlığına ilk seçilişinin öncesi ve sonrasını, İran'a yaptığım uzun süreli sık ziyaretlerde İranlıların Hatemi'yi iktidara getiren reform taleplerini yakından izleme fırsatım oldu. İran'ın;

"kültürler arası diyalogdan", " İslam'ın geri kalmışlığından", "İslami bir sivil toplumun gerekliliğinden" söz eden, mesela 9 Aralık 1997'de Tahran'da yapılan İslam Konferansı zirvesine katılan onlarca diktatörün önünde İslam ülkelerinin "diktatörlüklerle yönetilmemesi gerektiğini" söyleyebilen, "Batı uygarlığını köklerine inerek anlamaya çalışalım. Batı uygarlığının olumlu yönlerini benimseyerek yeniden ilerleyebiliriz. Bu İslami kimliğimizi reddetmek anlamına gelmez" diyen yeni yüzü Hatemi, Batı'da büyük bir coşkuyla karşılanmıştı. "İran, devrim ihracından vazgeçmiş yüzünü Batı'ya dönüyordu." Oysa yeni yönetimin reform isteyen kesimde yarattığı büyük umut ve hareketliliğe karşın, o günlerde İran'da derin bir kutuplaşma yaşanıyordu. Reformlara karşı çıkan muhafazakârlar ile reformistler her platformda, her köşe başında karşı karşıya geliyorlardı. Hatemi'nin cumhurbaşkanlığı döneminde 8 yıl süren bu sert ve zaman zaman kanlı mücadele muhafazakârların galibiyeti ile sonuçlandı. İran, Ahmedinecat'ın cumhurbaşkanlığına seçilmesi ile yeniden eski Batı karşıtı söylemine döndü.

Bugün nükleer programı nedeniyle bir saldırıya uğrama tehdidi ile yüz yüze olan İran'da, yine Batı'nın anlamakta zorlandığı ezber bozacak gelişmeler oluyor. Yaşananların kodlarını çözebilmek için; ilk kez bir İslam devrimine sahne olan - yani İslamcılık ideolojisinin ilk kez iktidara geldiği - İran'ı, devrimi ve Şii İslamcılığını, global güçlerin kendi politikalarına hizmet edecek şekilde oluşturdukları şablonların dışına çıkarak anlamak gerekiyor. İşte elinizde tuttuğunuz bu kitaba, boyumu aşan böyle bir iddia ile başladım. Geniş bir zaman diliminde, özellikle 2009 sonrasında ve Ortadoğu'da "Arap Baharı"nın başladığı dönemde İran'da yaşanan gelişmeleri gün be gün izleyerek yazıya döktüm. Bu nedenle, bu döneme ilişkin olaylar kronolojik bir sırayla yer alıyorlar. Bu son bölümleri, gelişmelere yetişebilmek ve daha nüve halinde olmalarına karşın kitap okuyucuya ulaştığında anlamlı olabilecek şekilde yorumlayabilmek telaşıyla adeta nefes nefese yazdım.

Kitap, siyasi bir ideoloji olarak İslamcılığın öyküsünü anlattığım ve gerçek niteliğini soruşturduğum "Müslüman Kardeşler'den Yeni Osmanlılar'a İslamcılık" (İmge Kitabevi, 2010) isimli kitabımın devamı niteliğini taşıyor. "İsrail Sözlüğü" (İletişim Yayınları, 2004) ile başladığım Ortadoğu dizisinin ise üçüncü kitabı. Diğer iki kitap gibi akademik bir iddiası olmayıp, arazide elde edilmiş verilerden yola çıkılarak, gazetecilik teknikleri kullanılarak yazılmıştır. Kitabın ulaştığı sonucu okuyucuya empoze etmemek, başka bir deyişle okuyucunun

kendi değerlendirmesini yapmasına olanak tanımak için ele alınan konularla ilgili birbirinden farklı görüşlerin ayrıntılı olarak verilmesine özen gösterilmiştir. Kitap, Şiiliğin ilk ortaya çıkışından İran'ın bugününe, bölgede şu anda yaşananlardan İran'ın yarın nereye gideceğine kadar çok geniş bir alanı kapsamaktadır. Kuşkusuz yeterli ve hatasız olmaktan çok uzaktır. Yine de, bir önceki kitabımın da önsözünde belirttiğim gibi İslamcılığın gerçek niteliğini ve global güçlerin bu ideolojinin gelişmesindeki rollerini anlamaya odaklanarak, Ortadoğu hakkında -resmi tarihten farklı - bir tarih okuması yapmayı mümkün kılabilecek bir mercek elde etmek yolunda bir adım daha attığımı umut etmek istiyorum.

Selin Çağlayan

Giriş

"Mehdi'yi Beklerken" Şii düşüncesinden başlayıp, İran tarihin çeşitli dönemlerini yansıttıktan sonra bugüne uzanacak. Mart başındaki Meclis seçimleri sonrasında ortaya çıkan siyasi tablonun ve İran'ın nükleer programı nedeniyle İsrail ve ABD ile arasında tırmanan gerginliğin sıcak bir çatışmaya dönüşmesi olasılığının İran'ı nereye götürebileceği sorgulanacak. Kuşkusuz, Devrim sonrasında İran'ın izlediği yol, bu dönemde rol alan siyasi aktörler ve üzerinde çok duracağımız dış dinamiklerin etkisi, İran'ın geleceğini olduğu kadar Şii düşüncesinde İslamcılığı ve bu ideolojinin ne yöne evrileceğini anlamak açısından büyük önem taşıyor. Bu nedenle; Ali Hamaney'in En Büyük Lider olarak seçilmesinin ve Haşimi Rafsancani'nin cumhurbaşkanı olarak göreve başlamasının hemen ardından, ülkenin bu günkü gelişmelerin habercisi olan önemli gelişmeler yaşadığı 1990-92 yıllarını Tahran'da görev yapan çok az sayıdaki Batılı gazeteciden birisi olarak yerinde izleyen Adnan Çağlayan'ın değerlendirmeleri ile başlıyoruz. Böylece, o günlerden bu günlere uzanan bu İran analizi ile ilerde ayrıntılı olarak ele alacağımız konular için de bir ön hazırlık yapmış olacağız.

"Humeyni, İran halkının hem dünyasını hem de ahretini yönetti"

"Hüccetülislam Ali Ekber Haşimi Rafsancani, bugün geriye baktığımızda İran için tam anlamıyla kırılma noktası teşkil eden bir dönemde

cumhurbaşkanlığı görevinde bulundu. İran İslam devriminin lideri Büyük Ayetullah Ruhullah Humeyni'nin 1989 yılı ortasında vefatından sonra hem dini hem de siyasi anlamda rehbersiz kalan İran toplumu, Batılıların deyişiyle 'pragmatik' bir din adamı olan Rafsancani'yi, 8 yıldır yürüttüğü Meclis Başkanlığı görevinin ardından Cumhurbaşkanı olarak seçti. İran'da 1979 yılında yaşanan siyasi ve sosyal depremi ve bu sarsıntıyı izleyen yılların İran toplumunu nasıl biçimlendirdiğini anlayabilmek için, Ayetullah Uzma yani Büyük Ayetullah Humeyni'nin, benzeri pek çok ülkede bulunan dini siyasi ticaretine alet etmiş alelade figürlerden birisi olmadığının altını çizmek gerekir. Humeyni'nin asıl gücü, adının önündeki unvandan yani bu unvanın temsil ettiği derin bağlılık duygusundan geliyordu.

Büyük Ayetullah - Şii dünyasında aynı anda en fazla bir kaç din adamı bu unvanı taşıyabilir - Şii dini hiyerarşisinde en üst noktaya çıkabilmiş olan din adamının unvanıdır. Talebeliğin ardından gelen molla ve Hüccetülislam derecelerinin ardından Ayetullah unvanı gelir ve din adamlarının ezici çoğunluğu için en üst nokta budur. Bu derecelere sahibi din adamları neticede birer takipçi ve uygulayıcıdır. Dinin yeni gelişmeler ve değişen zamana vereceği yanıtları belirlemek yani içtihatta bulunmak ise Müçtehitlere yani Büyük Ayetullahlara düşer. Şii inancına bağlı kitleler günlük yaşamlarının değişen koşullar karşısında din dairesinde kalarak sürmesi için halen hayatta olan Büyük Ayetullahlardan birisini kendilerini rehber olarak seçerler. Merce-i Taklid, yani taklit makamı olarak adlandırılan bu uygulama çerçevesinde seçtikleri Büyük Ayetullah'ın içtihatlarını izleyerek yaşamlarını sürdürürler. Bu sistem, Büyük Ayetullah Humeyni'nin yalnızca bir devrim lideri ya da herhangi bir din adamı olarak kalmasının önüne geçti. Devrimin ardından dini liderlik makamına oturan Humeyni, İran halkının hem dünyasını hem de ahretini yönetti.

Gücünü Şii inancının Mehdi kültünden alan bu uygulama, yani dini liderin, çocuk yaşta kaybolmasına rağmen halen yaşadığı kabul edilen ve ortaya Mehdi olarak tekrar çıkacak 12.İmam'ın vekili olarak görev yaptığının kabulü, Büyük Ayetullah Humeyni'nin İran halkı üzerinde inanılmaz bir kontrol kurmasını sağladı. Bu da, Irak'la yapılan (1980-1988) savaş boyunca İran halkının direncini sürdürmesini ve sayıları milyona varan 'şehitlerini' ve esirlerini kabullenebilmesini mümkün kıldı.

Güçsüz dini lider güçlü cumhurbaşkanı formülü

Humeyni öldüğünde arkasında dev bir siyasi ve sosyal bir boşluk bıraktı. Hüccetülislam Rafsancani, tam bu noktada ipleri eline aldı. Daha doğrusu alabildi, çünkü Humeyni yaşadığı sürece derin dondurucuda hapis kalan siyasi hırslar gün yüzüne çıktı ve Dini Liderlik makamına, Ayetullah mertebesine yeni getirilen Ali Hamaney seçildi. Dini lideri seçen Uzmanlar Konseyi, tercihini güçsüz bir figürü ön plana çıkarmak yönünde kullanmıştı. Bu seçimi yapan Konsey üyelerinin hangi değerlendirmeleri ön plana çıkararak, Ayetullah Hamaney'i seçtikleri belki de hiçbir zaman tam olarak bilinemeyecek ama bu kararlarının sonucu ilk kez icraat yapabilen bir Cumhurbaşkanının ortaya çıkmasıydı. İran halkı, ahiretlerini kurtarmak için kendilerine yeni bir Merce-i Taklid bulmak arayışına girerken, Cumhurbaşkanı Rafsancani, dünya işlerini yoluna koymaya girişti. Batı dünyasının,'Nihayet İran'da konuşabileceğimiz bir lider ortaya çıktı, artık işleri düzeltebiliriz' beklentisi, Saddam Hüseyin'in ordusunun Kuveyt'e girdiği Ağustos 1990 tarihinin ardından gelen gelişmelere kadar yerinde bir değerlendirme gibi göründü. Rafsancani, savaşla yıkılmış ülkesini kalkındırmak ve ticaret yapan (Antep fıstığı üretimi ve ihracatı) bir aileden gelmenin verdiği kazanç odaklı yaklaşımı ile, tamamen devletin elindeki ülke ekonomisini özel sektöre açmak ve sıkıntısı çok hissedilen tüketim mallarının tekrar ulaşılabilir olmasını sağlamak yönünde adımlar attı. Bununla da kalmadı ve İran'da yaşamı boğucu bir hale getiren 'hiç bitmeyen devrim' teorisini lafta desteklemekle birlikte bu teorinin araçlarını ortadan kaldırmaya başladı.

Ülkede devrimden sonra iç güvenliği sağlayan 'Devrim Komiteleri'ni' mevcut polis ve jandarma güçleriyle birleştirdi. Bu komitelerin zaman içinde gerçek bir kolluk gücü gibi davranmasını sağlayacak düzenlemeleri hayata geçirdi. İki cümleyle ifade edilen bu değişiklik, ilk bakışta göründüğünden çok daha büyük bir anlam ifade etti. Çünkü bu komiteler, devrime giden yolda Şah güçleriyle çarpışan, devrimden sonra da günlük yaşamın Dini Lider Humeyni'nin direktifleri doğrultusunda düzenlenmesi için sokaklarda terör estiren büyük çoğunluğu çok genç fanatiklerden oluşuyordu. Devrim sonrası işgal ettikleri polis ve jandarma karakollarına yerleşen ve kendi içinde örgütlenen bu kontrolü çok zor grubun, savaş sırasında da hizmetlerinden istifade edilmiş ancak 1990'lı yıllara gelindiğinde, tasfiyeleri kaçınılmaz hale

gelmişti. Rafsancani'nin bu operasyonu, İran'ı çok yakından izleyenlerin dışında hiç kimsenin dikkati çekmedi. Dışarıdan bakıldığında, sokaklarda yine kamuflaj üniformalı, silahlı, sakallı genç adamlar dolaşıyordu ve bunların birbirlerinden pek farkı yok gibi görünüyordu. Oysa fark büyüktü, artık emirlerini Cumhurbaşkanlığı makamından alan ve harfiyen uyan devlet memurlarına dönüşmüşlerdi.

Cumhurbaşkanı Rafsancani, izleyen yılarda başarılı olduğu görülecek bu operasyonu bir başka biçimde Pasdaran yani Devrim Muhafızları üzerinde de uyguladı. Irak ile yapılan savaşta pişmiş bu birlikleri düzenli bir ordu biçiminde örgütledi ve kentlerin dışına çıkardı. İlk aşamada başarılı gibi görünen bu operasyonunun sonucu ise, sırtını bu silahlı güce dayamayı uygun gören Dini Lider Ayetullah Hamaney'in kayırmaları nedeniyle devlet içinde devlet yaratılması oldu ama bu, kuşkusuz ilerleyen yıllar içindeki başka gelişmelerin de büyük pay sahip olduğu bir gelişme olarak değerlendirilmelidir. Rafsancani, bir başka silahlı güç olan Besiç'ler (gönüllüler) için ise, belki de henüz bir tehdit oluşturma noktasına gelmediği için kayda değer bir girişimde bulunmadı. Bu güç, Büyük Ayetullah Humeyni'nin Irak'la savaş sırasında '20 milyonluk ordu istiyorum' talimatıyla kurulmaya başlanmıştı. Rafsancani 'nin işbaşına geldiği 1989 yılında, henüz büyüklerin savaş oyunlarını oynayan 11-12 yaşındaki çocukların, biraz tehlikeli tınılar taşısa da, müsamerelerine benzeyen 'askeri tatbikatlar' yapan, İran şartlarında zararsız bile sayılabilecek bir yapılanmaydı. Ancak, İslam devriminin sonsuza kadar süreceği inancına fazla kapılan ya da bu çocukların bir gün büyüyerek ciddi bir güç, buna bağlı olarak da siyasi bir manivela oluşturacağını öngören devlet içindeki bazı organlar, işi ciddiye aldılar. İran-Irak savaşında şehit olan askerlerin yetimlerinin öncelikle alındığı Besiç birlikleri gelişti ve İran'da yaşanan son muhalif gösterilerde tüm dünyanın gördüğü gibi İslami rejimin temel dayanağı olduklarını gösterdi. Rafsancani'nin Besiç konusunda ne düşündüğünü bilmiyoruz. İran'da gerçeği hemen hiçbir zaman yansıtmayan resmi açıklamalar dışında bu oluşum hakkında gerçek kanaati neydi, eğer açıklamazsa hiç bilemeyeceğiz ama bu gücün ortaya çıkmaya başladığı yıllarda işbaşında olan Rafsancani'nin, herhangi bir açık girişiminin kayda geçmediğini belirtmekle yetinelim.

Rafsancani'nin 1989'da işbaşına gelmesinin ardından başka çarpıcı iç gelişmeler de oldu. Özellikle, ticaretin liberalleşmesi alanında önemli adımlar atıldı. Dünya ile ilişkiler ve bölgesel gelişmelerin bir

ulusun kaderini ne kadar çarpıcı bir şekilde etkilediğinin örnekleri de Rafsancani'nin döneminde yaşandı ve halen bu gelişmelerin etkileri sürüyor. Hem dini hem de siyasi gücü tartışmasız bir biçimde elinde tutan Büyük Ayetullah Humeyni'nin ölümünün ardında bıraktığı boşluk güçsüz bir dini lider ve icraat yapma gücüne sahip bir cumhurbaşkanı ile çözülmeye çalışılmıştı. Bu formül, kulağa çok iddialı da gelse, İslami bir rejimle yönetilen çoğunluğu Şii olan bir toplumun yaşadığı İran'da olabilecek en seküler yönetim biçimiydi. Her ne kadar Rafsancani bir din adamı olsa da, Cumhurbaşkanı'nın tüm yetkileri dünyevi meseleler ile sınırlıydı. Dini meseleler ise kendisi bir Müçtehit olmayan Ayetullah Hamaney'in aldığı - son tahlilde belki de İran'da bile yaşamayan bir Büyük Ayetullah'ın onayına muhtaç - kararlarına kalmıştı. Kısacası, artık İran rejimin tepesinde yetkisini bizzat Mehdi'den alan ve din ile devlet işleri arasındaki sınırı görünmez kılan bir otorite yoktu.

Batı dünyasının Rafsancani'nin pragmatik bir yönetici olduğuna dair inancı ise bir temenniden çok yaşananlara dayalıydı: İrangate skandalına. Şah Rıza Pehlevi'nin Amerikan silahlarıyla oluşturduğu dünyanın 4. büyük ordusunun devrimden sonra geri kalanının, Irak'la savaşabilmesi için gereken yedek parça ve mühimmatın temini amacıyla yapılan gizli pazarlıkların bizzat Rafsancani'nin orkestra şefliğinde yürütülmesi, Batı'nın İran'daki muhatabını bulduğuna inanmasını sağlamıştı. Gerçekten de bu olay, Rafsancani'nin Batı'nın en büyük düşman ilan edildiği bir dönemde, ülke çıkarları için herkesle iş yapabileceğini göstermiş olması açısından son derece önemliydi.

Kırılma Noktası

İran Devrimi, belki kaçınılmazdı ama Şah rejiminin yerine bir İslam devleti kurulması kaçınılmaz mıydı? 1980 yılında yeni düzenin kaosu devam ederken ve Cumhurbaşkanlığı postunda Beni Sadr gibi bugünün tanımıyla bir ılımlı İslamcı olarak nitelenebilecek birisi otururken, Halkın Mücahitleri, Peykar, Tudeh ve Fedayen gibi siyasi partiler hala aktifken, Saddam Hüseyin İran'a saldırdı. 8 yıl devam eden bu savaş, her türlü muhalefeti bastırmaya mazeret oluşturdu ve din adamlarının İran üzerindeki hâkimiyetlerini mutlak hale getirmelerini sağladı.

Rafsancani dönemine gelirsek, 1989'dan 1997'ye kadar İran'ı yöneten bu din adamı/siyasetçi işbaşına geldiğinde ülkesini dünya ile barıştırmak olarak özetlenebilecek yaklaşımını yaşama geçirebilecek güce ulaşmıştı. Savaş yorgunu İran halkı, ateşli nutuklar, devrim ihracı

söylemleri değil, bir huzur ve yaralarını sarma dönemi ihtiyacı içindeydi. Bu ihtiyacı karşılamak ise, dünya ile yeniden bağlantı kurmak ve bunu yaparken de içerideki radikal unsurları ayaklandırmamak gibi bir dengeyi kurabilecek zekâ ve kıvraklığa sahip bir yöneticinin işiydi. İran şanslıydı, Rafsancani'nin şahsında bu yöneticiyi bulmuştu ama hiç kimsenin hesaba katmadığı bir şey vardı. Komşu ülkenin lideri Saddam Hüseyin. Hüseyin, 1990 yılının Ağustos ayında Kuveyt'e saldırarak, bir kez daha ordusu aracılığıyla İran'ın kaderini değiştirdi. Yalnızca kaderini değiştirmekle kalmadı, bu ulusa bugün de pençesinde olduğu paranoyasını armağan etti. İran halkı, tüm kesimleriyle, kendilerini hedef alan, ABD'nin başını çektiği bir Batı dünyası saldırısının yalnızca bir zaman meselesi olduğuna ikna oldu. Irak'la uzun savaşın ardından toparlanmaya niyetlenen İran, Amerikan uçaklarının CNN'den naklen yayınlanan saldırılarının görüntülerinin ardından, askeri açıdan güçlenmenin birinci öncelik olduğu kanısına vardı. Halen devam eden ve nükleer enerji tartışmalarıyla gündemdeki yerini koruyan İran'ın niyetlerine ilişkin tartışmaların aslında tek yanıtı var: 'Kendini koruma içgüdüsü.' Rafsancani'nin 8 yıllık cumhurbaşkanlığı döneminde özellikle 1991'den sonra zemin kaybetmeye başlamasının, ardından gelen Hatemi'nin reform çabalarının başarısızlığının, Devrim Muhafızları ve onlara sırtını dayamış Dini Lider Ayetullah Hamaney'in 2000'li yıllara çok güçlü girmelerinin, Ahmedinecat gibi sofistike İran toplumuna asla liderlik yapamayacak bir politikacının cumhurbaşkanlığı koltuğunda oturmasının altında hep bu, 'Sıra bize gelecek' inancı var. Türkiye'deki bazı çevrelerin halen güçlü bir şekilde inandığı ülkenin parçalanması korkusu, belki buna yakın bir örnek olarak gösterilebilir. Ancak, İran'ın korkusu hem çok daha derindir, hem de Afganistan ve Irak'ın işgali, Libya'ya askeri müdahale gibi örnekler, bu korkuyu her geçen gün tazelemekteu ve derinleştirmektedir. Rafsancani'nin pragmatik, dünyayla barışarak zenginleşme ve devrimin sert köşelerini yumuşatma politikasını sürdürememesini yalnızca Saddam Hüseyin'e bağlamak kolaycılık gibi gelebilir. İran'ın yumuşama sürecine girememesine kuşkusuz yalnızca Saddam Hüseyin neden olmadı. Irak'ın Kuveyt'i işgalinin sonucu olan 1. Körfez savaşının ardından artık unutulmaya yüz tutan bir başka savaş daha yaşandı: yine İran'ın hemen yanı başında Azerbaycan-Ermenistan savaşı.

Önce Ulusal Çıkarlar

Irak'la savaş eşyanın tabiatına uygundu. Neticede, İran Irak ilişkilerinde kökü yıllarca geriye dayanan Şatt-ül Arab bölgesinin aidiyeti konusunun ön planda olduğu gerginlik vardı. Komşu ülkeyle savaşmak, hele de saldırgan karşı tarafsa, İran halkı açısından anlaşılabilir bir şeydi. İran'ın kimyasını bozan, aralarında Türkiye'nin de bulunduğu Batı ülkelerinin Arapların da desteğiyle ABD'nin yolunu açıp Irak'ı ezmeleri, arkasından da bu ülkenin fiilen bölünmesinin yolunu açacak, düzenlemelere girişmeleriydi. Tecrübeli Ali Ekber Velayeti'nin yönetimindeki İran Dışişleri Bakanlığı, özellikle Çekiç Güç ve hedefleri konusunda, Türkiye'de görülen naif yaklaşımı hiç sergilemedi. Kuzey Irak'ta uçuş yasağı uygulamaya konduğu anda bu yolun nereye çıkacağını anlamışlardı. Ellerinden geldiği kadar, bölgeye nüfuz etmeye çalıştılar ama dikkatlerini çok daha büyük bir tehlikeye, Kafkaslarda yaşanan trajediye çevirmek zorundaydılar. İşte o noktada, İran İslam Devrimi'nin dünya Müslümanlarını birleştirme ve devrim ihraç etme söylemi kırıldı. Ulusal çıkarlar - ki Irak'ın Körfez savaşında ezilmesinden sonra 'Sıra bize gelecek' korkusuyla yeniden belirlendikleri böylece açıkça ortaya çıktı - devreye girdi ve Tahran, Azerbaycan-Ermenistan savaşında tarafını belirledi: Ermenistan.

İran, binlerce yıllık yerleşiklik deneyimi ile iş diplomasiye gelince dünyada pek fazla rakip tanımaz. Bu konuda, İranlı diplomatların nükleer enerji kavgasında yaptıkları manevralar bir fikir verebilir. İran diplomasisi Kafkasya savaşında da mükemmel çalıştı. Tahran, bir yandan - İran nüfusunun yaklaşık üçte birini oluşturan - Azerileri kontrol altında tutmak diğer yandan da Ermenistan'ın tek hayat damarı haline gelen İran-Ermenistan sınırını açık tutarak özellikle yakıt ve gıda maddesi ihtiyacını karşılamak gibi zor bir işe soyunmuştu. Ülke nüfusunun ciddi bir bölümünün soydaşı ve aynı zamanda İranlıların çoğunluğu gibi Şii olan Azerbaycan karşısında alınan bu tutumun, İran'ın dünyadaki İslami hareketler üzerindeki itibarını sarsmamasını sağlamak ise diplomatların işiydi. Bunu başardılar. Gelişmeleri yakından izleyen Batı dünyasının devleri, Ermenistan'ın desteklenmesi işlerine geldiği için seslerini çıkarmamayı seçti. Sözde Türk Birliği kurma yolundaki Türkiye ise, Tahran'a dolayısıyla Erivan'a belki de altından kalkamayacağı bir darbe vurma seçeneğinin üzerinde bile durmadan gelişmeleri seyretmekle yetindi. Tahran, Azerbaycan'ın yenilgisiyle

sonuçlanan bu savaşta niçin Erivan'a örtülü destek verdi? Batısında, Türkiye, doğusunda savaş halinde olduğu Azerbaycan, kuzeyinde iç savaşın göbeğindeki Gürcistan ile kuşatılmış Ermenistan'a niçin sınırını açık tutarak, hayat damarı bağladı? Yanıtı basit: parçalanma ve işgal edilme korkusu.

Azerbaycan Cumhurbaşkanı Ebulfeyz Elçibey'in Şii dayanışmasını değil de Türk birliğini öne çıkarması, İran Azerbaycan'ından Güney Azerbaycan olarak bahsederek birleşmeden dem vurması, Türkiye'nin görünürde bir Türk Birliği için tüm gücüyle harekete geçmiş gibi görünmesi, Tahran'ı ürküttü. Savaşı kazanmış bir Azerbaycan'ın, İran Azerbaycan'ını karıştırmak için harekete geçeceği ve bunun da, Batı koalisyonu ve Türkiye tarafından İran'a müdahale etmek için kullanılacağı sonucuna vardılar. Tahran'ın Kafkasya politikası, bugün de devam eden parçalanma korkusunun, dış ve iç politikasını nasıl biçimlendirdiğini görmek açısından iyi bir örnektir. Bu korkunun izlerini, Tahran tarafından 1980'li yıllarda kurulan Hizbullah'ın teşkilatlandırılmasında ve Sünni-Şii bariyeri aşılarak Hamas'a Suriye kanalıyla verilen büyük destekte de görmek mümkün. Öyle ki İran, devrim ihracı hedefinden saparak, bu örgütleri kendisine yönelik olası bir saldırıyı caydırmak için ileri karakol olarak değerlendirmeye başlamıştır."

Adnan Çağlayan'a göre, "Rafsancani'nin cumhurbaşkanlığı döneminde dış gelişmeler iç dinamiklerin önüne geçmeseydi, belki de bugün ılımlı İslam denemesinin hedefi laik temeller üzerinde kurulmuş Türkiye Cumhuriyeti değil, İslam dünyasını bin yıldan fazla zamandır derinden etkilemiş İran olacaktı."*

*Yazarın, Anadolu Ajansı'nın 1990-92 yıllarında Tahran temsilciliğini yapan gazeteci Adnan Çağlayan ile yaptığı mülakatlardan özetlenmiştir.

I. Kısım

Şii düşüncesi ve İslam Devrimi öncesi İran

BİRİNCİ BÖLÜM

Şii düşüncesi

Bu bölümde Şiiliğin ortaya çıkışına, gelişimine ve çeşitli dönüşümlerine ilişkin iddiaları inceleyerek öncelikle İran devrimini yapan düşünceyi anlamayı amaçlıyoruz.

Şia ya da Şiilik nedir?

Şia ya da Şiilik, Sünni (Peygamber'in sünnetine uyanlar ya da geleneğe uyanlar) inancından ayrılarak ortaya çıkmıştır. Hz. Muhammed'in ölümünden sonra liderliğin onun ailesine mensup (Ehli Beyt), kuzeni ve damadı olan Hz. Ali ve çocuklarına ait bir hak olduğunu savunur. Bu nedenle halifenin seçim yolu ile değil kan esasına dayalı olarak seçilmesi gerektiğine, Hz. Ali'nin soyundan gelenlerin, on iki imamın kutsal bir kişilik taşıdığına, onu seçenleri sevmek, onu seçmeyenleri sevmemek gerektiğine inanan birbirlerinden farklı mezheplere verilen ortak isimdir. Şia topluluğu içersindekilere de Şii denmektedir. Etimolojik açıdan "Şia" kelimesi, Arapçada "se-ye-a" kökünden gelen fırka, bölük, taraftar, yardımcı taraftar anlamına gelmektedir. İslam literatüründe önce Hz. Ali'nin taraftarları anlamında "Şiat-ı Ali" nin kısaltılmış şekli olarak kullanılmıştır. Hz. Hüseyin'in 681'de Kerbela'da öldürülmesinden sonra ise, bu kez bir terim olarak Emeviler'den bu olayın intikamım almak, Hz. Ali ve soyunun haklarını aramak, onun

nesline yardım etmek için bir araya gelenleri ve onlara taraftar olanları ifade etmeye başlamıştır.

Şiilik nasıl ve ne zaman ortaya çıktı?

Şiiliğin ne zaman ve buna bağlı olarak neden ortaya çıktığı konusunda çeşitli tartışmalar vardır. Sünni kaynakları ağırlıklı olarak Hz. Muhammed'in 632'deki ölümünden sonra halifenin kim olacağı tartışmasının bir sonucu olduğunu belirtseler de çeşitli Şii kaynaklarına göre, bu tartışma Peygamberin henüz hayatta olduğu dönemde başlamıştı. Hz. Ali'yi en ideal halife adayı olarak gören Peygamber'in Abu Zer el-Gifari, Selman el-Farisi, Mikdad el-Esved gibi yoldaşları ilk Şiilerdi. Bernard Lewis gibi bazı yazarlar ise, bu grubun oluşturduğu fraksiyonun ve daha sonra dönüşeceği Şiilik mezhebinin, Peygamber'in ölümünden sonra Hz. Ali'nin meşru halife olduğu tezine dayalı tamamen siyasi bir hareket olduğunu savlarlar. [1] Bir diğer teori ise Şiiliğin, halifenin kim olacağı kadar - özellikle halife ve ulemanın rolü konusunda - İslam'ın farklı yorumlanışından dolayı ortaya çıktığıdır. En başından beri Sünni dünyada İslam'ın zahiri (görünür, dış) ve batıni (ezoterik, gizli) yorumları olmuştur ki, bunlar ileride şeriat ve sufizm akımlarını oluşturmuştur. Şiilik ise, bu iki ayrı yorumu İmam'ın kişiliğinde kaynaştırmıştır. Dolayısıyla sorun kimin halife olacağından çok, bu kişinin görev ve niteliklerinin neler olacağı olmuştur. Ezoterizm üzerine kapsamlı çalışmaları ile tanınan Cihangir Gener'e göre ise, Hz. Ali yanlıları İslam'ın batıni yorumunu benimseyen Hanifler denilen grup idi. Dolayısıyla mücadele dinin batini ve zahiri yorumunu savunanlar arasındaydı. [2]

Sonuç olarak ilk halife olarak - bir grup Müslüman tarafından - Hz. Ebubekir seçilmiştir. Bu karar 30 yıl sonra İslam toplumunda ilk iç savaşın (fitne) yaşanmasına neden olacaktır. Hz. Ömer'den sonra halife olan Hz. Osman'ın öldürülmesi yeğeni Emevi Suriye Valisi Muaviye tarafından Hz. Ali'nin bir komplosu olarak ilan edilir. (Bunda Emeviler ve Hz. Ali'nin mensubu olduğu Kureyş kabilesi arasında İslam öncesine dayanan bir kan davasının etkisi olduğu da söylenir.) Muaviye'nin, Hz. Ali'nin halifeliğine karşı çıkması üzerine Irak'ta 2 yıl süreyle üst üste savaşlar yapılır. Sonuçta, iki taraf anlaşmaya karar verir ve hakem tayin ederler. Hakemin halifeliği Muaviye'ye vermesi üzerine - bunun neden ve nasıl gerçekleştiği konusunda çok çeşitli iddialar vardır - Hz. Ali'yi suçlayan bir grup taraftarı ayrılır, bunlar 661'de Irak'ta Necef

yakınlarında Hz. Ali'yi zehirli bir okla öldürecek olan Haricilerdir. Hz. Ali'nin oraya gömülmesi ile Necef Şiiliğin en önemli merkezi haline gelecektir. Hz. Ali'nin oğlu - Hz. Muhammed'in torunu - Hz. Hüseyin de, otoritesine karşı geldiği Muaviye'nin oğlu halife Yezid tarafından 680'de Kerbela'da öldürülecektir. Şiiler halen bu olayı her yıl Muharrem ayının 10' una denk gelen "Aşure" günü ile anmaktadırlar. Baba ve oğlun şehit düşmüş olması, Şiilikte bir şehitlik miti yaratacaktır. Kerbela'da Hz. Hüseyin'in "gayrimeşru" otoriteye boyun eğmek yerine ölmeyi tercih etmesi, başta İran İslam Devrimi ideolojisi olmak üzere, Şiiliği besleyen en önemli kaynaklardan birisi olacaktır. İran İslam Devrimi'nin ideologu olarak kabul edilen Ali Şeriati'nin,"Her gün Aşure, her yer Kerbela" sloganı devrimin sembolü olmuştur. [3]

Şiiliğin iki ana kolu nedir?

Sünni İslam, Emevilerin liderliğinde bir imparatorluğa dönüşürken Şiilik, ancak 1500 yılında İran'da Safevilerin iktidara gelmesi ile resmi din hüviyetini kazanarak güçlenecektir. Şiilik gelişimi boyunca iki ana gruba ayrıldı. Yedi İmamcılar ve On iki İmamcılar. Yedi İmamcılar ya da İsmaililer, Hz. Ali'den sonra gelen yedinci imam olan İsmail'in izleyicileridir. İsmaililere göre, 769 yılında gaibe karıştığına inanılan İmam İsmail ilahi bir figürdür ve Tanrı'nın bütün özelliklerine sahiptir. On iki İmamcılar ise, Hz. Ali'den sonra gelen on ikinci imam olan Muhammed el-Muntazir'i izlerler.

Yedi İmamcılar, İsmaililer

Yedi İmamcılar olarak da bilinen İsmailileri incelemeye, gizemli bir mezhep olduğu yolundaki iddiaları göz önüne alarak, Gener'in bu konudaki sıra dışı yorumlarına göz atarak başlıyoruz. Gener'e göre, İsmaililik, Hz. Ali'nin torunu Zeynelabidin'in soyundan gelen İmam Cafer Sadık'ın oğlu İsmail'in imamlığını kabul eden Batınilerin örgütüdür. İsmaili öğretisi hem felsefi hem de örgütsel açıdan, o güne dek var olan Batıni ekollerinin, kadim Babil ekolüne ve Pisagoryen öğretilere dayalı Saabi inançlarının, Maniciliğin, Neo Platonculuğun, Hermetizmin devamıdır.

Giderek genişleyen Sünni İslam imparatorluğunun kontrolü altına giren topraklarda farklı inanç ve ideolojilere sahip halk ve gruplar, İslam'ı kabul etme baskısı altında kalınca muhalif Ali yandaşlığını benimseyerek kendi inançlarını korumaya çalışmışlardır. İslamiyet'in,

kendi bünyesinde var olan Hanif dinin Batıni felsefesi dışında, Sünni yönetim Batıni ekollerle ilk kez Mısır'da karşılaşmıştır. İslam ordularının Halife Ömer döneminde Mısır'ı fethi sırasında burada Hıristiyan, Yahudi ve eski çok tanrılı din taraftarları yaşamaktaydılar. Mısır'ın Batıni inanç sisteminin merkezi olan Osiris mabedinin yıkılmasından ve rahiplerinin büyük bölümünün Kudüs'e geçmesinden sonra Batini doktrininin merkezi İskenderiye'deki Yeni Eflatuncu İskenderiye Okulu olmuştu. Yeni yönetim ilk iş olarak - önceki fetihçilerin de yaptıkları gibi - İskenderiye kitaplığını yaktı. Okuldaki rahipler mecburen Müslüman oldular ancak kendi öğretilerinden vazgeçmeyerek onu İslami bir çerçeve içerisine oturttular. Bunun için, Halife Ömer ile Hz. Ali arasındaki iktidar çekişmesinden yararlandılar ve Ali yandaşları olarak, İslamiyet'e çok farklı bir boyut kazandırdılar. Alevilik-Fatımilik adı altında oluşturdukları mezhep, Sünni İslam'daki yaratana tapınma yerine, Tanrı-evren-insan üçlemesinden oluşan varlık birliğini benimsedi. Sünni Ortodoks Müslümanlar bunu sapkınlık olarak nitelendirdilerse de, Peygamberin damadının yandaşı olan bu Müslümanlara bir şey yapamadılar. Bu inanç, sözünü ettiğimiz nedenlerle Arapların zorla Müslümanlaştırdığı halklar arasında hızla yayıldı. Şiilik-Alevilik çatısı altında kendi inanç normlarını koruyarak toplandılar. Böylece Zerdüştler Şii, Şamanist Türkler Alevi, Mısırlılar ile bazı Arap kavimlerinin bugünlerdeki ardılları da, Dürzî ya da diğer Batıni mezheplerin üyeleri oldular. Müslüman olan İskenderiye Okulu filozofları ise, Yunanlı filozofların özellikle Pisagor ve Eflatun'un eserlerini hızla yayarken oluşturdukları akıma tasavvuf, kendilerine de Sufi dediler. (Gener'in bu yorumunun çoğunluğun paylaştığı bir görüş olmadığını önemle belirtmeliyiz. Tasavvuf akımının niteliği halen son derece tartışmalı bir konudur. S.Ç.) Bu akım öylesine yayıldı ki, zaman içerisinde Sünni mutasavvıflar da ortaya çıktı. Sufi kelimesi, bu düşünce akımının kaynağının Yunan felsefesi olduğunun delilidir. Çünkü Yunanca Sofos, akıl, hikmet ya da bilgelik anlamındadır. Aynı kökten gelen sufi kelimesi de, İskenderiyeli filozoflarca bu nedenle seçilmiştir. Filozof ve felsefe sözcükleri de aynı kökten türemedir. Sevgi ve güzellik anlamına gelen "Pilos" ile "Sofos"un birleşiminden doğmuştur. Felsefe, akıl ve hikmetin önderliğindeki güzellik ve sevgidir. Sufiler, Mısır ve Mezopotamya'dan sonra Kudüs'ten Türkistan'a kadar İslam dünyasında hızla yayıldılar. Sufi önde gelenlerinin üyesi bulunduğu Karmatiler mezhebine "İsmaililer", Hz. Muhammed'in kızı - Hz. Ali'nin karısı - Hz. Fatma'nın

soyundan geldiklerini iddia etmeleri nedeniyle de, Mısır'daki Hz. Ali yandaşlarına, "Fatımiler" adı verildi.

Karmatiler

Farabi'nin ifadesi ile "gerçek akıl devletini, kardeşliğe ve eşitliğe dayanan bir cumhuriyeti kurma" amacındaydılar. Bu çerçevede, ilk İsmaili devleti Hamat Karmat tarafından 874'de İran körfezinin güneyindeki Lasha'da kuruldu. 150 yıl süren ve tamamen laik olan bu devlete kurucusunun ardından Karmatiler (ya da Karmatlar) dendi. Bir meclis tarafından yönetilen devletin ordusu 929'da Mekke'yi işgal ederek Kâbe'deki kutsal kara taş "Haceri Esvet"i Lasha'ya - daha sonra tekrar yerine bırakacaklardı - götürdü. Bu arada mezhebin Ortadoğu'ya yayılmış diğer kolları da başta Bağdat olmak üzere tüm büyük İslam kentlerinde, gizli "İhvan-ı Sefa" dernekleri halinde örgütleniyorlardı. İhvan-ı Sefa'yı ilerleyen bölümlerde inceleyeceğiz.

Karmatiler bir süre sonra Bağdat ve tüm Mezopotamya'yı kontrolleri altına aldılar. Artık Bağdat'taki halife, ipleri Lasha'da olan bir kuklaya dönüşmüştü. (Aklı ön plana çıkaran) Mütezile akımı Bağdat'ta bu koşullarda ortaya çıktı. Sünni İslam otoritesinin yokluğunda sufiler, her türlü dini ve siyasi fikri tartıştılar. 10. yüzyılda, Bağdat hilafeti de yönetimini laikleştirmek zorunda kaldı. Halifeler teokratik birçok ayrıcalıklarının yanı sıra, Cuma namazında adlarına hutbe okutmaktan bile vazgeçtiler. Namaz kılma, oruç, hac zorunlu olmaktan çıkarıldı, kadın-erkek eşitliği kabul edildi. Bağdat'ta yönetim, "Umera" denilen, İhvan-ı Sefa derneklerine dayanan sufilerin elindeydi. İslamiyet'in başkentindeki bu ortam İran'dan Türkistan'a ve Endülüs'e kadar birçok yerde yankılanacaktı.[4]

Karmatiler'in kimliği hakkındaki tartışmalar halen sürmektedir. Genel kanı, İsmaili mezhebinden oldukları yolundadır.[5] Ancak, mesela "ismaili.net" bu iddiayı reddederek bunun her zaman - doğru yola çağıran - bir "dava" hareketi olan İsmailileri karalama amacı güttüğünü ileri sürmektedir.[6] İsmaili araştırmacı Ferhad Daftary'ye göre ise, İmam Cafer el Sadık'ın velayeti konusunda çıkan anlaşmazlıkta büyük oğlu İsmail'i izleyenlere İsmaili dendi. Şiiliğin devrimci bir kolu olan İsmaili dava hareketi Abbasi halifeliğini yıkmak için gizli ve devrimci bir hareket olarak örgütlendi. Hareketin merkezi güney batı İran' da idi ve bütün İsmaili grupları birleştirerek dört bir yana kendi öğretilerini yayan dai'ler göndermeye başladı. Karmati devleti Irak'ta kuruldu

ancak Irak dışındaki Karmatiler de - yanlış olarak - İsmaili dava hareketi ile ilişkilendirildiler. Dava hareketi 870'den itibaren Rey'den ve Kum'dan başlayarak İran'a yayıldı. 899'da Übeydullah el- Mehdi (Fatimi devletinin kurucusu olacaktır) halifeliğini ilan edince hareket ikiye ayrıldı. El-Mehdi'yi kabul edenlere Fatimi İsmaililer dendi, etmeyenler Bahreyn ve güney Irak'ta yerleştiler ve genellikle bunlara Karmatiler dendi. İran'daki İsmaililerin çoğu Karmati fraksiyonuna katıldılar. Daha sonra İran'daki Nizayri İsmaililer - Fatimi İmamı Nizar'ı izleyen - Hasan Sabbah tarafından örgütlenecekti.[7] Bu çerçevede, Karmatilerin gerçek niteliği de büyük bir tartışma konusudur. Bunun boyutlarını görebilmeniz için çeşitli kaynaklardan kısa alıntılar yapalım.

Çağatay ve Çubukçu'ya göre, "Ehl-i Beyt sevgisini istismar ederek kurdukları gizli teşkilat sayesinde siyasi nüfuz elde etmeyi amaçlayan ve neticede Sünni akideyi ortadan kaldırmayı planlayan" bir harekettir.[8] Mehmed Ali Aynii'ye göre, "Bütün din, ırk ve sınıflara uygun akıl, hoşgörü ve eşitliğe dayanan bir akaidi kabul etmiş olmaları özellikle Batı'da etkili olmuş ve bu hareket masonluğun gelişmesinde önemli rol oynamıştır."[9] Emre Kongar Karmatileri, "9. yüzyılda ortaya çıkmış olan ilk İslam komüncüleri. Anadolu'da 'fetret devri'nde önem kazanan Şeyh Bedrettin hareketinin ataları, gizli bir örgüt. Zenginden alıp yoksula vermek, genel uygulamaları. Bu açıdan Robin Hood 'un da ataları" ifadeleriyle anlatır.[10] Öte yandan Fethullah Gülen, Karmatileri sapık bir batini mezhep olarak tanımlar. Ortak mülkiyeti ve zenginlerin mallarını paylaşmayı savunarak özellikle Irak'ta fakir halkı etkileyip güç kazanmışlardır. Görünüşte dindardırlar ancak siyasi amaçları vardır ve Abbasi halifeliğini yok etmek için etraflarına çapulcuları toplamışlardır. Nikâhı reddetmiş, her türlü ahlaksızlığı yapmış kendilerinden olmayanları düşman ilan ettikleri, bir din icat etmişlerdir. [11] Prof. Yasar Nuri Öztürk'e göre, Karmatiler, "baldırı çıplak taifesi" değil, tam aksine; erdem, ahlak ve fikir üreten bilginlerdir. [12]

Abbasi halifeliğine karşı başkaldıran ve "Ben Tanrıyım" dediği için katledilen Hallacı Mansur ya da Mansur oğlu Hüseyin el-Hallac'da (858-921), Karmatilerle ilişkilendirilir. Mansur'un hayatı Fransız düşünür Louis Massignon tarafından derinlemesine araştırılarak kaleme alınmıştır. Massignon, Ali Şeriati'nin ustalarından birisidir ve ileride göreceğimiz gibi hem Şeriati'nin hem de Ayetullah Humeyni'nin Mansur'un batini felsefesinden etkilendiği yolunda görüşler vardır. Bir Alevi sitesi olan "kizildelisultan.com", Karmatiler'in niteliği ko-

nusundaki belirsizliğin Karmati örgütlenmesinin ve istihbaratının gizlilik esaslarının akıllara durgunluk verecek derecede olmasından kaynaklandığını belirtir.[13]

Fatimiler

Kısaca, yine Gener'den alıntılarla Fatimiler'e de değinelim. Fatimiler, 909'da Mısır'da kuruldu. Karmatiler gibi onları da, İsmaililiğin 6. derecesine sahip inisiyatik (inisiye edilmişlerden oluşan) bir meclis yönetiliyordu. Bu meclislerin başında yer alan 7. dereceye sahip İsmaili şeyhleri, devlet başkanı konumundaydılar. Fatımiler, piramitleri ve mabetleri inşa eden Mısırlı eski sanatkâr loncalarını yeniden "Fütüvve-İzciler" adı altında örgütleyerek gençlerden kurulu büyük bir askeri güç oluşturdular. Diğer tüm Batıni örgütlenmelerde olduğu gibi, Fütüvve'de de, derecelere dayalı bir sistem vardı. Toplam 9 dereceden oluşan Fütüvve teşkilatının 7. derecesinde olanlara "Ahi-kardeş" denirdi. Türkler arasında yaygınlaşan Ahilik, adım bu kaynaktan aldıysa da sonradan Sünnileri de kapsayan bir niteliğe bürünmüştür.[14]

Gizli İslamcı örgütlerin ilki, İhvan-ı Sefa

Şimdi de Gener'in İsmaili inancını yayan temel örgüt olarak gördüğü İhvan-ı Sefa konusunda biraz bilgi edinelim. Ama önce, bilindiği kadarıyla gizlilik esası üzerine kurulu olan bu ilk İslamcı örgüt hakkındaki tartışmanın da henüz sonuçlanmadığını hatırlatalım. Suriyeli akademisyen Omar A. Farrukh'a göre, örgüt ile ilgili olarak bilinenlerin tümü üyeleri ile yakın arkadaşlığı olan dönemin ünlü yazarlarından Ebu Hayyan Tevhidi'nin (ö.1009) verdiği bilgilerden oluşmaktadır. İhvan-ı Sefa ya da "İhvan el Sefa va Kullen el Vefa va Ahl el Hamd va Abna' el Majd-Dürüst kardeşler, güvenilir yoldaşlar, övgüyü hak edenler, zaferin oğulları" isimli gizli topluluğun Basra'da ve sonra Bağdat'ta, 9 ya da 10. yüzyılda ortaya çıktığı sanılıyor. Bu ismi "Kelile ve Dimne" isimli hayvanlarla ilgili felsefi öyküleri içeren bir kitabın "Yüzük boyunlu güvercin" bölümünden almışlardır.[15] Tevhidi'nin rasgele verdiği sanılan beş isim dışında üyelerinin kimlikleri, nerede ve ne zaman yaşadıkları hakkında kesin ve ayrıntılı bilgi yoktur.[16] Farrukh'a göre, örgütün üyeleri Müslümandır ancak dinlere özellikle İslam'a farklı bir yorumla yaklaşmaktadırlar. Özel bir misyona yönelik olduğu anlaşılan faaliyetlerinde hemen göze çarpan Şiî renkler, sadece gösterişten ibarettir çünkü kitleleri yönlendirmek

için zekice kullanılmıştır. Aslında örgüt hiçbir mezhebe bağlı değildir. İslam ve Yunan felsefesinin yardımıyla, mevcut dinlerin yerini alacak, herkese uygun ve kimseyi dışlamayan ruhani bir doktrin oluşturmayı amaçlamışlardır.[17] İhvan-ı Sefa bazı kaynaklara göre, özde entelektüel bir akım olarak kalmıştır. Mason örgütleri ile bağlantılandırılmasına neden olan örgüt yapısındaki büyük gizlilik dönemin Ortodoks İslam anlayışına karşı olmasından kaynaklanıyordu.[18] Farrukh, risalalerden anlaşıldığı kadarıyla örgütün siyasi bir programı olmadığını sadece bazı üyelerinin siyasi güç elde etmek istediğini belirtir. [19]

Yaygın görüş ise, örgütün siyasi amaçları olduğu şeklindedir. Mesela Philip K. Hitti, örgütün mevcut siyasi düzene (Abbasilere) muhalif, sadece felsefi değil aşırı Şii, olasılıkla İsmaili görüşleriyle bir dinsel-siyasal kurum olarak biçimlenmiş olan, sömürücü ve baskıcı zorba düzeni yıkmak için hep birlikte eyleme geçen, toplumun farklı kesimleri arasında hücreler kurmuş olan devrimci bir hareket olduğu kanısındadır. Halkçı düşünce sistemini ve dinsel inançları kullanarak iktidarı zayıflatmayı ve devirmeyi hedef almıştı. Hareketin önderleri, toplumun her kesiminin yani soyluların, aydınların, köylülerin ve tüccarların desteğini almaya uğraşıyorlardı. [20] Birinci görüşü savunanlara göre ise, örgütün amacı Müslümanları bağnazlıktan kurtarmak, bilim anlayışını ve doğa bilimlerine dayanan felsefeyi egemen yapmak, toplumu düzeltecek bir aydınlar ahlakı yaratmaktı. Şeriat yanlış inançlarla bozulmuştu. Felsefe ile temizlenmeli, gerçek özü meydana çıkarılmalıydı. Bilgide ve gerçeklere ulaşmada, bir yol göstericiye gerek vardı. Ölümsüz olan ruhun Tanrı'ya ulaşabilmesi için bir yol haritası oluşturmaya çalıştılar. Bunun için öncelikle felsefe ile İslami kurallar arasında bir uzlaşma arayarak neo-Platoncu bir yaklaşım, Aristo mantığı ve Pithagorasçı sayılar bilimini kullandılar. Bu çerçevede eski Yunan, Hint ve İran öğretilerini sentezleyerek İslam inançları ile Yunan felsefesi, Zerdüşt dini, Hint gizemciliği ve Gnostizm unsurları taşıyan bir öğreti ortaya çıkardılar.[21]

Biraz daha nüanslı bir yoruma göre ise, örgütün ortaya çıktığı dönemde felsefe ve bilgiye çok değer verilmekteydi. Abbasi halifesi Memun (ö.833), felsefenin koruyuculuğunu üstlenmişti ve Mütezile akımını onaylıyordu. Bu dönemde Yunan filozoflarına ait pek çok eserin Arapçaya çevrilmeye başlanması elit entelektüeller arasında Yunan felsefesine karşı büyük bir hayranlığa yol açtı. Bu da, İslami kuralların yorumlaması konusunda farklı fikirler oluşmasına neden

oldu. Oysa şunun farkına varılmalıydı ki, akıl insan için vazgeçilemeyecek bir unsur olsa da aklın anlama gücünün bir sınırı vardı, bir şeyi bütünlüğü ile kavrayamazdı ve faaliyet alanı sınırlıydı. İşte bu nedenle ancak doğru metodu öğretecek gerçek bir manevi rehbere gereksinmesi vardı. Bağımsız felsefe trendi, İslam şeriatına bir tehdit niteliği alınca bir grup gerçek bilgin Basra'da belirli dönemlerde bir evde toplanıp felsefe ve dini uzlaştırmaya çalıştılar. Onlar "İhvan"dı ve çok muhtemelen İsmaili misyonunca görevlendirilmişlerdi. İslami öğretinin yeni bilgi ile süpürülüp yok edilmesini engellemek için yeni bir sentez oluşturmaya çalıştılar. Seyid Amir Ali'ye göre, bu noktada bütün hakikat severlerin üzüntü ve endişesini paylaşan küçük bir düşünürler topluluğu - halktan kopuk ve İslam'a karşı entelektüellere tepki olarak - cehalete ve fanatizme kayan Müslümanları engellemek ve bilginin ışığını koruyabilmek için bir "Kardeşlik-İhvan" oluşturdular. Ve kendilerine Saf Kardeşlik "İhvan ı-Sefa" adını verdiler.[22]

Dünyanın ilk ansiklopedisi, "İhvan ı-Sefa Risaleleri (Resâ'il)"

Dünyanın ilk ansiklopedisi olarak kabul edilen "İhvan ı-Sefa Risaleleri (Resâ'il)" de, bu grup tarafından aynı amaçla yazıldı. Sonradan Mısır'da basılacak olan risaleler, elli iki bölümdür. Bunların dışında örgütün üst dereceli üyeleri için hazırlanan daha ileri düzeyde bilgi içeren iki belge daha mevcuttur, "Risalat al Jami'ah- Kapsamlı Risale" risalelerin sofistike bir özetidir ve yeni fikirler de içermektedir. "Risalat al Jami'at al Jami'ah au al Zubdah min Rasa'il-İhvan ı-Sefa Risalelerinin kreması" ise, Kuran surelerinin sembolik ve batıni yorumlarını içeren bir belgedir.[23] Günümüze de kalan kopyalarında, örgütün İsmaili batini akımlarla bağlantılı olduğuna dair kanıtlar olsa da bu konudaki tartışmalar da henüz sonuçlanmış değildir. Sonraki dönemlerde, risalelere sahip çıkan İsmaililer bunları "Kuran'dan sonraki Kuran" olarak nitelendirmişlerdir. Ancak risalelerdeki bazı açıklamalar Sünni bir kökene kanıt olarak gösterilmektedir. Sonuç olarak, örgütün mezhep ayrılıklarına karşı olması nedeniyle her türlü kaynağı kullanmış olabileceği iddiası daha akla yakın gelmektedir.

Risaleler Yunan, Babil ve Judeo-Hıristiyan öğretilerden etkilenmiştir. Bilimler, beş grupta toplanmıştır; matematik ve mantık, astronomi ve fizik, deneysel ve akılsal psikoloji, tevhid ve kelâm, ahlâk. Neo-Platoncu gelenekten kaynaklanan insanı küçük bir evren ve evreni büyük bir insan olarak değerlendirmeye sıkça rastlanmaktadır. Her

şey tek varlıktan (Tanrı'dan) çıkmıştır ve yine ona dönecektir. "Tüm varlıkların yaratılışı birbirine bağlı ve sıralıdır... En aşağı evrende olan olaylar, bağlı oldukları en üst evrenin göksel düzen ve yönetimi gereği oluşurlar... Başka evrenlerin varlıkları üzerinde, bu evrenin varlıkları ile benzetme yaparak, akıl ışığı ve kalp gözü ile düşünmek gerekir." Yaratılış, Tanrı'dan çıkış ile başladı, son varlık katında bütünlüğe ulaştı. Bu çıkış, Tanrı'nın özünden güçlü bir fışkırma (sudur) niteliğindeydi. Bu nedenle yoktan var etme diye bir olay yoktur, var olan Tanrı'dan, görünüş alanına çıkarak biçimlenme vardır. Doğanın tüm aşamaları arasında sürekli bir gelişim vardır. Bitkilerin ilk derecesi, madenlerin son derecesine, bitkilerin son derecesi de, hayvanların ilk derecesine bağlıdır. Maymunda da insana benzer nitelikler vardır. İnsandan sonra meleklere, oradan ilâhî evrene ve mutlak varlığa doğru bir yükseliş söz konusudur. Bilgi, üç aşamalıdır; çevremizde bulunan nesnelerin, yer kaplayan varlıkların bilgisi yalnız duyu verileriyle sağlanır, kanıtlama yoluyla daha üstün varlıkların bilgisi kazanılır, us, sezgi ile insan kendi özünün bilgisini sağlar, kendi kendini bilir. Kendini bilmek bilginin en yüksek aşamasına ulaşmaktır. İnsanlar kusurlu da olsa bir din seçmelidirler, bu dinsiz olmaktan iyidir çünkü her dinde hakikatin çeşitli unsurları bulunmaktadır.[24]

Başta Gazali (1058-1111) ve İbn-i Arabî (1165-1240) olmak üzere İslam bilginlerinin risalelerden önemli ölçüde etkilendikleri bilinir. Risaleler, Kuzey Afrika ile İspanya ve dolayısıyla Avrupa'da etkisini göstermiştir. Bunlar, "İnsanoğlunun, yaşamın ve dünyanın gizemlerinden süzülüp gelen bir saf bilginin (bilimin) tanıklığıdır. Bu tanıklık, ilk ansiklopedi olan (bu) çok değerli yapıttan çıkmaktadır. Bu, öylesine üstün bilgidir ki, Kızıl (gül)-Haç Kardeşlerinin (Aşağıda incelenecek) de simgesi olur. Yüksek bilince sahip bilginlerin Kutsal Bilimi doğu ve batı uygarlıklarını sarsmıştır. İhvan'ın Fez'de bir merkezi vardı ve aydınlığı (yayılması) İspanya'nın kalbine kadar etkili olmuş ve oradan da başka ülkelere geçmiştir."[25]

Risalelerde, Kuşlar (II, 178–377) ve Hayvanlar (No.22) üzerine çok ilginç bir bölüm vardır. Bu, insanın niteliklerinin hayvanların kuşların ve (Kuran'a gizli bir biçimde gönderme yapılarak) cinlerinkiyle imalı bir şekilde karşılaştırıldığı alegorik bir öyküdür. Yaratılış hakkında bir konferansta farklı türlerin ve milletlerin temsilcileri konuşmaktadır. Sonunda, "ideal birey" herkese tek tek hitap eder, "Kamil insan, yani akıllı, içgörü ve anlayış sahibi olan kökende İranlı, inançta Arap, din-

de Hanif, davranış biçiminde Iraklı, gelenekte Yahudi, kılavuzlukta Hıristiyan, sadakatte Süryani, bilgide-bilimde Grek, görüşte Hintli, yaşam biçimiyle Sufidir; melek ahlaklı ve rabbani fikirlidir." (III, 376) Örgütün, "Abbasi rejimini yıkmak için toplumun her katmanına sızmış olduğu gerçeği risalelerde açıkça ve iftiharla dile getirilmektedir, "Ey kardeş bil ki, Tanrı, Kutsal Ruhu ile size ve bize yardım lütfedecektir. Bizim, farklı yerlere yayılmış soylu ve kibar insanlar arasında dostlarımız ve kardeşlerimiz vardır. Onlar arasında şehzadeler, vezirler, yüksek yazıcılar ve vali oğulları, tanınmış kent eşrafı, büyük toprak sahibi zengin köylüler, küçük mülk sahipleri, ticaret erbabından kişiler ve çocukları, ulema oğulları, edebiyat adamları, kadı ve din adamlarının çocukları, zanaatkârlar, yerel liderler, zanaat ve meslek örgütleri önderleri ile oğulları ve yakınları vardır. Her gruba, bilgisi, anlayışı ve sezgisini uygun bulduğumuz kardeşlerimizden bir kardeşi bizi temsil etmek üzere gönderdik. Bu kardeşler gruplara, arkadaşlık duygusu nezaket ve sevgiyle danışmanlık yapıyor, öğütler veriyorlar." (IV, 188)[26]

Joel Carmichael, İsmaililerin özel propaganda yöntemleri ile dönemin imtiyazsız halk kitlelerini örgütlemede son derece başarılı olduklarını belirtir. Özellikle çeşitli zanaat gruplarına yönelerek İslami loncalar oluşturmuşlardır.[27] Risalelerde, Abbasilerin yıkılacağı ve örgütün iktidara geleceği zaman astronomik hesaplarla tahmin edilmeye çalışılmıştır. Yıldız hareketlerine bakarak, Abbasi rejiminin kuruluşundan 240 yıl sonra yıkılacağını ve bunun sonunda iktidarın kendi ellerine geçeceği kehanetinde bulunmuşlardır ve gerçekten de böyle olmuştur. [28] Örgüt hakkındaki ayrıntılı çalışmaları ile tanınan Prof. Abbas Hamdani ise, bunu örgütün astronomiden çok siyasetteki ustalığına bağlar. Risalelerdeki astronomik olaylarla siyasi gelişmeler konusunda kehanette bulunulmasının örgütün 909'da ilan edilecek olan (ilk Şii halifeliği) Fatimi halifeliğine halkı hazırlamak amacı güttüğünü ileri sürer. Hamdani'ye göre, halka "Kayıp İmam"ı beklemekten vazgeçip içlerindeki - yeni bir devlet kuracak olan - imam için çalışmaları telkin edilir. Böylece Hamdani, Risalelerin yazılış tarihini de 909'un az öncesi olarak belirler.[29]

Alevi yazar İbrahim Mert'e göre, İhvan, ulemanın elindeki bilgiyi kendi inancı çerçevesinde öne çıkararak ve halka yayarak iktidarı hedeflemiştir. Geliştirdiği "Fazilet Toplumu" projesi, toplumun örgütlenmesini ve propaganda ile bilinçlendirilmesini öngörmektedir. Ayrıntılı bir örgütlenme modeli ve hedef kitleye yönelik olarak her yaş

grubu için farklı programlar oluşturulmuştur. Propagandanın çekirdek birimi ailedir. Bir propagandacı öncelikle kendi ailesini değiştirip dönüştürmekle yükümlüdür. Risalelerde verilen öğütlerin komünist (ve İslamcı) örgütlenme teknikleri ile gösterdiği benzerlik son derece ilginçtir, "Propaganda, hikâyeler anlatılıp kıssadan hisse çıkarma yöntemine dayanabilir. Sözlü ya da yazılı propagandanın hedef kitlesi çok geniş olmalıdır. Cami cemaatine, halk sohbetlerine, ilim-irfan sahiplerine, yerel yöneticilere, komutanlara, kadılara, memurlara, vezirlere ve sultanlara yönelik, değişik propaganda yöntemleri kullanılabilir... Her tabaka, sınıf ve kesimden insanlarla temas kur. Sabırlı ol. İnsanlara sevgi ve tatlılıkla yaklaş. Onlarla, yemekteki tuz gibi kaynaş. İyi bir mürşid ol, irşad eyle; iyi bir mürid ol, talep eyle... Her sınıfa ve kesime hitap et ama ille de yoksulları, ayak takımını, evsiz barksızları, egemenler tarafından malı mülkü elinden alınmışları yanına çekmeye bak. Bunu yapabilmek için, hakir bir kulübeye bir çul atıp, orada beklemen yeter. Çünkü bu kulübe onların uğrak yeri ve senin örgütlenme merkezin haline gelir." Sonuçta varılacak olan yer "Kardeşlik ve Fazilet Şehri"dir. Thomas More'un Ütopya'sını andıran bu şehir, ayrı düşenlerin kavuşabileceği, cemaatin toplanabileceği, kendi kararlarını kendilerinin verebilecekleri bir yer olarak tanımlanır, "İnsanlar işbölümü sayesinde ihtiyaçlarını karşılamak üzere imece yolunu seçerler. Bu şehirde, bütün bedenler ve ruhlar birdir. Tüm düşmanları, şeytan yandaşlarını alt eden bu ruh birliğidir. Fazilet Şehri'nin insanları, faziletli kardeşlerden oluşur. Bunlar arasında dostlar, şerefliler, iyiler ve bilginler de vardır. Birbirlerini sever, öğütleşir ve yardımlaşırlar. Her biri, diğerinin iyiliği için çalışır. İlişkileri, gizli ve açık sadakat üzerine kuruludur." [30]

Kaygusuz'a göre, "Risaleler, Proto İsmaili Alevilerin (Karmatiler) ve Fatimilerin inançsal, siyasal, eğitimsel ve yönetimsel yaşamlarını düzene koyan öğretilerini resmen kurumlaştırmış, iki yüzyıla yakın sürmüş olan Komünistlik Karmati Federe Devleti'nin, daha sonra da Alamut Nizari İsmaililerin anayasası ve yasalarını oluşturmuştur." [31] Risalelerin üzerinde 70'li yıllarda en ayrıntılı felsefi çalışmayı yapan Fransız bilim adamı Yves Marquet, yazarlarının İsmaili oldukları konusunda kanıtlar sunmuşsa da, dönemin resmi İsmaili ideolojisini yansıtan bir belge olamayacağı kanısındadır. Risaleler, dönemin tarihini şematik ve son derece idealize bir şekilde yansıtmaktadırlar dolayısıyla bilimsel sonuçlar çıkarmak doğru olmaz. Risalelerin Fatimi halifeliği öncesinde yazılmaya başlandığı ve sonradan derlendiği so-

nucuna da varan ve risaleleri Sabiler tarafından yazılmış bir metin ile de ilişkilendiren Marquet'in bulgularının, İslam tarihi uzmanlarınca tartışma konusu edildiğini de belirtelim.[32] Kısacası bize, İslamcılığın köklerinin sanılandan çok daha öncesine dayandığı yolunda önemli kanıtlar sunan "İhvan" ve risaleleri konusunda henüz kesin bilimsel sonuçlara varılmış değildir.

İsmaili öğretisi

Bütün bu bilgileri biraz daha anlamlandırabilmek umuduyla İsmaililerin, kadim uygarlıklardan kaynaklanan gerçek bilgiyi içeren, sufi öğretiyi dünyanın dört bir yanında açtıkları İhvan-ı Sefa dernekleri ile yaydıklarını savunan Gener'den özetleyerek İsmaili öğretisi ve örgüt yapısını kısaca inceleyelim.

İsmaililer'de şeriatın iddia ettiği gibi cennet veya cehennem yoktur. Cennet de, cehennem de bu dünyadadır. Yaşamını mutlu geçirmiş kişi cennette, mutsuz kişi ise cehennemdedir. Ortodoks Sünni yönetimin baskısı nedeniyle gerçek inancın gizlenerek Müslüman görünme âdeti, "takkiye"nin ilk uygulayıcıları Sünni topluluklar içinde yaşayan İsmaililer olmuştur. İsmaililik, Pisagorculuğun bir nevi devamı gibidir, dolayısıyla 7 sayısının kutsallığına inanırlar. İsmaili öğretisi, 7 dereceli bir tekâmül zincirini içermektedir. Örgüte kabul edilenlere - gerekli eğitime sahip, ahlak düzeyi yüksek bireyler olmaları zorunluydu - beyaz elbise giydirilir ve sonsuz itaat ve ketumiyet yemini ettirilirdi. İlk derecede, - "Müminler" - İslamiyet ve Kur'an öğretilirdi çünkü semavi bir dini tam manasıyla tanımayan kişi, bu dinin ötesindeki öğretileri anlayamazdı. İkinci derecede - "Mükellefler" - diğer dinler de öğretilerek tüm dinlerin aynı hedefe yöneldikleri gösterilirdi. Üçüncü derecede - "Dai'ler" - sır saklama öğretilir, (Hz) Muhammed ve ondan önceki 7 peygamberin yaşam ve görüşlerinin yanı sıra, tarikatın sırları da yavaş yavaş verilmeye başlanırdı. "Marifet kapısı" denilen dereceye yükselen Dai'ler(çağıran, davet eden anlamına gelmektedir) tarikata kimlerin girebileceğine, haklarında araştırma yaparak karar verir, mezhep ve davası hakkında propaganda yaparlardı. Entelektüel düzeyleri yüksekti, görev bölgelerindeki, dinler, mezhepler, gelenek ve diller konusunda geniş bilgiye sahiptiler. Dai'lerin tamamı, dönemin üstün nitelikli filozoflarından oluşmuş ve önemli eserler yaratmışlardı. İsmaililikte zahiri bilimlerden batını bilimlere doğru aşamalı bir eğitim uygulanmıştı. Batını bilimlerin öğretildiği en önemli merkez

Kahire'deki El Ezher Üniversitesi idi. Dördüncü derece "Dai-yi Ekber-Büyük Dai" idi. Bu seviyedeki müritlere "Baba" da denirdi. Daha sonraki yüzyıllarda Yesevilik'te ve Bektaşilik'te, en üst mertebeye ulaşanlara verilen bu unvan İsmaililerin bu geleneğine dayanmaktadır. Beşinci derece, "Tarikat kapısı" idi ve tarikatın gerçek sırları verilmeye başlanarak tüm dinlerin sadece, gerçeğe ulaşmak için yetersiz kalan birer yöntem olduğu anlatılırdı. Hücce ya da "Hakikat Kapısı" denilen altıncı derece - bir İsmaili'nin ulaşabileceği son dereceydi - evrende varolan ikilik, Tanrının üçlü vasfı ve kâinatı meydana getiren dört büyük güç gibi, Batıni doktrinin en önemli sırları verilir, "Tüm Peygamberlerin, diğer bütün din kurucular gibi sadece birer Kamil İnsan oldukları, Tanrısal nurun 'Işık' olduğu" gibi bilgiler öğretilirdi. Ona ulaşmak için bu derecedekiler ruhlarını arındırmak ve Kamil İnsan konumuna yükselmekle mükelleftiler. İsmaililere göre, Tanrıya ancak altıncı derecedekiler öldükleri zaman ulaşabilirlerdi. Yedinci derece tanrısaldı, bu dereceye sadece Tanrının yeryüzündeki tezahürü olduğuna inanılan ve Şeyh el Cebel (Doğanın şeyhi), "Belag-ı Azam (Kutsal Kelam Üstadı)" ve "Namus-üI Ekber (Büyük Sır Üstadı)" gibi isimler verilen İsmaililerin lideri sahipti.

Müslüman Kardeşler ve Masonlar, İhvan-ı Sefa'nın ardılları mıdır?

İsmaililikte dinlere üstün tutulan Batıni öğretiyi yaymak için o günün bilinen dünyası 12 bölgeye ayrılmıştı. Cezire (ada) adı verilen bu bölgeler doğrudan Dai El Duat'a karşı sorumlu olan bir Baş Dai'nin sorumluluğundaydı. Gener'e göre, İsmaililerin birazdan inceleyeceğimiz Templier'in (Tapınak Şövalyeleri) Büyük Üstadını, bu bölgelerden biri olan Hıristiyan Avrupa'nın Baş Dai'si olarak kabul etmiş olmaları kuvvetle muhtemeldir.[33] Bunun doğru olduğunu varsayarsak İsmaili İhvan-ı Sefa örgütü, Tapınak Şövalyelerinin bir uzantısı olarak görülen masonluğu önceler. Bu da kanımızca - Cemalettin Afgani tarafından kurulan - el Ürvat-ul Vuska, Müslüman Kardeşler gibi İslamcı örgütlerin niçin masonik bir yapıya sahip olduklarını ve Masonluğun İslam ülkelerinde 19. yüzyılda birden yaygınlaşmasını açıklayabilir. Bir başka deyişle, bu örgütler masonik değildir. İhvan-ı Sefa örgütleridir, mason locaları İsmaili özellikler taşımaktadır. Buradan hareketle - daha iyi açıklayabilmek adına - şöyle bir spekülasyonda bulunalım; eğer halen o günden günümüze dek devam eden bir örgütlenme varsa Masonlar,

İhvan-ı Sefa üyeleridir. Kuşkusuz 10.yüzyıldan bu yana böyle bir örgütlenmenin süregelmiş olduğu çok iddialı bir sav olur ancak sadece böyle bir olasılığı düşünmek bile İslamcılığın gerçek niteliği konusunda kuşkusuz bize çok farklı boyutlar kazandırır. Mısır'da Mason locaları kuran - yaygın olarak İslamcılık ideolojisinin kurucusu olarak kabul edilen - Cemaleddin Afgani ve öğrencisi Muhammed Abduh'un tilmizlerini "İhvan- ı Safâ ve Hıllan-ı Vefa" şeklinde selamladıkları yolundaki iddia da böylece ayrı bir anlam kazanmaktadır [34] Şimdi Masonlar ile İsmaililer arasındaki ilişki konusundaki iddialara bir göz atalım.

Hasan Sabbah, Tapınak Şövalyeleri ve Masonlar

Masonluk ile yakından ilişkilendirilen Tapınak Şövalyeleri'nin Haçlı seferleri ile Papa'nın sadık askerleri olarak - tersine iddialar olmakla birlikte - gittikleri Ortadoğu'da batıni öğretinin etkisinde kalarak (Vatikan tarafından ancak yakın zamanda aklanmışlardır.) Kilise'ye muhalif bir inanç sistemi geliştirdikleri belirtilir. Bu örgütün ve onlar kadar gizemli Hasan Sabbah'ın yollarının nasıl kesiştiğini anlatmaya başlamadan önce yine kesin bilgilerden söz edemeyeceğimizi çünkü bu konudaki tartışmaların da halen sürdüğünü belirtelim. Selçukluların giderek güçlenmesi sonucu, Karmati devletinin yıkılmasının ardından, Haçlı saldırıları ve iç isyanlar ile zayıf düşen Fatimiler de Selahattin Eyyubi tarafından tarih sahnesinden silindiler. İsmaili öğretisine inananlar küçük kalelere sığındılar. Bunlardan Alamut Kalesi komutanı Hasan Sabbah, "assasin ya da haşhaşin" adı verilen fedaileri ve onların dönemin ileri gelen Sünni liderlerini hedef alan suikastları ile o denli ünlendi ki, halen anlatılan, gerçekle düşün birbirine karıştığı öykülere konu oldu.

Hasan Sabbah

Hasan Sabbah 1052 yılında Kum'da doğdu. Rey'de ve Kum'da öğrenim gördü. Önce 12 İmam inancına bağlı idi ancak bir İsmaili Dai'sinin etkisi ile İsmaili öğretisini benimsedi. 1076-77'de Mısır'da bulundu ve (bazı kaynaklara göre El-Ezher Üniversitesinde öğrenim gördü.) İran, Kazvin yakınlarındaki Alamut Kalesini ele geçirerek burada bir devlet kurdu. Görüşlerini yaymak için propaganda faaliyetlerine girişti ve Fedailer teşkilâtı ile Sünni Abbasiler ve Selçuklulara dehşet saçtı. Bu devlete 1257 yılında Moğollar tarafından son verildi. Moğollar kaledeki belgeleri yok ettiler, sadece tanınmış bir yazar olan Alâeddin

Cüveyni tarafından "Sergüzest-i Seyyidna" isimli Sabbah'ın biyografisi alıkondu. Bu, Sabbah hakkında olumlu olarak nitelendirilebilecek tek kaynaktır (Cüveyni bu biyografiden büyük ölçüde yararlanarak dönemin tarihini yazmıştır) diğerleri muhalif kaynaklardır. Dolayısıyla Sabbah'ın hayatına ilişkin çok çeşitli öyküler vardır. Sabbah'ın Selçuklulara niçin düşman olduğu konusunda da iddialar çeşitlidir. Bir dönem, ünlü sadrazam Nizam-ül Mülk'ün yardımı ile sarayda görevlendirildiği ancak sonra Sabbah'ın sadrazamlığa oynaması ya da büyük güç kazanması sonucu aralarının bozulması nedeni ile sultanın (Melikşah) gözünden düşürülerek sarayı terk etmek zorunda kaldığı iddialardan birisidir. Bu olaydan sonra İsfahan'da 2 yıl kalarak İsmaili öğretisi üzerine eğitim görmüştür.

Sabbah, Mısır'da Fatimi Halifesi el-Müstansır tarafından iyi karşılandı ve daha sonra onun ve halife tayin edilen oğlu Nizar'ın lehinde "Dâvet-i Cedîde" sini yaymak için İran'a döndü. (1095 yılında Nizar'ın kardeşi Mustali tarafından öldürülmesi üzerine, Sabbah ve taraftarları Mustali halifeliğindeki Fatimi devletine karşı çıktılar ve Nizari adını aldılar.) Sabah, etrafına topladığı kişilerle Alamut kalesinde etkili bir devlet kurdu ve kalelerinin sayısını arttırdı. Bunda Selçuklularda yaşanan taht kavgası ve Haçlı seferleri etkili oldu. Fedailer ya da assasin adı verilen suikast timinin ilk kurbanlarından birisi, üzerlerine büyük bir ordu gönderen Nizam ül-Mülk oldu. Sabbah, 1124'de öldükten sonra da, devleti gücünü bir süre korudu. İsmaililerin günümüzdeki lideri Ağa Han, Alamut'un son Büyük Üstadı Rükniddin Hürşah'ın soyundan gelmektedir. Fedailer'e "haşhaşin"de denmektedir. Bir iddiaya göre bu, Arapça haşhaş (esrar) içen anlamındaki "Hasîsiyyûn", kelimesinden geliyordu. Sabbah, Alamut'ta kurduğu - güzel bahçeler, bal akan çeşmeler, güzel kadınlardan oluşan - yeryüzü cenneti ve esrar marifetiyle kandırdığı gençleri siyasi cinayetler işlemeye ikna ediyordu. [35]

Gener ise fedailerin, hayatlarını feda ederek Sünni yöneticilere karşı giriştikleri suikastlarda İsmaili öğretisinin etkili olduğunu savunur. Buna göre, Tanrı salt ışık olan yüce bir varlıktır, ondan çıkmış olan tüm ruhlar yine ona dönecektir. 6. dereceye erişmiş İsmaililerin ruhları, ölümden sonra Tanrıya dönme mutluluğuna erişirken, daha düşük dereceli kardeşlerin ve sıradan insanların ruhları, gövdeden gövdeye geçerek, dünyada acı çekmeye devam ederlerdi. İsmaililer için yeryüzü, cehennemin ta kendisiydi. Bu nedenle de, şeyhlerinin emri üzerine kendilerini feda etmekten çekinmezlerdi, çünkü daha iyi bir

hayata doğacaklarına ya da Tanrıya ulaşacaklarına inanırlardı. Ancak bu öğretiye vakıf olmayanlar fedailerin, eylemlerinden önce haşhaş içtikleri ve sahte bir cennet ile kandırıldıkları söylentilerini yaymışlardı. Sabbah'ın, örgüt üyelerine verdiği "assasin " adının Arapça karşılığı "Bekçiler" ya da, "Sır Bekçileri"dir. Bunlar, yeniden doğuş inancı ile sınırsız itaat koşuluyla yetiştirilmiş birer fedai idiler. Bu nedenle örgütün bir diğer adı da, "Fedayiin" idi.

İsmaililer 874'den, 1256'ya kadar Ortadoğu'da son derece etkin oldular. O denli ki, 1164 yılında, İsmaili İmamı 2. Hasan, Ramazan ayının ortasında şeriatı kaldırdığını ilan etti, oruç ve namaz gibi ibadet zorunluluklarını da sona erdirdi. Oğlu, İmam 2. Muhammed de bu sistemi sürdürdü. Bunda, Selçuklu işgalinden sonra İsmaililiğin İran'da önemli bir güç olarak varlığını sürdürmesini mümkün kılan Sabbah'ın rolü büyüktür. Sapkın kabul edilen inançlarını yok etmek isteyen Sünnilere karşı İsmaililer bir var oluş mücadelesi sürdürmekteydiler. Binlerce İsmaili'nin kılıçtan geçirilmesinin intikamını siyasi suikastlar ile almışlardı. Sonunda Selçuklu Sultanı Sancar, İsmaililer ile barış yapmak zorunda kaldı ve İsmaililik bir mezhep olarak resmen tanınarak Moğolların Alamut'u almalarına kadar varlığını sürdürdü.[36] Daftary'e göre, Sabbah tarafından örgütlenen Nizari İsmaililiğinin kökleri ilk İran hanedanı olarak kabul edilen Safferilere uzanır. Arap etkisi altındaki İran kültürünü canlandırarak ve Abbasilere karşı bir rejim oluşturarak İran milliyetçiliğinin temellerini atmışlardır. Sabbah da bundan etkilenmiştir, örneğin hareketi Farsçayı benimsemiştir.[37] Sabbah, İsmaililiğin takiyye ilkesine yeni bir yorum getirdi. Takiyye düşmandan gizlenmenin yanı sıra, batıl sırları mezhebe yeminle kabul edilen ve bir erginlenme sürecinden geçen elitler dışındakilere açıklamama gereğini de içermeye başladı. [38] İran'da Arap ve Arap olmayanların yaşadığı hoşnutsuzluklar devrimci Şiiliğin, özellikle de İsmaililik ve "keskin" kolu Nizariliğin büyük yandaş toplamasını açıklar. İsmaililiğin, adaleti sağlayacak Mehdi'nin kısa zamanda geleceği beklentisi içinde olan, farklı kökenlerden gelen ezilen halk yığınlarına bu yönde verdiği mesaj etkili bir propaganda olmuştur. Toplumsal şikâyet ve eşitsizliklere özel bir önem veren İsmaili hareketi, bir toplumsal protesto hareketi niteliği kazanarak Sünni düzene karşı ciddi bir tehdit oluşturmuştur.[39]

Sevil Toprak ise, "şiddetin politik kullanılış geleneği olarak tanımlanabilecek genel bir alanın içinde yer alan Nizarilerin, Jakobenler ve

Narodnikler'le (1800'lerin son on yıllarının etkili devrimci örgütü olan Narodnaya Volya, halk adına yaptığı suikast eylemleriyle kaos yaratarak iktidarı yıkmayı hedeflemişti) Türkiye'deki devrimci hareketler ve çeşitli ulusal bağımsızlık hareketleri ile paralellikler içerdiği" görüşündedir. "Sabbah, ardıllarına dünyayla barışık bir öğreti ve pratik eylem stratejisi bıraktı. Onun öğretisinden yola çıkan Nizari liderler de, kıyamet teorisini geliştirip bir anlamda 'Nizarilerin muradı dünyada cennet' diyerek kendisini var etti."[40] Murat Belge de, "İslam devleti dünya cenneti" sloganını şiar edinen Cemalettin Kaplan yandaşlarıyla Hasan Sabbah hareketleri arasında bağlantı kurarak, Kaplancılar için "Hasan Sabbah'ın torunları" nitelemesini yapıyor. Narodnik hareketi ile de benzerlik kurarak, "Haşhaşi örgütünün temel özellikleri pekâlâ sekülarize edilebilir ve bundan devrimci tipler yaratılabilir" diyor. [41] Amir Tahire, "4 yüzyıl içinde ilahi iradeyi uygulama amacıyla suikastlar düzenlemek bütün İslam radikallerinin ayrılmaz bir parçası haline getirildi. Bu gelişmenin yaratıcısı ise Hasan Sabbah'tır" diyerek Hizbullah hareketi ile Sabbah'ın hareketinin ortak paydalara sahip olduğunu belirtiyor. [42] Siyasi cinayetler İslamcı gruplarının sıkça kullandığı bir mücadele biçimi olmasına karşın, bilindiği kadarıyla bunu sistematik bir mücadele biçimi olarak ilk kez Nizariler kullanmışlardır. Siyasi şiddet kullanan pek çok örgütle Sabbah hareketi arasında paralellikler kurulabilir. Bu çerçevede, Franz Fanon'un "şiddet arındırır" diyerek siyasi şiddeti kutsaması da akıllara gelmeli. Günümüzdeki radikal İslamcı hareketlerin Batılı kökenleri - Batılı radikal örgütlerle benzerlikleri - açısından bu değerlendirmeler önem taşımaktadır.

Tekrar Nazarilere dönersek, Daftary'e göre, Sabbah'ın her gelen imama inisiyatif özgürlüğü tanıyan "yeni davet-dava" öğretisine dayandırılarak Sünnilerle uzlaşmayı öngören, geç Alamut döneminde izlenen politika, Nizarilerin değişen koşullar altında kimliğini ve manevi bağımsızlığını korumasını sağlamıştır. Böylece, Nizariler bir tasavvuf tarikatına benzeyerek devletin çöküşünden sonra tasavvuf örtüsü altında varlıklarını sürdürmeyi başarmışlardır.[43] Öte yandan, Sünni-İsmaili çekişmesi ve Büyük Selçuklu İmparatorluğunun dağılmış olması 1095 yılında Haçlı seferlerinin başlamasına neden oldu. Haçlılar 1099'da Fatimilerin elinde bulunan Kudüs'ü ele geçirerek Latin Krallığını ilan ettiler. 1187'de Kudüs Selahattin Eyyubi tarafından geri alınacaktı. Yine Gener'den özetliyoruz.

Tapınak Şövalyeleri ve Sabbah'ın yolları kesişiyor

Haçlı orduları Ortadoğu'ya, beraberlerinde, yollarda gerekebilecek köprü inşası gibi çeşitli tahkimler için; Roma lejyonlarının "Collegia" inşaat loncaları üyelerini götürdükleri gibi aynı kaynaktan gelen, "Gilde" üyelerini de götürüyorlardı. Böylece Gilde üyesi rahipler, Bizans'ta Ortodoks Collegia mensuplarının yanı sıra, Türkler arasında güçlü Ahilerle ve İsmaili Fütüvve mensuplarıyla karşılaştılar. Gilde'ler, bu doğulu Batıni meslek loncalarından etkilendiler. Bunda İsmaililer ile yakın ilişkiler geliştiren ve Gilde mensuplarının amirleri olan Templier ya da Tapınak Şövalyeleri'nin büyük katkısı oldu. Gilde mensupları Avrupa'ya dönünce bu değişimi orada da gerçekleştirdiler. Templier Şövalyeleri 1118 yılında kuruldu. Kurucu Hugs De Payens ve farklı ülkelerden seçilen sekiz Şövalye, Kutsal Toprakları kâfirlerden korumak amacıyla, 1119'da Kudüs'e gittiler. Fatimiler, Kudüs'ü ellerinden almalarına rağmen Hıristiyanlarla ortak düşman Sünni Müslümanlara karşı işbirliği yapmakta sakınca görmediler. Fatimilerin bugünkü devamı olan Dürzî tarihinde de bu ittifaktan, özellikle Tapınak Şövalyeleri ile iyi ilişkilerden söz edilmektedir. 1171'de Selahattin Eyyubi'nin Fatimi devletine son vermesi ile bu ilişki özellikle Hasan Sabbah ve Şövalyeler arasında daha da güçlendi. Fedailerin Sünni liderlere yönelik suikastları Şövalyeleri etkiledi. Templierler'le ilk ilişkiyi Sabbah kurdu. Bunda, şövalyelerin etkili kişiler olması kadar korumayı üstlendikleri Süleyman tapınağındaki gizleri araştırmakla görevli oldukları (tapınağın temellerinde gömülü önemli batini gizler buldukları ileri sürülür) yolundaki söylentilerin de etkisi vardır. Sabbah, Şövalye Hugs De Payens ve diğerlerini Alamut Kalesine davet etti. İsmaili öğretisinden ve Sabbah'ın örgütünden çok etkilenen Templierler zamanla Ortodoks Katolik inançlarından uzaklaşarak batini doktrini benimsediler. Yeni inançlarını kurdukları - ilk bankacılık sistemi olarak nitelenen büyük mali güce sahip - örgütle Avrupa'ya da yayacaklardı. Şövalyeler, ünlü örgütlenmelerini gerçekleştirirken ketumiyet yemini, disiplin, hiyerarşi, tarikatın başkanı olan Büyük Üstat'a mutlak bağlılık ve itaat, gizli parola ve işaretler gibi hemen her konuda İsmailileri örnek aldılar. Templierler, önlük ve eldivenleri dâhil beyaz giysilerini de İsmaililer'den almışlardı. Sadece göğüslerinin üzerine kırmızı bir Haç vardı. Şövalyeler birbirlerine "Kardeş" diye hitap ederlerdi. İsmaililer gibi, yüce bir varlığa ve insanın o varlığın bir parçası olduğuna ina-

nıyorlardı. Onları Katolik Kilisesinden ayıran en önemli özellikleri, herkesi inançlarında özgür bırakmaları ve kendi inançlarını kimseye zorla kabule çalışmamaları olacaktı.

Templierler 1307'de, örgüte olan büyük miktardaki borcundan ve artan güçlerinden rahatsızlık duyan Fransa Kralı "Güzel" Philippe tarafından, Papalık ile yaptığı işbirliği sonucu aleyhlerine açılan bir karalama kampanyası ile sona erdirildi. Bir şövalye avı başlatıldı. Liderleri engizisyon işkenceleri ile ifadeleri alınarak yargılandı ve nihayet 1314'de yakılarak öldürüldüler. Onlara yöneltilen önemli suçlamalardan birisi "Müslümanlaşmak" idi. Örgütün bütün mal varlığına el kondu ancak bir grup şövalye 18 gemi ile hazinelerin bir kısmını kaçırdılar, akıbetleri hiçbir zaman bilinemeyecekti.

Masonlar, Tapınak Şövalyelerinden İsmaili öğretiyi devralıyor

Kurtulan şövalyelerin büyük kısmı İskoçya'ya sığınarak, Gilde mensupları ile beraber ezoterik (batıni) içerikli Masonlara (duvarcı loncaları) katıldılar. Avrupa'da da benzeri birleşmelerin gerçekleşmesi sonucu Masonluk ezoterik doktrinin Avrupa'daki uygulayıcısı ve yayıcısı oldu. Templierlerin başına gelenler, Templier Şövalyesi unvanlı bir Mason olan Dante tarafından "İlahi Komedi" de hikâye edildi. Bu, örgütün Masonluk bünyesinde sürdüğünün bir kanıtı olarak gösterilmektedir. Dante de, "Bütün ezoterik inançlılar gibi laiklik taraftarı olmuş ve tüm yaşamını din ile devlet işlerinin ayrılmasına adamıştır. Dante'ye göre, Papalık ruhani kudretin, imparatorluk da dünyevi kudretin sahipleridir ve her ikisi de tam anlamıyla eşittir. Eşit iki kuvvet sahiplerinden kilise devlet işlerine imparator da din işlerine karışmamalıdır." Dante, İlahi Komedi'sinde hakikati aramaktadır. Seyahatlerinin sonunda Dante İlahi Nur'a, yani Tanrısal Hakikate kavuşmaktadır. İnsan Tanrının bir parçasıdır ve Tanrı insanın içindedir. İnsan kendisini yeterince araştırırsa, içindeki vasıfları geliştirirse, bünyesinde var olan sırlara erecek ve aradığı hakikatin kendisinde bulunduğunu anlayacaktır.

İsmaililerden Templierler aracılığıyla gelen simya bilgilerini bağlantıya geçtikleri Kabala tarikatı öğretileriyle daha da derinleştiren Mason locaları, yeni hüviyetleri ile elit kesimin dikkatini çektiler ve sayıları hızla arttı. Mesela, 1442'de İngiltere kralı 5. Henry ve çevresi Masonlara katıldılar. 1460'da Floransa'da kurulan "Eflatun (Platon) Akademisi"nde Hıristiyan felsefesi ile ezoterik doktrin görüşlerinin uzlaştırılması çalışmalarına başlandı ve diğer İtalyan kentlerinde de yeni

akademiler açıldı. Manastırların tozlu arşivlerinde yüzyıllardır unutulmuş eski Yunan eserleri gün ışığına çıkartıldı. 1510'da İngiltere'de, ünlü Simyagerlerin bir araya geldikleri "Müneccimler Birliği" kuruldu. Kabalacılar ve Templierler ile bağlantılı bu dernek (daha sonra "Royal Society" e dönüşecekti) 1570'de Almanya'da, "Rose Croix (Gül Haç) Kardeşleri" cemiyetini kurdu. Bunu kanıtlayan bir belge halen Leipzig kütüphanesinde muhafaza edilmektedir. Gül Haçlar, Hermes, Kabala, Eflatun öğretilerinin bir sentezi olarak kuruldu. (Cemiyeti yaklaşık olarak 1407'de ilk kez kurduğu belirtilen ve efsanevi bir kişilik olan C. Rosenkreuatz, bazı kaynaklarca İhvan-ı Sefa ile ilişkilendirilir. Bkz. Emile Dantinne," Gül-Haç Örgütünün İslami Menşei", hermetics. org, S.Ç.) Eflatun'un etkisiyle, ezoterik öğreti bünyesindeki akılcılık ön plana çıkarıldı. Johann Valentin Andreae, Michael Maier, Francis Bacon, Jacob Boehme ve Robert Fludd gibi düşünürlerin eserleri ile tüm Avrupa'da etkili oldu. Ancak en etkili üyesi Martin Luther olacaktı. Luther, Hıristiyanlıkta hiçbir dogmanın bulunmadığı (Hz.)İsa günlerine dönülmesini ve Tanrıyı her Hıristiyan'ın sezgisi ile bulmasını istiyordu. Roma Kilisesine ve Papalığın aforoz etme ve günahları bağışlama gibi yetkilerine karşıydı. Protestanlık adını alan Lutherci görüş ile Katolik kilisesinin mutlak tahakkümü kırıldı. Reform ve Rönesans hareketlerinin ünlü isimlerini barındıran Gül Haçlar, Masonlarla sürekli temas içindeydiler ve büyük bölümü, Mason localarına üye idi. 1630 yılında kendilerine yönelik suçlamaların artması üzerine tamamen Masonlar'a katıldılar.[44]

On iki İmamcılar ya da Caferiye Şiiliği

Hz. Ali'den sonra altıncı imam olan Cafer el Sadık'ın 765'te ölümünden sonra kimin ardılı olduğu konusunda çıkan anlaşmazlık sonunda, incelediğimiz gibi Şia hareketi ikiye bölünmüştü. Cafer el Sadık'ın İsmail adındaki büyük oğlunu kendinden sonra imam ilan etmiş olmasına karşın bu gerçekleşmemişti ve kardeşi Musa Kazım yedinci imam olarak tanınmıştı. İmam olarak İsmail'i tanıyanlar ise İsmaililer ya da "Yedi İmamcılar" olarak anıldı. Musa Kazım'ın soyundan gelenler 873'te ortadan kaybolan ve Mehdi olarak kabul edilen on ikinci imama - Muhammed el-Muntazir - kadar egemen olduğu için "12 İmamcılar" adını aldı. Şiiliğin en ılımlı kolu olarak kabul edilirler.[45] 878'de gaibe karışan İmam'ın Mehdi olarak tekrar döneceğine inanılmaktadır. On iki İmamcılık öğretisi bugün İran'da yürürlüktedir ve İran devrimi

ile iktidara gelen ulema,"Kayıp İmam"ın temsilcisi olarak, Velayet-i Fakih doktrini çerçevesinde o dönünceye dek ülkeyi yönetmektedir. 8. yüzyıl sonunda Kum'a yerleşen Arap aşeiyye'ler tarafından İran'da yayılmışlar ve 16. yüzyılda Safevilerce resmi din olarak benimsenmeleri sonucu güç kazanmışlardır. Asırlar boyu İmam Cafer el-Sadık'ın, Halifelik Hz. Ali taraftarlarına ait olmasa da takiyye yaparak siyasi otoriteye baş kaldırmama yolundaki öğretisini uyguladığı için, ılımlı olarak kabul edilmiştir.[46] Şiiliğin en etkili ve en büyük koludur. Daha sonra On iki İmamcılık adını alacak bu Şii mezhebin temelleri 5. İmam Muhammet Bakır ve 6. İmam Cafer Sadık tarafından atıldı. On iki İmamcılığı geliştiren din âlimleri onların görüşlerine dayandılar. Bu nedenle Caferiye de denir. Bu mezhebin izleyicileri, bugünkü İran'ın yanı sıra Irak, Lübnan, Pakistan, Basra Körfezi ülkelerinde önemli oranda, Türkiye, Afganistan gibi ülkelerde az sayıda bulunmaktadır. Her ne kadar, Ehli Beyt yanlısı bir İslam anlayışı geliştirdi ise de, İmam Cafer Sadık'ın Ortodoks İslam'ın dışına çıkmadığı belirtilir. Bunun kanıtı olarak da, daha sonra dört Sünni mezhebinden birinin kurucusu olan Abu Hanife'nin onun öğrencisi olması gösterilmektedir.

On iki İmamcılık 9. yüzyıl sonlarında, 12. ve son İmam Mehdi'nin 840/841'de kayıplara karışmasından sonra gelişmeye başlamış, Doğu İran'da kurulan Büveyhoğulları devleti döneminde (945-1055) ise olgunlaşmıştır. Bağdat'taki Sünni halifeyi denetim altına alan bu Şii devlet (Büveyhoğulları), Mısır'da egemen olan Fatimilere karşı Sünni-Araplarla ittifak yapmıştır. Halife'nin İsmailileri İslam-dışı ilan eden fetvasına destek vermiştir. Selçukluların bu devleti ortadan kaldırarak Bağdat'taki halifeliği ve İran'ı kontrolleri altına almaları neticesinde, 14. ve 15. yüzyıllarda Sünni anlayışın yaygın olarak benimsendiği İran'da, Şiilik - On iki İmamcılık - ancak 16.yüzyıl Safevi devletinin egemenliği sırasında bu inancı resmi din olarak kabul etmesi ile yaygınlaşacaktır. Ancak genellikle şehirli egemen sınıfın çıkarları ile uzlaşan bu anlayış, İsmaililiğin aksine iktidarlara karşı gelen halk ayaklanmalarından uzak durmasının yanı sıra, İslam dünyasında etkili olan Sünni inancın ibadet biçimlerini bazı değişikliklerle aynen kabul etmiştir. İslam'a bazı Zerdüşt inanç ve geleneklerini katsa da, ayrı bir dine dönüşmeyerek yerleşik İslam'a aykırı bir mezhep konumunda olmamıştır.[47]

Safeviler, Erdebil Tekkesi ve Kızılbaşlar

Bu öyküyü anlatmaya başlamadan önce yine bir uyarı notu düşelim. Her ne kadar Safeviler'i açıklayabilmek için Anadolu Aleviliğine değinmek zorunda olsak da, bu konu kitabımızın çerçevesini aşan çok kapsamlı bir araştırmayı gerektirdiği için, yüzeysel ve eksik kalmasını göze alarak çok kısa bir özetle yetineceğiz. Safevî hanedanı, adını İlhanlılar devrinde Erdebil'de Sünni[48] bir tarikatın kurucusu ve temsilcisi olan Şeyh Safiyuddin'den (ö.1334) almıştır. Tarikat, 1392'ye dek Sünni iken bu tarihten sonra On iki İmamcılık inancına eğilim göstermiştir. E. R. Fığlalı'ya göre, zamanla tamamen siyasi amaçları olan bir kuruluşa - Erdebil tekkesi - dönüşerek, Şah İsmail döneminde (1501-1524) İran'da siyasi birliğin ve On iki İmam inancının devlete egemen oluşunu gerçekleştiren bir merkez haline gelmiştir.[49] İran'da bugün, On iki İmamcılık anlayışının etkin olmasına yol açan ve Safevi devletinin kurulmasında hayati bir rol oynayan Erdebil Tekkesi, Anadolu Alevileri ve Safevi-Osmanlı ilişkileri açısından son derece önemlidir. Bu oldukça ilginç, bir o kadar da karmaşık öyküyü farklı görüşlere de dikkat çekerek özetlemeye çalışalım.

Bir anlatıma göre, Şafii olan Erdebil tekkesini On İki İmamcı Şii dergâhına çeviren ve Aleviliğe yaklaştıran Şeyh Safi'nin torunu Hoca Ali (1392-1429) olmuştur. 1402 Ankara savaşında Osmanlıları yenen Timur dönerken Erdebil Dergâhında Hoca Ali'yi ziyaret eder. Bu görüşmeden çok etkilendiği anlaşılan Timur egemenlik alanı içerisindeki Erdebil kentini köyleri ve arazisiyle birlikte Safevi ailesine vakıf olarak bağışlar, yanında götürdüğü 30 bin Türkmen tutsağı da Şeyh'e verir. Şeyh'in serbest bıraktığı tutsaklar Erdebil Tekkesi'ne bağlanırlar. Bir kısmı yurtlarına geri döner, diğerleri için Hoca Ali, Erdebil'de bir mahalle ayırır. 17. yüzyılda bile bu mahalle Anadolu Türklerinin torunları "Sofiyan-ı Rum" adını taşımıştır. Esir Türkmenler zaten Sünni değil Alevi oldukları için sadece dergâh değiştirmiş böylece Hacı Bektaş Veli ile kurumlaşmış olan Anadolu Aleviliğini Erdebil Tekkesi'ne de ilk onlar sokmuşlardır. (Bu konuda da farklı görüşler vardır. Bir iddiaya göre, Sünni Anadolu'da Alevilik Erdebil tekkesinin müritlerince başlatılmıştır. Bkz. Mehmet Kırkıncı, "Alevîlik nasıl doğmuştur? Bir mezhep mi yoksa bir tarikat mıdır?" sorularlaislamiyet.com) Bu gelişme, Sulucakarahöyük'teki Hacı Bektaş Dergâhının Anadolu'da ikinci plana düşmesinin de başlangıcı olacaktır. (Bu döneme dek, Anadolu'da Hacı

Bektaş-ı Veli ve Kızıl Deli gibi şeyhler On iki İmam inancına bağlanmışlardır ancak genellikle heteredoks inançlar ağırlıktadır. Safevilerin propagandacı dervişleri On iki İmam Şiiliğini - klasik biçimiyle değil, heteredoks boyların tenasüh (reenkarnasyon) gibi eski inançlarıyla uygun bir şekilde - bu göçebe-yarı göçebe heteredoks boylar arasında yayacaktır. Bkz. Anadolu'da Safevilik, .alevibektasi.org)

Bir rivayete göre, amcasının siyasi oyunlarla Erdebil dergâhı postundan uzaklaştırdığı Hoca Ali'nin oğlu Şeyh Cüneyd, 1448-1456 döneminde Anadolu'da Türkmenlerden çok geniş bir taraftar kitlesi kazanarak Erdebil Şiiliğinin de iyice batınileşerek Anadolu Aleviliğine dönüşmesine neden oldu. Daha sonra oğlu Şeyh Haydar'ın arkasından, Anadolu'dan akın akın İran'a giden Türkmen oymak ve boylarının desteği ile Şeyh Safi'nin soyundan gelen Şah İsmail, Safevi devletini kurdu.[50] "Safevi Devleti, Rumlu, Ustaclu, Tekelü ve Şamlu gibi büyük Türk oymaklarının desteğiyle kuruldu. Safevi yandaşı Türkmenler, Şeyh Haydar'ın müritlerine on iki imamı simgeleyen on iki dilimli taç giydirmesi nedeniyle 'Kızılbaş' olarak adlandırılmıştır... Osmanlı Devleti, Safevilerle olan siyasal mücadelesi nedeniyle 'Kızılbaş' sözcüğüne ahlaksızlık anlamını yüklemiştir. Bu nedenle bu gruplar kendilerini zamanla 'Alevi' olarak nitelendirmişlerdir. Oysa yerli ve yabancı birçok araştırmada değinildiği üzere bu Kızılbaş Türk boyları dinsel ve ahlaki kurallara bağlılık konusunda oldukça muhafazakârdır." Şah İsmail "vekil" veya "halife" adlı dervişleriyle Anadolu'da propaganda faaliyetlerinde bulunuyor, onları Yezid düzeni olarak kabul ettiği Osmanlı idaresine karşı yönlendiriyordu. Merkeziyetçi yönetim yapısına Selçuklulardan bu yana uyum sağlayamayan, yerleşikliğe karşı direnen heteredoks kitlelerin içerisinde bulundukları sosyal ortam Safevi propagandasına oldukça müsaitti. "Mehdi bekleme" inanışlarını da muhafaza ettikleri için Şah İsmail onların gözünde, bir "Mehdi" konumuna yükselmişti. Bunun sonucunda, Osmanlı yönetimini tehdit eden ayaklanmalar yaşanmaya başlayınca yönetim çok sert önlemler aldı, Yavuz Sultan Selim tahta geçince baskıyı arttırdı, Safevi yanlılarının katledilmelerinin caiz, mallarının helal, nikâhlarının batıl olduğuna dair fetvalar yayınlandı, on binlerce Kızılbaş Türkmen idam ya da sürgün edildi. Bu süreçte, Yavuz'un, Ehl-i Sünnet'in hamisi rolünü üstlenmesiyle Şah İsmail ile olan mücadelesi, bir anlamda Sünnilik Şiilik zeminine taşınmıştır. Oysa işin temelinde iktidar kavgası vardı. Her halükarda, bugün halen etkili olan Anadolu'daki Alevi-Sünni itilafının kökleri bu

dönemden miras kalmıştır. [51]

Bu arada Şah İsmail de, İran'da daha önce Sünni olan halkı sert önlemlerle hızla Şiileştiriyordu. 23 Ağustos 1514'de yapılan Çaldıran Savaşı ile Şah İsmail mağlup edilmesiyle Safevilerin Anadolu ile bağlantısı kesildi. Türk asıllı Avşar aşiretinden Nadir Şah, 1736'da Safevî iktidarına son verdikten sonra İran'da Sünniliği yeniden yaymaya çalıştı. Ancak Şii ulemanın ciddi direnişiyle karşılaştı. Sonuçta, Hz. Muhammed'in yoldaşlarına dil uzatılmaması gibi konularda söz vermeleri ile bir uzlaşmaya varıldı. Nadir Şah'ın 1747'de öldürülmesi üzerine baş gösteren karışıklık sonunda ise yine Türk asıllı Kaçar aşiretinden Ağa Muhammed Şah 1786'da şahlığım ilan etti. 1925'e dek sürecek Kaçar hanedanlığı sırasında Şahlar, Safevilerin aksine sadece "Allah'ın yeryüzündeki gölgesi" iddiası ile yetinerek Gaip İmam'ın naipliğini (temsilciliği) ulemaya bıraktılar. Bu anlayış sonucu, o dönemin önde gelen uleması 19'uncu yüzyıldan itibaren sadece devlet işlerinden uzaklaşmakla kalmayıp aynı zamanda Necef 'e çekilerek, bazen devletten yana bazen da ona kafa tutar şekilde, hareket etmeye başladılar. Bu arada Şiî dünyasının manevî önderliği için, İran'da kalan ulema ile ciddî bir yarışa girdiler. Bu mücadele büyük ölçüde 17.yüzyılda ortaya çıkan Ahbari-Usuli çatışmasının bir sonucuydu.[52]

Ahbari-Usuli Çatışması

Ahbari-Usuli çatışması ile Şiilik bir kez daha ikiye ayrılmıştır. İki görüşün de izlerini aslında 11. ve 12. yüzyıla dek sürmek mümkündür. Ancak 18. yüzyıla dek ciddi bir çatışmadan söz edilemez. Ahbari düşüncesi, Molla Muhammed Emin el-Esterabadi tarafından17'inci yüzyıl başlarında, Şii fıkıhını içtihada dayalı akli esaslar (usul) yerine Kuran ve Ehl-i Beyt'ten gelen hadislere (ahbar) dayandırmayı amaçlayan sistematik bir yapıya oturtulmuştur. Bir başka deyişle, Esterabadi asırlardır çeşitli âlimler tarafından söylenegelen görüşleri toparlamıştır. Ahbarilerin üstünlüğü, Safevîlerin son dönemleri ile Kaçar hanedanının ilk yıllarında pek çok hukuki sorunu çözme gereği ile karşılaşan ulemanın içtihat konusunda özgürce davranmaya başlamasıyla sona erer. Ahbarilerin tepkisi üzerine, akıl ve içtihada karşı çıkmayı kâfirlik olarak kabul eden Muhammed Bakır Behbehani'nin (ö.1792) - sonradan Usuliliğin kurucusu olarak görülecektir - Ahbarileri kâfir ilan etmesi ile iki görüş arasında büyük bir çatışma başlar. İtilaf konuları giderek çoğalır. Bazı Ahbariler, Mutezile akımını da reddederler ki,

bu fiilen Sünniliğe yaklaşmak demektir. Muhtemelen, Ahbari ekolü destekleyen Afşar Nadir Şah'ın da amacı budur ve Şiiliği Sünniliğin 5. mezhebi haline getirmek istemiştir. Ancak şiddetli tartışmalar sonucunda müçtehidlere son derece geniş yetkililer tanıyan dolayısıyla ulemaya toplumda güçlü bir statü veren Usuli ekolü, Kaçar hanedanının başa gelmesinden kısa bir süre önce Afşarların da güç kaybetmesi ile baskın çıkar. Behbehani, böylelikle Merci-i Taklid kurumunu da yerleştirmiş olur. Buna göre, Merci-i Taklid olan müçtehid, mukallid denen ve kendilerine tâbi insanların bağlanacağı ve örnek alacağı mutlak varlıklar haline gelmekte dolayısıyla dini kurumlar ve dini eğitimi yürütmelerinin yanı sıra zekât, hums ve benzeri vergileri de toplayabilmekteydiler. Bu yetkiler müçtehidler arasında ve özellikle Necef ve İran'daki ulema arasında bir merci-i taklit olma yarışı başlatacaktır. Özetle, Usuli ekolün zaferi ile bu tarihten itibaren Şii ulema şeriatı savunmak için, siyasetin dışında da kalsa içinde de olsa artık hep ön saflarda olacaktır. [53]

Ancak Mazlum Uyar'a göre, Şii ulema Velâyet-i Fakih anlayışını Humeyni'den önce açık bir şekilde dile getirmemiştir. "Mutlak siyasi otoritenin imamın hakkı olduğunu ve söz konusu otoritenin ulema tarafından temsilinin mümkün olmadığını vurgulamakla birlikte, yine Şii olsun veya olmasın mevcut siyasi otoritelerle uzlaşma yolları bulmaya çalışmışlardır. Sonuçta, bir taraftan Şii Büveyhîler ve Safevîler, Sünni Abbasîler ve Selçuklular ile başlangıçta pagan olan Moğollarla ilişki içine girerken, diğer taraftan bunu kendi düşünce sistemleri içinde rasyonelleştirmenin imkânını aramışlardır. Bu yüzden, Şii ulemanın dönemlerindeki siyasi otoriteye soğuk baktıkları şeklindeki değerlendirmelerin tam olarak gerçeği yansıttığı söylenemez. Onların, özellikle Safevîler döneminde daha belirgin bir kimlik kazanan bu pragmatist yaklaşımları, Humeyni'ye kadar devam etmiştir... Bu çerçevede Humeyni'nin Velayet-i Fakih anlayışı Şii siyasi fıkhı için belki de kaçınılmaz bir gelişmeydi."[54]

Notlar

1* En-Nevbaht, Firaku's-sîa, Necef 1368, ss 39–40; Bernard Lewis, the Origins of Ismailism, Cambridge 1940, s 23; Ahmed Emin, Fecrul-Islâm, Kahire 1964, s266 alıntılayan Mustafa Öz, "Şia mezhebi-Şiilik", http://tarihportal.blogspot.com/2007/11/ia-mezhebi-iilik.html

2* Shi'ite Islam," Allamah Sayyid Muhammad Husayn Tabataba'i, çeviren Husayn Nasr, State University of New York Press, 1975, giriş s 9-10 alıntılayan Wikipedia "Shia Islam"; Cihangir Gener, "Batini Bir Ekol: İsmaililik", historicalsense.com

3* Ted Thornton,"The Shia", History of the Middle East Database, http://www.nmhschool.org/tthornton/mehistorydatabase/shia.php; Azim Nanji ve Farhad Daftary, "What is Shi'a Islam?", The Institute of Ismaili Studies; Serpil Üşür, Din Siyaset ve Kadın, Alan Yayıncılık,1991, İstanbul,ss 53-57ss 33-35; "Şiilik"http://ansiklopedi.turkcebilgi.com

4* Gener, "Batini Bir Ekol: İsmaililik"

5* Mesela bkz. http://www.britannica.com/EBchecked/topic/485509/Qarmatians

6* "The Ismailis and the Qarmatians", ismaili.net

7* F. Daftary, Sectarian and National Movements in İran, The Instutite of Ismaili Studies, www.iis.ac.uk

8* N. Çağatay-İ.A. Çubukçu, İslâm Mezhepleri Tarihi, Ankara 1965, c. I, s. 65, 68 alıntılayan A. Zeki İzgöer http://www.turkish- edia.com/forum/lofiversion/index.php/t14095.html

9* Mehmed Ali Aynıî, "Karmatlara dair yazılmış kitaplar", Darülfünun İlâhiyat Fakültesi Mecmuası, İstanbul 1929, sene 3, sayı II, s. 103 alıntılayan İzgöer, age 10* "İslam'da Komünist Korsanların Gizli Mezhebi: Karmatiler", www.kongar.org/aydinlanma/2006/505

11* Fetullah Gülen ile mülakat, 1.11.2004, fgulen.com

12* Y. Nuri Öztürk Hallac-i Mansur ve eseri Yeni boyut yayınları sayfa 32 alıntılayan Hallac-I Mansur Ögretisi Ve Karmatiler http://www.kizildelisultan.com/index.php?option=com_content&task=view&id=355&Itemid=162

13* Hallac- ı Mansur Ögretisi Ve Karmatiler http://www.kizildelisultan.com/index.php?option=com_content&task=view&id=355&Itemid=162

14* Gener, age

15* Al Risalat al Jami'ah (li Rasa'il Ikhwan al Safa), Damascus, Cilt. I, 1387/1948, Cilt. II.Omar alıntılayan A. Farrukh, "Ikhwan al-Safa" içinde A History of Muslim Philosophy, ed. M.M.Sharif, Pakistan Philosophical Congress http://www.muslimphilosophy.com/hmp/18.htm#_ftnref2

16* Abu Hayyan al Tauhidi, al Imta` w al Mu'anasah, Cilt II - III, Kahire, 1942 alıntılayan Farrukh,age

17* Farrukh,age

18* "İhvan-Üs-Safâ, İslâm Ansiklopedistleri", hermetics.org

19* Farrukh,age

20* Philip K. Hitti, History of Arabs, London 1988,s 372-73 alıntılayan Asghar Ali Engineer,"İkhvanus Safa: İslama Akılcı ve Özgürlükçü Yaklaşım", çev: İsmail Kaygusuz,http://www.aleviakademisi.de/site/content/view/112 ayrıca bkz Bayram Ali Çetinkaya, "İhvân-ı Safa Felsefesinde Sayıların Gizemi Üzerine Bir Çözüm Denemesi – 1", http://dusundurensozler.blogspot.com/2008/10/ihvn-i-safa-felsefesinde-sayilarin_8948.html;İsmail Kaygusuz, " Aleviliğin Dinsel İnanç Kültüründe Yazılı Temel Kaynaklar Ve İki Örnek", http://www.turnadergisi.de/alevi/18/28/38/48/388.html

21* "İhvan-Üs-Safâ, İslâm Ansiklopedistleri", hermetics.org

22* The history of Ismailis", http://www.ismaili.net/Source/hist/full.txt; Amir Ali, The Spirit of Islam, Londra, 1955, s. 432

23* Farukh, age

24* Farrukh,age; hermetics.org; "İhvan-ı Safa",Vikipedia; Farhad Daftary ve Zulfikar Hirji,"The Ismailis: An Illustrated History",Azimuth Editions in association with the Institute of Ismaili Studies

25* P. Gohar'ın web site'ndan Le Grand Oeuvre de la Rose-Croix: l'Emergence de l'Esprit başlıklı yazısı alıntılayan Engineer age.

26* Engineer,age

27* Joel Carmichael, The Shaping of the Arabs, Londra, 1969, s. 386 alıntılayan ismaili.net

28* al-Risalah Jami'ah, II, s.129–130 alıntılayan Engineer,age

29* Mediaeval Isma'ili History and Thought, ed. Farhad Daftary içinde Abbas Hamdani "A critique of Casonova'a dating of Rasail", Cambridge University Press, 2001,s 148-9

30* İbrahim Mert, http://www.alevileriz.biz/archive/index.php/t-17402.htm

31* İsmail Kaygusuz, "Dünyanın İlk Ansiklopedik Yapıtı: İhvan al-Safa Risaleleri", http://www.aleviakademisi.de/site/content/view/112/

32* Yves Marquet, Studia Islamica, XXXVI, 1972 alıntılayan F.W. Zimmermann," Rasa'il-e Ikhwan us Safa- Epistles of the Brethren of Purity", http://www.amaana.org/ikhwan/ikhwan3.html

33* Gener, age

34* Samir Raafat,'Freemasonry in Egypt. Is it still around?',Insight Magazine, 1 Mart, 1999

35* Laurence Lockhart, "Hasan-ı Sabbâh Ve Haşişiler", Çev. Prof. Dr. Süleyman Tülücü, Atatürk Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi, sayı: 26, Erzurum, 2006

36* Gener,age; Gener, Ezoterik Batıni Doktrinler Tarihi, 10. bölüm "İsmaililer Ve Templierler", historicalsense.com

37* F. Daftary, Sectarian and National

38* Sevil Toprak, "Taklidi Zor Bir Şiddet, Zor Bir Adam ve Davası", teorivepolitika.com

39* Farhad Daftary, "Alamut Dönemi Nizari İsmaililiği", Muhalif İslamın 1400 Yılı: İsmaililer, Tarih ve Kuram, Çev. Ercüment Özkaya, RaslantıYay., Ankara

2001 alıntılayan Toprak, age

40* Toprak, age

41* Murat Belge, Radikal, 7 Kasım 1998, alıntılayan Toprak age.

42* Toprak, age

43* Daftary, "Alamut Dönemi, alıntılayan Toprak, age

44* Gener, Doktrinler Tarihi Ezoterik Batını

45* Prof. Dr. Bernard Lewis, Haşişiler, Sebil Yay, Birinci baskı, İstanbul 1995,s 22-3 alıntılayan Toprak age.

46* F. Daftary, Sectarian and National Movements

47* İ. Halit Elçi, Anadolu Aleviliği - II, Ocak 2007, toplumsalozgurluk.com

48* Bazı kaynaklara göre bu doğru değildir ve en başından beri Şeyh Safiyuddun Alevidir. Bkz. Gülağ Öz, "Şeyh Safi", http://www.sahibrahimveli.com/makaleler/seyh-safi.html. Bir diğerine göre, Şeyh Safi'nin müritleri arasında şii veya sünnilerin yanısıra budistler, hıristiyanlar gibi başka dinlere mensup olanların da bulunması onun mezhepler, hatta dinler üstü bir sufi olduğunu göstermektedir. Bkz. Anadolu'da Safevilik, .alevibektasi.org.

49* Ethem Ruhi Fığlalı, "Şiiliğin Ortaya Çıkışı Ve İran'da Din-Siyaset İlişkisi", asam.org.tr

50* www.alewiten.com, 12.12.2002

51* Anadolu'da Safevilik

52* Faruk Sümer ve Rıza Kurtuluş, "Kaçarlar", DİA, Cilt 24, ss. 51-53 ve ss. 53-54; M. Momen, An introduction to Shi'i Islam; Osmanlı-İran münasebetleri hakkında bkz. Bekir Kütükoğlu, Osmanlı-İran Siyâsî Münasebetleri. 1. Baskı, İstanbul, Fetih Cemiyeti Yayınları, 1962; Ahmet Asrar, Kanunî Devrinde Osmanlıların Dinî Siyaseti ve İslâm Âlemi, İstanbul, Büyük Kitaplık, 1972, s. 44, ss. 110-160; Kaçarlar hakkında bkz. Mirza Bala, "Kaçar", İslam Ansiklopedisi, Cilt, Londra, Yale University Press, 1985, s. 130-6 alıntılayan Fığlalı, age

53* W. Madelung, "Imamism and Mutazilite Theology", Le Shi'isme lmamite, T. Fahd (der.), Paris, 1979, ss. 20-21; E. Mortimer, Faith and Power, Londra, Random House, 1982, s. 302. Merci-i taklîd, merci-i mutlak hakkında ayrıca bkz. E. Mortimer, Faith and..., ss. 302, 317; Gregory Rose, "Velâyet-e Faqîh and The Recovery of Islamic Identity in the Thought of Ayatollah Khomeini", Religion and Politics in Iran, Nikki R. Keddie (der.), New Heaven, Yale University Press, 1983, s.167; M. M. J. Fisher, Iran: From Religious Dispute to Revolution, Wisconsin, Wisconsin Yayınları, 1980,s. 86 ve devamı, s. 252 ve devamı; Fazlur Rahman, Islam and Modernity, Chicago, University of Chicago Press, 1982, ss. 107-8; Mazlum Uyar, Şiî Ulemânın Otoritesinin Temelleri: İmâmiyye Şîası'nda Usûlîlik ve Hiyerarşik Yapılanması, İstanbul, Kaknüs, 2004, s. 247; Mazlum Uyar, İmâmiyye Şîası'nda Düşünce Ekolleri -Ahbârîlik-, İstanbul, Ayışığı, 2000 bütün kaynakları alıntılayan Fığlalı, age.

54* Mazlum Uyar,"Şii Siyasi Düşüncesi Bağlamında İran İslam Cumhuriyeti Anayasası'nda Otoritenin Kaynağı",asam. org

İKİNCİ BÖLÜM

Necef Uleması

İran Devrimini, öncesi ve sonrasındaki gelişmeleri Necef ulemasını incelemeden anlamanın mümkün olamayacağı tespitiyle yine tarihin derinliklerinden bu güne doğru bir yolculuğa çıkıyoruz. Öncelikle Şii ulemanın güç kazanmasının tarihine bakalım.

Şii ulema nasıl siyasi güç kazandı?

Veysel Başçı, Şii ulemanın siyasi gücünün kaynağı konusunda ilginç bir yorum getirir. Buna göre, Şii halkın güncel sorunlarını çözmek için ulemaya başvurması ve önerileri doğrultusunda davranması, başka bir deyişle devletlerin aksine halkla doğrudan temas halinde olması, İran'ın son iki yüzyıllık tarihinde ulemayı sarayın ve aydın sınıfın sahip olmadığı denli büyük bir siyasi güce kavuşturmuştur. Dolayısıyla, ulema gerekli gördüğünde halkı seferber edebilmektedir. Bu yüzdendir ki, ulemaya muhalefet edebilecek (ya da alternatif olabilecek) bir güç ortaya çıkamamaktadır. Bu gerçeğe ek olarak, dini medrese ve ilim havzalarının sayılarının hızla artması ve kalitelerinin yükselmesi ulemanın siyasi gücünü daha da arttıran önemli bir etken olmuştur. Şii ulemanın sosyal statüsünün yükselmesi ise, Safevi devletinin Şiiliği resmi mezhep olarak kabul etmesi sonucu Şiilerin başat konuma gelmesiyle başlar. Safevi yönetiminin meşruiyetinin ulemanın çoğunluğu tarafından kabulü (her nekadar bu konuda Kayıp İmam gelmeden meşru bir Şii yönetiminin kurulamayacağı şeklinde tartışmalar yaşanmış olsa da)

ile ulemanın dini ve örfi alana müdahalesi de gücünü arttıran etkenler olmuştur.

Safevi İmparatorluğunun 1897'de yıkılışı ile güç kaybeden Şii ulema, özellikle Usuli ekolü, Kaçarlar döneminde (Başçı'ya göre, Mirza Kum-i, Molla Ahmet Neraki ve Kâşif-ûl Gıta gibi önemli âlimlerin geliştirdiği Velayet-i Fakih teorisiyle) Şahlarının meşruiyetini sorgulamaya ve siyasi iktidarın ulema tarafından denetim altında tutulmasının gerekliliği üzerinde durmaya başlamıştır. Kaçar Şahları ise, ulemayı destekler görünmelerine karşın aslında gücünü kaybetmesini istemişlerdir. 1. ve 2. İran-Rus savaşlarında Kaçar yönetiminin, Necef ulemasından Ruslara karşı cihat çağrısında bulunmasını istemek zorunda kalması (Neraki, Şeyh Cafer Necefi "Kâşif-ûl Gıta" ve Seyit Ali Tabatabai Ruslara karşı cihat fetvası vermişlerdir) ulemaya tekrar Safevi dönemindeki konumunu kazandırmıştır. Ancak, ulema ile yönetimin arası, yönetimin yozlaşması ve özellikle yabancılara tanınan imtiyazlar nedeniyle açılacaktır. Bunlardan, bir İngiliz şirketine verilen tütün imtiyazına karşı ulemanın, Ayetullah Şirazi'nin fetvasıyla başlattığı "Tütün Boykotu" son derece etkili olmuş ve Nasrettin Şah imtiyazı geri çekmek zorunda kalmıştır. Necef uleması İran'daki meşrutiyet hareketinde de - İslami kuralların meşrutiyet yönetimiyle daha iyi uygulanacağı düşüncesiyle - önemli bir rol oynamıştır. Ayetullah Tabatabai ve Ayetullah Behbahani hareketin liderleri arasında yer alırken Ayetullah Tahrani, Ayetullah Horasani ve Ayetullah Mazenderani gibi isimlerin fetvaları da Muzaferettin Şah döneminde meşrutiyetin ilanı ve anayasanın düzenlenmesinde etkili olmuştur. Ancak anayasa konusunda meşrutiyet yanlılarıyla ulema arasında ve ulemanın kendi içinde itilaflar ortaya çıkmıştır. Aydınlar ile ulema arasındaki itilafın ciddi boyutlara ulaşmasıyla başta (Humeyni'nin ustası Ayetullah Hairi Yezdi'nin hocası olan) Şeyh Fazlullah Nuri olmak üzere bir kısım ulema başlangıçta aktif bir şekilde yer aldıkları hareketten desteklerini çekmiştir. Mirza Naini, Muhammet Hüseyin Naini, Tabatabai, Behbahani, Muhammet Kazım Horasani, Abdullah Mazenderani ve Mirza Hüseyin Halili gibi isimlerin desteği ise sürmüştür. 1909'da Meclis'in İslami olmasını ve şeriata aykırı yasaların anayasadan çıkarılmasını savunan ve bu uğurda başlattığı etkili direnişte Şah ile ittifak kurmaktan çekinmeyen Fazlullah Nuri'nin - seküler aydınların çabaları ile asılması - meşrutiyete destek veren ulemayı şaşırtmıştır. Bu olay, bir bölümünün daha hareketten desteğini çekmesine ve 1963'te Ayetullah Humeyni'nin liderlik ettiği

"Haziran ayaklanması"na dek aktif siyasetten çekilmelerine neden olmuştur.[1]

Çoğunluğu İran asıllı olan Necef uleması İran'ın yanı sıra Irak'taki siyasi gelişmeleri de etkilemiştir. Osmanlı ve Necef ulemasının yakın ilişkisine ileride değineceğiz. Bu yakın ilişki 1. Dünya savaşında ulemanın İngilizlere karşı Osmanlının yanında yer almasına neden olmuştur. Savaş sonrasında Irak'ın İngiliz kontrolü altına girmesine karşı çıkan ulema, İngilizlere karşı "1920 Ayaklanması" olarak anılan isyanın önderliğini yapmıştır. İngilizler tarafından vahşice bastırılan (bölgede kimyasal silah ilk kez bu savaşta İngilizler tarafından kullanılmıştır) bu isyan sonrasında ulema, İngilizler tarafından tahta geçirilen Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal'a karşı tavır alınca 1923-4 yıllarında İran ve Hicaz'a (Arabistan) sürgün edildi. İran'daki büyük din adamlarının çoğu Necef 'te yetişmiştir. İran'ın - İslam devriminin üssü haline gelen - Kum kenti, Necef 'te okuyan İranlı din adamları tarafından kurulmuş ve 1979 devrimine kadar Necef'in etkisi altında kalmıştır. Şii ulemanın etniklik ve uyruk farkı gözetmeden Necef'te yaşamış olması aralarında - İran'da ulemanın devrimle iktidara gelmesiyle daha da önem kazanan - bir bağ oluşturmuştur. Mesela, İran Parlamentosu Başkanı Ali Laricani Necef doğumludur. Yargı eski Başkanı Mahmut Şahrudi'nin Iraklı olduğu söylenmektedir.

Ancak Necef ve Kum arasında bu gün de süren bir siyasi rekabet vardır ve bu iki önemli havza farklı Şii siyasi görüşleri de temsil etmektedirler. İran rejiminin temelini oluşturan Velayet-i Fakih kuramını Necef uleması desteklememektedir. 1979 devriminden sonra Necef mezhep anlamında Şiilerin merkezi olma özelliğini de yitirmeye başlamış fakat Saddam'ın baskısı ve İran'ın tüm propagandasına rağmen Kum'un etkisi altına girmemiştir. Keskin'e göre, istikrarlı bir Irak, Necef 'in eski tarihî rolünü üstlenebilir ve bu da İran'ın oyun alanının sınırlanması anlamına gelebilecektir.[2] Bu yorumun İran'da bugün olanların kodlarını çözmek açısından zihin açıcı olabileceği kanısındayız. Benzeri görüşlerin ne derece doğru olduğunu da yorumlayabilmek için, Necef'in Şiiler için bir ilim havzası olması kadar, bir siyasi merkez olarak da önem kazanmasının öyküsünü anlatmaya çalışalım.

"Necef Rönesansı"

Irak'tan "1920 Ayaklanması" sonrasında sürülen ulemanın büyük bir bölümünün birkaç yıl sonra geri dönmesine izin verilir, bunun kar-

şılığı 1950'lere dek susmak olacaktır. 1950'lerden 1980'lere dek uzanan dönemde ise, Chibli Mallat'ın ifadesiyle bir "Necef Rönesansı" gerçekleşir. Ortadoğu'ya gelecek on yıllarda şekil verecek birçok İslamcı lider bu dönemde - geleneksel ulemanın yanı başında filizlenen ve Richard Norton'a göre, bir fraternity (kardeşlik örgütü) gibi örgütlenen radikal ulema hareketi çerçevesinde - Necef'te yetişecek, burayı ziyaret edecek ya da bağlantı içerisinde olacaklardır. Dolayısıyla bu süre içersinde Necef'te yaşananları bilmeden bugünkü Ortadoğu'yu ve özellikle İran, Irak ve Lübnan'da ortaya çıkan İslamcı hareketleri anlamak mümkün değildir. Necef uleması suskunluğunu 1958'de komünist ideolojinin, izleyenlerini etkilemeye başlaması ile bozar. Irak Devlet Başkanı Abdülkerim Kasım'ın (1958-63); "Hızb-el Dava el İslamiyye-İslam'a Çağrı Partisi"nin kurulmasına izin verse de, kendi iktidarını koruyabilmek için komünizme de prim vermesi ulemayı siyasete iter. Irak'ın geçirdiği darbe ve rejim değişiklikleri sırasında ulema entelektüel ve siyasi açıdan, bir var olma mücadelesi vermek üzere örgütlenecektir.

Muhammed Bakır el-Sadr (1935-1980)

Necef'in entelektüel rönesansının en önemli ismi kuşkusuz Muhammed Bakır el Sadr'dır. İlk önemli eseri, "Falsafatuna- Felsefemiz" 1959'da basılır. Aynı günlerde, geleneksel Necef ulemasının liderleri Muhsin el-Hakim ve Sadr'ın dayısı Murtada el-Yasin komünizme karşı harekete geçmişlerdir. El-Hakim, Şubat 1960'da yayınlayacağı fetva ile komünizmi lanetleyecektir. Sadr'ın ikinci önemli kitabı ,"İktisaduna-İktisadımız" ölümünden sonra basılan üçüncüsü ise toplumsal konularda yazdığı makaleleri içeren, "Risalatuna-Mesajımız" olacaktır. Sadr bu eserlerinde İslam'ın, halk egemenliği, sosyal adalet, sömürüye dayalı olmaması gibi nitelikleri nedeniyle modern toplumla uyumlu olduğunu savunuyordu. Yasalar ise şeriata uygun olmalıydı. Böylece felsefi ve ekonomik alternatif (İslami) sistem, sosyal ve anayasal boyutuyla da tamamlanarak Sadr'ı entelektüel rönesansın bir numaralı teorisyeni haline getirmiştir. Norton'a göre, Sadr aynı zamanda bu çalışmalarıyla İran devriminin de entelektüel temelini hazırlamıştır. Mesela, Lübnanlı Şii liderler Humeyni'ye büyük saygı duymakla birlikte en büyük modern Şii düşünür olarak Sadr'ın adını zikrederler.

Sadr, 1935'de Irak, Kazimiye'de ünlü bir Şii ulema ailesinde doğar. Büyük babasının babası Güney Lübnan doğumludur ancak öğrenim görmek için İran, İsfahan'a göç etmiştir. Büyükbabası İsfahan'da doğ-

muş öğrenim için Necef ve Samarriya'ya göç etmiştir. Babası Haydar, Samarriya'da doğar burada Ayetullah Hairi el Yezdi'den (Humeyni'nin de hocası olacaktır) ders alır ve Kazimiye'ye yerleştikten sonra Sadr küçük yaştayken ölür. Tanınan bir âlim olmasına karşın geride hiç para bırakmaz. Sadr'ın gençlik yıllarını ailesinin bu uluslararası akademik geçmişi ve parasızlık şekillendirecektir. Sadr, dayısı el-Yasin'in gözetiminde büyür. Daha 11 yaşında iken mantık üzerine bir makale yazar ve eserleri birbirini izler. 1945'te ailesiyle birlikte hayatının geri kalanını geçireceği Necef'e taşınır. Burada, Ortadoğu'yu etkisi altına almaya başlayan komünist ideoloji ile geleneksel ulema arasındaki şiddetli tartışmanın ortasında kalır ve eserlerin de her iki tarafın da etkileri görülür. Sadr, öğretmenlik yaptığı bu dönemde özellikle mantık üzerine kapsamlı ve dikkat çeken ders kitapları yazacaktır. Falsafatuna'da İslami bakış açısıyla Marksizm'in eleştirisini yapar. İktisaduna'da ise, kapitalizm ve Marksizm'e alternatif olabilecek bilimsel bir İslam ekonomisi doktrini geliştirmeye çalışır. (Yanı sıra, İslam bankacılığı üzerine "El Bank el-le Ribavi fil-İslam" adlı, kapitalist ekonomiyi eleştiren son derece ayrıntılı bir kitap yazmıştır. Bu kitap halen önemini ve geçerliliğini korumaktadır.) Bunu yaparken de İslam hukukunu dayanak alır. Sadr'ın İslam anayasası üzerine çalışmaları, İran İslam devletinin anayasasına temel oluşturmuştur. Böylelikle, Sadr İslam hukukunun yeniden canlandırılmasında eşsiz bir rol oynamıştır. Risalatuna, o dönemde Necef'te basılan "el-Edva el-İslamiyye" dergisinde yayımlanan siyasi makalelerini içermektedir. Açıkça yayınlanan bu cesur siyasi dergi, 60'lı yıllarda Necef'te oluşan radikal ulema örgütlenmesinin bir göstergesidir. Dergide feminist örgütlenmeden sorumlu Sadr'ın kız kardeşi Bint el Huda'nın (Saddam tarafından birlikte öldürtüleceklerdir) yanı sıra, geleceğin önemli kişilikleri olacak Lübnanlı din adamı Hüseyin Faddallah (ö.2010-Hizbullah ile bir dönem çok yakın bağları olmuştur ve bazı kaynaklarca örgütün ruhani lideri olarak anılmıştır. Ancak Hizbullah'ın aksine Velayet-i Fakih prensibini dolayısıyla İran rejiminin Şii dünyasındaki liderlik iddiasını tanımamıştır), Muhammed Mehdi Şemsettin (ö.2001-Lübnan Yüksek Şii Konseyi Başkanı) ve Muhammed Bekir el-Hakim (ö.2003- Irak İslam Devrimi Yüksek Konseyi lideri) de yazmaktadırlar. Necef'e 1964'de gelen Humeyni ve etrafında oluşturduğu grup ise İran İslam Devrimini gerçekleştirecektir. Humeyni, 1970'deki ölümüne dek Ayetullah Muhsin el-Hakim'in koruması altında ve Arap ulemanın gölgesi altında yaşayacaktır. Baas'ın

68'de iktidara gelmesinden ve Hakim'in ölümünden sonra İranlı ve Arap Şii ulema birbirinden ayrışacak ancak İran devriminden sonra aralarında yeniden organik bir bağ kurulacaktır.

Genç kuşağın siyasi faaliyetleri, başlangıçta komünizmle mücadele ettikleri için geleneksel ulemanın hoşuna gider. Ancak sonradan, özellikle 60'lı yıllarda, bunları engellemeye çalışırlarsa da fazla başarılı olamazlar. 70'li yıllarda, geleceğin önemli liderleri olacak Ragıp Harb, Hasan Nasrallah, Subhi Tufayli gibi gençler de Necef'te eğitim görmüşlerdir. Necef uleması birbirlerine kan bağı ve evlilikler yoluyla da sıkı sıkıya bağlıdır.[3] 1968'de seküler Baas Partisi'nin iktidara gelmesiyle, Bakır el-Sadr'ın öğretilerini benimsemiş olan Hızb el-Dava, devlete karşı saldırgan bir tutum izlemeye başlar. Bunun üzerine, Baas yönetimi Şii radikalizmine karşı sert önlemler alır ve Dava'da etkili olan, uzun yıllardır Irak'ta yaşamakta olan İranlıları sınır dışı eder. 1973-74'de Dava üyeleri tutuklanır, hapislerde öldürülür ya da katledilirler. 1979'da Aşure törenleri, rejimin devrilmesi çağrısının yapıldığı - bu sırada İran hızla devrime doğru gitmektedir - gösterilere dönüşür ve İslam devleti çağrısı yapılır. Bunun üzerine Sadr ve ailesi tutuklanır. Buna tepki olarak Dava'nın askeri kanadı kurulur. 1980 Nisan'ında Sadr ve kız kardeşi Saddam tarafından türlü işkencelerle öldürüldüğünde örgüt "Şehit Sadr" adını alacaktır. 1982'de, Dava ve diğer Iraklı Şii gruplar bir araya gelerek Tahran'da, "SCIRI-Irak (İslam) Devrim Yüksek Konseyi" ni kurarlar.[4] Ünlü Bedir Tugayları ile bir askeri güç de oluşturan SCIRI, ABD'nin Irak'ı işgali ile Saddam rejiminin devrilmesinin ardından yıllardır üstlendiği İran'dan dönerek Irak'ın siyasi dengelerinde en etkili güçlerden birisi haline gelecektir.

Musa el-Sadr (1928–1978) ve Emel örgütü

Lübnan'ın modern tarihinde ve Lübnanlı Şiilerin kaderinin değişmesinde çok önemli bir rol oynayan İranlı bir Şii olan Musa el-Sadr da, "Necef Rönesans"ının bir ürünüdür. Norton'a göre, olağanüstü zeki, karizmatik ve enerjiktir. Ortadoğu'da ortaya çıkan en olağanüstü kişiliklerden birisidir, "Lübnan'daki Şiiler Bakir el-Sadr'ın zekâsına saygı duyarlar, Humeyni'yi çağın kahramanı olarak görürler ancak sevgileri Musa el-Sadr'a aittir." Ancak bu, Musa el Sadr'ın kişiliği hakkındaki tartışmaları engellememektedir. Çoğunlukta olan hayranlarına göre, ileri görüşlü bir siyaset dehasıdır, muarızları ise onu maniple etmeyi seven, sahtekâr bir siyaset ustası olarak nitelerler. Zamanla ilişkileri-

nin gerginleştiği Filistinli yetkililerden bazıları tarafından ise CIA'nın adamı olmakla suçlanmıştır. 1978'de bir ziyaret için gittiği Libya'da esrarengiz bir şekilde ortadan kaybolmasına karşın (kaçırılarak kapatıldığı Libya'daki bir hapishanede uzun yıllar sonra eceliyle öldüğü yolundaki iddialar Kaddafi rejiminin yıkılmasının ardından ortaya atılmıştır), toplumsal bir bilinç aşıladığı ve ülkedeki konumlarını dramatik bir şekilde iyileştirdiği Lübnan Şiileri üzerindeki etkisi halen sürmektedir. Humeyni'yi destekleyen ancak yakın arkadaşı olan Ali Şeriati'nin dünya görüşünü benimseyen "İmam Musa"nın, yaşamış olsaydı Humeyni için ciddi bir rakip olabileceği ve İran devrimini ılımlılaştırabileceği görüşü yaygındır.

İran'da doğdu, Necef'te öğrenim gördü, Lübnan'da kahraman oldu

M.Sadr, 1928'de İran, Kum'da doğdu. Önemli bir Şii müçtehit olan Ayetullah Sadrettin Sadr'ın oğluydu. Hem resmi hem de dini eğitim aldıktan sonra Tahran Üniversitesi'nde siyaset, ekonomi ve hukuk okuyarak bunu yapan ilk müçtehit oldu. Ancak babasının ısrarı üzerine öğrenimine İslam hukuku üzerinde çalışarak devam etti. 1954'de Necef'e giderek Ayetullah Muhsin el-Hakim ve Abdülkasım Hui'den ders aldı. Ata toprağı Lübnan'ı 1957'deki ilk ziyareti sırasında oradaki Şii liderleri o kadar etkiledi ki, Sur'un Şii lideri öldüğünde onun yerine geçmesi önerildi. Hocası el-Hakim'in ısrarı üzerine bu öneriyi kabul ederek 1960'da Lübnan'a gitti ve 1963'de vatandaşlığa kabul edildi. Kum'dan olmasına karşın Lübnan'ı anladı ve bölünmüşlüğün egemen olduğu bu topraklarda uzlaşmanın önemini kavradı. Dolayısıyla her zaman ittifakların adamı oldu ve onun için bir hayranlık ifadesi olarak, "Nerede durduğu belli değildir" dendi. Aynı zamanda hem Ürdün Kralı Hüseyin hem onun en büyük rakibi Nasır ile yakın dost olmayı başardı. Hafız Esat ile yakın dostluğu, Şam'ın Lübnan konusundaki niyetlerinden şüphe duymasına engel değildi. 1960-73'e kadar olan dönemde Pehlevi yönetimi ile çok yakın ilişkileri vardı, Şah'ın hem ona hem de Irak'taki kuzeni B.Sadr'e maddi yardımda bulunduğu söylenir. 1973 Arap-İsrail savaşından sonra İsrail yanlısı tutumunu eleştirdiği Şah'tan uzaklaşarak Irak yönetimi ile yakınlaştı.1975'te başlayan Lübnan iç savaşı sırasında ise, önce Şiilere karşı yaklaşımını eleştirmesine karşın, Dürzi lider Velid Canbolat'ın Lübnan Ulusal Hareketi ve FKÖ (Filistin Kurtuluş Örgütü) ile işbirliği yaptı. Ancak Filistin davasına

büyük sempati duymasına karşın, Lübnan'da bir devlet içinde devlet kurmamaları ve Şiilerin yaşadığı Güney sınırından İsrail'i top ateşine tutarak Şiileri tehlikeye atmamaları yolundaki uyarısını dikkate almayan Filistinli örgütlere de tepki gösterdi. Bu tepki, M.Sadr ortadan kaybolduktan sonra da izleyicileri tarafından sürdürülecekti.

M. Sadr, Suriye'nin 1976'daki Maruni Hıristiyanlar lehine müdahalesini FKÖ'yü kontrol etmek için bir denge unsuru olarak değerlendirdi. Cumhurbaşkanlığını elinde tutan Marunileri, Şiilere kaşı saldırgan bir tavır izledikleri gerekçesiyle suçlasa da bu yakın ilişkiler kurmasına engel olmadı. Şiileri ikinci sınıf vatandaş olarak gören yönetime ve güç sahibi Şii elite muhalefet ederek - bazı görüşlere göre kendisini destekleyen Şii elitle hiç çatışmamıştır - [5] büyük bir popülerlik kazandı. M. Sadr, kurucusu olduğu Şii Yüksek Konseyi gibi girişimlerle Şiilere ilk kez siyasi sistemde Sünnilerden ayrı bir temsil hakkı kazandırırken, yaşama koşullarını ve eğitim düzeylerini yükseltmeye çalıştı. Sur yakınlarında kurduğu, bugün adını taşıyan enstitü Şii gençleri eğitme konusunda büyük başarı kazandı. Sürekli olarak ezilmişliğin kabul edilmesi gereken bir kader olmadığını savunarak koşulları değiştirmek için siyasi eylem vazetti, bunu yaparken de Şii tarihindeki Kerbela gibi mitleri ustalıkla bugüne uyarlayarak siyasallaştırdı. Ancak hiçbir zaman bir savaş adamı ya da devrimci olmadı, bir reformistti.

17 Mart 1974'de, "Mahrumlar Hareketi"ni kurdu. M. Sadr bunu ilan ettiği mitingde dindarların siyasete karışması gerektiğini aksinin sadece aslında tanrıtanımaz olan egemen sınıfların işine yarayacağını söyledi. Ancak hiç bir zaman İslami bir rejim değişikliğini savunmadı. Mahrumlar Hareketi'nin kuruluş tüzüğünde, Lübnan'ın bölünmezliğine, toprak bütünlüğü ve ulusal egemenliğine saygılı olacağını belirtti. Temmuz 1975'de iç savaşın başlamasıyla, Hareket'in askeri kanadı olan "Afwaj al Mukawama al Lubnaniya-Lübnan Direniş Birlikleri" kısa adıyla "AMAL ya da "EMEL" örgütünü kurdu ancak yönetiminde sadece dolaylı olarak söz sahibi oldu. Örgütün kuruluşu sırasında, İran devriminin gerçekleşmesinde önemli rol oynayan ancak daha sonra radikal ulema tarafından tasfiye edilen ılımlı İslamcı entelektüellerle birlikte çalıştı. Bunların en önemlisi devrimden sonra savunma bakanlığı da yapan Mustafa Çamran'dı. Örgütü birlikte kurduğu isimlerin çoğu da M.Sadr'ın ortadan kaybolmasının ardından şüpheli şekilde öldüler. Ardından adına bir "Kaybolan İmam" miti yaratılan M.Sadr'ın halen çok etkili olan siyasi mirası Lübnanlı Şii örgütlerce

paylaşılamamaktadır. Bugün Lübnan'ın en büyük ve güçlü Şii örgütü haline gelen EMEL tarafından kurucu lider olarak kabul edilmekte, ayrıca bu örgütten ayrılanlarca İran'ın desteği ile kurulan ve radikal bir yol benimseyen Hizbullah da anısına sahip çıkmaktadır. [6] Necef ulemasının İran tarihindeki izlerini sürmeye başlamadan önce, sözünü ettiğimiz Osmanlı ve Necef uleması arasındaki ilişkileri biraz daha ayrıntılandırarak bu bölümü bitirelim.

Osmanlı ve Necef Uleması

2. Abdülhamit tahta geçtiğinde, İran'da yaşayan Ermenilerden destek gören Ermeni isyancılar ve Irak'ta giderek artan Şii nüfus, İmparatorluğu endişelendiren en önemli konulardı. 1891-92'deki "Tütün boykotu" sırasında, Irak'taki Şii ulemanın İran iç siyasetinde oynadığı rol Abdülhamit'in dikkatini çekti ve onları yanına alarak İran yönetimine karşı olan muhalefetlerinden yararlanmak amacıyla radikal bir Şii-Sünni uzlaşması projesini devreye soktu. Öncelikle bir iyi niyet gösterisi olarak Abdülaziz'in başlattığı Hz. Ali'nin türbesinin inşasını tamamlattırdı. Ardından tarihçi Ahmed Cevdet Paşa'ya bu konuda araştırmalar yaptırdı. Bu çerçevede, 1892 yazında İstanbul'a çağırdığı Cemaleddin Afgani'yi de bu birliğin sağlanması için çalışmalar yapmakla görevlendirdi. 1894'de Afgani başkanlığında bir çalışma grubu kuruldu ve bütün dünyadaki Şii ulemaya binlerce mektup gönderildi. [7]Afgani'nin Irak ve İran'daki Şii ulemayı hedef alan, ancak büyük bir olasılıkla İran yönetiminin müdahalesi ile yarıda kalan (bu konudaki farklı görüşler de vardır) çalışması daha sonra Sultan'ın ve onun peşinden iktidara gelen İttihat ve Terakki'nin de bu projeyi sürdürmesi sonucu son derece etkili oldu. O kadar ki, Şii ulema önce Abdülhamit'in halifeliğini destekleyecek, Arap isyanı ve İngiliz işgali sırasında Osmanlının yanında yer alacak, hatta hilafeti kaldırıncaya kadar Mustafa Kemal'e ve Türk ulusal kurtuluş savaşına destek verecektir. Özellikle, 19 ve 20.yüzyılda, Lübnan, İran ve Irak 'da büyük rol oynayacak olan Necef uleması Osmanlının yenilgisinden sonra İngiliz işgaline de karşı çıkacaktır. Özetle, sonuçta İran İslam devrimine yol açacak Şii ulemanın "siyasallaşmasının" kökleri Osmanlı döneminde Afgani'nin önderliğinde atılmış demek yanlış olmayacaktır.

Tanzimat reformlarının İran'a etkisi

Osmanlının İran ve Irak'ta yaşanacak gelişmelere olan etkisi bununla sınırlı değildir. Tanzimat reformları ve öncesinde Osmanlının ordusunu ve eğitim kurumlarını modernleştirme yolunda attığı adımlar başından beri İran'daki bir kısım siyasi ve dini elit tarafından bir model olarak görülür. Dolayısıyla bu çevrelerin gözünde Osmanlı İmparatorluğu, İran ile Avrupa arasında bir köprüdür. Özellikle İmparatorlukta herhangi bir nedenle bulunmuş olanlar benzer reformların İran'da da uygulanmasını savunmaktadırlar. Bu isimler arasında Mirza Taki Han Emir-i Kabir, Mirza Hüseyin Han Müşir'ül Devle ve Malkom Han sayılabilir.[8] İstanbul bu dönemde eski devlet görevlileri ve entelektüellerden oluşan İranlı muhaliflerin, siyasi mülteci ve muhalif grupların da merkezi durumundadır. İran'da döneminin en önemli gazetesi sayılan Ahter de İstanbul'da basılmaktadır.[9]. İran'ın dini eliti için bir diğer önemli merkez ise, Irak'taki Şiiler için kutsal olan yerleri - Necef, Kazmin, Kerbela, Samarriya - içeren Atabat'tır. Atabat müçtehitleri, 19. yüzyıl sonundan itibaren İran siyasetinde giderek artan bir önemde rol oynayacaklardır. Bu dönemde İran siyasetinde, özellikle ulema arasında "Panislamistler" adı verilen Osmanlı yanlısı bir grup ortaya çıkar. Öyle ki, 1900 başlarında İran yönetimine muhaliflik, Şii-Sünni uzlaşmasını savunan "Panislamist" fikirler ve halifeye (Sultan Abdülhamit'e) sempati ile ifade edilmektedir.

İstanbul-Tahran ve Atabat arasında çeşitli bağlantılar kurulmuştur. Sultan'ın hem İran hem de Irak'taki Şii müçtehitlerle bağlantısı vardır. Bunlardan bazılarını İstanbul'da kabul etmektedir, bazıları da Tahran Büyükelçiliğinden düzenli maaş almaktadırlar. Her ne kadar, Bab-ı Ali'nin Irak'taki Şii müçtehitlerle bağlantısı 1904-5'de Rus ve İran baskısı ile kesilse de, İran'dakilerle ilişkileri ve İran muhalefetindeki "Panislamist" fikirler devam eder. İran'daki Anayasa Devrimi'nde (1905-11) bu bağlantılar önemli bir rol oynayacaktır. Dönemin Tahran sefiri Şemseddin Bey, Şah ile Müçtehitler arasında arabuluculuk yapacaktır. Ancak, 1905 Eylül'ünde Osmanlı birlikleri İran sınırındaki bazı bölgeleri işgal edip geri çekilmemekte direnince, Osmanlı yanlısı olarak bilinen "Anayasacılar Hareketi" darbe alır. Bu, hem Jön Türklerin (gerçi iktidara ele geçirdiklerinde onlar da 1913'e kadar çekilmeyeceklerdir) hem de İran'daki yandaşlarının Sultan'ı, Parlamentoyu zayıflatmak için Şah'a yardım etmekle suçlamalarına yol açar. Bundan da anlaşılacağı

gibi muhalefetteki Jön Türkler de, İran'daki siyasi gelişmelerle yakından ilgilenmekte ve anayasa yanlıları ile ilişki kurmaktadırlar. Sultan'a karşı giriştikleri 1908 hareketinden bir süre önce İran Azerbaycan'ına (Güney Azerbaycan) Şah'a karşı mücadelelerinde destek sağlamak amacıyla silahlı bir grup gönderirler. Bu sırada pek çok İttihat ve Terakki üyesi Anayasa Devrimini destelemek üzere İran'a ziyaretlerde bulunur, Tahran Büyükelçiliği ve Tebriz Başkonsolosluğu Anayasa Devrimi süresince çok önemli rol oynarlar. İttihat ve Terakki'nin İran örneğinde, Abdülhamit'in Panislamist politikasını anayasacılıkla birleştirdiği görülmektedir. İran'daki Anayasa Devrimini şiddetle destekleyen Irak'taki Şii ulema ile de bağlantısını sürdürmektedir. Trablusgarp ve 1. Dünya Savaşları sırasında, Sünni Osmanlı halifesinin (Sultanın) cihat ilanına Şii Irak uleması olumlu cevap verir.

Birinci Dünya Savaşı başladığında Şah, anayasa yanlılarını yenilgiye uğratarak parlamentoyu kapatmıştır. Savaş sırasında İran, İttihat Terakki yönetimi için hem stratejik açıdan hem de içerdiği büyük Azeri ve Türkmen nüfus nedeniyle Turan idealinin bir coğrafyası olması açısından cazibesini korur. Alman subay ve birlikleriyle de işbirliği yapılarak gerçekleştirilen askeri operasyonların yanı sıra, Teşkilat-ı Mahsusa da bu topraklarda yoğun faaliyetlerde bulunur. [10] "Teşkilat-ı Mahsusa'nın İran-Kafkas bölgesindeki önemli eylemcilerden biri Ömer Naci idi. İkinci Meşrutiyet ilan edilmeden önce İran'da meşruti bir rejim için çalıştı, çetecilik yaptı, tutuklandı. Güney İran'da, Anayasacılığı savunan devrimci grupların Ömer Naci'yle sıkı ilişkileri vardı. Bu ilişkiler İttihat-Terakki Hükümeti döneminde de sürdü. İran'da ipten dönen Ömer Naci, Cihan harbinde, İran Azerbaycan'ını ayaklandırmaya çalıştı. Emrindeki birlikler Türk ve Kürtlerden oluşuyordu. Komutasındaki birlikler Ocak 1915'de Tebriz'e girdi. İran'da Hüveyze ve Ahraz'a girerek petrol borularını havaya uçurdu. 1916'da Musul'a geçen Naci'nin gönüllü birlikleri, Urmiye civarında Ruslara büyük kayıplar verdirdi. İran'daki Bahtiyari aşiretini İngilizlere karşı ayaklandırmaya çalışan Ömer Naci, tifüse yakalanarak Kerkük'te vefat etti. Naşit Hakkı Uluğ, 1969'da Yeni Gazete'de 'Kutsal Cihat' başlıklı tefrikasında şöyle diyordu: 'İslam Birliği adlı İran derneği, İttihat ve Terakki'den teşvik görüyordu, Türk ileri gelenleri Sünnilik ve Şiilik gibi mezhep farklarına önem vermeyerek, Türkiye, İran ve Afganistan'ın büyük bir maksat uğrunda birleşmelerini mümkün görüyorlardı. Bu sebeple Meşrutiyetin ilanından sonra idealist bir subay ve şair olan

Ömer Naci, yanına verilen birkaç komitacı ile birlikte İran'a dalmıştı. İttihatçılar için İran'daki ırkdaş ve dindaşlara yaklaşmak dayanılmaz bir arzu olmuştur. Göçebe oymaklar, Irak sahrası ile İran yaylası arasında gidip geliyordu.' Uluğ'un sözünü ettiği İslam Birliği Derneği, Ömer Fevzi Bey'in kurulmasına ön ayak olduğu Defa-i İslam'dı." [11]

Savaş boyunca İran'a tam bir karmaşa hâkimdir. Merkezi idare çökmüştür, Rus- İngiliz ya da Osmanlı-Alman desteğinde hükümetler birbirinin peşi sıra kurulup düşmektedir. Meclis ikiye bölünmüştür. Almanya ve Osmanlı askeri operasyonların yanı sıra İran iç politikasında da hükümet, meclis ve aşiretler üzerindeki baskısı ile güç sahibi olmuşlardır. Rusların Tahran'a ilerlemesi sonucu Temmuz 1916'da Osmanlı bölgesine kaçan İranlı demokratlar, Osmanlı ve Almanya'nın desteğinde Kirmanşah'ta Tahran'daki Rus destekli hükümete alternatif olarak, 1917 Şubat'ına kadar sürecek geçici bir hükümet (Muvakkat hükümet) kurarlar. Ancak Osmanlı birliklerinin Rus birlikleri karşısında aniden çekilmek zorunda kalması sonucu bu İranlı subay ve demokratlar Kerkük'e sığınır, bir bölümü de İstanbul'a gider. Osmanlı birlikleri Hamadan'ı, Kirmanşah'ı ve üç kez Tebriz'i işgal ederler. Enver Paşa'nın Tahran'ın işgali yolundaki emri ise savaşın sona ermesi nedeniyle gerçekleşemez. Osmanlı birlikleri 1918 Ekim'inde Tebriz'den de çekilirler. [12]

Notlar

1* Veysi Başçı, "Son ikiyüz yılda Şii ulemanın fonksiyonuna bakış", iramer.org; Arif Keskin,"Şii Jeopolitiği ve İran",asam.org; "Şeyh Fazlullah",alulbeyt.com
2* Keskin, age
3* Chibli Mallat, "Muhammed Baqer as-Sadr", içinde The Pioneers of Islamic Revival (İslami Dirilişin Önderleri) Düzenleyen Ali Rahnema, Zed Boks, 2005, ss 251-266; Richard Norton, "Musa el-Sadr"içinde The Pioneers of, ss 184-195; Rahnema, The Pioneers of, Giriş
4* Rahnema, age, Giriş
5* Bkz. Chibli Mallat, Shii Thought from the South of Lebanon, Oxford, Center of Lebanese Studies, Papers on Lebanon, no.7,1998,s 17 alıntılayan Norton age.
6* Norton, age, ss195-207
7* Gökhan Çetinsaya "Essential Friends And Natural Enemies: The Historic Roots Of Turkish-Iranian Relations",(Middle East Review of International Affairs, meria.idc.ac.il/journal/2003/issue3/cetinsaya.pdf; Afgani ve Abdülhamit ilişkisi hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz.Selin Çağlayan, Müslüman Kardeşler'den Yeni Osmanlılar'a İslamcılık, 2010, s 101-07
8* Bkz. Hafez Farman Farmayan, "The Forces of Modernization in the 19th Century Iran: A Historical Survey" in Beginnings of Modernisation in the Middle East: The Nineteenth Century, ed W.P. Polk and R.L. Chambers (Chicago: University of Chicago Press, 1968), pp.119-51; Anja Pistor-Hatam, "Iran and the Reform Movement in the Ottoman Empire: Persian Travellers, Exiles and Newsmen under the Impact of the Tanzimat" in Proceedings of the Second European Conference of Iranian Studies, ed. B.G. Fragner (Roma, IsMEO, 1995), pp.561–78. Alıntılayan Çetinsaya, Essential Friends
9* Th. Zarcone-F. Zarinebaf-Shahr, eds, Les Iraniens D'Istanbul (Institut Français De Recherches En Iran-Institut Français D'Etudes Anatoliennes: Paris-Teheran-Istanbul, 1993); Çetinsaya agm
10* Gökhan Çetinsaya, İran dosyası, setav.org
11* Abdullah Muradoğlu," Teşkilat-ı Mahsusa", 20 Kasım 2005 Pazar, Yenisafak.com.tr
12* Çetinsaya, İran dosyası, s.8

Üçüncü Bölüm
53 Darbesi Öncesi İran

İran Anayasa Devrimi

1905-11 yılları arasında Şah'ın yetkilerinin kısıtlanarak İran'ı anayasal bir monarşiye dönüştürmek amacıyla yapılan kitlesel hareketlere İran Anayasa Devrimi adı verilir. Bu, İran'ın modernizmle tanıştığı dönem olarak tanımlansa da, aslında ilk modernleşme hareketleri Prens Abbas Mirza Kaçar döneminde başlamıştır. 1905'de Kaçar hanedanlığınca (1794-1925) yönetilen İran, Rusya ve İngiltere'nin İran üzerindeki kontrol yarışının oyuncağı haline gelmişti. Tahtta bulunan Muzaffereddin Şah hem Rusya hem İngiltere'den gelen baskılara açık, zayıf bir yönetici olarak nitelendirilir. Ülke aslında geniş topraklara, yetkilere ve özel ordulara sahip bir avuç güçlü aile tarafından yönetilmekteydi. Merkezi hükümetler zayıftı ve her türlü yolsuzluk yapılmaktaydı. Şah lüks yaşantısından kaynaklanan borçlarını ödemek için olduğu kadar, siyasi baskı sonucunda da İngiltere ve Rusya'ya çeşitli ekonomik imtiyazlar vermekteydi. İngiltere'ye verilen ve ilerde ayrıntılarını göreceğimiz 60 yıllık petrol imtiyazı ve Anayasa Devriminin taşlarının döşendiği ünlü "Tütün Boykotu" na neden olan tütün imtiyazı gibi.

Neticede, 1906'da ülkenin içinde bulunduğu durum esnaf, din adamı ve entelektüellerin yönetime karşı çeşitli protesto gösterilerinde bir araya gelmelerine yol açtı ve Şah'ın yetkilerini kısıtlayacak

bir meclis kurmaya söz vermesiyle sonuçlandı. Ancak, Şah sözünde durmayınca Pazar (Çarşı) esnafının başını çektiği 10 bin kişi Haziran 1906'da Tahran'da İngiltere Büyükelçiliği'nin bahçesinde kamp kurarak (böylece Şah'tan korunuyorlardı) gösterilere başladılar. Ağustos ayında Şah bir kararname yayınlayarak anayasa sözü verdi. Ekim'de bir kurul oluşturularak Şah'ın yetkilerini kısıtlayan, seçilecek meclise kurulacak hükümetlerin kabinelerini de onaylama hakkı dâhil olmak üzere geniş haklar tanıyan bir anayasa hazırladı. Şah ölümünden 5 gün önce anayasayı 30 Aralık'ta kabul etse de, meclisin çıkaracağı tüm yasalarda onayı olması koşulunu koydu. 1907'de kabul edilen ek yasalarla sınırlı da olsa basın, konuşma ve örgütlenme özgürlüğü ile can ve mal güvenliği getirildi. Ancak anayasal bir düzene geçilemedi.

Yeni Şah Muhammed Ali (1907-9), Rusya'nın yardımıyla anayasayı ve meclisi feshetmeye çalıştı. Meclis ile yaşadığı birçok çatışmadan sonra 1908'de bir Rus subayının komutasındaki Kazak Tugayı'na Meclis binasını top ateşine tutma emri verdi, pek çok milletvekilini tutuklattı ve meclisi kapattı. Bunun üzerine Tebriz, İsfahan ve Reşt kentlerinde Şah'a karşı isyan hareketleri başladı. Bu isyanlar Rus birliklerince bastırılmaya çalışıldı. Anayasayı savunan güçlerle karşı çıkanlar arasında iç savaş başladı. Temmuz 1909'da, anayasacı güçler Tahran'a yürüyerek Şah'ı tahttan indirdiler ve anayasayı tekrar yürürlüğe koydular. Şah Rusya'ya sürgüne giderken yerine 11 yaşındaki oğlu Ahmet Şah (1909-25) geçirildi. Anayasacı güçler, yaşanan iç savaş ve Rus işgalinin sonucu olarak büyük darbe alan ticaret ve istikrar nedeniyle, güçlüklerle karşı karşıya kaldılar. Eski şahın Rusya'nın yardımıyla tahtını ele geçirmeye çalışması sonucu, 1910'da Rus birlikleri ülkenin kuzeyine tekrar girdi. Zaten 1907'de Rusya ve İngiltere aralarında gizlice anlaşarak İran'ı iki etki alanına bölmüşlerdi. Kuzeyi Ruslar, güneyi İngilizler kontrol altında tutacak, ortadaki tarafsız bölge için de birbirleriyle rekabet etmede serbest olacaklardı. 1911'de mali krizden kurtulmak için İran yönetimi harekete geçti.

Amerikalı maliyeci Morgan Shuster'e gerekli reformları yapma ve Rus yanlısı güçlü yöneticilerden vergi toplamak amacıyla Rus işgali altındaki bölgeye jandarma gönderme görevi verildi. Rusya bir ültimatom vererek Shuster'in görevden alınmasını talep etti. Aralık 1911'de meclis oybirliği ile bu ültimatomu reddetti. Rus birlikleri Tahran'a doğru ilerlemeye başladı. Başkentin işgalini engellemek için ülkenin belli başlı aşiretlerinden Bahtiyarilerin kontrolündeki birlikler, meclisi

kuşatarak önce Rus ültimatomunun kabulünü sağladılar sonra meclisi kapatarak anayasayı yürürlükten kaldırdılar. Ahmet Şah zaten son derece zayıf bir yöneticiydi. İran'ı İngiltere ve Rusya'nın etkisinden kurtarmayı ve milliyetçi güçlerin tepkilerini engellemeyi başaramadı. Birinci Dünya Savaşı sırasında, İran'ın İngiltere, Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu tarafından tamamen işgali gücünü iyice azalttı ve ülke savaşın ardından kaosa sürüklenerek bölünmenin eşiğine geldi.[1]

Rıza Şah dönemi(1925-1941), İran ulus devleti kuruluyor

İngiliz emperyalizmine karşı olan Rıza Şah ve Atatürk döneminde, her iki ülkede de benzer reformlarla Fars ve Türk kimlikleri üzerinde iki ulus devlet karşılıklı olarak inşa edilir. Mart 1924'te halifeliğin kaldırılması ile o zamana dek İran'ın bir anayasal cumhuriyet olmasını destekleyen İran uleması, bunun kendilerini ortadan kaldırmaya yönelik bir komplo olduğu düşüncesi ile politikalarını değiştirerek, Rıza Şah'ın da cumhuriyet ilan etmesini engellerler. Yeni Türkiye Cumhuriyeti ile dostluk ilişkileri de bu noktada yerini uzun yıllar devam edecek bir muhalefete bırakacaktır. Atatürk'ün bütün cesaretlendirmelerine karşın ulemayı karşısına alamayan Rıza Şah, Pehlevi hanedanı adı altında yeni bir monarşi yönetimini ilan eder.[2]

Ancak Rıza Şah ulemayı giderek güçten düşürecek politikalar izleyecektir. Bir yandan iktidarının resmi ideolojisi olan modern Fars milliyetçiliği çerçevesinde bir laik İran üst kimliği geliştirirken, bir yandan da kurduğu güçlü merkezi devlet ile feodal unsurları kontrol altına alarak iktidarını destekleyecek kuvvetli bir ordu oluşturur. Yeni devlet bürokrasisi kendi kadrolarını yetiştirerek ulemayı siyasetten dışlar. Diğer yandan da modernleşme ve reform politikaları ile ulemanın faaliyet gösterdiği alanlar - eğitim, yargı, vakıflar - devletin yetkisi altına sokulur. Ulemanın meclisteki temsil oranı da giderek düşer. [3] Her ne kadar başlangıçta bu politikalar ulemanın şiddetli bir tepkisine yol açmamışsa da[4] (bunun nedenleri hakkında pek çok görüş ileri sürülmektedir[5]) özellikle kılık kıyafet konusundaki reformların zorla kabul ettirilmeye çalışılması -kadınların peçelerinin yırtılması gibi- ulemada Rıza Şah'a karşı büyük bir düşmanlığa yol açmıştır. Sessizce örgütlenerek güçlenen ulema, 1941'de Şah'ın İngiltere ve Rusya tarafından iktidardan indirilmesinde önemli bir rol oynayacaktır.

Rıza Şah

Pehlevi hanedanının kurucusu Rıza Şah (1878-1944) Mazandiran'da mütevazı bir ailede doğdu. 1925'ten 1941'e dek süren baskıcı iktidarının temel özellikleri milliyetçi, laik, militarist ve anti-komünist olmasıydı. 1920 sonlarında, Sovyetlerin desteğindeki etnik grupların isyanlarına ve devlet kurma teşebbüslerine komutasındaki Kazak birlikleri ile başarılı bir şekilde son verdikten sonra yaptığı darbe ile ülke yönetiminde büyük güç kazandı. Hiç bir resmi eğitimi olmamasına karşın çok zeki ve yetenekliydi. Yeni hükümette savaş bakanlığı yaparken etkisini giderek arttırdı ve başbakan oldu. 1923'te tedavi için Avrupa'ya giden Ahmet Şah bir daha ülkeye dönmedi. 1925 Ekim'inde de Meclis kararı ile Kaçar hanedanına son verildi ve Rıza Han, Şah Rıza Pehlevi adıyla (1925-41) tahta geçti. Böylece, 1979'daki devrime dek ülkeyi yönetecek olan Pehlevi hanedanlığı başladı. Geçiş sürecinde İran'ın aristokrat ailelerinden birinden gelen Abdül Hüseyin Teymurtaş'ın büyük desteğini aldı. İlerde ülkenin (ve bölgenin) kaderinde büyük rol oynayacak olan Kaçar aristokratı Muhammed Musaddık ise, Kaçar hanedanının meclis tarafından sona erdirilmesinin yasadışı olduğunu belirterek Rıza Şah'a şiddetle karşı çıktı.

Rıza Şah'ın iktidara gelişinin (gidişinde olduğu gibi) İngilizlerin büyük desteği ile gerçekleştiği iddiası pek çok kaynak tarafından doğrulanmaktadır. Mesela, 1921 Mart'ında ABD'nin Tahran Büyükelçiliği tarafından Washington'a gönderilen raporda bu iddia yer almaktadır. İngiltere'nin Tahran Büyükelçiliği'nin 1932 tarihli bir raporunda da, Rıza Şah'ın tahta İngilizler tarafından oturtulduğu belirtilmektedir. Rıza Şah bu nedenle tahtta olduğu sürece İngiliz çıkarlarına hizmet etmekle suçlanmıştır.[6]

Teymurtaş ve APOC

Rıza Şah döneminde İran-İngiliz ilişkilerine damgasını vuran en önemli konu petrol imtiyazları ve İngiliz-Fars Petrol Kumpanyası "Anglo-Persian Oil Company- APOC" olmuştur. Bu çerçevede, Teymurtaş'ın üzerinde de kısaca duracağız.

Rıza Şah'ın yaptığı modernist reformların perde arkasındaki ismi ve 1925'ten 1932'ye dek İran'ın 2. adamı olan Abdülhüseyin Han Teymurtaş (1883-1933), Horasanlı soylu bir ailedendi. Çarlık Rusya'sında askeri akademide mükemmel bir eğitim görmüştü. Rusçanın

yanı sıra, Fransızca, İngilizce ve Türkçe biliyordu. Kaçar hanedanlığı sırasında çeşitli görevlerden sonra Anayasa Devrimi sırasında kurulan 2. mecliste yer almıştı. Döneminde, eğitimi, ilişkileri ve düşünceleri açısından İran'daki en Batılı kişi olarak anılıyordu. İngilizlere 1901'de D'Arcy imtiyazları ile verilmiş olan petrol tekelinin İran lehine yeniden düzenlenmesi konusunda APOC ile yürüttüğü müzakerelerin sonucunda bir anlaşma sağlanamayınca, Şah tarafından başarısız olduğu ve aslında İngilizlerle gizlice anlaştığı suçlamasıyla görevden alındı. Yargılanması sonucu suçlu bulunarak ağır para cezasına ve 5 yıl ağır hücre hapsine mahkûm edildi. Hapishanede şüpheli bir şekilde öldü. Genel kanı, Teymurtaş'ın trajedisine İngilizlerin ve sayıları çok fazla olan hasımlarının komploları kadar, Şah'ın kendisini tehlikeli bir rakip olarak görmesinin de neden olduğudur.

APOC 1908'de kuruldu. Ortadoğu'daki petrol rezervlerini ilk kez kullanan şirkettir. 1935'te ülkenin adının Farsiya'dan (Persia) İran'a[7] çevrilmesi üzerine, İngiliz-İran Petrol Kumpanyası " Anglo-Iranian Oil Company-AIOC" olarak yeniden isimlendirildi. 1954'te İngiliz Petrol Kumpanyası "British Petroleum Company- BP" adını alarak bugünkü BP'nin çekirdek şirketlerinden birisini oluşturdu.1914'te, İngiliz parlamentosunun onayı ile Kraliyet donanmasının yakıtının güvence altına alınması gerekçesiyle yüzde 53 hissesi millileştirildi. İngiliz gazeteci John Kimche, dönemin Donanma Bakanı Winston Churchill'in ülkesinde de büyük tartışmalara yol açan bu önerisini parlamentoya sunarken söylediği sözlerle Ortadoğu petrolünün gerçek hikâyesinin de başladığını belirtir. "İzlememiz gereken en doğru politika şudur ki, ihtiyacımız olan petrolün kaynağının sahibi olmalı ya da ne pahasına olursa olsun hiç değilse bir bölümünü kontrol altında tutmalıyız." Gerçekten de Kimche'nin 1952'deki bu kehaneti doğrultusunda, kolonyal güçler Ortadoğu petrolüne sahip olmak için bölge ülkelerinin çıkarlarını tamamen göz ardı ederek her yolu mubah gören politikalar izlediler. İran da, modern tarihini şekillendiren bu politikalardan fazlasıyla nasibini alacaktı.

1920'de Abadan rafinerisi bölgenin en büyük rafinerisiydi. İran ise net karın ancak yüzde 16'sını alabiliyordu. Teymurtaş, İran'ın kendi petrolünden daha fazla pay alabilmesi için (karın yüzde 25'i) 1928'den 1932'ye dek APOC ile çetin müzakereler yaptı. Sonuç alamayınca Fransız ve İsveç petrol uzmanlarının görüşüne başvurması ve APOC'nin ülkedeki diğer faaliyetlerini kısıtlaması pek çoklarına göre trajik sonu-

nu da hazırladı. Rıza Şah devreye girerek imtiyazların tamamen iptalini talep etti ancak Londra'nın konuyu Lahey Adalet Divanı'na götürmesi ile 1933'te İngilizlerin koşulları doğrultusunda - D'Arcy imtiyazlarını 32 yıl uzatan - yeni bir anlaşmayı kabul etti.[8]

2. Rıza Şah dönemi (1941-1979), ulus devletin temelleri sağlamlaştırılıyor

Muhammed Rıza Şah Pehlevi (1919 Tahran -1980 Kahire), Rıza Şah'ın en büyük oğluydu. İsviçre'de öğrenim gördükten sonra İran'da Askeri Akademi'de eğitim aldı. Müttefikler 1941'de, İran'daki Alman etkisini bertaraf etmek ve Almanya'nın saldırısına uğrayan Sovyetler Birliğine ikmal için gereken yolları güvence altına almak amacıyla İran'ı işgal ettiler. İran'ın güçlü lideri Rıza Şah sürgüne gönderilirken yerine 26 yaşındaki oğlu Muhammed Rıza geçirildi ve zayıf bir hükümet kuruldu. İngiltere ülkenin güneyini, Sovyetler de kuzeyini işgal etti. Savaş sonuna dek bu durum değişmeyecekti. Bu süre zarfında her iki taraf da - Sovyetler Tudeh partisinin örgütlenmesini sağlayarak, İngiltere ise M.Momen'e göre, komünist tehlikeye karşı ulemanın yeniden güçlenmesini teşvik ederek - kendi çıkarlarını güvence altına almak için İran'ın iç politikasına yön vermeye yönelik kıyasıya bir rekabete girdiler. Bu durum, ülkede ciddi bir kutuplaşmaya yol açacaktı. Aynı dönemde genç Şah için en önemli şey ise, hanedanlığın devam etmesiydi ve işgalci güçlerden bu yönde güvence almıştı. İktidara geçer geçmez anayasaya sadık kalacağı sözünü verdi, siyasi tutukluları serbest bıraktı, etnik gruplar üzerindeki baskıyı yumuşattı.[9]

Muhammed Rıza dönemine de petrol imtiyazlarına ilişkin krizler damgasını vurdu. Şah'ın ilk sürgünü ve sonrasında Musaddık'a yönelik darbe ile sonuçlanan bu dönemi gün be gün izleyen İngiliz gazeteci Jon Kimche'nin gözlemleri ve yorumlarından - ifadelerini korumaya özen göstererek - özetleyerek inceleyeceğiz.

Jon Kimche'nin gözlemleri

Genç Şah'ın babasından devraldığı İran teorik olarak anayasal bir monarşiydi; pratikte ise ülkeyi toprakların yüzde 50'sine sahip olan - yüzde 25'i ulemanın, yüzde 10'u Şah'ın, yüzde 15'i küçük çiftçinin - varlıklı aileler yönetiyordu. Devlet onlardı, saray da, meclis de, ordu da, maliye de kontrolleri altındaydı. Ancak ülkedeki en güçlü siyasi ve ekonomik güç olan Petrol Kumpanyası AIOC - İran'ın gelirinin yarısını

sağlıyordu - çeşitli manevralarla iç siyasete karışmaktaydı. Yandaşlarını ustalıkla basına, meclise ve kabineye yerleştirerek aleyhine kararlar alınmasını engelliyordu. Kumpanyayı eleştirmeye cüret edenler etkili halkla ilişkiler yöntemleriyle komünist, kışkırtıcı, sorumsuz, aşırı milliyetçi olarak yaftalanmaktaydı. Maaşa bağladığı çok bilinen bir sır olan güneydeki iki büyük aşiretin, Bahtiyariler ve Kaşhariler'in, tam desteğine sahipti. İktidarı elinde tutan aileler devrimden sonra Rusya'ya yüz çevirmişlerdi. İngiltere ve Hitler yükselirken Almanya yanlısıydılar. Alman etkisi bertaraf edilince tamamen İngiltere'ye döndüler. Çok popüler olan İngiliz gelinler Londra açısından planlanmamış bir siyasi etkiye yol açmaktaydılar.

Öte yandan petrol geliri halkın refahının artmasında bir fayda sağlamamıştı, ülkede feodal sistem egemendi. Köylüler toprağı kiralıyorlardı, büyük bir sefalet ve açlık vardı, 10 milyon İranlı çay ve ekmekle yaşıyordu. Meclisin üçte ikisini oluşturan toprak sahipleri toprak reformuna kesinlikle karşıydılar. Halkın hiçbir söz hakkı yoktu, etnik gruplar Rıza Şah döneminde büyük bir asimilasyon, baskı ve aşağılama politikası ile karşı karşıya kalmışlardı. Ruslar, Tudeh'i örgütleyerek İngiliz etkisini bertaraf etmeye karar verdiklerinde bu nedenle öncelikle ezilen İran halkına odaklandılar. Koşullar komünist propagandaya son derece uygundu, İran petrolü ve sıcak denizlere inme imkânı da çok cazipti. Ruslar çalışmaya başladılar. Tudeh'in fakir halka yakın gelen çok basit bir programı vardı. Büyük kentlerde işçi sendikaları kuruldu, toprak reformundan söz edilmeye başlandı. Ancak Tudeh'in önemli zayıflıkları da vardı. Öncelikle liderleri zengin ve güçlü kişilerden seçilmişti. Ayrıca Sovyetler tarafından desteklendiği biliniyordu ve bu milli çıkarlar için çalışmadığı şüphesini uyandırıyordu. En önemli eksisi ise dine saldırıyor oluşuydu. Tudeh'in faaliyetleri ülkede bir sağ-sol ya da Sovyet yanlıları ve karşıtları gibi bir kutuplaşma yaratmıştı. 87 gazetenin 52'sini sağcılar, gerisini solcular çıkarıyordu. Ama bu rakamlar gazetelerin sürekli olarak bir cepheden diğerine geçmeleri nedeni ile sık sık değişiyordu. Basın sorumsuz ve saldırgandı. Sağcı basın Stalin'i soyguncu olarak niteliyor, solcu gazeteler de İngilizler ve taraftarları için benzer ifadeler kullanıyordu.

1944 yazında ülkeye petrol imtiyazları almak için İngiliz ve Amerikan petrol şirketlerinin temsilcileri gelmeye başladı. Eylül'de diplomat ve uzmanlardan oluşan üst düzey bir Sovyet heyeti Tahran'a çıkarma yaptı. Bu baskı anlamına geliyordu. Bir ay sonra hükümet hiçbir ta-

rafa imtiyaz verilmeyeceğini açıkladı. Bunun hemen ardından ülke çapında Tudeh gösterileri başladı. Üç hafta dayanabilen hükümet istifa etti. Yeni hükümet çok zayıftı, herkes Ruslara imtiyaz verilmesini beklerken meclisteki muhalefet lideri basit bir yasa tasarısı sundu. Musaddık'ın birkaç gün içinde yasalaşan önerisi bakanların meclis onayı olmadan petrol imtiyazları konusunda pazarlık yapmalarını yasaklıyordu. Ruslar kınarken İngilizler Musaddık'ı kahraman ilan ettiler. Ancak Ruslar pes etmediler ve savaş sona ererken İran Azerbaycan'ında otonom bir yönetim kurulmasına destek verdiler. Bu Tahran yönetimine pek çok yönden darbe indirdi. Öncelikle, burada petrol yatakları bulunuyordu ve en zengin eyaletti. Birçok etkili politikacının burada değerli toprakları vardı. Bölge, Irak ve Türkiye ile bağlantıyı sağlıyordu. Ruslar ilk adım olarak, Kuzey Azerbaycan'dan İran Azerbaycan'ına komünist Azeri militanlar göndererek örgütleme faaliyetine başladılar. Ekim 1945'te her şey hazırdı. Demokrat Parti adıyla yeni bir parti kuruldu ve Tudeh üyeleri bu partiye katıldı. Bu muhtemelen, bundan sonraki gelişmelerle ülkenin öteki bölgelerindeki Tudeh'lileri tedirgin etmemek amacı taşıyordu. Büyük gösteriler yürüyüşler ya da benzeri eylemler yapılmadı. Birkaç Rus bir kasaba ya da köye gidiyor, yönetimi Demokrat Parti'nin devralacağını ve buna karşı gelinmesini hoş karşılamayacaklarını söylüyor, Demokrat Partililer de silahlarla gelip marşlar söyleyerek denetimi ele geçiriyorlardı.

Azerbaycan hareketi, Kuzey'deki toprak sahiplerini korkutmuştu, onları etkilemiş olması Ruslara bir fikir verdi. Tahran'da kendilerinden yana bir hükümet kuracaklardı. İran'ın en güçlü ve zengin adamlarından, eski başbakan ve Kuzey'de geniş topraklara sahip olan Kavam Sultaneh'i kazandılar. Kavam, Meclis'te bütün dış güçlere eşit mesafede durulmasını, Rusya'ya karşı ayrımcılık yapılmamasını savunmaya başladı, yılsonunda yeniden başbakandı. Şubat 1946'da Moskova'ya gitti, bir ay kaldı ve bir anlaşma imzaladı. Anlaşma, Rusların birliklerini İran'dan geri çekmemesinin BM Güvenlik Konseyi gündemine geleceği Mayıs ayı öncesinde yapılarak, herhangi bir yaptırım uygulanmadan Rusların geri çekilmesine olanak tanıdı. Anlaşma ile bir İran-Sovyet Petrol Kumpanyası oluşturuluyor ve Ruslara Kuzey İran'daki petrol kaynaklarını 25 yıl boyunca yüzde 51 payla işletme imtiyazı veriliyordu. Buna karşılık Sovyetler otonomi ilan etmiş olan Azerbaycan bölgesinden askerlerini çekerek iç işlerine karışmama güvencesi verdi. (Böylece, ilerde ayrıntılarını göreceğimiz şekilde Azeri isyancılar Tahran'ın eline

bırakılmış oluyordu. S.Ç.) Bir ay sonra, o güne dek tarafsız bir tutum izleyen ABD, Tahran'a yeni ve enerjik bir büyükelçi göndererek devreye girdi. Ancak Rus etkisi hızla artıyordu. Kavam, 1946 Ağustos'unda kabinesine Tudeh'li 3 bakan aldı. Bu sırada Tudeh, Güney'deki İngiliz etkisini sınamak için AIOC'nin 100 bin işçisini greve çağırdı, grevi şiddet olayları izledi. İngilizler, farklı bir yöntemle misillemede bulundular. 23 Eylül'de Güney'deki AIOC'nin maaşa bağladığı iki büyük aşiret Bahtiyariler ve Kaşhariler, Tudeh üyesi bakanların kabineden atılması için bir ayaklanma başlattılar. Ayaklanma yayıldı ve ulemanın da desteğini kazandı.17 Ekim'de Kavam 3 bakanı kabineden çıkardı ve isyan sona erdi. Kavam artık İngiliz ve Amerikan taleplerine karşı daha duyarlı olacaktı.

Bu sırada ABD, Sovyetlerle yapılan petrol anlaşmasının iptali için büyük uğraş vermekteydi. 11 Eylül 1947'de Amerikan Büyükelçisi Tahran'da yaptığı bir konuşmada, "İran'ın kaynakları İran'a aittir, isterse bedavaya verir ya da hiçbir fiyata vermez" dedi. Moskova ise, Tahran'a anlaşmayı yürürlüğe koyması için 2. notayı vermekteydi. Londra, Ruslara kapının tamamen kapatılmaması gerektiği kanısındaydı. 12 Eylül'de Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü, İran'ın Sovyetlere petrol imtiyazı vermesine karşı olmadıklarını açıkladı. İngiliz uzmanlar, bu imtiyazın verilmemesinin ilerde kendi imtiyazlarını da tehlikeye düşürebileceğini görmüşler ancak geç kalmışlardı. 22 Ekim de Meclis, Sovyetlerle yapılan petrol anlaşmasını 102'ye karşı 2 oyla reddetti. Başı Amerikan Büyükelçisi ile Kavam çekmişti. Aleyhte oy kullananlar acaba AIOC'nin mezarını kazmaya başladıklarının farkındalar mıydı? Meclis kararı şu hükümleri de kapsamaktaydı; İran petrol kaynaklarını kendisi kullanacaktı, yabancı güçlere ve yabancı ortaklara petrol imtiyazı vermeyecekti, AIOC ile İran'ın payının arttırılması için müzakerelere başlanacaktı.

Bütün bunlar olurken İran ekonomisi son derece kötü durumdaydı. Müttefikler 1943'te Tahran'da yaptıkları toplantıda İran'a yardım konusunda verdikleri sözleri tutmamışlardı. 1947'de İran "International Bank"a başvurarak 650 milyon dolarlık kredi talebinde bulundu. Banka net bir kalkınma planı istedi. Bir Amerikan danışma şirketine 7 yıllık bir kalkınma planı hazırlatıldı ancak şirket, petrol gelirinden aldığı pay artmadan İran'ın bu planı uygulayamayacağı sonucuna vardı. Kredi sağlamadaki bu başarısızlık hem İran hem de İngiltere açısından trajik sonuçlar doğuracaktı. Önde gelen bir Amerikalı uzman İran'ın hazırlattığı 7 yıllık kalkınma planını, "İranlı liberallerin siyasi kaosu ve Sovyet

müdahalesini engellemek için son çabası "olarak nitelendirecekti. Batı bu olanların üstünde durmadı ama İranlılar ayaklarının altındaki onca zenginliğe rağmen ülkeyi kalkındırmak için birkaç milyon pound bulamadıklarını not ettiler. Not ettikleri diğer bir şey de, onlar elde şapka banka kapılarında beklerken AIOC'nin 265 milyon dolar kar etmiş ve bunun sadece dörtte birini İran'a vermiş olmasıydı. Böylece, adım adım 1951 olaylarına yol açan atmosfer oluşmaktaydı. Ama çok az kimse bunu görebilmekteydi. Amerikalılar durumu kontrol altına aldıklarını sanıyorlardı. Bir Amerikan uzmanlar heyeti İran'ın kaynaklarını araştırmaya başladı. Bir ekip orduyu düzenliyordu. General Norman Schwarzopf (Çöl Fırtınası Harekâtının komutanı Norman Schwarzopf'un babası S.Ç.) jandarmayı organize ediyordu. Maliye ve Sağlık Bakanlıklarının 2'şer Amerikalı danışmanı vardı. İran'a 60 milyon dolar tutarında "saldırı amaçlı olmayan" silah verilmişti.

1951'e yaklaşırken perde tekrar, Arap-Amerikan Petrol Kumpanyasının Suudi Arabistan Kralı ile yüzde 50–50 pay oranını içeren yeni bir anlaşma imzalaması ile açılır. Ortadoğu tarihinin büyük bir bölümü görünüşte çok sıradan olan bu anlaşma ile yeniden yazılacak ve bundan en fazla İran etkilenecektir. İran ton başına AIOC'den 10 şilin alırken o güne dek Suudi Arabistan kralı 17 şilin almaktadır. AIOC'nin bu denli az para ödemesi Amerikan petrol şirketlerinin de işine gelmemektedir. Bu nedenle İran'ın payının arttırılması için AIOC ile müzakere yapılması hükmünü içeren anlaşma ABD Büyükelçiliği tarafından da desteklenmiştir.1948'de AIOC imtiyaz paylarını müzakereye açar, fakat 1949'da varılan anlaşma 1933 tavizlerinin bir tekrarı niteliğindedir, okunması ve anlaşılması son derece güç bir anlaşmadır. AIOC anlaşmanın kabul edilmesi için hiçbir çalışma yapmaz, hükümetin ise bunu yapmaya ne gücü ne de isteği vardır.1949'da yeni meclis seçilir, küçük fakat etkili bir Milliyetçi Cephe, Musaddık'ın etrafında toplanmıştır. AIOC, anlaşmada muhalefete rağmen bir değişiklik yapmaya yanaşmaz. 1950'de yeni başbakan Ali Mansur, AIOC'ye yüzde 50-50 önerisi götürür. AIOC anlaşmanın Mecliste onaylanacağı sanısıyla kabul etmez, bunun gerçekleşmeyeceğini gören Mansur istifa eder, yerine İran ordusunun popüler genelkurmay başkanı Ali Razmara geçer.

Haziran 1950'de, anlaşma Meclis komisyonunun önüne gelir, başkanı Musaddık'tır. Tam bu sırada Kuzeybatı da Kürt ayaklanması başlar. Başbakan, isyanı bastırmaya çalışırken bir yandan da anlaşmayı doğrudan Meclis gündemine getirmesi için AIOC ve İngiliz

Büyükelçiliğinin baskısı altındadır. Razmara aslında buna karşıdır ama boyun eğer. 26 Kasım'da, komisyon anlaşmanın reddi yönünde karar açıklar ve petrolün millileştirilmesi önerisinde bulunur. Yeni yıl arifesinde, Kral Fahd ile Arap-Amerikan Petrol Kumpanyası'nın 50-50 pay bölüşümü konusunda anlaşmaya vardıkları haberi Tahran'a da ulaşmıştır. Razmara, 26 Aralık'ta anlaşmayı Meclisin oyuna sunar ama durumun umutsuz olduğunu görünce geri çeker böylelikle petrolün millileştirilmesi tartışmasından da kaçınmayı amaçlamaktadır. Yedi hafta sonra AIOC, 50-50 önerisini görüşmeye hazır olduğunu Razmara'ya iletir. Bu geri adımın nedeni Washington'un devreye girmiş olmasıdır. 5 büyük Amerikan petrol şirketi AIOC-İran gerginliğinin kendi çıkarlarına da zarar vereceği endişesindedir. Washington'un devreye girmesinden önce, İran'daki olumsuz atmosferi ,"İç politika ve açgözlülüğün ürünü oryantal bir milliyetçilik" olarak nitelendiren Foreign Office (İngiliz Dışişleri Bakanlığı), güçlü bir İranlı liderin tüm bu sorunların üstesinden geleceği düşüncesindedir. Ama kuşkusuz kafalarındaki lider Musaddık değildir ve petrolün millileştirilmesi önerisi ile dalga geçmektedirler. AIOC, 50-50 önerisini görüşmeye hazır olduğunu Razmara'ya iletmiştir ama zamanlaması son derece kötüdür. Şah birkaç gün sonra evlenmektedir ve Başbakan görkemli düğün için gelen yabancı konukları ağırlamakla meşguldür, üstelik Musaddık millileştirme için bastırmaktadır. Razmara işi ağırdan alınca, 24 Şubat'ta İngiliz Büyükelçiliği sert bir uyarı ile öneriyi kamuoyuna açıklamasını ister. Razmara bu isteğe uyar ve 3 Mart'ta Meclis komisyonu önünde AIOC'nin önerisini savunarak millileştirmeye karşı çıkar. 4 gün sonra bunu hayatı ile ödeyecektir. Bu olay, İran'daki İngiliz emperyalizminin sonudur. Bundan sonra her şey farklı olacaktır.

AIOC, propaganda broşürlerinde iddia ettiği gibi İranlılara yüzme havuzlu güzel evler, iyi maaşlar dağıtmamaktadır. Abadan'daki İngiliz ailelerin air-conditioner'lı yaşamları çok az İranlıya sağlanmaktadır. AIOC için çalışanların çoğu son derece düşük ücretlerle, kötü koşullarda yaşamaktadırlar. Kumpanya, İran'ın gelirinin yarısını sağlamakta ama ülkenin ekonomisi ve halkı ile ilgilenmemekte, İran'ı sadece bir iş olarak görmekte, uzak ve yabancı durmaktadır. Zaten, Amerikan öğütlerinin de etkisiyle İranlılar artık AIOC'nin ne getirdiğinden ziyade ne götürdüğü ile ilgilenmektedirler. 38 yılda İran'a 100 milyon pound ödeyen AIOC, sadece son 5 yılda 215 milyon pound net kar elde etmiştir. İşte petrolün millileştirilmesi gerektiği argümanı da bu

veriler üzerine inşa edilmiştir. Rıza Şah'ın 1933'teki karşı çıkışı ve sonra boyun eğişinden beri kimse AIOC'ye kafa tutmamıştır. Eleştiriler etkili yöntemlerle engellenmiş, sonunda kendi propagandalarına inanır hale gelmişlerdir. Razmara'nın öldürülmesi AIOC'nin bu güçlü konumuna bir saldırıdır. 8 Mart'ta komisyon petrolün millileştirilmesi önerisini kabul eder ve komisyonun görev süresi uzatılır. Bu bir kırılma noktasıdır, daha önce Meclis AIOC'ye hiç karşı gelmemiştir. Şimdi ise, 12 milletvekili bir terörist kurşununun desteği ile devrim yapmıştır. İran nefesini tutmuş AIOC'nin tepkisinin ne olacağını beklerken 13 Mart'ta, Razmara'nın katilinin mensubu olduğu İslam Fedaileri örgütünün lideri (Ayetullah) Kaşani (ileride göreceğimiz gibi Kaşani'nin liderliği konusunda farklı görüşler vardır. SÇ) bir açıklama yaparak suikastı, "İngiliz sömürgecilere yönelik büyük bir cesaret ve faziletin parlak darbesi" olarak nitelendirir; "Bu 20 yıl öncesinin İran'ı değil. Yabancı efendiler emrinde İran halkına ihanet eden hainlere artık tahammül etmeyeceğiz. Bütün diğer hainlere bu ders olsun, aynı akıbet onları da bekliyor. İngilizler defolup gitmeliler, bu para meselesi değil. Ne kadar pay verdikleri umurumda değil. Çünkü kaldıkları sürece işlerimize karışmaya devam edecekler."

Bu açıklamadan bir gün sonra İngiltere Büyükelçiliği bir nota vererek, komisyonun millileştirme önerisinin yasal olmadığını belirtir. İmtiyaz 42 yıl daha uzatılırsa AIOC, yüzde 50-50 pay oranını müzakereye hazırdır. Ertesi gün Meclis, millileştirme yasasının hazırlanması için komisyonun süre isteğini kabul eder. 8 Nisan'da yeni Başbakan Hüseyin Ala, İngiliz notasını reddeder. Aynı gün Washington'da, İran sorununun ele alınacağı İngiliz-Amerikan görüşmeleri öncesinde ABD'nin Ortadoğu temsilcisi, "Ülkenin petrol kaynaklarının millileştirilmesini onaylaması İran parlamentosunun milliyetçi ruhunun bir göstergesidir. Aynı ruh bölgedeki komünist saldırganlığın önlenmesine de hizmet edecektir" açıklamasını yapar. Temsilci, State Department'ın (Amerikan Dışişleri Bakanlığı) İran petrolünün millileştirilmesinin geriye dönüşünün olmadığı ve AIOC'nin pay dağılımında yeni bir düzenlemeye gidilmesi gerektiği yolundaki görüşünün İngiliz Büyükelçisine iletildiğini belirtir. Ardından Dışişleri Bakanı Dean Acheson, İran'ın Washington Büyükelçisine bir not göndererek İran hükümetinin, Washington'un petrol sorununa müdahale edeceği gibi bir endişesi olmaması gerektiğini (diplomatik dille İngiltere'nin yanında yer almayacağız, sizi destekliyoruz demektedir SÇ.) ifade eder.

Bütün bunlar rehavet içersindeki Londra için tam bir soğuk duştur. Millileştirme yasasını durdurmak için, adamları Sayed Ziya'yı başbakanlığa getirme planları da, dünyanın şaşkın bakışları altında, Fars siyaset sanatını büyük bir ustalıkla icra etmeye başlayan Musaddık tarafından engellenecektir.

Musaddık, 27 Nisan'da Başbakanı haberdar etmeden millileştirme yasa tasarısını meclise sundu. Ertesi gün yasa oy çokluğu ile kabul edildi. Musaddık bununla da yetinmedi. Senatonun kapalı kapılar ardında yapılan olağanüstü toplantısında, kendisini başbakan adayı olarak seçtirdi. Seyit Ziya'nın başbakanlığı anayasal açıdan engellenmişti. Şah görevi Musaddık'a verdi. Musaddık, 30 Nisan'da yasa tasarısını Senato'ya onaylattı. Londra ise umudunu Şah'ın tasarıyı imzalamamasına bağlamıştı. Ancak Şah 24 saat içersinde imzaladı ve tasarı 1 Mayıs 1951'de yasalaştı. Böylece İngilizler, 5 ay içersinde İran'dan tek bir kurşun bile atılmadan çıkacaklardı. Peki, ama böyle bir şeyi, bu kadar çabuk ve kan dökmeden başaran Musaddık, İngilizlerin ciddiye almadıkları ve hatta alay ettikleri bu garip adam kimdi? İngilizler niçin onun yeteneklerini anlayamamışlardı? Başbakan olduğunda Musaddık bazılarına göre 70 bazılarına göre ise 75 yaşındaydı. Antikalıkları vardı. Mesela, senelerce mide ülserinden yakınmıştı ancak BM Genel Kurulu için gittiği New York'ta doktorlar hiçbir şey bulamamışlardı. Musaddık, aslında emperyalizmin bir ürünü, İngiliz ve Rus politikalarına 60 yıllık bir tepkidir. Kaçar hanedanına (30 yıl) hizmet veren bir maliye bakanı ile bir Kaçar prensesinin oğludur. 26 yaşında iken (yakın akraba olduğu ve torunu ile evlendiği) Muzefferaldin Şah'dan bir onur ödülü olarak Musaddık (dürüstlüğü sınanmış) adını aldı. Kısa bir süre sonra, hep anılacağı adını borçlu olduğu bu adama karşı gelecekti, çünkü Şah anayasayı iptal etmişti. Ülkeyi terk etmek zorunda kaldı, Paris ve İsviçre'de eğitim gördü. 1916'da geri döndü ve Maliye Bakanlığında görevlendirildi ancak bu kısa sürdü. Çünkü burada yolsuzluklara karşı bir temizlik harekâtına girişmişti. Üç yıl sonra, İngilizlerle ters düştüğü için tekrar sürgüne gönderilecek, 1 yıl sonra dönerek Maliye Bakanı olacaktı. Bakanların ve milletvekillerinin maaşlarını indirmeye başlayınca bu makam da elinden alındı. Ama Tahran'ın fakirleri tarafından kahraman ilan edilerek, meclise seçildi. 1925'te Rıza Şah'ı iktidara getiren İngiliz darbesine karşı çıkma cesareti gösteren tek milletvekili idi. 1928'de, Şah'ı hileli seçim düzenlemekle suçlayınca 13 yıl boyunca politikadan uzak kaldı. Şah bu suçlamanın intikamını12 yıl sonra, sahte

bir suçlama ile onu hücre hapsine mahkûm ederek, alacaktı. Musaddık 4,5 ay yeraltında bir hücrede kaldıktan sonra veliaht prens Muhammed Rıza'nın araya girmesi ile salıverildi. Ancak, tutuklanmasına tanık olan 17 yaşındaki kızı ağır bir şok geçirecek ve İsviçre'de bir kliniğe yatırılacaktı. Musaddık'ın asabi hallerinin de bu dönemin bir ürünü olduğu söylenir. 1941'de, müttefiklerin İran'ı işgali üzerine siyasete geri döndü. Musaddık dürüsttü, rüşvet ya da imtiyaz kabul etmezdi ve bu konuda son derece katıydı. AIOC'nin İran'ın iç işlerine ne denli müdahale ettiğini Londra'dan çok daha önce anlamıştı. İngiliz gazeteleri onunla alay etmişlerdi ama son gülen o olmuştu. Fakat Musaddık'ın arkasında kim vardı? İyi niyetini kullanan güçlerin, mesela Tudeh'in elinde oyuncak mıydı? Bu sorular aynı anda Washington, Londra ve Paris'te soruluyordu ancak verilen cevaplar farklıydı. Amerikalılar onu samimi bir milliyetçi ve İran'ın komünizm ile mücadelesinde son kale olarak görüyorlardı. Tudeh'i kontrol ettiği sürece mesele yoktu. ABD Büyükelçisi bu nedenle, İngiliz Büyükelçisinin Musaddık'a karşı bir muhalefet oluşturmasını engellemek için büyük çaba harcadı. İngilizler müzakere etmeye bile değer görmüyorlardı, arkasında kim olursa olsun bir süre sonra İngiliz yanlısı siyasi elit tarafından tasfiye edilecekti. Fransızlar ki en doğru düşünen onlardı, mitinglerdeki düzene bakarak Musaddık'ın çok disiplinli bir kitle hareketinin esiri olduğu sonucunu çıkardılar. ABD ve İngiltere'nin bir Tudeh darbesinin olabilirliğini tartışmaları anlamsızdı çünkü Tudeh zaten iktidardaydı.

Bundan sonraki aylarda Londra ve Washington, AIOC'nin İran'dan gitmesini engellemek için büyük çaba harcadılar ancak Musaddık kararlıydı,"İngilizler gidecekti." Abadan'daki AIOC çalışanları için hayat küçük taciz ve hakaretlerle çekilmez hale getirildi. Kadın ve çocuklar güvenlikleri için İngiltere'ye gönderildi. Kumpanya, yetkilerini geçici bir komisyona devretmeye zorlandı. Londra, İran'ı işgali konuşmaya başladı. Savaş Bakanlığı 16. Paraşüt Birliğinin bölgeye uçmak üzere alarma geçirildiğini açıkladı. Bunun üzerine Washington, Tahran'dan fazla heyecanlanarak devreye girdi. 28 Eylül'de Musaddık, AIOC'ye ülkeyi terk etmesi için 4 Ekim'e dek süre verdi. İngiltere'nin BM Güvenlik Konseyi başvurusuna ABD bile destek vermeyince, 4 Ekim 1952'de Abadan boşaltıldı. 1 Kasım'da bütün arabuluculuk çabalarına karşın, İngiltere'nin İran petrolüne ambargo koyması üzerine, Tahran Londra ile diplomatik ilişkisini kesti.[10].

Görüldüğü gibi, Kimche'nin iki önemli saptaması var. Birincisi,

ABD'nin İran petrolünün millileştirilmesini desteklediği ve hatta teşvik ettiğidir. Bu dönemi kitaplaştıran[11] Amerikalı gazeteci-yazar Stephen Kinzer, ABD'nin sürekli olarak arabuluculuk yaptığını vurgular ancak destek ve cesaretlendirmeden söz etmez. Kimche'nin tespiti ise (kitabı darbe öncesinde yazılmıştır), darbenin Amerikan petrol şirketlerinin İran petrolünden pay alması ile sonuçlanması açısından anlamlıdır. İkincisi, Musaddık'ın arkasında Tudeh'in olduğudur. 1953'te yapılan Musaddık'a yönelik darbedeki rolünü seneler sonra (Mart 2000'de) itiraf ederek, ilk önce dönemin Dışişleri Bakanı Madeleine Albright'ın ağzından bir tür özür dileyecek[12] olan ABD'nin öne sürdüğü en önemli gerekçe budur. Dolayısıyla, Musaddık'ın gerçekten Tudeh'in elinde bir oyuncak olup olmadığını tespit etmek önemlidir. Kimche'nin olayların sıcaklığı içinde yaptığı yorumdan sonra, bu kez Asghar Alam Tabriz' in 2004 yılında büyük ölçüde İranlı kaynaklardan yararlanarak yazdığı doktora tezinden[13] özetleyelim:

Asghar Alam Tabriz'in değerlendirmeleri

Musaddık, karizmatik ve popüler bir lider olarak sadece milliyetçileri değil diğer ideolojik grupları da yönlendirebilmişti. Bunda, başbakanlık ve milletvekilliği sırasında maaş almaması ve konumu ile ilgili masrafları da çoğunlukla üstlenmesi gibi davranışlarının ve halkla olan doğrudan bağlantısının büyük payı vardı, halkın duygularını dile getiriyordu. "Millet", "liberalizm" ve "demokrasi" kavramlarını çok iyi kullanıyordu. Liderliğini yaptığı Cepheyi Milli (C.M. ya da Ulusal Cephe) de, etkili ve organize bir grup idi ancak Musaddık, halkla olan çok özel ilişkisi ve karizmatik yapısı nedeniyle her zaman C.M.'yi gölgede bırakıp pratik kararlar verebilen lider konumuna geçti. Suzan Siaveş'e göre, Musaddık "tarih yapan biri, yakın dönemlerin en önemli kişiliği" idi.[14]

Tudeh Partisi ile Musaddık ilişkileri çok yakın değildi. Musaddık başbakan iken, Tudeh'i düşünce, ifade ve organizasyonda özgür bırakmıştı ama Parti'ye karşı mesafeliydi. Tudeh'in liderliği de tek sesli değildi. Partinin eski kuşağı Musaddık'ı ileri görüşlü ve antiemperyalist olarak görüyorlardı. Genç kuşak ise, onu "komprador burjuvazi, emperyalizmin uşağı ve feodal" olarak nitelendirerek, karşı çıkıyordu.[15] Dolayısıyla, iki taraf da tabanlarının isteğine rağmen petrolün millileştirilmesi hareketinin büyük bölümünde etkili bir işbirliğine pek giremediler. Mesela1952'de, parti taraftarları parti liderliğinin

izin vermemesine rağmen Musaddık'ın görevde kalması için aktif rol üstlendiler. Aslında Tudeh, Musaddık'ın petrolü millileştirme çabalarını, emperyalizmin hala Kuzey Petrol hakkı peşinde olan S.S.C.B.'ye karşı bir planı olarak nitelendiriyordu. Bu nedenle Parti, başlangıçta petrolün millileştirilmesine karşı çıkarak (bu büyük üye kaybına neden olacaktı) Musaddık ve destekçilerini küçük burjuva olarak nitelendirmişti.[16] Ancak, Musaddık'ın iktidara gelmesi ile oluşan özgürlük ortamından yararlanarak güçlenen Parti'de, Musaddık'ı destekleme konusunda görüş ayrılığı ortaya çıktı. Eski kuşağa göre, C.M. ile işbirliğine girilmeliydi. Çünkü C.M. İngiliz emperyalizmiyle mücadelede milli burjuvazinin temsilcisiydi ve sonuçta Tudeh, bu demokratik milli devrimi ileride halk tabanından yardım alarak sosyalist devrime çevirebilirdi. [17] Genç kuşak ise, Musaddık ve C.M. liderliğine doğrudan muhalefet edilmesinden yanaydı, "Parti C.M.'yi yalnız bırakarak sosyal dayanaklarını güçlendirmeli ve tek başına orta sınıfı seferber etmeli" idi. [18] Genç kuşağın görüşlerinin baskın çıkması sonucunda Tudeh, petrol hareketinde Musaddık hükümetini desteklemedi. O dönemin liderlerinden Nurettin Kianuri, bir mülakatta bunun bilgi yetersizliğinden kaynaklandığını belirtecekti. Parti, 1948'de Şah'ın baskısıyla üniversitelerdeki siyasi etkinliğini kaybetmişti, yasa dışı ilan edilmesinden sonra yeraltına çekildi. Bazı parti liderleri, 1950'de Razmara döneminde hapisten kaçarak üniversitelileri yeraltı örgütlerine dâhil ettiler. [19] 5 Aralık 1951 ve 28 Mart 1952'de, Tudeh'in gençlik örgütü Musaddık karşıtı gösteriler yaptı. 14 Temmuz 1951'de ise örgüt, petrol işçilerinin AIOC'ye karşı Musaddık önderliğinde yaptıkları ilk grevin anısına yapılan yürüyüşte, C.M. ve Musaddık'ı desteklemek yerine olay çıkardı. "Tudeh Partisi bu yolla, Musaddık'ın dikkatini petrol mücadelesinden, siyasi ve ekonomik bağımsızlık mücadelesinden başka yönlere çevirmeye çalışıyordu."[20]

Tudeh'in kuruluşunu ve bu dönemdeki tavrını bir de "Marksist" bir kaynaktan özetleyerek izleyelim. [21] Kuşkusuz Tudeh'in Marksist niteliği hakkında kesin bir saptama yapmak için çok daha kapsamlı bir araştırmaya gerek vardır. Ancak bu kitabımızın sınırlarını aşacağı için tartışmaya açık olduğunu not düşerek, aşağıdaki değerlendirmeyi özetleyerek sunmakla yetiniyoruz.

"Marksist" bir gözle Tudeh

1929'da Stalin, Şahla yakın ilişkiler kurunca Tahran Büyükelçiliğine

İran Komünist Partisi (İKP) ile ilişkilerin kesilmesi emrini verdi. Bu "ihanet" İKP' ye ağır bir darbe indirdi, parti dağıldı. İKP'den gelenler, 1941'de Tudeh'i (Kitleler Partisi) kurdu. Tudeh, işçilerden çok küçük burjuvazi içinde örgütleniyordu ve Stalinist bürokrasinin çıkarlarını kolluyordu. Birçok grevi Şah rejimine ters düşmemek için desteklemiyor ve üstelik faşizm yanlısı ilan ediyordu. Şah hükümetine üç bakan vermekten dahi kaçınmamıştı. 1950'lerde gelişen burjuvazi, siyasal iktidara ortak olmak istedi. Şah, toprak sahiplerinin ve yabancı sermayenin temsilcisiydi. Petrol yataklarını, yabancı sermayeden alıp kendisi işletmek isteyen burjuvazi, Ulusal Cephe (C.M.) kimliği altında faaliyete başlayarak, ezilen yığınları kazanabilmek için bazı demokratik değişimler vaat etti. 1951'de, Musaddık liderliğinde iktidara geldi. Musaddık bir dizi millileştirme başlattı, Şah'ın görevlerine sınırlamalar getirdi ve toprak reformunu öngören bir kararname imzaladı.

Tudeh, Ulusal Cepheye eleştirel destek verdi ve burjuvaziyle birlikte anti-emperyalist mücadele verme umutlarıyla avundu. Musaddık hükümetiyle birlikte işçi sınıfı, mücadeleyi İran çapına yaymak için çalışmaya başladı ve yeni talepler ortaya koydu. Bunlardan birisi de, cumhuriyetin kurulmasıydı. Ancak burjuvazi işçi hareketinden korktu ve zorla bastırmaya kalkıştı, "İşçi sınıfının devrimci yükselişi karşısında cılız burjuvazi isteri nöbetleri geçiriyordu." Ulusal Cephe dümeni monarşi ve yabancı sermayeye kırdı ve işçi sınıfına karşı birlikte saldırıya geçti. Buna rağmen "Musaddık, 1953'te CIA destekli bir darbeyle devrilirken, burjuvazi hiçbir tepki göstermedi. Korkak burjuvazinin aldığı tavır, onun tarihsel gerici karakterini ortaya koyuyordu."

Çarşı, Ulema ve Petrol Hareketi

Tudeh'in olumsuz tavrına karşın Tabriz, "Petrol Hareketi"nin çarşı ve ulemanın desteğiyle mümkün olduğunu belirtir. Çarşı'nın "Petrol Hareketi"nde faaliyette olan (C.M, Mücahit Müslümanlar Topluluğu ve İslam Fedaileri gibi) siyasi gruplarla çok geniş bir bağlantısı vardı. Geniş bir şebeke halinde tüketiciler ve halkla, diğer taraftan da ulemayla olan karşılıklı işbirliği nedeniyle, halkı çok kolay bir şekilde harekete geçirebildiğine çeşitli kitle eylemlerinde tanık olunmuştu. Çarşı Hareket'e, millileştirme öncesinde ve sonrasında özellikle, İngiltere'nin millileştirmeden sonra uyguladığı ambargo sırasında Musaddık'ın ekonomik programlarına büyük mali destek verdi. Çarşı ve ulema arasında, yabancı müdahalesine karşı (çünkü yerli ticaret burjuvazi-

sinin yani Çarşı'nın gelişmesi için yabancıların ülke ekonomisinde söz hakkı olmaması gerekiyordu) Tütün Devrimi ile başlayan ve Anayasa Devrimi ile devam eden (ve İslam devriminde de büyük rol oynayan S.Ç.) çok sıkı bir işbirliği vardı. Çarşı'nın siyasi liderliğini zekât ve fitrelerini verdikleri ulema yapmaktaydı. (Dolayısıyla ulemanın devletten bağımsızlığını sağlayan Çarşı idi S.Ç.) O dönemde ulema sınıfı içersinde Ayetullah Kaşani öne çıktı.

Kaşani 1940'da Lübnan'da sürgünde olduğu sırada, 16. dönem meclis seçimlerinde milletvekili seçilip halkın büyük coşkusuyla karşılanarak Tahran'a döndüğünde, İran petrolünün İran'a ait olduğunu ve daha önce yapılan anlaşmaların hukuki bir geçerliliğinin olmadığını ilan etmişti. Petrolün millileşmesinde Musaddık'a destek için yapılan bütün büyük mitingler, Kaşani'nin konuşmasıyla başlıyordu. Kaşani basına yaptığı açıklamalarda ve Amerikan heyetleriyle yaptığı görüşmelerde, "Devletin petrolün millileştirilmesi konusunda halk iradesini yerine getirmesi gerektiğini, aksi takdirde Musaddık'ın da Razmara'nın sonunu paylaşmak zorunda kalacağını" belirtmişti. Kaşani'yi destekleyen örgütlerden biri de Razmara suikastım gerçekleştiren "İslam Fedaileri" idi, (ilerideki bölümlerde daha ayrıntılı olarak inceleyeceğimiz) bu küçük silahlı örgüt ile Kaşani'nin bir dönem ilişkileri çok yakın olduğu için özellikle yabancılar bu örgütün lideri olduğunu düşünmüşlerdi. [22] Oysa Ervand Abrahamian'a göre, Kaşani'nin İslam Mücahitleri Toplumu örgütü sosyal yapı ve inanç açısından farklıydı. Kaşani muhafazakârdı ama İslam Fedaileri radikal İslamcı görüşlere sahip idi. Kaşani grubunu, bütün ülkede geleneksel orta sınıf desteklerken Fedailer, Tahran Çarşı'sının genç çalışanlarının desteğine sahipti. [23]

Notlar

1* Library of Congress Country Studies, Iran,"The Constitutional Revolution";Wikipedia, "History of Iran"; Wikipedia "The Constitutional Revolution of Iran"; Prof. Dr. Ercan Eyüpoğlu, 1905-1911'i Rusya'daki 1905, Osmanlı'daki 1908 ile bir tutar. Galatasaray Üniversitesi yüksek lisans ders notları.(Bu katkı için Naci Aklan'a teşekkür ederim.)

2* Gökhan Çetinsaya," From The Tanzimat To The Islamic Revolution: Continuity And Change In Turkish-Iranian Relations", www.obiv.org.tr/2003/ORTADOGU/Gokhan.pdf

3* Serpil Üşür, Din Siyaset ve Kadın, Alan Yayıncılık,1991, İstanbul, ss 53-57

4* Age s 54-55

5* Ulema modernizasyon karşısında çelişkili tavır sergilemiştir. Bu dönemde Şah'a muhalefet edenlerin başında AyetUllah Kaşani vardır. Şah'ı tahta çıkışından itibaren destekleyenler ise, Seyit Ahmet Behbahani gibi, önemli mevkiler ve servet edinmişlerdir.(Bkz.Asghar Alam Tabriz,"Aydınların, Dini Liderler Ve Esnafın İran'ın Yakın Dönem Toplumsal Hareketlerindeki Ve Devrimlerindeki Rollerinin İncelenmesi" Doktora Tezi, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2004)

6* Abrahamian Ervand, Iran Between Two Revolutions, (1982), s.117; M.P Zirinsky M.P. Imperial Power and dictatorship: Britain and the rise of Reza Shah 1921-1926. International Journal of Middle Eastern Studies. 24, 1992. s.646; Ali M. Ansari, Modern Iran since 1921. Longman. 2003, s.26-31; R.H. Ullman, Anglo-Soviet Relations 1917-1921, 3 (Princeton, 1972); D. Wright, The English amongst the Persians (London, 1977), ss. 180-84; Maj. Gen. Sir Edmund Ironside., High Road to Command - The Diaries 1920-1922, London, 1972, s 184. Alıntılayan, "Reza Shah",Wikipedia. Ayrıca Encyclopædia Britannica; smso.net, http://www.smso.net/Qajar#Fall_of_the_dynasty; Library of Congress Country Studies, Iran "The Era Of Reza Shah, 1921-41"

7* İran, Ari ırktan gelenlerin (Aryanların) yaşadığı ülke anlamına gelmektedir. Teymurtaş'ın kızının adı da İran idi. Rıza Şah'ın ülkenin ismini değiştirmesinde Nazi ideolojisine duyduğu hayranlığın rol oynadığı ileri sürülür.

8* Library of Congress Country Studies, Iran "The Era Of Reza Shah, 1921-41";Reza Shah, Wikipedia; Abdolhossein Teymourtash, Wikipedia; John Kimche, Seven Fallen Pillars, Praeger, 1953, s 4; "From Anglo-Persian Oil to BP Amoco". Business: The Company File. BBC news, 8-11-1998; The BP Archive

9* Tabriz, age; M.Momen, An introduction to Shi'i Islam, Londra, Yale University Press,1985. ss. 251-52 alıntılayan Ethem Ruhi Fığlalı, Şiiliğin Ortaya Çıkışı ve İran'da Din-Siyaset İlişkisi Avrasya Dosyası, 2007, Cilt 13, Sayı 3

10* Kimche, age, ss 127-138, 337-364; Manchester Guardian 27 Kasım 1950; Economist, 11 Kasım 1950 ve 2 Aralık 1950 alıntılayan Kimche, age

11* Stephen Kinzer,"Şah'ın Bütün Adamları", Türkçe baskı 2004, İletişim Yayınları

12* "ABD 1953 yılında İran'ın herkes tarafından sevilen başbakanı Musaddık'ın devrilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Eisenhower yönetimi, stratejik nedenlerle eylemlerinin haklı olduğuna inanıyordu. Fakat darbe, İran'ın siyasi gelişimi açısından tam bir gerilemeye neden olmuştur ve halen neden pek çok İranlının bu Amerikan müdahalesi nedeniyle tepki duyduğunu anlamak zor değildir." Haziran 2009'da ABD'nin yeni başkanı Barack Obama da, Kahire'de yaptığı konuşmada 53 darbesi nedeniyle İran'dan özür diledi.

13* Tabriz, age

14* Hüseyin Abdulhasan Tenhaii, Moghaddemii Ber Didgahaye ve Mektephaye Jameshenasi, Tahran, 1992, s. 242; James Bill – William Rojer Lewiss. Musaddık, Neft ve Nasyonalism İran, Tahran, 1993, s. 75; Suzan Siaveşi, Der İran Liberal Nasyonalizm, Tahran, 1991, s. 109 alıntılayan Tabriz, age.

15* Mesud Hejazi, Ruydadha ve Doreha, Tahran, 1998, s.20 alıntılayan Tabriz, age.

16* H. Katozian, İran Beyne Do Enghelab, Tahran, 1994, s. 380 alıntılayan Tabriz, age.

17* "Dar Bare Hareket Burjuvazi", Liberal-Felda, 1950 alıntılayan Tabriz, age

18* Tenha Tabeghe Karegar Tevane Mobareze Ba Emperyalizm ve Feodalizm Ra Dared, 1953 alıntılayan Tabriz, age.

19* Davud Nevruzi,"Hezbe Tudeh, Zerurete Tarihi Keshvereman",1960,s. 47alıntılayan Tabriz, age

20* Hejazi, s. 20 alıntılayan Tabriz, age.

21* Akın Erensoy,"İran Devrimi",13 Ocak 2007 http://www.marksist.com/akin_erensoy/iran_devrimi.htm

22* Bkz. Kimche

23* E. Abrahamian, "Radikalizm ve Mujahedin İran", Tahran, 1990, ss 318-19, 417-18; John Foran, "Mukavemet Shekenendeh", Tahran, 1999, s. 427. alıntılayan Tabriz, age

Dördüncü Bölüm

53 darbesi ve sonrası

"Yılın Adamı" Musaddık

Muhammed Musaddık, başbakan olduğu 1951 yılından itibaren içte ve dışta olağanüstü bir popülarite kazandı. Özellikle, BM Genel kurulunda ve Lahey Adalet Divanında yaptığı konuşmalar onu 3. Dünya'nın kahramanı yaptı. Time Dergisi tarafından 1951'de "Yılın Adamı" seçilerek dergiye kapak oldu. Bu nedenle yayınlanan makale, Washington'da Musaddık'ın o tarihte nasıl değerlendirildiğini göstermesi açısından ilgi çekicidir.

Time, son derece alaycı bir ifade ile kaleme alınmış makalesinde, "İran'ın George Washington'u" ya da "garip, yaşlı büyücü", olarak nitelediği Musaddık'ın Batılı kriterlere göre bir devlet adamı karikatürü olduğunu ancak Batı'nın Ortadoğu'da çalışmak zorunda olduğu liderlerin iyi bir modelini oluşturduğunu yazıyor. Musaddık'ın, yerli yersiz ağlama nöbetleri geçirdiğini, bayıldığını, yaşı hakkında yalan söylediği gibi örnekler vererek "grotesk antikalıkları" olduğunu belirtiyor. Bir kaba eyaletlerin ismini yazdığı kâğıtları koyup adaylarına bu kâğıtları çektirerek valilerini seçmesini de, devlet adamlığına örnek olarak veriyor. 1919'da, İngiltere'ye büyük imtiyaz ve yetkiler tanıyan anlaşmadan dehşete düşerek o günden beri yüksek sesle, "İran İranlılarındır" diye tekrarladığını, Batı'nın ise onu ancak vahim bir sabit fikirlilikle 1951'de petrolü millileştirdiğinde duyduğunu belirtiyor. Musaddık'ı bir yabancı düşmanlığı dalgasının ve Batı yanlısı Razmara'yı öldüren organize terörün, başbakanlığa taşıdığı yorumunu yapıyor. Başbakanın İngilizleri şaşırtarak, yerli kadroları olmamasına karşın Abadan rafinerisini son

İngiliz teknisyenine kadar boşalttığını, sonuçta İngilizler petrolden olurken İran'ın da petrol gelirini kaybederek Tudeh'in etkisine daha açık bir hale geldiği saptamasında bulunuyor. Musaddık'ın fanatizminin ise, ülkeyi yakıp yıkma pahasına Batı'yı kovmayı öngördüğünü ve Sovyet yanlısı olmamakla beraber politikalarının onlara yaradığım belirtiyor. Makalede, Musaddık'ın intihar politikasının derecesini de, tam bir dinci fanatik olan Kaşani ile olan işbirliğinin gösterdiği vurgulanıyor.[1] Gerçekten de, İngiltere'nin İran petrolüne uyguladığı ambargo; benzer önlemleri almaları için işbirliği içersinde olduğu uluslararası petrol şirketleri ile yaptığı anlaşmalar ve bunlara uymayan şirketleri güç zoruyla engellemesi, İran'ın petrol üretimine ve gelirine büyük darbe vurarak ülkenin zaten kötü olan ekonomik durumunu daha da ağırlaştırmıştı. Kinzer bu dönemde, Musaddık'ın İran ekonomisine destek için ABD'den ısrarla istediği mali yardımı İngiltere'nin baskısı nedeni ile alamadığını yazar. Ancak, Truman yönetimi İngilizlerin Musaddık'a darbe yapılması yönündeki önerilerini ısrarla reddetmektedir. [2]

16 Haziran 1952'de, Musaddık Şah'tan Savaş Bakanı ve Genelkurmay Başkanım atama yetkisini kendisine devretmesini istedi. Şah'ın karşı çıkması üzerine Başbakanlıktan istifa ederek halka destek çağrısı yaptı. Şah, Kavam'ı bir kez daha Başbakan olarak atadı. Kavam, atanır atanmaz İngilizlerle müzakereleri tekrar başlatacağını açıklayınca Ulusal Cephe, İslamcı, milliyetçi, sosyalist parti ve gruplar ile Tudeh ülke çapında grev ve gösteriler düzenleyerek Musaddık'a destek vermeye başladılar. 5 günün sonundaki bilânçoda çok sayıda öldü ya da yaralı vardı. Şah geri adım atmak zorunda kalarak Musaddık'ı yeniden Başbakan olarak atadı ve ordunun kontrolünü tamamen ona bıraktı. Güçlenen Musaddık, Kaşani'yi Meclis Başkanı olarak atadı, parlamentoya da kendisine olağanüstü yetkiler verilmesini kabul ettirdi. Bu yetkileri, demokratik kurumları güçlendirmek, Şah'ın yetkilerini kısıtlamak, mali kaynaklarını azaltmak ve ülkedeki feodal düzeni yok etmeye yönelik toprak reformu yasasını çıkarmak için kullanacaktı. Bu en güçlü olduğu dönemde Şah'tan kurtulmadığı için sonradan, başta Ayetullah Humeyni olmak üzere, pek çok kişi tarafından eleştirilecekti.

Musaddık devriliyor

Aynı sıralarda toprak reformuna ilişkin uygulamaları nedeniyle büyük toprak sahibi aileler ve İngiliz ajanlarının, Musaddık hakkında Meclis'te ve ülke çapında başlattıkları antipropaganda kampanyası

hız kazanmıştır. Ülkede ekonomik durum ise gün geçtikçe kötüleşmektedir. Musaddık'ın müttefikleri birer birer onu terk etmeye başlar. Kuşkusuz en büyük darbe Kaşani'nin karşı saflara geçmesidir. Ocak 1953'te Kaşani, Musaddık'ın olağanüstü yetkilerinin uzatılması isteğini reddeder. Bu, Musaddık yönetimi için sonun başlangıcıdır. 1953 yılı başına gelindiğinde, hem Londra'da hem de Washington'da muhafazakârlar işbaşına gelmiştir. Winston Churchill kesinlikle bir darbeden yanadır, Dwight Eisenhower ise pek çok kaynağa göre,[3] hem Londra hem de Dışişleri bakanı John Foster Dulles ve kardeşi CIA Başkanı Allen Dulles tarafından, Musaddık'ın İran'ı komünizme götürdüğü konusunda ikna edilerek darbeye onay verir.

CIA,"Operasyon Ajax ya da TPAjax" için 1 milyon dolar tahsis eder. Ancak Şah'ın ikna edilmesi daha zor olacak, darbenin Londra ve Washington tarafından desteklediğini Şah'a kanıtlamak için BBC'nin şifreli yayın yapması da[4] yeterli gelmeyecektir. Operasyonu yönetmesi için İran'a gönderilen CIA ajanı, Başkan Theodore Roosevelt'in torunu Kermit Roosevelt, Şah'ı ancak pek çok kez gizlice görüştükten sonra[5] Musaddık'ı azleden ve yerine eski İçişleri Bakanı General Fazullah Zahidi'yi atayan kararnameleri imzalamaya ikna edecektir. Şah,15 Ağustos gecesi yapılan ilk darbe denemesi Musaddık'ın haber alması sonucu başarısız olunca, ardından yapılacak ikinci girişimi beklemeden hemen ülkeyi terk edecektir. Darbeyi günler öncesinden haber alan Musaddık, parlamentoyu lağvedip bütün gücü elinde toplamak için 4 Ağustos'ta referanduma gider. Açık yapılan oylama sonucu yüzde 99,9 Musaddık'ın lehinedir fakat parlamentoyu kapatması, bir dikta kurmaya çalıştığı yolundaki CIA destekli basın kampanyasını daha da alevlendirir. 19 Ağustos 1953'te, ikinci kez şanslarını deneyen CIA, İngiliz istihbaratı ve İranlı işbirlikçiler tarafından örgütlenen sokak gösterileri ve Şah yanlısı ordu birliklerinin müdahalesi ile Musaddık devrilir. Zahidi Başbakan olur, Şah geri döner. Musaddık etkili bir savunma yaptığı mahkemede vatan haini ilan edilir. Ancak hayatı bağışlanır, 3 yıl hapis yattıktan sonra 1967 Mart'ındaki ölümüne dek doğum yeri olan Ahmedabad'da ev hapsinde tutulacaktır. [6]

Gizli CIA belgelerine göre CIA'nın darbedeki rolü

CIA'nın darbedeki rolü, her ne kadar 1979'dan itibaren telaffuz edilmeye başlandıysa da, Ajax Operasyonu'nun planını yapan Donald Wilber tarafından Mart 1954'te yazılmış 200 sayfalık orijinal bir CIA

belgesi, "Clandestine Service History-Overthrow of Premier Mosaddeq of Iran- November 1952-August 1953" ancak 2000 yılında New York Times'a sızdırılarak James Risen imzasıyla yayınlanmıştır.* 7 Belge, İngiliz ve Amerikan yönetimlerinin işbirliği ile darbeyi gerçekleştirdiklerini açıkça kanıtlamaktadır. Yanı sıra, National Security Archive (NSA) isimli sivil toplum kuruluşunun, "Bilgi Edinme Yasası" uyarınca 1999'da bilgi talebi üzerine CIA tarihçileri tarafından hazırlanmış olan 135 sayfalık bir belge, büyük bir bölümü sansürlenerek de olsa kamuoyuna açıklanmıştır [8] ve darbenin planlayıcıları hakkında şüpheye yer bırakmamaktadır. Ancak NSA'ya göre, CIA pek çok belgeyi yok ettiği için Musaddık'a yönelik darbe konusunda halen pek çok gerçek açığa çıkmamıştır. Wilber belgesine göre, darbeden 2 gün sonra CIA ve İngiliz gizli servisi SIS, Zahidi hükümetine gizlice 5 milyon dolar aktarırlar.[9] Bir yıl süren görüşmeler sonucunda, İran petrolünün, AIOC'nin de ortakları arasında yer aldığı uluslararası bir konsorsiyum tarafından işletilmesi konusunda anlaşmaya varılır. 6 Ağustos 1954'te ilan edilen anlaşmaya göre, konsorsiyumda AIOC yüzde 40, Royal Dutch Shell yüzde 14 hisse sahibi olurken, geri kalan hisseler Amerikan ve Fransız firmaları tarafından paylaşılıyordu. Ayrıca Tahran'ın AIOC'ye tazminat ödemesi karara bağlanıyordu.[10] Kinzer'e göre ise, hisselerin yüzde 45'i Amerikan şirketlerinin, yüzde 40'ı AIOC'nin kalanı, Royal Dutch Shell ve Fransız firmalarının oldu. AIOC, hükümet halkın tepkisinden çekindiği için bir daha asla eski statüsüne kavuşamadı, "Bunda bütün kirli işleri CIA'nın yapmış olmasının da payı vardı".[11]

Darbe komünist tehlikeye karşı mı yapıldı?

İran tarihini değiştirdiğine kuşku duyulmayan 53 darbesini ve öncesini, böylece ana hatları ile inceledikten sonra şimdi daha önce bıraktığımız yerden sürdürerek gizli Amerikan belgeleri ışığında, darbenin gerçek nedeninin komünist tehlike olup olmadığına bakalım. İlk darbe girişiminden sadece 5 gün önce yazılmış olan F. Wilkins imzalı çok gizli bir State Department raporu[12] Tudeh'in bir darbe gerçekleştirecek kadar güçlü ve örgütlü olmadığını belirtiyor. Sadece uzun dönemde partinin güçlenebileceği tehlikesine dikkat çekilerek ABD'nin İran ile anlaşması tavsiye ediliyor. Washington yönetimindeki İran konusundaki farklı değerlendirmeleri ve darbe kararının Dışişleri kademelerinden nasıl gizlendiğini de ortaya koyan bu rapor, aynı zamanda darbenin aslında niye yapıldığı konusunda da bir fikir verebilir, kısaca özetleyelim:

"Son altı ayda İran'da reformist ve otoriter bir hükümet oluşuyor. Musaddık siyasi gücünü daha da arttırdı. Muhalifler etkisizleştirildi. Komünistlere karşı en etkili güç olan ordu, hükümetin kontrolü altında. Şah sadece tahtın ve Şii düşüncesinin bir temsilcisi olmaya indirgendi. Musaddık, 3 Ağustos'ta Tahran'da referanduma giderek, yüzde 99,9 oyla gücü giderek azalan Meclis'i feshetmek için gerekli yetkiyi aldı. Referandum 10 Ağustos'ta bütün ülkede yapıldığında da, muhtemelen sonuç aynı olacak ve bu gücünü daha da arttıracak. Tudeh, uzun bir aradan sonra yeniden güçleniyor ancak siyasi durum tamamen Musaddık'ın kontrolü altında ve ne Tudeh ne de muhalifler bir darbe düzenleyecek gibi gözükmüyor çünkü bunu yapabilecek kadar güçlü ve organize değiller. Yanı sıra, hükümet herhangi bir darbe girişimini bastıracak kadar güçlü. Ancak Musaddık, Kaşani gibi muhaliflerinden uzaklaştığı için Tudeh'in siyasi desteğine ihtiyaç duyabilir ve bu süreç Tudeh'in etkili pozisyonlara sızmasına yol açabilir. Her halükarda, Musaddık'ın Tudeh'in faaliyetlerine gösterdiği tolerans, komünistlerin İran'daki gücünü ve prestijini arttırmaktadır. Ekonomik durum kötüleşmekte ancak hükümet harcamaları halen finanse edebiliyor, dış ticaret dengede, ülke en azından Mart 1954'e kadar ihtiyaçlarını karşılayabilecek gibi gözüküyor. Bunun için devlet bankalarından borç alabilir, para basabilir, IMF'den borç alabilir ve harcamalarını kısabilir. Almanya, Fransa ve İtalya ile clearing ödeme anlaşmaları, Sovyetlerle bartır anlaşmaları yapabilir, IMF'den para alarak dövizini arttırabilir ya da bunun için altın rezervlerini kullanabilir. Hükümetin enflasyonist politikaları iç ticareti canlandırdı, işsizliği büyük ölçüde önledi ve ücretleri arttırdı. Görülen o ki, Musaddık petrol satışı olmadan da halkını geçindirme kapasitesine sahip olduğunu düşünüyor. İran, petrol sorununun çözülmesi için İngiltere ile birlikte önerdiğimiz çok akla yakın teklifi kabul etmedi. Bu, AIOC'ye tazminat ödenmesini, İran petrolünün dış pazarlara Amerikan, İngiliz ve Hollanda firmalarından oluşan bir konsorsiyum tarafından pazarlanmasını ve ABD'nin büyük oranda mali yardımını içeriyordu.

Musaddık, 28 Mayıs'ta Eisenhower'e yazdığı mektupta, İran'ın petrolünü dünyaya satmasının önüne konan engellerin kaldırılmasını, bu gerçekleşmiyorsa ABD'den İran'a mali yardım yapmasını istedi. Ancak Eisenhower, bunun Amerikan vergi mükelleflerine haksızlık olacağını belirterek tek çıkar yolun Londra ile sorununu çözmesi olduğu cevabını verdi. Petrol sorunu, tazminat talebinin dondurulması

ve ABD'nin, İngiltere'nin AIOC'deki hissesini alması gibi yollarla da çözülebilir ama bu İngiltere'deki muhafazakâr yönetime büyük prestij kaybettirir. Ayrıca diğer Ortadoğu ülkeleri ile olan petrol anlaşmalarını da olumsuz etkiler. Musaddık da böyle bir çözüme iç siyasi nedenlerden dolayı yanaşamaz. Bu durumda, ABD iki tarafla da iyi ilişkilerini koruyarak soruna çözüm bulma yollarını aramaya devam etmelidir. Ayrıca bir son gelişme olarak, Musaddık bir süre önce Washington büyükelçisi kanalı ile İngiltere ve Meksika arasındaki petrol itilafını 1947'de çözüme bağlayan anlaşma modeline sıcak baktığını iletmiştir. Bu konudaki samimiyeti de dikkatle incelenmelidir."

Dışişleri Bakanı Dulles tarafından kesinlikle ciddiye alınmadığı anlaşılan bu belgenin ardından Mart 1953 tarihli, "Çok gizli güvenlik bilgisi" ibareli bir başkasına bakalım. Bu belgede,[13] "Musaddık'a karşı yapılacak bir darbe sonrasında alınması gereken önlemler konusunda yönetimin yapması gerekenler," psikolojik, ekonomik, askeri gibi başlıklar altında sıralanıyor. Buna göre, "Darbe sonrasında kurulacak hükümetin yabancı destekli olduğu izlenimi verilmesinden kaçınılmalı, ABD açıklamasını, 'Özgür ülkelerin iç işlerine karışmama ve göreve gelen hükümetle çalışma' gibi geleneksel ifadelerle sınırlı tutulmalı. Yeni yönetime karşıymış gibi bir izlenim bırakmamak için resmi açıklama, 'Komünist yayılmaya karşı gücünü arttırmayı amaçlayan her özgür ülkeye yardım etmekle ilgiliyiz bu çerçevede, İran halkının uygun görmesi halinde yeni İran hükümeti ile de çalışırız' şeklinde olmalı. İngiliz yönetimi, yeni hükümetin kendi çıkarlarına hizmet etmesini beklediği gibi bir izlenim yaratmamalı. ABD ve İngiltere tarafından, arada bağlantı kurulmaması için, petrol sorununun bir an önce çözülmesinin gerektiği gibi herhangi bir açıklama yapılmamalı. Yeni hükümet petrol konusunun, ancak yönetim yeni bir istikrar sağladıktan sonra ele alınması konusunda gayrı resmi kanallardan uyarılmalı. Propagandanın önemi nedeni ile ABD hükümet yanlısı gazetelere ve Tahran radyosuna yardımda bulunmalı. Darbe iç karışıklıklara neden olabileceğinden, İran yönetimine gizlice gösterileri dağıtmak için gerekli araç-gereç, silah ve para yardımı yapılmalı. Yeni hükümete, mümkün olduğunca gizlice mali yardım yapılmalı. Musaddık yönetiminin, inkârına karşın 1,5 milyar riyal karşılıksız banknot bastığı biliniyor, yeni hükümet bunu açıklayarak Musaddık'ı yalancı ilan etmeli. Buna bu para basımından arkadaşları ile birlikte kişisel fayda sağladığı yolunda bir söylenti ekleyerek, bu İran'da zor

değildir, aynı zamanda Musaddık hırsız ilan edilmeli. ABD yönetiminin, bundan doğan zararı karşılamayı önermesi son derece etkili olur. Ancak özel olarak yeni hükümetle, verilmesi önerilen altının ABD'de kalması konusunda anlaşmaya varılmalı. Tudeh'in darbe sonrası yönetimi ele geçirme amacıyla, Sovyet ajanlarının desteğinde muhtemel silahlı faaliyetlerini bertaraf etmek için yeni hükümete örtülü destek verilmeli. Fakat Sovyetlerin İran ile olan 1921 Dostluk Anlaşmasını harekete geçirmemesi için, Batılı askerler İran toprağına girmemeli."

Eisenhower yönetimi Musaddık'a yönelik darbeyi, Truman yönetimi döneminde hazırlanan (Ulusal Güvenlik Konseyi'ni İran'daki durum ve muhtemel bir komünist darbe ya da Sovyet saldırısı olmasının nasıl engellenebileceği ve bu durumda alınması gereken önlemler konusunda bilgilendiren) 20 Kasım 1952 tarihli "Çok gizli güvenlik bilgisi" ibareli belgeye[14] dayandırdı. Oysa bu belge, sadece muhtemel bir Sovyet tehlikesinden söz ediyor. Belgede, İran'ın petrolü, stratejik konumu ve dış etkiye açık konumu nedeniyle her zaman bir Sovyet genişlemesinin hedefi olduğu dolayısıyla bağımsızlığının korunmasının önemli olduğu belirtilmekle birlikte, hâlihazırda yönetimde komünist yanlısı bir eğilim olmadığı ve Milli Cephe'nin siyasi durumu tamamen kontrol altında tuttuğu ifade ediliyor. Ancak Tudeh partisinin de varlığına dikkat çekilerek, 1953'te komünistlerin yönetimde etkili olması beklenmemekle beraber artan milliyetçi duyguların ve petrol sorununun çözümlenememesinin getirdiği ekonomik zorlukların, hükümetin siyasi kontrolü sürdürmesini zorlaştırabileceği vurgulanıyor. Bu nedenle, ABD'nin komünistlerin güç kazanabileceği yolundaki olasılığı göz ardı etmeden, bu olasılığı bertaraf edecek politikalar üretmesi gereği üzerinde duruluyor. Bu politikalar şöyle sıralanıyor: En kısa zamanda petrol sorununun çözümü için gerekli tüm yardımı yapmak. İran'a kendi petrol sanayisini kurması için destek vermek. Petrol sorununun devam etmesi halinde İran'ı mali ve siyasi istikrarsızlıktan korumak için mali yardıma hazır olmak ve mevcut yardım ve reform programlarını sürdürmek. İngiltere ile sürekli temas halinde olmak. Meşru İngiliz çıkarlarını feda etmemek ama İngilizlerin de yukarıda belirtilen hedeflere yönelik politikaları engellemesine izin vermemek. İran milliyetçiliğinin ülkeyi komünizmle mücadeleye yönelteceği akılda tutularak, bu duygunun olumlu yönde kanalize edilmesini sağlamak. İran'ın muhtemel bir bölgesel pakta dâhil edilmesi konusunu araştırmak. İran'ın tamamının ya da bir bölümünün komünist kontrolü altına girmesi ya da böyle bir

girişim olması halinde ise, ABD'nin anti-komünist İran hükümetine, siyasal, ekonomik, askeri her türlü desteği vermesi gerektiği belirtiliyor. Böyle bir olasılığa karşı meselenin nasıl ele alınacağı konusunda lazım gelen planların hazır olması gereği üzerinde de durularak, bu planların uygulanmasına ihtiyaç duyulması halinde BM'nin de katkısı ile mükemmelleştirilmesi, İran'a bir Sovyet saldırısı halinde dahi, BM ve müttefiklerle ortak hareket edilmesi öneriliyor.

Eisenhower yönetimince hazırlanan yine çok gizli ibareli 2 no' lu belgede ise,[15] 1 no' lu belgenin bu son maddesinin (Paragraf 5-a of NSC 136/1) öngördüğü hazırlıklar için kurulan çalışma grubunun tespit ve önerileri yer alıyor. Belgede diplomatik bir dille, 1 no'lu belgede yer alan İran'a mali yardım, herhangi bir operasyondan önce BM'ye ve müttefiklere danışılması gibi maddeler, hızla gelişen bir komünist darbe halinde bunların mümkün olamayacağı belirtilerek, bertaraf ediliyor ve darbe olmadan önce bazı önlemler almak gereği üzerinde duruluyor. CIA'nın Güney'deki Kaşhari aşireti ile bir komünist darbe halinde, bölgede ayaklanma ve gerilla faaliyeti başlatma konusunda anlaştığı ve 10 İranlıyı radyo operatörü olarak eğiterek çeşitli bölgelere yerleştirdiği de belgede yer alan ilginç bilgiler arasında.

53 darbesinde ulemanın rolü

Musaddık darbesini anlatan Scott Cotch imzalı (sansürlü) CIA belgesine geçelim.[16] Coth'un tespitleri İslam devriminin kodlarını çözmek açısından da önem taşıyor. Belge yarı yarıya silinmiş olduğu için bir devamlılık arz etmemekle birlikte, ilginç pasajlara rastlamak mümkün. Cotch; Musaddık'ın son dönemde diktatörce davranışları nedeniyle tamamen yalnız kaldığı ve çaresiz olduğunu belirterek, çokça iddia edildiği gibi darbenin demokrasiyi kesintiye uğrattığı ve yarattığı tepkinin İslam devrimine yol açtığı tezini eleştiriyor. İslam devriminin Musaddık dönemine geri dönmek amacıyla yapılmadığını, yani 53 darbesine bir tepki olmadığını, çünkü Humeyni'nin seküler olan hiç bir şeyle ilgilenmediğini belirtiyor. "Bu tür revizyonist tezler ileri sürenler eski bir CIA çalışanı olan Edward Shirley'nin altını çizdiği gibi, 53 darbesinde ulemanın oynadığı rolü önemsemiyorlar. Oysa Shirley'e göre, Kaşani ve Bahbahani'nin desteği olmadan darbe mümkün olamazdı. Ulema 53'te, İngiliz ve Amerikalıların desteği ile yaptığını daha sonra kendi başına da yapabilirdi. Mesela, Musaddık'ın giderek artan yalnızlığı nedeniyle gelecek seçimlerde Ulusal Cephe'yi

ve Musaddık'ı yenebilirlerdi," diyor.

Cotch'a göre, Kaşani başkanı olduğu Meclis'i kilitleyerek, Musaddık'ın referanduma giderek Meclisi feshetmesine neden oluyor ve referandumu yasadışı ilan ediyor. Belgedeki en çarpıcı iddia ise, Musaddık'ı devirmeye karar verdikten sonra Amerikalı yetkililerin, yeni lider için kısa bir süre Kaşani'nin ismi üzerinde durdukları ancak sonra Zahidi'de karar kıldıkları. Burada Kaşani ile ilgili geniş bir paragrafın silinmiş olduğu görülüyor. Cotch, belgede açıkça ve altını çizerek CIA olmasa darbenin gerçekleşmesinin mümkün olamayacağını çünkü Tudeh dışında hiçbir gücün bunu başaramayacağını belirtiyor. State Department ve Beyaz Saray'ın, 1947'deki Azeri krizi ile Batı'yı test eden Sovyetlerin İran'a yayılacağından kuşku duymadığını belirtiyor. Mart 53'te Stalin'in ölümüyle durumun daha da karıştığını, "Yeni Sovyet lideri ve politikası ne olacak?", "Güney Azerbaycan'ı tekrar işgal eder mi? Tudeh'i Musaddık'ı devirmeye ikna eder mi?" gibi soruların Washington'da sorulmaya başlandığını ifade ederek darbeyi savunuyor. Aynı sıralarda Dışişleri Bakanının, komünist sempatizanı Guatemala başkanı Jacoba Arbenz'i de devirme planları yaptığını, tek farkın Musaddık'a komünist yanlısı denemeyecek olması olduğunu belirtiyor.

Wilber belgesinde de, Amerikan dolarlarının cömertçe dağıtılması ile desteği alınan İran'daki gazetelerde, CIA'in psikolojik savaş birimlerince yönlendirilen bir komünist darbenin çok yakın olduğu izlenimini yaratan yayınların Amerikan basınına da yansıtılması için, Washington'da karar alındığı belirtiliyor.

53 darbesi niçin yapıldı?

Bütün bu bilgilerin ışığında (özellikle 3 no'lu belgenin), darbenin her an olabilecek bir komünist darbeyi engellemekten çok, en iyimser yorumla, böyle bir olasılığı önceden tedbir alarak önlemek gerekçesiyle yapıldığını ancak asıl amacın İran'ın kendi petrolünü kendisinin işletmesini engellemek ve kolonyal sistemin ABD liderliğinde devamım sağlamak olduğunu söyleyebiliriz. Aksi takdirde açıktır ki, "komünist tehlike" bertaraf edildikten sonra İran petrolünün İranlılara bırakılması gerekirdi. Oysa ABD, darbeden en kazançlı çıkan taraf oldu. Burada Kimche'nin petrolün millileştirilmesinin ABD tarafından cesaretlendirildiği yolunda aktardığı bilgileri hatırlayalım. Daha birkaç yıl önce, İran petrollerinden pay alabilmek için İngiltere ile kıyasıya rekabet eden

Amerikan petrol şirketleri (Hollanda ve Fransız şirketleri ile birlikte), İran petrolünden aslan payını alarak AIOC'nin bileğini büktü. Bu yeni paylaşımla, İngiltere de tıpkı AIOC gibi İran'daki eski nüfuzunu ABD'ye kaptıracaktı. İngiliz imparatorluğu böylece Ortadoğu'dan adım adım çekilirken yerini ABD'ye bırakmaktaydı.

53 darbesi, kanımca halen savunulduğu gibi Doğu ve Batı Blokları arasındaki bir çatışmadan çok Batılı kolonyal güçlerin kendi aralarındaki çatışmanın bir ürünüdür. Darbeye ilişkin CIA belgelerinin halen büyük bölümünün açıklanmayışının (açığa çıkanların da Demokrat Parti iktidarı sırasında sızdırıldığı ya da açıklandığını not etmek gerekir, dolayısıyla tek bir Amerika'dan da söz etmek hata olur) ve İngiltere'nin sessizliğinin nedeni de muhtemelen bu olsa gerektir. Mesela, Wilber yazdığı belgede, darbeyi planlarken, İngiliz istihbarat yetkililerinin İran'daki en iyi ajanlarının isimlerini açıkladıklarını (Raşidiyan kardeşler) oysa kendisinin İngilizlere güvenmeyerek bir isim konusunda yalan söylediğini itiraf eder.

Ulema niçin Şah'ın safına geçti?

Cevabını aramamız gereken bir soru da, "petrol kampanyası"na büyük destek veren ulemanın sonradan Musaddık karşıtı cepheye niçin geçtiğidir. Wilber belgesine göre, darbe öncesinde İran'daki İslami çevreleri Musaddık yönetimine karşı kışkırtmak için bir kampanya başlatılır. Bu çerçevede, CIA için çalışan İranlılar komünist rolü yaparak dini liderlere saldırırlar ve hatta bir dini liderin evini bombalarlar. Neticede, bu tür provokasyonların Şii ulemanın Musaddık'dan desteğini çekmesi konusunda ne denli etkili olduğu tartışmalı olsa da, en azından bu saf değiştirmeye bir kılıf oluşturarak halkın dindar kesimi nezdinde meşrulaştırılmaya çalışıldığı açıktır. Kaşani'nin, Washington tarafından Musaddık'ın yerine düşünüldüğünü biliyoruz bir başka ilginç bilgi de, CIA'nın Kaşani'ye para verdiğidir. Kinzer, başarısız ilk darbe girişiminden sonra ikincisine destek vermesi için, Kaşani'ye iletilmek üzere 10 bin dolar gönderildiğini yazar. Fakat daha öncesine değinmediği gibi, Kaşani'nin bu parayı ve görevi kabul edip etmediğine dair bir bilgi de vermez.[17]

Wilber belgesi de, 2. darbe girişimi öncesinde Tahran'dan bir din adamının, (Ayetullah Behbehani)[18] Ayetullah Brucerdi'yi komünistlere karşı cihada çağıran bir fetva vermeye ikna etmek amacıyla, Kum kentine gönderildiğini yazar. Yanı sıra, darbenin yapılması planlanan

19 Ağustos Çarşamba günü halkı ve askerleri, dini ve tahtı korumak için büyük bir gösteriye davet etmesi için Brucerdi'nin desteği aranacaktır. Belgede daha sonra darbe günündeki gelişmeler ayrıntıları ile anlatılırken, Brucerdi'nin bu fetvayı vermesinin beklendiği ve bunun kitlelere iletilmesi için hazırlık yapıldığı belirtilmektedir. Ancak bunun gerçekleşip gerçekleşmediğine dair bilgi verilmemektedir. Belgede ayrıca yine silinmiş olarak, Kaşani'nin oğullarından birinin, darbe günü Tahran Radyosu Şah yanlıları tarafından ele geçirildikten sonra, radyodan halka seslenerek Şah'ı destekleme çağrısı yapanlar arasında olduğu belirtilmektedir. Homa Katouziann bu dönemi konu alan kitabında, Kaşani, oğlu, Behbahani ve Falsafi gibi din adamlarının devrimde merkezi bir rol oynadıklarını, Brucerdi'nin de darbe öncesinde ve sonrasında -darbede önemli bir rol oynamadan - Şah'a sessiz destek verdiğini yazar. Brucerdi, Şah'ın darbeden sonra ülkeye dönüşünde bir hoş geldin açıklaması yapmıştır.[19] (Bu bilginin ilerde Ayetullah Humeyni'nin Kum'daki yıllarını incelerken göreceğimiz, Brucerdi'nin hayatı boyunca ulemanın siyasete kesinlikle karışmaması yolunda bir politika izlediği şeklindeki bilgilere ters düştüğünü not edelim.) Kaşani, Şah'ın 28 Şubat 1958'de ülkeyi terk etme kararı üzerine yaptığı açıklamada, "Ey halk, seni uyarıyorum. Hain kararlar sonucunda sevgili ve demokrat Şah'ımız ülkeyi terk etme kararı almıştır... Şunu anlamalısınız ki, eğer Şah giderse sahip olduğumuz her şey de onunla birlikte gider. Ayağa kalk ve onu durdur. Kararını değiştirmesini sağla. Çünkü bugün varlığımız ve bağımsızlığımız ona, Majesteleri Muhammed Rıza Pehlevi'ye bağlıdır, başka hiç kimseye değil," çağrısında bulunmuştur.[20] Darbeden 2 hafta sonra Kaşani ,"Musaddık (vatana) ihanetten suçludur ve ölümle cezalandırılmalıdır" demiştir.[21] Darbe dönemine ilişkin uzmanlığı ile tanınan Mark J. Gasiorowski'ye göre, darbeden birkaç gün sonra İngilizler Tahran'daki Irak Büyükelçisinden bir istihbarat alırlar. Buna göre, Şah ve Zahidi birlikte Kaşani'yi ziyaret ederek elini öpmüşler ve monarşiyi kurtarma konusundaki yardımlarından dolayı teşekkür etmişlerdir.[22]

Humeyni'nin darbe günü bir rol oynayıp oynamadığı açık değildir. İranlı tarihçi Nasser Pakdaman'a göre, Ocak 1953'te Musaddık'ın Meclise kadınların oy kullanması yönünde bir yasa tasarısı sunmasının ve Kaşani'nin buna karşı çıkmasının ardından, o zaman daha Hüccetülislam olan Humeyni, Kum'daki hutbesinde cemaati dışarıya çıkıp Musaddık'ı ve yasa tasarısını protesto etmeye çağırmıştır. Dışişleri

Bakanı Hüseyin Fatemi'ye suikast teşebbüsünde bulunan ve Musaddık'ı da öldürmeyi planlayan İslam Fedaileri örgütünün de, darbede önemli bir rol oynadığı ileri sürülmektedir. Darbenin ertesi günü örgütün gazetesinde (Nabard Mellat) şöyle denmektedir, "Dün Tahran sokakları Müslüman ve yabancı karşıtı orduların güçlü ayakları altında inliyordu. Musaddık, yaşlı kan emici, Müslümanların linç bağrışları arasında görevden alındı... Bütün devlet daireleri Müslümanlar ve İslam Ordusu tarafından ele geçirildi." [23]

Kaşani'nin ve destekçilerinin 1953 başında niçin saf değiştirdikleri sorusuna cevap ararken, aynı dönemde Mısır'da yaşanan gelişmeleri hatırlamamız belki de bize yardımcı olabilir. Mısır'da 1952 Temmuz'unda Müslüman Kardeşler'in (MK) büyük desteği ile bir grup laik subay tarafından yapılan darbe ile hanedanlığa son verilmiştir. (Kimche bunun İngiliz etkisini sona erdirmeye yönelik bir Amerikan darbesi olduğu kanısındadır.) Ancak, yeni yönetim bir süre sonra MK'yı laik rejime bir tehdit olarak görerek sert önlemlerle örgütün belini kırmıştır. MK ve İran'daki İslamcı ulema arasındaki ilişkinin ayrıntılarını daha sonraya bırakarak, şimdilik Mısır'da yaşanan darbeden çıkartılan derslerin Kaşani'nin, en azından görünürde kulvar değiştirmesine neden olmuş olabileceği yorumunu yapmakla yetinelim.

Ulema niçin ve ne zaman tekrar Şah'ın karşısına geçti?

Şimdi de 53 darbesinden 79 İslam devrimine giden yolda, Şii ulemanın niçin ve hangi noktada Şah'a karşı döndüğünü tespit etmeye çalışalım. Kuşkusuz Şah ile ulemanın arasını açan en önemli etken, Şah'ın reformlarıyla (özellikle toprak reformu ve medeni kanun) ulemanın gücünü ve yetkilerini elinden alarak, ulemanın devre dışı bırakıldığı bir devlet dini oluşturma planıydı. Böylece din dünya işlerinden ayrılacak ve sadece cami ile sınırlanacaktı. Kendisini, "Allah tarafından görevlendirilmiş, İmamların ilhamına mazhar ve Gâib İmam'ın gerçek mümessili" olarak sunması da, ulemada ve halkta Şah'a karşı derin bir düşmanlık ve tedirginlik yaratacaktı. [24]

Darbe üzerine çalışmalar yapan akademisyenlerden Richard W.Cottam'ın şu tespiti de konumuz açısından önemlidir. "ABD'nin politikası İran'ın tarihini kökünden değiştirdi. Bu politika, tek güvenilir dış destekçisi ve müttefiki olarak ABD'yi gören milliyetçi elit bir kesim yarattı." [25] Darbenin yarattığı bu yeni milliyetçi "laik" kesim yükselirken yapılan arazi düzenlemeleri ve sosyal reformlar, geleneksel Şii ulema

ve İngiliz kolonyalizmi ile müttefik soyluların siyasal etkinliğine son verdi.[26] Petrol antlaşmasının ABD lehine sonuçlanmasının karşılığı İran'a akan Amerikan yardımları olacaktır. 1959 yılına gelindiğinde, ham petrol üretimi artmış ve altı yıl içinde yapılan 1 milyar dolarlık yardım ithalatı kolaylaştırmıştı. Kısa sürede yüzlerce tüccar, Batılı şirketlerle bağlantılar kurarak, ithal malı tekelleri oluşturarak yaptıkları ithalatla, büyük paralar kazandılar. [27] Şah'ın petrol gelirinin önemli bir kısmı silahlanmaya harcaması, yabancı silah şirketlerinin kadrolarının - uzmanlar, danışmanlar, temsilciler - İran'a akın etmesine neden oldu. Bu şirketlerin İranlı ortakları aşırı derecede zenginleşirken, güçlü Çarşı zayıfladı. Nüfusun % 10'luk bir bölümü, gelirin %40'ına sahipti. Bu eskiden beri böyle olmakla birlikte pastadan aslan payını alan kesim değişmişti. Şah'ın İran'a modern ve laik bir görüntü kazandırma çabaları ve İran'ın giderek ekonomi ve dış politikada, ABD ve İsrail ile çok yakın ilişkileri ve güçlü Amerikan silahları ile donattığı ordusunun bölgenin jandarmalığını üstlenmesi ile Batı'ya bağımlı hale gelmesi, toplumun çeşitli kesimlerini rahatsız etmeye başladı. Özellikle ulema için alarm verici olan Şah'ın, sahip oldukları geniş toprakları ellerinden alan toprak reformu ile yetkilerini sıfırlayan yargı ve medeni kanun reformlarıydı.

1961 yılında Şah ile ulema arasındaki çekişmeler artmaya başladı. Ulemanın geleneksel müttefiki olan Çarşı da, yeniden siyasi bir hareketlilik içerisine girerek Şah'ın Ak Devrim için 25 Ocak 1963 tarihinde başvurduğu referandumdan dört gün önce yurt çapında dükkân kapama boykotuna gitti. Öte yandan, Şah'ın 1956 yılında kurduğu İran Gizli Polis Teşkilatı SAVAK'ı da kullanarak, özellikle Tudeh'i sindirme harekâtı çerçevesinde işçi hareketlerine ve ordudaki komünistlere uyguladığı acımasız baskı ve şiddet, darbe sırasında onu desteklemiş olan Şii ulemaya yönelmediği için, Şah'ın dikta rejimine karşı çıkabilecek kalan tek güç de ulema idi. [28] 1961'de Brucerdi'nin ölümü, mutlak Merci-i Taklid olarak yerini alacak önemli bir müçtehit olmaması nedeniyle, ulema arasında bir karışıklık ve otorite boşluğu yarattı. Şah bunu fırsat bilerek Mayıs 1961'de Millet Meclisi'ni feshetti. 1962'ye gelindiğinde, ulema içinde 3 farklı görüş vardı. Muhafazakârlar, siyaset dışında kalınmasını, ama ulema öncülüğünde İslami bir rejim kurulmasını savunuyorlardı. Bunlar arasında Kasım Kuhi, Muhammed Hüseyin Tabatabai ve Muhammed Kazım Şeriatmedari gibi Ayetullahlar vardı. Muhammed Hüseyin Behişti gibi merkezciler, siyaseti

tamamen reddetmeyip, Şii fıkhına uygun reformları desteklemeyi uygun buluyorlardı. Şah rejimini hedef alan radikallerin tek temsilcisi ise, Ayetullah Ruhullah el-Humeyni idi.

Şah'ın 1963'te beş yıllık bir kalkınma planı olarak yürürlüğe soktuğu, İran'ı Batılı modern bir ülkeye dönüştürmeyi amaçlayan, "Ak Devrim" sanayi ve altyapı dallarında birçok gelişmelere neden oldu. Demir-çelik fabrikaları, yerel su ve elektrik kurumları, üniversiteler, yüksek teknik okullar kuruldu, sosyal hizmetler geliştirilmeye çalışıldı. Ne ki, gelir düzeyindeki büyük uçurum giderilemedi, amacına ulaşmayan toprak reformu köyden kente akan nüfusu, açlık ve işsizliği arttırdı. Bu işçi hareketinin yeniden canlanmaya başlamasına yol açacaktı. Sonuç olarak İran siyaset sahnesine, Şii İslam düşüncesine Marksist bir yorum getiren Ali Şeriati ve Velayet-i Fakih konseptini geliştirerek ulema iktidarının yolunu açan, dolayısıyla Şii düşüncesini siyasallaştıran, Ayetullah Humeyni çıktı.

Humeyni, Şah rejimine karşı muhalefetinin dozunu (Amerikalıların İran toplumsal yaşamında artan bir biçimde söz sahibi olmaları, İsrail'in İran ordusu ve ticareti üzerindeki büyük etkisi, İran'daki Amerikan askeri personeline İran'da işledikleri suçlardan dolayı bağışıklık tanıyan bir yasanın çıkarılması, Batılı kültürel değerleri yerleştirmeye çalışan Ak Devrim'in İran'ın kültürel kişiliğine karşı oluşturduğu tehdit konularında) arttırması sonucu, 4 Haziran 1963'te tutuklanır. Kum'da başlayan Tahran, Meşhet, Tebriz ve İsfahan'a sıçrayan ayaklanma ancak 10 bin kişinin öldürülmesi ve yaralanması ile bastırılırken, ulema ve Şah arasındaki ittifakı fiilen sona erdirecektir. 63 ayaklanması, laik muhalefet dönemini de sona erdirerek devrimci İslam'ı Şah'a karşı muhalefetin liderliğine taşıyacaktır. Şiilik ve Fars milliyetçiliğinin birbirinden beslendiği bir Fars-İslam ideolojisine sahip olan bu İslamcı akımlar, neticede 2. Şah döneminde daha da pekiştirilen ulus devlet modelini değil de, Şahlık rejimini yıkmak üzere harekete geçeceklerdir. Yani hedefleri ulus devlet modeli değil, Şah olacaktır.[29]

Notlar

1* Time, Person of the Year, 1951,Mohammed Mossadegh, Time Archive, Jan. 7,1952, time.com
2* Kinzer,"Şah'ın Bütün Adamları", ss 109–204
3* Mark J. Gasiorowski and Malcolm Byrne, Mohammad Mosaddeq and the 1953 Coup in Iran, Syracuse University Press, May 2004, s. 125; alıntılan Wikipedia. Ayrıca Kinzer, age
4* BBC Farsça Yayınlar spikeri kararlaştırıldığı gibi 30 ve 31 Temmuz 1953 gecesi, saat 24'de her zamanki gibi, "şimdi gece yarısı" demek yerine "şimdi tam olarak gece yarısı" demiştir. Bkz. Mike Thomson, "A Very British Coup", 22 Ağustos, 2005, BBC Radio 4 History Channel. (bbc.co.uk) Thomson'a göre darbeye ilişkin CIA (Wilber bkz.not 9) belgesinde sözü edilen bu kayıt, İngiltere'nin Ajax Operasyonu'ndaki rolünü - halen bu konuda sessiz kalmasına karşın - kanıtlamaktadır.
5* CIA (Wilber bkz. Not 9) belgesine göre, Şah'ın bu korkaklığı neredeyse darbeyi imkânsız kılacaktır. CIA Şah'ı ikna etmesi için ikiz kız kardeşi Prenses Eşref'i Paris'ten getirtir ve Şah ile yakın ilişkileri olan General Norman Schwarzkopf'u Tahran'a yollar.
6 * Bu bölüm aşağıdaki kaynaklardan yararlanılarak hazırlanmıştır. National Security Archive http://www.nsarchive.org;The Political Life and Legacy of Mossadegh, Bahman Maghsoudlou, Iranian Film Directors, New Productions; Mohammed Mossadegh, Wikipedia; 1953 Iranian Coup d'etat, Wikipedia; Kinzer, age; Kimche, age.
7* James Risen, The New York Times, 16 Nisan- 18 Haziran 2000, http://www.nytimes.com/library/world/mideast/041600iran-cia-index.html
8* National Security Archive http://www.nsarchive.org, Document No. 5: CIA, "Zendebad, Shah!": The Central Intelligence Agency and the Fall of Iranian Prime Minister Mohammed Mossadeq, August 1953," Top Secret Draft History, History Staff, Central Intelligence Agency, June 1998. Source: Freedom of Information Act lawsuit
9* Donald Wilber, "Clandestine Service History – Overthrow of Premier Mosaddeq of Iran – November 1952-August 1953", http://www.nsarchive.org
10* Statements on Iran Oil Accord, 6 Ağustos, 1954, Associated Press
11* Kinzer, age, s 240
12* http://www.nsarchive.org, Document No. 4: State Department, "Proposed Course of Action with Respect to Iran," Top Secret Draft Memorandum,(İran için öneriler-Çok gizli taslak Memorandum) August 10, 1953, Source: National Archives and Records Administration (NARA), Record Group 59, Policy Planning Staff 1947–53, Box 42, Lot 64D563, Folder: Record Copies, July-Aug 1953
13* http://www.nsarchive.org, Document No. 3: State Department, "Measures which the United States Government Might Take in Support of a Successor

Government to Mosadeq," Top Secret Memorandum, March 1953. Source: National Archives and Records Administration (NARA), Record Group 59, Records of the Officer-in-charge of Iranian Affairs, 1946–1954, Lot 57D529, Box 40, Folder: Policy

14* http://www.nsarchive.org. Document No. 1: National Security Council, NSC 136/1, "United States Policy regarding the Present Situation in Iran," Top Secret Report, November 20, 1952 Source: National Archives and Records Administration (NARA), Record Group 59, "Records relating to State Department Participation in the Operations Coordinating Board and the National Security Council, 1947–1963," Lot 63D351, National Security Council, Box 68, Folder: "NSC 136: U.S. and Policy regarding the Present Situation in Iran

15* http://www.nsarchive.org. Document No. 2: State Department, "First Progress Report on Paragraph 5-a of NSC 136/1, 'U.S. policy regarding the present situation in Iran,'" Top Secret Memorandum, March 20, 1953. Source: National Archives and Records Administration (NARA), Record Group 59, "Records relating to State Department Participation in the Operations Coordinating Board and the National Security Council, 1947-1963," Lot 63D351, National Security Council, Box 68, Folder: "NSC 136: U.S. and Policy regarding the Present Situation in Iran

16* Document No. 5: CIA, "Zendebad, Shah!":

17* Kinzer, s 220

18* Belge, New York Times'ta yayınlanırken isim silinmiştir ancak özel bir yöntemle yeniden canlandırılıp, http://cryptome.info/cia-iran-all.htm'de belgede silinen diğer pek çok isimle birlikte yeniden yayınlanmıştır.

19* Homa Katouzian, Musaddiq and the Struggle for Power in Iran, London: I.B. Tauris,1990, ss. 156- 176, alıntılayan Masoud Kazemzadeh, The 50th Anniversary of the CIA Coup in Iran, Khaneh, Vol. 3, No. 34 (Ekim 2003) http://www.ghandchi.com/iranscope/Anthology/ Kazemzadeh/index.htm.

20* Katouzian, age, s. 172 alıntılayan Kazemzadeh

21* Katouzian, s. 174. alıntılayan Kazemzadeh

22* Mark J. Gasiorowski, "The 1953 Coup D'Etat in Iran," in International Journal of Middle East Studies, Vol. 19, No. 3 (Ağustos 1987), s. 285, dipnot 67. alıntılayan Kazemzadeh

23* Farhad Kazemi, "The Fada'iyan-e Islam: Fanaticism, Politics and Terror", içinde From Nationalism to Revolutionary Islam, ed. Said Amir Arjomand, (Albany: State University of New York Press, 1984), s.166; "Nabard Mellat", 20Ağustos, 1953, Katouzian, s174 alıntılayan Kazemzadeh.

24* Fığlalı, age

25* Kinzer, s 260,age

26* Tahlili Az, Sharayete Ejtemaee Rostaee, Tahran, 1978. ss. 61-2, alıntılayan Tabrizi, age

27* Bijen, Jazani, Vegayeye Sisaleye İran (İran'ın 30 Yıllık Olayları), Tahran, 1979, s. 48 alıntılayan Tabrizi, age

28* M. Muhammedi, Tehlili Ber Engelab (Devrimin Analizi), Tahran,1366(1987), s. 68. Ayrıca bkz. Murteza Mutehheri, Piramune Engalabe Eslami (İslam Devrimi Hakkında), Tahran, alıntılayan Tabriz, age; Üşür, age s 91–102;Fığlalı, age

29* Tabriz, age; Üşür, age; Fığlalı, age

Beşinci Bölüm

"Güney Azerbaycan Davası"

İran İslam Devrimi'nin hikâyesine geçmeden önce, İran nüfusunun yüzde 40'ını oluşturan (bu oran dünyadaki Azerbaycanlıların yaklaşık yüzde 75'ine karşılık gelmektedir), İran'ın tarihinde ve bugününde büyük rol oynayan Azeri Türklerinin, bağımsız bir devlet kurma mücadelesi olan "Güney Azerbaycan Davası" ile tanışacağız. Bu noktaya dek incelediğimiz İran tarihine ve "Fars milliyetçiliği" kavramına, bir de bu davaya yakın kaynakların gözünden bakarak kodlarını çözmeye ve İran'ın geleceğine ilişkin ipuçları edinmeye çalışacağız.

Azerbaycan ikiye bölünüyor

Şubat 1828 Türkmençay Anlaşması ile Azerbaycan, Aras nehri sınır tespit edilip Kuzey (bu günkü Azerbaycan) ve Güney Azerbaycan (İran Azerbaycan'ı) olarak iki ayrı bölgeye bölünür. Aras'ın güneyinde yer alan Hanlıklar, Afşar Hanedanlığı yıkıldıktan sonra da varlıklarını devam ettirmişlerdir. Kuzeyde Rus işgallerinin başladığı 19.yüzyıl başlarında bağımsızlıklarını koruyan Güney Hanlıkları birleşmede başarılı olamayınca, Türkmen asıllı Kaçarların Şahı Ağa Muhammet'in 1785 yılında bölgede güç kazanmasıyla onun egemenliği altına girerler. Güney Azerbaycan'da 1785'ten 20.yüzyıl başlarına kadar Kaçar hâkimiyeti yaşanırken, devam eden Güney Azerbaycan Türklerinin özgürlük mücadelesi İran halklarını da yönlendirir ve bütünüyle İran'ı

kapsayan ve "Meşrutiyet Hareketleri" (ya da Anayasa Devrimi) olarak tanımlanan bir harekete dönüşür. Güney Azerbaycan'daki mücadelede, Cemalettin Afgani ile arkadaşlarının 1892'de kurduğu "İttihad-ı İslami Partisi" önemli rol oynar.[1](Bu partinin liderlerinden ve Afgani'nin tilmizlerinden Mirza Rıza Kirmani, Nasrettin Şah'ı 1896'da öldürür.) [2]

Meşrutiyet Hareketleri

Tebriz'de başlatılan Hürriyet Yürüyüşü, 5 Ağustos 1906 tarihinde Meclisin oluşturulması ve Meşrutiyetin ilanı ile sonuçlanmıştır. Tebriz'den gelen milletvekilleri sayesinde Meclis aktif olarak çalışmaya başlarsa da, Rusya taraftarı bir sadrazam atanınca ikiye bölünür. Tebrizli Ağahan Serraf, Sadrazamı 1907 yılında Meclisten çıkarken öldürür, fakat Rusların desteğini sağlayan Tahran Şahlık yönetimi, 1908 yılında Meclisi top ateşine tutarak dağıtır. Settar Han ve Bağır Han'ın önderliğindeki Güney Azerbaycan Türkleri de Tebriz'de Meşrutiyet hareketlerini başlatırlar. Tahran yönetimi bu ilk teşebbüsü önce kabul etse de, kısa bir süre sonra kanla bastırır. Bu ideal ve mücadele, Şeyh Muhammet Hıyabani tarafından devam ettirilecektir. Hıyabani, 1918'de üyesi olduğu Demokrat Partinin 2. kongresini toplar. Bunun sonucunda, Güney Azerbaycan'da 7 Nisan 1920 tarihinde Azadistan Devleti kurulursa da, Tahran yönetimi Ruslar ile işbirliği yaparak buna kanla son verir. Şeyh Muhammet Hıyabani 11 Eylül 1920 günü idam edilir. [3]

Güney Azerbaycan ve özellikle Tebriz, Kaçar Hanedanlığı'nın önemli merkezlerinden birisiydi. Tebriz, Kaçar veliahtlarının iktidara hazırlandıkları kentti ve yakın ilişkiler içersinde olması nedeniyle Osmanlı İmparatorluğunda gerçekleşen modernleşme hareketlerinden öncelikli olarak Tebriz etkilendi. İran'daki ilk modernleşme programları burada uygulandı. Mesela, Rus-İran savaşlarında İran ordusunun modern savaş tekniklerinden ne kadar uzak olduğunun ortaya çıkması Veliaht Prens Abbas Mirza'yı (1789-1833), 3. Sultan Selim'in ıslahatından esinlenerek bir Azerbaycan "Nizam-ı Cedit"i kurmaya yöneltti. Bu gücün çekirdeğini oluşturan 6 bin kişilik bir ordu hareketli toplar ve yeni silahlarla teçhiz edildi, Avrupalı subaylar tarafından eğitilen askerlere düzenli maaş bağlandı. Abbas Mirza, bu yeni orduyu donatmak için Tebriz'de, silah ve top üretim fabrikası, askerlik ve mühendislik kitaplarını çevirmek ve düzenlemek için tercüme dairesi kurdu. Londra ve Paris'te daimi temsilcilikler kurulmuş, yeni oluşturulan kurumların elemanlarını temin etmek için ilk öğrenci grupları Avrupa'ya gönderil-

mişti. Abbas Mirza, modernleşme politikalarının yol açtığı harcamaları karşılamak için Tahran'a yapılan para transferlerini kesme yoluna gitti. Bu politikaları, Tebriz ulemasının desteğini alırken Tahran'da birçok kişiyi kızdırdı ve bölgesel nüfuz sahibi feodal çevrelerin düşmanlığını kazandı. Sonuçta, modernleşme çabaları amaçladığı sonuçlara tamamen ulaşamadı ama reformları, yine Osmanlı ile yakın bağları olan ünlü sadrazam Emirkebir (Emir-i Kebir-bu büyük vezir anlamına gelen lakabıdır S.Ç.) tarafından sürdürülecekti.

Mirza Taki Han Emirkebir (1807-1852), Tebriz'de Abbas Mirza'nın maiyetinde yetişmiş bir saray görevlisinin oğludur, Azeridir. Tebriz'de ordu kâtibi iken "Nizam-ı Cedit"e sempati duymuştur. İstanbul'a memur olarak gönderildiği dönemde "Tanzimat" hareketinden etkilenmiştir. Nas(i)reddin Şah, 1848 yılında iktidara geldikten sonra danışmanı olan Emirkebir'i sadrazamlığa getirmiştir. Emirkebir köklü ıslahat hareketlerine girişmiş, orduyu yeniden yapılandırmış, askeri ihtiyaçları karşılamak ve ithalatı azaltmak için fabrikalar kurmuş, sağlam bir ekonominin temellerini atmış, "Vekayule İttifakiye" ismi ile ilk resmi gazeteyi çıkartmış, yolsuzluğa savaş açmış, hanedan mensuplarını maaşa bağlamış, ilk modern liseyi "Dar'ul-Fünun" adı ile kurmuştur. Emirkebir, modernleşme politikalarına muhalefet eden güçler tarafından 1857 yılında öldürülmüştür. Ancak Abbas Mirza ve Emirkebir'in başlattığı modernleşme, feodal düzenin temsilcilerinin muhalefetine karşın meyvelerini vermiş, mesela bu dönemde Avrupa'ya yollanan öğrenciler yeni aydın kuşağının alt yapısını oluşturmuşlardır. "Münevver'ül-Fikr" diye adlandırılan bu yeni sosyal güç liberalizmi, milliyetçiliği veya sosyalizmi savunarak,"özgürlük, eşitlik ve kardeşlik" kavramlarını ön plana çıkaran Meşrutiyet Devrimi'nin temellerini atacaktır.

1906'da Kuzeyden Rusya, güneyden ise İngiltere tarafından sıkıştırılan İran'da, Meşrutiyet Devrimi (ya da Anayasa Devrimi) Kaçar hanedanına (1779-1925) karşı gerçekleştirilmiştir. Bu devrim ile aşiret mensubiyetine dayanan toplumsal kimlik tasfiye edilirken, İranlılık, Azerbaycanlılık ve bir ölçüde Kürtlük siyasal kimlikler olarak ortaya çıkmışlardır. Meşrutiyet Devrimi anayasasında Fars dili resmi dil olarak tanınsa da, "Encümen-e eyaleti" ve "Encümen-e Vilayeti" kanunu ile başka dil ve kültürlere hak tanınmış ve bu kanuna dayanarak eyalet encümenleri kurulmuştu. Bu encümenler halk tarafından seçilirdi ve eyalet yönetimini denetleme hakkına sahipti. Güney Azerbaycan

halkı (yukarıda değindiğimiz gibi), 1906'da Meşrutiyet hareketine aktif olarak katılmış ve devriminin bir parçası haline gelmişti. Meşrutiyet Devrimi, Güney Azerbaycan ve İran siyasal yaşamına Saptar ve Bağır Hanlar dışında, Şeyh Muhammed Hıyabani'yi de kazandırmıştır. Hıyabani, 1879'da Güney Azerbaycan'da Hamene kentinde doğmuştur. Din ve fen bilimlerinde eğitim gören, Rusça ve Fransızca bilen Hıyabani, devrimden önce Tebriz'de iki camide imamlık yapmıştır. Hem mücahit, hem de aydın olarak meşrutiyet devrimine katılmıştır. Encümen-e Milli Tebriz'e üye, 1909'da başlayan 2. Dönem Meclisine de milletvekili olarak seçilmiştir.

1908 yılında iki siyasi parti, "Demokrat Amiyon" (Demokrat Parti) ve "İctimayan İtidalıyan" (Sosyal Ilımlılar) kuruldu. Mecliste Demokrat Parti 28, Sosyal Ilımlılar ise 36 milletvekiline sahipti. Ilımlılar, siyasal ve sosyal dönüşüm için evrimsel yöntemleri uygulamak istiyorlar, silahlı mücadeleyi reddediyorlardı. Bu parti, ayan üyelerinden mollalar ve toprak ağalarından oluşuyordu. (Daha önce anlattığımız gibi) Tahran mollalarından Fars kökenli Seyyid Abdullah Behbahani partinin liderlerindendi. Demokrat Parti ise, Tebrizli Azeri Seyd Hasan Tekizade ve Kaçar Türkü Süleyman Mirza tarafından yönetiliyordu. Hıyabani, Demokrat Parti'ye girmişti. İki parti arasında sert tartışmalar yaşanıyordu. 2. Dönem Meclisinin, Rus askerlerince top ateşine tutulması sonrası kapatılmasının ardından Tahran'da miting düzenleyerek Şahlığa ve Rusya'ya karşı çok sert bir konuşma yapan Hıyabani, tutuklanmamak için Rusya'ya gider. Burada Rus siyasal düşüncesi ile tanışır. Kuzey Azerbaycan'da yaşayan Güney Azerbaycanlıların durumunu yakından öğrenir ve Bakü'de Rus Sosyal Demokratları ile ilişki kurar. Hıyabani, 1914 yılında Tebriz'e geri döner ancak 3. Dönem Meclis seçimlerine Azerbaycan'ın katılımı, Rus birlikleri ile işbirliği yapılarak yönetim tarafından engellenir.

Rusya'da 1917 yılında gerçekleşen devrim, İran'ın siyasi hayatını altüst edecektir. Rusya bütün anlaşmaları iptal etmiş, ayrıcalıkları ve kapitülasyonları kaldırmıştır. Güney Azerbaycan Süryaniler, Şah yanlıları ve Çar ordusundan kalan askerler tarafından yakılmış ve yağmalanmıştır. Güney Azerbaycanlı toprak ağaları en baskıcı yöntemleri uygulayarak halkı sömürmeye devam etmekte, asker kaçakları can ve mal güvenliğini tehdit etmektedir. Hiyabani, Demokrat Parti'nin Azerbaycan Şubesini bu koşullarda kurar ve kısa bir süre sonra partinin adını Azerbaycan Demokrat Partisi'ne çevirerek Tahran'dan bağımsız

çalışmaya başlar. "Teceddüt" (Yenilik) gazetesi Mirza Taki Han Refet başkanlığında Türkçe ve Farsça çıkartılmaya başlanmıştır. Gazete, Azerbaycan'da gerçekleşen olayları ve Hiyabani'nin nutuklarını yayınlamaktadır. Parti, 450 delegenin katılımı ile gerçekleştirdiği kurultayında bir bildiri yayınlayarak Tahran'dan dört istekte bulunur: Demokratik ıslahatlar, örneğin toprak reformu; Tahran'da milli meclisin yeniden kurulması; eyalet encümenleri tesisi; Meşrutiyetin bütün kurumları ile yürürlüğe girmesi. Azerbaycan Demokrat Partisi bu bildiriden sonra Azerbaycan'ın bütün vilayetlerinde örgütlenmeye başlar. Hıyabani, Azerbaycan'a Tahran tarafından haksızlık yapıldığını savunarak buna son verilmesini talep eder. Azerbaycan bir yıl boyunca Parti tarafından yönetilir. 1. Dünya savaşı devam ederken Osmanlı ordusunun bölgeyi işgali buna son verecektir. Azerbaycan Demokrat Partisi dağıtılır. Osmanlı ordusunun desteklediği yeni yönetim, İttihad-ı İslam (İslam Birliği ya da Panislamizm) teşkilatını kurarak (bu bilgi o dönemde Osmanlının izlediği Panislamist politikayı yansıtması açısından son derece ilgi çekicidir S.Ç.) Tebriz ve Urumiye kentinde örgütlenir. Osmanlı ordusunun Güney Azerbaycan'ı işgaline muhalefet eden Hıyabani ve arkadaşları tutuklanır. Kısa süre Kars'ta hapsedildikten sonra, Fars bölgesine sürgün edilirler.

1918 yılının Kasım ayında Osmanlı ordusu Güney Azerbaycan'dan çekilince, Hıyabani Azerbaycan'a geri dönerek partisini yeniden toparlamaya başlar. Azerbaycan'da, Tahran'dan bağımsız bir devlet kurmaya yönelmiştir. Halk desteği ile Tebriz yönetimini ele geçirerek "Azadistan Devleti" ni ilan eder. Devlet uzun ömürlü olmasa da, Azerbaycan milli mücadelesinde yeni bir dönem açarak, Azerbaycan'ın İran bütünü içinde kendi refahını, ilerlemesini ve özgürlüğünü bulamayacağını savunan ayrılıkçı düşüncenin temelini atacaktır. [4]

Fars milliyetçiliğinin halleri ve Azerbaycan Türk milliyetçiliğine etkileri

Fars milliyetçiliği Paniranizm ismi altında Batı karşıtı bir tavırla ortaya çıkar. Paniranizm, İran topraklarının Ari ırktan gelen Farsların olduğunu savunur. Bu çerçevede, İran'daki diğer etnik grupların varlığını reddeden bir ideolojidir. Modern Fars milliyetçiliği, geleneksel Fars milliyetçiliği olarak ikiye ayrılmaktadır. Birincisi, Pehlevi hanedanının "Batı yanlısı ve İslam karşıtı" ideolojisi olarak yarattığı tepki ile devrime giden yolun taşlarını döşeyecek, ikincisi ise İslam devrimi ile

somutlaşacaktır. Fars milliyetçiliğinin üçüncü hali ise "Yeni İranlılık" anlayışıdır. Arif Keskin'in makalelerinden özetliyoruz.

Modern Fars Milliyetçiliği

İran milli kimliğini Fars milli kimliği olarak kabul eden modern Fars milliyetçiliği, eski İran ihtişamını yeniden canlandırmayı amaçlar. Arap, Türk ve İslam karşıtıdır. Ari ırkını İran'ın ilk sakinleri ve uygarlık kuran kavmi sayan bir tarihsel tez ileri sürer. Buna göre, İran'da yaşayan halkların hepsi Ari ırkından gelmedir ancak tarihsel süreç içerisinde başka dilleri de benimsemişlerdir. Örneğin, Azerbaycan'da yaşayan halk Türkleşmiştir ama Türk değildirler. Bu nedenle diğer dillerde konuşan halklar Farslılaştırılmalıdır. Bu ideoloji, İran'da Türklerden sonra en büyük tehlikenin İslam ve Araplar olduğunu savunur, din olarak Zerdüştlüğü benimser. İslam, ulusun geri kalmasının sorumlusu olarak görülür. Bazı modern Fars milliyetçilerine göre, Mirza Akattan Nuri gibi, "Ari ırkından olan İranlılar Sami ırkına mensup olan Arapların saldırısından sonra güzel yüzlerini, uzun boylarını, kısaca bazı fiziksel özelliklerini 'ırki kirlenme neticesinde' zamanla kaybetmişlerdir. İran'da uygarlığın temelini Ariler atmışlardır ama Araplar ve Türklerin saldırıları nedeniyle Ari ırkı doğal gelişme sürecinden uzaklaştırılmıştır." Bu, "tarihsel buhran" olarak isimlendirilir. Sonucunda, İran toplumunun gelişmeye uygun sağlam dokusu bozulmuştur.

Modern Fars milliyetçiliğinin temelini atan teorisyenler Mirza Feth Ali Ahundzade, Mirza Aga Han Kirmani, Abdurrahman Talibof olarak sayılabilir. (İronik ve bizdeki Kürt kökenli Ziya Gökalp'ın Türk milliyetçiğinin en önemli teorisyenlerinden olmasını hatırlatır bir biçimde S.Ç.) Mirza Aga Han Kirmani hariç hepsi Azeri Türkü'dür. Modern Fars milliyetçiliğin teorisinin yeni bir aşamaya taşınmasına kaynaklık eden Mirza Malkom Han (1833-1908) ise İsfahanlı bir Ermenidir. (Daha sonra Müslüman olarak Şii düşüncesini benimseyecektir.) Fransa'da eğitim görmüş, İran'da "Feramuşhane" adlı bir Mason teşkilatı kurmuştur.[5] Milliyetçilik, İran'da Batı toplumlarına benzer bir toplum kurulması için geliştirdiği kuramın bir parçasıdır. Malkom Han'a göre geleneksel milliyetçiliğin temelini din, modern milliyetçiliğin temelini dil oluşturmaktadır. Milli birlik, din aracılığı ile kurulamaz çünkü İran'da dini farklılıklar fazladır ancak dil birliği ile kurulabilir.

Modern Fars milliyetçiliği, Batı'nın müdahalelerine tepki olarak doğmasına karşın, süreç içersinde Batılılaşmayı savunmaya başlamıştır.

Modernleşme ve Batılılaşmayı birlikte içinde barındırır. Anayasa devrimi sürecinde, Azeri aydınların çoğunlukta olduğu Demokrat Parti ile ilk kez siyaset gündemine gelmiştir. 2.Dönem Meclisi ile resmiyet kazanan Demokrat Parti, bu dönemde din ve siyaset ayrımı, toprak reformu, zorunlu eğitim, askeri sistemin düzenli hale girmesi ve Ayan meclisinin kaldırılmasını savunmuştur. Demokrat Parti'ye göre, İran feodalizmden kapitalizme geçmek zorundaydı ve bu da merkeziyetçi devletle olabilirdi. Merkeziyetçi devlet de, dinsel ve dilsel farklılıkları yadsıyarak bir bütün olmayı gerektiriyordu. Meşrutiyet hareketi bütün toplulukları birleştirdiği için başarılı olmuştur. Mehmet Emin Resulzade başyazarlığındaki "İran No" (Yeni İran) Gazetesi, Parti'nin yayın organı olarak "despotizmin geri dönmemesi için Fars ve Türk farklılıklarını unutturarak mükemmel, özgür ve eşit İranlı kimliğinin ortaya çıkarılmasını" savunmuştur. İranlılık bir üst kimliktir, diğer bütün etnik, dilsel ve dinsel farklılıklar bunun içinde erimelidir: "İran'da bugün ne Müslüman, ne Zerdüşt, ne Ermeni, ne Yahudi, ne Fars ve ne de Türk vardır. İran'da sadece İranlı vardır. Biz bir milletiz."

Demokrat Partinin İranlı kimliğini siyaset gündemine taşımasında, yine bir Azeri olan ve Tahran'da Demokrat Parti'nin liderliğine kadar yükselen Seyid Hasan Takizade'nin Kave Dergisi önemlidir. Takizade, Sosyal Ilımlılar ve liderleri Seyid Abdullah Behbehani'ye karşı terör eylemlerine girişmekle suçlanınca, kaçtığı Berlin'de Demokrat Parti'nin Şubesini ve vatanseverler topluluğunu kurmuştur. Kave dergisi ve başka kurumlar vasıtası ile Fars milliyetçiliğini yaymaya başlamıştır. "Tepeden tırnağa Batılılaşalım" sözü ile ünlenmiştir. Fars milliyetçiliğin gelişmesinde etkili olan dergilerden "İranşehr" de, Azeri kökenli Kazemzade İranşehr Tebrizi tarafından Berlin'de çıkarılıyordu. Azeri ve Kürt kökenli Fars milliyetçilerinin çalıştığı dergi, Fars dilini ve Ari ırkım İran'ın milli ve tarihi kimliği olarak kabul etmişti: "Biz yerel fırkaları, yerel dilleri, yerel kıyafetleri ve yerel töre ve yaşam tarzını mahvetmeliyiz."İranşehr Dergisi İslam karşıtıydı. Mesela dini okulların kapatılması istenmişti: "Ari soylu, zeki ve yetenekli İranlılar, Arap (İslam) imparatorluğu tarafından tembel ve zayıf konuma itilmişlerdir."

Hıyabani'nin Azadistan devletini kurması Fars milliyetçilerini, Fars olmayan halkların Ari ırkından olduklarını ispat etmeye yöneltmiştir. Ahmet Kesrevi (Kasravi) bu konuda önemli bir çaba harcamıştır. 1890'da Tebriz'de doğan Kesrevi, Azerbaycan çağdaş tarihi üzerinde değerli araştırmalar yapmasına karşın Azeri Türklerinin Ari ırkından

olduğunu ispatlamaya çalışmıştır. 1921 yılında "Azeri-ya Zeban-e Bostane Azerbaycan" isimli kitabında, Azerbaycanlıların Türk olmadıklarını, Azeri dilinin İran kökenli bir dil olup Selçukluların İran'a gelişi ile Türkleştiğini ileri sürmüştür. Kesrevi, Fars dilinin yabancı kelimelerden arındırılmasını savunan "temiz dil" ve İran milli bilincini yayma politikalarının da bayraktarlığım yapmıştır.

Modern Fars milliyetçiliği, Afşar Türklerinden Mahmud Afşar ve "Ayenda" dergisi ile kuramsallaşmıştır. Ayenda Dergisi, "merkeziyetçi devlet ve bir milli kimlik" savunusu yapmıştır. Afşar'a göre İranlılaştırma, gelişmenin ve bağımsızlığın temelidir. İran'a yönelik tehlikeler ise şunlardır: "Kızıl tehlike: Komünizm tehlikesi birinci tehlikedir. Yeşil tehlike: Arap ve İslam tehlikesidir. Sarı tehlike: Türk ve Türkiye'nin tehlikesidir. Siyah tehlike: Cehalet ve mollalar tehlikesidir." Bütün bu unsurları savunan modern Fars milliyetçiliği 1924'te, anne tarafından Azeri Türkü, baba tarafından ise Fars (Mazeni alt grubuna mensup) Rıza Pehlevi'nin, Kaçar hanedanını tasfiye ederek kendi hanedanını kurması ile iktidara gelmiştir.

Modern Fars milliyetçiliğin iktidara gelmesinde dış aktörlerin büyük etkisi olmuştur. İngiltere için İran'ın stratejik konumu çok önemliydi. İran'daki nüfuzu Hindistan'daki hegemonyasını güçlendiriyordu. Mesela, Manchester Guardian'da 17 Mart 1910'da yayınlanan bir makalede, İran'ın İslam âleminde Osmanlı'dan daha itibarlı olduğu belirtilerek, "Fars dili İslam ülkelerinin Fransızcasıdır. Fars dilinin coğrafi etkinliği Atlas okyanusuna kadar uzanmaktadır. İran'ın yok olması bizim nüfuzumuzu azaltacaktır. Doğudaki nüfuzumuz İran'ın bağımsızlığına bağlıdır" deniyordu. Bolşevik Devrimi de İran'daki siyasal süreci derinden etkilemiştir. Bolşevikler, devrimden sonra Kaçar hanedanına muhalif güçleri desteklemeye başladılar. İngiltere de, devrimden önce buna karşı olmasına karşın İran'da güçlü bir merkeziyetçi devlet (bir ulus devlet S.Ç.) kurmaya karar verdi. Ancak Kaçar hanedanı bu iş için uygun değildi. İngiltere'ye, İran'da büyük imtiyazlar tanıyan 1919 anlaşmasına Ahmet Şah Kaçar'ın karşı çıktığı unutulmamıştı. Londra'nın yeni gözdesi Rıza Han olacaktı.

Fars milliyetçiliğinin ve Rıza Pehlevi'nin iktidara gelmesinde en etkili kişilerden birisi de Zekaülmülk Mehmet Ali Furuği'dir. Bağdat Yahudilerindendir (babası İran'ın ünlü aydınlarından ve Mason teşkilatının kurucularındandır. Batı yanlısıdır ve İngiltere ile işbirliği içindedir) Mason teşkilatının tüzüğünü Fransızcadan Farsçaya çevir-

miştir. (Keskin'e göre) "Modern Fars milliyetçiliği ilk önce toplumun çağdaşlaşma ihtiyacından ve Batı'ya tepki olarak ortaya çıkmış, ancak kısa sürede İngiliz emperyalizminin ideolojik aracına dönüşmüştür. Modern Fars milliyetçiliği, gelişme sürecinde Masonluk, Hindistan'da yaşayan Fars kökenli Pars oligarşisi, Siyonist çevreler ve Ermeni Taşnak teşkilatı tarafından desteklenmiştir.

Rıza Han kendisini "Pers Kralı" olarak ilan ederek bütün güç odaklarını denetimine almıştır. 1927 yılında partileri yasadışı ilan ederek siyasileri tutuklamaya başlar, aşırı baskı ile toplumun direnç gösteren kurumlarını çökertir. Hassam Modderres, Kaçar hanedanına mensup olan (ve hanedanlığa son verilmesine karşı çıkan) Muhammed Musaddık ve Hasan Pirniya gibi ünlü siyasileri meclisten uzaklaştırır. Ülke ekonomisini de ele geçirir, döneminde kurulan fabrikalar özel mülküdür ya da bunlara ortaktır. İran'ın toplumsal, kültürel ve etnik yapısını da değiştirmeye yönelir. Göçebe aşiretleri zorunlu iskâna yöneltir. "Tahta Kapı politikası" diye adlandırılan bu politikaya direnç gösteren bütün aşiretler çok kanlı bir şekilde itaate zorlanırlar. Toplumu daha fazla Farslılaştırmak için 1927'de kültürel farklılıkları ortadan kaldırmak ve türdeş bir milli kimlik oluşturmak amacıyla, "Düşünce Geliştirme Kurumu"nu kurar. Bütün bunlarla ulus-devlet anlayışını yaygınlaştırmaya çalışmıştır. Bu da, merkeziyetçi bir devlet ve türdeş bir halk gerektirmektedir. Bundan dolayı çeşitli etnik kimlikleri inkâr politikasını benimser.(Keskin'e göre)"Modern İran'ı kurmayı amaçlayan Rıza Han şoven bir Fars milliyetçiliği anlayışına sarılmıştır. Rıza Han'ın modernleşme için kullandığı araçlar dinsizleştirme, kavimcilikle mücadele, Fars milliyetçiliğini yayma, eğitim sistemini geliştirme ve devlet kapitalizmidir."

Modern Fars Milliyetçiliğinin Azerbaycan Politikası

Kaçarlar döneminde Azerbaycan, ülkenin ticaret ve sanayi merkezi olmasının yanı sıra siyasi açıdan da ikinci merkez konumundaydı. Kaçar veliahtları, daha önce de belirtildiği üzere Tebriz'de vali olarak görev yaparlardı. Rıza Han döneminde Tebriz önemini kaybetti. Uygulamaya konan yeni politikalar, Tahran'ı ekonomik merkez haline getirirken kasıtlı olarak Azerbaycan ekonomisine büyük zarar verdi. Bunun sonucunda yoksullaşan Azeri işadamlarının önemli bir bölümü Tahran'a göç etti. Pehlevi iktidarına 1979'da son veren İslam Devrimi'nin gerçekleşmesinde çok önemli bir rol oynayan Tahran Pazar (Çarşı) esnafının

büyük bölümünü Azerilerin oluşturmasının ardındaki yatan tarihi gerçek budur. Rıza Şah'ın Türk diline yasak koyması da, Meşrutiyet döneminden başlayarak Azerbaycan'da oluşan, Azerbaycan Türkçesini seven ve bu dilde edebi çalışmalarda bulunan aydın kesimde büyük bir rahatsızlığa neden olmuştur. Türkçe konuşma yasağı bu dönemde o boyutlara varmıştır ki, yas meclislerinde Türkçe ağıt söylemek bile suç sayılmıştır. Türk dilinin yok edilmesi doğrultusunda büyük bir kültürel ve psikolojik savaş başlatılmıştır.

Meşrutiyet döneminde bir ayrıcalık olan Azerbaycanlı olmak, Pehlevi döneminde aşağılanmıştır. Böylelikle Azeri Türklüğünü milli kimliğinden uzaklaştırmak amaçlanmıştır. Türklük aşağılanırken Azerilerin Türk olmadığı vurgulanmıştır. Azeri Türkleri bir yandan Türkçe konuştukları için aşağılanırken bir yandan da etnik olarak Ari oldukları savı ile yüceltilmişlerdir. Tahran bu "aşağılama-yüceltme politikası"nı eğitim sisteminde de uygulamaya koymuştur. Azerbaycan Türklerine getirilen Farsça konuşmak zorunluluğu dışında, Türkçe yer, bölge ve insan isimleri değiştirilmiş ve Türkçe isim koymak yasaklanmıştır. (Keskin'e göre) Amaç, "Güney Azerbaycan Türklüğünü psikolojik ve kültürel olarak asimile etmektir... Azeri kimliği (ancak) İranlılık (üst) kimliğinin alt kimliği konumunda olabilirdi. Ancak Türk kimliği İranlı kimliğini aşan bir kimliktir."

Azerbaycan'da Milli Hükümet dönemi(1945-1946)

2.Dünya Savaşı'nın başında Rıza Han'ın Hitler'le yakınlaşmasını bahane eden müttefikler, 1941 yılında İran'ı işgal ederler. Rıza Han iktidardan uzaklaştırılarak yerine oğlu Muhammed Rıza getirilir. Ülke çapında bir özgürlük havası eser, siyasi mahkûmlar serbest bırakılır. Basında sansür kaldırılır, siyasal ve toplumsal örgütlenme başlar. Merkeziyetçi otorite zayıflar, sınıfsal, etnik dilsel ve dinsel çatışmalar başlar. Azerbaycan'da da etnik ve dilsel sorun ön plana çıkar. Bu hareketin öncüsü Seyid Cafer Pişaveri'dir. Pişaveri, Mir Cafer Halhal kentinde Zaviye-sadet köyünde doğmuş ancak 1905 yılında ailesi ekonomik sıkıntılar nedeniyle Bakü'nün Bülbüle köyüne yerleşmiştir. 1918 yılında, (Bakü'de) Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti kurulduğunda Bolşeviklere yakın olan Pişaveri, Azerbaycan Adalet Partisi'nin onayı ile Bakü'de Hürriyet Gazetesi'ni çıkarmaya başlar. Sonrasında parti tarafından, 1920 yılında Bolşeviklerin ve İranlı komünistlerin yardımı ile Molla Mirza Kuçek Han Jengeli tarafından kurulan, Kuzey

İran'daki Sosyalist Gilan Cumhuriyeti'ne gönderilir. Pişaveri, Gilan Cumhuriyeti'nin Dışişleri Bakanı olur. Gilan hükümeti devrildikten sonra Tahran'a giderek Hakikat Gazetesi'ni çıkarmaya başlar. Rıza Han döneminde 11 yıl hapiste kalır. Müttefiklerin İran'ı işgali ile 1941'de serbest kalır ve Ajir Gazetesi'ni çıkartmaya başlar.

Bu arada, İran Azerbaycan'ında Ali Şebesteri ve İsmail Şems tarafından "Cemiyet-e Azerbaycan" topluluğu kurularak, "Azerbaycan" adlı bir gazete çıkarmağa başlamış, kültürel çalışmalarda bulunmuş ve Türk dilinde tiyatro eserleri sahneye koymuştur. Ancak Tahran'ın baskısı ile cemiyet dağıtılır ve gazetesi de kapatılır. Cemiyet- e Azerbaycan, Azerbaycan'ın temel sorununun milli olduğunu, bütün dinsel ve bölgesel (köy, kent) farklılıkların bırakılarak Azerbaycanlı kimliği altında birleşilmesi gerektiğini savunuyordu. Azerbaycanlılar Fars değildi, kendi dilleri ve kültürleri vardı. Azerbaycan'da okullar ve idari işlemler Azerbaycan dilinde olmalıydı.

Komünist Tudeh Partisi'nin Azerbaycan Şubesi 1941'de Tebriz'de kurulur. Ancak Tahran'daki genel merkez ile arasında fikir birliği yoktu. Tahran'a göre, İran milleti bölünmez bir bütündür ve Azeri Türkçesi sadece bir lehçedir. Tebriz ise, İran'ın pek çok etnik gruptan oluştuğunu savunur. Azerbaycan'ın ayrı bir dili olması ayrı bir millet olduğunun göstergesidir. Bu çerçevede, Azerbaycan'a kendi kendisini yönetme hakkı ve eyalet meclisi kurma izni verilmelidir. Azerbaycan dili eğitimde, mahkemede, devlet dairelerinde resmi dil olmalıdır. Bu nedenle Tebriz, "milli sorunu" tek başına çözmeye yönelir. Tahran gazetelerinden birisi şöyle yazmıştır: "Azerbaycan karışık ve devrim için hazırdır." 1945'te Tebriz'de, Ali Şebesteri ve Cafer Pişaveri'nin girişimiyle Azerbaycan Demokrat Partisi (ADP) kurulur. Tudeh 'in ideolojik sloganları halkı bir araya getirememiştir. Pişaveri ve Şebesteri 3 Ağustos 1945'te Türkçe ve Farsça olarak yayınladıkları ve 48 Azeri milliyetçisinin imzasını taşıyan bildiride, İran'ın toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığı tanımakla birlikte, Azerbaycan halkı için kültürel özerklik ve kendini yönetme hakkı istediklerini ilan ederler. Eyalet ve vilayet encümenleri yeniden kurulmalıdır. Azerbaycan'ın bütün köy ve kentlerinden bildirgeye destek veren yüzlerce telgraf gönderilir. Azerbaycan Demokrat Partisi resmi çalışmalarına başlar. Eylül 1945'te ADP'nin büyük kongresi yapılır. Azerbaycan'ın her tarafından delegelerin katıldığı üç gün süren bu kongrede, Güney Azerbaycanlı komünistlerin partilerinden ayrılarak ADP'ye geçmeleriyle Güney Azerbaycan

Tudeh'i ile ADP birleşir. Bu kongrede milli özerklik ve Türkçenin resmi dil olması kabul edilir. 1945 Ekim'inde 150 bin kişinin imzası ve 700 delegenin katılımı ile büyük milli kongre yapılır. Azerbaycan'ın bağımsızlığını ve iç özgürlüğünü sağlamak ve iç işleri yürütmek için 39 kişiden oluşan milli heyet seçilir. Milli heyet, merkezi hükümet ile görüşmek ve milli meclis seçimlerini yapmak için görevlendirilmiştir. Nitekim kongreden sonra beş gün içinde milli meclis için seçimler yapılır, halk büyük ilgi gösterir ve ilk defa kadınlar da oy kullanırlar. Azerbaycan Milli Meclisi kurulduktan sonra Şebesteri Meclis Başkanı seçilir. Pişaveri milli hükümeti kurmak ile görevlendirilmiştir. 12 Kasım 1945'te milli hükümeti ilan eder. Tebriz kenti ADP milislerinin kontrolü altındadır. Tahran'a bağlı askeri güçler teslim olmuşlar ve Urumiye'de olduğu gibi, bazı şehirlerde merkeze sadık kalan ordu birlikleri şiddet kullanılarak bastırılmışlardır. Güney Azerbaycan'da milli hükümetin kurulmasından sonra Tahran harekete geçer.

Tahran'da arka arkaya hükümetlerden sonra İran'ın ünlü bir siyasi ailesinden gelen eski siyasetçilerden Ahmet Kavam tarafından Kavamulsaltane hükümeti kurulmuştur. Siyasi hayatı boyunca farklı ve çelişen tutumlar alan Kavam, sağ ve sol arasında denge kurmaya çalışır. Sovyetler Birliği'nin desteğini kazanmak için Sovyet yanlılarını hükümetine alır, güvenoyu almadan önce Moskova'ya gider. Tudeh'e büyük serbesti tanır. Şah ile arası soğuktur. Bu sırada, Stalin İran'ın kuzey bölgesindeki (Güney Azerbaycan) petrolünü istemekte ama bunu Çarlık dönemindeki gibi doğrudan talep edemediğinden İran ile ortak şirket kurmayı planlamaktadır. ABD de yeni bir dünya gücü olarak İran (petrolü) ile ilgilidir. İran'ın en zengin petrol yataklarını kontrolü altına alan Azerbaycan Milli Hükümeti sorununun BM'de çözülmesini desteklemektedir. Kavam bu atmosferde Moskova'ya giderek İran-Rus ortak petrol şirketinin kuruluş anlaşmasını imzalamıştır. Bu anlaşma karşılığında Stalin, Güney Azerbaycan sorununu İran'ın iç sorunu olarak görecek ve Kızıl ordu'yu altı hafta içinde İran'dan geri çekecektir.

Kavam Moskova'dan dönüşte Tebriz'deki Azerbaycan milli hükümetinin liderleri ile görüşmelere başlar. Pişaveri sorunu barışçı yollarla çözmek istemektedir. Zencan kentini Tahran'a vermeyi kabul eder. Ancak, Tahran'ın devraldığı Zencan'da hükümet kuvvetleri kanlı olaylara yol açar. Bu sırada Amerikalı General Schwartzkopf tarafından örgütlenen İran Ordusu, Azerbaycan'a baskın yapmak için hazırlanmaktadır. Sovyet ordusu İran'dan çekilirken ağır silahlarla donatılmış İran özel

birlikleri, Schwartzkopf komutasında 1946'da Güney Azerbaycan'a saldırır. Azeri birlikleri yenilir, milli hükümet devrilir. Üç gün süresince İran ordusu 25 bin Azerbaycanlıyı katleder. Savaşın ardından 2500 kişi mahkemelerde idama mahkûm edilecek, 8000 kişi ağır cezalara çarptırılacak, 3600 köy zorunlu iskâna tabii tutulacaktır. Milli hükümetin kurduğu bütün kültürel merkezler dağıtılmış, Milli Meclisin kütüphanesi yakılarak Türkçe kitaplar ateşe verilmiştir. Pişaveri Kuzey Azerbaycan'a kaçar, bir süre sonra Stalin tarafından burada trafik kazası süsü verilerek öldürtülecektir. Milliyetçi direniş yeraltına iner ancak etkisizleşmiştir. Babaannesi ve annesi Azerbaycan Türkü olan 2. Rıza Şah Pehlevi, yoğun bir Farslaştırma politikasını uygulamaya koyulur.

Geleneksel Fars Milliyetçiliği

Fars milliyetçiliği, ilk kez 19. yüzyılda ortaya çıktığında dinsel içerik taşımaktaydı. Şialık (Şiilik) çeşitli etnik grupları birleştiren bir tutkal olmuş ve milliyetçi hareket için uygun bir zemin oluşturmuştur. Batı emperyalizminin İran'a müdahalelerine tepki olarak, İranlılık ve Şialık özdeşleşmiş ve Şia kimliği siyasallaşmaya başlamıştı. 1890'da gerçekleşen "Tütün Boykotu" İran'daki bütün milliyetçi hareketlerin başlangıcı olmuştur. İran'ın tütün üretimi ve satışının 50 yıl için İngilizlere devri, tüccarları ve mollaları rahatsız eder. Cemaleddin Afgani'nin müdahalesiyle dönemin Taklit Merci olan Mirza Hasan Şirazi'nin, "Tütün kullanmak dine aykırıdır" fetvasını vermesiyle, tütün kullanma yasağı dinsel anlam kazanır ve geniş çapta bir tütün boykotu başlar. Batı'ya karşı oluşturulan bu cephede dini ve milliyetçi öğeler bir aradadır. Bu, din kaynaklı milliyetçiliğin siyasal gelişmesinin açık bir örneğidir. Bu tarz milliyetçilik İran'da siyasal İslam'ın ilk ideolojik temelini oluşturmuştur. Geleneksel Fars milliyetçiliği 1979 yılında İran İslam Devrimi sonucunda iktidara gelmiştir.

İran'da "Geleneksel Milliyetçilik" olarak isimlendirilen olgunun ilk düşünsel temeli, (bu konuda görüş birliği olmasa da pek çoklarınca İslamcılık ideolojisinin kurucusu olarak kabul edilen Afgani'nin İslam ülkelerinde, İslam birliğinden çok milliyetçiliğin yayılmasında rol oynadığı konusunda güçlü argümanlar vardır. S.Ç. Bkz.6.not) Afgani tarafından atılmıştır. Afgani, Kazvin kenti ve Necef'te din eğitimi aldıktan, Hindistan, Afganistan, Osmanlı İmparatorluğu ve Avrupa'yı dolaştıktan sonra, 1886'da yeniden İran'a dönmüştür. Sarayla ters düşünce, aydınlara ve mollalara yönelir. (Keskin'e göre) "Afgani'nin amacı

sadece İran'ın değil tüm Müslüman âleminin 'kurtuluş yolunu' aramak olmuştur. Panislamizmi amaçlayan Afgani, bunun tüm Müslüman ülkelerin kendi ırklarına geri dönmeleri ile olabileceğini savunmuştur. İki tür birliğin var olduğunu söyler; din birliği ve dil birliği. Dil birliğinin, din birliğinden daha önemli olduğunu savunur... Afgani, milliyetçi ve dinci hareketleri bütünleştirmeyi amaçlamaktaydı. Başka bir deyişle Afgani, milliyetçiliği, dini ve siyaseti birbirinden ayırmayacak kadar laik öğelerden arındırmaya çalışıyordu... Afgani, Osmanlı ve Mısır'da olduğu gibi İran'da da, hem Fars milliyetçiliğinin hem de siyasal İslam'ın doğuşuna önemli katkılarda bulunmuştur. Batı'yı, Asya'dan özellikle Ortadoğu'dan kovmaya çalışan Afgani, din ve milliyetçiliği iki önemli araç olarak görmekteydi. İran'da gerçekleştirdiği bütün çalışmalar bu doğrultudaydı... İran'da Meşrutiyet Hareketinde önemli rol oynayan insanların büyük kısmı Afgani'den etkilenmişlerdir. Şeyh Hadı Necmabadi, Mirza Yehya Dovlet Abadi ve Melekulmutekellemin bu kişiler içerisindedirler."

Geleneksel Milliyetçiliğin en önemli temsilcileri ise, Pehlevi Hanedanı'nın aşırı Batı yanlısı olması nedeni ile bu dönemde (1924-1979) ortaya çıkmışlardır. Seyid Fahreddin Şadman, Celal Al Ahmet, Nehşep ve Ali Şeraiti. Bu düşünürler İran milli kimliğini, Batı'da ya da komünizm gibi ideolojilerde değil, İslam dininde aramaya başladılar. Özellikle Celal Al Ahmet, Batı'yı ve Batıcılığı sert bir şekilde eleştirdiği "Garbzedegi" isimli kitabı ile İran'da Batı karşıtlığının sembolü olmuştur. Kitapta Batıcılığı veba hastalığına benzetmektedir. "Biz Batının saldırısı karşısında kendimizi, kültürel-tarihsel kimliğimizi koruyamadık ve mahvolduk." Al Ahmet, Batı karşısında mücadele için siyasallaşmış bir İran Şia kimliğinin oluşturulmasını savunuyordu. Bundan etkilenerek, "Öze Dönüş Teorisi"ni ortaya atan Ali Şeraiti, geleneksel Fars milliyetçiliğini etkileyen en önemli isimlerden birisidir. "Üçüncü Dünya insanı birçok yerde din ile özdeşleşen kültürel kimliğine geri dönemezse (milliyetçi olamazsa) emperyalizmle mücadele edemez." Şeriati, İran milli kimliği ile Şia'yı özdeşleştirir. Başka bir değişle Şeriati'nin milliyetçilik ve din anlayışı örtüşmektedir. Geleneksel Fars Milliyetçiliği, İran İslam Cumhuriyeti ile birlikte siyasal alanda somutlaşmıştır. İran milli kimliği Şia olarak belirlenmiş, diğer dini, etnik ve kültürel gruplar yadsınarak yok edilmeye çalışılmıştır.

Üçüncü Dalga: "Yeni İranlılık"

Fars milliyetçiliğinin üçüncü hali; Batı, İslam ve İran olgusunu birleştiren, İran toplumunda farklı etnik, dini ve dilsel grupların varlığım kabul eden ancak onları İranlı kimliği altında birleştirmeye çalışan "Yeni İranlılık" anlayışıdır. Mesela Muhammed Hatemi'ye göre, İranlılık kimliği Sünni-Şia, Fars-Türk unsurlarını kendi içinde barındırmaktadır. "İran bütün İranlılarındır." Bu anlayış dindar kesim içerisinde "Aydın Dini Hareketi" biçiminde ortaya çıkmıştır. Bu aydınlar grubu, "Çağın gereklerine uyan, milli kimlik ve bağımsızlığı koruyan ve dini kaygısı olan bir toplum" yaratmayı hedeflemiştir. Aydın Dini Hareketi, bugün Muhammed Hatemi, Abdulkerim Suruş ve Muhsen Kediver gibi isimlerce temsil edilen reformist hareketin ideolojik temelini oluşturmuştur. Demokrasi, sivil toplum ve Batı'yı yerel gelenekler ile uyumlu hale getirmeye çalışan akılcı yeni aydın modeli, modern Fars milliyetçiliği ve geleneksel Fars milliyetçiliğinin yanı sıra siyasal İslam'ın ve İran komünizminin iflası sonucu ortaya çıkmıştır. Keskin'e göre, "İran'daki siyasal İslam'ın iflası, çağdaşlık ve İranlılık öğelerinin etkinliğini daha fazla artıracaktır."[6]

Yeni İranlılık mı bağımsızlık mı?

Yeni İranlılık anlayışına yönelik eleştirileri Güntay Gencalp'tan özetleyerek alıntılayalım: "Soru şu: Bizim davamız Güney Azerbaycan'ı kurtarmak ve Güney Azerbaycan'da milli devletimizi kurmak mıdır yoksa - geleneksel cehaletimizi tekrarlayarak - bu defa da milli enerjimizi İran'ın kurtuluşu, siyasi onarımı için adayarak miskin yaşamımıza devam mı etmeliyiz? Bugün iki kavram gündemdedir. Güney Azerbaycan kavramı ve İran Türklüğü kavramı. İran Türklüğü tezini savunan azınlık bir kesim: 'Bizim ortak geçmişimiz ve tarihi hatıralarımız var, neden İran'dan ayrılalım? 'diye soruyorlar. Avrupa'da ortak siyasi, medeni ve tarihi hatıraları olarak bilinen bir Roma İmparatorluğu olmuştur. Ama Batı'da tarihi bir zorunluluk olarak ulus devlet olayı gerçekleşmeye başladı ve bu tarihi süreç devam etmelidir. Biz de bu hakikati anlamaya başladık... Fars üst kimliği ve Türk alt kimliği kabul edilemez. Bu Türklüğün tam olarak asimile olup tarihten ve coğrafyadan dışlanması demektir. Bizi Farslarla bir yerde tutan yalnız Safevilerle başlayan Şia anlayışıdır. Ali Şeriati'nin "Safevi Şiası"[7] olarak adlandırdığı, Nadir Şah'ın ortadan kaldırmak istediği bugünkü Şia,

aslında Sasani nostaljisinden üremiş, daima Farsları kollamış Rafıziliğin, Şuubiye'nin İsmaililiğin, İhvan-ı Sefa'nın[8] siyasi varisliğinden başka bir şey değildir. Safevi Türk devletinin kuruluşuna neden olan Alevi Kızılbaşlık, bir Türkçülük akımı olarak zamanla dışlanmış ve Şia fıkhı yönetimi ele geçirmiştir. Humeynizmle siyasi evriminin zirvesine yükselen Şia kendiliğinden ciddi bir kriz içine girmiştir. Güney Azerbaycan Milli Hareketi ise, sert bir seküler görüş ve tutuma sahiptir. Dolayısıyla, Güney Azerbaycan'ı inançsal üst kimlik olarak Farslarla bir arada tutan değer de çözülmüştür. Fars milliyetçiliğinden arınmış, İslamiyet'in özüne uygun olarak bir inanç sistemini geliştirmek de Güney Azerbaycan Milli Hareketinin misyonu olmalıdır. Bugün Güney Azerbaycan'da ortaya çıkan sekülarizm, Şia fanatizmine karşı bir anti tez olduğundan dolayı serttir ve Fransız devriminin idealize ettiği sekülarizme benzemektedir. "İran Türklüğü"nü savunanların zihinleri aslında Kaçar zamanında donup kalmış gibi görünmektedir. Kaçarlardan sonra iktidara gelen Pehlevi'lerde devlet, Fars ulusuna dayanıyordu. İslam devriminden sonra, Şia ümmetçiliği adı altında, devlet yine Fars ulusuna dayanmaktadır. Yalnız hem Pehlevi, hem de Fars merkezli Şia paradigmaları çökmüştür, çözülmüştür. İran'ın bütünlüğü bu rejimin ömrü ile ölçülmektedir. Nadir Şah diyor ki, bir kadın, bir de devlet paylaşılamaz. Öyle ise biz, Farslarla bir yerde bir devlet çatısı altında yaşayamayız, devleti paylaşamayız."[9]

Büyük Resuloğlu'nun İran devrimini savunan Türkiye'deki İslamcılara yönelik şu sözleri Gencalp'ın görüşleri ile birlikte düşünüldüğünde bir anlam kazanmaktadır, "Türkiye'de kendilerini İslamcı olarak adlandıran çevreler, Meşhet kentinden büyük İslamcı Ali Şeriati'nin 'Alevi Şiiliği-Safevi Şiiliği'" ni okumuyorlar mı? Mollaların yarattığı bu hurafelerin İslamiyet'le ve hakikatle hiçbir ilgisinin olmadığını bilmiyorlar mı?"[10]

Sanırım bütün bu ifadelerden, "Güney Azerbaycan" davasının İran İslam devrimi sonrasında, İran rejimi ile Azeri Türkler arasında sadece etnik değil aynı zamanda bir inanç (İslamcı-seküler) çatışmasına da dönmüş olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır ki, bu İran'ın ve İslam Devrimi'nin geleceğini okuyabilme açısından önemli ipuçları içermektedir. Yine "gunaskam. com"dan yapacağımız kısa ama ilginç bir alıntı ile bu bölümü sonlandırıyoruz. Artum Dinç makalesinde, ABD ve İsrail'in Büyük Ortadoğu Projesi çerçevesinde bölgedeki amaçlarının, "Günümüzde güçlü bir olasılık olarak görünmese de Irak, İran, Suriye,

Suudi Arabistan ve Türkiye'yi etnik ve mezhep azınlıkları coğrafyaları temelinde bölünme ve parçalanma sürecine itmek," olduğuna dikkat çekiyor. Dinç, "Bugün Kürtlerin (Azeriler, Ahvaazi Araplar, Beluciler ve demokratik Farslar gibi) diğer halklarla İran'ı molla faşizminden kurtarmak ve İran'a özgürlük getirmek için birleşme fırsatları vardır," [11]alıntısını yaparak, "bağımsız Güney Azerbaycan" davasının kimler tarafından ne amaçla desteklenebileceği konusunda artık bilinçli olunduğunu da ortaya koymuş oluyor. [12]

Notlar

1* Güntay Gencalp, "Güney Azerbaycan Milli Hareketi'nin Evrimsel Süreci ve Siyasal Amacı", gunaskam.com

2* Kirmani'nin bu suikasttı Afgani'nin emri ile gerçekleştirdiğine dair bir kanıt bulunamadıysa da Kirmani'nin polisteki sorgusunda Afgani'nin çeşitli zamanlardaki konuşmalarında Şah'ın öldürülmesi gerektiğine ilişkin sözler söylediği ortaya çıkmıştır. Bu soruşturmanın zabıtları ve o dönemle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Edward G. Browne, The Persian Revolution Of 1905- 1909, New York, 1910. bahai-library.org

3* Gencalp, "Güney Azerbaycan... gunaskam.com

4* Gencalp, age

5* Malkom Han, 1859'dan başlayarak Masonluğu İran'da yayma çalışmaları nedeniyle 1862'de Nasreddin Şah tarafından sürülür. Daha sonra affedilerek İstanbul'daki İran Büyükelçiliğinde görevlendirilir.1872'ye dek burada kalır. Daha sonra Londra ve İtalya Büyükelçisi olarak görev yapar.(Bkz. Nikki R. Keddie, Modern Iran: Roots and Results of Revolution, Yale University Press, New Haven, 2006, ss. 431–32; Wikipedia, "Mirza Malkam Khan) Daha sonra Malkom Han'ın tilmizleri tarafından yeniden kurulan Mason locasının Anayasa devriminde önemli bir rol oynadığına dair iddialar da vardır.

6* Arif Keskin; "Güney Azerbaycan'da Türk Milli Direniş Hareketi Tarihi Temelleri" Tribün Dergisi, turkdirlik.com; Arif Keskin, "İran'da Fars Milliyetçiliğinin Üç Dalgası: 'İranlılığa' Giden Yol", Tribün Dergisi, turkdirlik.com;Afgani ve milliyetçik akımını yayması konusunda Bkz. Çağlayan, Müslüman Kardeşler'den...ss 117-19

7* Şeriati sahte, kurumsallaşmış din anlamında kullanmıştır. Bkz. Ali Şeriati

8* Bkz. Şii düşüncesi

9* Gencalp, Güney Azerbaycan... gunaskam.com

10* Büyük Resuloğlu, "Türkiye'deki İslamcılık ve Cenubi Azerbaycan", gunaskam.com http://www.gunaskam.com/tr/index.php?option=com_content&task=view&id=193&Itemid=1

11* Reeson Greg C. "Iraq's Kurdish Problem", http://reeson.blogtownhall.com/2007/05/09/iraqs_kurdish_problem.thtml

12* Artum Dinç, "İran'ın Irak'ın Kuzeyi'ndeki Oluşum ve Gelişmelere Yaklaşımı", gunaskam.com,http://www.gunaskam.com/tr/index.phpoption=com_content&task=view&id=194&Itemid=1

2. Kısım

İran İslam Devrimi

Sıra geldi İran İslam Devrimi'nin hikâyesine. Güney İranlı Azeriler tarafından da saygıyla anılan ünlü İranlı düşünür Ali Şeriati ile başlıyoruz. Akış içersinde, Şeriati'nin öğretisiyle temeli atılan devrim ideolojisinin daha sonra geçirdiği dönüşümleri ve devrimde çok önemli bir rol oynayan Azeri Türklerinin nasıl tekrar muhalif bir güç haline geldiğini de adım adım izleyeceksiniz.

ALTINCI BÖLÜM

Ali Şeriati:
Devrimin taşlarını döşeyen mistik

Ali Şeriati (1933-1977) pek çoklarına göre, İran İslam Devrimi'ni mümkün kılan kişidir. Devrimin ideologudur. Mevlana'nın barışçı mistik felsefesinden olduğu kadar Franz Fanon' un şiddeti kutsayan görüşlerinden de etkilenmiştir. Batı kültürü tarafından asimile edilmeye karşıdır ancak Batı'dan öğrenilecek şeyler de olduğu kanısındadır. Batılı hocalarına karşı hayranlığını hiç saklamamıştır. Kimilerine göre Marksist, kimilerine göre İslamcı bir sosyalist, kimilerine göre de Marksizmi "olması gerektiği gibi" sert bir şekilde eleştiren dini bütün bir Müslüman'dır. 44 yaşındaki esrarlı ölümü kadar, kişiliği ve görüşleri hakkındaki tartışma da halen bütün hızıyla sürmektedir. Bu çerçevede, son dönemde İran yönetiminin muhaliflerince yine gündeme getirilen Şeriati'nin güçlü muhalif fikirlerinin, İran'ın tarihinde oynadığı hayati rolü geleceğinde de tekrarlamaya aday olduğunu söylemek aşırı bir spekülasyon olmayacaktır.

Diğerlerinden Farklı Bir Çocuk

Şeriati, İran'ın kuzey doğusunda Meşhet yakınlarındaki Kahak köyünde doğdu. Yardımseverliği ile ünlü köklü bir ulema ailesinden geliyordu. Dedesi Horasan'ın Mazinan köyüne dini otorite olması için davet edilmiş ve aile buraya yerleşmişti. Babası Muhammed Taghi

Şeraiti Mazinani, ünlü Meşhet Medresesinde eğitim görmüştü ancak daha sonra din eğitimini yarıda bırakarak resmi eğitim sistemine bağlı bir öğretmen olmayı tercih etti. Çünkü gençlerin modern zamanın gereklerine uygun bir din eğitim alması gerektiğini düşünüyordu. Böylece kendisini genç Müslüman entelektüeller yetiştirmeye adadı, sarığını ve cüppesini çıkararak Batı tarzı elbiseler giydi, onlarla iletişim kurabilmek için gençlerin dilini öğrendi ve aile geleneğini bozarak Mazinan'a dönmedi.

1941'te, Rıza Şah'ın tahta geçirilmesinin ardından ülkede siyasi ve dini faaliyetlere izin verildi. Bir yandan Tudeh Partisi örgütlenirken, diğer yandan eski bir molla olan ancak daha sonra laikliğin savunuculuğunu üstlenen ünlü yazar Ahmet Kasravi (Kesrevi), İslam'da bir sapma olarak gördüğü Şiiliğin temellerini sorguluyordu ve ilerleyen yıllarda bunu hayatıyla ödeyecekti. Bu atmosferde baba Şeriati tek başına, "İslam'ın ilerici ruhunun" propagandasını yapmaya girişti. 1944'te Meşhet'te, "İslami Gerçekleri Tanıtma Merkezi"ni (İGTM) kurdu. Amacı ateizmi vaaz eden komünist propaganda ile mücadele etmekti. Ayrıca, ulemanın dar kafalılığının Kasravi'nin kollarına ittiği Müslüman entelektüelleri kazanmayı amaçlıyordu. Ne ki, kısa sürede Meşhet'in geleneksel uleması ile karşı karşıya gelecekti. Ali Şeriati'ye göre, 1941 ertesinde entelektüellerde Marksist eğilimler vardı, dinciler ise gericiydi. Bu nedenle dinci entelektüeller kendilerini boşlukta hissediyorlardı. Baba Şeriati onlara üçüncü bir yol açmıştı.[1]

Ali Rahnema'ya göre, Tudeh'in İran'daki ilerici güçler arasında giderek güç kazanması Taki Şeriati'nin de Marksist fikirlere ilgi duymasına yol açtı. Dolayısıyla, daha 1940 sonlarında Marksizm ile İslam arasında diyalektik bir ilişki kuruldu. Seküler Tudeh'e rakip olarak ortaya çıkan İGTM, partinin pek çok fikrini benimsemek zorunda kaldı.[2] 1953'te Musaddık'a karşı yapılan darbe ertesinde, İGTM Musaddık yanlılarının üssü haline geldi. Aynı yıl Musaddık çizgisini sürdürmek üzere kurulan Milli Direniş Hareketinde (MDH), İGTM'nin pek çok üyesini de yer alıyordu. Aynı sıralarda Meşhet'te aktif olan, " Nehzad -e Khoda Parastan-e Socialist-Allah'a İnanan Sosyalistler Hareketi" (AİSH ya da Hüdaperest Sosyalistler) de MDH' ya katıldı. Aralarında Taki Şeriati'nin 20 yaşındaki oğlu Ali de vardı.

Ali Şeriati ailesinin ilk çocuğuydu. İlkokulda, çalışkan, sessiz ama düzensizdi. Yalnız bir çocuktu, dış dünya ile pek bağlantısı yoktu. Daha sonra bu yılları için,"Diğerlerinden farklı bir çocuktum" diye-

cekti.[3] Yaşına göre çok ileri kitaplar okuyordu, ilkokulda bir yandan Victor Hugo'nun Sefiller'ini okurken bir yandan da vitaminler ve sinemaya ilişkin kitapları hatmediyordu. Lisenin ilk yıllarında felsefe ve mistizme merak sardı. Babasının 2 bin kitaplık kütüphanesine gömüldü, bu nedenle pek çok genç entelektüelin devam ettiği İGTM'nin seminerlerine pek az katıldı. Şeriati'ye göre, onu babasının eğitimi şekillendirmişti."Çevresindeki mahalle hocalarının telkinleriyle şartlandırmak, geleneksel kültürün içerisine hapsetmek yerine onu, zengin kütüphanesindeki kitaplarla baş başa bırakmayı tercih etmesinin düşünce zenginliğinde çok önemli payı olmuştu. Onurun, özgürlüğün ve inancın önemini ondan öğretmişti."Rahnema, evde aldığı eğitimin onu kalabalıklara karışmayacak ve bundan zevk almayacak denli kendi kendine yeten birisi haline getirdiği yorumunu yapar. Arapça, sosyal bilimler ve din dersleri yanında en fazla edebiyat ve felsefe üzerinde yoğunlaşmıştı. İranlı şairlerin yanında - mistizm ve sembolizmi kaynaştıran - Belçikalı yazar Maurice Maeterlinck'den özellikle, "Mumu söndürdüğümüzde alevi nereye gider?" sorusundan çok etkilenmişti.[4]

Şeriati, ilk önemli kişilik buhranını yaşadığında 13 yaşındadır. Bu sırada, Schopenhauer, Kafka ve Sıddık Hidayet okumaktadır. Onların etkisiyle dini inançları kökünden sarsılır, güven veren, Allahın var olduğu duygusunun yerini şüphe ve endişe almıştır ve Allah olmadan var olmak genç Şeriati için son derece ürkütücüdür. Kendisini felsefi bir çıkmaz içinde bulur, ya delirecek ya intihar edecektir.[5] Ancak Batılı felsefinin karıştırdığı aklı, huzuru Mevlana'nın Mesnevi'sinde bulacaktır. İntiharı düşündüğü bir Meşhet akşamında onu Mesnevi'den dizeler kurtarır. Mevlana'nın mistizmi genç Şeriati üzerinde silinmez bir iz bırakacak daha sonraları "ideal insan"ın üç boyutunu özgürlük, eşitlik ve mistizm olarak tanımlayacaktır.[6]

İdeal insan modeli Abu Zer

Şeriati, Meşhet Öğretmen Okuluna girdiğinde hayatın anlamı ve insanın dünyadaki sorumlulukları üzerine kafa yormaktaydı. İşte bu dönemde İslam'ı,"ideal hayatı ve toplumu" anlamada ve tanımlamada bilgisel bir araç olarak keşfetti. İslam toplumundaki ideal insan modelini ise Abu Zer'de buldu. Sonunda huzura kavuşmuştu artık hayat anlamlıydı. İlk ciddi eserlerinde, "Tarikh-e Takamol-e Falsafe-Felsefenin Gelişiminin Tarihi" 1953,Abu Zer Gifari (1956), İslam'ı diğer siyasi, felsefi, sosyo-ekonomik düşünce okullarından ayırmakta,

geleneksel olarak nötr olan İslami kavramları modernize ve politize ederek, modern sosyo-ekonomik ve siyasi kavramlara İslami bir yorum getirmektedir. Bu eserlerinde bir Müslüman'ın toplumdaki görevlerine de dikkat çekmekte, bunu yaparken de, "Allah'a İnanan Sosyalistler Hareketi"nin öne sürdüğü fikirlerden etkilendiği görülmektedir.

Abu-Zer Gifari, aslında Mısırlı yazar Abdülhamid Cevdet el Seher'in çağdaş bir eseridir. Şeriati her ne kadar bu Arapça metnin tercümesini yapmışsa da, kendi yorum ve görüşlerini de serbestçe eklediğini ifade etmiştir. O kadar ki, yazarla tercüme edenin fikirlerini birbirinden ayırmak olanaksız hale gelmiştir. Rahnema'ya göre, Abu-Zer Gifari karakterinde Şeriati, bir kahraman, bir model bir sembol yaratmıştır. Abu -Zer, zenginlik, güç ve hatta dini otoriteye karşı, fakir ve ezilen alt sınıfın otantik İslam'ının kurtarıcısıdır. İslam imparatorluğunun yüce yöneticisine karşı tek adam; inançlı, kararlı, devrimci Müslüman, eşitlik, kardeşlik, özgürlük ve adaleti savunmaktadır. Kitabın, İslamiyet'in ilk yayıldığı dönemde yaşayan Abu-Zer'in gerçek hayatını ne kadar yansıttığı ikincil bir konudur. Çünkü kitabın amacı, sahte değerlerin, sahte kahramanların çağında gerçek İslam'a ilişkin bir hatırlatma yapmak bir ders vermektir. Ayrıca Abu-Zer'i keşfi Şeriati'yi, İran'a Batılı yazarların eserleriyle giren eşitlik, kardeşlik, adalet ve sosyalizmin aslında İslami mirasın önemli bir parçası olduğuna ikna etmiştir. Bu nedenle gururla Abu-Zer'in, Fransız Devrimi sonrasında ortaya çıkan bütün egaliteryan (eşitlikçi, demokratik) düşünce okullarının babası olduğunu ilan eder. [7] Şeriati ileriki yaşlarında giderek derinleşen bir şekilde kendisini Abu-Zer ile özdeşleştirecek, onun Hz. Muhammed'in gerçek İslam'ından hiçbir şekilde sapmayışını, Şiiliğin ideallerini, öfke ve isteklerini benimsediğini ifade edecektir. Rahnema, onun kendini Abu Zer'in reenkarnasyonu gibi hissetmiş olabileceği yorumunu yapar. Çünkü kendisini onu tanımladığı ifadelerle tanımlamıştır. İlginç bir şekilde düşmanları da ona saldırmak için Abu-Zer'i karalamışlardır. Mesela, Tahran'ın önemli din adamlarından Hacı Eşref, Abu-Zer'in adi bir hırsız olduğunu ve ancak iyice yayıldıktan sonra İslam'ı benimsediğini söylemiştir. Ölümünden sonra da zamanının Abu-Zer'i olarak anılmış, yandaşları onu Hz. Muhammed'in Abu-Zer için söylediği ileri sürülen, "Yalnız yaşar, yalnız ölür ve göğe yalnız yükselir" sözleri ile uğurlamışlardır.[8]

Şeriati ve İslam sosyalizmi

1950-51 yıllarında, Şeriati yoğun bir şekilde Musaddık hareketi ile ilgili tartışmalara ve parti toplantılarına katılacaktır. Bu sıralarda Meşhet'te, İGTM ile yakından bağlantılı 16 İslam milliyetçisi modernist genç tarafından "Allah'a İnanan Sosyalistler Hareketi (AİSH)" kurulur. Şeriati de aralarındadır. İslam ile sosyalizmi harmanlamış ve İslam'ın sosyo-ekonomik sisteminin (tek tanrılılığa dayalı), bilimsel sosyalizm olduğuna karar vermişlerdir. Gazeteleri kapitalizm ve feodalizmin imhasını savunmuş, Hz. Muhammed ve Hz. Ali'nin sosyalizmin ve demokrasinin ataları olarak tanımlamışlardır. AİSH, 21 Mayıs 1951' de kendi görüşlerini muhafaza ederek, "Hezb-e İran" (İran Partisi) ile birleşir ve Musaddık'ın Ulusal Cephesi'nin bir parçası olur. 1953'te ayrılır ve "İran Jamiyat Azadi-e Mardom-e İran-İran Halkının Özgürlüğü için Birlik" örgütünü kurar. Şeraiti de örgütün üyesidir. 1953 darbesinden sonra ismini "Hezb-e Mardom-e İran-İran Halk Partisi" olarak tekrar değiştirecektir. Şeriati'nin hareketin bu son halinin içinde olup olmadığı tartışma konusudur. Ancak Musaddık yanlısı, İslami eğilimleri olan gizli Milli Direniş Hareketi'ne (MDH) katıldığı bilinmektedir. Şeriati mitingler düzenlemekte, gizlice kitap ve broşürler basmaktadır. 28 Şubat 1954'te bir arkadaşı ile birlikte tutuklanır ve 17 gün hapsedilir. Bu sırada, Ahmedabad'da ilkokul öğretmenliği yapmaktadır. Bütün bunların arasında sınavlarını vererek edebiyat dalında diploma alır. MDH ile bağlantısı sürmektedir. Horasan gazetesinin yazı işlerinde görevlidir. Burada yazarken ileride yazı ve konuşmalarında kullanacağı üslubunu şekillendirecektir.

1955'te Meşhet Üniversitesinin Edebiyat Bölümüne girer, bir yandan da ilkokul öğretmenliği yapmaktadır. Derin edebi bilgisi ona bir hayran kitlesi kazandırır ve Meşhet'in entelektüel çevrelerinde ünlenmeye başlar. Sadece bilgisi ve şiirleri ile değil, İslam'a getirdiği farklı, ilerici modernist yorumla da ilgi çekmektedir. 1957'de, MDH'nin ülke çapındaki şubelerine saldırılar başlar. Meşhet MDH'nin 14 ileri geleni tutuklanır, bunların arasında Şeriati ve babası da vardır. Askeri bir uçakla Tahran'a götürülürler, Musaddık'ın politikasını sürdürmekle suçlanmaktadırlar. Bir ay sonra Şeriati serbest bırakılır. Bu sıralarda bütün İran'da, gençliğin anti-emperyalist ve milliyetçi duyguları sistematik bir şekilde bastırılmaktadır. Parlamenter demokrasi kısa ömürlü olmuş, bağımsız ve müreffeh bir İran için bütün umutlar

kaybolmuştur. Şeraiti bir yandan MDH'nin yeraltı faaliyetlerine katılırken, bir yandan da düşünsel olarak "Ben kimim?" sorusuna cevap aradığı ikinci bir kimlik bunalımı, bir özeleştiri ve kendini yenileme dönemi yaşamıştır. Musaddık' dan çok etkilenen (1975'te şiirsel bir yazısında Musaddık'dan "liderim" olarak söz edecektir) ve hareketinin başarısızlığı ile büyük düş kırıklığına uğrayan Şeriati, hayatının diğer bölümünde demokrasi ve özgürlüğe karşı bir tavır alacaktır. Musaddık ve özgürlüğe karşı büyük sevgi beslediği halde, zayıf bir siyasi sistem olan parlamenter demokrasinin gelişmekte olan ülkeler için uygun olmadığına karar verir. [9]

"Zer, zor, tezvir"

Rahnema'ya göre, Musaddık darbesinde ABD'nin oynadığı rol ve Behbahani, Kaşani gibi Ayetullahların işbirlikçi tutumu, İran gençliğini - emperyalizmin tarihsel tutumunu, monarşik diktatörlükleri ve ulemanın işbirlikçiliğini açıklayabilen ve bu üçlüye karşı mücadeleyi öngören bir ideoloji olan - devrimci komünizme yöneltir. Şeriati daha sonra bu "şer üçlüsü"nü, "Zer" (altın), "Zor"(baskı), "Tezvir" (yalan, aldatma) olarak tanımlayacak ve kafiyeli oluşunun da etkisiyle bu sözcükler çok popüler bir slogana dönüşecektir. [10]

Mustafa Tahir'e göre, "Zer, ekonomiyi, iktisadi güçlülüğü; zor, hükümeti, baskıyı; tezvir ise, halkı uyutmayı, din ya da başka şeyler adına insanı aldatmayı ifade etmektedir. İnsan, insanlığına kavuşmak için bu üç şeyle mücadele etmek durumundadır. Şeriati der ki, 'Marksistler, ekonomik farklar ortadan kalkarsa her şey hallolacak, insanlar kardeş olacak sanıyorlar hâlbuki böyle değil. Eğer zer gitse, ekonomik farklar ortadan kalksa, zor kalsa yine zer ve tezviri yardımcı alacak, yine eski durum devam edecektir. Bu sebeple üçü ile de savaşmak önemlidir. Hatta zer ve zor'u ortadan kaldırsan ve tezvir kalsa, seni hem de Allah'ın ismi ile aldatıp, istismar ederler. Hıristiyanlar Afrika'ya Allah'ın ismi ile gitmediler mi? Onlar, bizzat misyonerler, sömürücülerin temsilcileri idiler.' Şeriati, Kenya eski cumhurbaşkanı Como Kenyata'dan naklen der ki, 'Hıristiyanlar Afrika'ya gittiler, onların ellerine birer İncil verip ardından bütün madenlerini ve kaynaklarını sömürdüler. Yani, İncil'i verdiler, her şeyi aldılar.' Bu gösteriyor ki, Şeriati hem ekonomiye ve hem de zor ve tezvire önem verir; bu üçünün tarih boyu insanlığı insanlığından çıkardığını defalarca vurgulamıştır."[11]

Evlilik ve Paris yılları

Şeriati, üniversitede aynı bölümde okuduğu Puran Razavi ile tanışır. Puran'ın erkek kardeşlerinden birisi, darbe sonrasında anti-Amerikan bir gösteride polis kurşunu ile vurulmuştur ve ismi Şah'a karşı öğrenci hareketinin ilk şehidi olarak saygı görmektedir. 15 Temmuz 1958'de Meşhet'te evlenirler. Bu evlilikten birisi erkek dört çocukları olacaktır. 5 ay sonra üniversiteden büyük bir başarı ile mezun olur ve yurtdışı bursuyla ödüllendirilir. Nisan 1959'da Paris'e gider, eşi ve yeni doğan oğlu bir yıl sonra onu izleyeceklerdir. Şeriati Paris'e karşı bir nefret ve aşk ilişkisi duyacaktır. Bir yandan kentteki ahlaki yozlaşma, kumarhaneler, kabareler, buralardaki kadınların durumu onu iter. Bu açıdan Şeriati Avrupa'yı bütün kültür ve kişilikleri yutan, onları hazmedip manevi değerlerinden vazgeçirip ahlaksız, zevk düşkünü, tüketici materyalistlere dönüştüren, acımasız bir demir canavara benzetir. Bu şer merkezinde, ahlaki ve manevi değerlerini kaybetme korkusu duyar.[12] Diğer yandan ise, eğitim kurumlarının alçakgönüllü aydınlarında somutlaşan toplumsal uyanışın ve entelektüel aydınlanmanın Paris'ine hayrandır. Daha sonra Fransız hocalarından ve ustalarından büyük bir saygı ve minnetle söz edecektir.[13]

Asimile aydın-gerçek aydın

Paris'te Batı modernizasyonunun körleştirdiği 3.dünya aydınları ise, Şeriati'ye göre aynı saygıyı hak etmemektedirler. Batılı burjuva düşüncesini benimseyen ve evlerine döndüklerinde Batı modelini olduğu gibi uygulamaya çalışan bu aydınlar, ona göre emperyalizmin ve kolonyalizmin Truva atları olarak ülkelerinin dışa bağımlılığının ve az gelişmişliğinin daha da artmasına hizmet etmektedirler.[14]

Şeriati ilerde, Batı'da eğitim almış 3.dünya aydınlarını ikiye ayıracaktır. Kendi kültürel ve tarihsel değerlerini tamamen terk ederek Batı'nın ideal ve değerlerini benimseyenler asimile olanlardır. Şeriati, kendi kültürel miraslarını, geleneksel yaşantı ve düşüncelerini modernite ve medeniyet önünde engel olarak gören bu kişileri aydın olarak nitelemez. Bu çerçevede, İranlı bir "asimile" için İslam geleneği de geçmişin bir ürünü ve ülkesinin geri kalma nedenlerinden birisidir. Şeriati'nin, Seyyid Hasan Takizade'nin, "Bu ülkedeki yabancılara (Batılılara) teslim olmalı ve tepeden tırnağa yabancı (Batılı) olmalıyız" sözlerine tepkisi büyüktür.[15] İkincisi, gerçek aydınlardır. Bunlar,

peygamberlerin misyonunu vahiy çağından sonra akıl çağına taşıyarak onların izlerinden giderek insanlara bilinç aşılayanlardır. Bu gerçek entelektüellerin, kitleleri içinde bulundukları koşullar konusunda aydınlatma ve başkaldırmalarını sağlayacak bilince ulaştırma misyonları vardır. Bunun için de, kitlelerle ortak bir dile sahip olmaları gerekir ki, bu da ancak kitlelerin inanç sistemini derinlemesine anlamakla mümkün olabilir. Bu, Şeriati'nin kendisinin de bir örneği olduğu Müslüman aydın modelidir.[16] Ancak modern aydınların gözünde İslam, batıl inanç, uyuşukluk, takiye, kurulu düzen savunuculuğu ve ulemanın gericiliği ile özdeşleşmişti. Şeriati bu nedenle, İslam'ın eylem için ilerici bir araç olduğunu kanıtlamak zorundaydı. Böylece İslam'ın, "gerçek mesajını (bağımsızlık, özgürlük, eşitlik) maneviyatçılığa vurgu yaparak açıkladı ve siyasi baskıya ve ekonomik sömürüye cevaz veren gerici İslam'dan ayırdı."

Şeriati ve Batılı "idolleri"

1960'larda 3.dünya entelektüelleri arasında yangın bir yabancı düşmanlığı varken, İranlı Müslüman entelektüelin prototipi olan Şeriati, Batılı hocalarının ona olan katkılarını hiçbir zaman inkâr etmedi. Pek çok şeyin yanında Batılı eğitimi, onun Şii olmayanların Şiiler hakkındaki yorumlarından haberdar olmasını sağladı. Bu onun Şiilik anlayışını, İran'daki resmi Şiilik anlayışından çok farklı bir boyuta taşıdı. İslam hakkındaki yazıların içeriği ve mesajı ile ilgileniyordu, Şiiler tarafından yazılmamaları önemli değildi. Bir reformist olarak, İslamologların İslam'ı, egaliteryan, humanistik, mistik, isyankâr yönü ile tanıtan analizlerine değer verdi. Şii ulemanın benimsemediği bu kaynakları kullanması, onları çileden çıkardı, Sünni ve Vahhabi olarak suçlanmasına neden oldu. Şeriati İslam'ı sadece Şii olmayanlardan değil, Müslüman olmayanlardan da öğrenmelerini öneriyordu. [17]

Ulema tarafından ona karşı pek çok kez kullanılacak olan "İdollerim" başlığını taşıyan makalesinde, Batılı hocalarını övüyordu. Bunların başında ünlü Fransız Katolik İslamolog Louis Massignon geliyordu. Şeriati hocasını, "dahi", "mükemmel insan", "katıksız iyi, saf ve muhteşem bir ruh" gibi ifadelerle tanımlıyordu. 1960-62 yılları arasında onun araştırma asistanı olarak çalışmıştı ve bu dönem onda çok önemli değişimlere yol açmıştı. Nasıl ilk gençliğinde Mevlana onun hayata bakışını değiştirdiyse, Massignon da erken olgunluk döneminin hocası oldu. Şeriati, "Bana görme sanatını öğretti" der.

Paris'te iken kitaplarını Farsçaya tercüme etmeye başlar. Şeriati'nin çok etkilendiği bir diğer Batılı ise, tanınmış sosyolog George Gurvitch idi. Paris'te kaldığı 5 yıl boyunca konferanslarına büyük bir istekle katıldı. Bu Yahudi, eski komünist, militan Rus göçmeninin (Stalin ile ters düşerek ülkesinden kaçmıştı) teorilerinden, yaşam tarzından ve hayatı boyunca adaletsizliğe karşı verdiği mücadeleden çok etkilenmişti. Bir anlamda onda Batılı Abu-Zer'i keşfetmişti. 1972'de babasına yazdığı bir mektupta, Gurvitch'in hayatı boyunca faşizme, Stalin diktasına, Cezayir'deki Fransız kolonyalizmine karşı verdiği mücadele ile Şiiliğin ruhuna, hiç böyle mücadeleler vermemiş olan (İran'ın önemli Merce-i Taklid'lerinden) Ayetullah Milani'den daha yakın olduğunu yazarak, Şiiliğin biçimi ve özü arasında bir ayrıma gidecekti.

Franz Fanon ona 3. dünya dayanışmasını ve enternasyonalizmini, Avrupa modeli gelişmeyi reddetmeyi, "yeni bir fikir" ve "yeni bir tarih" üzerinde "yeni bir insan" oluşturmak için 3. bir dünyanın gerekliliğini öğretti.[18] Cezayir Bağımsızlık mücadelesinin ideologu olarak tanınan ve diğer 3. dünya bağımsızlık hareketlerinin de izinden gittiği, kolonyalizmin boyunduruğundan kurtulmak için şiddeti kutsayan Fanon, Şeriati üzerinde derin izler bıraktı. Şeriati, "Ölen Kolonyalizm" kitabına Fanon'un bir önsöz yazmasını ister, bu hiçbir zaman gerçekleşmez ancak anti-kolonyal savaşta İslam'ın rolü hakkında mektuplaşırlar. Fanon, İslam'ı 3. dünyanın kendi kimliğini ve bağımsızlığını keşfetmesinde bir çıkış noktası olarak görmüştür. Şeriati pek çok yazısında, sonuç bölümünü Farsçaya çevirdiği Fanon'un "Wretched of the Earth-Yeryüzünün Lanetlileri" kitabına göndermeler yapmıştır.

Şeriati, derslerine katıldığı Jacques Berque'den dini sosyolojik açıdan görmeyi öğrendi. Paul Sartre'ın eserleri ona insanın özgür olması ve her türlü baskıya karşı çıkması gerektiğini öğretti. Jean Cocteau insan ruhunun ne kadar gelişip, çiçek açabileceğini, gösterdi. Alexis Carrel'in çalışmalarından bilim ve inancın bir arada olabileceğini öğrendi. Carrel'in Nobel Ödülü, onun için bir kişinin bilimsel olabileceğini ancak bunun bilimin açıklayamadığı metafizik güçlere inanmasını engellemeyeceğini ve dinin sadece batıl inançla bağlantılı olduğu tezinin yanlışlığını ortaya koyan bir kanıt gibiydi.[19] Paris'e yeni gittiğinde Carrel'in "Dualar" kitabını bularak çevirmeye başladı, daha sonra Carrel ve Max Planck'ı bilim adamlarının maneviyata eğilimli olmalarına örnek olarak verecekti.[20]

Paris'te siyasi çalışmalar

Şeriati'nin Paris'te hareketli bir siyasi hayatı da olmuştu. Musaddık yanlısı İranlı öğrenciler ve Cezayir Ulusal Bağımsızlık Cephesi (FLN) yanlıları ile yakın temastaydı. İranlı öğrenciler ile İran'da ne yapılması gerektiğini tartışıyordu. İranlı Öğrenciler Konfederasyonuna katıldı. Ulusal Cephe ile bağlantısını korudu. Mehdi Bazergan'ın ve diğer İslamcı aydınların, İran Özgürlük Hareketi ile yakın bağlantılar kurduysa da Rahnema'ya göre, aksi yöndeki iddialar da olmasına karşın, hiç bir zaman üyesi olmadı. Musaddık yanlısı muhalif yayın organlarına çokça yazdı. Genellikle mahlas kullanıyordu, bunlardan birisi isminin harflerinden oluşan Şem idi. Bu mahlas üzerine, Fransızca mum anlamına gelen Chandel isimli kurmaca bir karakter inşa etti. Prof. Chandel, mükemmel bir düşünür ve müçtehit idi ve Şeriati'nin Toplu Eserlerinde yansıttığı bütün görüşlerini savunuyordu. 1962'de Ulusal Cephe'nin Avrupa'daki ilk kongresinden sonra, yayın organı "İran-e Azad-Özgür İran" ın editörü oldu.

1962-63 yılında zamanının büyük bölümünü İran rejimine muhalefet çalışmaları ile geçiriyordu. FLN'nin strateji ve taktikleri ile askeri kanadı ALN'nin (Cezayir Ulusal Kurtuluş Ordusu) başarılarından etkilenen Şeriati, silahlı eylemin gerekliliği konusunda ikna oldu. Bu, kendisini davaya adamış, iyi eğitilmiş, profesyonel, örgütsel bağımsızlığa sahip, yeraltında faaliyet gösteren küçük bir devrimci grup tarafından gerçekleştirilmeliydi. İran Özgürlük Hareketi'nin ABD'deki temsilcilerinden (devrim sonrasının ileride değineceğimiz dışişleri bakanı) İbrahim Yezdi'ye yazdığı bir mektupta, Şah rejiminin silahlı mücadele ile devrilmesi için özel bir birim kurulması gerektiğini savunuyordu. Bu birimin üyelerini yurtdışındaki İranlı militan entelektüeller oluşturacaktı. FLN'nin, 1945'te Mısır ve Avrupa'daki bütün Cezayirli öğrencileri geri dönüp dağlara çıkmaya çağırması stratejisi izlenecekti. Bu çerçevede Şeriati arkadaşlarına, bölgedeki ilerici bir ülkede düzenlemeyi planladığı eğitim kampına hangi tarihte katılabileceklerini dahi sorar.[21] Fakat Şeriati'nin entelektüellerden devrimci bir öncü hareket oluşturma fikri gerçekleşmez, hem entelektüellerde bunun için gereken istek yoktur, hem de Şeriati İran'da devrim için objektif koşulların oluştuğu tezinden vazgeçmiştir. 1963 Haziran'ında, Tahran'da Humeyni'yi ana muhalefet figürüne dönüştüren olaylar gelişirken, o Paris'tedir. İslamcı hareketi, rejim karşıtlığı ve İslami özelliği

nedeniyle desteklemektedir. "Musaddık ulusal lider, Humeyni dini lider" başlıklı bir makale yazar ama Avrupa'daki Ulusal Cephe yöneticileri ,"Musaddık tek ulusal liderdir" diyerek yazıyı reddederler. [22]

İran'a dönüş

Siyasi çalışmalara çok fazla vakit ayıran Şeriati, Sorbonne Edebiyat Fakültesini güçlükle bitirerek 1964'te ailesi ile birlikte İran'a dönmek üzere yola çıkar. Türk-İran sınırında, yurtdışında iken rejime muhalefet ettiği gerekçesiyle tutuklanır, 1.5 ay sonra serbest bırakılacaktır. Şeriati bundan sonra, kalan 13 yılını radikal bir İslamcı ideoloji oluşturmaya adayacaktır. İlk 3 yılı büyük bir düş kırıklığı içerisinde geçer, mesajlarını ulaştırmak için üniversite kitlesine ihtiyacı vardır ama bütün çabalarına karşın bir üniversitede iş bulamaz. Meşhet civarında lise öğretmenliği yapmaktadır. İranlıların siyasete karşı ilgisizliği de, onun için ayrı bir düş kırıklığı nedenidir.

"Kevir" ve Şeriati'nin bilgiyi arama yolculuğu

Massignon'un, Hz. Muhammed'in yakın çevresinden bir İranlı olan Salman hakkındaki kitabını Farsçaya çevirir. Kevir (Çöl) isimli otobiyografik kitabı da, aynı dönemin ürünüdür. Kevir, şiirsel bir dille yazılmış, "Samimi, cesur ve açık bir psikolojik değerlendirmedir... Bu mistik çalışma Şeriati'nin bir sufi olarak kendi içindeki bilgiyi arama yolculuğu hakkında da ipuçları vermektedir... Şeriati'nin kendisini bir 20. yüzyıl Mesih'i olarak gördüğü yolundaki inancını yansıtan çok önemli bir belgedir." [23]

Rahnema'ya göre, Şeriati'nin kendisine biçtiği misyon, emperyalizm ve kolonyalizm çağında ekonomik, siyasal ve kültürel baskı altındaki halkını uyandırmak ve özgürlüğüne kavuşturmaktır. Düş kırıklığını ve bunalımını Mesihi bir misyona dönüştürmek için kendine özgü sufizmi kullanmıştır. Şeriati'nin manevi gücünün kaynağı olan Kevir'de, içerdiği bütün olumsuz duygulara karşın tünelin ucunda ışık vardır. Kitap, sadece onun devrimci misyonuna meşruiyet kazandırmakla kalmayıp bu misyonun başarısını da müjdeler. Daha sonra eserleri arasından ikisini seçmesini söyleseler, kendisi için Kevir'i halkı için ise "İslam Şinasi-İslamoloji" yi seçeceğini söyleyecektir.[24]

"İslam Şinasi" ve ideal İslam

1967'de nihayet Meşhet Üniversitesinde bir tarih öğretmenliği bulur, dört yıl sürecek bu dönemde giderek artan bir popülariteye sahip olacaktır. Dersleri kısa sürede büyük bir ün kazanır. Batılı akademik jargona olan hâkimiyeti onu her şeyi bilen süper bir hoca statüsüne yükseltmiştir. Üstelik sosyal ve ekonomik sorunları İslami terimlerle açıklamakta ve bunlara İslami çözümler sunmaktadır. Alışılmamış öğretme yöntemleri, çekici üslubu ve konuşmalarının zengin içeriği izleyenleri büyülemektedir. Üniversite kampüsü Şeriati modeli; peş peşe sigara içen, dalgın, isyankâr filozof, gençlerle dolmuştur. Böylece ilk hedefi olan, geleceğin muhtemel İslamcı entelektüellerinin ilgisini çekmeyi başarmıştır. Onlara, inancı ne olursa olsun İran'a siyasi ve sosyal değişim getirmeyi amaçlayan militan entelektüelin, dini mirasını öğrenerek onun dili ile konuşması gerektiğini göstermeye çalışır. Eğer, ortak dil, tarih ve kültürü paylaşmazlar ise, sosyal ve ekonomik sorunları ve çözümlerini kitlelere anlatmakta başarısız olacaklardır.

Şeriati'ye göre, İran halkının ortak kültür, tarih ve dili İslam'dadır. İslam öncesi tarihi de parlaktır ama kitleler tarafında çoktan unutulmuştur. Dolayısıyla otantik İran kimliği, İslam ve Şii'dir. Başarılı olmak isteyen militan entelektüeller, İslam'ın dilini, sembollerini, kodlarını, kahramanlarını ve nihayet ideolojisini değişim için bir araç olarak kullanmak zorundadırlar. Fakat öncelikle, İslam ideolojisinin saf hale getirilmesi ve sadece kaderci bir ahret ideolojisi olmaktan çıkarılarak, hem bugünle hem de ahretle ilgili isyancı bir düşünce akımı haline getirilmesi gerekmektedir. Bunun için de bir İslam Rönesans'ı gerçekleştirilmelidir. Şeriati bu misyonu yüklenmiştir.

1969 Ocak'ın da, "İslam Şinasi" basılır. Önsözünde, "1924'te Osmanlı İmparatorluğu yıkıldı ve İslamiyet büyük bir darbe yedi" diye yazar. İranlı Marksist ve entelektüellerin, "Osmanlı İmparatorluğu'nu çok büyük bir imparatorluk olarak mı kabul ediyorsunuz?" sorusuna "Benim onların zulmüyle işim yoktur, yalnız bildiğim bir şey var ki Avrupa'da Allahu Ekber sesi vardı. Ben bunu takdir ediyorum Osmanlı'da. Dünyada İslam'ın bir azameti vardı," cevabını verir. [25] Kitap, İslam tarihi hakkındaki konferanslarının bir derlemesidir ve Şeriati'nin daha sonraki hayatı boyunca savunacağı fikirlerin işaretleri de bulunmaktadır. Önce, Batı'nın asimile ettiği entelektüellere daha sonra ulemaya çatar. Kitabın, İran'da bilimsel ve analitik İslam anlayışına doğru atılmış ilk

adım olduğunu savunur. "Orijinal İslam" olarak isimlendirdiği ve ilk İslam kaynaklarına dayandırdığı bu İslam'ı, var olan İslam'dan ayırır. Şeriati'nin gönderme yaptığı ilk kaynaklar, Kuran, Hz. Muhammed ve Şii imamlarının sünneti ile 4 halifenin icraatlarıdır. Ulema, sadece Şii kaynakları kullanmadığı için (geleneksel Şii düşüncesi Hz. Ali dışındaki halifeleri kabul etmez) onu çok ağır bir şekilde eleştirecektir. "İslam Şinasi", Rahnema'ya göre Şeriati'nin akademik ve iyi belgelenmiş az sayıdaki eserlerinden birisidir. Çünkü gençlerden öylesine büyük bir ilgi görmüştür ki, bu kitaptan sonra akademik araştırmalarını bırakıp propaganda faaliyetlerine ve konferanslara ağırlık vermiştir. Bunu eleştirenlere, sosyal ve ekonomik sorunlara çözüm bulmak için akademik araştırmalar yapmanın sadece zaman kaybı olacağı cevabını vermiştir.[26]

Kitap üç amaca hizmet etmiştir. Öncelikle ideal ve orijinal İslam olarak, modern, eşitlikçi ve demokratik bir İslam sunmuştur. İkincisi, ideal İslam'a ulaşılmasının önündeki engelleri tanımlamıştır. Üçüncü olarak ise, bu engelleri aşmanın niçin tevhide inanan gerçek Müslümanların yükümlülüğü olduğunu açıklamıştır. İslam'ın, aksine iddialara karşın, en başından beri modern kavramlarla uyumlu olduğunu kanıtlamayı amaçlamıştır. Mesela, Hz. Muhammed'e dayandırarak, İslam'a göre akıl ve dinin eşdeğer olduğunu ileri sürer. Kuran'ın, evrimin çeşitli nosyonlarını açıkladığını, dolayısıyla Darwin'in evrim teorisinin İslami açıdan savunulabilir olduğu tezini ortaya atar.

Siyasi açıdan, İslam'ın demokrasi üzerine inşa edildiğini, "şura" ve "icma"nın bunun örnekleri olduğunu, "içtihat" ın ise, düşünce, ifade ve din özgürlüğünü içerdiğini vurgular. İdeal İslam ekonomisi şu özelliklere sahiptir, "eşitlik, sömürünün yasaklanması, sınıflı toplumun oluşmasının engellenmesi ve tüketimde mükemmel eşitliği sağlayan bir ekonomik sistemin uygulanması." İslam felsefesi konusunda ise, bireyin hem özgür hem kısıtlı olduğunu belirtir, özgür iradeye sahip olmakla birlikte determinizme tâbidir. Determenistik çerçeve, sosyal ve tarihi gelişim sürecini yöneten genel bir yasadır ki, bu Hegelyan bir bakışla ideal veya kusursuz olana doğru evrilir. Şeriati bunu, "Tarihin insandaki Tanrının uyanmasına doğru ilerlemesi" olarak tanımlayacaktır. Ona göre, diyalektik dönüşüm süreci sosyal ve tarihsel gelişim sürecinin anahtarıdır, diyalektik metodu kabul eder. Tez, anti-tez ve sentez, tarihsel gelişimin genel tabiatını açıklamak için kullanılabilir. Bu çerçevede, Marksist "tarihsel aşamalar" önermesini benimser ve halkı tarihsel gelişimin ardındaki gerçek güç olarak kabul eder.

Rahnema'ya göre, bu bağlamda Şeriati'nin dünya görüşü çelişkilidir. Çünkü tanrıya inanca ve vahiye dayalı dini idealizm ile akla ve bilimsel araştırmaya dayalı materyalizmi harmanlar. Şeriati'nin bu eklektik yaklaşımı, (kökeni Allaha İnanan Sosyalistler Hareketidir) hem İran'daki komünistleri hem de ulemayı kızdırır. Daha sonra Şeriati kendi İslam ideolojisini geliştirecek ve İslam doktrininin "geometrik formunu" eksiksiz bir inanç sistemi olarak formüle edecektir. [27] "İslam Şinasi"nin ikinci amacı, Allah'ın düzenine kimlerin karşı çıkarak insanların mükemmelliğe varmasını engellediğini ortaya koymaktı. Burada Şeriati, Pehlevi monarşisini ve kurumsallaşmış ulemayı işaret etmekteydi. Putperestliğin sadece Allah'ın reddedilmesinden ibaret olmadığını, Allah'ın tekelinde olan eylemleri icra edenlerin kendilerini Allah ile bir tutanların da, bunun modern bir örneği olduğunu ileri sürdü. Kişi kültü, insana tapma ya da bir bireyin diğerini gözü kapalı takip etmesi de bir çeşit putperestlikti. Şeriati, böylelikle monarşiyi isim vermeden hedef gösterse de ulemaya saldırısı doğrudandı. Ulemanın her dediğine uyan bir kişinin de putperest olduğunu, İslam'da bir ruhban sınıfı olmadığını çünkü Allah ile kulunun ilişkisinin doğrudan olduğunu vurgulayarak, kurumsallaşmış dinin, din ve ulema dogmatizmine yol açacağını belirtti. Son olarak "İslam Şinasî", Müslümanların niçin putperestliğe karşı çıkması gerektiğini göstermeyi amaçlar. Şeriati, halkı değişimin katalizörü olarak tanımladıktan sonra, bu kez halkı adaletsiz otoriteye karşı çıkması için cesaretlendirmeye girişir. Cehalet, korku ve aç gözlülük bütün günah ve sapmaların kaynağıdır. "Muvahhit" yani tek tanrılı birey bu şer üçlüsüne karşı bağışıklığa sahiptir. Çünkü sadece Allah'tan korkulması ve ona koşulsuz saygı gösterilmesi gerektiğini bilir. Şeriati'nin muvahhit'i ideal bir İslam devrimcisinin özelliklerine sahiptir; bağımsız, korkusuz, egosuz, sadece Allah'ın önünde eğilen, güvenilir. Rahnema'ya göre, Şeriati'nin bu naif genellemesi; reddetme, direnme ve putperest gücün bütün kaynakları ile (diktatörlük, kapitalist sistem, sisteme dâhil olmuş ulema gibi) savaşmak için, harekete geçirici bir siyasi davete dönüşmektedir. Şeriati Müslümanları, bu tarihi ve devrimci olayı gerçekleştirecek biricik sosyal itici güç olarak nitelendirerek, yüceltiyordu. Çünkü tek tanrıya inananlar olarak putperestlerle bir arada var olamazlardı. Bu, bütün sahte tanrılara isyan etmek için bir davetti. [28]

"İslam Şinasi"nin 1969'da basılması ile birlikte geleneksel ulema ile ciddi bir çatışma içerisine girdi. İslam'ı ikiye ayırıyordu. Kurumsallaş-

mış İslam ve militan İslam. Birincisi, gelirini de sağlayan mal sahibi sınıfa bağımlıydı, diğeri "dinamik İslam" her türlü adaletsizlikle savaşıyordu. Kitap, geleneksel ulema tarafından şiddetle eleştirildi, Şeriati lanetlendi. En büyük düşmanlarından Şeyh Muhammed Ali Ensari, "İslam ve Şii tarihinde son 1000 yılda Şeriati kadar tehlikeli ve pervasız bir düşman görülmedi" diye yazdı. [29]

"Hüseyniye-i İrşad" Enstitüsü

Haziran 1971'de, Meşhet Üniversitesindeki görevine son verilince Şeriati Tahran'a giderek zamanını radikal ve modernist bir İslam Üniversitesine dönüştürmeye çalıştığı "Hüseyniye-i İrşad" Enstitüsünde geçirmeye başladı. Şeriati Paris'ten döndükten sonra, rejim muhalifi önemli düşünürlerden birisi olan Ayetullah Talekani ile din ve sosyal bilimleri yeni bir bakış açısıyla öğretecek böyle bir enstitü kurmak için çalışmalara başlamıştı. Enstitü kapatılıncaya dek de birlikte çalıştılar.[30] İkisi arasında yakın bir ilişki olduğu ve Şeriati'nin, Telekani'nin görüşlerinden çok etkilendiği belirtilir. Hüseyniye-i İrşad, cami yerine konferans salonu yapmak fikri ile bir binanın 2 bin sandalyeli büyük bir salona dönüştürülmesiyle ortaya çıkmıştı. İsmi de rüşd (aydınlanma) yeri anlamına geliyordu. Şeriati'nin Cuma akşamları verdiği konferanslara halkın ilgisi büyüktü. Önce İslam Şinasi (yani İslam'ı tanıtma) derslerine başladı, her dersine yaklaşık beş bin kişi katılıyordu. Ülkenin dört bir yanından, köylerden, şehirlerden geliyorlardı. Savak ajanları camilerde, dersleri izleyen genç Müslümanlarla Mollaların arasını açmak için, "Şeriati Sünnilik ve Vahhabiliği anlatıyor" diyerek anti-propaganda yaptılar ama halk pek etkilenmedi. Her konferansı 4-5 saat sürmesine karşın halk sonuna kadar dinliyordu. Şeriati hızla konuşuyordu. Niye diye soranlara, "Çünkü vakit yok" cevabını veriyordu. Tahran'da kalacak paraları olmadığı halde uzaktan gelip gece tekrar dönen yoksul gençlere Şeriati, "Benim ümidim sizsiniz" diyordu. [31] Yaşanan gelişmeler Enstitüyü giderek daha radikal ve gençler arasında daha popüler hale getirecekti. O yıl, Şah kontrolü tamamen ele geçirebilmek için olağanüstü baskı yöntemlerine başvurdu. İran'ın 2500 yıllık monarşisinin kutlandığı muhteşem törenlerde dünyaya Pehlevi hanedanının 2500 yıllık Pers uygarlığının bir mirasçısı olduğu mesajını vermek istedi. 8 Şubat 1971'de, Marksist-Leninist Halkın Fedaileri örgütü bir jandarma karakoluna saldırdı. Saldırıya katılanlar uzun çatışmalar sonucunda yakalanarak kurşuna dizildiler. Küba ve Çin

devrimi taktiklerini uygulayarak kırsal kesimi Şah'a karşı ayaklandırma denemesinin İran'ın koşullarına uymadığı böylece ortaya çıkmıştı. Yaz sonunda örgüt baraj, elektrik santrali gibi stratejik hedeflere saldırmaya başladı. Bunların sonucunda 105 kişi tutuklandı ve 1972 baharından örgütün kurucuları idam edildi.

Şeriati, o dönemde İran'daki gerilla grupları arasında popüler olan, terörü kullanarak profesyonel öncü gruplarla devrimi gerçekleştirme teorisine inanmıyordu. Ona göre, henüz devrim için gereken sübjektif sosyal koşullar oluşmamıştı. Fakat hep karşı olduğu Pehlevi rejimini hedef alan gerilla saldırılarına da kayıtsız değildi. Üslubu giderek radikalleşiyordu. Öldürülenler ve hapsedilenler arasında arkadaşları da vardı. Özellikle Halkın Fedaileri örgütünün kurucuları Meşhet'ten yakın arkadaşlarıydı. Operasyonlara başlamadan önce konuşmuşlar ama anlaşamamışlardı. Şeriati, devrimci bir İslam ideolojisinin halk arasında tam olarak benimsenmeden harekete geçilmemesi gerektiğini düşünüyordu. Ancak gerilla saldırıları, baskı ve arkadaşlarının birer birer ölümü Şeriati'nin üslubunun daha da radikalleşmesine neden oldu. İmam Ali gibi bir Mesih ve liderin gelip halkı kılıcıyla kurtararak, yeniden gerçek İslam düşüncesi üzerine adaletli bir sistem kurmasına gerek olduğunu söylüyordu. Özellikle 13 Kasım 1971'de, bir yandan gerilla saldırıları sürerken yaptığı, "Şii olmanın getirdiği sorumluluklar" başlıklı ünlü konuşmasında; Alevi (Hz. Ali'nin peşinden gidenler anlamında) Şiileri olarak tanımladığı devrimci Şiilerin sorumlulukları olduğunu, canlarına mal olsa da, baskıya, sömürüye, despotluğa, haksızlığa, bir sınıfın yönetimine, pragmatizme, cahillik ve korkuya karşı çıkmaları gerektiğini vurguladı. Böylece Şah'ın devrilmesi için açıkça çağrı yapmış oluyordu. Aynı konuşmasında İmam Hüseyin'in, adaletsizliği temsil eden Yezid yönetimine karşı savaşmak için hayatını feda ettiğini hatırlatarak sonradan çok ünlenecek olan sloganını ilk kez telaffuz etti, "Her ay Muharrem, her gün aşure, her yer Kerbela." Böylece Şii kültürünün motiflerini kullanarak, Şah'a karşı kutsal bir savaşa girişme zamanının geldiğini ilan ediyordu.

Sekiz yıl sonra devrim sırasında milyonlarca İranlı meydanlarda bu sloganı haykıracaktı. 19 Kasım 1972'de, Şeriati'nin silahlı mücadelenin Şii İslam'ına uygun bir strateji olduğunu söylemesinden üç hafta sonra, "Hüseyniye-i İrşad" güvenlik güçlerince kapatıldı. Bu, Enstitü ve Şeriati hakkında on kadar kitap yazan ulemanın zaferiydi. Merce-i Taklid Ayetullah Hoi, Ayetullah Milani, Ayetullah Rohani, Ayetullah

Tabatabai, Şeriati 'nin yazılarının satılması, alınması ve okunmasını yasaklayan bir fetva yayınlamışlardı. Taraftarlarının Enstitüdeki toplantılara katılmasını da yasaklamışlardı. Şah'ın Ekim 1972'de Şiraz'ı ziyareti sırasında, etkin bir kısım ulemanın Şeriati'nin, "Alevi Şiiliği ve Safevi Şiiliği" isimli konuşmasını Şah'a göstererek susturulmasını istedikleri ileri sürülmüştür.[32]

Hapishane günleri

Hüseyniye-i İrşad toplantılarına Halkın Mücahitleri'nin pek çok üyesinin düzenli katılımı, yönetimi Şeriati'nin örgütle yakından bağlantılı olduğuna ikna etmişti. Tutuklanacağını anlayan Şeriati saklandı. Ağustos 1973'te babası ve kayınbiraderi tutuklanarak Şeraiti teslim oluncaya kadar serbest bırakılmayacakları açıklandı. Bir ay süren pazarlıklardan sonra Şeriati teslim oldu. 18 ay işkenceleri ile ünlü hapishane Komiteh'de hücre hapsinde tutuldu. Genellikle, siyasi mahkûmların burada tutulduktan sonra televizyonda yayınlanan ustaca kotarılmış mülakatlarla davalarını reddetmeleri sağlanırdı. Şeriati, bütün baskılara karşın bunu yapmayı reddetti.

Şeriati'nin hapishane günleri hakkında çevresindekilere şunları söylediği ileri sürülür, "Bana ruhen işkence ediyorlardı, hiç fiziki işkence yapmadılar. Dünya Kızılay Teşkilatından gelip, bana bakıyorlardı, işkence izi bulamıyorlardı. Hâlbuki benim odam işkence odasının yanı idi. Kulağıma 24 saat işkence sesleri geliyordu. İşkence ettikleri kişiler bağırıyordu ve hepsini çok net duyuyordum. Bana işkenceyi bu şekilde yapıyorlardı... Bir defasında bir genç kıza işkence ediyorlardı ve bana küfrederse bırakacaklarını söylüyorlardı. Devamlı vuruyorlardı kıza, bütün sesleri duyuyordum. Fakat kız bana küfretmedi, işkencelerle şehit oldu. O zaman kendimi çok alçak biri gibi hissettim, çok yıprattı beni. Demek dedim bu gibi insanlar var, bir defa küfretmemek için hayatını veriyor. Düşmana zerrece bilgi vermiyor, yardım etmiyor. Çok etkiledi beni, yetiştirdi bu olaylar... Orada yapılan işkencelerle tedirgindim, çok sıkılıyordum. Hatta bir gün öyle bir duruma geldim ki, içimden ajanları çağırıp, gelin ne istiyorsanız söyleyeyim, diyesim geldi. Benden, eski günler için pişman olduğuma dair bir yazı istiyorlardı. 'Gençliktir, eski günlerde demişimdir, dediklerime pişmanım de bitsin,' diyorlardı. O anda hemen namaza durdum. İyice bunaldığım an hemen namaza dururdum. İşkencelerin etkisinden kurtulmak için bunu yapardım. Namaza durdum ve tahiyyata ve selam vaktine

geldiğimde gördüm ki ben yalnız değilim. Es'selamü aleyke eyyühennebiyyü verahmetullahi ve berekatühü... dedim, yalnız olmadığımı gördüm. Gerçekten bir Müslüman, akıllı bir Müslüman yalnız olsa selam vermez, mademki ben selam veriyorum, Peygamber oradadır, orada durmuş ben onunla selamlaşıyorum. Es'selamü aleyna ve ala ibadillahissalihin... Selam size ve bütün salih insanlara... Onlar da benimleydi. Es'selamü aleyküm verahmetullah, selam bütün tabiata ve insanlığa. Okudum durdum, güçlendim, yalnız değildim. Yeni bir hayat kazandım ve yoluma devam ettim." [33]

Mart 1975'te, mahkemeye çıkmadan serbest bırakıldı. Bunda, Şeriati'nin Paris yıllarından arkadaşı Cezayir Dışişleri Bakanı Abdülaziz Buteflika'nın aracılığının etkisi olduğu söylenir. Şeriati hapisten çıktıktan sonra sıkı gözetim altına alındı, kitapları yasaklanmıştı ve onları bulundurmak bile tutuklanma nedeniydi oysa bu daha çok okunmalarını teşvik etti. Hapishanede geçirdiği günler, onu "romantik bir reformist" olarak gören devrimciler arasında bile prestijini arttırmıştı. Şeriati'nin "ismini lekelemek isteyen" yönetim, 1967'de yayınlanmış Marksizmi sorgulayan bir yazısını Kayhan gazetesinde, "Marksizm İslam'a Karşı" başlığı ile yeni yazılmış gibi yayınladı. Bu numara büyük ölçüde etkili oldu çünkü Şeriati bunu yalanlayabilecek imkânlara sahip değildi, zamanını yazarak ve Tahran gecelerinde gizlice küçük gruplarla sohbet toplantıları yaparak geçiriyordu.

Ocak 1977'de, geleceğin İran İslam Cumhuriyeti dini lideri Ali Hamaney ve ideologu Ayetullah Motahari ve Fahreddin Hicazi ile bir grup öğrencinin önünde ilginç bir toplantı yaparak, dönemin sorunları üzerine konuştu. İslam'ın anti-emperyalizm ve kapitalizm ile uzlaşmaz çelişkileri olduğunu ancak Marksizmle olan çelişkilerinin uzlaşabilir olduğunu söyledi. Dolayısıyla emperyalist cephe düşman, Marksist cephe ise rakipti. Bu bağlamda, İslam ideolojisini temel alan bir "İslam Manifestosu" nun ilanını önerdi. Hayatının geri kalan kısmını bu misyona, yeni bir İslami dünya görüşü hazırlayıp sunmaya adayacaktı. [34]

Mistizm, özgürlük ve eşitlik

Şeriati'nin bu tarihten ölümüne dek olan dönemde yazıları üç tema üzerinde yoğunlaşır, aşk ve mistizm, özgürlük, sosyal adalet arayışı. Bu üçlüyü, mistizm, özgürlük ve eşitlik olarak da ifade etmiştir. Mistizm ona göre insanın özünün doğal manifestosudur ve metafiziğe ulaşmasına imkân tanır. Bireye, alışılmış olanın ötesine doğru rehberlik

ederek, ilahi manevi mükemmelliğe doğru gelişmesini mümkün kılar.

Şeriati özgürlüğü, "Özgürlük, özgürlüğü kutsar" sözü ile yücelterek, klasik anarşist söylemiyle, "Seni zincirleyen herkesten ve her şeyden nefret ederim" der. Siyasi özgürlüğe olan inancına karşın, bireysel özgürlük konusunda liberal değildir. Özgürlük planlı ve bir amaca yönelik olmalıdır. Bu, onun "yönetilen demokrasi" anlayışının bir ürünüdür. Bu çerçevede, Lenin'in devrimci liderlik kavramına sadık kalır. İdeal devrimci lider halkın devrimci eğitimini üstlenmelidir. Bütün geleneksel Müslümanlar gibi, bireysel özgürlüğün kısmi bir özgürlük sağlayacağını oysa amaca yönelik İslami özgürlüğün tüm kısıtlamalardan kurtaracağını savunur. Son yazıları, kapitalizm ve burjuva değerlerine olan nefretini açıkça ortaya koyar. Kapitalizm yok edilmelidir, kapitalizm sadece adalet, eşitlik gibi özelliklerden yoksun olmakla kalmayıp sömürücü ve ahlaksızdır da, tüm gerçek değerleri yok eder. İnsanı Allah gibi olmaktan alıkoyar. Eşitliği ve sosyal adaleti sağlayacak sistem sosyalizmdir. Sosyalizm önemlidir çünkü insanı, "Allah'ın ruhunun taşıyıcısını", sömürücü özel mülkiyet sahipliği ve mikroplu burjuva değerleri gibi bandajlardan kurtarır. Şeriati'nin ideal toplumu, Allah'a inanca dayalı, etik ve manevi değerlerle yönetilen sosyalist ekonomik sistemdir. [35]

Şüpheli ölüm

16 Mayıs 1977'de, Şeriati SAVAK'ı atlatarak İran'dan çıkmayı başarır. Ali Şeriati ismi ile ülkeyi terk etmesi mümkün olmadığı için eşi Puran, Ali Mazinani adına pasaport başvurusunda bulunmuştur. Yaklaşık bir ay sonra bunun farkına varan SAVAK, yurtdışındaki ajanlarına Şeriati'yi bulmaları ve yakın takibe almaları talimatını verir. Şeriati önce Brüksel'e ardından Londra'ya uçmuştur. Eşi ve çocukları daha sonra ona katılacaklardır. Ama sadece iki kızının ülkeden çıkışına izin verilir. Şeriati kızlarını karşılayarak onları kiraladığı eve götürür, ertesi sabah (19 Temmuz 1977) evin döşemeleri üzerinde cesedi bulunur. Cesedi inceleyen bir İngiliz kardiyolog kalp krizi teşhisi koyar.

44 yaşındaki bu şüpheli ölümünden, taraftarları SAVAK'ı sorumlu tuttular. Şeriati'nin, eşinin İran'da bir tür rehin olarak kalması nedeniyle geçmişte ailesine yapılanları hatırlayıp muhtemel bir psikolojik şok yaşadığı ve bunun da kalp krizine yol açmış olabileceği yorumu da yapılmakla beraber, bu güne dek ölümü üzerindeki esrar perdesi aralanamadı. Dolayısıyla SAVAK'a yönelik suçlamalar da halen geçer-

liliğini sürdürüyor. Şeriati'nin cesedini Londra'da gören az sayıdaki kişilerden birisi olan ünlü İranlı düşünür Abdülkerim Suruş ise, yakın zamanda verdiği bir mülakatta, onun öldürüldüğüne dair herhangi bir işarete rastlanmadığını ve yapılan otopsi sonucu kalp krizine yenik düştüğü sonucuna varıldığını belirtti. Şeriati'nin öldürüldüğü yolundaki söylentilerin, o dönemde Şah'ı karalamak için çıkarıldığına inandığını söyledi.[36]

Aslında Belçika'dan Amerika'da öğrenim gören oğlu İhsan'a yazdığı son mektupta bu yorumu doğrular niteliktedir. "Anladığım kadarı ile sona doğru gidiyorum. Kendimde ihtiyarlık ve zayıflığı daha çok hissediyorum. Bu durumum beni kafesten çıkmaya zorluyor. Buna girişince de kanatlarım kırılıyor vücudum kan ve yara içinde kalıyor, nefesim kesilerek düşüyorum. Duvarlar daralıp, tavanlar alçalıp pencereler sıkıştırdıkça, kaygan bir çukura düşmüş bir karınca gibi oluyorum. Dertler çok ağırlaşmış, benim harikulade gücüm tahammül edemez olmuş, dert tanelerini toplamak için sabrım kalmamış ve yine iç dünyamın dışında her şey, bir takım hederler, siyahlıklar, kirlilikler, kötülükler, facialar, musibetler, düşüşler, harabeler, sel, deprem, kıtlık, kölelik, yabancılık, kendinden kopmalık, vesvese... Son olarak (Maurice) Maeterlinck' in oğluna yazdığı şiiri, ben de ölüm döşeğimde sana tekrarlıyorum; Ve sen oğlum /Şimdi / Asayı eline al / Çarıkları giy / Yükünü omzuna al / Ve bu yolu / Benim kaldığım yerden/Devam ettir /Ve sen de hayatının sonunda..."[37]

Ancak eşi Puran, Şeriati'nin bir kalp krizi ile öldüğüne inanmadığını belirtmiştir. "Benim şahsi görüşüm kocamın zehirlenerek şehit edildiği yönündedir. Savak Ajanları Ali Şeriati'ye iğne yaptılar. İğne yaptıklarını kendileri de itiraf ettiler. Fakat onun normal şekilde öldüğünü iddia ediyorlar. Ortaya böyle bir iddia atılmasının sebebi cinayetin gizlenmek istenmesi olabilir. Bu konu araştırılmalı."[38]

26 Temmuz 1977'de, cenazesi Şam'a götürülerek mücadelesine büyük hayranlık duyduğu Hz. Zeynep'in türbesinin yakınlarına gömüldü. Şeriati'ye göre, her devrimin iki yönü vardır, kan ve mesaj. İmam Hüseyin, şehitliğin ve kanın sembolüdür. Onun devrimci mesajını yaymak ise Hz. Zeynep'e düşmüştür. Mesajı yayan olmadan tarih, kan ve özveriyi unutur. Şeriati'nin rolü de Hz. Zeynep'inki ile aynıdır. O kan adamı değil öğretmen ve vaizdir. Ölümünün 40. gününde Beyrut'ta yapılan anma töreninde Yaser Arafat şöyle diyecektir, "Dr. Şeriati sadece İranlı bir savaşçı değildir. Bu bölge ile de sınırlı değildir.

O Filistinli, Lübnanlı ve Araptır. Enternasyonal bir savaşçıdır." Törene katılan örgütler, El-Fetih, Emel, Eritre Halk Kurtuluş Cephesi, İran Özgürlük Hareketi, İran Militan Ulema Örgütü, İranlı Müslüman Öğrenciler Örgütü (Avrupa, ABD, Kanada) Zanzibar Ulusal Kurtuluş Hareketi, Zimbabwe Ulusal Kurtuluş Hareketi, Güney Filipinler Ulusal Kurtuluş Hareketi, bu sözlerin kanıtı gibidir. Tören dünyanın büyük ilgisini çekince bir Şah karşıtı protestoya dönüştürülür. Şeriati, Humeyni, Musaddık, Teleghani ve Montazari'nin fotoğrafları yan yana taşınır. Törene İran'dan katılan, Şah'a karşı giderek güçlenen İslamcı muhalefetin Tabatabai, Kutbizadeh, Karazi ve Montazari gibi liderleri bu momentumu korumaya karar verirler. Paris'teki militan ulema, açlık grevine başlayarak İran'daki siyasi mahkûmların serbest bırakılmasını talep eder. Grev, Fransa'da büyük ilgi ve destek görür, o kadar ki İran basınında bile yer alır. Tahran yakınındaki Rey kentinde 120 kişi bir camide gösteri yaparak grevi destekler. 10 Ekim 1977'de, İranlı entelektüeller Tahran'daki Goethe Enstitüsünde Şah rejiminin sansürünü protesto etmek için toplanarak 10 gün boyunca şiirler okuyup konuşmalar yaparlar. Son 50 yılda özgürlük için mücadele eden İranlı entelektüellere saygı duruşunda bulunulurken anılan Şeriati de, bir İslamcı entelektüel olarak İran'ın önde gelen modern entelektüelleri arasındaki yerini almış olur.[39]

Şeriati'ye ilişkin İddialar

CIA ajanlığı

Şeriati, tepkisini çektiği komünist çevrelerce CIA ajanlığı ile suçlanmıştır. Meşhet Üniversitesindeki öğrencilerinden İyreç Sağiri'nin anısı bu açıdan ilginçtir, "1970 yılında Meşhet Firdevsi Üniversitesinde öğrenci idim. Üniversitedeki öğrencilerden biri bana; 'Medeniyetler Tarihi bölümüne Dr. Ali Şeriati adında biri öğretim görevlisi olarak tayin edildi, yarın derse gelecek. Bir CIA ajanıdır, Amerika tarafından gönderilmiş ve Şah tarafından görevlendirilmiştir. Dikkatli ol, ona inanma, seni aldatmasın. İran'daki komünizm hareketini yok etmek için görevlendirildi, hedefi, komünist halk inkılâbını durdurmaktır. Dini değerleri ön plana çıkartmak suretiyle, Marksist halk devrimini engellemek istiyor,' dedi. Bu söylentiler yayılmış, üniversitede ona karşı direnişe geçme kararı almışlardı... (Şeriati'nin) insanları sözleriyle büyüleyerek kendi inancına çektiğini duymuştum. İnsanın aklını çalıyor,

iradesini elinden alıyormuş. Duygusal yollardan insana her istediğini telkin ediyormuş. Sonra da insanın ona teslim olmaktan başka çaresi kalmıyormuş. Ben sınıfta Dr.Şeriati'yi, öğrencilerin gözünden düşürmek için kendi kendime karar almıştım. Onun hakkında iyilikle söz eden her öğrenciyle tartışıyordum. Ve sınıfımıza, güzel giyimli, hoş tipli bir adam geldi, çok şakacı ve merhametliydi, insanı çeken sevecen bir yapısı vardı... Sınıfın en son sırasındaki bir sandalyeyi orta bir yere çekip oturdum, sakız çiğnemeye başladım. Ama o anlattığı dersin konusuna öylesine dalmıştı ki gözü beni görmüyordu... Kendiliğinden beni değiştirmeye başladı. Hakikaten iç dünyamda bir deprem oluyordu. Kendimden ve yaptıklarımdan utandım, niçin bu denli yanlış ve hızlı davranmıştım. Bundan sonra Dr.Şeriati'ye yakın olmaya ve bu yanlışımı telafi etmeye çalıştım." [40]

Masonluk

Şeriati'nin Mason olduğu da iddia edilmiştir. İslamcı hareketlerin, Masonluk ile yakından bağlantılı olduğuna dair iddialar ileri süren web sitesi redmoonrising.com, Şeriati'nin ve babasının Mason olduklarım ileri sürmektedir. Wilhelm Dietl, "Kutsal Savaş" isimli kitabında Masonluğunun yanı sıra, Muhammed Taki Şeriati'nin en azından bir kez İngiliz gizli servisi için çalıştığını da iddia etmektedir. Siteye göre, Şeriati Sorbonne Üniversitesinde bu bağlantısı sayesinde burs bulmuştur.[41]

Şeriati ve geleneği modernize etmek

Şeriati düşüncesini bir de Abbas Manoochehri'nin, "Eleştirel Dini Akıl, Ali Şeriati, Din ve Felsefe Üzerine" isimli makalesinden özetleyerek incelemeye çalışacağız. Şeriati düşüncesini yeni İslam düşüncesi temelinde inceleyen Ervand Abrahamian'a göre, Şeriati, genç kuşak İranlıları sosyal bilimlerden ödünç aldığı Batılı yöntembilim araçlarını uygulayarak İslam öğretisine yöneltmeye çalışmıştı. [42] Fazlur Rahman ise, Şeriati'yi genel İslam düşüncesi çerçevesinde değerlendirmiştir. "İslam ve Modernite" kitabında, Şeriati'yi modern İslam tarihinin en önemli düşünürlerinden birisi olarak niteler. Rahman'a göre, ilk kez (11. yüzyılda) İmam Gazali İslam'ı modernize etme girişiminde bulunmuştur. İkinci girişim ise, Şeriati'ye aittir. İkisinin amacı da, Müslüman toplumunu eğitmek için yeni yöntemler oluşturmaktır ve yine her ikisi de zamanlarının baş aşağı olmuş, kurumsallaşmış İslam düşüncesine karşı çıkmışlardır. [43]

Manoochehri ise, Şeriati'nin düşüncesini, dini bir bakış açısıyla seküler modern düşünceyi ele alışı açısından inceler ve onu iki düşünce arasında diyalog başlatan öncülerden birisi olarak niteler. Eserlerinin içeriğine bakıldığında eleştirel modern bir İslamcıdır. İslamcı bir düşünür olarak İslam'ı kişisel bir kendini keşfetme ve sosyal bir kurtuluş kaynağı olarak görür. Makineleşme ve insanın kendine yabancılaşması gibi temelde modern olan sorunlarla da ilgilenmiştir. Yanı sıra, "dine karşı din", "estehmar" (istismar) ve "asimilasyon"gibi kavrayışlarla, hem geleneği hem de moderniteyi eleştirmiş ve alternatif olarak, eşitlik, özgürlük ve mistizmin sentezi olan "yapıcı irfan" vizyonunu önermiştir.

Şeriati, öncelikle Habil ve Kabil örneğine başvurur. Habil ezilenleri, Kabil ezenleri temsil etmektedir. Kabil, Habil'i öldürerek ailesini kontrol altına almış ve güç kazanmıştır. Dinin de benzer bir tarihi vardır. Şeriati'ye göre, dini bakış açısının ilk tarihsel biçimi birlik (tevhit) idi. Bu komün yaşantısıyla uyumluydu. Ancak özel mülkiyetin ortaya çıkışı ve hiyerarşik sosyal yapının oluşmasıyla, bu yeni sosyal yapıdaki karşıtlıkları (tezat) haklı kılacak, çok tanrılı bir bakış açısı oluşmaya başladı.[44] İbrahimi tek tanrılılık (tevhit), ateizme değil, özel mülkiyetin ortaya çıkışı ile ve "Kabil'in yükselişi" ile oluşan çok tanrılılığa ilk karşı çıkıştı. Dolayısıyla, çok tanrılılık sosyal sınıflaşmanın dini iken, tek tanrılılık ise dinin başlangıcı değil fakat reoryantasyonu idi ve çok tanrılılık ile ters düşmesinin nedeni teolojik değil, çok tanrılı sosyal formasyona - sınıfsal hiyerarşi, ırkçılık vb - karşı çıkmasıydı. Çok tanrılılık, bir başkasını baskı altında tutma esasına dayalıyken tek tanrılılık, birlik ve dayanışma (ittihat) üzerine kurulu idi. Dünyanın doğa, doğa-üstü, madde ve idea, beden ve ruh ya da bu dünya-öteki dünya gibi kategorilere ayrılmasına karşı çıkıyordu. Baskıcılık birlik karşıtı, tevhit ise baskıcılık karşıtı olduğu için, tevhidin sosyal yansıması birliğin diyalektiği idi. İnsan topluluğu en başında uzaydaki uyumun bir yansıması olan uyumlu bir beraberlik içerisindeydi. Şu andaki aşamada ise, sosyal gerçek, fiziki dünyanın ontolojik (varlıkların bir hiyerarşiye göre gruplara ayrılması) temellerini yansıtmaktadır. Dolayısıyla, tarihte her zaman Habil'in ezilen (Mustazafin) ailesi ile Kabil'in ezen (Mustakbarin) ailesi- ki zenginlik, güç ve sahtekârlık (zar, zor, tezvir) üçlüsü ile sembolize edilmiştir - arasında bir çatışma olagelmiştir. Bu tezat, Kabil'in baskıcı otoritesine bir alternatif olarak İbrahimi tevhidi ortaya çıkarmıştır.

İbrahimi tevhit-seküler hümanizm karşıtlığı

Şeriati, var oluşçuluk, sosyalizm, Marksizm gibi kurulu düzene karşı çıkan modern perspektifleri düşman olarak görmemiş ve anlamaya çalışmış ama onların ateist olmasını eleştirmiştir.[45] Moderniteyi eleştirirken de, entelektüel ve objektif boyutlarını analiz etmiştir. Şeriati, modern hümanizmin ana tezlerini, Yunan mitolojisindeki entelektüel temellerini tanımlayarak ortaya koymuştur. Yunan mitolojisinin, insanın insan-dışı güçlerle mücadelesinin getirdiği bir tecrübeden doğduğunu düşünür. Bu güçlere ilahi özellikler atfedildiği için, insanın yaşadığı zorluklar bu insan karşıtı tanrıların işi olarak algılanmıştır. Tanrılar ve insan arasında böyle bir düşmanlık olması Yunan mitlerine göre doğal ve mantıklıdır, çünkü bu mitlerdeki tanrılar doğal güçlerin yansımasıdır. Tanrılar ve insan arasındaki savaş, aslında insanın hayatı, kaderi ve istemini kontrol altında tutan fiziksel güçlere karşı verdiği mücadeledir. Bu da, insanı merkez alan bir evren anlayışına yol açmıştır.

Yunan hümanizmi, tanrıları reddederek, onların yönetimini yadsıyarak ve insan ile gökler arasındaki bağı koparарак - insanı doğru ve yanlışın, güzelliğin ölçütü haline getiren ve hayatın insan gücünü ve mutluluğunu arttıran elementlerine önem atfeden - insan merkezli bir evrene ulaşmaya çalışmıştır. Bu dünya görüşünün oluşmasında etkili olan diğer bir tarihsel neden ise, Orta Çağlardaki Katolikliktir. Tek din olarak görülen Hıristiyanlığı, insanlığa karşı bir konuma getirmiştir. Antik Yunan ve Roma'da geçerli olan, yer ve gökler arasındaki karşıtlığı ve ilk günah ile insanın cennetten kovulmasının Yunan yorumunu - insan çaresiz bir şekilde ilahi güçlerin gazabına uğramıştır - benimsemiştir. Böylelikle kilisenin felsefi pozisyonunu ve Yunan mitolojik mirasını akılda tutarak, erken dönem modern Avrupa'sındaki yeni entelektüel hareketler seküler hümanizme yönelmişler ve büyük bir hata yapmışlardır. Seküler hümanizm görüşünü, orijinal "insan" dininden ziyade "tarihsel" olanına karşı çıkarak geliştirmiştir. Modern hümanistler, antik Yunan'ın mitolojik dünyası ile İbrahimi geleneğin orijinal dünyasını birbirine eşitlemişlerdir. Oysaki insan ve tanrı ilişkisinin insanın acı çekmesi üzerine kurulu olduğu Yunan mitolojisinin aksine İbrahimi tevhit, insanlık ve en üstün güç arasındaki dinamik bir sevgi ve kurtuluş sürecidir. Son aşamasında özel mülkiyet makineleşmeye yol açmıştır. Yeni bir sosyal düzen olarak 19. yüzyılda ortaya çıkmaya

başlayan makineleşme ise, yeni sorunlara yol açmıştır. Makine, satışa sunulan bir ürünün çok ötesinde bir modern sosyal biçimlenme ve sosyal bir görüngü (fenomen) olan makineleşmenin temelini oluşturmuştur. [46] Makineleşme, hayatının her evresini etkilediği Batı'nın da sınırlarını aşarak, modern hayatın tüm alanlarını kaplamıştır. Bir anlamda makineleşme, özel mülkiyetin ortaya çıkışı ile oluşan sosyal formasyonun sofistike bir versiyonudur. Fransız Devrimi'nin ardından burjuvazi, ortaçağ aristokrasisini bir kenara iterek yönetmeye başlamış ve tüm var oluşu bir kelime ile özetlemiştir, tüketim. Hayatın amacı tüketimde, maddi ve ekonomik gereksinimlerin karşılanmasında yatmaktadır. Toplumun maddi gereksinimlerini karşıladığı için insanın ahlaki bir varlıktan bir tüketim yaratığına dönüşmesi, burjuvazinin yararınadır.[47]

Son 150 yılda Batılı olmayan toplumlar çeşitli sömürü ve müdahalelere maruz kalmışlardır. Emperyalizm (istimar), tiranlık (istibdat), ekonomik sömürü (istismar) ve kültürel kolonyalizm (istihmar), 3. dünya halklarında derin yaralar açarak "modernizasyonun" sözde kaçınılmazlığını meşru kılmıştır. Dolayısıyla 3. dünyanın modernizasyonu, özel mülkiyet ile başlayıp, makineleşme ile güçlenen sürecin tarihsel uzantısından başka bir şey değildir. Makinenin zorunlu olarak ürettiği artı ürün, ulusal sınırların dışına çıkarak dünya pazarlarına açılmayı gerektirmektedir.18. yüzyılda kapitalistler makinelerin, teknoloji ve bilimin kontrolünü ellerine geçirdiklerinden beri insanın kaderi belirlendi. Dünya yüzündeki her insan, üretilmiş malları tüketmek için bir tüketiciye dönüştürülmeliydi. Asyalı ve Afrikalılar üretim fazlası Avrupa mallarını tüketmek zorundaydılar.[48]

Şeriati'ye göre, "uygarlık" ve "modernizasyon" arasında fark vardır. Birincisi toplumda uzun bir gelişme sürecinin ürünü iken, 3. dünya modernizasyonu ilerlemenin uydurma bir biçimidir. Sonuç olarak, ne modern aklı, ne de kurumsallaşmış gelenek yorumunu kabul eder. Bu çerçevede, ne "modernist", ne de "gelenekçi"dir. Şeriati var oluşsal bir kendini anlama ve sosyal uyum peşindedir, dolayısıyla modern idealler olan eşitlik ve özgürlük ile otantik dinin özgürleştirici prensipleri arasında bir birlik için yollar arar. Bu çaba, "yapıcı irfan" olarak tanımlanabilir. İrfan, var oluşsal bir kendini bilmek, tevhide ulaşmak ve kişisel düzeyde tevhidi yaşamak için bir yoldur. Şeriati'nin İslam hümanizmi, insan gerçekliğinin var oluş sancısında - insanın kendini bilmesinin bir sonucudur - saklı olduğunu öngörür. Bu sancının yokluğu nede-

niyle insanı "Allah iradesi"ne karşı çıkmaya iten doğal, tarihsel, sosyal ve psikolojik yasalar, insanın hapishanesidir ve bunlara karşı çıktığı ölçüde Allah ile birleşmeye doğru gidecektir.[49] İranlı Bayazid Bastami bunu, "Yıllarca Allah'ı aradım kendimi buldum, şimdi kendimi ararken Allah'ı buluyorum" şeklinde dile getirmiştir. Dolayısıyla Feuerbach'ın materyalist felsefesinin aksine tanrıyı oluşturan, kendi değerlerini ona atfeden ve ona tapan insanlık değil, fakat insanlığı meydana getiren, değerlerini ona aşılayan ve onu yücelten Tanrıdır. Bu görüş Şeriati'ye göre, hem materyalist hem de ilahi determinizme karşıdır. Materyalist determinizmden kaçınır çünkü özgür iradeyi insan var oluşunun temel bir veçhesi olarak görür, insana isyankârlık özelliği atfetmesi nedeniyle sürekli olarak doğu dinlerinin yakalandıkları ilahi determinizmden de azadedir. Dolayısıyla, insan bir iradeye sahip olduğunun bilinci ile yer ve göklerin tutsaklığından kurtulur. Böylece gerçek hümanizme ulaşan İslam' a göre, insan kendini ve dünyayı var etme ilahi sorumluluğuna sahiptir.[50]

Öz'e dönüş

Şeriati ile özdeşleşmiş önemli düşüncelerinden birisi de, "Öz'e dönüş" tür, ancak böylece Müslümanların Batı'nın asimile etme gayretlerine karşı durabileceğini savunur. Üçüncü dünya ülkelerini emperyalizm, sömürgecilik, gerilik ve cehaletten kurtaracak araç, Batı toplumlarının koşullarında yeşermiş ideolojiler değil, tersine ezilen ülkelerin kendi kökenlerinden doğacak bir ideoloji olacaktır. Bu çerçevede hem, Celal Ali Ahmed'in tanımladığı "Garbzedegi-Batılılaşma Hastalığı"na tutulmuş entelektüelleri, hem de dinin esasından ve halktan kopmuş, dini yanlış tanıtıp, genç kuşaklara mal olmasını engelleyen mollaları eleştirmiştir. Laik ve Marksistlere aydın olmanın dindarlıkla çelişmeyeceğini göstermiş, Batı'nın saldırısından korunmak için geleneksel değerlerine sorgulamaksızın sarılmış dindar kesimlere de, öncelikle diğer Müslümanlara karşı olan mezhebi ve milli taassuplarını kırmalarını, sonra da diğer din ve ideolojilere karşı tutarlı bir eleştiri, adaletli bir diyalog zemini oluşturmaları gerektiği mesajını vermiştir. "Dürüst insan, kendine özgü bir dine inandığı halde, kendisine aykırı olan görüşleri, hatta dinleri bile tanıtma ve araştırma aşamasında o görüşe muhalif değilmiş gibi ortaya koyan insandır."

Şeriati'nin Öz'e dönen aydını (Ruşenfikr), egemenlerin yandaşı Batılı entelektüel ve Doğulu saray mollasına karşı, evrensel değerleri

kişisel ve toplumsal sorumluluk ve adalet bilinciyle kuşanmış, hayatının her anı bu değerler uğruna savaşım ile geçen bir mücadele insanıdır. [51] Bülent Şahin'e göre, Şeriati bu yaklaşımlarıyla Cemaleddin Afgani, Muhammed Abduh ile başlayan son dönem (19. ve 20. yüzyıl) İslami uyanış çizgisinin son halkasıdır ve her sorumlu Müslüman'ın Afgani, Abduh ve Muhammed İkbal'i örnek alması gerektiğini eserlerinde sık sık belirtir.[52]

Sever Işık, Şeriati'nin Abduh'un eğitimciliğini, Afgani'nin devrimciliğini ve heyecanını aldığını belirtir. Şeriati Afgani ve Abduh'u, İslam toplumunun yeni "düşünsel özgürlük" önderleri, anti-kolonyalizm hareketlerin yaratıcıları ve başlatıcıları olarak nitelemiş, onların "Vurgun yemiş İslam toplumuna ruh verdiklerini" ifade etmiştir. Ancak eleştirmekten de geri durmamıştır. Afgani halkı uyandırmak gerektiğini söylemiş ancak sultanlara, Abduh ise ulemaya yaslanmıştır. Sonuç olarak, ancak aydınlar arasında nispi bir başarı sağlamışlardır. Çünkü yaslandıkları sultan ve ulema egemen sınıfın mensuplarıdır, devrimci ve değişimci değil, statükocu ve muhafazakârdırlar. Oysa yapılması gereken, peygamberin yaptığı gibi halka (nas) dayanmaktır, sahiplerden değil, sahipsizlerden başlamak gerekir. Bunun için de, özelikle genç nesle ve aydınlara umut bağlanmalıdır.[53] Bunun için stratejisi, "sorumlu Müslüman aydın grupları" oluşturarak, "açık ve net Kur'ani mesajı ve İslami programı" inanç ve düşünce boşluğundaki halk yığınlarına ulaştırarak, İslami özgürlük bilincini dalga dalga yaymaktır. "Küçüklü büyüklü çalışmaların tümü doğal ve zorunlu olarak birbirine bağlanır, kenetlenir. Böylece baştanbaşa tüm toplumda, güçlü ve geniş bir itikadi akım ve İslami Hareket gelişir... Bu programın uygulanışı sonucunda okumuş kitle ve gençlerin, aydınların bu yolda yoldaşlarımız olacaklarını göreceğiz."[54]

Şeriati ve Marksizm

Şahin'e göre Şeriati, Marx'ın ve Marksizm'in materyalist okunuşu dışında farklı bir okuyuş gerçekleştirmiş ve İslam'ın toplumcu, adalet eksenli hayat anlayışım devrimci bir literatür ile materyalist zihinlere anlatmıştır. Marksizmi de üç farklı kategoride ele almıştır; Marx'ın kendi kafasındaki düşünceler tüm doğal, insani çelişkileriyle birlikte "Bilimsel Marksizm," Marx'ın takipçisi iddiasındaki kitlelerin taklidinin ve kalıpsallığının eseri olan "Avami Marksizm," Sovyet resmi ideolojisinin kurumsallaştırdığı "Resmi Devlet Marksizmi." [55] Şahin,

Şeriati'nin bu sınıflandırmasının İslam'a yaklaşımıyla da paralellik gösterdiğine dikkat çeker. İlk dönem Kur'an İslam'ı, asr-ı saadetten uzaklaşıldıkça kitlelerin diğer din ve kültürlerle sentezlediği heterodoks İslam ve saraylarda oluşturulan geleneksel, kurumsal İslam. Şeriati, Engels ile başlayan revizyonist sürecin "Bilimsel Marksizm" i, bir resmi ideoloji haline getirdiği, Stalin ile beraber Marksizmin - ekonomik, dar bakışlı materyalizm dışındaki hiçbir şeyi kabul etmeyen - durağan, yüzeysel bir "inanca" dönüştürüldüğü kanısındadır. [56] Diyalektiğin bilimsel bir yöntemden çok seküler bir inanç olarak algılanması, Marksizm'i dogmatik bir ideolojiye çevirmiştir. Tüm doğruların Marx'ta olduğu savı ile insanın kendi başına düşünmesinin gereksiz, hatta neredeyse tehlikeli ve kuşku yaratıcı olduğunun benimsenmesi sosyalist ortodoksluğu, resmi ve icazetli Marx mütercimlerini doğurmuştur. Oysa Marx, mevcut devleti ve hukuku kutsallaştıran bir felsefi sistemi kabul edemez. Ayrıca Marx, kendi iç çelişkilerini düşüncesine yansıtarak diyalektik yöntemini hayatı anlamlandırmada kullanmamıştır. Marx, hayatı zıtların etkileşimi, artı ve eksinin bütünlüğü, neden ve sonucun devinimi olarak tanımlamasına rağmen materyalin diyalektik karşılığını cevapsız bırakmıştır. Cevap, akli bir zorunluluk olarak, maneviyat ve hayatın anlamı olan Tanrı'dır. [57]

Dine karşı din

Şeriati, enerjisinin büyük bölümünü gerçek İslam ile kurumsallaşmış İslam'ın birbirinden farklı olduğunu vurgulamak için harcamış ve bunda başarılı olarak, laik aydınların da İran devrimine destek vermesini sağlamıştır. Bu konudaki görüşlerinin mükemmel bir özeti olan, "Aydınların Yanılgısı" isimli konuşmasından aktaralım: "Aydınların yanılgısı şuydu: Tarihte yer alan her tür ibadeti, mabedi, cihadı, kutsal savaşları, haçlı savaşlarını ve İslam cihadını ayrım yapmadan hepsini din adı altında değerlendirdiler... Bizim gibi, Avrupalı materyalist aydınların da, din hakkında anlamadıkları husus şudur: İmtiyazlı tabakaların ve sömürgecilerin dini olan şirk dinine ait her şeyi, mutlak manada bütün dine teşmil etmek. Bu yanlıştır, zira tarihte bir din değil pek çok din vardı... Oysa İslam, inkılabi bir dindir... Doğuda ve Batıda halklara musallat olanların hiçbirini benimsememekte ve onları şirk olarak nitelendirmektedir. Bunları yok etmek için peygamberler gönderen din ise, peygamberler gibi diğer insanları özellikle de aydınları sorumlu tutmakta ve onlardan peygamberlerin davasının devam

ettirilmesini istemektedir. Yani peygamberliğin nihayete ermesinden sonra peygamberlik misyonunu sürdürmek âlimlerin görevidir... Avrupa'daki aydınların ve özgürlükçülerin, Avrupa'yı bin yıl geri bırakan ve Hz. İsa kisvesi altında çalışan kilise ve orta çağ dinlerine karşı sürdürdükleri mücadele ile peygamberlerimizin tarih boyunca sürdürdükleri mücadele aynıdır." [5]8

Şeriati ve devrim ideolojisi

Dragos Stoica, İran devriminin ideolojisini Şeriati'ye odaklanarak incelediği çalışmasında, 1979 öncesinde siyaset bilimcilerin, Bolşevik devriminin klasik modeline bakarak, devrimci bir siyasal değişimin sadece sol güçler tarafından yapılabileceğini düşündüklerini belirtir. Bir devrimin dinci, anti-seküler bir hareket tarafından gerçekleştirilme olasılığının, - din kavramı geleneksel olarak muhafazakârlıkla, statükoyu savunmakla, gericilikle özdeşleştiğinden - olanaksız olarak görüldüğünü vurgular. Oysa İran devrimi, devrim ve ideoloji kavramlarının solun tekelinde olmadığını, özellikle Batılı olmayan sosyal ve siyasi ortamlarda, dinin radikal bir rejim değişikliğine yol açabilen güçlü bir devrimci araç olabileceğini göstermiştir.

İran devriminin başarısının nedenlerinden birisi de, Şeriati'nin yeni modern Batılı siyaset teorisinin; ideoloji, diyalektik, sınıf çatışması, devrimci öncüler gibi kavramları ile Şii geleneğinden alınmış İslami nosyonları bir araya getirerek, bir İslamcı devrimci paradigmayı (değerler dizisi) yaratmış olmasıdır. Bu karışım, Müslüman kitlelerin Batılı devrim kavramına karşı duydukları şüpheyi gidererek entelektüellerin sekülerliği ile İranlı kitlelerin gelenekselliği arasındaki eşitlemeyi bozmuştur. Böylece Şeriati, bütün İranlı Marksistlerin sınıfta kaldıkları konuda başarılı olmuş, Şii İslam'ı tutarlı ve devrimci bir ideolojiye dönüştürmüş, kurumsallaşmış ulemanın Kerbela savaşı söylemi üzerindeki tekelini kırmış ve yeni bir devrimci aydın sınıfının - ki bu sınıf devrim sürecinde hayati bir rol oynayacaktır - vizyonunu oluşturacak doktrini yaratmıştır.

Stoica burada, Şeriati düşüncesi ile Kutup ve Mavdudi düşüncesini karşılaştırır. Şeriati'nin kendi din tarihine uyguladığı dini diyalektik kavramı onu ötekilerden farklı kılmaktadır. Saf İslam'ın - yeni cahiliyye olarak tanımlanan - moderniteye kesinlikle karşı olması fikri Şeriati'de belirleyici değildir. Ona göre çelişki, din ve sekülarizm arasında değil fakat devrimci din ile kurumsallaşmış din arasındadır. Leninist, "dev-

rimci öncüler" kavramı ile Şeriati'nin, "Ruşenfikr" (sorumlu aydın) kavramı arasında benzerlik olsa da böyle bir eşitleme çok yanıltıcı olabilir. Çünkü Şeriati'nin aydınları, Marksist-Leninist modeldeki ilerici entelektüeller gibi din karşıtı değillerdir bu, dinin önemli bir sosyal güç olduğu bir topluma uymalarını engellerdi. Bu bağlamda, Protestan reformasyonu çok daha uygun bir esin kaynağıdır. Şeriati'nin ifadesiyle, "Entelektüel değişim Katoliklikten Protestanlığa doğrudur... Bu çerçevede Sartre, Marx ve Rousseau'nun dediklerinden çok bu gerçeğe dayanmalıyız. Bu insanların sözleri, gelecek iki yüzyılımız açısından önemlidir. Oysa şu anda bizim için önemli olan, Luther'in ve Calvin'in çalışmalarıdır çünkü onlar asırlarca Avrupa'yı geleneğe mahkûm eden Katolik etiğini, hareket eden yaratıcı bir güce dönüştürmüşlerdir.[59]

Stoica, Sünni ve Şii radikalliği arasında da şu ayrımı yapar. Sünni paradigmasında, geçmişteki altın çağ yenilenerek bugünün yozluğuna son verilebilir. İlk halife dönemindeki kayıp cennete duyulan nostaljiye odaklanmıştır, muhafazakârdır. Şii modelinde ise, gelecek bugünün ezilenleri tarafından kontrol edilecektir. Şii paradigması, din tarihinin diyalektik bir anlayışla eskatalojik (dünyanın sonuna ilişkin S.Ç.) terimlerle ifadesidir. Şeriati'ye göre, İslam adaletsizliğe ve sosyal eşitsizliklere karşı kalıcı bir çözüm olarak ortaya çıkmıştır. Ancak, Hz. Muhammed'in ve özellikle Hz. Ali'nin ölümünden sonra kurumsallaşmış bir ulema sınıfı tarafından ele geçirilmiş, baskının her çeşidine karşı olan Kuran'ın ilkeleri iktidardaki yoz eliti meşru kılmak için değiştirilmiştir. Şeriati şöyle ifade eder, "Aydınlar satılmış, ulema güçlünün yandaşı olmuştu. Tüm değerler yok edilmişti. İslam devriminin ruhunu öldürdüler, yönünü değiştirdiler ve nihayet din adına insanları kurban ettiler."

Şeriati ve şehitlik kavramı

Şeriati'nin modelinin önemli unsurlarından birisi de Stoica'ya göre, şehitlik kavramına getirdiği yeni yorumdur. Şehit olmakla bireyler, ölümün egemenliğinden kurtulurlar çünkü ölüme insanı basit bir objeye dönüştürme hakkı vermezler. Şeriati, insan var oluşunun temel zayıflığı tezinden başlayıp fedakârlıkta bulunarak kurtuluşa ulaşmayı savunarak, şehitliği insanın kaderini kontrol etmesinin bir aracı olarak kavramsallaştırır, "(Hz.) Hüseyin kara ölümün yaşamak için aşağılanmayı kabul eden zavallı insanların kötü kaderi olduğunu öğretir. Çünkü ölüm, şehit olmaya cesareti olmayanları seçer." Şehit

kelimesi çok anlamlıdır: bir yerde bulunmak, tanıklık etmek, tanık olmak, model ya da örnek olmak gibi, dolayısıyla Şiilikteki kendini feda etme anlayışının ne denli karmaşık olduğunu da ortaya koymaktadır.

Şeriati, devrimci mistizmin kendini feda etme ve şehitlik ideolojisinin en önemli teorisyenidir. Ona göre, doğru ve yanlış arasındaki ebedi savaşın bir illüstrasyonu olan şehitlik, insan tarihinin ağırlık merkezidir. Bu kara egemenliğe karşı, kızıl başkaldırıdır. Dillerin kesildiği sessizlikte bir öfke haykırışıdır. Tarihte saklı kalması istenenlere tanıklıktır. Var olması gerekenlerin sembolüdür. Bu sessiz ve gizli zamanda, olanlara tanık olmaktır ve nihayet var olmanın tek nedeni, bir yerde bulunmuş olmanın tek işareti, saldırmanın tek aracı ve direnmenin tek yoludur ki, işe yaramazlığın, sahtekârlığın ve zorbalığın hüküm sürdüğü bir rejimde ve zamanda gerçek, doğru ve adalet yaşayabilsin. Stoica'ya göre böylelikle Şeriati, Şiiliğin kendini feda etme ve siyasal-dini baskıya direnme geleneğini, güçlü şehitlik modeli ile kaynaştırarak, Marksist-Leninist devrimci teoriyi aklayıp asimile etmiş, gerçek ve kuşatıcı bir devrimci hareket için zemini hazırlamıştır.[60]

Şeriati'nin geliştirdiği şehitlik yorumu, özellikle Lübnanlı, Filistinli ve Iraklı militanların intihar saldırılarının ardındaki ideolojiyi ortaya koyması açısından önemlidir. Şeriati, şehit düşerek öldürmeyi vaaz etmemiş olsa da, geliştirdiği şehitlik kavramının bu eylemleri düzenleyen zihniyeti etkilediğini savlamak yanlış olmayacaktır.

İran Devrimi ve Şeriati

Şeriati'nin devrime büyük katkıda bulunduğu görüşü ağırlıklı olarak kabul görse de, yaşasaydı İran Devrimi hakkında ne düşüneceği konusu tartışmalıdır. Şeriati'yi bugünkü İran yönetimine muhalefet eden ve daha çok Batılı üniversitelerde görevli liberal aydınlar yeniden gündeme getirmekte ve bugün yaşasa onun da bu yönetime muhalif olacağını savlamaktalar. Örneğin Lawrence Reza Ershaghi, "Unutulmuş Devrimci, Ali Şeriati" adlı yazısında şöyle diyor, "Şeriati, İslam Devriminin ideolojik babasıdır. Humeyni'den sonra devrimin en önemli ikinci katalizörü olarak kabul edilmelidir, devrim öncesinde eğitimli gençleri çok fazla etkilemiştir. Ancak hakkında çok az konuşulmaktadır ve İran dışında çok fazla tanınmamaktadır. Bugün İran'da adını taşıyan bir cadde vardır ama eserleri büyük ölçüde yasaklanmıştır... Şeriati, kuşkusuz İslam Devriminin gerçekleşmesini görmekten büyük mutluluk duyardı ancak tuttuğu yol onu tatmin etmezdi, daha özgürce

nefes alınabilecek bir ortam talep ederdi. Çünkü peygamber ve imamlar da aynı şeyi isterlerdi."[61]

Bugünkü yönetime karşı muhalefetini açıkça ifade eden Puran Şeriati ise, birkaç yıl önce kendisi ile Tahran'da yapılan bir mülakatta, eşinin amacının İran'da bir devrim gerçekleştirmek olmadığım söylemiştir. "Şeriati, İran toplumunun şuurlu bir hale gelmesini, İran'da yönetimden önce düşünce alanında bir devrim gerçekleşmesini istiyordu. Şah'a karşı çıkmasının sebebi de Şah'ın insanların düşünmelerini, akletmelerini engellemesiydi. Eşim yönetimlerin değişmesini çok önemsemiyordu. Onun için daha önemli olan toplumun değişmesiydi. Ali Şeriati, toplum bilinçlenmeden gerçekleşecek bir devrimin sonunu iyi görmüyordu. Bu öngörüsü de doğru çıktı." Puran Şeriati mülakatta, pek çok kişinin aksine Ali Şeriati'nin İran devriminin teorisyeni olduğu görüşüne de itiraz etmiştir, "İran devrimi, insanların düşünceleri değişmeden, kısa zamanda yapılan bir devrimdir. Gerçek devrim ise çok uzun zaman alır. İran'daki devrim gerçekleştiğinde halkın büyük çoğunluğu eğitimsizdi. Halk gerçek İslam'ı bilmiyordu. Eşim böyle bir devrimi asla doğru bulmuyordu. Ayrıca böyle bir devrimi de zafer olarak görmüyordu. Şeriati, asıl zaferin düşüncelerde gerçekleştirilen devrim sonucu elde edileceğini savunuyordu. Fakat İran'da böyle olmadı. Toplum yukardan aşağı doğru değiştirilmeye çalışıldı. Devletin din adına yaptığı kısıtlamalar olumsuz sonuçlar doğurdu. Ali Şeriati'nin iki hedefi vardı. Bunlardan ilki, insanların geleneksel İslam'ı değil gerçek İslam'ı anlamalarını sağlamak ikincisi ise, insanlara düşünme, sorgulama alışkanlığı kazandırmak."

Puran Şeriati'ye göre, eşinin gerçek İslam'ı anlatması "mollaları da rahatsız etti" ve "Ali Şeriati'nin bazı kitapları 20 yıl boyunca İran'da yayınlanamadı. Onun fikirlerine yakınlık gösterenler çeşitli baskılara maruz kaldılar. Ali Şeriati'nin eserlerine niçin yasak getirildi? Çünkü mollalar insanların aydınlanmalarını, gerçek İslam'ı yaşamalarını istemiyor." "Şeriati bugün yaşasaydı İran'daki reformcu kanadın içinde yer alır mıydı?" sorusuna ise Puran Şeriati şu cevabı veriyor, "Ali Şeriati hayatta olsaydı bugünkü yönetimin uygulamalarına kesinlikle tahammül edemezdi. İran'daki yönetim de, Şeriati'nin bu ülkede rahat bir şekilde yaşamasına, fikirlerini söylemesine asla izin vermezdi. Onun amacı toplumsal bir uyanış gerçekleştirmekti. Ali Şeriati düşüncenin dirilmesini, dinamikleşmesini istiyordu. Reformcular da düşünce olarak Ali Şeriati'nin çok gerisindeler. Onun seviyesine erişemediler.

Bana göre, Şeriati bugün yaşasaydı ne muhafazakâr, ne de reformcu kanadın içinde yer alırdı. Tek başına da olsa, kendi inandığı doğrular için mücadele etmeye devam eder, mollalara muhalefet ederdi."[62]

Rahnema'ya göre, İran devriminde Şeriati'nin önemli bir yeri vardı. Portreleri taşındı sloganları haykırıldı, geliştirdiği alternatif Şiilik, kitleleri ve özellikle gençleri devrimci eyleme iten önemli bir güç oluşturdu. Ancak devrimde oynadığı en önemli rol, radikal bir İslam ideolojisi oluşturmak ve dindar olmayan toplum kesimlerine İslam'ın diğer ideolojilerle eşdeğer olabileceğini göstermesi oldu. Devrim sonrasında, İran'da karşıtları ve yandaşları yorumları üzerine kavga etmeyi sürdürürken, Hamaney, Rafsancani, Talegani gibi İran'ın Humeyni dışındaki bütün önde gelen uleması onu, "öncü", "İslam devrimine büyük katkıda bulunan", "halkı dönüştüren" kişi olarak selamladılar. [63]

Turgay Evren de, Şeriati ve Humeyni'nin asla yan yana gelmediğini, Şeriati'nin sadece bir makalesinde Humeyni'ye atıfta bulunarak, önderlik ettiği hareketin henüz kültürel bir devrim oluşturma potansiyeline sahip olmadığına, çok kısaca değindiğini belirtiyor. Humeyni'nin ise, ulemadan bazılarının şikâyetlerine rağmen Şeriati'nin çalışmalarını ve kişiliğini hedef alan konuşmalardan ısrarla kaçındığını vurguluyor. Evren'e göre, İran İslam Devrimi İmam Humeyni'nin önderliği olmadan gerçekleştirilemezdi. Ancak yine de bu devrime bir tane Şeriati gerekliydi. Humeyni'nin fikirleri daha çok pazar esnafı, medrese öğrencileri ve halk arasında revaç bulurken, Ali Şeriati üniversite gençliği ve Marksist kesimleri etkisi altına alacaktı. "Bugün yaşasaydı ne olurdu? Seyyid Hüseyin Nasr gibi daha devrimin başında soluğu Amerika'da alarak, yeni bir İslam geleneği mi oluştururdu? Abdülkerim Suruş gibi İngiltere'ye giderek, modernizm yerine İran'ı ve İslam'ı hedef tahtasına oturtarak Batı'nın yaşayan en büyük filozoflarından biri mi olurdu? Puran Şeriati gibi Amerika ve Batı aleyhine tek kelime etmeden kendi ülkesinin yöneticilerini mi amansızca eleştirirdi? Hatemi gibi bir reformcu olup, İslam'ın daha hoşgörülü bir yorumunu mu oluştururdu? Şeriati'nin yaşasaydı ne olacağını ve nasıl davranacağını Allah'tan başka kimse bilemez."[64]

Şeriati'ye yönelik eleştiriler

Abdülkerim Suruş, Şeriati'nin yolunun izlenmesi ancak yanlışlarına düşülmemesi gerektiğini vurgulayarak, diğer İranlı liberal muhalif aydınlardan ayrılır. Şeriati'nin dini semizleştirdiğini kendisinin ise za-

yıflattığını belirtir. "Dini semizleştirmek, o dini ideolojik hale getirmek ve dinden beklentinin ölçüsünü ziyadeleştirmektir. Fakat ben gerçekten dinden beklenilen şeyleri, yani beklentileri azaltmak istiyorum. Merhum Şeriati dini çokça dünyevi hale getiriyor ve dünyada işe yaramayan din, öteki dünyada da işe yaramaz diyordu. Bense sanıyorum ki, din asıl ve esas olarak ahret işlerinin ıslahı içindir, eğer insan dünya ve ahret ile yüz yüze gelmeseydi din sahibi olmazdı ve Allah da ona bir peygamber göndermezdi. Dinin en asli öğretisi, insanı öteki hayata hazırlamaktır. Merhum Şeriati dini müesses bir makama oturtmaya çalışıyordu, yani dinin kalbinden yeni bir nizam çıkarmak istiyordu. Şeriati tıpkı Seyyid Kutup gibi bütün dünyayı cahili bir nizam olarak görüyordu ve İslam'dan cahiliye karşıtı bir nizam çıkarmak istiyordu. Ben böyle bir görüşe sahip değilim, din ile yaşanabileceğine inanıyorum fakat dinin yaşam için bir memba ve mahzen olarak kullanılamayacağına inanıyorum. Dinden bir görüş elde edilebilir ve o görüşle hayata ruh bahşedilebilir; ama o görüşle yaşama şekil verilebileceğini kabul etmiyorum."

Suruş, Şeriati'nin demokrasiye karşı takındığı tavrı da onaylamadığını belirtir, "Şeriati'nin yazdığı eserlerde biraz da demokrasiyi tahkir kokusu gelmektedir. Biliyorum, bazı öğrencileri, benim bu sözlerimden rahatsızlık duyuyorlar, ama ben bugün, özellikle İran'da hiçbir şarta bağlı olmayan bir demokrasiye ihtiyacımız olduğunu söylüyorum. Eğer siz onu bir şarta bağlarsanız her halükarda onu kökünden söküp atmak istemiş olursunuz... Demokrasi savunulmalıdır ve hiçbir şarta ve kayda bağlanmamalıdır. Şunu da bilelim ki demokrasi ile beraber insan hakları ve adalet de gelecektir."[65]

Şeriati'ye yöneltilen bir diğer eleştiri de, Seyyid Kutup gibi sosyalizmden çok etkilenerek eklektik bir İslam anlayışı geliştirmiş olmasıdır. Mustafa Özcan şöyle demektedir, "Şeriati sosyalizmden öylesine etkilenmiştir ki tarihî Şii veya İslâmi kavramları bu ideoloji ile harmanlamıştır. Proletarya gibi kavramların yerine mustaz'afin (ezilenler) ibaresini koymuştur. Örnekler uzatılabilir, ama gerçek birdir. Bu da Ali Şeriati'nin en zayıf tarafını oluşturmuştur. Luther gibi bir yenileyici olmak isteyen Ali Şeriati bu yenilik etütlerini veya deneyimlerini İslâm ile sosyalizm veya daha özelde Şiilik ile sosyalizm arasında yapmak istemiştir. Bu bağlamda, Şiilikteki muhalefet damarı ve geleneği de işini kolaylaştırmıştır. Türkiye gibi ülkelerde de Alevilerin öncelikli olarak Marksizm'e meyletmelerindeki temel neden ikisi

arasında muhalefet ortak paydasıdır. Osmanlı'ya muhalefet geleneği kapitalizme muhalefete bir nevi geçiş kapısı olmuştur. Hem Alevilik de hem de sosyalizmde geleneksel değerlere ve yapılara karşı bir çıkış vardır bu da şüphesiz Şiilik veya Alevilikle sosyalist muhalefetin buluşmasını kolaylaştırmıştır... Dolayısıyla tarihî arka plana da arkatip olarak Abu-Zer el Gifari ve Hazreti Osman ve Emevi ve Mervanileri yerleştirmişlerdir. Servet düşmanlığı ile Emevi düşmanlığı bir sembol olarak bir araya gelmiştir. Ortak paydada buluşmuştur. Bu itibarla, Hazreti Osman'a yönelik muhalefet veya eleştirinin hem Ali Şeriati, hem de Seyyid Kutup'ta buluşması tesadüf eseri addedilebilir mi? Merhum Ali Şeriati tarihî aidiyetten yola çıkarak sosyalizmle çabuk kaynaşmış ve hayatını da sosyalizmle Şiiliği kaynaştırmaya adamıştır. Onun ütopyası bu olmuştur. Gençlik yıllarında da Hüdaperest Sosyalistler Hareketi içinde yer almıştır. Yani dindar sosyalistlerden birisi olmuştur. Sosyalizmi dindarlaştırmak, dini de sosyalistleştirmek istemiştir. Elbette bu eklektik bir anlayıştır ve teşekkülünde konjonktürün de payı vardır. Buna nazaran iki düşünürün de Soğuk Savaş sonrasında etkileri yok olmamışsa bile nispeten azalmıştır." [66]

Puran Şeriati ise, eşinin sosyalizmden etkilendiği iddiasını reddeder, "Bu düşünce yanlıştır. Ali Şeriati İslami dünya görüşüne mensup bir insandı. Şeriati'nin çağrısı gerçek İslam'adır. Eşim İslam'ın kendine ait bir orijini olduğunu düşünüyordu. Ali Şeriati sol anlayıştan asla esinlenmemiştir. Fakat Ali Şeriati'nin insanlara anlattığı gerçek İslam, Marksist fikirlere sahip olan kişiler tarafından da ilgiyle karşılandı." [67] Türkiye'de de bazı İslamcı çevreler de, şu tezleri öne sürerek Şeriati' nin Marksist olmadığını savunuyorlar, "Marksizm'e Şeriati kadar sert ve can alıcı tenkitler yönelten bir başka Müslüman düşünür göstermek zor olduğu halde, onun hakkında bu nevi ithamlar söz konusu olabilmektedir... Mekke'deki kâfir zengin-soylu zümresi Hz. Peygambere gelerek, 'etrafındaki bu fakir, baldırı çıplak adamları savmazsan biz senin yanına gelmeyiz, biz onlarla beraber olamayız' diyorlardı. Şimdi, 14 asır sonra onun ümmeti olan bizler, Marx yoksul sınıflara, işçilere dayalı bir sistem geliştirdi diye; ezilen, sömürülen insanlara ve onların sorunlarına yüz mü çevireceğiz!" [68]

Batı ve Şeriati

Neo-con yanlısı "The Weekly Standard"da yer alan Waller R. Newell imzalı, "Ahmedinecat niçin gülümsüyor?" başlıklı son derece ilginç

bir makalede ise Şeriati, Batılı düşünürlerden etkilenerek Şiiliğe devrimci terörü enjekte etmekle suçlanıyor. Makalenin yazıldığı tarihte Robespierre'den el-Kaide'ye siyasi terör hakkında bir kitap üzerinde çalışan Newell, el-Kaide ve radikal devrimci Avrupalı ideolojiler arasında bağlantı olduğunu ileri sürüyor. Newell'e göre, İran Devrimi de bu ideolojilerle yakından bağlantılı ve bunu sağlayan da "devrimin vaftiz babası" olarak nitelediği Şeriati'den başkası değil. Newell daha da ileri giderek İran Devlet Başkanı Ahmedinecat'ın devrimin özüne geri dönülmesi kampanyasının ve nükleer bir Armageddon (iyilerin kötülere galip geleceği nihai savaş) ile flört etmesinin nedenini anlamak için, öncelikle Şeriati'nin anlaşılması gerektiğini belirtiyor.

Newell, Şeriati'nin Paris'te öğrenim gördüğü yıllarda Martin Heidegger'ın (insanın amaçsız burjuva toplumu ile mücadele etmesi gerektiğini savunan) var oluşçu ideolojisinden ödünç alarak, Marksizmi yenilemekten sorumlu olan Sartre ve Fanon'dan etkilendiğini belirtiyor. Her ikisi de - burjuva dünyasına sırt dönmeye zorlayan arındırıcı bir yöntem olarak - devrimci şiddeti yücelterek ezilenleri Batı'nın maddi zenginliğince baştan çıkarılmaktan kurtarmayı amaçlamışlardır. "Fanon daha da önemliydi, çünkü Heidegger'den (onu nasyonal sosyalizme iten modernlik öncesi komün hayatının saflığına duyulan özlemi ortaya koyan) insanın kaderine olan tutkulu adanmışlığını almıştı. Şeraiti, bu şiddete dayalı mücadele ve kolektif geçmişin ütopik vizyonuna duyulan tutkulu bağlılıktan oluşan güçlü birleşimden çok etkilendi." Newell'e göre, Şeriati de Şii inancına aynı var oluşçu devrimci şiddet ve arınma doktrinini uygulamak; Şiiliği daha iyi bir dünya isteyen sofu umutlardan siyasi bir ütopya yaratmaya yöneltmek istedi. Şeriati'yi eleştirenler onun İran'da en etkili sosyal güç olan dini, sadece bir araç olarak gördüğünü ve onu gerçek inanca yabancı olan neo-Marksizm ile sabote ettiğini belirtirler. Şeriati, izinden giderek Fanon'un, "yeni insan"ını ve "yeni tarih"ini yaratmak için insanın en baştaki orijinine geri dönmesi gerektiğine inandı ve tıpkı onun gibi, Batı'nın "insana" ortak bir acı yüklediğini savundu. Sartre'a pek çok kez göndermeler yaparak, varoluşçuluğun diğer bütün felsefelerin üstünde olduğunu çünkü ona göre insanın özgür, kendi varlığının mimarı ve efendisi olduğunu söyledi. Şeriati, Şiilik ile devrimci politikayı birleştirdi. Şiilerin Kayıp İmam'ın dönüşü ile daha iyi bir dünyaya kavuşulacağı inancını, kitlesel mücadele ve tarihsel ilerleme gibi devrimci bir plana dönüştürmeye çalıştı. Mesih'in dönüşünün "sınıfsız bir toplum" getireceğini ilan etti.

Marksizm-Leninizmi, tarihi tanrıtanımaz ve materyalist bir yaklaşımla yorumladığı için eleştirirken, İranlı Marksistlerin devrim tutkusuna olan hayranlığını belirtti. İlişki kurmaya çalıştığı ulema, onun Şiilik ile 3. dünya devrimciliğini harmanlama gayretlerini sapkınlık olarak nitelediler. Bir kişi hariç: Ayetullah Humeyni. 1970'de diğer din adamlarınca onu kınamaya çağrıldığında bunu yapmayı reddedecekti. İkisi doğrudan müttefik değildiler ama 'İslam politikadır' demiş olan Humeyni de gelenekçi değildi ve Şeriati'nin İranlı öğrenciler arasında harekete geçirdiği enerjiyi kendi siyasi hareketi için kullanmayı istiyordu. Şeriati, devrimden 2 yıl önce ölmüş olsa da, büyük ölçüde onun etkisiyle Humeyni'yi iktidara getiren ideoloji, Avrupalı varoluşçu sol düşünce ve romantize edilmiş şiddet ile tahrif edilmiş İslam'dı. "Şiiliği, geleneksel İslam'dan ayıran Mesih düşüncesini alıp sekülarize eden Şeraiti, onu ezilenler adına Heideggerci varoluşçu adanmışlık, karar verme ve güç isteminin bir aracı haline soktu. Messiyanizm, komünal siyasi mücadelenin itici gücü oldu... (Oysa) Geleneksel Şiilikte, 'Kayıp İmam' ın dönüşü dünyevi bir siyasi eylemle hızlandırılamaz... (Dolayısıyla) Şimdiki İran teokrasisi geleneksel İslam'dan uzaktır ama Jakoben, Bolşevik, Nazi ve Kızıl Kimerler'in totaliter anlayışı ile büyük benzerlik göstermektedir."

Newell aynı makalede, Şeriati'nin yaşamış olsaydı muhtemelen Humeyni'nin teröre dayalı teokratik yönetimini benimsemeyeceğini belirtiyor. Newell, Ahmedinecat'ın İsrail'i yok etme fantezisi için Şeriati'nin cihadist ideolojisine kendi katkısını ekleyerek daha da tehlikeli hale getirdiğini savunuyor. Ütopik Şeriati'nin, siyasal Şiiliğin insanları Batı'nın yoz etkisinden kurtararak onurlarını geri verecek bir rejim getirebileceğine inandığını, ancak "son günleri" (iyi ve kötü arasındaki apokaliptik savaşı) dünya çapında bir askeri felaketle getirme amacı olmadığım vurguluyor. Ancak Ahmedinecat'ın nükleer silahları kullanarak ilahi zamanlamayı hızlandırmayı amaçladığını ileri süren Newell, İran Cumhurbaşkanı'nın, "Devrimin amacı 12. İmam'ın dönmesini için gereken yolu hazırlamaktır" şeklindeki sözlerini hatırlatıyor. [69]

Rafia Zakaria da "Tanıdık 'Öteki', Şeriati, Foucault ve Şii İslamcılığın Talebinin Kodlarını Çözmek" başlıklı, içeriği de başlığı kadar ilginç çalışmasında, Şeriati ile ünlü post-modernist düşünür Michael Foucault'un düşünceleri arasındaki benzerliklere dikkat çeker. İddia edildiği gibi - her iki düşünür tarafından temsil edildiği şekliyle - Şii

İslamcılığı ile Batılı seküler ve solcu post-modernist düşüncenin felsefi alanda birbirine zıt olmadığını savlar. Böylelikle, Roxanne Euben'ın "Enemy in the Mirror: Islamic Fundamentalism and the Limits of Modern Rationalism- Aynadaki Düşman: İslam Fundamentalizmi ve Modern Rasyonalizmin Sınırları" kitabında ileri sürdüğü, Seyyid Kutup düşüncesi ile modern rasyonalizmin Batılı karşıtları arasındaki benzerliğe de atıfta bulunarak, İslamcılık ile Batılı siyasi düşünce arasındaki yakın ilişkiye dikkat çeker.

Dolayısıyla yaygın kanının aksine aslında "biz ve onlar" karşı karşıya değildir ancak İslamcılar "fanatik deliler" olarak nitelendikçe bu gerçek anlaşılamamaktadır. Şeriati'nin, "yeniden ambalajladığı" Şii İslam'da, Janet Afary ve Kevin Anderson'un "Foucault and the Iranian Revolution - Foucault ve İran Devrimi" adlı kitaplarında belirttikleri gibi, "Batılı post-modern düşünce; özellikle kolonyalizmin post-modern eleştirileri ile post-modernizmin kurumsallaşmış kontrol mekanizmalarına karşı hassasiyeti, İslamcı tezle kaynaştırılmış ve ortaya çıkan Şii İslam'ın kesinlikle gelenek karşıtı versiyonu - hem dini meşruiyete hem de anti-emperyalist duyarlılığa sahip - mobilize güce olur vermiştir."

Zakaria'ya göre, Foucault'un çalışmaları, modernitenin Aydınlanma'dan sonra yürürlüğe koyduğu kontrol mekanizmalarının post modernizm tarafından yeniden yapılandırılmasının (deconstruction) örnek bir modeli haline gelmiştir. Foucault kendini, haklara dayalı liberalizmin aslında toplumu kontrol etmek için nasıl etkili mekanizmalar ürettiğini deşifre etmeye adamıştır. Mesela, ünlü kitabı "Madness and Civilization-Delilik ve Medeniyet", delilik kavramının bilimsel araştırmalara konu olmasıyla, rasyonalizmin metotlarının ve uzman görüşünün birleşerek hastanın öz bilincini yok ettiğini savlar. Kavram ve kurumların tarihsel gelişimini sistematik bir şekilde sorgulayan Foucault, mikro sistemlerden oluşan örtülü bir kontrol mekanizmasının var olduğu sonucuna ulaşır. Bu sistemler, uysal bedenler ve itaatkâr ruhlar üretmeye programlanmış bir tür toplumsal makinelerdir. Bu temayı "The Archaeology of Knowledge-Bilginin Arkeolojisi" isimli kitabında daha da geliştirerek neyin ne kadar bilinebilineceğinin ve yaşanabileceğinin de kontrol altında tutulduğunu savlar. Kabaca özetlenirse Foucault, var olan kurumlara ve bilgi sistemlerine karşı - onların örtülü kontrol mekanizmalarını deşifre etmeyi amaçlayan - çok sert bir entelektüel şüpheciliği metot olarak benimsemiştir. Richard Wolin, "Gücün benzersizliğinin, onun kişiliği şekillendirme,

biçimlendirme ve parametrelerini yaratmasında yattığı gerçeğinin derinlemesine ifşasını" Foucault'a borçlu olduğumuzu söylemiştir. [70] Şeriati de, var olan kurumlara karşı benzer bir eleştirel pozisyonu benimsemiştir. Mesela Tahran'da 1970 Ağustos'unda verdiği "Din Dine Karşı" başlıklı konferansında, din tartışmasını inanç ve inançsızlık arasında değil de, "çok tanrılı" kurumsallaşmış din (şirk dini) ile "tek tanrılı"(tevhidi din) radikal din arasında bir mücadele olarak sunması bunun göstergesidir. Böylelikle bütün kurumsallaşmış inançların baskı ve feodalizmin meşrulaştırılması ve insanın körü körüne itaat etmesi için kandırılmasının bir aracı olduğunu savlamaktadır. Şeriati, "Düşmanınız her zaman silahlı, ölümsüz ya da görünür olmayabilir. Bazen o bir sistem, bir duygu, bir düşünce, bir sahiplenme, bir yaşam tarzı, bir çalışma metodu, bir düşünce biçimi, bir çalışma aracı, bir üretim biçimi olabilir" diyerek çok tanrılılığı, sadece baskının somut bir şekli olarak değil aynı zamanda bir tür metafiziksel kontrol olarak tanımlamıştır. Bu kontrol biçimlerinden kaçınmak için kişi psikolojik bağlamda kendinin bilincine vararak işe başlamalı, dış dünyadakileri ve sosyo politik maskeli olanların farkına varabilmek için önce kendi içindeki putları keşfetmelidir.[71]

Şeriati böylelikle, ulema ve dini otoriteler tarafından temsil edilen, var olan İslam'ın eleştirisini amaçlayan bir metot geliştirir; kurumsallaşmış İslam bir kontrol ve baskı yöntemidir, bütün iç ve dış kontrol biçimlerine karşı çıkan radikal ve devrimci İslam tarafından saltanatına son verilmelidir. Zakariya, anti-emperyalizm ve güç dengelerini değiştirmek için ölümün bir araç olarak kullanılmasına (şehitlik gibi) duyulan hayranlık konularında da, iki düşünürün metotlarının büyük benzerlikler gösterdiği kanısındadır. Zakariya; Şeriati'nin metodunun Foucault ile aynı metodolojik amaçlara sahip olduğunu iddia etmenin teorik bir zorlama olabileceğini belirtmekle birlikte, Foucault'un modern rasyonalitenin baskıcı veçhelerini yeniden yapılandırması ile Şeriati'nin Şii İslamcılığı - var olan kurumsallaşmayı eleştiren bir proje olarak - yeniden formüle etmesinin önemli bir benzerlik olduğunu vurguluyor. Üstelik Foucault Şiiliğe karşı derin bir hayranlık duymuştur. Çünkü, bir baskı metodu olarak modern kurumlar tarafından benliğin hapsedilmesi ve bilginin kolonize edilmesinden duyduğu üzüntünün etkisiyle, modernite tarafından dokunulmamış bir çeşit siyasi ve ruhani bir özgünlük, bir benlik, güç ilişkisi, keşfetme peşindedir. Şeriati de benzer şekilde, kolonyalizmin ve emperyalizmin tahrip ediciliğine

duyduğu kızgınlıkla; o günün İran'ında gördüğü baskıcı ve hareketsiz güç ilişkilerini zamanla yok edecek yenilenmiş bir İslami siyasi ruh arayışındadır. [72]

Notlar

1* J.Pjoom, Yadnameh-e Ostad Muhammed Taqi Shariati Mazinani, Qum, Nashr-e Khoram, ss 53–371 alıntılayan Ali Rahnema, Pioneers of Islamic Revival, "Ali Shariati, Teacher, Preacher, Rebel", 2005, s 208–9; Ali Şeraiti Üzerine (Bir Oturum)Katılanlar, Mehmet Çağlar, İbrahim Kozak, Mustafa Tahir, Bir Yayıncılık, İstanbul, 1984, yeniden yayınlayan www.aliseriati.com

2* Ali Rahnema, An Islamic Utopian, 1988 kitap eleştirisi Nathan Coombs "Ali Shari'ati:between Marx and the Infinite", culturewars. org. uk

3* Ali Şeriati, Toplu Eserleri, (Daftar-e Tadvin va Tanzim-e Majmo'e Asar-e Mo'aleme Shaheed Doctor Ali Sharaiti, Cilt 33, Bölüm 1, s–6–8, alıntılayan Rahnema age, s 210

4* Şeriati TE, c33, b1,s 7, alıntılayan Rahnema, s 211; Ali Şeriati Üzerine (Bir Oturum)

5* Şeriati TE, cl s 99; TE c 34 s 293; TE 30, p 69;TE c 34,s 295-6 alıntılayan Rahnema s 211-12

6* Şeriati TE, c 2, s 42, Rahnema, s 212

7* Şeriati TE c 3 s 7;Rahnema s 213

8* Şeriati TE c 1, s 146; TE c3, s 112; Nehzat-e Azadi-e İran, 1356, s 175, Rahnema s 214

9* Şeriati TE, c 2, ss 117–28; TE c26, ss 600–62 alıntılayan Rahnema s 214–6. Bu çerçevede, Şeriati'nin düşüncelerinin Weimar Cumhuriyeti'ndeki düşünce özgürlüğünün Hitler rejimi ile sonuçlanmasından büyük düş kırıklığına uğrayarak elit demokrasisini savunan Yahudi düşünür Levi Strauss ve tilmizleri (çoğunluğunu neo-con'ların oluşturduğu) ile benzerlik göstermesi ilginçtir. Şeriati de ilerleyen yıllarda - aynı Seyyid Kutup ve Strauss gibi - "elit öncüler" fikrini benimseyecektir.

10* Rahnema, s 218

11* Şeriati Üzerine (Bir Oturum), katılımcı Mustafa Tahir'in görüşleri

12* Şeriati TE cl, s 100, Rahnema, s 218. Kutup'un da ABD'de benzer duygular yaşamış olması ilginçtir. (Bkz. Çağlayan, Müslüman Kardeşler'den... ss 216–20)

13* Şeriati, TE c 34, s 60,Rahnema, s 218

14* Şeriati, TE c20, ss 336–9, Rahnema, ss 218–9

15* Şeriati TE, c 4, ss 73–339; TE cl ss 164–245; TE c 20, s 338, Rahnema, s 219

16* Şeriati TE c 4, ss 41–155; TE c2 0, s 280–338; TE 30, s 4, Rahnema, s 219

17* Şeriati TE cl, s 165, Rahnema, s220

18* Şeriati TE c13, ss 315–335; TE cl, s 13–100; TE c 4, ss 405-7, Rahnema s 220–21

19* Kutup ile Şeriati'nin Carrel'e ilişkin farklı yaklaşımları dikkat çekicidir. Kutup'a göre Carrel, Batı toplumunun -Kutup modern cahiliyye olarak

nitelemektedir- en güçlü ve entelektüel sözcülerinden birisidir. Kutup "Geleceğin Dini İslam" kitabında, Carrel' in "Bilinmeyen İnsan" ı hakkında şöyle der, "(Carrel) Bu kitapta insanlığın en önemli özelliklerini katlettiğinden dolayı yürürlükteki materyalist uygarlığa karşı çıkmaktadır. Doğa kanunlarının çiğnenmesinin -ki (doğa) bunu yapanları karşılıksız bırakmaz- insan cinsini tehdit eden tehlikelerini çığlık çığlığa haber vermektedir."Bu kitaptan geniş alıntılar yapan Kutup, Carrel'in Batı toplumunun sorunları konusundaki teşhislerine katılmakla birlikte çözüm konusunda ondan ayrılır. Kutup'a göre, Batılı düşünürler, seküler toplumun kısıtlamaları nedeniyle sorunlara geçerli çözümler geliştirememekte, cahili sorunlarına cahili cevaplar vermektedirler. Kutsal rehbere dönmek yerine, Batı kendi yok oluşunu hazırlamaktadır. (Bkz. Alexis Carrel, Man the Unknown, 1939, ss 11–12, alıntılayan Seyyid Kutup, İstikbal İslam'ındır, Özgün Yayıncılık, 1996, ss 62–63. Ayrıca Luke Loboda, "The Thought of Sayyid Qutb: Radical Islam's Philosophical Foundations", Statesmanship Thesis, ashbrook.org; Çağlayan, Müslüman Kardeşler'den ss 283–90)

20* Şeriati TE, c 4, s 420; TE c 13, s 327; TE c 24, s 119, 314,327; TE c 25, s 226; TE c 8,s 5–10, Rahnema, s 220–22

21* Şeriati TE, c 5, s 87, Rahnema s 223–24

22* Rahnema, A.Shakeri özel mülakat, Paris, 1992, s 224

23* Şeriati TE, c13, ss 473–535, Rahnema, s 227

24* Şeriati TE, c33, b2, s1262, Rahnema s 227

25* Ali Şeriati Üzerine (Bir Oturum)

26* Şeriati TE, c 7, ss 1–14, Rahnema, s 229

27* Şeraiti TE, c30, ss 27–60, 513–4; c10, s 79;c1 6, s 15, Rahnema, s 230–1

28* Şeriati TE, c30, ss 24–95;TE, c 16,s 41, Rahnema, s 231–2

29* Şeriati TE, c7, ss23–8, 116; M.A Ensari, Defa'az Eslam ve Ruhaniyat, Pasokh be Doctor Ali Shariyati, Qum, 1351, Rahnema s 232-3

30* Amal Hamada," Paving the Way for a Revolution" , IslamOnline_net

31* Ali Şeraiti Üzerine (Bir Oturum)

32* Şeriati TE, c 27 s 258, TE c 22 s 180–82; TE c 9 Giriş, N.Mirzazadeh, özel mülakat, Paris, 1992, Rahnema, ss 233–7

33* Ali Şeraiti Üzerine (Bir Oturum)

34* Şeriati TE, c 2 ss 16–28, Rahnema ss 238–40

35* Şeriati TE, c 2, ss 42-118,165; TE c 10, ss 78-80, Rahnema, ss 240-2

36* Reza Khojasteh Rahimi, "Abdülkerim Suruş ile Ali Şeriati üzerine konuşma – II" (Çeviri:Ayhan Yıldırım) kaynak www.timeturk.com, yeniden yayınlayan www.aliseriati.com

37* Ali Şeriati Üzerine (Bir Oturum)

38* Adem Özköse, "Eşi Ali Şeriati'yi ve İran'ı Anlattı", Gerçek Hayat Dergisi yeniden yayınlayan ww.aliseriati.com

* 39Rahnema, s.244

40* Saban Ali Lamui', Hikayethay-i ez Zindigiy-i Doktor Sheriati, Kalem yay. Tahran, H. ª. 1377./ M.1998, s.331, yeniden yayınlayan, www.aliseriati.

com
41* Wilhelm Dietl, Holy War, 1983, s 45 alıntılayan redmoonrising.com
42* Ervand Abrahamian, İran Between Two Revolutions, 1982 alıntılayan Abbas Manoochehri "Critical Religious Reason, Ali Shari'ati on Religion, Philosophy", polylog.com
43* Fazlur Rahman, Islam and Modernity, 1982, s109 alıntılayan Manoochehri
44* Şeraiti TE 16, s 30, Manoochehri
45* TE, c25 s23, Manoochehri
46* TE, c 1980, s 35.Şeriati, Manoochehri'ye göre makineleşme ile ilgili bu görüşlerinde Herbert Marcuse'den fazlasıyla etkilenmiştir
47* Age s 29–40, Manoochehri
48* TE, c1979, s11, Manoochehri
49* TE,c32, s 16, Manoochehri
50* Age s 85–90, Manoochehri
51* Celal Ali Ahmed, Batılılaşma Hastalığı; Yöneliş Yayınları, İstanbul, 2000;Ali Şeriati, Ali Şiası Safevi Şiası, İstanbul, 1992; Alev Erkilet Başer, Ortadoğu'da Modernleşme ve İslami Hareketler, , İstanbul, 1999; s. 338; Serpil Üşür, Din Siyaset Devrim, s. 73; Richard Yann; "Contenporary Shi'i Tought"; Roots of Revolution; (der) N. R. Keddie; Yale University Press; 1981; s. 217; Ali Şeriati, Dinler Tarihi, İstanbul; s. 9, 11; alıntılayan Bülent Şahin "Ali Şeriati, Kazanımın Ve Gelişimin Öğretmeni -I" shariati.com
52* Ali Şeriati, "Biz ve İkbal ,İstanbul, 1985, s.54; Şeriati, İslamBilim-1, İstanbul, s. 223–232 alıntılayan Şahin age.
53* Sever Işık," Cemaleddin Afgani ve Ali Şeriati", www.aliseriati.com
54* Ali Şeriati, "Ne Yapmalı?", İstanbul, 1986; s. 83–84 alıntılayan Şahin age
55* Şeriati, İslamBilim–1, s. 453–481, Şahin age.
56* Dünyada Ali Şeriati, Ekin yayınları, İstanbul, 1998, s. 350–355 alıntılayan Şahin age
57* Ali Şeriati, İslamBilim–2, Nehir yayınları, İstanbul alıntılayan Şahin
58* Ali Şeriati, "Aydınların Yanılgısı", www.aliseriati.com
59* Ali Şeriati, Man And Islam, Islamic Publications International, (2006) alıntılayan Dragos Stoica," Ali Shari'ati and the Iranian revolutionary theology- Ali Şeriati ve İran devrimci teolojisi", konferans bildirisi, 2008 MPSA (American Political Scientists Association) Yıllık Toplantısı, Chicago, 3-6 Nisan
60* Stoica age,
61* Lawrence Reza Ershaghi, "The forgotten revolutionary Ali Shariati", 24 Şubat 2003, The Iranian
62* Özköse, "Eşi Ali Şeriati'yi ve İran'ı Anlattı
63* Rahnema, ss 242–5
64* Turgay Evren," Ali Şeriati Yaşasaydı?", www.aliseriati.com
65* Rahimi, "Abdülkerim Suruş ile Ali Şeriati üzerine konuşma – II"
66* Mustafa Özcan, "Hüdaperest Sosyalistler", Yeni Asya Gazetesi, 19 Nisan 2008

67* Özköse, age

68* Ali Şeriati Üzerine (Bir Oturum), katılımcı İbrahim Kozak'ın görüşleri

69* Waller R. Newell, "Why Is Ahmadinejad Smiling? The intellectual sources of his apocalyptic vision", The Weekly Standard, 16.10.2006, http://www.weeklystandard.com

70* Richard Wolin, "Foucault the Neo-Humanist" The Chronicle Review c53. s 2 B12 alıntılayan Rafia Zakaria,"The Familiar 'other': Shariati, Foucault and decoding the appeal of Shia Islamism", konferans bildirisi, American Political Scientists Association yıllık toplantısı, Eylül 2007, Chicago Illinois; Zakaria'nın atıfta bulunduğu kitaplar, Roxanne Euben, "Enemy in the Mirror: Islamic Fundamentalism and the Limits of Modern Rationalism, Princeton University Press, 1999; Janet Afary ve Kevin Anderson "Foucault and the Iranian Revolution, The University of Chicago Press, 2005

71* Ali Şeriati, "Religion v Religion", ABC International Group Inc. (2000) alıntılayan Zakariya age

72* Zakaria, The Familiar 'other"

YEDİNCİ BÖLÜM

"Kayıp İmam" Ayetullah Humeyni

İran İslam Devrimi'ne giden yolun taşları Şeriati tarafından döşenmiş ise, meşalesi de Ayetullah Humeyni tarafından yakılmıştır. Şimdi Humeyni'nin devrim liderliğine uzanan hayat hikâyesi ile birlikte, devrimin evrelerini de yine çeşitli iddiaları karşılaştırarak ele alacağız.

Ünlü Amerikan Time Dergisi tarafından sadece 1979'da "Yılın Adamı" seçilmekle kalmayıp, iki kez daha kapak yapılan ve 20. yüzyılın en etkili 100 kişisi arasına katılan Ayetullah Ruhullah Musavi Humeyni (24 Eylül 1902 ya da 1903 - Haziran 1989), ilk İslam devriminin lideri olarak etkisini 21. yüzyılda da sürdürüyor. Yazar Milton Viorst Time'de, Humeyni'nin mirası olan İslam devriminin - Sovyet devriminin komünist kuşaklara gösterdiği gibi - inançlı Müslümanlara, Batı sisteminin tek model olmadığını gösterdiğini yazmıştır. Bu çerçevede Batı emperyalizminin, aşağıladığı Müslümanlar için çizdiği kadere güçlü seküler devletler kurarak karşı çıkan iki yüzyıldaşından, Kemal Atatürk ve Abdül Nasır'dan ayrılmaktadır. [1]

Muğlâk bir hayat hikâyesi

Pek çok İslamcı lider gibi onun da, mitlerle gerçeklerin iç içe geçtiği, hayatı bir sis perdesi ile kaplıdır. O denli ki, aslında ona atfedilen

yaşam öyküsünün tamamen uydurma olduğu ve Humeyni'nin Hintli bir anneden ve İngiliz bir babadan doğduğu dahi ileri sürülüyor.[2] "Humeyni" isimli kitabında İranlı gazeteci Baker Moin, Ayetullah'ın hayatına ilişkin çeşitli iddiaların siyasi nedenlerden kaynaklandığını belirtmekle birlikte, yine de gerçek verilere ulaşmanın güçlüğüne dikkat çeker.[3] Humeyni'nin geçmişi hakkında genel kabul gören bilgileri çeşitli kaynaklardan aktarırken, İran devriminin gelişimini de inceleyeceğiz.

Humeyni, İran, Anayasa Devrimi öncesinin karmaşasını yaşarken İsfahan'ın 200 km kuzeybatısında 2000 nüfuslu Humeyn isimli küçük bir kasabada doğar. Burası, Zagros dağlarına yakın ticaret yolları üzerinde ve verimli topraklarla çevrili zengin bir yerleşim merkezidir. Enerjik ve son derece karizmatik bir çocuk olan Ruhullah, bu kasabanın sokaklarında oynayarak büyüyecektir. Kasabanın varlıklı kesimine mensup ailesinin, Hz. Muhammed'in soyundan geldiği ileri sürülmektedir. Dedeleri ve babası Şii ulemasındandır. Aile 18. yüzyıl'da Hindistan'a göç etmiş, dedesinin babası Seyyid Ahmet Musavi Hindu orada doğmuş, daha sonra Humeyn kasabasına yerleşmişlerdir. Babası Mustafa Musavi, Humeyni 5 aylıkken bir kavgada öldürülür. Bazı tarihçilere göre, bunun nedeni bir kan davasıdır. Ağabeyi Murtaza 1988'de basılan anılarında, babasının feodal ağalara karşı verdiği mücadele nedeniyle öldürüldüğünü yazacaktır. Her halükarda, annesi Ruhullah'ı dadısına bırakıp Tahran'a giderek 3 yıl süren bir mücadelenin sonunda eşinin katillerinden birisinin asılmasını sağlamıştır. Ruhullah, 16 yaşındayken annesi ve onu büyüten halasını da bir kolera salgınında kaybedecektir.

Dini eğitimine Kuran okumayı öğrendiği bir medresede 6 yaşındayken başlar. Bir yıl sonra, İran eğitim sistemini modernize etme amacı ile kasabada kurulan devlet okuluna devam ederek matematik, coğrafya ve fen bilimleri öğrenecektir. Evde de ona, akrabaları hocalık yaparak Arapça gramer ve kaligrafi öğreteceklerdir. [4]

Şeyh Ayetullah Yezdi ile tanışıyor

1920'de, aile geleneğini sürdürüp din öğrenimine devam etmek için çocukluğunun geçtiği kasabayı geride bırakırken ciddi ve kararlı bir genç adamdır. Bunun dışında o yıllardaki duygu ve düşüncelerine ilişkin bir bilgi yoktur. Necef'e gitmek istemektedir ama 1. Dünya Savaşı sonunda Osmanlı İmparatorluğunun parçalanmasıyla bu kutsal kent büyük bir karmaşa içersindedir. Şeyh Ayetullah Abdulkerim

Hairî-i Yezdi'nin yönettiği Arak'taki bir medreseye gider. Önemli bir Merci-i Taklid olan Yezdi, pek çok din adamının Anayasa Devrimi'nin savunuculuğunu yaptığı yıllarda, din adamlarının siyasete karışmasına kesinlikle karşı çıkmıştır ve son derece gösterişsiz bir hayat sürmektedir. Bu özellikleri, 16 yıl boyunca rehberi olacağı genç Humeyni'yi etkileyecektir, her ne kadar olgunluk döneminde siyasete karışmaması yönündeki öğüdünü gösterişli bir şekilde çiğnese de, hayatı boyunca hocası gibi sade yaşayacaktır. Humeyni, son derece ciddi ve başarılı bir öğrenci olduğu bu medresede, Peygamber sülalesinden geldiği için siyah türban takmakta ve Seyyid Ruhullah Musavi Humeyni olarak çağrılmaktadır. 1925'te soyadı kanunu çıktıktan sonra resmi kimliğindeki ismi ise, Ruhullah Mustafavi olacaktır.

Necef uleması Kum'a yerleşiyor

Humeyni,1922 yazında Kum kentine taşınan Yezdi'nin davetini kabul ederek onu izler.1920'de İngilizlerin ayaklanan Şii ulemayı Necef'ten sürmesi ile birlikte, 8. İmam Rıza'nın kız kardeşi Fatima'nın mezarı nedeniyle kutsal kabul edilen, Kum kenti yeni bir canlanma yaşamaktadır. Yezdi'nin Kum'a gelişi o denli önemlidir ki, Ahmet Şah bunu kutlamak için özel olarak ziyaretine gitmiştir. Yezdi, Kum'da yeni bir dini merkezin kurumlarını oluşturmaya girişir. Ancak Moin'e göre, iktidara gelen Rıza Şah ile Kum kentinin uleması arasında, ulemanın karşı çıkması üzerine Atatürk gibi bir cumhuriyet ilan etmekten vazgeçmesi ile başlayan balayı dönemi, Şah'ın seküler reformları yürürlüğe koyması ile sona erecektir. Erkekler için Batılı tarzda giyinmek zorunlu hale getirildiğinden, din adamları ancak özel izin alarak geleneksel giysileri ile dolaşabilmektedirler. Fakat henüz kadınlar için yasa çıkmamıştır. 21 Mart 1928'de, Kum'daki Fatima türbesini ziyaret ederken, kraliçenin peçesini ve örtüsünü açması kendisine büyük tepki gösterilmesine neden olur. Özellikle o sırada türbede bulunan Ayetullah Bakfi, kraliçeyi sert bir şekilde suçlar ve halkı gösteriler yapmaya teşvik eder. Bunun üzerine Şah, askeri birlikleri ile türbeyi basar, içeriye çizmeleri ile girerek Bakfi'yi kamçısı ile döver. Yezdi'nin müdahalesi ile hayatı bağışlanır ve Tahran yakınlarında Rey kentine gönderilir. Burada Yezdi'nin, içlerinde Humeyni'nin de olduğu, öğrencileri tarafından sık sık ziyaret edilecektir.[5]

Ervand Abrahamian ise "Humeynizm" isimli kitabında, Yezdi yönetimindeki Kum'un, Rıza Şah'ın siyasete karışmayan mollaları ödül-

lendirme amacıyla buranın bir dini merkez olması için verdiği desteğe karşılık olarak, seküler reformlar karşısında sessizliğini koruduğunu ve ileri sürüldüğü gibi bir isyan merkezi olmadığını belirtir. Şah Yezdi'yi, komünist, cumhuriyetçi ve diğer radikal fikirleri bastırabilmek için desteklemiştir.[6]

Humeyni'nin Kum yılları

Humeyni'nin Kum'da kaldığı medresesinin adı "Dar-ül Şifa-Evi"dir. Bu hastaneden bozma medresede koşullar son derece ilkeldir. Humeyni'nin, retorik ve şiir hocası Muhammed Şahi onu farklı bir konu ile tanıştırır. Bu, Darwin'in Evrim Teorisi'dir. Şahi, Darwin'i eleştiren mollalardan birisidir ve "Darwin Felsefesinin Eleştirisi" isimli kitabı Humeyni tarafından büyük bir dikkatle okunacaktır. 1929 da, bir din adamının kızı olan Betül ile evlenir. Bazı kaynaklara göre ise eşinin adı Kesire ya da Hatice'dir. Bu, yakın çevresinin aksi yönde ifadelerine karşın birden fazla evlilik yaptığı iddiasının ortaya atılmasına neden olur. Humeyni birden çok kadınla evliliğe karşı çıkmıştır ama hayatının farklı dönemlerinde başka evlilikler yapmış olması da olasıdır. Bazı kaynaklara göre 7, bazılarına göre 6 çocuğu olmuştur.

1930'larda hadis, ahlak ve mistizm konularındaki yorumları basılmaya başlar. Felsefe ve mistizmle de yakından ilgilidir. Mistizmin önemli uzmanlarından Mirza Muhammed Ali Şahabadi ile 6 yıl boyunca çalışır. Mistizim, Allah ile kul arasında doğrudan bir bağ kurduğu için, ulemayı işlevsiz hale getirdiğinden ulemanın sıcak bakmadığı bir konudur. Hocası ile hazırladığı ortaçağ filozoflarına ilişkin ders notları devrimden sonra basılacaktır. Humeyni bu dönemde, daha sonra bir divanda toplayacağı mistik şiirler de yazar. Bunlardan birisinde Hallacı Mansur'u övecektir. Bazı şiirlerini "Hindu" adıyla imzalaması, SAVAK'ın daha sonra aslında onun bir Hintli olduğunu iddia etmesine yol açacaktır.

Bu yıllarda Muhsin Faiz isimli hocası ile insanı ve bir çeşit İslam varoluşçuluğunu çalışır. Aristo ve Plato'dan etkilenir. İslam Cumhuriyeti modelini, Plato'nun ideal devlet kavramından esinlenerek oluşturduğu ileri sürülür. Bu modelde, filozof kral din adamı ile yer değiştirmiştir. Humeyni'nin mistizme olan ilgisi daha sonraki siyaset anlayışını da belirleyecektir. Her ikisi de, yetkin güce ve gerçeklere sadece seçilmiş birkaç kişinin - kitlelerle paylaşılması tehlikeli olduğu için - sahip olması gerektiği yolundaki inanca dayalıdır. Menkul fıkıh

ve usul derslerini ise, Yezdi'nin yanı sıra Ayetullah Kaşani'den alır. Fıkıh ve usul derslerinde çok başarılı olarak kısa zamanda Müçtehit derecesine ulaşacaktır. İslami eğitimini tamamladıktan sonra hocalık yapmaya başlar. Aralarında ileride İslam Cumhuriyeti'nin kadrolarını oluşturacak kişilerin de (Murtaza Motahari gibi) bulunduğu öğrencilerine, siyasi felsefe, İslam tarihi, ahlak öğretir. Yezdi'nin 1937'deki ölümünden sonra, felsefe, tehzibi nefs ve ahlak derslerinde Kum'un ünlü ulemasından biri olmuştur, daha sonra fıkıh ve usul derslerinde de ün kazanarak "Ayetullahi'l-Uzma"sıfatını alır. [7]

Humeyni ve siyaset

Humeyni'nin 1962 öncesinde siyasete ne ölçüde karıştığı konusunda da farklı öyküler anlatılmaktadır. Bunları bazı tekrarları göze alarak değinelim. Humeyni'yi 1951'den itibaren izleyen Time muhabiri James Bell'e göre, Kum'daki Fevziye medresesindeki hocalığı döneminde, mollaların Hz. Muhammed gibi siyaset ile ilgilenmesi gerektiği yolunda dersler vermiştir. Humeyni'nin ahlak dersleri de aslında İslami bakış açısıyla siyasal bilimlerdir. Farklı öğretim metodu popüler bir hoca olmasına yol açmıştır. Eski öğrencilerinden Ayetullah Muhammed Cevad Behoner'e göre, "Ders bittikten sonra asıl tartışma başlar ve saatlerce sürerdi. Ona karşı çıkmazsanız asla memnun olmazdı. Meraklı olmanızı, araştırmanızı, sorgulamanızı ve tartışmanızı isterdi... İslam dininin ve İran'ın Doğu ve Batı kolonyalizminden bağımsız olması gerektiğini, mollaların sadece İran'a karşı değil, insanların aç ve baskı altında oldukları her yerden sorumlu olduklarım söylerdi. Böylece İslam Cumhuriyeti'nin elitini oluşturan 1200 dini lider yetiştirdi."

1941'de Rıza Şah'ın, Atatürk tipi reformları ile Kum kentine baskısı sonucu Fevziye Medresesindeki öğrencilerin sayısı birkaç binden 500'e düşünce, Yezdi'nin 1937'deki ölümü ile yerine geçen Ayetullah Brucerdi'ye, Şah'a açıkça muhalefet etmesi çağrısında bulunur. Ancak reddedilince düş kırıklığına uğrayarak, Brucerdi'yi yılda sadece bir kez o da zorunlu olduğu için ziyaret eder. Şah'ın İngilizler ve Sovyetler tarafından tahttan indirilmesinden sonra, Pehlevi hanedanını ulemaya karşı düşmanca tavrından dolayı eleştiren bir eser yayınlar. 1944'te yeni Şah Muhammed Rıza Pehlevi medreseye geldiğinde ayağa kalkmayı reddeden tek din adamıdır. Musaddık'ın laikliğinden rahatsız olsa da, 1951'de başbakan olduğunda anti kolonyal tutumunu ve Şah'a karşı muhalefetini memnuniyetle karşılayacaktır. Fakat, Ayetullah Kaşani'ye

karşı daha çok sempatisi vardır. Musaddık'a karşı tavır alıp, Şah'ın yeniden tahta çıkmasına yardım etmesinden sonra bile yakınlığı sürecektir. İkisi arasındaki bağlantılardan birisi de İslam Fedaileri örgütüdür. Humeyni Şah karşıtlığı, mistik ancak eylemci kişiliği, taraftarlarının giderek artması nedeni ile geleneksel ulema sınıfının kuşkusunu çekmektedir. Kasım 1962'de, hükümet mahkemelerde Kuran dışında bir kutsal kitap üzerine de yemin edilebileceği kararı aldığında, genel grev çağrısı yapar ve kararı geri aldırır. Bu ilk siyasi başarısıdır.[8]

Abrahamian'ın "Humeynizm" isimli kitabına göre ise, Brucerdi genç Şah Muhammed Rıza ile bir sözlü anlaşma yapar. Brucerdi ulemanın politikaya karışmasını engelleyerek monarşiyi destekleyecek, Şah da babasının seküler reformlarını yumuşatacaktır. 1940'lı yılların ortalarında, saray ile yakın ilişkiler sürdüren Brucerdi, İran'ın en yüksek Merci-i Taklid' i ilan edilir. Bu, 19. yüzyıldan beri hiçbir din adamına verilmeyen bir unvandır. Böylece muhalif din adamlarının ifadesiyle, Brucerdi liderliğinde kurumsallaşan ulema, Pehlevi rejiminin dayandığı sütunlardan birisini oluşturacaktır. Humeyni'nin Brucerdi ile yakın ilişkisi vardır. Özellikle kızının Brucerdi ailesine gelin gitmesiyle, bu ilişki daha da yakınlaşacaktır. Hocasının medresede asistanlığını yapmakta, sekreterliğini yürütmekte ve gizli mesajlarını Şah'a ulaştırmaktadır. Brucerdi siyasi konular da dâhil olmak üzere, her konuda Humeyni'nin görüşünü almaktadır. Bu dönemdeki yakın çevresinin ifadesine göre, Humeyni siyasetten uzak durmakta hocalık konusuna ağırlık vermektedir, Brucerdi ile arasında pek çok konuda görüş ayrılığı olmasına karşın susmaktadır.

Ancak 1943'te imzasız olarak yayınladığı "Keşf ül Esrar-Keşfedilen Sırlar" isimli eserinde, Vahhabizme karşılık Şiiliği savunma maskesi altında, laiklere sert eleştiriler yönelterek siyaset yapacaktır. Eleştirdiği kişiler arasında Rıza Şah ve daha sonra Humeyni ile yakın bağlantısı olduğu ileri sürülen İslam Fedaileri örgütü tarafından öldürülecek olan, ünlü seküler düşünür Ahmet Kasravi de vardır. Zaten Humeyni'nin kitabı Kasravi'nin destekçisi bir din adamı olan Ali Akbar Hekimzade tarafından yazılan ve Şii mitlerinin otantikliğini sorgulayan, "Asrar e Hazar Saleh: Bin Yıllık Esrar" isimli kitabına bir cevap olarak yazılmıştır. Humeyni sırf bu kitaba bir cevap yazabilmek için 2 ay hocalık görevinden izin aldığını söylemiştir. Bu çıkış dışında Humeyni, Ayetullah Kaşani'nin Brucerdi'ye karşı çıkarak Musaddık'ın yanında aktif siyasete katıldığı petrol krizinin en alevli günlerinde bile, siyasetten

uzak durur. Bir öğrencisinin ifadesine göre, Başbakan Musaddık'ın rejim ve emperyalizm karşıtı söylemi, Humeyni'ye hiçbir zaman inandırıcı gelmemiştir. Ülkenin büyük sarsıntılar geçirdiği 1950'li yılları Fevziye medresesinde hocalık yaparak, Brucerdi'ye Kum'daki dini kurumları yönetmede yardım ederek ve "Tovzih el Masah-el: Açıklanan Sorular" isimli eserini yazarak geçirir. Humeyni'nin kural olduğu üzere üst düzey din adamlığını kanıtlayan bu eser, 1961'de Necef'te Arapça olarak basılır. Humeyni ancak Brucerdi'nin ölümünden sonra ve Şah'ın "Beyaz Devrim" adı verilen reformlarına tepki olarak 1962-63 yıllarında siyasete karışır.[9]

Humeyni'nin hayatım konu alan İran yapımı "Ruhullah" belgeselinde, Kum'daki hocalarının pek çoğunun Anayasa Devrimi'nde yer alan kişiler olmaları nedeniyle, Humeyni'nin o yıllarda ciddi bir siyasi birikime sahip olduğu ve sık sık Tahran'a giderek parlamentonun oturumlarını izlediği belirtilir. Yanı sıra, 1920 isyanı sonrasında İngilizler tarafından Necef'ten sürülerek Kum'a gelen ulemanın fikirlerinden de etkilenmiştir. "Rıza Şah, Atatürk gibi İslam'ı toplumdan tecrit etmeye ve dini siyasetten ayırmaya çalışmaktadır." Humeyni'nin buna şiddetle karşı çıktığı eseri "Keşf ül Esrar-Keşfedilen Sırlar" gizlice basılıp dağıtılmıştır. (Bu çerçevede, Humeyni'nin o yıllarda siyasi bir örgütlülük içersinde olduğu ancak bunu gizlediği anlaşılmaktadır. S.Ç.) Brucerdi'nin Kum'daki dini kuruluşların başına geçmesinden sonra da, Humeyni Brucerdi'ye çok yakındır ve danışmanlığını yapmaktadır. Bu kuruluşlara ve Brucerdi'ye herhangi bir zarar vermemek için açıktan bir siyasi faaliyet yürütmemiştir. Ama bu sırada, ileride Şah'a karşı bir hareket başlattığında etrafında toplanacak olan, 1000'i aşkın öğrenci yetiştirmiştir. Belgesele göre, Humeyni 1950'li yıllarda İran'ı saran komünist akıma karşı da mücadele vermiştir. Tahta geçirildiğinde ulema ile uzlaşma yoluna giden Muhammed Rıza Şah, daha sonraki yıllarda farklı bir tavır alacaktır. İran anayasasını değiştirir ve İran'ın işleyişi din kurumlarına göre değil, anayasa kurallarına göre düzenlenir. Bu Şah ile ulema arasında çok büyük bir sorun yaratır. Humeyni bir heyetle birlikte dönemin başbakanı ile görüşerek ulemanın rahatsızlığını bildirir, Şah henüz iktidarını sağlamlaştırmadığı için geri adım atar.[10]

"Şah ve Ayetullah" kitabının yazarı Feridun Hoveyda'ya göre, Humeyni'nin siyasi fikirleri üzerinde Navap Safavi ve Kaşani etkili olurlar. 1937'de Humeyni Hac için Mekke'ye gider ve dönüşte Necef'e uğrar. Burada Navap Safavi ile tanışır. İslam düşmanlarının öldürülmesini

savunan karizmatik genç bir fanatik olan Safavi daha kendi örgütünü kurmamıştır ve Mısır Müslüman Kardeşler Örgütü ile bağlantıları vardır. O günlerde Naziler bölgede aktiftir ve anti-kolonyalist Raşid Ali Keylani hareketine yardım etmektedirler. Humeyni'nin Necef ziyareti, onun Rıza Şah'ın anti-İslami reformlarına karşı savaşma kararlılığını pekiştirir.

1941'de müttefikler İran'ı işgal ettiklerinde Humeyni, Pehlevi rejiminin sona ermesi için beraberinde bir grup molla ile Tahran'a giderek destek arar ama başaramaz, bunun üzerine 1942'de (Abrahamian'a göre 1943 S.Ç.) "Keşf ül Esrar- Keşfedilen Sırlar" isimli kitabını yazar, özellikle Ahmet Kasravi'yi hedef almaktadır. Safavi, Humeyni gibi üst düzeyde bir din adamının bu eleştirilerini Kasravi'yi öldürmek için bir izin olarak yorumlar ve kurduğu terör örgütü Fedayen-i İslam (İslam Fedaileri) militanlarına yazarı öldürmeleri için emir verir. Kasravi, 1945'te bıçaklanarak öldürülür.[11] Humeyni bu sırada Brucerdi'nin yakın çevresindedir ve her türlü hizmetine koşarak takdirini kazanmıştır. Kasravi'nin katilinin affını sağlamak amacıyla, Şah'a kendisinin de içinde bulunduğu bir heyet gönderilmesi için Brucerdi'yi ikna eder. Ulema ile ilişkilerini düzeltmeye çalışan Şah, Brucerdi'nin isteğini kabul eder fakat büyük bir olasılıkla heyettekilere dikkat etmez. Humeyni, Şah ile ikinci kez Brucerdi'nin Kum'daki Fatima türbesini tamir için yardım isteğini iletmek üzere karşılaşır. Şah bu isteğe de olumlu yanıt verir ama yine heyettekilere ilgi göstermez.Bu Humeyni'nin Şah'a karşı kin duymasına neden olacak ancak Brucerdi ile ilişkisinin bozulmaması için bunu dışa vurmayacaktır. (Humeyni'nin Brucerdi'den Şah'a gizli mesajlar ilettiği yönündeki iddiaların kaynağı bu ziyaretler olabilir. Ne ki, bu konuda da bir açıklık yoktur. S.Ç.) [12]

Humeyni-Kaşani ilişkisi

1940'ların sonunda, Nazilerle bağlantısı nedeni ile müttefiklerce sürgüne gönderilmiş olan Kaşani Kum'a döner. Brucerdi'den çok daha alçak rütbelidir ama bir İslam devletinin gerekli olduğu yolundaki görüşleri Humeyni'ninkilerle uyum göstermektedir. İkisi sık sık bir araya gelirler. Brucerdi bundan rahatsız olur ve Humeyni ile arasına mesafe koyar. Musaddık hükümetinin başa geçmesi ile Brucerdi, mollalara siyasete karışmamaları talimatı verir. Ancak Kaşani buna karşı çıkarak Musaddık'ın Ulusal Cephe hareketine katılır ve Meclis Başkanı seçilir. Humeyni de gizlice Kaşani'ye yardım etmektedir. Kaşani, Musaddık'ın

cumhuriyetçi eğilimlerinin ve Tudeh'in gücünün artmasıyla panikleyerek, Şah ile uzlaşır. Musaddık'ın devrilmesinden sonra hem Brucerdi hem de Kaşani, Şah'a komünist avında yardımcı olacaklardır.[13]

Moin'ın "Humeyni" isimli kitabında bu konuda daha fazla ayrıntı verilmektedir. Kaşani, 1942'de sürülmüş, 1945'te de dönmüştür. İslam Fedaileri ile yakından bağlantılıdır. Humeyni Kaşani'ye büyük hayranlık duymaktadır ve sık sık evini ziyaret ederse de bu, Musaddık yönetimi sırasında peşinden Tahran'a gitmesine yetmez. Çünkü Kum ve Necef'teki elit ulema ile bağlarını koparmak istemez. Ayrıca ulema liderlerinin birliğine de inanmaktadır. [14]

Musaddık döneminde Kaşani ve İslam Fedaileri güç kazanır. Örgüt muhafazakâr ulema ile Şah'ın ilişkisini zayıflatmak istemektedir. Musaddık, ulema ile işbirliğini sürdürmekten yanadır ancak şeriat isteyen İslam Fedaileri'ne de teslim olmak istememektedir. Humeyni de, bu dönemde örgüt ile bağlantı halindedir ama açıkça Brucerdi'ye karşı bir tavır almamıştır. Bu dönemdeki tutumu çok net olmamakla birlikte, Musaddık'a karşı döndüğünde onun tavrını benimseyecek kadar Kaşani'ye yakındır. Devrimden sonra, "Musaddık iyi niyetliydi ancak en büyük hatası zayıf olduğu zaman Şah'tan kurtulmamak oldu," diyecektir. Kaşani, CIA ve İngilizlerin Musaddık'a karşı yaptıkları darbede önemli bir rol oynar. Kalabalıkları Musaddık'a karşı örgütler, bu ulema ile Şah arasında 1960'lara dek bir barış dönemi yaşanmasına neden olacaktır. Mesela, Şah ulemanın Bahaîlikle savaşmasına izin verir. Bahaullah olarak bilinen Mirza Hüseyin Ali Nuri (1817-92) tarafından kurulan Bahailik, İslam'ın sadece bazı yönlerini benimseyen, Şii ulemaya göre sapık bir mezheptir. Bahaullah'ın 12. Kayıp İmam'ın ruhuna sahip olduğunu ileri sürmesi, mezarının ve Bahaîliğin merkezinin Hayfa'da olması, İsrail'in 1948'de kurulmasından sonra bu düşmanlığı daha da arttıran etkenler olmuştur. Humeyni'nin bütün çabalarına karşın Brucerdi, Bahaîlikle savaşma konusunda diğer muhafazakâr ulemaya nazaran çok hevesli olmamıştır. [15]

Humeyni'nin yandaşları onun yavaş yavaş politikaya girişini Hz. Muhammed'inkine benzetirler. Onu model olarak almıştır. Humeyni'ye göre, iki ustası Brucerdi ve Kaşani de Peygamberin iki yönünü yansıtmaktadır. Biri siyasi, diğeri dini liderdir. Yani ikisi de ideal değildir. Humeyni'nin yaşı genç olduğu için o dönemde zaten bir Brucerdi olması mümkün değildir, dini kurumlarla ilişkisini koparmış bir Kaşani olmak da istemez. Ulema, Musaddık'ı deviren darbeden sonra,

Şah'ın yeniden dönüşünden sorumlu tuttukları Kaşani'yi izole etmiştir. Humeyni'nin yakın çevresine naklettiğine göre, bir keresinde Kaşani bir toplantıya geldiğinde kimse ayağa kalkmaz, Humeyni ayağa kalkarak yerini verir. Humeyni'ye göre Kaşani'nin hatası, "Politikayı İslamize etmeye çalışırken İslam'ı politize etmesi" olmuştur.[16] Humeyni aynı konuşmada, o dönemde halkın Kaşani'ye tepkisini göstermek için köpekleri Kaşani kıyafetine soktuklarını söyleyecektir. [17]

Şah,1961-62'de (Kennedy yönetiminin baskısıyla) toprak reformu yapacağını ilan edince, büyük toprak sahipleri Brucerdi'ye koşarlar ve Brucerdi ilk kez siyasete karışarak yasaya karşı çıkar. Ancak Şah, zaten çok yaşlı olan Brucerdi'yi aşağılar. Ulema ile Şah arasındaki barış bozulmuştur. Brucerdi'nin ölümünün ardından yerine birisi seçilemez. Şah, Necef ulemasının en yüksek merci olarak tanınması için girişimlerde bulunursa da, Necef'ten olumlu yanıt alamaz. Washington'un baskısı üzerine serbest seçim sözü verir. Ancak Musaddık yanlılarının tekrar ortaya çıkması üzerine iptal eder. Bu ülkeyi sarsan öğrenci olaylarına neden olur. IMF ile yapılan anlaşma sonrasında ekonomik zorluklar ülkeyi sarsmaktadır. Humeyni, siyasete istediği gibi karışmakta nihayet kendisini özgür hisseder, düzenlediği zirvelerle Kum'daki üç Ayetullah'ın da desteğini aldıktan sonra, politika ve dinin bir olduğunu ilan ederek Şah'a karşı sert bir muhalefete başlayacaktır. Humeyni işte tam bu sıralarda, petrol ayaklanması sırasında Kaşani'ye büyük destek veren Çarşı ile bağlar kurar. Şah'ın yeni bir sanayi burjuvazisi yaratma çabaları onların varlığına karşı da bir tehdittir. "İslam Cemiyetleri Koalisyonu" adı altında örgütlenmelerine yardımcı olur. Devrim sonrasının kadroları büyük ölçüde bu koalisyondan çıkacaktır. Humeyni, Çarşı'nın lideri olur ve onlardan büyük maddi destek alır. Humeyni'nin öğrencileri (Murtaza Mutahhiri, Hüseyin Beheşti gibi) koalisyonun yönetim kademesini oluştururlar. Hücre faaliyetine başlarlar ve bir parti gibi ülke çapında örgütlenirler. Safavi'nin ölümünden sonra, İslam Fedaileri örgütünün Humeyni'yi lider olarak kabul ettiği ve devrimin gerçekleşmesinde çok önemli bir rol oynayan "İslam Cemiyetleri Koalisyonu"nun - daha sonra partiye dönüşecektir - bu örgütün bir devamı olduğuna inanılmaktadır. [18]

Amir Taheri'ye göre örgüt, "devrimin cellâdı" olarak da anılan yargıç Sadık Kalfali tarafından yeniden yapılandırılacaktır. Örgütün pek çok üyesi İslam Cumhuriyetinin kadrolarını oluşturacak ve Humeyni'yi katı bir şekilde şeriata uymaya zorlayacaklardır. "Şehit Safavi" ise bugün

İran'da bir ulusal kahraman olarak kabul edilmekte ve adı hastane, metro durağı, okul ve caddelere verilmektedir. Devrim sonrasına çıkartılan pullar ve kâğıt paralara resmi basılarak da anılmıştır.[19] Humeyni'nin ve İran devriminin hikâyesine devam etmeden önce Safavi ve İslam Fedaileri üzerinde biraz daha fazla bilgi edinelim.

Navap Safavi ve İslam Fedaileri (Fadaeeyan-i İslam)

Navap Safavi'nin (1924-1955) gerçek ismi Mücteba Mir Lovhi'dir. Güney Tahran'da doğmuştur. Ailesi orta sınıfa mensuptur. Şah tarafından, muhalefeti nedeniyle bir dönem hapse atılan babası, din adamlığından dönme bir avukattır. Safavi, Abadan'da petrol işçisi olarak çalışırken bir İngiliz çalışanın İranlı bir işçiyi dövmesi üzerine, sonu polisle çatışmaya varan bir grev ve gösteri düzenler. Başının derde gireceğinden korkarak Necef'e kaçar. Burada ve Kerbala'da dini eğitim alır. 1945'te İran'a döner, "Din ve İntikam " isimli bir bildiri yayınlayarak İslam Fedaileri örgütünü kurduğunu açıklar. Bu bildiride, İslam'a yönelik saldırılar olduğunu ve bunların intikamının alınacağını belirtmektedir. Kısa sürede etrafında toplanacak kişilerle beraber - bunlar genellikle Çarşı'nın genç ve radikal kesimidir - Ayetullah Kaşani ile ittifak yapacaktır.

Siyaset ve dinin birleşmesini vaaz eden Kaşani, İngiliz kolonyalizmine muhalefeti ile de ünlüdür, bu nedenle 1946'da sürgüne gönderildiğinde en şiddetli protesto İslam Fedaileri'nden gelir. Örgüt, ün kazandığı siyasi cinayetlerinden önce çarşaf giymeyen kadınlara ve içki satan dükkânlara saldırmakta, Filistin'de savaşmak üzere gönüllüler devşirmekteydi. Safavi'nin ilk suikast teşebbüsü İran'ın İslam öncesi geleneklerine dönmesini savunan ünlü seküler düşünür Ahmed Kasravi'ye yöneliktir. (Yukarıda gördüğümüz gibi Safavi'nin ilk suikast teşebbüsüne bazı kaynaklarda değinilmemektedir.) Humeyni'nin Kasravi'yi hedef alan "Keşfedilen Sırlar" kitabının buna neden olduğu ileri sürülmektedir. Bazı kaynaklara göre ise, Humeyni'nin içlerinde olmadığı bir ulema grubu tarafından Kasravi'nin öldürülmesi için fetva verilmiştir. Her halükarda, Safavi yakalanır ve affını Şah'a bizzat giderek sağlayan Humeyni olacaktır. Kasravi'yi bir yıl sonra öldüren, örgütün bir diğer militanı da yine Humeyni'nin girişimi ile ulemanın araya girmesi sonucu affedilecektir. Bu arada Safavi, İngiliz yanlısı post-kolonyal hükümetleri de düşman ilan edecek ve Kaşani ile birlikte Ulusal Cephe lideri Musaddık'ı destekleyecektir. O denli ki, İslam

Fedaileri Ulusal Cephe'nin militan kanadı olarak görülmekte, liderinin de Kaşani olduğu sanılmaktadır.

1949'da, İngiliz yanlısı hükümetin petrol imtiyazları konusunda vereceğini ilan ettiği tavizlere engel olmak için, Başbakan Abdül Hüseyin Hacir'i öldürür. Bir sonraki hedef ise, petrolün millileştirilmesine karşı çıkan başbakan Ali Razmara olacaktır. Bunun sonucunda Ulusal Cephe'nin Lideri Musaddık'a başbakanlık yolu açılır. Ancak Musaddık, Safavi'nin uygulamaya konmasını istediği İslam yasalarına sıcak bakmadığı gibi örgüt üyelerini de tutuklamaya başlayınca, Safavi Musaddık'ın öldürülmesi için bir fetva yayınlar. Musaddık bunu ciddiye alır ve meclis binasından dışarıya çıkmaz. Bu sırada örgüt, Dışişleri Bakanı Hüseyin Fatami'ye yönelik bir suikast teşebbüsünde bulunursa da başarılı olamaz. Fatami yaralı olarak kurtulur. (1953'teki darbe sonrasında Şah tarafından asılacaktır.) Başına ödül konan Safavi, çarşafla kadın kılığında kaçmak isterken yakalanır ve tutuklanır.[20]

Darbe öncesinde Kaşani de, Musaddık'dan desteğini çekerek Çarşı'ya darbenin liderliğini üslenecek olan General Zahidi'yi destekleme çağrısı yapar. Şah'ı da, "genç, merhametli ve çok popüler" olarak niteleyecektir. İslam Fedaileri de, bir kez daha Musaddık için ölüm çağrısı yapacaktır. Darbe sonrasında Şah'ın döndüğü 22 Ağustos'ta, örgütün gazetesi darbeyi "kutsal bir isyan" olarak niteler, Musaddık'ın asılmasını talep ederek, Şah'ı Müslüman dünyanın kahramanı olarak ilan eder. Safavi serbest bırakılır ve pek çok yurtdışı seyahati yapmasına izin verilir. [21] Ne ki, yeni yönetimin Amerikan yanlısı tutumu örgütü rahatsız eder. 1955'te Başbakan Hüseyin Ali'ye yönelik suikast teşebbüsü sonucunda, Safavi yakalanarak ölüm cezasına çarptırılır. Humeyni, Safavi'nin affı için yine Brucerdi'den yardım ister ama bu kez başarılı olamaz. 1956'da Safavi, dört arkadaşı ile birlikte kurşuna dizilecektir. [22]

Müslüman Kardeşler (MK), Safavi ve İran Devrimi

1953'te Safavi'nin Mısır'a giderek bir süre MK'nın konuğu olduğu belirtilir. Hatta bu sırada görüşlerinden çok etkilendiği - pek çoklarınca radikal İslam'ın babası olarak kabul edilen - Seyyid Kutup ile tanıştığı da ileri sürülür. Safavi'nin, MK'nın ideolojisini benimsediği ve Humeyni'nin de ondan etkilendiği sıkça ileri sürülmektedir. Olga Davidson ve Mohammad Mahallati de, MK ideolojisinin İslam Fedailerini ve dolayısıyla İran devrimini etkilediği kanısındadırlar.

Kutup'un kitapları, özellikle "Sosyal Adalet ve İslam" hiçbir yerde

İran'da olduğu kadar popüler olmamıştır. 1970'den itibaren Kutup'un kitapları İslam Fedaileri tarafından Farsçaya çevrilmiştir. İran'ın ruhani lideri Ayetullah Ali Hamaney de devrim öncesinde Kutup'un kitaplarını çevirenlerden birisidir. Humeyni de, Kutup'un mentorlarından Mevlana Mevdudi gibi, bir İslam devleti kurmak için devrim çağrısı yapmış ve dini olmayan bütün rejimleri putperest olarak nitelemiştir. Humeyni'nin taraftarları devrim öncesinde, Kutup'un ve Mevdudi'nin MK tarafından bile resmen reddedilen düşüncelerini yaymışlardır. Dolayısıyla, Sünni âlimlerce dışlanan Kutup ile Mevdudi ve sapkın olarak tanımlanan ideolojileri, Humeyni aracılığıyla dinsel bir saygınlık kazanmıştır. Sünni İslamcı Mevdudi, bu Şii devriminden sonra İran'ı ilk ziyaret edenlerden birisi olmuştur. Devrimin ilk posta pullarının üzerinde de Kutup'un portresi bulunmaktadır.[23]

Rahnema'ya göre de, (MK'nın kurucusu) Hasan el-Benna ile Safavi'nin ideolojileri büyük benzerlik taşımaktadır. Benna'nın insan aklını, Batılılaşmayı ve modernleşmeyi dışlayan İslam yaklaşımının amacı ve metotları - Mevdudi'nin yanı sıra - Safavi'yi de etkilemiştir. Safavi de insan yapımı yasalara karşıydı, halifeliğin yeniden kurulmasını ve Müslümanların birliğini savunuyordu. Benna'nın 1949'da öldürülmesinden sonra onun makalelerinden birisi İslam Fedaileri'nin gazetesinde fotoğrafı ile birlikte basılmıştı. Benna, "Yabancılara karşı cihat etme isteği ve cesareti ile İslam'ın zaferi için kendini feda etmeye hazır on binleri eğiten düşünce ekolünün kurucusu" olarak övülüyordu. Rahnema'ya göre radikal İslam'a kaynaklık eden, İslam Fedaileri, Mevdudi'nin Cemaat el-İslam'ı ve MK'nın ideolojileri; Afgani ve tilmizi (Muhammed)Abduh ve bir ölçüde (Reşid) Rıza'nın rasyonalizmi ön plana çıkaran ve Batı karşıtı olmayan öğretilerinden kesin bir sapmayı göstermektedir. Rahnema'nın "2. troyka" olarak nitelediği Benna, Mevdudi ve Kutup, hoşgörüsüzlük ve şiddet telkin etmişlerdir ve Safavi onları örnek almıştır. Bu çerçevede Safavi, "Sudanlı Muhammed Ahmet (Mehdi) ile Bin Ladin'i birbirine bağlayan 180 yıllık link olarak görülebilir." Afganistan'da savaşanlar ve daha sonra uluslararası cihadist olanlar da 2. troykayı örnek almışlardır. Bu üçlünün geliştirdiği ideoloji, ayrımcılık, ve farklı dinlere hatta Müslümanlara karşı da düşmanlık aşılamış, kendi ideolojileri dışında kalanları putperest ilan etmiştir. "Bu, mükemmel İslam maskesiyle İslami olmayanı vaaz eden bir yaklaşımdır. İslam adına, kolonyalizme duyulan tepki şiddete kanalize edilmiştir. Ezilen, ezenin olumsuz değerlerini benimseyerek,

kızgınlık ve aşağılanmasını dışa vurmuştur." (Bu noktada Fanon'un şiddetin aşağılanmayı arındırdığı tezini hatırlamak yararlı olabilir. S.Ç.) 2. troyka muhakeme ve içtihadın altını oyarak, onların yerine taklit, dini liderlerin görüşlerine itaat ve "Allah'ın düşmanlarına karşı cihat"ı geçirmiştir. Mekanik ve tahrif edilmiş cihat zihniyeti, kolonyal zihniyetin bir ürünüdür ve benzerlikler taşımaktadır. Kolonyalistler ve cihadistler, şiddet yoluyla üstünlük sağlama çabasındadırlar. Baskı ve şiddetlerine maruz kalanlar değersizdirler ve onların amaçları uğruna kurban edilmelidirler. Her ikisi açısından da, (farklı) amaçları kullandıkları araçları haklı kılar. [24]

"Haziran Ayaklanması"

Şah, 1962'de "Beyaz Devrim" reformlarını açıklamadan önce ABD'ye giderek J.F. Kennedy ile görüşür. Humeyni bu görüşmeyi sert bir dille eleştirerek, mağrur Şah'ın Amerikan Başkanının yanında bir zavallı gibi davrandığını söyler. Şah'ın 6 maddelik reform önerisi, Kum'da verilen bir fetva ile gayrı-İslami ilan edilir ve gösteriler başlar. Humeyni, Ramazan'da camileri kapattırır ve halka bunun Şah tarafından yapıldığı söylenir. Ruhullah belgeselinde olayı nakleden tanık, bunu "Çok kurnazca bir hareket" olarak niteler. [25]

Toprak reformu ile ulemanın gücünü de hedef alan reformlara, başta Ayetullah Şeriatmedari olmak üzere pek çok lider konumundaki din adamı karşı çıkacaktır. Fakat Humeyni'nin özellikle karşı çıktığı reformlar kadınlara seçme hakkı veren yeni seçim yasası ve bunun referanduma sunulmasıdır. Humeyni bu referandumun, İslam'a aykırı ve Musaddık'ın neticesinde parlamentoyu lağvettiği referandum kadar, yasadışı olduğunu söyler. Humeyni'nin diğer din adamlarına, toprak reformuna karşı çıkmaları halinde Şah'ın onları, "Mollalar toprak ağalarının yanında" diye suçlayabileceği uyarısında bulunduğu belirtilir. [26]

Ocak 1963'te, Şah'ın İsrail'de büyükelçilik açacağı yolundaki haberler üzerine[27] Humeyni, Şah'a ve reformlarına yönelik çok sert bir açıklama yapar, Şah zırhlı bir araba ile derhal Kum'a gidip ulemaya saldıran bir konuşma ile cevap verecektir. Ancak Humeyni diğer yüksek mercili din adamlarının desteğini alarak Şah'ı anayasayı çiğnemek, ABD ve İsrail'in isteklerine boyun eğmekle suçlayan açıklamalarını sürdürecek, protesto için o yılki Nevruz (yeni yıl) kutlamalarını iptal ettirecektir. Humeyni 3 Haziran 1963'te Aşure gününde Fevziye medresesinde Şah'ı, İmam Hüseyin'i katlettiren Emevi halifesi Yezid'e benzeterek

lanetleyen ve davranışlarını değiştirmezse ülkeyi terk etmek zorunda kalacağı uyarısında bulunduğu bir konuşma yapar, "Ben sana nasihat ediyorum, ey Şah hazretleri! Ey Şah! Ben sana nasihat ediyorum, bu işlerden elini çek. Ey Şah seni aldatıyorlar! Bir gün, senin bu ülkeden gitmeni isterlerse herkesin buna sevinmesini mi istiyorsun? Ancak, eğer sana dikte ediyorlar ve ne demen gerektiğini onlar tayin ediyorlarsa, bunu etraflıca düşün... Benim nasihatime kulak ver... İsrail ve Şah arasındaki ilişkilerden dolayı istihbarat birimleri İsrail aleyhinde konuşmamamızı istiyorlar. Yoksa Şah, İsrailli midir? Şah kıyamı kanla bastırmak için emir vermedi mi?" Humeyni bu konuşmasından iki gün sonra tutuklanınca, kanlı bir şekilde bastırılması nedeniyle pek çok (bazı kaynaklara göre 400 bazılarına göre binlerce ölü vardır S.Ç.) kişinin ölümüyle sonuçlanacak olan şiddetli protesto gösterileri başlar.[28]

Humeyni, devrimi birlikte gerçekleştirdikleri Haşimi Rafsancani'ye göre, Şah tarafından öldürülmek üzere tutuklanmıştır ancak din adamları bir araya gelerek Humeyni'nin bir din adamı olduğu için öldürülemeyeceği yolunda fetva verirler ve hayatı kurtulur.[29] Humeyni, 2 ay Tahran'da hapis yatar, 8 ay ise ev hapsinde tutulacaktır. Salıverilirken artık siyasetten uzak durma kararı aldığı açıklaması yapılır. Ancak 1964'te, Şah ülkedeki Amerikalı danışmanlara diplomatik dokunulmazlık tanıdığında Humeyni bu sözleri, "19. yüzyıl kapitülasyonlarına geri dönüldü" çıkışını yaparak yalanlama fırsatı bulacaktır.[30] Tekrar tutuklanır 6 ay sonra salıverildiğinde Bell'e göre, bu kez Başbakan Hasan Mansur'un karşısına çıkarılır. Mansur özür dilemesini ve hükümete muhalefetinden vazgeçmesini talep eder, kabul etmeyince öfkelenerek onu tokatlar, Humeyni hiçbir tepki vermez ama iki hafta sonra Mansur parlamentoya giderken İslam Fedaileri Örgütü tarafından öldürülecektir. [31]

Ruhullah Belgeseli'nde, Mansur'un Humeyni'nin sürgün emrini imzaladığı için "İslam Cemiyetleri Koalisyonu" tarafından öldürüldüğü belirtilmektedir.Taheri ise, Safavi'nin ölümünden sonra yargıç Kalfali tarafından yeniden yapılandırılan İslam Fedaileri tarafından öldürüldüğünü yazar. Devrimden sonra Mansur'un, Motahhari ve Beheşti'nin oluşturduğu, İslam Cemiyetleri Koalisyonu yönetiminde de görev alan, gizli bir İslam mahkemesi tarafından Humeyni'nin sürgün kararını aldığı için ölüme mahkûm edildiği açıklanmıştır.[32]

Humeyni 26 Ekim 1964 tarihinde sert bir bildiri yayınlar, "İran halkının her türlü sorununun arkasında yabancıların olduğunun bütün

dünya tarafından bilinmesini istiyorum. Bu sorunlardan, Amerika sorumludur. Özellikle İslam dünyası ve Müslüman halklar başta olmak üzere tüm dünya kamuoyu aslında Amerika'dan nefret etmektedir... İsrail ve onu destekleyenlerin arkasındaki asıl güç Amerika'dır. Yüz binlerce Arap Müslüman'ı kendi topraklarından süren, İsrail'i destekleyen Amerika'dır." Bildiri sonrasında şiddetli gösteriler ve çatışmalar meydana gelir.[33] Bunun üzerine 1964 sonunda Türkiye'ye sürgüne gönderilir. Danışmanları Şah'a, Humeyni'nin kaza süsü verilerek öldürülmesini tavsiye ederler. Fakat Şah, bunun onu bir evliyaya dönüştüreceği endişesi ile kabul etmez. Bugün Londra, Paris ve Los Angeles'te yaşayan eski Şah yanlıları, Humeyni'nin 1964'te öldürülmemiş olmasından dolayı halen öfke duymaktadırlar.[34]

Türkiye'de sürgün günleri

Humeyni'nin 11 ay süren Türkiye'deki sürgün günlerini Moin'in kitabından ve "Daha sonra eline geçen belgelerin ışığında Sabah Gazetesi muhabirine anlattıklarından" özetleyerek izleyelim.

Humeyni İran gizli servisi SAVAK'tan Albay Hafzali ve 3 koruma ile gizlice Ankara'ya getirilir, askeri havaalanında askeri istihbarattan Albay Ali Çetiner ve MİT görevlileri tarafından karşılanarak Bulvar Palas'a götürülür. Arka kapıdan gizlice 514 numaralı odaya çıkartılır, kara bir cübbe giymektedir, sarığı çıkarılmıştır. Kimliği gizlenerek 5 gün orada tutulduktan sonra bir gece Çetiner'in Bursa'daki evine götürülür. (Ruhullah belgeselinde ise Akın Uz isminde bir kişinin evinde kaldığı belirtilmektedir. S.Ç.) Burada Çetiner'in eşinin ve 12 yaşındaki kızının başının açık olmasına tepki gösterir. Sokağa çıkmasına ancak geleneksel din adamı giysilerini çıkarıp gömlek, pantolon ve pardösü giymeye razı olmasıyla izin verilir. Bu arada Florya Plajında uzun donla denize girmek isteyince yuhalanır ancak beline bir havlu dolayarak Kumla Plajı'nda denize girecektir. Sadece oğlu Mustafa ve birkaç önemli imam tarafından ziyaret edilmesine izin verilir ancak İstanbul'da Park Otel'de ve Ankara'da Bulvar Palas'ta (ayrıntısı verilmeyen S.Ç.) çeşitli görüşmeler yapar. Bu gezileri sırasında MİT tarafından çekilen ve SAVAK'a gönderilen fotoğrafları, 35 yıl sonra SAVAK'ın arşivinden günışığına çıkacaktır. Humeyni, Türkiye'den gizli yollardan yaptığı yazışmalarla İran'a, Şah'a karşı darbe planları ve devrim manifestolarını gönderir, kurdurduğu ve finanse ettiği İslam Cemiyetleri Koalisyonu'nu siyasi cinayetler düzenlemekle görevlendirir. (Park Otel'in antetli kağıdıyla Kalfali'ye gönderdiği mesaj

bunun kanıtı olarak sunulmaktadır. Yazıda Mansur'un ölüm emrini de Humeyni'nin verdiği ileri sürülmektedir S.Ç.) [35]

Humeyni yanlısı bir web sitesine göre ise, Türkiye'deki günlerini genellikle Kuran-ı Kerim okuyarak geçiren Humeyni, evine yakın olan Bursa Ulu Camii'nde namaz kılmakta ve insanlarla sohbet etmektedir. Burada verdiği Cuma hutbesinin (Ruhullah belgeseline göre öğrendiği mükemmel Türkçe ile bu hutbeyi vermiştir S.Ç.) Türk makamlarında huzursuzluk yaratması nedeniyle, 5 Ekim 1965 yılında bir uçak tahsis edilerek Bağdat'a gönderilmiştir. Bu hutbenin içeriğini Humeyni daha sonra bir konuşmasında açıklayacaktır; "Hutbelerinizin, Sadrü'l-İslam (yani Hz. Muhammed) fetvaları gibi politik konulara da değinmesi gerekir. Cuma namazının kendisi zaten siyasi bir toplantıdır. Cuma namazının kendisi siyasi bir ibadettir, ancak maalesef bizler farklı mekânlardaki Cuma namazlarında verilen hutbelerin hiçbir şeyle hiçbir alakası olmadığını görüyoruz. Oysa İslam toplumunun buna ehemmiyetle ihtiyacı vardır ki, o da toplumun ihtiyaçlarının neler olduğunun gözlenmesidir. Bunun dışında, İslam toplumunun gerçekten nelere ihtiyacı olduğuna dair kimsenin net bir fikri yok." [36]

Humeyni Bağdat'tan Necef'e gönderilir. Burada, 1979'da Başkan yardımcısı Saddam Hüseyin tarafından sınırdışı edilene dek kalacaktır. Bu süre zarfında bir medresede ders verir, kitaplar yazar. İran ve Pakistan'daki yandaşlarının gönderdikleri senede 100 bin dolardan fazla parayı sessizce yoksullara ve ihtiyacı olan öğrencilerine dağıtır.

Devrim öncesi İran ve siyasi eğilimler

İran'da Humeyni'nin sürgüne gönderilmesinden sonra bir sessizlik dönemi yaşanır. Şah'ın gizli servisi SAVAK rejim muhaliflerini acımasızca bastırmıştır. Humeyni'nin sürgünde olduğu dönemde İran'da yerleşik din anlayışına ve Şah rejimine muhalif 3 ayrı dini eğilim vardır.

İran Özgürlük Hareketi "Nehzete Azadi İran" (NAİ): Modernist İslam olarak tanımlayabileceğimiz birinci eğilimin başlıca temsilcileri;Mehdi Bazergan, Ayetullah Mahmud Telekani ve Ali Şeriati ileri görüşlü, esnek ve hoş görülü bir İslam anlayışına sahiptirler. Bazergan liberaldir, Telekani ve Şeriati ise, "dış sömürüye son, sınıfsız toplum" gibi sosyalist olarak nitelendirilebilecek fikirlere sahiptirler ve yerleşik İslam kurumuna karşı çıkmaktadırlar.

Telekani ve Bazergan 1960'da, İran Özgürlük Hareketi'ni (NAİ) kurdular, Şeriati hareketle yakın bağlantı içerisindeydi. NAİ, dinsel kökenli

ailelerden gelmiş ancak genellikle Avrupa'da eğitim almış aydınları bir araya getirmişti, Musaddık ve anayasa yanlısıydı. Bu çerçevede, hem İslamcı hem de milliyetçiydi. Temel amacı İslamcı güçlerle Ulusal Cephe arasında - ki onun saflarından ortaya çıkmıştı- bir uzlaşma sağlayarak Şah'ı demokratikleşmeye zorlamaktı. Talekani dışındaki liderleri din adamı değildi. Fakat, İslamcı bir kimlik taşıdıkları için dönemin, Motahhari, Tabatabii, Humeyni gibi uleması ile yakın ilişki içindeydiler. Yurt dışındaki faaliyetlerini İbrahim Yezdi, Mustafa Çamran ve Abbas Amir İntizam yönetiyorlardı. 1963 sonrasında, Şah'ın yönetiminin ağır baskısından kaçan pek çok aydın yurtdışında örgütlenmişti. Mesela Lübnan, Şii nüfusunun fazlalığı nedeniyle pek çok İranlı aydın için tercih edilen bir merkez olmuştu. İlk bölümde gördüğümüz gibi, İran kökenli din adamı İmam Musa Sadr'ın kurduğu, Şii gerilla örgütü Emel'de birçok İranlı yer almıştı. Bunların en ünlüsü Çamran'dır. Çamran gibi, İslam birliğinden çok Şii'ler arası bağlara önem veren Yezdi, Sadık Kutbizade ve Sadık Tabatabai yurtdışındayken özellikle Suriye rejimiyle yakın ilişkiler kurmuşlar ve bu yüzden kimi çevreler tarafından İran devriminin "Suriye Çetesi" olarak nitelendirilmişlerdir. Tabriz'e göre, Çamran, Yezdi ve Kutbizade, şiddetli Sovyet aleyhtarlıkları ve Şii unsurunu öne çıkaran tutumları ile devrim öncesi ve sonrası İran İslami hareketinde kendine özgü bir kanadın temsilcileri olmuşlardı.

NAİ, çağdaş bilim ve İslam sentezine ulaşmayı hedeflemişti. Mesela Bazergan, "Rahe Tey Şodeh" kitabında, Batı kültürü ve değerleri ile İslam dini ve kültürü arasında bir uzlaşma arayışındaydı ve dini bilimsel olarak açıklamaya çalışıyordu. Batılı özgürlük, eşitlik, demokrasi kavramları üzerine bir tür (liberal) İslam inşa etmişlerdi. Bu yönleriyle Batılı değerleri inkâr eden ulema İslamcılığından ayrılsalar da, devrim sürecinde ve sonrasında Humeyni ve yandaşları ile işbirliğine gitmişlerdir. 1963'ten sonra yasaklanmasına karşın özellikle genç aydınlar arasında çok fazla taraftar bulan hareketin, kadrosundaki Bazergan (Başbakan), İbrahim Yezdi (Dışişleri Bakanı), Mustafa Çamran (Savunma Bakanı), Abdülhasan Beni Sadr (İslam Cumhuriyeti'nin ilk Cumhurbaşkanı) gibi isimler de, devrim sonrasında böyle önemli mevkilere gelmelerine karşın, daha katı bir İslam anlayışını savunan mollalar tarafından bertaraf edilmekten kurtulamayacaklardır.

İran Halkın Mücahitleri Örgütü (Sazeman-e Mujahedin Khalk İran): İkinci eğilim olan İran Halkın Mücahitleri Örgütü, radikal, dev-

rimci ve gizli bir öncü gruptur. Silahlı ayaklanmaya inanmaktadır ve dünyadaki gerilla gruplarının başarılarından cesaret almıştır. Örgütün kurucuları, Bazergan ve Telekani'nin tilmizleridir. Örgüt, Şeriati'nin öğretilerinden de derinden etkilenmiştir. İdeolojisi İslami terim ve sembollerle ifade edilen devrimci Marksizimdir. 1965'te, NAİ'nin genç İslamcı kadroları tarafından, harekete tepki olarak kurulmuştur.

Örgüte göre, İslam soyut bir zulme karşı değil Amerikan emperyalizmine karşı olmalıdır. Şah'ın reformları, İran'ı feodal bir toplumdan Batı kapitalizme bağlı bir burjuva toplumuna dönüştürmüştür. Bir avuç kompradorun dışında destekçisi olmayan ve terörle ayakta duran rejime karşı ancak terörle mücadele edilebilir. Nizam-ı Tevhit (birlik düzeni) ilkesi çerçevesinde, ideal (sınıfsız) toplumu yaratmak için öncelikle, ideal Müslüman'ın (ya da yeni insanın) yaratılması gerekmektedir. Halkın Mücahitleri, Filistin mücadelesi ve onun en büyük örgütü olan El-Fetih ile yakın ilişkiler kurmuştur ve birçok örgüt üyesi 1969-1970'de FKÖ ile Ürdün yönetimi arasındaki ünlü Kara Eylül çatışmalarına katılmıştır. 1975'te bir grup - Marksist Mücahidin grubu - İslami kökenlerini reddederek hareketten ayrılır. Bundan sonra örgüt, Mesud Recavi liderliğinde "Sosyalist İslam Cumhuriyeti" kurma amacıyla mücadelesini sürdürür. Örgüt, 1979 Devrimi döneminde, 1970'de tutuklanan ancak idam edilmeyen Mesud Recavi ve Musa Hiyabani tarafından yeniden yapılandırılmıştır. Devrim sürecinde, özellikle üniversite gençliğinin örgütlenmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Devrimin ardından Halkın Mücahitleri ile Humeyni ve yandaşları arasında iç savaşı andıran kanlı bir iktidar mücadelesi yaşanmıştır. Başlangıçta, İslam düşüncesini kabul etmeyip, İslam'ı saptırdığını savunan Humeynicilere karşı örgüt de, mollaların İslam anlayışını eleştirmeye başlar. 1979'da hazırlanan İran Anayasasını kabul etmediklerini açıklar, 1981'de ise İran rejimine karşı silahlı mücadele ilan eder. Düzenlediği suikast ve bombalı saldırılarda yeni rejimin Humeyni yanlısı (Cumhurbaşkanı Muhammed Ali Recai ve Başbakan Mohammed Cevat Bahonar gibi) pek çok üst düzey yetkilisini öldürür. Yeni rejim örgütü bastırmak için çok sert önlemler alır ve sonuçta örgütü İran dışına atmayı başarır. Ancak bu başarı, Irak savaşının patlak vermesiyle İran'da milliyetçiliğin yükselmesi ve muhaliflerin de rejime destek vermesiyle mümkün olabilmiştir. 1983'ten itibaren Irak'ta konuşlanmaya başlayan örgüt, Irak'ın yardımı ile düzenli ve mekanize bir ordu kurar. 1986'dan sonra Irak topraklarından İran'a saldırmaya başlar. Bu

sırada İran-Irak savaşı devam etmektedir. Bu saldırıları örgüte, İran içinde büyük prestij kaybettirecektir. 1988'de Irak-İran Savaşının bittiği yıl Halkın Mücahitleri, "İran rejimini yenebiliriz" düşüncesi ile karşı saldırıya geçmiştir. Bu operasyonda ciddi kayıplar veren örgüt tekrar geri çekilmek zorunda kalacaktır.

Halkın Mücahitleri halen İran yönetimine karşı mücadele eden en büyük örgüttür. Son savaştan sonra 80'li yıllarda yerleştikleri Irak topraklarında bulunan Eşref kampında kalmalarına ABD tarafından (terör örgütleri listesinde olmasına karşın) izin verilmiştir. 2009'da kampın Irak yönetimine devrinden sonra Bağdat, örgütün topraklarından İran'a saldırıda bulunmasına izin vermeyeceğini ilan etmiştir. Kampa Irak birliklerince yapılan ve çok sayıda örgüt elemanının öldürüldüğü çeşitli baskınlardan sonra Nisan 2011'de yapılan açıklamada da, örgütün Irak topraklarından yılsonuna kadar sınır dışı edileceği açıklanmıştır. Ancak Şubat 2012'de örgütün - Irak topraklarını daha sonra terk etmesi şartıyla - BM gözetiminde Bağdat yakınlarındaki el-Hürriye kampına taşınmasına karar verilmiştir.

İran, 2009'da AB'nin terör örgütleri listesinden çıkardığı Halkın Mücahitleri'nin uluslararası bir meşruiyet kazanması ihtimali konusunda son derece hassastır, örgütü "Halkın Münafıkları" olarak anmaktadır. İran rejimi örgütü, İran'ın nükleer programı için çalışan bilim adamlarının 2007'den bu yana uğradıkları saldırıları Mossad ile işbirliği yaparak gerçekleştirmekle suçluyor. Bu iddia Şubat 2012'de Amerikan NBC televizyonuna açıklama yapan, ismi belirtilmeyen 2 Amerikalı yetkili tarafından doğrulandı. Örgüt suçlamaları reddederken, bu kez de 6 Nisan 2012'de ünlü Amerikalı gazeteci Seymour M. Hersh, Halkın Mücahitleri militanlarının 2005-2007 yılları arasında ABD ve Mossad tarafından Nevada çölündeki bir kampta eğitildiklerini ve bugün İran içerisinde suikast ve sabotaj gibi çeşitli eylemlerde bulunduklarına inanıldığını ileri süren bir habere imza attı. Hersh'in bu iddialarını daha sonra da hatırlamak üzere, İran'ın Uluslararası Atom Enerjisi Kurumundan nükleer çalışmaları ile ilgili olarak sakladığı iddia edilen bilgilerin de, ilk kez Halkın Mücahitleri tarafından açığa çıkarıldığını not düşelim.

İslam Cemiyetleri Koalisyonu: Üçüncü eğilim İslam Cemiyetleri Koalisyonu'dur. Yas Tutanlar Birliği İslam Koalisyonu (Hey athay-e Motalefeh Eslami) olarak da anılır. Önceki bölümlerde gördüğümüz gibi Safavi'nin İslam Fedaileri'nin devamı olarak kabul edilmekte ve

katı bir İslam'ı savunmaktadır. Humeyni'nin dönüşünden hemen sonra, İslami Cumhuriyetçi Parti'ye dönüşerek; Humeyni yanlılarının örgütlenerek iktidarı ele geçirmelerinde, İran'ın bir İslam Cumhuriyetine dönüşmesinde ve Velayet-i Fakih ilkesinin kabulünde çok önemli bir rol oynayacaktır. Parti 1981'de, Halkın Mücahitleri örgütünün çeşitli saldırılarında, iki liderini ve pek çok üyesini kaybedecek ve 1987'de kapanacaktır. [37]

Seküler muhalefeti ise "Sol Muhalefet" ve "Liberal Muhalefet" olarak ayırmak mümkündür. Birinci grubun temsilcileri Tudeh ve Halkın Fedaileri'dir.

Tudeh ve Halkın Fedaileri

1953 darbesinden sonra ağır baskı altında kalan Tudeh, parti içindeki bölünmelerle de iyice güçsüzleşmiştir. Bu nedenle, 1960'lı yıllarda kırdan kente göç ederek varoşlara yerleşen yaklaşık 4 milyon insanı etkileyememiştir, modernleşen eğitim sisteminin yeni olanaklar sunduğu muhafazakâr kesimlerin çocukları da, sol karşıtı yeni aydın kesimi meydana getirmişlerdir. 1956'dan sonra kısa vadede "ulusal, demokratik bir cumhuriyet", uzun vadede "sosyalist bir toplum kurmayı amaç edinen" parti, monarşiyi ve devlet aygıtını yıkmak için yurtsever ve demokratik güçlerle dayanışma kararı almıştır. Bu çerçevede, Ulusal Cephe demokratik bir hareket olarak nitelense de, (devrim sonrasında da) Batı karşıtı olmaları nedeniyle anti-emperyalist ve ilerici olarak görülen radikal İslamcılarla ittifak yapılmıştır. Ne var ki, İslam Cumhuriyet'ine destek vererek, İslamcıların darbe sonrasında diğer güçleri tasfiye ederek başat güç haline gelmesine en büyük desteği veren Tudeh, yeni rejimin son hedefi olmaktan kurtulamayacaktır.

Halkın Fedaileri (Fedain-i Halk) - İslam Fedaileri ile karıştırılmamalıdır - Marksist bir gerilla örgütüdür. Tudeh'i Sovyet yanlısı ve pasif olarak nitelendirmekte, silahlı devrime inanmaktadır. O dönemdeki Latin Amerika, Cezayir, Küba, Vietnam gibi ülkelerde Batı kolonyalizmine karşı mücadele eden gerilla hareketlerinden etkilenmiştir. Kitlesel örgütlenmenin mümkün olmadığı inancıyla, 1970'li yıllarda şiddet eylemlerine yönelmiştir. Özellikle kentlerdeki eğitimli çalışan kesimin ve üniversite gençliğinin Şah karşıtı gösterilere katılmaya yönlendirmiş, devrimin son aşamasında silahlı eylemleriyle Şah rejiminin devrilmesinde çok önemli bir rol oynamıştır. Devrim sonrasında ise, 7, 8 milyonluk bir sempatizan kitlesine sahip olmasına karşın, İslam

Cumhuriyeti'nin kurulmasını engelleyemeyerek, yeni rejimin baskı politikası ile güçsüz bırakılacaktır.

Ulusal Direniş Hareketi (Mahzat-ı Mukavemet-i Milli) ya da 2.Ulusal Cephe

Liberal muhalefetin temsilcisi, Ulusal Cephe hareketidir. 1953 darbesinden sonra Ulusal Direniş Hareketi (Mahzat-ı Mukavemet-i Milli) adı altında tekrar örgütlenmiştir. Musaddık döneminde önemli görevler üstlenmiş İran Partisi'nin kurucusu Kerim Sencabi, genç politikacı Şahpur Bahtiyar, Marksist İran Sosyalistleri Derneği'nin kurucusu Halil Maliki, Ulusal Parti'nin kurucusu Foruhar, İran Özgürlük Hareketinin kurucuları, "Musaddık yanlısı ve Müslüman" Mehdi Bazargan ve Ayetullah Mahmut Telekani önemli liderlerindendir. 1960'dan sonra 2. Ulusal Cephe adını aldı. 1963 ayaklanmalarından sonra ağır baskıya uğradı ve cepheyi oluşturan farklı gruplar arasında bir türlü birlik sağlanamayarak bölündü. Cephe, devrim sonrası yeni rejimin oluşumunda laik ve liberal fikirlerin etkili olmasını sağlayamazken, İran Özgürlük Hareketi ise, incelediğimiz gibi tek başına devrim öncesi ve sonrasında son derece önemli bir rol oynayacaktır.

Bu çerçevede Tabriz 1963 sonrasında, Şah rejiminin yıkılması ile ortaya çıkacak olan iktidar boşluğunu doldurmak için verilen mücadelenin temelde İslamcı ve laik kesim arasında değil, İslamcı hareketin değişik unsurları arasında gerçekleştiği yorumunu yapar. [38]

Humeyni kendisini devrimin lideri ilan ediyor

Necef'teki Humeyni bütün bu grupları, görüş ayrılıklarını gözardı ederek kendi liderliği altında birleştirmeye çalışmaktadır. Özellikle yurtdışında faaliyet gösteren (Yezdi, Beni Sadr, Kutbizade gibi) İranlı İslamcı aydınlarla, bu dönemde yakın bağlar kuracaktır. 1970'den itibaren monarşiye ve kurumsallaşmış ulemaya saldıran sert hutbeler vermeye başlar. Bu hutbeler kasetlere kaydedilerek düzenli olarak İran'a ulaştırılıp, çoğaltılarak ülkedeki bütün camilere dağıtılacak ve "Velayet-i Fakih; Hükümet-i İslami" adı altında basılarak bir rehber kitap niteliği kazanacaktır.

1977 Mayıs'ında Şeriati'nin Londra'daki şüpheli ölümü, öğrencilerinin SAVAK'ı suçlamasına yol açar. 6 ay sonra Humeyni'nin oğlu Mustafa, Necef'te 2 yabancı tarafından ziyaret edilmesinin ertesi günü ölür. Humeyni hiçbir zaman bu yönde bir açıklama yapmaz ama ölümü yine SAVAK'tan bilinir. Oğlunun ölümü vesilesiyle yazdığı mektup,

sonradan devrimin önemli belgelerinden birisi olarak kabul edilecektir. Humeyni İran halkına yazdığı bu mektupta, Şah ve yandaşlarını lanetledikten sonra ülkeyi yıkılmaktan kurtarıp özgürlüğüne kavuşturmaları için orduyu göreve çağırır. Böylece kendisini de, çağrısını yaptığı devrimin lideri olarak ilan etmiş olur. [39]

7 Ocak 1978'de hükümet yanlısı İttilaat gazetesinde Humeyni'ye hakaret eden bir başyazı yayınlanır. Yazıda rejim karşıtı mollalar, feodalizm ve emperyalizm ile işbirliği yapan kara irticacılar olarak nitelendirilerek, uluslararası komünizmin ajanı olmakla suçlanırlar. Humeyni'nin, gençliğinde şarap içerek, mistik şiirler yazarak hovarda bir hayat sürdüğü, aslen İran değil Hintli olduğu ve akrabalarının da "Hindi" soyadını taşıdığı ileri sürülür. Bu suçlamalar, Kum kentinde öğrencilerin gösterilere neden olur. Ordunun müdahalesi sonucu pek çok kişi (rakamlar farklılık göstermektedir) ölür. Bu olayın 40. günü, Tebriz'de Ayetullah Şeriatmedari liderliğinde başlayan gösterilerde yüzlerce kişinin askerler tarafından öldürülmesi sonucu, Tebriz olayları devrime giden yolda bir dönüm noktası olur ve gösteriler bir çığ gibi bütün ülkeye yayılır. 8 Eylül 1978'de ordu Tahran'da göstericilerin üzerine ateş açar. İslamcılar tarihe "Kara Cuma" olarak geçen bu olay için, "Siyonist birlikler binlerce kişiyi öldürdü" açıklamasını yaparlar. Ruhullah belgeseli de, olayda ölenlerin sayısını 4 bin olarak vermektedir. Oysa devrim şehitlerinin ailelerine yardım eden "Şehitler Vakfı"nın 2003'de yaptığı açıklamaya göre, ölü sayısını 84'dür.[40] Humeyni göstericilere, "Ordu ile çatışmayın, size ateş açsalar bile askerlere saldırmayın kalplerini kazanın" talimatı verir. Göstericiler askerlere çiçek vermeye başlarlar. Humeyni de,"Siz Allah'ın askerlerisiniz, ordudan ayrılın silahlarınızla saflarımıza katılın" çağrısı yapar. Humeyni'nin Çarşı'ya ve petrol işçilerine yaptığı grev çağrısı da etkili olur. Gösteriler artmakta, Tahran yanmaktadır. Sokağa çıkma yasağı ilan edilince bu kez damlarda gösteriler başlar.[41]

Humeyni, Şah'ın isteği üzerine Irak'tan sınır dışı edilir ve 16 Ekim 1978'de onu kabul eden tek ülke olan Fransa'ya giderek Paris'in banliyölerinden Neauphle-le-Château'ya yerleşir. Bundan sonra, artık rahatlıkla ona ulaşabilen uluslararası basının bütün ilgisi üzerinde olacaktır.[42] Paris'te 85 gün kalacak ve bu zaman zarfında dünya basınına Şah'a karşı sert suçlamalar yönelttiği 450 mülakat verecektir. İslami uyanışın 20. yüzyıldaki en önemli lideri olarak takdim edilmekte, fotoğrafları dergi kapaklarını ve gazetelerin baş sayfalarını süslemektir.

Haber bültenlerinin ilk haberidir. Böylece Batı dünyası Humeyni ile tanışır. Fransa'dan milyonlarca Humeyni kaseti İran'a yağmaya başlar. Bu kasetlerdeki konuşmalar ülkenin çeşitli yerlerinde büyük gösterileri tetiklemektedir. 2 Aralık'ta - Muharrem ayında - yaklaşık 2 milyon kişi Tahran'da Şah'ın gitmesi ve Humeyni'nin dönmesi için gösteri yapar. Humeyni aynı ay, Paris'te Devrim Konseyi'ni kurar ancak üyelerini gizli tutacaktır. Konsey sürgünde bir hükümet gibi faaliyet göstermeye başlar. Şah durulmayan gösteriler karşısında askeri hükümeti lağvederek Musaddık yanlısı Şahpur Bahtiyar'ı başbakanlığa atayacak, fakat hükümetinin güvenoyu almasından sonra yoğun gösteriler nedeniyle 16 Ocak günü ülkeyi terk etmek zorunda kalacaktır. Humeyni başlangıçta Bahtiyar hükümetinin karşı çıkmasına rağmen, 1 Şubat 1979 tarihinde 14 yıllık sürgün hayatından sonra İran'a döner. Bu dönüş Humeyni adına kurulmuş bir web sitesinde şöyle anlatılmaktadır, "İmam Humeyni'yi karşılayan İran halkının milyonluk gösterisi o kadar gösterişliydi ki, Batılı medya kurumları bile bu gerçeği itiraf etmekten kendilerini alamadılar. İmam Humeyni'yi 4 ila 6 milyon kişinin karşıladığını ve artık İran'da yeni bir dönemin başlayacağının mesajını verdiler." [43]

Ve Devrim gerçekleşiyor...

Humeyni içinde çok sayıda yabancı gazetecinin bulunduğu Air France uçağının merdivenlerinden Fransız pilotun yardımıyla inerken, İran'da gerçekten de yeni bir dönem başlamaktadır. Humeyni iner inmez ona Kum'da Vatikan tipi bir din devleti kurması önerisinde bulunan Bahtiyar hükümetine meydan okuyarak, "Otorite benim. Halk beni istiyor. İllegal hükümet gitsin" diyecektir. Çatışmalar başlar ve 11 gün sürer. Ülke büyük bir kaos içindedir. Humeyni, Mehdi Bazergan'ı geçici hükümetin başı olarak atar ve halktan Bahtiyar hükümetini değil, Bazergan hükümetini tanımasını isteyerek, bunun dini bir görev olduğunu belirtir. 11 Şubat'ta Şah rejimi kesin olarak devrilir. Bu tarih bundan böyle "Zafer Günü" olarak kutlanacaktır.

Devrim Konseyi yönetimi ele alıyor

Şah devrilmiştir ama daha önce doğal bir ittifak içinde olan İslamcılar, liberaller ve komünistler yeni rejimin niteliğinin ne olacağı konusunda anlaşamamaktadırlar. Humeyni Kum'a yerleşir. Üyelerini Humeyni'nin yakın çevresinden isimlerin (Rafsancani, Beheşti, Mo-

tahhakiri, Musavi, Telekani gibi) oluşturduğu Devrim Konseyi, geçici devrim hükümetine paralel bir hükümet gibi çalışmaktadır. Bu, Bazargan ile Humeyni arasında sorunlar yaşanmasına neden olur. Bazergan, rejimin giderek İslamileşmesinin yanı sıra, yerel güvenlik güçleri gibi hareket eden Devrim Komitelerinin ve çok sayıda kişiyi ölümle cezalandıran Devrim Mahkemelerinin başına buyruk davranışlarından ve yarattıkları terörden şikâyetçidir.

Ülkedeki siyasi gruplar arasındaki uzun tartışmalardan sonra 30 Mart 1979'da yapılan referandumda, İslamcıların bastırması ile şu soru sorulur: "İslam Cumhuriyetine evet mi, hayır mı?" Cevap yüzde 98. 2 "Evet" olacaktır. 1 Nisan 1979'da İran İslam Cumhuriyeti ilan edilir. 4 Kasım'da Amerikan Büyükelçiliği yetkililerinin rehin alınmasından sonra, zaten İran'ın bir teokrasi olmasından büyük rahatsızlık duyan, Bazergan 6 Kasım 1979'da istifa eder. Ruhullah belgeseline göre, Bazergan Carter'ın danışmanı Zbigniew Brzezinski ile gizlice görüşmesinin ortaya çıkmasından sonra istifa etmek zorunda kalmıştır. Humeyni, ABD'nin 1953'teki gibi bir darbe hazırlığında olduğunu ilan ederek, "Geçmişe dönmeyeceğiz" der, ABD Büyükelçiliğinde rehin alınan kişilerin casus olduğunu söyler. Bazergan'ı atamasını ise bir hata olarak nitelendirir. İran bu tarihten sonra, ilk parlamentonun görevine başladığı 12 Ağustos 1980'e kadar Devrim Konseyi tarafından yönetilecektir.[44] Humeyni, rehine krizi sırasında bütün dış ülkelerden gelen arabuluculuk önerilerini reddeder sadece Vatikan'ın temsilcisini, "Hıristiyanlara ve Papa'ya saygımız büyüktür" diyerek kabul eder.

Belgeselde Humeyni'nin bütün gün çalıştığı, devrimin her sorunu ile yakından ilgilendiği ve sürekli olarak Devrim Konseyi ile bağlantı halinde olduğu belirtilmektedir. Ancak Bell, bütün bunlar olurken Humeyni'yi görenlerin ifadelerine dayanarak, onun olan bitenlerin hızı karşısında şaşkın olduğu, kendi devrimi ile pek ilgilenmediğini ve günde ancak 5 saat çalışabildiğini belirtir. 37 yaşındaki oğlu Ahmet Humeyni onun adına hareket etmektedir. [45]

Sürgün yıllarından itibaren hazırlanan ve liberal özellikler taşıyan - Bazergan ve sol çevreler yeterince liberal bulmayarak karşı çıkmışlardır - ilk anayasa taslağı "Uzmanlar Konseyi" tarafından yeniden düzenlenir. Humeyni için "Büyük Rehber" unvanı ile son derece güçlü bir makam oluşturulur. Humeyni, askeri ve güvenlik güçlerinden sorumlu olmasının yanı sıra üst düzey hükümet ve yargı yetkililerini atama yetkisine de sahip olacaktır. Daha sınırlı yetkilere sahip ve

Humeyni'ye itaat etmek zorunda olan bir cumhurbaşkanı da 4 yılda bir seçilecektir. Din adamlarından oluşan "Koruyucular Meclisi"ne; cumhurbaşkanı, parlamento ve Büyük Rehber'i seçen Uzmanlar Konseyi adaylarını ve meclisin onayladığı yasaları veto yetkisi tanınmıştır. Yeni anayasa Aralık 1979'da yapılan az katılımlı bir referandumla yüzde 98 oranında "Evet" oyu ile kabul edilir. Böylece Velayet-i Fakih doktrini hayata geçirilmektedir.

Humeyni ve Velayet-i Fakih

Humeyni'nin hayata geçirdiği Velayet-i Fakih (müçtehit derecesindeki hukuk âliminin yönetim ve tasarruf yetkisi) teorisi kabaca; Şii inancına göre sessizce beklenmesi gereken son (kayıp) İmam'ın (bir başka deyişle Mehdi'nin) gelişinden önce de, yetkili bir fakihin onun vekili olarak İslami bir devlet kurup yönetebileceği tezi, şeklinde tanımlanabilir. Humeyni'nin bir İslam devleti kurması için Şah'ı devirmesi yeterli değildi, Kayıp İmam inancı da, iktidar ile arasında önemli bir engel oluşturuyordu. Buna göre, 12. ve son İmam tekrar dönüp adil bir düzen - bir İslam devleti - kurmak üzere kaybolmuştu ve o dönünceye dek ulemanın devlet yönetimine karışmaması gerekiyordu. Humeyni, bu engeli aşmak için Şii ulema tarafından yüzlerce yıldır kapsamı üzerinde tartışılan Velayet- i Fakih kavramını kullandı, yeni bir yorum getirerek bu kavramı siyasallaştırdı. Kayıp İmam'ın yokluğunda ulemanın onun vekilliğini üstlenerek devleti yönetebileceği yorumunu yaptı. Böylelikle ulemaya siyasi güç verilmesini, hem dini hem de yasal açıdan meşrulaştıran Velayet- i Fakih doktrinini geliştiren Humeyni, İran'ı bir İslam devletine dönüştürürken Kayıp İmam'a atfedilen misyonu da üstlenmiş oldu.

Humeyni devrim anayasasını; ilk kez ayrıntılı olarak 1970'de sürgünde olduğu Necef'te verdiği konferansların metinlerinin bir araya toplanması ile oluşan "Velayet-i Fakih: İslam Devleti" isimli kitabında açıkladığı bu doktrin üzerine - bazı değişikliklerle de olsa - yerleştirerek, İran İslam Cumhuriyetini kurdu. Bu çerçevede İran anayasasının beşinci maddesine göre, "İmam Mehdî kayıp bulunduğu sürece İran İslâm Cumhuriyetinde iş ve ümmetin velâyeti (devlet ve ümmetin yönetimi), halkın çoğunun tanıdığı ve liderliğini kabul ettiği âdil, takva sahibi, çağı bilen, cesur, tedbirli ve yönetici fakihe (müçtehit derecesindeki hukuk âlimine) ait olacaktır."

Humeyni kitabında, onu ilerde İran İslam Cumhuriyetinin Hz.

Muhammed ve Hz. Ali ile benzer yetkilere sahip, mutlak lideri haline getirecek olan bu doktrini şöyle açıklamaktadır; "İmamımız Mehdi'nin büyük kayıplığından günümüze kadar bin yıldan fazla zaman geçti. Ümmetin menfaati (maslahat), beklenen İmam'ın gelmesini gerekli kılıncaya kadar daha binlerce yıl geçebilir. Bütün bu zamanlar boyunca İslam'ın uygulanması duracak mıdır? Daha açık bir deyişle Allah, İslam dininin ömrünü iki yüz yıl olarak mı sınırlamıştır? (Peygamber'in (sav) zamanından İmam'ın kaybolduğu zamana kadar geçen müddet ile mi sınırlamıştır?) Birinci kaybolmadan sonra İslam'ın her şeyini kaybetmesi olacak şey midir? Böyle bir görüşü benimsemek, bana göre İslam dininin geçerliğini kaybettiğine inanmaktan daha kötüdür... Âlim ve iyi ahlâk sahibi bir hukukçu (fakih) hükümeti kurmaya muvaffak olursa, o da toplumu Peygamber'in (sav) yönettiği gibi yönetir. Halkın da onu dinlemesi ve itaat etmesi gerekli (farz) olur. Bu başkan fakih, halkı yönetme ve yönlendirme bakımından Allah Resulü'nün (sav) ve müminlerin Emiri'nin (Hz. Ali'nin) salâhiyetlerine sahiptir."[46]

13. yüzyılda, Sünni âlimi İbn-i Teymiyye'nin, "Şeriatı uygulamayan ya da gerektiği gibi uygulamayan Müslüman idarecilere karşı savaşmanın caiz olduğu" yolundaki içtihadı da, 20. yüzyılın ve 21. yüzyılın seküler Müslüman yönetimlerine karşı gelen radikal İslamcılarına dini bir meşruiyet zemini sağlamıştır. Yine Yahudilikte de, Mesih gelmeden önce İsrail'in kurulamayacağı yolundaki inanç, (ileride de göreceğimiz gibi) Haham Avraham Kook'un bunun, "Tanrı'nın görevlendirdiği seküler kişilerce yapılabileceği" yorumu ile aşılarak İsrail'in kurulması mümkün olabilmiştir. Aradaki benzerlikler, dinlerin siyasallaşmasında benzer yollar izlendiğini, başka bir deyişle dinin siyasi amaçlara ulaşmak için - siyasetçilerle işbirliği yapan din adamları tarafından -gerektiği gibi yorumlanabildiğini göstermesi açısından ilginçtir.

Muhsin Milani'ye göre, din ve siyasetin iç içe geçmesi, İran için ne şaşırtıcı ne de yeni bir şeydi. Büyük Kiros, Tanrı Ahura Mazda'nın temsilcisi olduğunu, Şah İsmail Kayıp İmam'ın kaynağı olduğunu ileri sürmüştü. Muhammed Rıza Şah Pehlevi'ye kadar İran hükümdarları, yönetimlerini meşrulaştırmak ve güçlerini artırmak için, dini kullanmışlardı. Humeyni'nin Velayet-i Fakih'inde bunlardan farklı olan, İran tarihinde ilk kez bir dini sınıf, yani "Ulema" yoluyla gücün tekelleşmesini meşrulaştırmasıydı. Ayrıca Humeyni Şiilik tarihinde ilk kez, Şiiliği çok başlı bir inançtan tek başlı veya tek parça bir inanca taşımak için, bir Fakihi diğer bütün dini otoritelerin üzerine yerleştirmeye çalışmıştı.[47]

Şii ulemanın, içtihadın yaygınlık kazandığı 10. yüzyıldan bu yana, sınırlı bir Velayet-i Fakih çerçevesinde yargılama görevini yürüttüğü ve halktan "hums" denilen parayı topladığı bilinmektedir. Daha sonra ulemanın sınırlı olarak siyasete katılımı Ayetullah Mehdi Naraki gibi Şii düşünürlerce gündeme getirilmiştir. 1906'daki İran Anayasa Devrimi sırasında ise, Humeyni'nin düşüncelerinden çok etkilendiğini ifade ettiği Ayetullah Şeyh Fazullah Nuri, bu kavramı İran parlamentosuna uyarlayarak bir İslam devleti kurulması çağrısında bulunur. Ancak, seküler kesimin baskın çıkması sonucu idam edilir. Her ne kadar Nuri'nin formüle ettiği şekliyle Velayet-i Fakih doktrini anayasadan çıkarılırsa da, ulemaya geniş bir velayet yetkisi tanınır. [48]

Velâyet-i Fakih doktrini üzerine tartışmalar

Humeyni'nin Velâyet-i Fakih yorumunu hayata geçirmesi seküler çevreler kadar bu yoruma katılmayan ulemanın da büyük tepkisine neden olmuştur. Doktrin zaman içersinde bazı açılardan yumuşatılmakla birlikte bu gün de, İran'da ve Şii dünyasında bu konudaki görüş ayrılıkları ve tartışmalar devam etmektedir. Humeyni yorumunu, Ayetullah Naraki (ö.1829) ve Şeyh Muhammed Hüsseyin Naini (ö.1936) gibi Şii din bilginlerinin görüşlerine dayandırmıştır. Ancak diğer pek çoklarının yanı sıra, mesela Şii âlimi Muhammed Cevad Muğniye, "Humeyni ve İslam Devleti" isimli kitabında Naraki ve Naini'nin eserlerinden örnekler vererek bu düşünürlerin çok daha sınırlı bir Velâyet-i Fakih anlayışları olduğunu ileri sürmüştür.[49]

Veli Nasr'a göre, ulema tarafından bir İslam devletinin yönetilmesi ideali, ağırlıklı olarak Yunan filozofu Platon'un "Devlet" isimli kitabından ve onun, liderinin bir "filozof kral" olduğu özel olarak eğitilmiş "koruyucu" sınıf vizyonundan etkilenmiştir.[50] Mustafa Özcan da, Velayet-i Fakih anlayışının modern bir Platonik devlet olduğu kanısındadır. Ancak bu anlayış, "Platonik teokrasi" olarak da tanımlanabilecek ucube bir model üretmiştir. Özcan, bu fikrin çağdaş teorisyeni olarak Humeyni'nin azlettiği eski veliahdı Ayetullah Ali Muntezari'yi işaret eder, "Çıkış noktası Sünni dünya ile buluşmayı sağlaması ihtimali ve umududur." Özcan, "The Fall And Rise of The Islamic State - İslam Devletinin Düşüşü ve Yükselişi" kitabının yazarı Noah Feldman'ın da, "Velayet-i Fakih doktrini nedeniyle İran anayasasında güçler dengesi sağlanamamıştır. İran'da fakih veli bütün erkleri elinde toplamaktadır ve her şey bir işaretine bağlıdır. İran anayasasında dengeden değil

tahakkümden bahsetmek mümkündür. Bu da sistemi sarkık ve çarpık hale getirmektedir..." şeklindeki görüşüne de yer vererek İran deneyiminin başarısız olduğunu belirtir. Bu çerçevede, İran Cumhurbaşkanı Ahmedinecat'ın da, "Ya yanımdasın ya karşımdasın" diyen eski Amerikan Başkanı George Bush gibi maniheist bir siyasi anlayışa sahip olduğu böylelikle, "Bush ile Necad ideolojilerinin farklı ama yöntemleri aynı zıt kardeşler" oldukları tespitini yapmaktadır.[51]

Humeyni, "Velayet-i Fakih: İslam Devleti" kitabında İslam hükümetinin o tarihe dek hayata geçirilmemiş olmasını, Batı emperyalizminin zengin kaynaklarından dolayı İran'ı sömürebilmek için geri bıraktırma çabalarına yormuştur. İngiliz emperyalistlerinin İslam'a yönelik saldırıları 300 yıl önce Doğu ülkelerine sızmaları ile başlamıştır. Çok iyi tanıdıkları bu ülkelerin kontrolleri için uygun planları hazırlayabilmişlerdir. Bu planın ardında İngilizlerin yanı sıra, İslam'ı yok ederek bütün dünyayı ele geçirmek isteyen Yahudiler de vardır. İslam gençlerini zehirleyen şeytani propagandayı yayan - kiliseler, Siyonistler ve Bahai'ler tarafından yönetilen - merkezler yok edilmelidir. Emperyalizmin İslam ile savaşı medreselere dek sızmıştır ve bu nedenle, "Eğer bir kişi İslam devleti ve onun kurulması hakkında konuşmak istiyorsa takiye yapmak zorundadır." [52] Humeyni tam da bunu yapmıştır. Devrim öncesinde Velayet-i Fakih'i gündeme getirmemiştir. Şah'ın devrilmesinden sonra İslam cumhuriyetini onaylayan 1979 referandumu sırasında da bu kavram tartışılmamıştır. Hatta oylamadan sonra, Başbakan Bazergan başkanlığında hazırlanan anayasa taslağında da sözü edilmemiş, ancak taslak anayasa yeniden gözden geçirilirken artık siyasi gücü eline geçirmiş bulunan Humeyni yanlılarınca, temeline Velayet-i Fakih konularak değiştirilmiş ve anayasaya son şekli verilmiştir. [53]

Humeyni, Şah'a karşı komünistlerden, milliyetçilere dek çok geniş bir siyasi yelpazeyi içeren seküler muhalefetin liderliğini adım adım ele geçirirken, Velayet-i Fakih doktrininden söz etmemekle kalmamış kurulacak yeni rejimde her türlü siyasi görüşe ve etnik gruba eşit haklar ve geniş özgürlükler tanınacağı sözünü vermiştir. Ne var ki yeni rejim toprak bütünlüğünü korumak için, özellikle bu sözlerin tutulmasını bekleyen ve aksi takdirde merkezi yönetimden ayrılmakla tehdit eden Kürt ve Azeri azınlıklara karşı dönmüştür. Polonyalı yazar Ryszard Kapuscinski "Şahların Şahı" isimli kitabında bu dönemi anlatırken, "Bu nedenle multi etnik devletlerde gerçekleşen bütün demokratik devrimler iflas etmeye mahkûmdur" der.[54]

"İslam Devrimi yeni bir ulus devlet modeli mi?"

Erol Göka, temel direği Velayet-i Fakih doktrini olan Humeyniciliğin, Pehlevi hanedanınca kurulan İran ulus devletinin yeni kurucu ideolojisi olduğunu savlar. Devrim sonrası İran'da; Şeriati'nin siyasal İslam'ı vaaz ettiği Halkın Mücahitleri'nce, aydın öğrenci ve işçilerce benimsenen solcu, halkçı, modernist İslam egemendir. Humeyni'nin, Velayet-i Fakih doktrini ile en iyi şekilde özetlenebilecek siyasal İslam görüşünün taraftarları ise, ulemanın gizli ağları ile bazı öğrenci ve yandaşları ile sınırlıdır. Buna karşın, sonuçta egemen olan Humeyniciliğin asıl işlevi, İslam ideolojisinin yönlendiriciliğinde kurulmuş yepyeni bir ulus devlet modelinin inşasına ve varlığını sürdürmesine temel sağlamaktır. [55]

Olivier Roy ve Farhad Khosrokhavar da, "Bir Devrimin Tükenişi" isimli kitaplarında, devrimin Şah döneminde başlamış olan bir iktisadi ve toplumsal gelişmeye eşlik ettiğini, bu hareketi hızlandırarak istikrara kavuşturduğunu belirtirler. Fakat bu modernleşme ideolojik denetimin dışında kalmakta ve devrimin yürürlüğe koyduğu İslami sistemle büyük ölçüde çelişmektedir. Devrim, dinle siyaset arasındaki ilişkiyi yeniden formüle ederken de, aslında İran devletinden başlayarak siyaset merciini güçlendirmiştir. Ruhban sınıfı devleti ele geçirmekten çok; din adamlarının devlet memuru yapılması, yüksek ruhban sınıfının özerkliğini yitirmesi gibi nedenlerle, devlet tarafından ele geçirilmiştir. Yani Şii ruhban sınıfı devletleştirilerek devletin alanı genişletilmiştir. Devrim aynı zamanda Şiilikle milliyetçiliği özdeşleştirmiş, kısacası "devrim ulus devleti güçlendirmiştir." [56]

Bir mistik olarak Humeyni, Velayet-i Fakih ve İslam Devrimi

Moin'in, Humeyni'nin mistizm anlayışı ile (ona göre Humeyni bir mistiktir) bu doktrin arasında bağlantı kuran ve bunun İslam devrimine etkilerini ele aldığı ayrıntılı, "Humeyni'nin Mükemmeli Arayışı: Teori ve Gerçek" isimli makalesinden özetleyerek, Velayet-i Fakih doktrinine ve Humeyni'nin kişiliğine daha fazla açıklık getirmeye çalışalım.

Humeyni Kum'da öğrenim görürken mistizmle gerçek anlamda tanışır. Özellikle Molla Sadr ve İran'da mistizmin yayılmasında önemli bir rol oynayan Sadrettin Şirazi'nin eserlerinden etkilenir. Mevlana, Hafız ve İbn-i Arabî de onu etkileyenler arasındadır. Kum'daki hocalarından Şahahabadi onu hem mistik hem de siyasi görüşleriyle etkileyecektir.

Şahahabadi'ye göre, zor konuları kitlelerin anlayacağı dille ifade etmek gerekir (burada mistizmin önemli unsurlarından olan avam ve elit ayrımı yapılmaktadır). "İnsanlarla onların zekâ düzeyini dikkate alarak konuşun" öğüdünü, Humeyni sonraki yıllarda başarıyla hayata geçirecektir. Şahahabadi derslerinde Müslüman toplumlarının baskı ve dış sömürüden kurtuluşu konusuna özel bir önem verir. Müslümanlar eğitim görmeli, organize olmalı ve bunun için de planlama yapmalıdırlar. Propaganda için dini dergiler basılmalı, zararlı alışkanlıklardan vazgeçilmeli, bir şirket kurulup İran malları üretilmeli ve bunlar ihraç edilmeli, bir fon kurularak faizsiz borç para verilmelidir. Humeyni hocası için, "Sadece bir din adamı ve mistik değil aynı zaman da bir savaşçıydı" diyecektir.[57] Humeyni de ilerde bu 3 özelliğe sahip olacaktır. Humeyni, mistizmin şeriat ile uyumlu olduğunu aralarında bir çelişki olmadığını savunmuştur. Bu bağlamda, hem militan İslam'ın önde gelen uygulayıcılarından hem de teorik mistizmin önemli otoritelerinden birisi olmuştur. "Mükemmel İnsan" kavramı konusunda Humeyni de çok kafa yormuştur. Çünkü bunu, İslam'ın gerileyişini anlatmak için etkili bir yol olarak görmüştür.

Şii mistikler, Peygamberin ölümünden sonra "Işık"ın Hz. Ali'ye ve ondan da onun evindeki (Ehl-i Beyt) - yani onun soyundan gelen - İmamlara geçtiğine inanırlar. Onlar için mükemmel insan modeli Hz. Ali'dir. Şii olmayan mistikler ise, model olarak Hz. Muhammed'i alırlar. Hz. Muhammed'in (ve Hz. Ali'nin) ölümünden sonra takipçileri; imamlar, veliler, evliyalar onun meşalesini taşırlar ve onun mistik iç doğasının özelliklerinin - "Kozmik Velayet" (Velayet-i Tekvini ya da Yaradılışa dair Velayet) olarak tanımlanan - kendilerine miras kaldığını düşünürler. Bu onlar için Peygamberin yönetici özelliklerinden çok daha önemlidir. Mistik evliyalar, Hz. Muhammed'in Allah'ın elçisi olarak görevlerini devrettiği özel temsilcilerdir. Onların görünmez idaresi (velayet) olmazsa dünyanın düzeni bozulur. Humeyni'ye göre, "Mükemmel İnsan" (bunu desteklemek için Molla Sadr, Mevlana, Hafız ve İbn-i Arabî'den alıntılar yapar) var oluş zincirinin tamamlayıcısıdır, onunla süreç tamamlanır. O, Allah'ın kendi görüntüsünde yarattığı, Allah'ın en büyük işaretidir.[58]

İbn-i Arabî, mükemmel insan olabilmek için 4 evreli bir "arınma yolculuğu"ndan sözeder. Molla Sadr ise, olan biteni entelektüel olduğu kadar ruhani bir yolculuk olarak da görür. Humeyni bunu bir adım daha öteye taşır. Ona göre ilk yolculuk, "İnsanlıktan Allah'a" doğru-

dur (min el-Halk ila el-Hak). Burada, "gerçeği" arayan yolcu (sa'lek) insani limitleri aşma gayretindedir. İkincisi, Allah ile Allah'ın içine yolculuktur. Yolcu Allah'ın isimlerinin ve görüntülerinin güzelliğini öğrenir, gerçek anlam ve etkilerine vakıf olur. Üçüncü yolculukta, yolcu insanlara döner, ancak bu kez artık görebildiği çok güçlü varlığı ile Allah'tan ayrı değildir. Son evrede yolcu, Tanrısal özellikler kazanmıştır böylelikle diğerlerinin de Allah'a ulaşmasını sağlamak için rehberlik etmeye ve öğretmeye hazırdır. Bu kritik bir aşamadır. Bu noktada yolcuya, Allah'ın kelamını vaaz etme görevi verilerek velayet ve peygamberlik gerçekleşir. İnsanlara, çok başlılıktan birliğe, şer'den imana, putperestlikten Allah'ın birliğine, sıradanlıktan mükemmelliğe doğru yönelmeleri için, rehberlik edecektir. En önemlisi "Mükemmel İnsan", doğru politikalar uygulayarak, katıksız adalet devletini ve ilahi iktidarı gerçekleştirerek, nihai mükemmelliğe doğru toplumu yönlendirecektir.

Humeyni bütün bunları, kendinden önceki mistiklerin de yaptıkları gibi tepki çekmemek için son derece ihtiyatlı bir dille, mistik terminoloji ile yazmıştır. Mesela, bütün bu görüşlerini anlattığı "Yolcunun Miracı ve Mistiklerin Duası" isimli kitabı görünüşte günlük ibadete ilişkin bir kitaptır. Okuyucu yazılanları kendi düzeyine göre anlayacaktır. Başka bir deyişle elit metnin gizli içeriğini keşfederken, avam sadece yüzeydekini görecektir. Humeyni'nin hocası Ayetullah Haeri Yezdi'nin oğlu Prof. Mehdi Haeri Yezdi'ye göre, (o da Humeyni'nin öğrencisidir ve hem Batı hem de İslam felsefesi konusunda uzmandır) Humeyni Hallacı Mansur gibi kendisinin de, "yolculuğun" 4. evresini tamamladığı kanısındadır. Bu da şu sözlerle ifadesini bulur, "Enel Hak ve el halk-Ben Hak'ım ve halkım." Aralarındaki fark, Mansur'un vakıf olduğu sırları dünyaya açıkça anlatmaya kalkışmasıdır, katledilir. Humeyni ise başarır. Humeyni mistizmle ilgili pek çok kitabını geleneksel ulemanın düşmanlığından korunmak için, ancak devrimden sonra bastıracaktır.

Humeyni'nin Allah ile olan ilişkisi pek çok kişi için kafa karıştırıcıdır. Oğlu Ahmet onun bir olduğu Allah ile son derece özel bir ilişkisi olduğunu ve ondan sık sık ve ürkütücü bir heyecanla söz ettiğini belirtir. Devrimden sonra, pek çok kez, yetkililer ona önemli sorunlar ya da büyük krizler konusunda danışmaya geldiklerinde, o başka hiçbir şey var değilmişçesine Allah'tan söz etmiştir. Mesela Humeyni'ye göre, insan diğer varlıklardan farklı niteliklere sahiptir, gerçek ve sonsuz gücü ve kusursuz mükemmelliği istemek gibi. Bu niteliklere de sadece

Allah haizdir. Dolayısıyla insan doğası itibariyle farkında olmadan Allah'ı aramaktadır. Kusursuz mükemmelliğin varlığının en güçlü kanıtlarından birisi, insanın kusursuz mükemmelliğe duyduğu aşktır ve aşığın var olduğu yerde maşuk da vardır. Dahası insan kusursuz mükemmelliği kendisi için de ister. Bütün insanlar kusursuz mükemmelliğin peşindedirler ve ne zaman ki hepsi buna ulaşacaktır o zaman bir olacaklardır. İnsan neye sahip olursa, daha fazlasını ister. Yerlerin ve göklerin bütün güçlerine de sahip olsa, tatmin olmaz; ona güven ve huzur verecek tek şey Allah'ın adını içinden ve kalbiyle anmasıdır.

Bir öğrencisi, Batılı filozofların dünyayı bir tezatlar yumağı olarak gördüklerini hatırlatarak bu doğruysa, bunun ortasına Humeyni'nin oturtulması gerektiğini belirtmiştir. Hocasının birbirine zıt ve çeşitlilik gösteren duygu ve tercihlerine dikkat çekerek, teoloji ve - maddi dünyadan uzaklaşmak anlamında - mistizmden söz ederken aynı anda, İslam devriminin gerçekleşmesi, ezilenler için adalet ve şeriatın uygulanması gibi konuları düşünebileceğini belirtmiştir. Nitekim Humeyni de böyle yapmıştır. (Mistik konulara ayırdığı zaman devrim yapmasına engel olmamıştır. S.Ç.) [59]

Ancak mükemmel devlet, mükemmel toplum ve mükemmel insan yaratmaktan söz eden Humeyni; bir politikacı, fakih ve mistik olarak iktidara geldiğinde farklı bir tondan konuşmaya başlayacaktır. Meşruiyetini Şii ulemanın benimsemediği Velayet-i Fakih doktrinine dayandırarak, "onsuz şer'in yok edilemeyeceği ve İslam'ın uygulanamayacağı mutlak gücün" peşine düşer. İlk adım, devrimi "şer güçlerinden" ve eski rejime hizmet edenlerden arındırmaktır. Kısa sürede başta eski başbakanlardan Emir Abbas Huveyda olmak üzere, Şah'ın 200'ü aşkın general ve üst düzey görevlisi vurulur. Bunu çeşitli nedenlerle suçlanan daha alt düzeyde olanların öldürülmesi izleyecektir. Devrimin Allah'ı, artık Kuran'ı Kerim'in her bölümünün başında yer alan ifade ile "affedici ve merhametli" değil, intikamcı ve "tiranları yok edici" Allah'tır. Adım adım iktidarın bütün unsurları devrimci ulemanın kontrolüne geçer ve tüm muhalifler etkili bir şekilde pasifize edilirler. Bunlara, insan hakları ihlalleri, yolsuzluk ve yetkilerin kötüye kullanılması konusunda endişe belirttiği için, Humeyni'nin ardılı olarak ilan ettiği Ayetullah Montazeri de (Mart 1989'da bu unvanı geri alınır) dâhildir. Değerli bir âlim ve yardımcı olan Montazeri'nin azlinden önce bile ülkeyi yönetmekte güçlük çeken Humeyni, sert tedbirler almıştır. Ocak 1988'de, "Velayet-i Mutlakiye Fakih" yani din adamının mutlak yöne-

timi konusundaki tarihi açıklamasını yapar. İslam devleti, kaynağını Hz. Muhammed'in sınırsız velayetinden almaktadır. Bu, İslam'daki en temel şartlardan birisidir hatta namaz, oruç ve Hac'dan da daha önde gelmektedir.[60] Humeyni'ye göre böyle bir otorite anayasanın bile üzerindedir. Böylece fakih - daha büyük bir ideal uğruna - sıkıca şeriata bağlanan hukuki kararları bile değiştirme ya da en azından iptal etme yetkisine sahip olmaktadır. Bu bir Şii din adamından beklenmeyecek bir açıklamadır. İslam devletini muhafaza için fakihe, otoritesini hayatın bütün alanlarına yayma yetkisi tanınmaktadır. Bu iddiası, önde gelen Şii ulema tarafından benimsenmeyecektir. Humeyni'nin son güç gösterisi, Şeytan Ayetleri kitabının yazarı Salman Rüştü için 14 Şubat 1989'da verdiği ölüm fetvası olacaktır.

Humeyni ardında İslam anlayışının - ki muğlâktır - nasıl uygulanacağına dair bir plan bırakmamıştır. Uluslararası politikanın gerçeklerini göremediği için, hem ABD'nin hem SSCB'nin düşmanlığını kazanmıştır. En önemlisi devrimden sonra seyahat etmemiş ve ülkede olan bitenler konusunda etrafındaki küçük bir grubun verdiği bilgilerle yetinmiştir. Bu nedenle ölümünden önce, halkın büyük çoğunluğunun ve yeni yükselen ulema sınıfının kendisini desteklediği kanaatindedir. Humeyni'nin ütopik dünyasında isyancılara yer olmadığı için bunlar Engizisyon yöntemleriyle cezalandırılmıştır. Dini olmayan, enflasyon, dış ticaret, özel sektör gibi konularda açık fikirleri olmaması ölümünden sonra büyük kargaşa yaratacak ve değişik fraksiyonlar Humeyni'nin farklı sözlerine gönderme yaparak kendi görüşlerini haklı çıkarmaya çalışacaklardır.

Humeyni, iç ve dış baskılara karşı İslam devriminin bekasını sağlamak için, devleti İslami prensiplerin üzerinde tutmuştur ki, bu Şii inancında görülmemiş bir şeydir. İran'ı, "iktidara itaat edilmeli" diyen Sünni İslam ile aynı çizgiye getirmiştir. (Dolayısıyla devrim Şii inancındaki muhalefet geleneğini reddetmiş olmaktadır. S.Ç.) Böylelikle devlete, ondan sonra da devamını sağlayacak bir kurumsallık kazandırmıştır. Ne ki, kendi İslam anlayışını çok karmaşık bir devlet mekanizmasına empoze etme girişimi ve pek çok sosyal ve ekonomik soruna çözüm bulmadaki başarısızlığı ile aslında, İslam'ın İran'ın pek çok sorununa çözüm bulmada yetersiz olduğunu açığa vurmuştur. Takipçileri, ulemanın politikayı politikacılara bırakmasını savunanlar ile aksini düşünenler olarak ikiye ayrılmıştır. Bu nedenle genç militanlar Bakü, Keşmir gibi yerlerde onun posterini taşırlarken, ardılları yasalarını

yeniden yorumlamak ve Humeyni mitini parçalamakla meşguldürler. Moin şu sonuca varır; "Fakih, mistik ve politikacı Humeyni için, bu özellikleri birbirinden ayrı değildi. Bir mistik ve teolog olarak edindiği tecrübe ile toplumu, mükemmel bir devlete ya da konuma doğru itmeye çalıştı. Gerçekte yönettiği toplum mükemmel olmaktan çok uzaktı. Kimse Humeyni'nin karizmasını ya da modern İslam ve İran tarihindeki yerini yadsıyamaz fakat nihayetinde, politikalarının sonuçları, sözleri ve eylemler ile yargılanacaktır, samimi niyetleri ile değil."[61]

Moin'in bu son derece ilginç bir Humeyni portresi çizen değerlendirmelerini, Ruhullah belgeselinden Humeyni'nin ölümüne ilişkin ifadelerle sona erdirelim. "Cenazesine 11 milyon kişi katıldı... Tarihin en büyük cenaze töreniydi... Kalabalık nedeniyle cenaze ancak helikopterle taşınarak gömüleceği yere ulaştırıldı. Fakat insanların kendilerinden geçmiş bir şekilde tabuta dokunmak için ileri atılmaları nedeniyle helikopter tam 6 kez havalanıp yere inmek zorunda kaldı. Sonunda cesedinin parçalanmaması için çelik bir tabuta konarak gömülebildi... Humeyni 1200 yıllık bekleyişi sona erdirdi. Ulema, Mehdi'yi beklerken siyasete karışabilirdi. Din ve devlet işi ayrımına son verdi. İmam Mehdi'nin 1200 yıllık yokluğunda, Velayet-i Fakih ilkesi ile ilk İslam devletini yönetti."

Şimdi de, devrim sonrasında İran Azerbaycan'ında yaşananlara ve bu çerçevede "Şeriatmedari olayı"na, yine makalelerinden özetleyerek Arif Keskin'in yorumuyla bir göz atacağız.

Tebriz Ayaklanması ve Şeriatmedari olayı

İran İslam Devrimi sadece İslami temelde açıklanamaz. Pehlevi hanedanının büyük bir toplumsal rahatsızlığa neden olması devrimin, değişik nedenlerle birbirinden farklı ideolojiler ve örgütlerin desteğini almasına yol açtı. Çarşı (Pazar esnafı, bazargan), sosyal demokratlar, Ulusal Cephe, İran Özgürlük Hareketi, Tahran'ın varoşlarında yaşayan proleterler, Tudeh, halen Kaçar Hanedanına bağlı olan Türkmen soyluları, baskıyla iskân edilen aşiretler, İran'da yaşayan etnik gruplar. Yanı sıra mollalar ve sol örgütler ile silahlı mücadeleyi kabul eden örgütler. Devrim sürecinde "Güney Azerbaycan" da (diğer etnik azınlığın yaşadığı Kürdistan, Belücistan bölgelerinde olduğu gibi S.Ç.) milliyetçi bir siyasi hareketlilik başladı. Dernekler kuruldu, dergiler çıkmaya başladı ve Türk dilinde edebi çalışmalar yapıldı. "Güney Azerbaycan" mollalarının lideri olan Şeriatmedari, tüccar sınıfım da dini işlerinde

yönetmekte ve bölgenin köylüleri tarafından da, taklit mercii olarak kabul edilmekteydi. Bu özellikleri nedeniyle "Güney Azerbaycan" ve özellikle Tebriz'in 1979 devriminde büyük rol oynamasına önderlik etti.

1978'de Şah yanlısı İttilaat gazetesinin yayınına karşı Kum'da başlayan protesto gösterilerinin kanla bastırılması üzerine, (yukarıda da gördüğümüz gibi) Şeriatmedari çok sert tepki gösterir. Yabancı gazetecilere, devlet ulemaya böyle kötü davranmaya devam ederse protestolara katılacağını açıklar ve bu sözünü tutar. Olayların (ve ölümlerin) kırkıncı gününde hükümeti protesto için mağazaların kapatılması ve halkın camiye toplanması çağrısı yapar. Tebriz'de kırkıncı gün anmalarında polisin bir öğrenciyi öldürmesi kenti karıştırır, başlayan protesto gösterileri polisle çatışmaya dönüşür ve 300 kişi ölür. Bu olay, bölgede geniş kapsamlı bir siyasi örgütlenmeyi başlatır, büyük çaplı gösteriler yaygınlaşır ve ülkeye yayılarak devrimin fitilini ateşler.

Devrimde hayati rol oynayan ve bu nedenle devrim sonrası kadrolarının önemli bir bölümünü oluşturan Azerbaycanlı milliyetçi aydınlar, "demokratik ve milli taleplerini gerçekleştirmek amacıyla" 1980'de Şeriatmedari liderliğinde Halk Müslüman Partisini kurdular. Parti, Tahran ve Kum'da çok güçlüydü, iki milyona yakın yandaşı vardı. Şeriatmedari'yi "taklit" eden herkes partiyi destekliyordu. Bu çerçevede, devrimin ilk yıllarında iktidara karşı çıkabilen güçlü bir muhalif konuma sahipti. Partinin milli ve liberal ideolojisi devriminin sloganlarına ve izlemekte olduğu yola tersti, üyeleri arasında büyük din adamlarının yanı sıra laikler de vardı. Şeriatmedari meşruti bir saltanat taraftarı ve ılımlı bir muhafazakârdı. Saltanatın devrilmesini istemiyordu, diğer ılımlı ulema gibi meşrutiyet anayasasında belirlenen, din adamlarından oluşan "yüksek komite"nin yürürlüğe girmesini istiyordu. Humeyni'nin müçtehit olduğunu onaylayarak onu 1964'de ölümden kurtarmıştı ama Velayet-i Fakih düşüncesine karşıydı ve bu kavramın anayasada yer almasına karşı çıkmıştı. Din adamları sadece denetlemeci ve siyasal iktidarın üstünde bir konumda olmalıydılar, siyaset siyasetçilere bırakılmalıydı. Din adamlarının en önemli görevi "ümmeti" ve "dini" devletten korumaktı. Şeriatmedari önceliğinin ve hedefinin özerk bir Azerbaycan olduğunu çeşitli konuşmalarında açıkça ifade etmişti; "Azerbaycan'a özerklik istemek bizim amacımızdır... Şah Türk milletinin dilini, bu vesile ile dinini, örf ve adetlerini ortadan kaldırmak istedi ve kaldırdı... Devrimden sonra Türkler için durum farklı olmalıdır. Çünkü Tebriz'in Türk kahramanları, İran inkılâbının

temelini attılar... 15 milyon Farsın esareti altında 60 sene kalmak mı iyi, yoksa 17,5 milyonluk Türk milletinin adaleti altında yaşamak mı iyi olur? Meselelerimizi böylece ortaya koymamız lazımdır... İslam Anayasamız ilan edildikten sonra herkes öz yerini alacaktır. Bizim yerimiz ise, 17,5 milyon Azeri Türkünü doğurup büyüten Tebriz olacaktır."

Bu sözler ve Halk Müslüman Partisi'nin oluşturduğu güç odağı Humeyni'yi rahatsız eder. Humeyni yanlılarınca Halk Müslüman Partisi, yeni rejime yönelik bir komplo olarak tanımlanır. Bu, "Güney Azerbaycan" da büyük bir rahatsızlığa yol açar. Tebriz'de iki gün süreyle okullar ve Çarşı kapanır, halk gösterilere başlar. Kum kenti de Tebriz'i desteklemek için harekete geçer. Bu sırada Tebriz çarşısı yakılır. Halk Müslüman Partisi üyeleri bunun üzerine Tebriz radyo ve televizyonunu işgal ederler ve başlayan protesto gösterilerine bir milyondan fazla kişi katılır. Gösteriler sırasında Cuma namazı mihrabının yanmasından Halk Müslüman Partisi sorumlu tutulur, Devrim Muhafızları Parti merkezini kuşatarak ağır silahlarla ateş açarlar. Humeyni ve Şeriatmedari yandaşları arasında şiddetli bir iç çatışma başlar. Şeriatmedari yanlıları radyo-televizyon merkezini yeniden işgal ederler, çarşıyı kapatırlar, Humeyni yandaşlarının toplandığı merkezleri dağıtarak Humeyni'nin resimlerini duvarlardan indirip yırtarlar. Devrim Muhafızları da Şeriatmedari yandaşlarının toplandığı yerleri yakarlar, ağır silahlarla kan dökerek radyo ve televizyonu ele geçirirler, Halk Müslüman Partisinin merkezini basarlar. Tahran'dan yeni Devrim Muhafızları birlikleri gelir. 20 gün süren çatışmalar sonucunda "Güney Azerbaycan yeniden ağır silahlar altında susmak zorunda" kalır. İran'ın bütün siyasi partileri ayaklanmayı bastırmak için İslam devrimi hükümeti ile işbirliği yapar. "Halkın Fedaileri", azınlıkların milli haklarını savunmasına karşın hükümetten yana tavır alır. Eski Başbakan Mehdi Bazergan, isyanı "yabancı komplosu" olarak nitelendirecektir.[62]

İran tarihinin bu dönemine ilişkin olarak pek çok kaynakta, ilginç bir şekilde devrim sonrası Tebriz olaylarına (en azından etnik niteliğine) değinilmezken, Şeriatmedari'nin "Velayet-i Fakih" kavramının yorumu konusundaki muhalefeti nedeniyle dini yetkilerinin elinden alındığını ve sonuçta ölünceye dek ev hapsinde tutulduğu belirtilmekle yetinilir.[63] Bazı kaynaklarda da, son derece diplomatik bir dille de olsa, Şeriatmedari'nin Batı yanlısı rejim muhalifleri tarafından kullanıldığı iddiasına yer verilir. Daha önce de alıntılar yaptığımız Tabriz'in (yazarın da Tebriz kökenli olduğu anlaşılmaktadır) doktora tezinden yine

özetleyelim: (Bu ilginç bölüm, aynı zamanda bize devrim sürecinde de, Humeyni ve Şeriatmedari arasında bir liderlik çekişmesi olduğunun ipuçlarını vermektedir.)

Devrim sürecindeki gösteriler döneminde dini konumu nedeniyle, "Ülke içindeki muhalefetin önderi" olarak sunulmaya çalışılan Şeriatmedari, İmam Humeyni ülkeye döndükten ve yeni rejimin dizginlerini eline geçirdikten sonra devrimin gerçek önderine karşı ince ve hesaplı bir muhalefete geçmişti. Şeriatmedari'nin, Humeyni'ye muhalefeti, Şii geleneğine uygun olarak din adamlarının devlet iktidarında bulunmamalarının gerektiği anlayışına dayandırılmıştı. Bu sayede Şeriatmedari, tüm Batıcı liberal eğilimleri barındıran laik grupların da manevi koruyuculuğunu ister istemez yüklenmişti. Hatta Humeyni ile Bazergan arasında çıkan çatışmalarda dolaylı olarak, Bazergan'ın koruyucusu görünümünü kazanmıştı. Devrim sonrası koşullarda, Humeyni'nin muhalifleri Merce-i Taklid olan Humeyni'yi ancak bir başka Merce-i Taklid ile ve üstelik daha da önemli bir din otoritesi sayılan Şeriatmedari ile dengeleyebileceklerini düşünerek, Şeriatmedari şemsiyesi altına girmişlerdi. Şeriatmedari, biraz kendi bilinçli tutumu, biraz da kendi iradesi dışında oluşan nedenlerle bir güç merkezi olarak, Humeyni'ye karşı olan laik kesimlerin dini lideri olarak, daha da ötesi din adamları topluluğunun içinde Humeyni'ye karşı akımın lideri olarak sahneye çıkmıştı.

Şeriatmedari Azerbaycanlıydı, yani Türk kökenliydi. Ancak onun için Türklükten önce Müslümanlık esastı, gelenekçi bir din adamı olarak, elbette ki bir ümmetçi, bir Panislamist idi. Bununla birlikte, etnik kıpırdanmaların ortaya çıktığı devrim sonrası İran'da, Humeyni ile giriştiği çekişmede Türklerin dini lideri görünümünü kabullendi ve Türk kartını ustaca oynadı. Türklüğünden Humeyni'ye karşı gücünü korumak amacıyla yararlanmayı düşündü. 1979 yılı Aralık ayında, Azerbaycan eyaleti ve merkezi Tebriz'de büyük bir ayaklanma gerçekleşmiş ve bu ayaklanma Şeriatmedari'nin prestij kaybına neden olmuştu. Bunun üzerine Şeriatmedari Kum'daki köşesine çekildi. Ancak pek çok kişiye göre, yeniden ortaya çıkmak için uygun zaman kollamaktaydı. Şah döneminde Anayasal monarşiyi, devrim sonrasında ise din adamlarının siyasal görevler almadığı liberal bir "İslam Cumhuriyeti"ni savunan Şeriatmedari'nin; Humeyni ile en belirgin ayrılığı, "Velayeti Fakih"e ilişkin anayasa'nın 5.maddesi konusunda yaşandı. Şeriatmedari'nin anayasa referandumu sırasında"Velayeti

Fakih" hükmünü eleştirmesi kimi gruplarca provoke edilerek Kum'daki evine saldırılmasına neden oldu. Dış basına "Humeyniciler ile Şeriatmedariciler çatışması" olarak yansıyan çatışmalar, Azerbaycan'a sıçradı ve Tebriz'de Anayasa'ya karşı gösterilere dönüştü. Şeriatmedari'nin ismini siper eden karşı devrimci ve eski rejim yanlısı taraftarlar bunu bir nevi rejimi yıkmayı amaçlayan ayaklanma denemesine çevirdiler, Humeyni'nin resimleri yırtıldı.

Tebriz'deki bölünme İran çapındaki bir bölünmenin habercisi olarak değerlendirildi. Batı ve Amerikan basını olayları, "Humeyni rejiminin karşılaştığı en ciddi sorun" olarak niteledi. Ayaklanmanın ciddiliği anlaşılınca, Başbakanlıktan ayrılmış olmasına karşılık Türk kökenli ve Tebrizli Bazergan Azerbaycan'a gitti. Daha sonra o tarihlerde Devrim Konseyi üyesi, Ekonomi ve Maliye Bakanı sıfatlarını taşıyan Beni Sadr ile Devrim Komitesi Başkanı Ayetullah Mehdevi Kani de (ilerde anlatılacak), Tebriz'de karargâh kurarak rejim için çok ciddi sonuçlar doğurabilecek bir ayaklanmanın önüne geçmiş oldular. Ayaklanma girişimini,1979 yazında kurulan, Şeriatmedari'nin oğlunun yönetimindeki Müslüman Halkın Cumhuriyetçi Partisi adlı örgütün yönlendirdiği anlaşılmıştı. Birçok karşı devrimcinin bu partiye sızarak Şeriatmedari'yi bayrak yaptıkları açığa çıkarıldı. Şeriatmedari durumu fark edince köşesine çekildi. Parti de yasaklanarak kapatıldı. Olaylar öyle ilginç bir biçime dönüştürüldü ki, Tebriz olayları ile Amerikalı rehineler krizinin aynı günlere rastgelmesi sonucu, Şeriatmedari ABD yanlısı olarak bile suçlandı.[64]

(Çoğu kez) Bağımsız kaynaklar tarafından oluşturulan sanal ansiklopedi Wikipedia'nın İngilizce versiyonunda ise, yine Tebriz'deki olaylara değinilmemekle birlikte Şeriatmedari'nin ev hapsi sırasındaki ölümü ve öncesine dair ilginç bilgiler verilmekte; "1982 Nisan'ında; Humeyni'nin Fransa'da sürgün olduğu yıllardan başlayarak devrime dek danışmanlığını yapan, ABD ve Fransa'da eğitim görmüş, Kasım 1979-Ağustos 1980'de ABD ile rehine krizi sürerken İran'ın dışişleri bakanlığını yürüten Sadık Kutbizade, bazı asker ve ulema ile birlikte Humeyni'yi öldürme ve İslami rejime son verme amacıyla darbe yapma planı içersinde olduğu gerekçesi ile tutuklanır. Eski bakan, uzun işkence seanslarından sonra - o dönemde Ali Hamaney'in başkanlık ettiği - hükümeti devirmek için bir hazırlık içerisinde olduğunu kabul eder ancak Humeyni'yi öldürme ve rejime son verme amacı olmadığını söyler. Şeriatmedari'nin de bu plandan haberdar olduğunu ve destek

verdiğini açıklar. Bunun üzerine Şeriatmedari hakkında büyük bir karalama kampanyası başlatılır ve darbecilerle arasındaki bağlantıyı sağladığı iddiasıyla damadı tutuklanarak hapse mahkûm edilir, ailesinin diğer üyeleri de tutuklanır ve kendisi gibi işkenceye uğrarlar. Şeriatmedari, bizzat hükümetin üyeleri tarafından dövülerek televizyona çıkıp Humeyni'den af dilemeye zorlanır. Müçtehit statüsünde olduğu için açıkça infazı mümkün değildir. 1986'da hükümet tarafından zehirlenilerek öldürülene dek, ev hapsinde tutulur. Ölüsü bilinmeyen bir yere gömülür ve cenazesine kimsenin katılımına izin verilmez. Kutbizade ise, Eylül 1982'de yargılandığı Askeri Devrim Mahkemesi tarafından suçlu bulunarak kurşuna dizilir.[65]

Kutbizade, rehine krizi ve İrangate

Kutbizade, devrimin hemen sonrasında İranlı öğrencilerin Amerikan Büyükelçiliğini işgal ederek 52 kişiyi rehin aldıkları kriz sırasında dışişleri bakanlığı yaparken krizin barışçı yollardan çözümü için büyük çaba harcamış, başaramayınca bu görevden ayrılmıştı. Ancak görevini sürdürürken Fransız haber Ajansı AFP'ye yaptığı açıklama, sonradan İran-Contra ya da İrangate adı verilecek skandalın ortaya çıkarılmasında önemli bir ipucu olarak kabul edilmişti. Kutbizade, ABD'nin başkan adayı Ronald Reagan'ın - Carter yönetimine prim kazandırmamak amacıyla - krizin çözümünü engellemek için çaba harcadığına ilişkin istihbarata sahip olduğunu söylemişti. Sürekli görüştüğü iki arkadaşı da onun, Cumhuriyetçilerin Amerikalı rehinelerin serbest bırakılmasını engellemeye çalıştıklarını defalarca ve ısrarla dile getirdiğini belirtmişlerdi. Carter'ın kriz sırasında baş danışmanı olan Gary Sick, 15 Nisan 1982'de New York Times'te yayınlanan makalesinde daha sonra "October Surprise" isimli kitabında ayrıntılandıracağı iddiayı ilk kez ortaya atar. Reagan'ın 1980'de Carter'a karşı başkanlık kampanyasını yürüten ve 1981'den 1987'e kadar CIA direktörlüğünü yürüten William J. Casey, (1913-1987) 52 rehinenin serbest bırakılmasının seçim sonrasına kadar ertelenmesi karşılığında İran'a askeri yardım vermeyi öneren bir anlaşma yapmıştır. Böylece Carter'ın son anda bir sürpriz yapıp rehineleri serbest bırakarak anketlerde zaten geride olan Reagan'ı önüne geçmesi engellenmiştir.

Şiddetli bir Sovyet karşıtı olan Casey, Reagan'ın Sovyetlere karşı sert bir politika izlemesinde önemli bir rol oynamıştır.[66] CIA başkanlığı sırasında Sovyetlere karşı Afgan mücahitlerine büyük destek vermiş

- 1milyar dolarlık bir bütçeyle - ve adı 1986'da patlayan İran-Contra skandalı ile birlikte anılmıştır. İran-Contra skandalı, Reagan yönetiminin devrimden sonra İsrail aracılığı ile İran'a silah satarak, buradan elde ettiği geliri Nikaragua'daki anti-komünist Contra gerillalarına gönderdiğinin öğrenilmesi ile ortaya çıkmıştır. İran da bunun karşılığında Hizbullah'ın Lübnan'da elinde tuttuğu altı Amerikalı gerillayı serbest bıraktırmayı taahhüt etmiştir. Amerikan yönetimlerinde çeşitli görevlerde bulunan Peter Galbraith İran'a silah satışını, İran-Irak savaşının başından beri Irak'ı destekleyen Washington'un politikasında çok önemli bir değişim olarak tanımlar. Ancak Reagan yönetimine büyük darbe vurması üzerine, Washington skandal sonrasında Irak'a çok daha yakın bir politika izlemek zorunda kalmıştır.[67] Casey, bu konuda Kongre önünde ifade vermeden kısa süre önce konuşamayacak kadar rahatsızlandığı yönünde rapor alarak hastaneye kaldırılmış ve ifadesi hiçbir zaman alınamamıştır. Ancak, Sovyetlerin etkisine girmemesi için Tahran'a silah sattığı yorumu yapılmıştır. Irak ile savaşırken ABD'nin Bağdat'a desteği nedeniyle güç durumda kalan İran için bu silah yardımı hayati öneme sahipti. [68]

İran-Contra skandalı, bu silahların alınmasına karşı çıkan Mehdi Haşemi - Haşimi Rafsancani'nin bu olayla bağlantısı da vurgulanarak - tarafından ifşa edildi. Bir Hüccetül İslam olan Haşemi, Devrim Muhafızlarının üst düzey görevlilerinden birisiydi ve İslam devrimini yaymak için çalışmalar yapan bir büronun başındaydı. En önemlisi, Humeyni'nin ardılı olarak atadığı Ayetullah Muntezari'nin damadının kardeşiydi. Haşemi, İran yönetimini çok zor durumda bırakan bu hareketini canıyla öderken, Muntezari'nin Humeyni ile arasının bozulması ve unvanlarını kaybetmesinde önemli bir rol oynayacaktı. Uzun süre ev hapsinde tutulduktan sonra 2009 sonunda 87 yaşında ölen Muntezari, Hamaney-Ahmedinecat yönetimine olan sert muhalefeti ile hayatının son dönemlerinde de gündemdeydi. [69]

Devrime ve liderine bambaşka açılardan bakmak üzere - genellikle "komplo teorileri" olarak isimlendirilen - İran devriminin arkasında ABD'nin olduğu yönünde sık sık telaffuz edilen iddialara geçiyoruz.

ABD'nin devrimdeki rolü

1953 darbesi sonrasında İran ve ABD'nin giderek yakınlaşan ilişkileri özel bir nitelik kazanacaktır. Washington her ne kadar her OPEC toplantısında petrol fiyatlarını arttırmak istemesinden rahatsız

olsa da, Şah'ın sert anti-komünist politikası bölgede ABD'nin çıkarları açısından önemli bir denge unsurudur. Ortadoğu'da ABD'nin jandarması olması için Nixon Kissenger ikilisi Şah'a istediği bütün modern silahları satarlar, İran, Amerikan askeri uzmanları ve iş-adamlarının istilasına uğrar. Bu ilişkiler, 1977'de Carter yönetiminin işbaşına gelmesiyle değişmeye başlayacaktır. Vietnam savaşının olumsuz imajını silmeyi de amaçlayarak, insan haklarına vurgu yapan bir dış politika izleme kararı alan yeni yönetim, Ortadoğu'daki en yakın müttefiki olan İran'ı da eleştirilerinden muaf tutmaz. Bundan böyle ABD'nin siyasi hak ve özgürlüklere büyük önem atfedeceği Şah'a da diplomatik bir dille bildirilir.

Şah'ın 1953'de kurduğu gizli polis SAVAK ve ordu, 1963'teki Humeyni önderliğindeki Haziran ayaklanmasından sonra, 1971'den itibaren İslamcı-Marksist Halkın Mücahitleri ve Marksist Halkın Fedaileri örgütlerinin gerilla tipi eylemlerini çok sert önlemlerle bastırmakta başarılı olmuşlardır. ABD'nin bundan böyle İran'ın uyguladığı baskı yöntemlerine gözünü kapamayacağı yönündeki uyarısı üzerine Şah, ilk iş olarak 357 siyasi tutukluya af ilan eder. Şah'ın böylece başlayan "liberalleşmesi" yeni tanınan özgürlüklerle Şah karşıtı muhalefetin örgütlenerek güç kazanması sonucunu doğuracaktır. [70] Bu muhalefetin bir devrime yol açabileceğinin - en azından çoğunluk tarafından - Washington'da öngörülemediği anlaşılmaktadır. Öyle ki, 1978 Ağustos'unda yani devrimin gerçekleşmesinden sadece 6 ay önce CIA tarafından hazırlanan bir raporda, "İran bir devrim sürecinde değil, hatta devrim öncesi bir süreç içerisinde dahi değil" sonucuna varılmıştır.[71] Ancak devrim başladıktan sonra dahi, Amerikan yönetimi Şah'ın alternatifi olmadığı kanısındadır. Başkan Jimmy Carter, 1978 Eylül'ünde Camp David görüşmelerinin ortasında vakit yaratarak Şah'a Washington'un tam desteğinin arkasında olduğu güvencesini verdiği bir telefon görüşmesi yapacaktır. [72] Carter'ın Ulusal Güvenlik Danışmanı Zbigniew Brzezinski de, 4 Kasım 1978'de arayarak Şah'a sonsuz destek vaat edecektir. Ancak bu sırada State Department'ın bazı yüksek düzey yetkilileri artık devrimin durdurulmasının mümkün olmadığı görüşündedirler.[73] 1978 yazında İran'ı ziyaret eden Hazine Bakanı Blumenthal, Şah'ın psikolojik açıdan büyük bir çöküntü içersinde olduğunu belirterek, "Orada bir zombi var" demiştir.[74]

Şah'ın olayları önlemeyeceği anlaşıldığında Brzezinski'nin, İran'a askeri müdahale yapılmasını savunduğu ancak yeni bir darbeye karşı

olan Carter'ın barışçı bir rejim değişikliğine razı olduğu belirtilir. Humeyni'nin İran'a dönüp 12 Şubat'ta yandaşları ve diğer muhalif güçlerle birlikte Şah rejimine son vermesi ile bu olanak ortadan kalkmıştır.[75] Ne ki, bu konuda başta da belirttiğimiz gibi çok farklı iddialar mevcuttur. Son derece tartışmalı da olsalar ve komplo teorisi olarak da nitelenseler, İran devrimini daha iyi anlayabilmek adına, bunları kısaca ele alacağız.

"Şah'ın devrilmesine Carter onay verdi"

Öncelikle ABD'nin prestijli Stanford Üniversitesi bünyesindeki, "World Association of International Studies" kuruluşunun web sitesinde yer alan bir makale ile başlayalım. Buna göre, Şah Carter'ın bilgisi ve onayı ile devrilmiştir. Çünkü yakınlığı olan bazı iş adamları için Şah'tan büyük imtiyazlar isteyen Carter ret cevabı almıştır. Daha sonra Carter yönetimi resmi bir girişimde bulunarak, Şah'tan gelecek 50 yıl için Amerikan petrol şirketleri ile varili 8 dolar fiyatla bir petrol anlaşması yapmasını talep etmiş, aksi halde desteğini keseceğini belirtmiştir. Bu kadar kolay gözden çıkarılamayacağım düşünen Şah ise, bu talebin hayata geçirilmesinin mümkün olamayacağını belirterek direnir. Şah'ın İran'daki otoritesi hızla zayıflarken istihbarat yetkilileri Carter'a, Şah sonrası İran hakkında 30 senaryo sunarlar. Bunların hiç birisi doğru çıkmayacaktır. Ancak Carter, Sovyetler Birliği'nin ateist yönetimine karşı komünizmin yayılmasını önlemek için bir "İslam yeşil kuşağı" oluşturmak isteyen danışmanlarınca, Humeyni'nin sadece bir din adamı olduğu ve Şah devrildikten sonra Papa'nın Vatikan'da oturduğu gibi Kum'da ikamet edeceği konusunda ikna edilir. Humeyni sadece, ABD ile yakın bağlantıları olan seküler-liberal Mehdi Bazergan ve ekibine danışmanlık yapacaktır. Bu sırada Ayetullah Şeriatmedari'den, Humeyni'nin ve savunduğu İslam anlayışının -Velayet-i Fakih - İran'ı yönetmesine izin verilmemesi konusunda uyarılar gelmektedir. Carter'ın bunlara, Humeyni'nin dindar bir adam olduğu ve kendisinin de Tanrı'ya inanan birisi ile nasıl konuşulacağını bildiği (Carter da dini bütün bir Baptisttir S.Ç.) şeklinde cevap verdiği belirtilmektedir.

Makalede, devrim sonrasında Carter'ın yeniden seçilebilmek için rehine krizini Bazergan hükümeti ile birlikte tasarladığı da, bazı adı belirtilmeyen görgü tanıklarına dayandırılarak ileri sürülmektedir. Buna göre, 4 Kasım 1979'da İranlı öğrencilerin Tahran'daki ABD Büyükelçiliğini basmaları, üst düzey 3 yetkilinin İran Dışişleri Bakanlığına

sığınmaları, önemli bazı belgelerin yok edilmesine olanak verecek şekilde mollalar tarafından Büyükelçilik yetkilileri ile birlikte koordine edilmiştir. Carter, 52 Amerikalı rehinenin Kasım 1980'deki başkanlık seçimleri öncesinde serbest bırakılmasını sağlayarak oy kazanmayı ummaktadır. Bu, yeni rejimin Carter'a teşekkürü olacaktır. Ancak Carter'ın rakibi Ronald Reagan durumdan haberdar olur ve rehinelerin serbest bırakılmasını engeller.[76]

Rehineler Reagan seçildikten hemen sonra, görünürde İran yönetimine bir şey kazandırmayan bir anlaşma ile serbest bırakılacaklardır. Bunun nedeni hep bir soru işareti olarak kalmıştır. Ruhullah belgeselinde rehinelerin Carter döneminde serbest bırakılmamasını Humeyni'nin istediği, çünkü Carter'ın İslam Cumhuriyeti'ne düşman olduğuna inandığı belirtilmektedir. Bazergan'ın rehinelerin serbest bırakılmasını sağlayamadığı için istifa ettiği, Cumhurbaşkanı Abülhassan Beni-Sadr'ın büyükelçilikte bulunan belgelerle CIA ile bağlantısı kanıtlandığı gerekçesiyle istifa etmek zorunda kaldığı ve bundan sonra Humeyni'nin ve yandaşlarının iktidarı tamamen kontrolleri altına aldıkları düşünüldüğünde ilginç bir sonuca varmamız mümkündür. Rehine krizi, İran'daki güç odakları ile ABD'deki güç odakları arasında bir pazarlık vesilesi olmuştur. Humeyni, Reagan'ın iktidara gelmesine yardım ederek karşılığında kendi iktidarını sağlamlaştırmıştır. Bu çıkarsama akla yakın gelse de, bu dönemin üzerindeki sır perdesi henüz aralanmamıştır. Daha fazla ipucu bulmak için iddiaları incelemeye devam edelim.

"Washington-Tahran ilişkisi devrim sonrasında da hep sürdü"

Neo-con'lara yakın isimlerden Michael Rubin, ABD Başkanı Barack Obama'nın, işbaşına gelmesinden hemen sonra aldığı İran ile diyalog kararını eleştirdiği yazısında, sanılanın aksine Washington ile Tahran'ın devrimden sonra da konuşmayı hep sürdürdüklerini belirterek ancak bunun olumlu sonuçlar verdiğinin söylenemeyeceğini ifade ediyor. 1979'da, Humeyni'nin dönüşü iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilere aciliyet kazandırır. Rubin'in alıntıladığı, dönemin Princeton Üniversitesi profesörlerinden Richard Falk'a göre, Washington'da pek çok kişi Şah'ın gidişinden memnundur ve Humeyni'nin etrafındaki "ılımlı, ilerici bireylerle" yeni bir başlangıç yapma arayışındadırlar. State Department, yeni hükümet ile ilişkilerini sürdüreceğini açıklar. Tahran'daki Amerikan diplomatları İran'ın yeni siyasi atmosferini çözebilmek

için fazla mesai yaparlar. 1 Kasım 1979'da Carter'ın Ulusal Güvenlik Danışmanı Brzezinski (Rubin, Obama'nın İran danışmanı olmasına da dikkat çekmektedir), Başbakan Bazergan ve Dışişleri Bakam Yezdi ile Cezayir'de, ikili ilişkilerin normalizasyonunu konuşur. İranlı öğrenciler bu olasılık karşısında isyan ederek ABD Büyükelçiliğini basarlar (başka gerekçelere de dayandırılmaktadır S.Ç.) ve 52 Amerikan diplomatını rehin alarak 444 gün boyunca ellerinde tutarlar. Ancak baskın diyalogu sona erdirmez, beş ay boyunca gözü bağlı Amerikalı rehineler televizyonlarda teşhir edilirken Carter, Washington'daki İran Büyükelçiliğini açık tutar. Baskından bir kaç gün sonra Carter, Fransa'da iken Humeyni ile görüştükten sonra ona destek veren hukukçu Ramsey Clark ve Şah dönemi Amerikan politikasına karşı çıkmış olan eski diplomat William Miller ile Humeyni'ye bir mektup gönderir. Fakat ikilinin Tahran'da olduğu sızınca, yeni rejimin liderleri onlarla görüşmeyi reddeder ve misyonları başarısızlıkla sonuçlanır. Carter, önce ilk Dışişleri Bakanı Ben-i Sadr (1979'da vekâleten Dışişleri Bakanlığı yapmıştır, 80'de İslam Cumhuriyeti'nin ilk cumhurbaşkanı olacak ama bu görevde sadece 1 yıl kalabilecektir S.Ç.) sonra onun ardılı Sadık Kutbizade ile diyalogu sürdürür. Ne var ki, her ikisi de kendi devrimci kredilerini arttırmak için istek üzerine istekte bulunurlar. (Rubin'e göre, 30 yıl sonra Ahmedinecat'ın danışmanları da aynısını yapmaktadırlar.) Carter gibi Reagan da, İran ile görüşme konusunda başarısızlığa uğrayacaktır.

İran-Kontra skandalı bugün Nikaragua gerillalarına Kongre onayı olmadan silah sağlama girişimi olarak bilinse de, aslında İran'ı elde etme amacı ile başlamıştır. 31 Ağustos 1984'te Ulusal Güvenlik Danışmanı Robert McFarlane, Humeyni öldükten sonra Washington'un Tahran'da ne gibi bir etkisi olabileceğinin araştırılması talimatını verir. Hem CIA hem de State Department, İran'da etkili bağlantılarının olmadığı cevabını verirler. (Irak ile) Savaş yorgunu Ayetullahların sadece silahla ilgileneceğini düşünen McFarlane, hem bağlantıları yenilemek hem de Lübnan'daki Hizbullah gibi İran yanlılarının elindeki Amerikalı rehinelerin serbest bırakılmasını sağlamak umuduyla İran'a silah göndermeye karar verir. Fakat başarısız olur. Hizbullah da pazarlık için daha fazla rehine alır. Humeyni'nin 1989'daki ölümünden sonra Washington'da pragmatikliği ile övgü toplayan Rafsancani Cumhurbaşkanı olur ve ilk demecinde Lübnan rehine krizinin sona erebileceğini söyler. Başkan George Bush da, Obama gibi yeni bir "umut" döneminden söz eder. Ancak halk önünde pragmatizmini konuşturan Rafsancani, perde

arkasında İran'ın gizli nükleer programının yeniden canlandırılması ve Avrupa'daki muhaliflerin öldürülmesi talimatını verecektir. [77]

"Devrim'in ardında Batılı petrol şirketlerinin rekabeti var"

Bir başka iddiaya göre ise, en başından beri İran'daki rejim değişikliklerinin nedeni petrol ve bu uğurda İngiliz ve Amerikan petrol şirketlerinin birbirlerine karşı giriştikleri rekabet savaşıdır. Musaddık'ın CIA destekli bir darbe ile devrilmesi sonucu, İran petrolünün kontrolünü Rockefeller'in Standard Oil'i ele geçirir. Bu arada Rockefeller'e bağlı başka bir şirket Occidental Petroleum, Sovyetler Birliği ile bir anlaşma yapar ve Hazar'ın iki yanında inşa edilen boru hatları ile Rus petrolü gizlice İran'daki rafinerilere ulaşarak buradan İran petrolü adı altında Standart Oil tarafından dünyaya satılır. Büyük bölümü de, ABD'deki Standart Oil rafinerilerine getirilerek benzin üretiminde kullanılır. Böylelikle yaklaşık 50 yıl pek çok Amerikalı arabasında Rus petrolü kullanacaktır.1979'da, Standart Oil tarafından desteklenen Şah, bu kez İngiliz destekli bir darbe ile devrilir ve yerine İngilizlerin uzun süredir kontrolü altında olan Humeyni getirilir. Böylece Rus petrolünün İran üzerinden satışı durur. Bunun üzerine, Irak ve Türkiye üzerinden başka boru hatları inşa edilir. Rus petrolüne "OPEC Arabian-Middle Eastern Oil" denmekte ve daha da yüksek bir spot market fiyatına satılmaktadır. Sonuç olarak 1979'da, Amerika ve Avrupa'da yakıt sıkıntısı baş gösterir ve benzinin fiyatı yükselir. Bu sırada Standart Oil'in Rus petrolünü Afganistan üzerinden satma girişimi burada giderek uzayan savaş nedeniyle gerçekleşemez.

İran'da İngiliz kontrolündeki yeni rejim iktidara geldiğinde, Rockefeller etkisindeki Carter yönetimi İran'ın ABD'deki 7,9 milyar dolar tutarındaki mal varlığına el koyma tehdidinde bulunur. Bunun üzerine, 4 Kasım 1979'da ABD Büyükelçiliği basılır ve rehine krizi başlar. Standart Oil'e bu kriz ile şantaj yapılmaktadır. Uzun pazarlıklardan sonra Rockefeller'in bir ürünü olan Başkan Carter, bu parayı 20 Ocak 1981'de İran yönetimine- elektronik olarak -transfer eder. 27 Ocak 1988'de ise, Standart Oil'in British Petroleum (BP) ile birleştiği duyurulur. Böylece Standart Oil BP' ye el koymaktadır, yeni ismi BP-America olacaktır. 13 yıl içersinde yeni şirket, Standart Oil'in 1911 öncesindeki bütün eski petrol şirketlerini de kontrolü altına alır, artık ismi BP-AMOCO'dur. Terörizme karşı başlatılan savaş da ki eski İngiliz Başbakanı Tony Blair sözcülüğünü yapmaktadır, aslında Hazar Denizi petrolünü ele geçirme savaşıdır. [78]

"Şah BP' ye karşı çıktığı için devrildi"

İran devrimini petrol savaşla5rı ile açıklayanlardan Alman yazar William Engdahl'ın versiyonu daha farklıdır. Buna göre, 1978 boyunca Şah ile BP (Konsorsiyum) arasında 25 yıllık petrol anlaşmasının yenilenmesi için pazarlıklar yapılır. Ekim 1978'de müzakereler kesilir, İran 1953'ten beri ilk kez Almanya, Fransa, Japonya gibi hevesli alıcılar nedeniyle özgürlük talep etmektedir. Eylül ayında Kayhan gazetesinin bir başyazısında şöyle denmektedir, "Konsorsiyum ile 25 yıldır süren ortaklığımız ve BP ile olan 50 yıllık ilişkimiz İran için hiçbir zaman tatmin edici olmamıştır... NIOC (Ulusal İran Petrol Şirketi) gelecekte bütün operasyonlarını kendisi gerçekleştirmelidir." Konsorsiyum İran'ın günlük petrol üretiminin - minimum 5 milyon varil almayı taahhüt etmişken - sadece 3 milyon varilini almakta, bu İran'ın petrol gelirlerinde önemli bir azalmaya neden olarak ülkede ekonomik sorunlar yaratmaktadır. Bu durum, Şah rejimine karşı İngiliz ve Amerikan istihbarat servislerince yerleştirilen ajitatörler tarafından kışkırtılan dinci muhalefete, gerekçe hazırlamaktadır. Yanı sıra, petrol işçilerince girişilen grevler ekonomiyi iyice çıkmaza sokarak Şah rejimi üzerindeki baskıyı arttırmaktadır. Bu, Londra tarafından yapılan bir şantajdır. İran'ın iç sorunları büyürken, SAVAK'ın Amerikalı "güvenlik" danışmanları (rejimi korumak adına) acımasız bir politika izleyerek, Şah'a yönelik tepkiyi daha da arttırmaktadırlar. Carter yönetimi de ironik bir şekilde, rejime yönelik insan hakları eleştirilerine başlamıştır.

Bu sıralarda, (yukarıda da sözünü ettiğimiz gibi) İttilaat gazetesinde yayınlanan ve Humeyni'yi İngiliz ajanı olmakla suçlayan makale çığ gibi büyüyen gösterilere neden olacaktır. İran finans çevrelerinde son derece etkili olan BP, İran'dan dışarıya sermaye kaçışını başlatır. BBC Farsça Bölümü, en ücra bölgelere bile gönderdikleri "muhabirler" ile Şah'a karşı muhalefeti körüklemekte, BBC Humeyni'ye verdiği geniş propaganda imkânını Şah'a tanımayı reddetmektedir. Anglo-Amerikan istihbaratı Şah'ı devirmekte kararlıdır. Nitekim Şah, Ocak 1979'da İran'ı terk eder. Şubat'ta Humeyni geri döner. Şah başına gelenleri ölümünden kısa bir süre önce sürgünde şöyle değerlendirecektir,"O zaman bilmiyordum, muhtemelen bilmek de istemedim ama şimdi açıkça anlıyorum ki, Amerikalılar benim devrilmemi istediler. Kesinlikle State Department'taki insan hakları savunucularının istediği buydu. Eski Dışişleri Bakan Yardımcısı George Ball'ın aniden Beyaz Saray'ın

İran danışmanı olmasını neye yormalıydım... Ball, benim ve ülkemin yüzüstü bırakılmasını isteyen Amerikalılardan birisiydi." Humeyni'nin iktidara gelişinden sonra Mayıs 1979'da yeni rejim, Fransız ve Almanların nükleer reaktör inşası planlarını iptal ederek nükleer programdan tamamen vazgeçtiğini duyurdu. İran'ın günlük petrol ihracatı 3 milyon varil azaltıldı. İlginç bir şekilde Ocak 1979'da da, Suudi Arabistan'ın günlük petrol ihracı 2 milyon varil azaltılmıştı. BP, zorunlu olarak temel petrol kontratlarını feshettiğini duyurdu. BP ve Shell'in büyük etkisi altındaki Rotterdam spot piyasasında fiyatlar zirveye çıktı.

Bütün bu işaretler, Humeyni darbesinin gerçek planlayıcıları olan Londra ve ABD'deki liberal güç odaklarının üst düzeyindekilerce, Carter'ın izlenen politika ve amaçları konusunda büyük ölçüde karanlıkta bırakıldığını göstermektedir. ABD'de yaşanan enerji krizi, bir yıl sonra Carter'ın seçim yenilgisinde en önemli etken olacaktır. Oysa petrol üretiminde hiç bir zaman bir düşüş yaşanmamıştır. Aylar sonra Amerikan Kongresinin yaptırdığı bir araştırma (Comptroller General of the United States. "Iranian Oil Cutoff: Reduced Petroleum Supplies and Inadequate U.S. Government Response." Report to Congress by General Accounting Office. 1979) sonucu ortaya çıkacağı gibi Suudi Arabistan ve Kuveyt'in üretim kapasitesi kolaylıkla günlük 5-6 milyon varil tutarındaki bir kaybı karşılayacak durumdadır. Kasım 1978'de Carter, Bilderberg grubu üyesi George Ball'dan, Ulusal Güvenlik Konseyi danışmanı Brzezinski'nin başkanlığında İran konusunda bir rapor hazırlamasını ister. Ball, Washington'un Şah yerine Humeyni'yi desteklemesi tavsiyesinde bulunur.

"Devrimin amacı Sovyetlerin etrafında 'Kriz Eğrisi' oluşturmaktı"

Engdahl'ın başka bir iddiası ile devam ediyoruz. Mayıs 1979'da Avustralya'daki Bilderberg toplantısında açıklanan, İslam konusunda uzman Bernard Lewis'in İslam fundamentalizmi üzerindeki ayrıntılı çalışması üzerine dayalı plana göre, radikal Müslüman Kardeşler hareketi Humeyni'ye destek verecek böylece bütün Müslüman Ortadoğu, kabile ve din esasına göre bölünerek "Balkanlaştırılacak" tır. Lewis, bölgedeki Kürt, Ermeni, Maruni, Kıpti, Azeri Türkleri gibi grupların cesaretlendirilerek, Sovyetlerin Müslüman bölgelerine yayılacak bir "Kriz Eğrisi" yaratmayı savunmaktadır. Bu çerçevede, Şah'a yönelik darbe tıpkı Musaddık'a yapılan darbe gibi İngiliz ve Amerikan istih-

baratı tarafından planlanmıştır. Brzezinski, Şah'ın bozuk yönetimine son verdiklerini söyleyerek açıkça öğünmüş, İngilizler ise her zamanki gibi arka planda kalmışlardır. Bu politika ile Almanya ve Fransa'nın da, detant şemsiyesi altında Sovyetlerle iyi ticari ve diplomatik ilişkiler geliştirmeleri engellenmiş ve Sovyetlerin Batı Avrupa ile yaptıkları çeşitli petrol anlaşmaları da sonuçsuz kalmıştır. Brzezinski ve Carter'ın Dışişleri Bakanı Cyrus Vance "Kriz Eğrisi" politikasını, İran devrimi ile başlayan istikrarsızlığı Sovyetlerin etrafına bir kuşak gibi yayarak uygulayacaklardır.[79]

"Devrim için Müslüman Kardeşler devreye sokuldu"

Kuşkusuz "komplo teorisi" olarak nitelenen iddialar konusunda en fazla ileri gidenlerden birisi de, "Hostage to Khoimeini-Humeyni'ye rehin" kitabının yazarı Robert Dreyfuss. Devrimden hemen sonra 1980 Kasım'ında tamamladığı kitabının, Amerikalı siyasetçi Lyndon LaRouche tarafından finanse edildiğini belirten Dreyfuss'un, İran Devrimine getirdiği yorum da dolayısıyla LaRouche tarafından çıkartılan (Executive Intelligence Review gibi) diğer yayınlarla aynı çizgide.

Dreyfuss, diğer pek çok savaş, devrim ve iç çatışmada olduğu gibi İran devriminin arkasında da dünyayı yüzyıllardır sömüren - büyük bankalar, petrol şirketleri, uluslar arası sanayi kuruluşları, New York'taki Dış İlişkiler Konseyi (CFR) ve Londra'daki Kraliyet Uluslararası İlişkiler Enstitüsü gibi oluşumlarla irtibatlı - İngiliz oligarşisi ve Amerikalı yandaşları olduğunu ileri sürer. Nereden geldiği bile tam bilinemeyen isimsiz bir molla olan Humeyni, İngiliz askeri istihbaratı ve Carter yönetiminin yardımıyla tepeden indirilerek İran'ın başına geçirilmiştir. Dreyfuss'a göre, bunun için yine Ortadoğu'da her zaman silah olarak kullandıkları Müslüman Kardeşler (MK) örgütü devreye sokulmuştur. (Kitabın girişinde, MK'nın üzerine kurulduğu felsefeye en büyük muhalefetin Mustafa Kemal Atatürk'ten geldiğinin de belirtildiğini bir not olarak aktaralım.)

Kitabın (12 Eylül darbesine Amerikalı yetkililerin "Our boys did it-Bizim çocuklar yaptı" şeklindeki ünlü tepkisini andıran) "Dostlarımızın Devrimi" başlığını taşıyan ilk bölümü, 12 Şubat 1979'da Humeyni'nin İslam Cumhuriyeti'ni ilanından sadece birkaç saat sonra ve henüz sokak çatışmaları sürerken Carter'ın, "İnanıyorum ki, İran hükümeti ve halkı dostumuz olmayı sürdürecektir" açıklamasına dikkat çekerek başlıyor. Dreyfuss'a göre, bu açıklama şaşkınlık yaratsa da, Car-

ter bundan emindir çünkü Humeyni'yi kendileri iktidara getirmiştir. Böylece ABD'nin kuruluş ilkelerine ihanet edilmiştir. İran, uluslararası (global) yüksek finans çevreleri arasında - İsrail, NATO ve Ortadoğu ülkelerinin gizli servislerindeki arkadaşları ile birlikte - süren perde arkası savaşın cephelerinden birisidir. Carter yönetimi 1977'den beri - çok az kişinin bilgisi dâhilinde - Humeyni'nin etrafında toplanmaya başlayan Şah karşıtı muhalefete destek vermiştir. Beyaz Saray'da, uzun vadede Sovyetlere Birliğini "İslam kartı" ile vurmayı amaçlayan bu planın ardındaki isim Ulusal Güvenlik Danışmanı Brzezinski'dir. Devrimden önce ve sonra İslam fundamentalizminin komünizme karşı bir siper oluşturacağı yolundaki görüşünü açıklamaktan çekinmeyen Brzezinski, İran devriminin de aynı gerekçe ile memnuniyetle karşılanması gerektiğini söylemiştir.

Cizvitler tarafından eğitilmiş olan Brzezinski onların onursal üyesi gibidir. Ailesi feodal Polonya aristokrasisine mensuptur. Cizvit örgüt ağlarının Doğu Avrupa'da oynadığı rolden esinlenerek Ortadoğu'da bir MK hükümetleri zincirinin oluşturulması fikrini geliştirmiştir. Henüz Şah'a karşı devrim sürerken ünlü açıklamasını yaparak, Kuzey ve Doğu Afrika'dan Ortadoğu'ya, Türkiye, İran ve Pakistan'a uzanan bölgeyi "Kriz Eğrisi" olarak nitelendirmiştir. Bu bölgede Sovyetler Birliği petrolü ele geçirmek için güç oyunları oynamaktadır. Bu gerekçeye dayanarak Ortadoğu'da NATO benzeri bir örgütlenmeyi, METO'yu önerir. Fikir yeni değildir ancak bu kez destek kazanarak Beyaz Saray'da - Eylül 1978'de Camp David zirvesinin toplanmasına yol açacak olan - bir rapor hazırlanır. Buna göre, Mısır ve İsrail NATO'nun Ortadoğu'ya açılmasında öncülük yaparken, İran da bir sonraki halkayı oluşturacaktır. İlk aşamada METO, Panislamist MK'nın çeşitli ülkelerdeki dalları ve İsrail istihbaratı arasındaki işbirliğine dayalı informel bir protokol çerçevesinde gevşek bir örgütlenme olarak şekillenecektir. MK, Brzezinski'ye göre "Kriz Eğrisi" üzerindeki farklı rejimler arasındaki bağlantıyı sağlamak açısından temel faktördür. Brzezinski'nin İslam stratejisinin zirvesi, Afganistan'daki Sovyet yanlısı rejime karşı ABD'nin Çin ile birlikte desteklediği, İslamcı gerillaların isyanıdır. İran'daki İslam Devrimi'nden sonra Afganistan'daki bu MK'lı isyancılar, Amerikan yardımına boğulmuş ve Sovyetlerin Afganistan'ı işgali de gizli bir memnuniyetle karşılanmıştır.

Fakat İran devriminin ardındaki tek neden Brzezinski'nin stratejileri değildir, o eline İngilizler tarafından konmuş bir "İslam kartı" ile

oynamaktadır. İngilizlerden kastedilen İngiliz hükümeti değil, ülkeyi 1660'dan bu yana tartışmasız bir şekilde yöneten İngiliz oligarşisini oluşturan ailelerdir ki bunlar, Avrupa feodal aristokrasisini ve ilgili finansal çıkarlarını da yönetmektedirler. Oligarşinin izlediği politikalar, CFR, Aspen Enstitüsü, Londra'daki Kraliyet Uluslararası İlişkiler Enstitüsü gibi elit kulüp ve düşünce kuruluşlarınca üretilmektedir. Roma İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra insanlığın girdiği karanlık dönemde egemen olan Avrupa'nın aristokrat ailelerine yönelik en büyük tehdit, vatandaşlarının ve ekonomisinin gelişmesini amaçlayan ulus devletler olmuştur. Amerikan devletinin kanıtladığı gibi eğitimli bir halk oligarşiye boyun eğmemektedir. On yıllar hatta asırlar sonrası için plan yapan İngiliz oligarşisi için, İran İslam Devrimi köktendinciliğin ve bilim karşıtlığının egemen olacağı bir dönemin başlangıcıdır. Yüzyılların getirdiği mirasla şekillenen bakış açıları, soylular, ruhban sınıfı ve serfler şeklinde bir hiyerarşiyi gerekli görmektedir.

Oligarşinin politikaları, Carter yönetimince benimsenen, "Proje 1980" le yürürlüğe konmuştur. 1975'te başta Brzezinski olmak üzere Carter yönetiminde görev alacak kişilerce CFR kontrolünde hazırlanan ve gelecek 10 yılda yapılacakları öngören 30 ciltlik bu plan, mevcut dünya ekonomik sisteminin kontrollü bir şekilde parçalanarak enerji, gıda ve finans gibi temel sektörlerin tek, global bir yönetime bağlanmasını öngörmektedir. 1979'da açıklanan plana göre bu yönetim, Anglo-Amerikan bankaları ve petrol şirketlerinin üst düzey yöneticileri arasından CFR tarafından seçilecektir. Böylece ulus devletlerin yerini IMF ve BM'nin global yönetimi alacak, IMF global para sistemini yönetirken Amerikan doları geçerliliğini kaybedecek ve dünya çeşitli para birimlerinin (sterlin bölgesi, dinar bölgesi, yen bölgesi gibi) geçerli olduğu bölgelere ayrılacaktır. Gelişmekte olan ülkelere ileri teknoloji transferi durdurularak sadece Dünya Bankasının "uygun teknolojiler" olarak nitelediklerine izin verilecek, IMF hangi ülkeye kredi verileceği konusunda tek başına karar mercii olacaktır. Bu politikaların 3. dünya ülkelerinin nüfusunda büyük bir düşüşe neden olacağı öngörülmektedir. State Department tarafından finanse edilen "Global 2000" raporu da bu öngörüyü doğrulamaktadır. İran, 3. dünya halklarının bu politikaları kendi kendilerine uygulamaları açısından bir testtir, nitekim Humeyni rejimi İran'ın nükleer programına son vermiştir.

Son tahlilde İslam fundamentalizmi ile amaçlanan ise, Sovyetlerin de ötesinde ABD'nin Avrupa'daki müttefiklerinin ekonomilerini pet-

rolle vurmaktır. 1978'de ilan edilen AB'nin Avrupa Para Sistemi (altın paritesine geri dönülmesi, doların güçlendirilmesi, nükleer enerjinin yaygınlaştırılması, dünyanın geri bölgelerine ileri teknoloji transferi gibi) sözü edilen global planın hedeflerine bir tehdit niteliğindedir. Yeni para sisteminin başarısı, Almanya ve Fransa'yı OPEC ülkeleri ile uzun dönemli, sabit fiyatlı petrol karşılığı ileri teknoloji işbirliğine yöneltir. Bu ülkelerin paraları da Avrupa bankalarına yatacak ve 3. dünya ülkelerine kredi kaynağı olarak kullanılacaktır. Londra, Fransa Cumhurbaşkanı Valery Giscard D'estaing ve Almanya Şansölyesi Helmut Schmidt'i bu projeden vazgeçiremeyince, MK' ya İran'ı karıştırması için işaret verir. Böylece bölgede yaratılacak karışıklıkla Avrupa ülkelerinin buradan gelen petrole bağlı ekonomileri vurulurken, petrol üreten diğer bölge ülkelerine de - benzer bir durumun başlarına gelebileceğine dair - gözdağı verilecektir.

Şah yönetimini devirme projesi, İngiliz istihbaratının çok uzun yıllardır İran'da ulema ve gizli örgütler üzerinde yaptıkları çalışmaların oluşturduğu temele dayanmaktadır. 60'lı yılların sonundan 70'li yılların başına kadar State Department'tan Eugene Rostow ve Ulusal Güvenlik Konseyi'nden Henry Kissenger, Şah'ı aşırı silahlanmaya ikna ederler, böylece çok sayıda Amerikalı ve İngiliz personel İran'a gelir. Şah bölgede Anglo-Amerikan çıkarlarının koruyucusu olmuştur ancak 1973'te petrol fiyatlarının aniden artması (7 kız kardeşler denilen petrol şirketlerinin isteği ile Kissenger'in Şah'tan OPEC toplantısında fiyat arttırımı için bastırması ile gerçekleşmiştir), Şah'ı daha önce de birkaç kez yaptığı gibi kendi başına hareket etmeye yöneltir. 1975'te, Suudi Arabistan ve Cezayir'in aracılığıyla Irak ile anlaşma imzalayarak Kürt gerillalarına verdiği desteği sona erdirir. Kürt isyanı, CIA ve Mossad'ın en önemli projelerinden birisidir. 1977'de, Şah Mossad ile yakın ilişkilerini tasfiye etmeye başlar. Suudi Arabistan ve Irak ile yakınlaşır ve petrol fiyatlarını düşürerek artık istikrarlı petrol fiyatları için çaba harcayacağını ve petrol alım satımında dolar kullanımını desteklediğini açıklar. Şah, Avrupa Para Sistemi ilanının arifesinde Almanya ve Fransa ile giderek yakınlaşır, İran'ın milyar dolarlık nükleer programı Bonn ve Paris'in desteği ile başlatılmıştır. Son olarak Şah'ın Sovyetlerle, büyük miktarda doğal gaz vermek için, anlaşması - Sovyetler de aynı miktarda gazı Almanya'ya vereceklerdir - Washington ve Londra nezdinde gözden çıkarılmasına neden olur. İran devrimi, sokak çatışmalarından çok psikolojik bir savaşın sonucudur ve camilerden değil

İngiliz istihbaratı tarafından Sussex Üniversitesi, Tavistock İnsan İlişkileri Enstitüsündeki karargâhtan yönetilmiştir. Burada, İran'a ilişkin verilere dayanarak İran ve psikolojik savaş taktikleri konusunda uzman kişilerce uygulanacak politikalar oluşturulmuştur. Öte yandan, Şah'ın muhalefete tahammülsüzlüğü nedeniyle yetkin siyasetçiler görevde kalamamış dalkavuklarla çevrili Şah bu kritik dönemde gelmekte olanı önleyebilecek doğru kararlar alamamıştır.

1976'da İnsan Hakları Örgütü, - İngiliz istihbaratının bir paravanıydı - Şah'a yönelik sert bir rapor yayınlayarak, Şah'ı siyasi rakiplerini korkunç işkencelerle öldürmekle suçlar. Bu, Londra ve Washington'un Şah'ı gözden çıkardığının ilk işaretidir ve tetik çekilmiştir. Şah savunmaya geçer ancak Mossad tarafından eğitilen SAVAK zaten kendi kontrolünde değildir. Bir kaç ay sonra Carter, Şah'a yönelik kendi insan hakları kampanyası için düğmeye basacaktır. Bunun sonucunda da, İran çapında solcu ve radikal örgütlerin protesto gösterileri başlayacak ve bunların kitle iletişim organları ile dünya çapında ses getirmesi sağlanacaktır. Devrime giden yolda en önemli çalışmalar ise, İslam Fedaileri adı altında örgütlenmiş MK'nın yaptığı çalışmalardır. Humeyni'nin liderliği etrafında toplanan mollalar en ücra köylerde dahi örgütlenmişlerdir. Diğer bir kol da, Batı'da eğitim görmüş ve ulema ile yakın ilişkileri olan, Yezdi, Kutbizade ve Ben-i Sadr gibi ajanlardır. Yezdi, ABD'de MK'nın şubelerini kurmada da görev almış ve pek çok kişi ile Londra ve Washington'dan gelen talimatlar uyarınca temasa geçmiştir. Bunlardan en önemlisi, "İslam sosyalizmi" kavramı ile devrime zemin hazırlayan fanatik İranlı ideolog Ali Şeriati'dir. İkisi, 1964'de Paris'te İranlı öğrencileri örgütlemede birlikte çalışmışlar ve Şeriati İran'a döndükten sonra faaliyetlerinde Bertrand Russell (İngiliz oligarşisinin önemli isimlerinden) Barış Vakfı tarafından desteklenmiştir. Yezdi ise, Humeyni ile birlikte İran'a dönecektir.

İran'da devam eden karışıklık, 19 Ağustos 1978'de Abadan'da Rex Sinemasında çıkan yangında 400 kişinin ölümü ile zirveye ulaşır. Yangın kasıtlı olarak çıkarılmış ve sinemanın kapıları dışardan kapatılmıştır. Savak'a yönelik suçlamalara karşılık, Pars Haber Ajansı rejimin propaganda kampanyasına başlar ve dış güçleri suçlar. İran basını, İngiltere'ye yönelik etkili bir düşmanlık kampanyası başlatarak pek çok İranlının Humeyni ve mollalarının İngilizlere çalıştığını düşünmeye başlamasına neden olur. Bu arada, Ocak 1978'den beri BP ile süren petrol anlaşmasının yenilenmesi görüşmeleri Şah'ın İngiliz

önerilerini kabul etmemesiyle Eylül ayında başarısızlıkla sonuçlanır ve hemen ardından petrol işçilerinin Bertrand Russell Barış Vakfı tarafından gönderilen radikallerin kışkırttığı grevleri başlayarak ekonomiyi iyice zora sokar. Nihayet İranlı finans çevreleri - İngiltere ve BP ile 19.yüzyıla dayanan aile ilişkileri içerisindeki Yahudi ve Bahaî aileler ile diğer tüccar ve bankerler - paralarını yurtdışına çıkarmaya başlarlar. BBC Farsça servisi de, uzun saatler boyunca sürgündeki Humeyni'nin konuşmalarını yayınlamaktadır. Bu sırada, başta Sovyetler olmak üzere Arap ve Avrupa ülkeleri İngiltere'ye karşı bir hareket başlatması halinde Şah'ı desteklemeye hazırdırlar ne var ki, Şah harekete geçmeyerek fırsatı kaçırır.

1979 Ocak'ında ABD bir toplantıda, İngiltere, Fransa ve Almanya liderlerine Şah rejiminden desteğini çektiğini açıklar. Fransa ve Almanya, yakın ilişkide oldukları Şahpur Bahtiyar'ın başbakan olmasını sağlayarak devrimi engellemeye çalışırlar. ABD'de de, Lyndon LaRouche da yönetime Bahtiyar hükümetinin desteklenmesi çağrısında bulunur. Bu sırada Fransa, muhtemelen kontrol altında tutabileceğini sanarak Irak'tan sınırdışı edilen Humeyni'yi topraklarına kabul ederek büyük bir hata yapar. Bahtiyar, hükümeti kurduktan sonra İngiliz petrol imtiyazlarına son verir, İran'ın CENTO'dan çıktığını ilan eder, sıkıyönetimi sona erdirir. Ancak hem devrim yanlıları, hem de Şah yanlılarına karşı mücadele vermektedir. Çünkü ABD'nin Şah'ı gözden çıkarabileceğine inanmayan generaller, Bahtiyar'ı da rejime tehdit olarak görmektedirler. Bahtiyar, koalisyonunu bir arada tutmada başarılı olamaz ve Humeyni İran'a döner dönmez Bahtiyar hükümetini geçersiz ilan eder. Washington'un İran'a gönderdiği askeri yetkililer de orduyu hareketsiz kalmaya ikna ederler. Ocak ayında ülkeyi terk eden Şah da, "Washington'dan yeşil ışık gelmediği için" sadık subaylara bekledikleri talimatı vermez ve Humeyni'nin tamamen iktidarı ele geçirdiği 12 Şubat'a dek bu subayların büyük bir bölümü kurşuna dizilirler. Şah daha sonra, Carter yönetiminde İran konusunda - kendi rejimini gözden çıkarmayı düşünenlerin varlığı gibi - bir görüş ayrılığı olduğunu bilmediğini söyleyecektir.

Carter yönetimi, iktidarın sorunsuz bir şekilde Humeyni'ye geçmesi için İran'a General Robert Hayser başkanlığında bir ekip gönderir. Bu çerçevede, Ocak 79'da İran'a 60 CIA ajanı ve yeni rejimin gizli servisi SAVAMA'ya danışman olarak çok sayıda istihbaratçı da gider. CIA kaynaklarına göre, Amerikan istihbaratı devrimden önce Humeyni

militanlarını eğitmiştir ve devrimden sonra da bunu sürdürür. Buna karşın ABD, İran devrimini bahane ederek Ekim'den itibaren İran Körfezi ve Hint Okyanusunda gücünü arttırmaya başlar. Bu arada, İran'ın Kürt bölgesinde başlayan isyanı bastırmak için ABD'den İran'a büyük miktarlarda silah gönderildiği bilgisi çeşitli yayın organlarında yer alır. Ekim başında Dışişleri Bakanı Yezdi New York'ta BM Genel Kuruluna katılır, burada Amerikan karşıtı açıklamalarından sonra CFR' yi ziyaret ederek bir konuşma yapar. Ertesi gün ABD Dışişleri Bakanı Vance ile gizlice görüşür. 4 Kasım'da ABD Büyükelçiliğinin basılması, Washington'un bölgeye güç yığma konusunda elini daha da güçlendirir. Oysa olay tamamen Carter yönetiminin bilgisi dâhilinde ve desteği ile gelişmiştir. Ekim sonunda hasta Şah'a ABD'nin tedavi için vize vermesi üzerine Yezdi - Washington'dan gelen tavsiye ile - Şah'ın İran'a iadesi için bir kampanya başlatır. Baskından 3 gün önce Yezdi, Brzezinski ile Cezayir'de görüştükten sonra İran'a dönerek ABD Büyükelçiliği maslahatgüzarı ile bir araya gelir. 4 Kasım'daki elçilik baskını sırasında bu ikili Dışişleri Bakanlığında görüşmektedirler.

Baskına tepki olarak Carter yönetimi İran'ın ABD'deki 6 milyar dolarlık mal varlığını dondurdu. Bu piyasalarda paniğe neden oldu, doların değeri düştü. Washington, Uluslararası Acil Ekonomik Güç Paketini devreye soktuğunu ilan etti. Sonradan bu kararın 2 hafta önce alındığı öğrenilecekti. Anglo-Amerikan finans eliti, planlanan krize karşı hazırlığını yapmıştı fakat Euro dolar piyasası felç oldu. Bu kriz, Avrupa'nın ekonomik işbirliğini derinleştirmek istediği OPEC ülkelerinin geri çekilmesine neden oldu. Böylece en büyük darbeyi Avrupa'nın IMF'nin yerine geçirmeye çalıştığı Avrupa Para Sistemi aldı. Elçilik baskınının hemen ardından ABD, bölgeye uçak gemileri ve 30 savaş gemisi gönderdi. Somali ve Kenya'da Amerikan üsleri kurulması için görüşmeler başladı. Suudi Arabistan'a bu çabalara destek vermesi için ağır baskı yapıldı.[80]

Görülen o ki, İran devriminin ardında kimin olduğuna dair bu genellikle birbiri ile çelişen iddialardan çıkarabileceğimiz tek kesin doğru, tarihin kimin yazdığına bağlı olarak pek çok versiyonu olabileceğidir. Bu nedenle tarih okuması yaparken bizi ancak, komplo teorileri de dâhil olmak üzere, mümkün olduğunca çok farklı görüş ve iddianın incelenmesi gerçeğe yaklaştırabilir. Bu bağlamda, bugün de gündemde olan ve daha uzun bir süre gündemde kalacak gibi görünen İsrail-İran ilişkilerine odaklanıyoruz.

"İsrail-İran ilişkisi devrimden sonra da sürdü"

ABD'nin İran ile ilişkisi kadar İsrail'in İran ile olan ilişkisi de çok çeşitli iddiaların ortaya atılmasına neden olmuştur. Le Monde Diplomatique'den ilginç bir makale ile başlayalım. Ortadoğu konusunda uzmanlığı ile tanınan ve eski bir İngiliz istihbarat örgütü mensubu olan Alastair Crooke, "İran ve İsrail'in Garip Hikâyesi" başlıklı yazısında, İran devriminden hemen sonra bir İsrailli diplomatın, "İran ile İsrail arasında iki halkın dokularına kadar işlemiş çok yakın bir ilişki vardır" dediğini belirterek, "30 yıl sonra İsrail'in İran'ı bir tehdit olarak görmesi İran devriminin yanlış okunmasından mı kaynaklanmaktadır?" diye soruyor. Crooke'nin, İran asıllı uzman Trita Parsi'nin, "Treacherous Alliance The secret dealings of Israel, Iran, and the US- İkiyüzlü İttifak, İsrail, İran ve ABD'nin gizli pazarlıkları" isimli kitabından geniş alıntılar yapan makalesini özetleyerek devam ediyoruz.

Ben Gurion, İsrail'i güçlendirmek ve Arap ülkeleri arasındaki yalnızlığından kurtarmak için bölgede Arap olmayan İran, Türkiye ve Etiyopya, Arap milliyetçiliğini zayıflatmak için de Kürt, Dürzî, Marunî gibi azınlıklar ile ittifak yaptı. Bu "periferi stratejisi" çerçevesinde kendilerini Araplara karşı üstün gören iki ulus, 1950'lerde "doğal müttefik" haline geldi ve 1970-75'te Irak'ı zayıflatmak için Kürt militanların eğitilmesi ve silahlandırılması gibi konularda işbirliğine gittiler. Bu yakınlık İran devriminden sonra da devam etti ve aşırı sağcı - Jabotinski'nin Araplarla asla barış olmayacağını tezini savunan Revizyonist Siyonist - Menahem Begin'in yeni rejim ile bağlantı kurmasına neden oldu. Humeyni'nin dış politika konusundaki pragmatizmi, İsrailli liderler tarafından devrimin Batılı seküler moderniteden geçici bir sapma olduğunun bir kanıtı şeklinde okundu. Arap düşmanlığı ile çevrili İran için İsrail ile yakın ilişkiler, özellikle böylece elde ettiği teknolojik avantajlar önemli (olmalı) idi. Gerçekten de İran devrimi askeri açıdan İsrail ve ABD'ye bir tehdit amacı taşımıyordu. Eski bir Mossad yetkilisi olan Yossi Alpher'e göre, İran ile ittifak İsrail mantalitesine öylesine köklü bir şekilde yerleşmişti ki "doğal" hale gelmişti. Bu inanç nedeniyle, İsrail 1980 ortalarında ABD'yi - İran-Kontra skandalına yol açacak olan - İran'a silah satmaya ikna edecekti. Sağ iktidar, "azınlıklar ittifakı" stratejisini 1982'de uygulamaya soktu. Ariel Şaron, FKÖ'yü bertaraf etmek için Lübnan'ı işgal ederek Beyrut'ta dost bir Hıristiyan Marunî hegemonyası oluşturdu. Böylelikle Arabizmin temel direği

olan Suriye'ye bir darbe vurmayı tasarlıyordu. Bunun yanlış bir hesap olduğu ortaya çıktı çünkü bu Marunîlerin gücünü kaybetmesine neden olurken, güneyde ve Bekaa Vadisi'nde Şii mobilizasyonuna yol açtı. Bu, yeni bir düşmanın Hizbullah'ın doğuşuna neden olacaktı. Aynı sıralarda, Suriye ile ittifak yapan İran ile "periferi stratejisi" çerçevesindeki ittifakı da, büyük darbe alacaktı. Ancak İsrail-İran ittifakını asıl sona erdiren 90 sonrası gelişmelerdi.

1988'de Irak ile 8 yıl süren şiddetli bir savaştan sonra İran ateşkesi kabul etti. 1990-92'de ise bölgenin görünümü Saddam Hüseyin'in Körfez savaşındaki yenilgisi ve Sovyetlerin çöküşü ile tamamen değişecekti. Böylece İran'a yönelik Rus tehdidi ve İsrail'e yönelik Irak tehdidi kalkmış oluyordu. İsrail ve İran, bölgenin liderliği için tartışmasız rakip konumuna gelmişlerdi. İsrail, Körfez savaşı boyunca ABD için müttefikten ziyade bir yük olma endişesini yaşamıştı. İran'ın bölgede büyük bir güç olarak yükselmesi olasılığı, İran ABD uzlaşmasına yol açarak İsrail'in ABD ile ilişkisini risk altına sokabilir, hegemonyasını ve askeri üstünlüğünü - dolayısıyla caydırıcılığını - tehdit edebilirdi. 1992'de İzak Rabin liderliğinde İşçi Partisi iktidara geldiğinde periferi stratejisini uygulama çabasından vazgeçerek Araplarla barış yapmaya yöneldi. Eski stratejiyi tamamen ters yüz eden bu radikal adımın oluşturduğu yeni eşitlikte, İsrail ve İran (artık) farklı taraflarda yer alıyorlardı. O dönemde Rabin'in danışmanı olan Alpher, Bill Clinton'ın seçim zaferinden dört gün sonra New York Times'e, "İran bir numaralı düşman olarak ilan edilmeli" diyecekti. 1993'te de Şimon Perez bir mülakatta, uluslararası kamuoyunu İran'ın 1999'da nükleer bombaya sahip olacağı konusunda uyaracaktı. Ne var ki, hem Clinton yönetiminde hem de İsrail'de pek çok kişi İran nükleer tehdidinin abartıldığı kanısındaydı. Üst düzey bir İsrail istihbarat yetkilisi olan Shlomo Brom Parsi'ye alaycı bir şekilde, "Unutma. Zaman geçse de İranlılar bombaya hep 5-7 sene uzaklıkta olacaklardır" demişti. 2009'da Amerikan istihbaratına göre İran halen "bombaya 5-7 yıl uzaktadır."

İsrail böylece Körfez savaşının fazlasıyla zayıf düşürdüğü Yaser Arafat ile anlaşma yoluna gider. Rabin ve Perez, Jabotinski'ye ihanet ederek (İhanet yerine ret ederek demek daha doğru olabilirdi çünkü başından beri İşçi Partisi Siyonizmi, Jabotinski doktrinini reddederek Araplarla barış yapmayı savunmuştur S.Ç) Araplarla anlaşma yaparlarken, İran'ı öcüleştirerek ABD'deki Yahudi lobisinin dikkatini dağıtırlar. ABD de, Batı yanlısı Arap ülkeleriyle, İran'ın liderliğindeki

Batı uygarlığına düşman barbarlara karşı ittifak halinde bir strateji izlemeye başlar. Böylece (neo-con William Kristol'un 2003'de belirttiği gibi) İran devriminin ölüm fermanı yazılmış olur. İran'ın yenilgisinin Arap ve Müslüman psikolojisine ve İslamcı direnişe karşı çift etkili bir darbe olacağına inanılmaktadır. Dolayısıyla, İran'ın Afganistan (2002) ve Irak'taki (2003) savaşlar sırasında Washington ile yaptığı işbirliğine karşın, ABD ile anlaşmaya varma gayretleri her seferinde Bush yönetiminin üst düzey yetkilileri tarafından engellenir. 2003'deki müzakerelere başlama önerisinin ABD'nin, Hizbullah ve Hamas'a desteğini sona erdirmesi, nükleer programına son vermesi ve İsrail'i tanıması gibi taleplerini de içerdiği anlaşılmaktadır. Bu öneri de sonuç vermemiştir. Ancak bu öneriyi - ki önceki bir önerinin daha nüanslı bir formülasyonudur - İran üzerinde baskının sonuç verdiği şeklinde değerlendirmek ve daha fazla taviz beklentisine girmek çok büyük bir hata olur. ABD'nin bölgeyi katı bir şekilde, "Batı yanlısı ılımlılar, İslamcı radikallere karşı" şeklinde görmesi buradaki kutuplaşmayı Ben Gurion'un bir güçler dengesi ve caydırıcılık oluşturma hedefinin çok ötesine götürmüştür. ABD ve Avrupalı müttefikleri, Müslüman dünyadaki seküler ve liberal bir gelecek vizyonuna yönelik direnişi kırmaya çalışırken, kendi projelerine karşı kitlesel bir mobilizasyonu, Batı'ya karşı radikalleşme ve düşmanlığı kışkırtmışlardır.[81]

AB Dışilişkiler Sorumlusu Javier Solona'nın bir dönem danışmanlığını yapan, ilk Mitchell komisyonunda yer alan ve Filistinli örgütlere özellikle Hamas'a yakınlığı ile tanınan Crooke'un, anlaşılır nedenlerle son derece diplomatik bir dille yazdığı bu makale, Parsi'nin kitabına dayandırdığı çok ciddi iddialar içermektedir. Deşifre edersek Crooke, görünürdeki düşmanca retoriğe karşın İran ve İsrail arasındaki ilişkinin devrimden sonra da uzun yıllar devam ettiğine işaret etmektedir. İsrail açısından bunun değişmesinin nedeni İran'ın nükleer programı ya da rejiminin niteliği değil, bölgedeki ABD açısından ayrıcalıklı konumunu İran'a kaptırma olasılığıdır. İran'a karşı kampanyayı başlatanlar, İsrail'in barış yanlısı olarak bilinen İşçi Partili liderleri Rabin ve Perez'dir. Dolayısıyla İsrail açısından Araplarla barışın bu denklemdeki eşitliği İran ile düşmanlık olmaktadır. Crooke İsrail'e, "Eğer İran bugün bir tehdit haline geldiyse bunda sizin sorumluluğunuz yok mu?" eleştirisini örtülü bir şekilde yöneltmektedir. Bunu İsrail'in devrimin gerçekleşmesinde rolü olduğu şeklinde okuyabileceğimiz gibi, devrimin liderliğini yapan İslamcıların gerçek gündemini göremedikleri şeklinde

de yorumlayabiliriz. Benzer bir sorunun AKP iktidarını destekleyen çevrelere karşı, Başbakan Tayyip Erdoğan'ın Şubat 2009'da Davos'taki "One minut" çıkışından sonra yöneltilmeye başlandığına da dikkatinizi çekmek isterim. Bu noktada Dreyfuss'un mimarlarından birisi olarak sunduğu ünlü tarihçi Bernard Lewis'in, 1988'de İran Devrimine ilişkin olarak söylediği şu sözlerine yer vermek anlamlı olabilir; "Bugün İslam dünyasında olanlarla Avrupa'da Fransız ve Rus devrimleri sonrasında olanlar arasındaki paralellik büyüktür. Aynı duygu patlamaları, aynı sınırsız umutlar, her türlü korku ve terörü affetme ve görmezden gelme istekliliği ve hep aynı soru, 'Bundan sonra nereye?' Fransız ya da Rus devrimlerinin gideceği yönü, Napolyon ile Stalin'in siyasi kariyerlerini kim tahmin edebilirdi? Ben de İran için böyle bir tahminde bulunmaya kalkışmayacağım. Sadece şu kadarı söylenebilir, şu andaki gelişmekte olan olaylar kapsamlı, derin ve geriye dönüşü olmayan değişikliklere yol açmaktadır ve bunlara neden olan güçler henüz etkilerini yitirmemişlerdir ve varmak istedikleri nokta ise halen belirsizdir." [82]

"İkiyüzlü İttifak, İsrail, İran ve ABD'nin gizli pazarlıkları"

Şimdi bölgeyi ve İran İslam Devrimini tamamen farklı bir gözlükle görmemize neden olabilecek iddialarını daha iyi anlayabilmek için Parsi'yi ve "İkiyüzlü İttifak, İsrail, İran ve ABD'nin gizli pazarlıkları" isimli kitabını biraz daha yakından mercek altına alalım. Öncelikle, Dreyfuss'un yukarıdaki iddialarını da akılda tutarak, Parsi'nin sözkonusu kitabının CFR'ın dağıttığı "2008 Arthur Ross Silver Medallion"ödülüne layık görüldüğünü, "Ulusal İran-Amerikan Konseyi" başkanlığını yürüten Parsi'nin, İran-İsrail ilişkileri hakkındaki doktora tezini (Johns Hopkins University School of Advanced International Studies) Francis Fukuyama ve Brzezinski'nin danışmanlığında yazdığını not düşelim. Bütün bu bilgiler, farklı kaynaklardan alıntılar yaparak açıklığa kavuşturmaya çalıştığımız İran devrimi ile ABD'nin (ve İsrail'in) ilgisi konusunu daha da içinden çıkılmaz kılsa da, en azından global güç çatışmalarının ve siyasi bir ideoloji olarak İslamcılığın karmaşıklığı konusunda bize net bir fikir verecektir.

Parsi, İran'ın nükleer kapasitesi ile nasıl başa çıkılması gerektiği yolundaki süregelen tartışmada İran-ABD ilişkilerinin İsrail'in ipoteğinden kurtularak normalleşmesi gerektiğini savunuyor. CFR tarafından düzenlenen bir panelde, Tahran'ın İsrail'e karşı kullandığı sert retoriğin buna engel olmaması gerektiğini belirtiyor.1980'li yıllarda

İsrailli yetkililerin ABD'yi İran'a silah satmaya ikna etmeye çalışırken Tahran'ın saldırgan dilinin sorun yapılmaması gerektiğini çünkü Tahran'ın perde arkasındaki politikasının farklı olduğunu vurguladıklarını hatırlatıyor.[83] Parsi'nin kitabına bir göz atarak yukarıda Crooke tarafından özetlenen "periferi doktrini"nin yakınlaştırdığı İran-İsrail ilişkilerinin daha sonra nasıl bir seyir izlediğine bakalım.

İran'ın İsrail'e yakınlaşmasının en önemli nedenlerinden birisi Şah'ın (İran tarihi göz önüne alındığında haklı olarak S.Ç.) Sovyetleri İran'a yönelik en büyük tehdit olarak görmesidir. Sovyetler de o dönemde Tudeh, Halkın Mücahitleri ve Halkın Fedaileri gibi muhalif grupları desteklemektedir. Sovyetler ile yakın ilişki içerisinde olan Filistinli grupların bu gruplarla olan bağlantısı da, Şah'ı endişelendirmektedir. Şah, Sovyet etkisindeki Panarabizme ve Nasır'a da uzun yıllar şüphe ile yaklaşmıştır. 67 savaşında uğradığı yenilgi Nasır'ı Şah ile yakınlaşmaya iter. İran da, komşularının benzer işgallerine neden olabilecek kendi etnik grupları - Azeriler, Kürtler, Belücüler - konusundaki endişeleri nedeniyle İsrail'in bu savaşta kazandığı topraklardan çekilmesini öngören BM Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı kararını destekler. Ayrıca bölgede bu kadar güçlü bir İsrail istememektedir. Fakat bunu Arap dünyası ile dayanışma şeklinde sunar. Neticede bu şekilde İran-Arap yakınlaşması başlar ve 1969'da İran ile Mısır arasındaki görüşmeler (1970'de tam diplomatik ilişkilerin kurulmasına yol açan bir anlaşma ile sonuçlanacaktır) Tel Aviv'de Şah'ın niyetleri konusunda şüphe uyandırır. Nasır'ın ölümünden sonra başa gelen Sedat'ın Sovyetlerden uzaklaşan Batı yanlısı politikası, Şah'ı - İsrail ile ilişkilerini korurken - Mısır'a ve Arap dünyasına daha da yakınlaştıracaktır. Bunun bir sonucu olarak Şah, İranlı yetkililerin Tahran'daki İsrail Büyükelçiliğindeki İsrail'in kuruluş yıldönümü törenlerine katılmalarını yasaklar. Ekim 1971'de, Pers imparatorluğunun kuruluşunun 2500. yıldönümü törenlerine İsrail Devlet Başkanını davet etmez çünkü bu Arap devlet başkanlarının törenleri boykotuna neden olacaktır. Törenler hakkında Amerikan basınında çıkan aleyhte yazıları " komplo teorilerine yatkın olan" Şah, ABD'yi yönettiğine inandığı Yahudi güç odaklarına yormuştur.

Şah'ın, 14 Aralık 1970'de İsrail Dışişleri Bakanı Abba Eban ile Tahran'da gizlice yaptığı görüşmede, İsrail'in Arap topraklarını geri vermesi gerektiği konusundaki şiddetli ısrarı da (çünkü bunu yapmayışı Tahran'ın Araplarla olan ilişkilerini olumsuz etkilemektedir) Tel Aviv

tarafından İsrail-İran ittifakının zayıfladığı şeklinde yorumlanmıştır. Artan petrol fiyatlarının giderek güçlendirdiği, Sovyet etkisinden kurtulan Mısır'ın liderliğindeki Panarap bloğun artık kendisine tehlike oluşturmadığına inanan İran'ın, İsrail ile ilişkilerini geliştirmekte giderek isteksizleşmesi de İsrailli yetkililerin bu endişesini güçlendirmiştir. Bu arada, ABD'nin bölgedeki güçlü askeri varlığı da Şah'ı rahatsız etmekte bunu İran Körfezi'ni kendi kontrolünde tutma amacı açısından sakıncalı görmektedir. Böylece Arap ülkeleri ile ne ABD'nin ne de Sovyetlerin etkisi altında olan, kendi liderliğinde bölgesel bir pakt oluşturma fikrini geliştirir ve 1973 Yom Kippur Savaşında Arap ülkelerine açıkça yardımda bulunur. Hatta Sovyetlerin hava sahasını kullanarak Bağdat'a yedek parça ulaştırmasına bile - Washington'a haber vermeden - izin verir. Avustralyalı Yahudi gönüllülerin İran'dan geçerek İsrail'e ulaşmalarım ise engeller. Bununla beraber savaş sonrası, Arapların giderek güçlenmesini dengelemek için İsrail'e uygulanan petrol ambargosuna katılmayarak İsrail'e petrol satışını sürdürür. Böylece iki tarafa da yardım ederek, "kendi çıkarları doğrultusunda" bir denge politikası izlemeye başlar.

İsrail ise, Şah'ın ihanet ettiğini düşünmektedir. Politikasını değiştirmesi için çeşitli girişimlerde bulunursa da, Şah İsrail'i gerçek bir dost olarak görmemektedir. Savaştan hemen sonra Mısır ile birlikte bölgenin nükleer silahlardan arındırılmasını talep eden bir BM kararını destekler. Böylece İsrail'in nükleer silahlarına dikkat çekilmektedir. Fakat ilişkilere en öldürücü darbe Şah'ın Irak ile 3 Mart 1975'te imzalayacağı ve Iraklı Kürtlere verdiği desteği sona erdiren Cezayir Anlaşması olacaktır. (İsrail, Bağdat'a isyan eden Molla Barzani'nin yardım talebine olumlu yanıt vermiştir çünkü hem Irak'ın zayıflaması işine gelmekte hem de bölgede kendisi gibi Arap olmayan bağımsız bir devlet kurulmasını istemektedir. Ayrıca Iraklı Yahudilerle de bağlantı kurma olanağı bulacaktır. Bunun için Şah'ın desteğini ister, Şah ise Sovyetlerle yakın ilişkisi nedeniyle Barzani'ye güvenmemektedir. İsrail'in ısrarı karşında ve Irak'ın güçlenmesini de çıkarlarına aykırı gördüğünden, Mayıs 1965'ten itibaren İsrail silahlarının topraklarından geçmesi için bir koridor oluşturur. SAVAK yetkilileri de Mossad ile birlikte Kürt gerillaların eğitiminde ve operasyonlarda görev alır, yanı sıra bir topçu bataryası gönderir. Bu arada, ABD de bu operasyonu desteklemeye başlar. 1972'de Kissenger'in Tahran'ı ziyareti sırasında Şah'ın isteği üzerine ABD bu desteğini arttırır.) 1975'te, Şah'ın, Irak'ın

o dönemdeki fiili lideri Saddam Hüseyin ile Cezayir'de imzaladığı bu anlaşma, iki ülke arasındaki Şattül Arap sınır itilafını İran lehine çözmektedir, karşılığında İran da Kürtlere yaptığı yardımı durdurmayı taahhüt etmiştir. Şah anlaşmayı imzalarken ne Washington'a ne de Tel Aviv'e haber vermiştir. Bu, iki tarafta da büyük bir şaşkınlık ve kızgınlığa neden olacaktır. İsrail, Şah'ın İran askerlerini derhal geri çekmesinin İsrail askerlerinin hayatını tehlikeye attığı kanısındadır.

Ancak Cezayir Anlaşması Irak'ın güçlenmesine neden olur. Şah, Sovyetlere sıcak bakan Carter'ın iktidara gelmesiyle, Sovyet destekli Irak'ın İran'a saldıracağından endişe etmeye başlar. Sovyetlerin Irak'a Scud füzeleri satması üzerine ABD'den Pershing füzeleri almak ister ancak reddedilmesiyle yardım için İsrail'e döner. İsrail, İran için petrol karşılığında 200 mil menzilli bir balistik füze inşasına başlar. Füze, nükleer savaş başlığı taşıma kapasitesine de sahiptir ve iki ülke de Washington'u bu konuda bilgilendirmezler. "Project Flower", 1977'de İsrail tarihinde ilk kez iktidara gelen sağın, ünlü lideri Menahem Begin tarafından da sürdürülecektir. 1978'de kısıtlı da olsa İran, Iraklı Kürtlere yeniden yardıma razı olur. (Böylece Parsi, Dreyfuss'un aksine, devrim öncesinde Şah ile İsrail'in arasının bozuk olmadığını ileri sürmektedir S.Ç.) Begin devrim sonrasında da İslamcı yönetimle ilişkileri sürdürür. Çünkü Araplarla nihai bir barışa inanmamaktadır ve İran ile işbirliği bu açıdan hayatidir. İsrail'in 1982'deki Lübnan işgali ile bu işbirliği - İran da Hizbullah'ın kuruluşuna destek verecektir - yara alır. 90'larda Soğuk Savaşın sona ermesi ile bölgedeki en güçlü iki devlet haline gelen İran ve İsrail birbirlerini artık rakip olarak görmeye başlayacaklardır. İsrail'in, FKÖ'nün yanı sıra Arap ülkeleri ile barışmasını öngören Ortadoğu barış sürecine girilirken, ilk adımı İsrail atarak 1992'de İran'ı hem global hem de kendi var oluşu açısından bir tehdit olarak ilan eder. Sonuç olarak İran, bölgedeki ABD gücünü dengelemek için Rusya ve Çin ile ilişkilerini geliştirirken, barış sürecini de kendisine yönelik bir tehdit olarak değerlendirerek, sürece karşı çıkan Filistinli radikalleri ve Hamas gibi grupları desteklemeye başlar.[84]

Johnathan Marshall, Peter Dale Scott, Jane Hunter tarafından yazılan "The Iran Contra Connection-İran Kontra İlişkisi" isimli kitapta da, İsrail'in devrimden sonra da sürdürdüğü ilişkileri neticesinde, İran-Irak savaşı sırasında İran'a, İran-Contra skandalı patlayıncaya dek milyonlarca dolarlık silah ve yedek parça sattığı ileri sürülür.[85]

Bütün bu iddialar, bugün İsrail ile İran arasında İran'ın nükleer

programı nedeniyle yaşanan krizin asıl nedeninin, İsrail Araplarla barış yapmada başarısız olurken, İran'ın Irak savaşı sonrasında bölgesel bir güç olarak yükselmesi olduğunu düşündürmektedir. Bu konuya ileride değinmek üzere, İran'da devrimden bu yana yaşanan güç çatışmalarını ele alacağımız 3. Kısıma geçiyoruz.

Notlar

1* Milton Viorst, "Ayatullah Ruhollah Khomeini", Time, 13 Nisan 1998

2* Alan Peters, "Who was the Ayatollah Khomeini?",3 Mayıs, 2006, Persian Journal, Iranian. ws

3* Baqer Moin, Khomeini: Life of the Ayatullah, I.B.Tauris, 1999, Giriş

4* Baqer Moin, Khomeini; Edward Willett, Ayatollah Khomeini, The Rosen Publishing Group, 2004

5* Moin, Khomeini, ss 22-29

6* Ervand Abrahamian, Khomeinism Essays on the Islamic Republic, University of California Press, 1993, s 7

7* Moin age, s 22-29; Wikipedia "Ayatollah Ruhollah Khomeini"; forumtr, http://www.frmtr.com/dini-sohbetler/470953-imam-ayetullah-humeyni; James Bell," The Unknown Ayatullah Khomeini", Time Dergisi, 16 Temmuz, 1979 http://www.time.com/time/ magazine/article/0,9171,920508-5,00.html.

8* Bell, age

9* Abrahamian, age, ss 9-11

10* Ruhullah belgeseli, Aim TV, imamhumeyni.com

11* Fereydoun Hoveyda, The Shah and the Ayatollah: Iranian Mythology and Islamic Revolution, National Committee on American Foreign Policy tarafından – 2003, ss.1 3-14

12* Hoveyda, ss 17-18

13* Hoveyda, s18

14* Moin, Khomeini, s.64

15* Moin, age, ss 65–6

16* Moin, age, ss 68-9

17* R. Khomeini, konuşma, Kayhan-e Hava'i, 28 Aralık 1983 alıntılayan Novelguide.com

18* Moin, age, ss 69-70

19* Amir Taheri, The Spirit of Allah: Khomeini and the Islamic Revolution, Adler & Adler, 1986, s 156

20* "Fedayee", answers.com; "Navap Safavi", Wikipedia; A History of SUMKA and related Nazi trends in Iran http://www.iranpoliticsclub.net/history/nazis1/index.htm.

21* A. Pishdad ve H. Katouzian, Nahzat-e Melli-ye Iran va Doshmanan-e An (İran Vatansever Hareketi ve Düşmanları) Londra, National Movement Press, 1981, ss. 15-16 ahntılayanNovelguide.com.

22* Moin, age, s 67

23* Dr. Rachel Ehrenfeld ve Alyssa A. Lappen,"The Mullah-Hamas Axis", FrontPage Magazine.com, 14 Mart, 2006; http://www.answers.com/topic/muslim-brotherhood; Ladan ve Roya Boroumand, age; Olga Davidson ve Mohammad Mahallati, " Iran, Egypt and the Ikhwan" Bitter Lemons, Baskı 9, cilt 2, 4 Mart, 2004, http://www.bitterlemons international.org/previous.

php?opt=1&id=30.
24* Rahnema, Pioneers of, Giriş
25* Ruhullah belgeseli
26* Abrahamian age, ss 9-11
27* Ruhullah belgeseli
28* "Veladetinden Rıhletine İmam Humeyni", imamhumeyni.com http://www.imamhumeyni.com/index.php?option=com_content&task=view&id=12&Itemid=29
29* Ruhullah belgeseli
30* Abrahamian age, s 9-11
31* Bell, age
32* Tahiri age, s 156 alıntılayan Wikipedia
33* imamhumeyni.com
34* Afshin Molavi, The Soul of Iran, Norton, 2005, s.250 alıntılayan Wikipedia
35* Jan Devletoğlu,"Humeyni Florya Plajı'nda yuhalandı", Sabah, 25 Eylül 2000
36* http://www.dopdolu.net/humeyni-nin-bursa-hutbesi.html
37* Rahnema age, Giriş; Üşür age, ss 87-91; Wikipedia, "The Iranian Revolution"; Arif Keskin,"Irak'ta, Halkın Mücahitleri Örgütünün Sonu Mu?", 31 Aralık 2008 asam.org; Tabriz, age; "Halkın Mücahitleri Taşmıyor", Türkmenelitv.com, 10.2.2012; "Amerikadan İran'a destek", dha.com.tr, 12.2.2012; Seymour M. Hersh, "Our Men in Iran" , The New Yorker, 6 Nisan 2012; Arzu Celalifer Ekinci, İran Nükleer Krizi, Ankara, 2009, s 1
38* Üşür age, ss 79-86; Tabriz, age
39* Bell, agm
40* "İran ve Kara ve Kızıl İrticacılar",İttilaat, alıntılayan Ervand Abrahamian, History of Modern Iran, (Modern İran Tarihi) Cambridge University Press, 2008,Türkçe basım, İş Bankası Yayınları 2009,s 207; E. Baqi, `Figures for the Dead in the Revolution`, Emruz, 30 Temmuz 2003 alıntılayan Wikipedia, "The Iranian Revolution"
41* Ruhullah belgeseli
42* Bell, agm
43* imamhumeyni.com
44* Ruhullah belgeseli; Üşür, age, s 112-3;Nikie Kedie, Modern Iran: Roots and Results of Revolution. Yale University Press. (2003) ss.201, alıntılayan Wikipedia, "The Iranian Revolution"
45* Ruhullah belgeseli
46* Hayrettin Karaman, "Şî'a'da İmamlık ve Velâyet-i Fakih Anlayışı", hayrettinkaraman.net http://www.hayrettinkaraman.net/kitap/meseleler/0652.htm
47* Muhsin M. Milâni, "Humeynî'den Hamaney'e, Velâyet-İ Fakîh Kurumunun Değişimi", The Muslim World Dergisi, Sayı LXXXII (Temmuz-Ekim 1992), s. 175-190', Çev. Fatih Topaloğlu D.E.Ü.İlahiyat Fakültesi Dergisi Sayı XIX, İzmir 2004, ss.189-210, http://www.iramer.org/irsam/Makaleler/3.html
48* Wikipedia, "Velayet-i Fakih"
49* Karaman, agm

50* Vali Nasr, "The Shia Revival", Norton, (2006), s.126 alıntılayan Wikipedia
51* Mustafa Özcan, "Modern Platonik Devlet", 07-08-2008, Yeni Asya http://www.yeniasya.com.tr/2008.07.08/yazarlar/mozcan.htm
52* Ruhollah Khomeini, Hamid Algar, (çev ve ed.), Islam and Revolution: Writing and Declarations of Imam Khomeini, Berkeley: Mizan Press, (1981),ss 45-145; Hokumat-e Islami: Velayat-e faqih (book by Khomeini) alıntılayan Wikipedia
53* Milâni, age
54* Alıntılayan Arian Fariborz," Khomeini's Return to Iran Despotism in a New Guise", Qantara. de 2009
55* Erol Göka," Velayet-i Fakih İnancının (Ardındaki ve Yolaçtığı) Toplumsal Psikoloji", 1 Eylül 1999, Asam.org
56* Olivier Roy ve Farhad Khosrokhavar, İran: Bir Devrimin Tükenişi, Türkçe baskı, Metis Yayınları, 2000,ss 12-15
57* Şahahabadi'nin Biyografisi, Nour-e Elm Dergisi, no 9, Nisan 1985, Kum, alıntılayan Baqer Moin, "Khomeini's Search for Perfection: Theory and Reality", içinde The Pioneers of Islamic Revival, Ed. Ali Rahnema, ss 64-95
58* Ayetollah Ruhollah Khomeini, Sharh Du'a el-Sahar (Seher Duası) Ed.S.A Fehri, Beyrut, 1982 alıntılayan Moin, age, s 73
59* Moin age, s 70-76
60* BBC Monitoring, Reading, UK, 7 Ocak 1989 alıntılayan Moir, age, s 93
61* Moin age, ss 93-95
62* Arif Keskin; "Güney Azerbaycan'da Türk Milli Direniş Hareketi Tarihi Temelleri" Tribün Dergisi, turkdirlik.com; Arif Keskin, "İran'da Fars Milliyetçiliğinin Üç Dalgası"
63* Mesela bkz. Babak Rahimi,"Muqtada reinvents himself", The Jamestown Foundation, jamestown.org; "Giden Yol", Tribün Dergisi, turkdirlik.com
64* Tabriz, age
65* "Mohammad Kazem Shariatmadari",Wikipedia; "Sadegh Ghotbzadeh", Wikipedia
66* BBC' nin "The Power of Nightmares" isimli belgeselinin yapımcısı Adam Curtis'e göre, sahte kanıtlar üreterek Reagan'ı Sovyetlerin dünyadaki terör ağından sorumlu olduğuna inandırmıştır. (Bkz.The Power of Nightmares Part 1 "Baby it's cold outside",bbc.co.uk)
67* Peter Galbraith, Irak'ın Sonu, Türkçe baskı, Doğan Kitap, 2007, s35-36
68* Joseph E. Persıco, "The Case for a Conspiracy", 22 Aralık, 1991, NYTimes.com;Galbraith, Irak'ın Sonu, s35-36
69* "Grand Ayatollah Hossein-Ali Montazeri",Wikipedia; "Mehdi Haşemi", Wikipedia
70* "The Mystic Who Lit The Fires of Hatred", Time Dergisi, 7 Ocak 1980 http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,923854,00.html; The Iranian Revolution "King Pahlavi (the Shah) against Dissent" http://www.fsmitha.com/h2/ch29ir.html; Mohammad Mehdi Khorrami,"The Islamic Revolution-Behind the Veil, PBS Online

71* U.S. House of Representatives, Permanent Select Committee on Intelligence, Iran.Evaluation of U.S. Intelligence Performance Prior to November 1978. Staff Report, Washington, D.C., s. 7 alıntılayan. "Central Intelligence Agency (CIA) In persia.http://www.iranica.com/newsite/articles/unicode/v5f3/v5f3a002.html

72* Time, agm

73* Taheri, Spirit s. 220 alıntılayan Wikipedia "The Iranian Revolution"

74* Wlliam Shawcross, The Shah's Last Ride, 1988, s. 21alıntılayan Wikipedia

75* Wikipedia,"The Iranian Revolution"

76* "Nushin Namazi, "Jimmy Carter's Illegal Demands on Shah", World Association of International Studies, Stanford University, CA, http://cgi.stanford.edu/group/wais/cgibin/ index.php?p=3901

77* Michael Rubin, "An Opening to Iran? They've sold us this rug before" Weekly Standard February 16, 2009 yeniden yayınlayan http://www.meforum.org/article/2062

78* Dr. Norman Livergood, "The New British Oil Imperialism"den alıntılanmıştır, Iranian ChatRoomhttp://66.34.243.131/iran/html/modules. php?name=News&file=comments&sid=774&tid=112&mode=&order=&thold=

79* William Engdahl, A Century of War: Anglo-American Oil Politics and the New World Order, 1992, 2004. Pluto Press Ltd. Ss 171-174 alıntılayan NetNative.com

80* Robert Dreyfuss, Hostage to Khomeini, New York, 1980 ss 1-50

81* Alastair Crooke, "The strange tale of Iran and Israel" Le Monde diplomatique, Şubat 2009; Trita Parsi, Treacherous Alliance The secret dealings of Israel, Iran, and the US, Yale University Press, New Haven, 2007, s 91,167 alıntılayan Crooke

82* Bernard Lewis, New York Review of Books, cilt 34,sayı 21&22, 21 Ocak 1988, http://www.nybooks.com/articles/4557

83* CFR, "U.S.-Iran Relations: Past, Present, and Future", 7 Ocak 2008

84* Parsi, age

85* Johnathan Marshall, Peter Dale Scott, Jane Hunter "The Iran Contra Connection", South End Press,1987,s 169

3. Kısım

Devrimden bugüne

SEKİZİNCİ BÖLÜM

Güç çatışmaları

Bu bölümde, İran'daki bugünkü siyasi manzaranın kodlarım çözmemize yardımcı olabileceği düşüncesiyle, devrim sonrasından günümüze dek İran'da yaşanan güç çatışmalarını - çatışmaların ardındaki nedeni ve çatışan güçlerin niteliklerini - dönemsel olarak ele alarak anlamaya çalışacağız. Özellikle, rejimin tarihinde bir dönüm noktası olarak görülen itilaflı 2009 Haziran seçimleri sonrasında yaşananlara, ağırlıklı olarak muhalif kalemlerin görüşleriyle, odaklanacağız. Hemen seçim sonrasında yazılmış makalelerden yapacağımız alıntılar bize, görüşlerine yer vereceğimiz yazarların yakın geleceğe ilişkin öngörülerinde ne oranda haklı çıktıklarım da değerlendirme olanağı verecek.

"İslam Cumhuriyeti A.Ş"

Devrimin hemen ardından özel sektöre ait kuruluşlar millileştirildi ya da satıldı, kamu istihdamı üç kat arttı, ekonomi uluslararası yaptırımlar ve kanlı Irak savaşı ile büyük darbe aldı. 1990 başlarında bütün diğer çareler tüketildikten sonra dönemin Cumhurbaşkanı Rafsancani ihtiyatlı bir şekilde özel sektörü yeniden canlandırmaya girişti. 1997'de Hatemi'nin Cumhurbaşkanı olması ile bu çabaların daha da yoğunlaşması sonucu yabancı sermaye ülkeye akmaya başladı. Ekonomik reformla birlikte yavaş yavaş siyasi açıklık da geldi; sivil toplum örgütleri hayatiyet kazandı, hukuk düzeni geri dönmeye, halk görüşlerini belirtmeye başladı.

Ne var ki, bütün bunlar İran liderliği için çok fazlaydı ve gidişatı tersine çevirdi. Hamaney-Ahmedinecat yönetimine eleştirel bakan etkili Amerikan düşünce kuruluşu CFR'ın (Dış İlişkiler Konseyi) yayımladığı Foreign Affairs Dergisi yazarlarından Veli Nasr bunun vebalini, Devrim Muhafızlarını sosyal reformu durdurup (İslamcı) ruhban sınıfı ile politikacılar arasında devrimle birlikte kurulan "kutsal olmayan ittifakı" korumaya çağıran, Hamaney'e yükler. 2005'te popülist Cumhurbaşkanı Ahmedinecat'ın seçilmesi reform karşıtı hareketi güçlendirerek daha çok ekonomik açıklık umut edenlere ağır bir darbe indirdi. Bunun yerine hazinenin kapakları ardına kadar açılarak milyarlarca dolar devlet yardımlarına ve teşviklere akıtıldı. İran alt sınıfının büyük bir bölümünü rahatlatan bu politika orta sınıfı büyük sıkıntıya soktu. Son yılarda İran parasının değeri düştü ve enflasyon rekor düzeye çıkarak emeklileri ve memurları ezdi. Bunun siyasi sonuçları Haziran 2009 seçimleri sonrası iktidarı seçimleri çalmakla suçlayan muhalefetin sert bir şekilde bastırılması ile ortaya çıktı. Pek çok gözlemciye göre bu politika, milyonlarca İranlı seçmenin aksi yönde isteklerine karşın Hamaney ve Devrim Muhafızlarının iktidarlarını koruma çabasının bir sonucuydu. Nasr'a göre böylece siyasi ve ekonomik gücü tek elde toplayarak bir "İslam Cumhuriyeti A.Ş" yarattılar. [1]

Yeni Yönetici Sınıf Bölünüyor

Yine bugünkü yönetime eleştirel yaklaşan Lee Sustar ve S. Sepehri'nin ayrıntılı incelemesine göre, devrim sonrasında sağ ve sol muhaliflerinden hapsederek, öldürerek ya da sürgüne zorlayarak kurtulan yeni yönetici sınıf, kısa süre içersinde muhalif siyasi gruplara bölündü. En önemli itilaf ekonominin idaresiydi. Sanayinin önemli bir bölümü devletin ya da devletle yakından bağlantılı Şii din adamlarının kontrolüne girmişti. Yeni anayasa, Velayet-i Fakih doktrini çerçevesinde Humeyni'yi En Yüksek Lider (EYL) ilan ederken günlük politikanın üzerinde bir konuma getiriyordu. Bu makama gelecekleri seçmek için yine din adamlarından oluşan Uzmanlar Meclisi kurulmuştu. Yanı sıra din adamlarının çoğunlukta olduğu Koruyucular Konseyine bu makama ve parlamentoya seçilecek adaylara onay ve veto yetkisi verilerek iki başlı bir otorite oluşturulmuştu. Din adamlarından oluşan, Düzenin Menfaatini Belirleme Konseyi de, Koruyucular Konseyi ile parlamento (İslam Dayanışma Meclisi -Majles-e Şuraye Eslami) arasındaki sorunları çözmekle görevliydi. İran, bir cumhuriyet olmasına karşın EYL bu

konseylerin başlarını tayin etme yetkisine sahipti. Devlet içinde otoritenin bu şekilde bölünmüş olması, Humeyni'nin kontrolünü ve - İslamcı Cumhuriyet Partisine dönüştükten sonra 1987'de lağvedilecek olan - rakip siyasi fraksiyonları istediği gibi yönlendirmesini kolaylaştıracaktı. Devrim liderliği içinde birbirine rakip 3 ana kamp vardı. İslamcı sol, devrimin sosyal retoriğinin bir bölümünü muhafaza ediyordu. İslamcı sağ, en muhafazakâr din adamlarının etrafında oluşmuştu. Ilımlı ya da pragmatik sağ ise (Rafsancani gibi) büyük ticari çıkarlarla içli dışlı ya da onların bir parçası olmuş din adamlarından meydana geliyordu. Son 30 yılda bu fraksiyonlar, İran'ın dünya ile ekonomik, siyasi, kültürel ilişkisinin nasıl olacağı konusunda çatıştılar. İran-Irak Savaşı (1980-88) sırasında İslamcı sol yükselişe geçti.

Dönemin başbakanı (daha sonra muhalif Yeşil Hareketin liderlerinden birisi olarak göreceğimiz) Mir Hüseyin Musavi, İran ekonomisi üzerinde kapsamlı bir devlet kontrolü kurdu. Yüksek enflasyonun gıda maddelerinin fiyatlarını arttırdığı dönemlerde işçiler ve yoksullar devlet tarafından karne sistemiyle doyuruldu. Musavi bu politikasını, "İslam sosyal adaleti gerektirir. Devrimin güvenliği ancak yoksulluğu yok ederek ve yoksula hizmet ederek sağlanır... Sermaye yönetmemeli ve rejimin önceliği yoksullar olmalı, zenginler değil" diyerek savundu. Fakat bu politikalar, ulema-Çarşı ittifakının çoğunlukta olduğu İslamcı sağ tarafından tehlikeli bir biçimde solcu bulundu. Musavi hükümeti, İran-Irak savaşı sırasında kitlesel açlığı önlemek için karne dağıttığında, sağ bu tür politikaları "Sovyet İslam'ı" diyerek eleştirdi. Ancak Musavi'nin sosyal ve ekonomik politikaları geçekten etkili oldu. 1986'ya gelindiğinde kırsal kesimde, karayollarının sayısı üç katına çıkarken su projelerinin sayısı da dört kat artmıştı. Okuma yazma oranı yüzde 18 oranında yükselmiş, elektriği olan evlerin oranı yüzde 24'den yüzde 53'e, suyu olanlarınki yüzde 14'den yüzde 64'e çıkmıştı. Her ne kadar kırsalda ve kentlerde yoksul kesimler arasında din önemli bir birleştirici etken olsa da, İslam Cumhuriyetinin ilk yıllarında halkın desteğini sağlayan esasen rejimin sosyal politikaları oldu. Maddi kazanımların yanı sıra yoksullara, mahalle komiteleri, kooperatifler ve Devrim Muhafızları aracılığı ile siyasi güce erişme olanağı verilmesi de rejime destek olmalarını sağlayan önemli bir etkendi.

Musavi hükümeti, İran ekonomisinin ağırlıklı olarak petrole dayalı yapısını (petrolden elde edilen geliri diğer sanayi sektörlerine kaynak yaparak) değiştirmeyi amaçlayan 5 yıllık bir ekonomik kalkınma planı

benimsedi. Ancak iki tarafta da yaklaşık 1 milyon kişinin ölümüne yol açan İran-Irak savaşı ve dünya petrol fiyatlarındaki düşüş bu hedeflere ulaşmayı güçleştirdi. Çarşı ile yandaş olan İslamcı sağ da, özel mülkiyet sahibi olarak çıkarlarını korumak için planlamaya karşı çıktı. Sonuç olarak, 1988'de savaş sona erdiğinde plan geri çekildi. 1989'da cumhurbaşkanı seçilen Rafsancani, (bugün tekrar oluşturulması düşünülen) başbakanlık kurumunu ortadan kaldıran bir anayasa değişikliği ile Musavi'yi bir kenara itti.

Rafsancani ve neo-liberal devlet kapitalizmi

Rafsancani yönetimi altında savaş sonrası yeniden yapılanma özelleştirme, deregülasyon ve maliyenin liberalleşmesi yolunda atılan sınırlı ancak önemli adımlara dayandırıldı. Devlet kilit önemdeki mülklerini güçlü ulema tarafından yönetilen yarı devlet kurumu niteliğindeki dini vakıflara sattı. Rafsancani merkezi planlamayı ortadan kaldırdı ve devlet kurumlarının da özel kuruluşlar gibi çalışmasını sağlamaya çalıştı. Bunun sonucunda, İranlı akademisyen Kave İhsani'nin ifadesiyle "neo-liberal devlet kapitalizmi" ortaya çıktı. Bu politika işçilerin yaşama standartlarını düşürerek, 1994-95'te büyük gösterilere neden oldu.

Savaşın 1988'de bitmesi ve ertesi yıl Humeyni'nin ölümü sonrasında yönetimde ortaya çıkan fraksiyonel çatışmanın temel nedeni ekonominin nasıl idare edileceği konusuydu. Özel mülkiyetin ısrarlı bir savunucusu olan Rafsancani, aynı zamanda Batı ile daha çok diyalogdan yanaydı. İran'ın, Irak ile savaş sırasında silah tacirleri kanalıyla ABD'den silah aldığı ve karşılığında Lübnan'daki rehinelerin kurtarılmasına yardım ettiği İran-Contra skandalında Rafsancani kilit rol oynamıştı. Anayasa 3. kez cumhurbaşkanı olmasına izin vermediğinden 1997'de 2. dönemi sona erdiğinde, mensubu olduğu pragmatik sağ, seçimlerde İslamcı sol ile ittifak yaptı. Zaten iki taraf daha Rafsancani'nin görev süresi dolmadan ortak bir cephe oluşturmaya başlamışlardı. Muhtemelen işçi eylemleri ve halkın hoşnutsuzluğu, Rafsancani'nin müttefiklerini İslamcı solun sosyal kontrat gibi geleneksel duyarlılıklarını dikkate almaya itti. SSCB'nin çöküşü de, İslamcı solun devlet kontrolündeki sanayi ve merkezi planlamaya olan inancını sarsarak bazı unsurlarının, dünya ekonomisinde ağırlık kazanan piyasa yanlısı neo-liberal politikalara doğru kaymasına neden oldu.

Hatemi ve ekonomik yeniden yapılanma

Sonuç olarak, İslamcı solun önemli bir kesimi siyasi özgürlükler, insan hakları ve rejimin dayattığı İslami davranış kurallarının yumuşatılmasını savunan reformculara dönüştü. Rafsancani'nin bazı destekçilerinin yardımıyla, reformist aday eski İrşad (Kültür ve Enformasyon) Bakanı Hatemi 1997'de beklenmedik bir şekilde büyük bir zaferle seçimleri kazandı.

Hatemi'ye verilen destek bölge ve sınıf ayrımlarını aşmıştı. Devrim Muhafızları ve Kum'daki medrese öğrencileri bile ona oy vermişlerdi. Fakat asıl destek modern orta sınıftan, üniversite öğrencilerinden, kadınlardan ve kentteki işçilerden gelmişti. Hatemi'nin iktidara gelmesiyle birlikte kurulan Hurdad (Mayıs) ve Müşekerat (Katılım) gibi reformist gazeteler kamuoyundaki tartışmaların bütün seyrini değiştirdiler. Artık İran'ın gündeminde demokrasi, çoğulculuk, eşitlik, siyasal katılım ve insan hakları gibi kavramlar vardı. Bazı bakımlardan saatler Meşrutiyet Devrimi'ne geri alınmıştı. Yeni aydınların söylemlerinde, İslam kadar İran, Şii İslamiyet kadar İslamiyet öncesi "Farsiya", Muharrem ve Ramazan ayları kadar Nevruz gibi günlerdeki ulusal bayramlar ve petrol şirketlerinin devletleştirilmesi de ön plana çıkıyordu.

Sovyetler Birliği'nin son lideri Mihail Gorbaçev gibi Hatemi de bir sosyal anlaşma önerdi: daha fazla siyasi özgürlük ile birlikte, özellikle çalışan kesim için acı verici olabilecek bir ekonomik yeniden yapılanma. Böylelikle İran, bir yandan özelleştirme, ticari liberalizasyon, tekellere son verilmesi, yabancı yatırımların teşviki gibi önlemlerle bir liberalleşme sürecine girerken diğer yandan da, soldaki müttefiklerini memnun etmek ve seçmen kitlesini korumak için sosyal adaleti ve gelirin eşit dağıtımım sağlama sözü veriyordu. Hatemi'nin görev yaptığı iki dönem boyunca (1997-2005) en büyük ekonomik başarısı İran'ı (özellikle AB ile) dış ticaret ve yatırıma daha çok açması oldu. Öyle ki 2004'de, AB ithalatının yüzde 44'ünü İran ile gerçekleştiriyordu. Bu giderek büyüyen ekonomik ilişkiler, ABD ile Avrupalı müttefikleri arasında İran'a karşı izlenecek politika konusundaki görüş ayrılığının da temelini oluşturmaktaydı.

Ancak Hatemi'nin içte ekonomik reform çabaları genellikle başarısızlığa uğradı. Devletin sahip olduğu kuruluşları yöneten bürokratlarla, büyük şirketleri kontrol eden İslami vakıfların başındakiler özelleştirmeye karşı direndiler. Ekonomiyi çeşitlendirme ve iş yaratma

çabaları sonuç vermedi. Yoksulluk konusunda da bir şey yapılamadı, kırsal nüfusun yüzde 50'si, kent nüfusunun ise yüzde 20'si açlık sınırı altında yaşıyordu. Dünya Bankası verilerine göre, nüfusun en zengin yüzde 10'luk kesimi ulusal gelirin yüzde 34'ünü alırken, en yoksul yüzde 10 sadece yüzde 2'lik paya sahipti. Resmi işsizlik rakamları yüzde 11,5 olarak kaldı. Hatemi devlet yardımını azaltınca, ekmek ve sütün fiyatı yüzde 50, pirinç ve benzininki ise yüzde 75 oranında arttı. Hatemi'nin siyasi özgürlükleri arttırma çabaları da bloke edildi ancak bundan önce taban örgütlenmesi ve ideolojik tartışmanın yollarını açtı. Yeni gazeteler ve dergiler kuruldu, yeni kitaplar basıldı, İran sineması serpildi, kadın ve öğrenci dernekleri toplum içersinde kök saldılar ve İran bağımsız işçi hareketi ilk kez açıkça örgütlenebilmek için gerekli siyasi ortama kavuştu. Bütün bunlar sağın müdahalesine uğramadan önce gerçekleşti.

İslamcı sağ reformları engelliyor

Öte yandan, Hamaney'in desteğine sahip olan İslamcı sağ bütün önemli bakanlıkların bürokrasilerini kontrol altına almıştı. Bu nedenle de, pek çok reformu engellemede başarılı oldu. Hatemi ise, demokrasi yanlılarını sağın saldırılarından koruma konusunda da başarısız oldu. 1999 protestoları sırasında, polis ve Besiç'in öğrencilere vahşice saldırması sonucu 5 öğrenci öldü. Hatemi bu konuda fazla bir şey yapamadı ve olayı yüksek sesle protesto edemedi. Birkaç ay sonra, reform yanlısı 20 gazeteden 18'i yetkililerce kapatıldı. Meclisteki reformcular basın özgürlüğü konusunda bir yasa çıkartmak istediklerinde de Hatemi bundan vazgeçmeleri talimatını verdi. Bütün bunlara karşın, muhafazakârlara karşı halkın tepkisi o denli güçlüydü ki, 2001'de 2. kez cumhurbaşkanı seçildi. Ancak sağ, kabinesine muhafazakâr bakanları atamaya zorlamaktan, reform yanlısı gazeteleri kapatmaya dek her aşamada Hatemi'nin reform programını engelledi. 2004'te, milletvekili adaylarını onaylama yetkisine sahip olan Koruyucular Meclisi 2 bin reformistin adaylık başvurusunu reddetti ve 80 milletvekilinin de tekrar seçimlere girmesini engelledi. Hatemi'ye büyük umut bağlayan entelektüeller ve orta sınıf düş kırıklığına uğradı.

Ahmedinecat iktidara geliyor

Sonuçta, seçim günü tepkilerini göstermek amacıyla Hatemi yanlılarının büyük bir bölümünün oy kullanmaması ya da geçersiz

oy atması muhafazakârların geri gelmesine yol açtı. Hatemi Tahran Üniversitesini ziyaret ettiğinde öğrenciler kızgınlıklarını "Hatemi, Hatemi utan kendinden", "Hatemi senden nefret ediyoruz", "Nerede söz verdiğin özgürlüklerimiz?" şeklinde sloganlar atarak ifade ettiler. Bu düş kırıklığı büyük bölümünün siyasetten çekilmesine ve 2005'teki cumhurbaşkanlığı seçiminde Mahmut Ahmedinecat'ın seçilmesine yol açtı. Bununla beraber, öğrenci ve entelektüellerin yerleşik siyasetten uzaklaşırken protesto gösterilerine ve sosyal mücadeleye ağırlık vermeleri Haziran 2009 seçimlerinde yaşanan patlamanın zeminini oluşturdu.

Seçimlerde ve sonrasında yaşananları anlayabilmek için işçilerin savaş sonrasında alınan önlemlere karşın giderek kötüleşen yaşam koşullarına ve örgütlenme çabalarına da göz atmak gerekir. Hatemi dönemi sona ererken işçiler de bağımsız sendika yasağına karşı çeşitli mücadeleler içerisine girerek seslerini duyurmaya başladılar. Ocak 2004'te Hatonabad köyü yakınlarındaki bir bakır işleme tesisinde 1500 işçi greve gitti. Yönetim 1250'sini işten çıkardı. Grevin 8. gününde de üzerlerine helikopterlerden ateş açıldı, 15 işçi öldü 300 tanesi yaralandı. Tutuklanan 80 işçi salıverildiklerinde işkence izleri taşıyorlardı. Bütün bunlar caydırıcı olamadı tam tersine ülke çapında bir grev dalgası başlattı. Yine 2004'te öğretmenlerin, çoğunluğunu kadınların oluşturduğu üçte biri greve itti. İşçiler eylemlerini genellikle hiking kulüpleri ve işyerlerinde kurdukları ve aslında yeraltı sendikaları olarak faaliyet gösteren yardımlaşma dernekleri etrafında örgütlenerek planlıyorlardı. Bazı eylemler başarıya ulaştı ve kovulan işçiler tekrar işe alınırlarken çalışma koşullarına ve ücretlerine iyileşmeler getirildi. Bazı eylemlerde işçiler ilk kez devrim sırasında ortaya çıkan şuraları canlandırdılar. 2004 Ekim'inde Tebriz yakınlarındaki bir tuğla fabrikasında düzenlenen 3000 işçinin katıldığı greve askeri birlikler müdahale etmeye cesaret edemediler. İki hafta süren grevin ardından işçiler istedikleri ödünleri aldıktan sonra greve son verilerek şura dağıtıldı ancak patrona karşı haklarını korumak için temsilciler seçtiler. İşçiler aynı yöntemle 2004'de kuzeydoğudaki Gilan'da özelleştirilmesine ya da kapatılmasına karar verilen 30 tesisi işgal ederek bir süre kendileri işlettiler. 2005 Temmuz'unda, hükümete ücretlerinin zamanında ödenmesi amacıyla patronlara baskı yapması için verdikleri süre dolunca, işçi hareketi ülke çapında grevlere başladı. Ekim ve Kasım 2005'te, 260 grev gerçekleşti. Mayıs 1999 ile Mayıs 2000 arasında ise, sadece 41 grev düzenlenmişti.

İşçi eylemleri Ahmedinecat yönetimince alınan katı önlemlere karşın sürdü. 2009'da 1 Mayıs gösterilerine katılan 2 bin civarında işçi sert bir şekilde dağıtıldı, bir bölümü hapsedildi.

2005'te Ahmedinecat iktidarı devralmaya hazırlanırken ülkedeki etnik azınlıkların da ayaklandığı görüldü. Temmuz ayında, bir Kürt eylemcinin Devrim Muhafızları tarafından öldürülmesi sonucu, Kürt bölgesinde başlayan isyan 100 bin asker ile bastırılabildi. Nisan ayında ise; Kuzistan'da yaşayan Araplar yönetimin bu petrol bölgesini Farslaştırma politikası uyarınca yerlerinden edilmelerini protesto ederken, Tebriz'de de Azerileri aşağılayan bir karikatürün İran gazetelerinden birinde yayınlanması nedeniyle protestolar yaşandı. Yeni İran rejimi bu ayaklanmalarda CIA'nın parmağı olduğu kanısındaydı. Kürt bölgesinde 2005'te yaşanan ayaklanmaların ardından PJAK (Kürdistan'da Özgür Yaşam Partisi) adıyla kurulan yeni bir gerilla grubu İran polis ve askerlerine saldırmaya başladı. PJAK, Türkiye'de yasa dışı olarak faaliyet gösteren PKK'nın bir koluydu. Grubun önemli liderlerinden birisi 2007'de Washington'u ziyaret etti. Yanı sıra ABD'nin müttefiki Pakistan, 28 Mayıs'ta Doğu İran'daki Zahidan Camii'ne bombalı saldırıda bulunarak 25 kişinin ölümüne neden olan, silahlı Sünni Beluci örgütü Cundullah'ı barındırıyordu. İran'da bir rejim değişikliğini amaçladığı anlaşılan ABD baskıyı arttırmak için elinden geleni yapıyordu. George Bush, 2001'de Afganistan'ı işgaline yardımı etmesinin üzerinden 6 aydan az bir süre geçmişken İran'ı "Şer Ekseni"nin bir parçası ilan etti. Bush, dünya barışına karşı en büyük tehdit olarak İran'ı göstererek ülkeyi, nükleer silahlar üretmeyi amaçlamak ve ABD'yi hedef alan uluslararası terörizme yardım etmekle suçladı. Bu, reformistler için beklenmedik bir darbeydi. İran, bir yıl sonra İran Şiiler üzerindeki nüfuzunu kullanarak ABD'nin Irak'ı işgaline yardım etti ise de, bu statüsünü değiştiremedi. (Yukarıda yer verdiğimiz Crooke'un bunun nedenine ilişkin iddialarını hatırlayalım.)

ABD, İran'ın uranyum zenginleştirme programını Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'na (IAEA) haber vermemesini gerekçe göstererek yeni yaptırımlar uygulama kararı da aldı. Hatemi yönetimi bunun üzerine programı durdurmaya razı oldu ancak Ahmedinecat göreve gelince programı yeniden başlattı. Barak Obama Başkan olunca, İran'a nükleer programını durdurarak sivil bir nükleer program için uluslararası yardımı kabul etmesini önerdi. Aksi takdirde, BM Güvenlik Konseyi, ABD ve müttefikleri tarafından uygulanacak yaptırımları göze alması

gerekecekti. Ancak, İran'ın da elinde Washington'a karşı oynayabileceği iyi kartlar vardı. ABD, Afganistan ve Irak işgalini sürdürebilmek için İran'a muhtaçtı. İran ordusu Pentagon'un propagandasını yaptığı güçte olmasa da, ABD Saddam Hüseyin'i ve Taliban'ı devirerek İran'ı Körfez'de başat güç haline getirmişti.

ABD'nin baskısı, grevler, gösteriler, etnik ayaklanmalar ve reformist iktidar yeni İslamcı sağa siyasi bir fırsat sağlayarak, Ahmedinecat'ın sembolize ettiği güvenlik elemanlarından oluşan yeni bir kuşak yarattı. Bu gruplaşma, zaten reform programlarını engellemede Hamaney'in tam desteğine sahipti. 2005 başkanlık seçimlerinde sağ, bütün gücünü kullanarak kilit devlet kuruluşlarını ele geçirmeyi tamamladı ve bütün tehditlere karşı durabilecek hale geldi. [2]

Devrim Muhafızları ekonomide başat güç oluyor

Aşırı sağın bu operasyonunun merkezinde Devrim Muhafızlarının eski mensuplarından oluşan bir örgütlenme vardı. 1979 Devrimi sırasında oluşturulan bu elit silahlı gücün İslamcı rejimin koruyucusu olması öngörülmüştü. Humeyni, her nekadar Devrim Muhafızlarının siyaset ve ekonomiye karışmaması gerektiğini açıkça belirtmişse de bu vasiyeti tutulmadı. Tam tersine İran-Irak savaşı sonrasında Devrim Muhafızları Rafsancani'nin liderliği altında - özellikle inşaat sektöründe - ekonomide belirleyici rol üstlenmeye başladı. Meclis, Devrim Muhafızlarının, "Mühendislik kapasitelerini ülke ekonomisinin inşasında kullanmalarına izin veren" bir yasayı kabul etti. Fakat bu alandaki faaliyetlerini denetleyecek bir organ yoktu. Böylece Devrim Muhafızları Mehdi Khalaji'nin ifadesiyle, "Mevcut siyasi yapının belkemiğini ve ekonominin başat gücünü oluşturdu."

Silahlı bir güç olmasının yanı sıra, bugün Devrim Muhafızları hükümetten bağımsız olarak çok çeşitli sektörleri kontrol altında tutmaktadır. Mazda otomobillerini monte eden şirketten, ülkenin başta gelen inşaat firmasına dek pek çok kuruluşa sahiptir. 2006'da şirketlerinden birisi Tahran Metrosu için açılan 2,4 milyar dolar tutarında bir ihaleyi kazanırken, 2007'de başka bir şirketi Batı İran'da bütün devlete ait alt yapı çalışmalarını içeren 2,5 milyar dolarlık bir kontratı ihale açılmadan yasadışı bir şekilde almıştır. Ayrıca, kaçakçılık için kullanıldığı belirtilen bazı resmi olmayan limanları da kontrol etmektedir. Ahmedinecat yönetimi, devlet işletmelerini Devrim Muhafızlarına ihalesiz olarak gerçek değerlerinin altında satmak gibi imtiyazlar

da tanımaktadır. Devrim Muhafızlarının kurucularından Mohsen Sazegara'nın ifadesiyle, bir dönemin devrimci muhafızları bugün bir mafyaya dönüşmüşlerdir. [3]

Besiç, aşırı sağcı örgütlenmenin diğer ayağı

Hossein Aryan, aşırı sağcı örgütlenmenin diğer ayağını oluşturan Besiç'i, camiler tarafından finanse edilen bir jandarma gücü olarak tanımlar. İran-Irak savaşı sırasında 700-800 bin kişinin katıldığı bir gönüllü silahlı güç olarak kurulmuştur. 1992'de parlamento tarafından bu güce resmi bir statü verilir ve zamanla İslam Cumhuriyeti'nin yasalarına uygun hareket edilmesini denetleyen bir ahlak polisine dönüşür. Ahmedinecat yönetimi altında Besiç'in etkisi büyür. 2004 yılında 10,3 milyon mensubu varken 2007'de bu rakam 12,5 milyona ulaşır. Bunun 5 milyonu kadın, 4,7 milyonu ise öğrencilerden oluşmaktadır. 1,5 milyonu ise gösterileri ya da sınırları denetleyen silahlı güçtür. SSCB dönemindeki Konsomol (Genç Komünistler Birliği) ile arasında benzerlik kurulmaktadır. Besiç de, Konsomol gibi mensuplarına üniversitelere ve çeşitli işlere girme gibi imkânlar sunmaktadır. 2008'de kabul edilen bir yasa ile ticaret yapma ve inşaat ihalelerine girme hakkı kazanmıştır. Böylece daha da güç kazanarak, "Okullarda, üniversitelerde, resmi ve özel kurumlarda hatta aşiretler içinde İslamcı rejimin gözü ve kulağı işlevini yürütmektedir."[4]

Ahmedinecat'ın Önlenemeyen Yükselişi

Devrim Muhafızları ve Besiç, İran-Irak savaşı sırasında Devrim Muhafızlarına katılan 1970'lerin İslamcı devrimci öğrencilerin önemli kariyerler oluşturmasına olanak sağlamıştı. Bu öğrencilerden birisi de, Eva Patricia Rakel'e göre, siyasi bağlantıları sayesinde küçük bir bölgenin yöneticiliğinden Tahran Belediye Başkanlığına gelen Ahmedinecat idi. Burada siyasi bir örgütlenmeye gitmek için Devrim Muhafızları ve Besiç'i kullanacaktı. 2005 cumhurbaşkanlığı seçimlerinde sağın önde gelen adayı olarak Hamaney'in de tam desteğine sahipti.[5] Reform yanlısı adayların azlığının yanı sıra Besiç'in desteği ile edindiği oylar, eski Meclis Başkanı reformist Mehdi Kerrubi'nin önüne geçerek Rafsancani'ye karşı aday olmasını sağladı. Seçim kampanyası sırasında, ulusal güvenliği sağlamlaştırma, petrol gelirini halkın "yemek masasına" getirme ve yolsuzluğu yok etme sözü verdi. Siyasi açıdan 1979 devriminin ilkelerine geri dönme vadinde bulundu zaten ait olduğu

fraksiyonun adı da bunu yapmayı şiar edinen "İlkeciler" idi. Yeni üretilmiş iki kavram olan usulgar (ilkeci) ve abadgar (mimar) kadar müstezefin'i de (ezilen) kullandı. Cumhurbaşkanlığı sırasında büyük bir servete sahip olan ve ailesini de zengin eden Rafsancani'nin yanında, Ahmedinecat kendisini halkçı ve son derece mütevazı bir yaşantıya sahip birisi olarak tanıttı. Seçim kampanyası sırasında evinden yapılan televizyon yayını ile düşük orta sınıfa mensup ailesinin yaşantısını gözler önüne sererek popülist söylemine gerçekçilik kazandırdı. İslam devriminin getirdiği bütün değişikliklere rağmen İran'da sınıf kimliği halen sapasağlam ayaktaydı. Gerçekten de, belediye başkanlarına ait konuta taşınmayı ve 20 yıllık arabasını değiştirmeyi reddeden Ahmedinecat rakibinden çok farklı bir figürdü. Aşırı sağcı bir Ayetullah olan manevi rehberi ve destekçisi Muhammed Taki Misbah Yezdi, İslam Cumhuriyeti'nin yerine demokratik kurumlardan arındırılmış bir teokrasinin gelmesini savunuyordu. Yezdi, Hatemi'yi "İslam devrimine ihanet" ile suçlayarak reformistlere karşı şiddet uygulanması çağrısında bulunuyordu.[6]

Halkçı politika kılıfında özelleştirme mi?

2005 seçimlerinde zafer kazanarak cumhurbaşkanı seçilen Ahmedinecat, 2009 seçimlerinde de İran'ın yönetim yanlısı medyası tarafından, Musavi etrafında örgütlenen orta sınıf, zengin reformistlere karşı yoksul köylü ve işçiyi destekleyen halkçı bir lider olarak resmedildi. Dünya sol hareketinin bir kısmı da aynı çizgiyi benimseyerek Ahmedinecat'ı seçimleri bileğinin hakkı ile kazanan anti-emperyalist ve halkçı bir lider olarak ilan etti.

Kaveh Ehsani'ye göre, aslında Ahmedinecat'm halkçılığı bazı yerel kalkınma programlarına, çok iyi propagandası yapılan seçim öncesi yardımlara ve devlet memurlarına verilen ikramiyelere karşın, görüntüden ibaret kaldı. Hamaney, 2005'te Ahmedinecat'm seçilmesinin hemen ardından, İran anayasasının devlet ağırlıklı olarak devlet kontrolünde olan ekonomik modele verdiği desteği yeniden yorumlayarak özelleştirmenin yolunu açtı. Sonuç olarak, hükümete tali sektörlerdeki payını yılda yüzde 20 oranında azaltması ve madencilik, ağır sanayi, petrol ve gaz, bankacılık, enerji, iletişim ve bazı askeri sanayiler gibi temel sektörlerde yüzde 80 oranında özelleştirmeye gitmesi talimatı verildi.[7] Ahmedinecat özelleştirme gündemini yürürlüğe koydu. Posta hizmetlerini özelleştirdi, iki devlet bankasının hisselerini tamamen ve

bir çelik şirketinin hissesinin yüzde 5'ini sattı. Bir devlet bakanlığı olan İran Özelleştirme Örgütünün verilerine göre, 2005'ten bu yana 247 devlet işletmesi kısmen ya da tamamen özelleştirildi.[8] Billy Wharton, "İran'ı Satmak" isimli makalesinde Ahmedinecat'ın özelleştirme sürecini, özelleştirilen işletmelerde işçilere hisse vererek kamufle etmeye çalıştığını yazar. Bu, Rusya ve Doğu Avrupa'da uygulanan özelleştirme sürecinin bir benzeriydi. Hükümetle bağlantılı kişiler bu hisseleri işçilerden düşük fiyatlarla alarak eski devlet işletmeleri üzerinde büyük özel şirketler kurdular.[9]

Alan Knight da, özelleştirme politikasına şüpheyle yaklaşır. "İkinci dönemine başlamadan hemen önce, Ahmedinecat en önemli 14 devlet işletmesinin yüzde 40 hissesinin ve bazı petrol rafinerilerinin yüzde 5 hissesinin satılacağını açıkladı. Bu tür, görünüşte halkçı özünde neo-liberal politikalar 1980 ve 90'larda Latin Amerika'da da uygulanmıştı. Ahmedinecat'a hayranlık duyan uluslararası sol çevreler onu Venezuella'nın Hugo Chavez'i gibi antiemperyalist bir reformist olarak düşünseler de, aslında politikaları daha çok 1992'de kişisel bir darbe ile parlamentoyu lağveden Peru'nun eski sağcı cumhurbaşkanı Alberto Fujimori'ninkilerle benzerlik göstermektedir. Fujimori de bir yandan özelleştirme sürecine ve neo-liberal politikalara hız verirken diğer yandan devlet televizyonu tarafından sürekli olarak yoksullara ve ülkenin geri kalmış bölgelerine yönelik sosyal politikaları desteklerken görüntülenmişti."[10]

Kambiz Foroohar ve Henry Meyer'e bakılırsa devlet işletmelerinin satışından kimin kazanç sağlayacağı konusu, 2005 seçim sonuçlarının ardındaki asıl nedendir. 2009'a gelindiğine Ahmedinecat kabinesinin 21 üyesinden 8'i eski Devrim Muhafızları, 5'i de Besiç mensuplarına ayrılmış durumdaydı. Böylesi etkili siyasi pozisyonlar ve ekonomik getiriler nedeniyle Devrim Muhafızları (Rafsancani gibi) ilk destekçilerinden uzaklaştılar. Sonuç olarak, Rafsancani ve müttefikleri gibi yerleşik güçlü iş çevrelerine tehdit haline geldiler. [11]

Sustar ve Sepehri ise, (bugünkü Yeşil Hareketin liderlerinden birisi olarak) Musavi'nin yansıtıldığı gibi bütün devlet kurumlarını özel sektöre peşkeş çekmeye hazır bir neo-liberal olmadığını, Ahmedinecat'ın değil aslında Musavi'nin politikalarının Chavez ve Evo Morales'in politikaları ile benzerlik gösterdiği, bu çerçevede Hatemi yanlısı bazı reformistlerden ayrıldığını savunuyorlar. Özetlemekte olduğumuz makalelerinde seçim öncesinde Musavi'nin; 1953'te Musaddık tara-

fından petrolün millileştirilmesine atıfta bulunup, bugün petrolün devlet kontrolü altında bulunmasına karşın petrolden elde edilen gelirin ithalata harcanarak yabancı ithal maddelerine olan bağımlılığı arttırdığına, oysa bu gelirin sanayinin geliştirilmesi için kullanılması halinde halkın refahının artmasının mümkün olabileceğine, dikkat çektiği vurgulanıyor. Musavi cephesinin seçim kampanyası boyunca, 1979 devriminin İslami değil ulusal ve anti-emperyalist veçhesinin altını çizerek kendisini, 1905-1911 Anayasa Devriminden başlayarak 1953 Musaddık hareketinden 1979 devrimine uzanan İran ulusal hareketinin devamı olarak tanımladığı belirtiliyor. Yazarlara göre, bu bir tesadüf ya da halkla ilişkiler numarası değil. Çünkü "1979 Devrimi işçi sınıfı tarafından yapıldı fakat zamanla ülkenin ulusal kalkınmasından yana olan yeni şehirli küçük burjuva (eğitim görmüş orta sınıf) liderliği ele aldı. Bu unsurlar nedeniyle kendilerini, yabancı ülkeler (özellikle ABD) tarafından desteklenen ve petrol gelirini ceplerine akıtan oligarşiye karşı muhalif olarak konumlandırıyorlardı. Bugün aynı insanlar 30 yıl yaşlanmış olarak, ülkenin rasyonel bir ekonomi ile kalkınmasını savunuyorlar. Kar getirmeyen devlet işletmelerinin yeniden yapılandırılması ve iş çevrelerine kolaylıklar sağlayacak önlemleri desteklemeleri nedeniyle politikaları bir Latin Amerika deyimiyle 'kalkınmacı' olarak nitelendirilebilir. Bu kez; Ahmedinecat, Devrim Muhafızları ve Hamaney kliğini, petrol gelirlerini ceplerine akıtan ve yine yabancılar (Çin, Rusya ve anlaşabilirlerse ABD) tarafından desteklenen oligarşi olarak görerek, muhalefet ediyorlar... İran'da Haziran seçimleri sonrasında yaşanan bölünmenin temelinde bu çatışma var."

Yazarlar, Rafsancani gibi yerleşik kapitalistlerin kötünün iyisi olarak Musavi'yi desteklediklerini, geçmişte işçi sınıfının dostu olmadığına dair sabıkası olmasına karşın milyonların gözünde demokrasi kavgasının sembolü haline gelen Musavi'nin, yönetimin baskıcı politikalarından bunalmış gençliğin önemli bir bölümü tarafından desteklendiğini vurguluyorlar. Bu çatışmanın giderek yayılarak hemen olmasa da, Doğu Avrupa'daki benzer çatışmaların sistemi çökerttiği gibi, sonuçta rejimi ortadan kaldıracağı kehanetinde bulunuyorlar. [12]

2009 Seçim Krizi nasıl başladı?

İran'daki seçim krizi, hükümetin 12 Haziran seçimlerinde Ahmedinecat'ın, rakibi Musavi karşısında oyların yüzde 62'sini (bu 24,5 milyon oya tekabül ediyordu) aldığını ilan etmesi ile başladı.

Seçimlerden birkaç gün önce Tahran'ın etrafında bir insan zinciri oluşturarak güç gösterisi yapan Musavi yandaşları, oyların çalındığını ileri sürerek kitlesel protesto eylemlerine başladılar. Bu gösterilere Devrim Muhafızları ve Besiç tarafından sert bir şekilde müdahale edildi. Göstericilerin direnmesi üzerine ilerleyen günlerde dozu giderek artan bir şekilde şiddet kullanıldı. Hamaney de seçim sonuçlarım destek verdi. Musavi'nin eski rakibi olmasına karşın Rafsancani de reformistleri destekleyerek, 17 Temmuz'da Tahran Üniversitesinde verdiği ve büyük bir kalabalığın katıldığı Cuma hutbesinde seçim sonuçlarını eleştirdi. 30 Temmuz'da gösteriler sırasından vurulan Nida Aga Sultan'ın Şii yas adetleri uyarınca anma yapılan 14. ölüm gününde binlerce kişi Besiç'in göz yaşartıcı gaz, cop ve zincirlerle saldırılarına karşın, Tahran sokaklarında gösteriler yaparak Nida'nın mezarına yürüdüler. [13]

Ayaklanmaların ardında ne vardı?

Bu soruya Hüseyin Başhiriye'nin yorumlarıyla cevap arayacağız. İran'ın devrim sonrası en önemli siyasi düşünürlerinden biri olarak tanımlanan ve İran'da siyasal sosyolojinin babası olarak kabul edilen Hüseyin Başhiriye'nin, demokratik teori ve fikirleriyle, 24 yıl boyunca Tahran Üniversitesinde verdiği derslerle ve yazdığı kitaplarla İran siyasetinin aktörlerini de büyük ölçüde etkilediği belirtilir. 1984'te basılan, "The monumental State and Revolution in Iran-Anıtsal Devlet ve İran Devrimi" isimli eseri İslam devrimi konusundaki en yetkin kaynaklardan birisi olarak kabul edilir. 2003'te, "Reason in Politics- Siyaset ve Akıl" başlığı ile basılan makalelerinde Frankfurt Okulu, liberalizm ve anarşizm, Weber ve İslam ile İran Devrimi sonrasında sınıf mücadelesi, siyasal ideoloji ve kimlik inşası gibi konular yer alıyor. 2007'de, Tahran Üniversitesinden Ahmedinecat'ın liberal ve seküler akademisyenlere karşı açtığı kampanya sonucu ayrıldıktan sonra ABD'de Syracuse Üniversitesinde göreve başlayan Başhiriye'nin, İran'da 2009 seçimi sonrası yaşananlara ilişkin ilginç analizleri var.

Yönetici elitin bölünme krizi

Logos Dergisine 2009 Ağustos'unda verdiği mülakatta Başhiriye, İran'daki 12 Haziran seçimleri sonrasında ortaya çıkan durumun muhtemel bir (karşı) devrim sürecini hızlandırıcı bir etkiye sahip olduğunu ve 2004'den bu yana kaçınılmış olan yönetici elitin birlik ve beraberliğine ilişkin ölümcül bir krizi işaret ettiğini belirtiyor. İranlı

düşünür, bunun da rejimin meşruiyetine ve verimliliğine ilişkin mevcut krizi daha da derinleştirdiğine ve daha önce elitler arasında yaşanan hiçbir iç çekişmenin muhalefetin böylesine kitlesel mobilizasyonuna yol açmadığına dikkat çekiyor. Başhiriye'ye göre, İran rejimi örneğinde meşruiyet krizine yol açan faktörler şunlar; başat İslamcı ideolojinin daha cumhuriyetçi bir yorumunun güç kazanması, anayasanın meşruiyetin teokratik ve demokratik prensiplerini kaynaştırmaya çalışmasından doğan çelişkili yapısı, yönetici sınıfın icraatı ile meşruiyet kazanmış idealleri arasında giderek dikkat çeken bir farklılık oluşması, sosyal değer ve davranışların artan bir şekilde sekülerleşmesi sonucu kamuoyu görüşü ve resmi ideoloji arasında derinleşen uçurum.

Başhiriye, rejimin en başından beri yaşanan verimliliğine ilişkin krizin; 2005'ten bu yana uygulanan düzensiz ve fevri ekonomik politika ve uygulamalar, adam kayırma ve genel bir kötü yönetim sonucu daha da arttığını vurguluyor. İktidara gelen radikal fraksiyonun siyasi araç olarak kullandığı zekâta dayalı İslami refah politikası uygulanmasının ekonomiye büyük zarar verdiğine dikkat çekiyor. Başhiriye, elitler arasında birlik beraberlik varken siyasi sonuçlar doğurmayan ekonomik sorunların rejim içersinde çatışma başladığında muhalif güçler tarafından oluşturulan siyasi bir mobilizasyona gerekçe oluşturabileceğini kabul ediyor. Ancak, İran'da seçim sonrası yaşanan kitlesel siyasi mobilizasyonun motive edici faktörünün ekonomik koşullar değil, oylarının siyasi durumu değiştirmekten aciz olduğunu gören şehirli orta sınıfın siyasi bunalımı ve işe yaramama duygusu olduğunu belirtiyor. Bir başka deyişle ayaklanmaların yükselen siyasi beklentilerle seçim sonucu arasındaki uçurumdan kaynaklandığı yorumunu yapıyor. Ne var ki, Başhiriye seçim sonrası dönemde yaşananların asıl açıklamasının yönetici elit arasındaki çatışmanın şimdiye dek görülmemiş bir şekilde artması olduğu kanısında. İranlı düşünürün bu konudaki yorumları özetle şöyle:

Bu çatışma, her ne kadar daha 1980'de Humeyni liderken ortaya çıkmış ve kalıcı olmuşsa da, bugüne dek böylesine siyasi bir mobilizasyona ve geniş çaplı bir baskıya neden olmamıştı. Başlangıçta, İslam devleti, ekonomik politika, İslam hukukunun yorumlanması, anayasanın cumhuriyetçi mi yoksa İslami yönünün mü ağır basacağı gibi konularda iç bölünmeler yaşandı. 1980'de iki cephe ortaya çıktı; gelenekçiler ve Humeyni taraftarları. Birincisi, ekonomiye ve gelenekçi müçtehitlere karışılmamasına taraftardı. İkincisi ise, ekonomik müdahale ve kay-

nakların yeniden dağıtılmasını ve dinamik bir içtihadı savunuyordu. Bu çatışma, Humeyni'nin arabuluculuğu ile yatıştırıldı. 1990 başlarında Rafsancani liderliğindeki yönetici elitin, İslam devletini modernize etmek ve globalizasyonun gereklerine uydurmak istemesi üzerine, gelenekçi cephede bir bölünme yaşandı. Fakat bu çatışmanın bir iç iş olarak kalması konusunda başarılı olundu ve halkın mobilizasyonuna yol açmadı. Yönetici partiler ve elit arasındaki çatışma, 1997'den başlayarak yoğunlaştı. Çünkü eski Humeyniciler iktidara gelmişti (Hatemi liderliğinde S.Ç.) ve İslami devleti, cumhuriyetçi yönünü güçlendirerek demokratikleştirmek istiyorlardı. Bu çatışma, yeni orta sınıfın siyasileşmesine ve mobilizasyonuna yol açtı. Yeni partilerle birlikte şiddetli bir çatışma ortaya çıktı. 2004'ten bu yana Hamaney tarafından yönlendirilen din adamlarında oluşan çekirdek elit, modernizasyon ve demokratizasyon yanlılarını iktidardan atıp yeni siyasi oluşum ve ittifaklar ortaya çıkararak bu çatışmayı azaltmaya çalıştı.

2004'ten beri iktidar radikal ve gelenekçi muhafazakâr partilerin kontrolünde. İktidardaki fraksiyonlar, bugün (2009 S.Ç.) İran'da seçimlerin yönetimin kontrolü altında olması özelliğinden yararlanarak baskı ile pozisyonlarını güçlendirmeyi amaçlıyorlar. Reformistler bunu "seçim darbesi" olarak niteliyorlar ve bu ifade ile aslında reformist bebeğin doğmasını engelleyecek geç bir "siyasi kürtaj", bir "başarısız darbe" yi kastediyorlar. Hal böyleyken, elitin birlik ve beraberliği konusunda yaşanan bu kriz ilk kez şiddet kullanılmasına neden olmuşsa da orduya yansımış değil, muhalif bir askeri güç yok. Yine de, ideolojik bir rejim olması nedeniyle bu çatışma rejimin meşruiyetini daha da zedeleyerek, popüler bir rahatsızlığın örgütlenmesine yol açıyor ve bir devrim ortamı için gerekli olan ideoloji ve liderlik gibi malzemeleri sağlıyor.

Karşı Devrim olasılığı

Her halükarda, Haziran 2009 seçimlerinden sonraki durum yönetici fraksiyonlar arasındaki iç çatışmaların ve kutuplaşmaların yoğunlaşması olarak açıklanabilir. Fakat önceki krizlerin aksine rejim tarihinde ilk kez halk muhalefetinin mobilizasyonu öylesine yüksek bir dereceye ulaştı ki, bir "karşı devrim" olasılığının çemberini genişletti. Sonuç olarak, bir yandan özgürlük ve değişim için yükselen siyasi beklenti ve umutlar diğer yandan seçimlerin maniple edilmesinin yarattığı kızgınlık ve düş kırıklığı, 30 yıldır görülmemiş bir kitlesel mobilizasyona yol açtı. "Yeniden Yapılanma Dönemi" (1989-1979) ve "Reform Dö-

nemi" (1997-2005) sırasında da bazı kitlesel eylemler olmuştu. Mesela İslamşehir, Kazvin, Meşhet ayaklanmaları ve 1999'daki "18 Tir" öğrenci ayaklanmaları. Ancak son ayaklanmalar, nitelik, kapsam, hükümetin tepkisinin sertliği ve en önemlisi siyasi sistemin gerçek karakterini halkın çoğunluğuna deşifre etmesi açısından, büyük bir farklılık taşıyor. Şiddet içeren çatışmalar çok geniş bir çerçevede yer aldı, hükümet ve halk muhalefeti arasındaki çizgiler açıkça çizildi ve devlete ilişkin bir yanılsama ortaya çıktı. Diğer yandan, sivil topluma dayalı kitlesel mobilizasyonun siyasi baskı karşısında bir muhalefet hareketini ayakta tutabilecek denli geniş ve güçlü olmadığı anlaşılmakta.

Elit içersindeki bölünme birkaç aşamada gerçekleşti. Öncelikle iktidardaki radikaller ve muhalefetteki reformistler arasındaki keskin görüş ayrılıklarına karşın, reformist adaylar EYL'nin icra kolu olan Koruyucular Konseyi tarafından onaylandı. Kuşkusuz reformistler anayasa ve teokratik sisteme olan sadakatlerini teyit ettiler. Bütün bunlar halkın sokaklara dökülüp kalabalık gösteriler yapması için bir güvenli alan oluşturdu. Böylece çekirdek yönetici elit tarafından onay aldığı farz edilen siyasi figürleri desteklemiş oluyorlardı. İkinci aşamada, iktidardaki radikal fraksiyon ve iktidar bloğunda yer alan gelenekçi-muhafazakâr kanatla - özellikle Rafsancani ve radikaller arasında - bir çatışma olduğuna dair ortaya çıkan işaretler, gelenekçi-muhafazakâr mollaların Yeşil Hareketi aktif olarak destekledikleri gibi bir beklenti, daha doğrusu bir yanılsama oluşturdu. Dolayısıyla, hareketin radikal fraksiyonun ekonomi ve dış politikasına karşı çıkan bazı muhafazakârların kesin desteğine sahip olduğu varsayıldı. Son aşamada ise, muhtemelen iktidardaki radikal fraksiyon içerisinde bölünmeler başladığına ilişkin işaretlerle, şu andaki cumhurbaşkanının adaylığını destekleme konusunda bir çok radikal ayak sürümesi muhalefet hareketini destekleyenleri daha da cesaretlendirdi. Kuşkusuz seçim sonuçlarının açıklanması sonrasında kutuplaşmanın giderek artması sonucu, bu ikinci dereceden çelişkiler ortadan kalkacak ve gelenekçi-muhafazakârlar, İslami rejimin varlığı tehdit eden ağır kriz karşısında hükümeti ve Hamaney'in pozisyonunu desteklemeye koşacaklardır.

Sonuç olarak, böyle bir kitlesel mobilizasyon çok uzun süredir iç ve dış muhalefet gruplarının rüyası olsa da, önceden hiçbir şekilde planlanmamıştı ve hatta (pek çok devrim hareketinde görüldüğü gibi) az görülen bir siyasi konjüktürün sonucuydu.

"Hamaney'in tarafsız olmadığı ortaya çıktı"

Bu olup bitenler İslamcı rejim için sonun başlangıcı mıdır? İki reformist adayın da rejimden onay almasına karşın onları destekleyenlerin karşı devrimci muamelesi görmesi, barışçı ve yasal gösteriler yapan protestocuların dövülerek dağıtılması ve seçim sonuçlarının Hamaney tarafından oyların kısmi tekrar sayımı tamamlanmadan desteklenmesi, rejimin meşruiyetini giderek bütün siyasi sisteme yayılan bir şekilde zedeledi. Önceden, en azından siyasi açıdan bilgisiz olanlar ya da yanlış bilgilendirilenlerce Hamaney'in bütün siyasi fraksiyonların üzerinde olduğu ve taraf tutmadığı sanılırdı. Ancak bu yanılsama, liderin aslında mevcut hükümeti ve politikalarını desteklediği ve bunu ne pahasına olursa olsun sürdüreceğine ilişkin açıklaması ile yerle bir oldu.

Daha önce Hamaney'in rolü ve pozisyonuna ilişkin tartışmalar vardı. Bazı siyasi aktivistler ve yorumcular onu siyasi açıdan güçsüz ya da tarafsız olarak görüyorlardı. Çünkü geniş kurumsal yetkilerine karşın, bir sosyal destek tabanı yoktu ve bu nedenle her gelen hükümete göre konumunu ayarlamak zorundaydı. Ancak 2003-2009 döneminde, çeşitli seçimleri kazanan radikal bloğun oluşturulmasını cesaretlendirerek reform ve demokratizasyona karşı köktendinci alternatifin mimarı oldu. Dolayısıyla Hamaney'in kendi ifadeleri, çekirdek güç ve gerçek koordinatör olduğunu açığa vurdu. Ne var ki, meşruiyet açısından bu çıkarına olmadı çünkü her türlü yanılsamayı ortadan kaldırarak, kendisini popüler muhalefet ile doğrudan karşı karşıya bıraktı. Bu, son derece anlamlıydı çünkü modern İran'ın tarihinde pek çok kez görüldüğü üzere anayasadan ayrılarak mutlak bir velayet yönetimine doğru adım atmıştı. Kısacası, son çatışmalar rejimin yapısını genel halk açısından daha şeffaf hale getirdi.

Bu son krizin geleceğe yönelik etkilerinden biri de, yönetici elitin giderek seçimleri ve bunlara yüksek katılımı sorun olarak görmeye başlaması olabilir. Çünkü şimdiden bu yönde bir eğilim başlamıştır. Bu durumda rejimin siyasi meşruiyeti daha da erozyona uğrayacaktır. Paralel olarak halk da oy kullanma ve siyasi katılıma olan inancını yitirebilir. (Nitekim Mart 2012 seçimleri öncesinde seçimlere katılımı sağlamak için yoğun propaganda yapılarak ilerde göreceğimiz şekilde katılım oranında bir düşüş olmadığını vurgulamak konusunda rejim son derece hassas davranacaktır. S.Ç.) Dolayısıyla teokrasinin seçim boyutu iki tarafça da mahkûm edilebilir ve bu da rejimin antidemok-

ratik ya da ruhban aristokrasisi özelliğinin ön plana çıkmasına neden olur. Krizin geleceğine yönelik herhangi bir değerlendirmede göz önüne alınması gereken bir diğer sonucu da, "karşı devrim" halkasının genişlemesidir. Bazı radikal köktendinciler, şimdiden Halkın Mücahitlerine münafıklar partisi denmesine göndermede bulunarak "Yeni Münafıklar"dan söz etmeye başladılar. Şimdiye dek aileden sayılan reformist partiler giderek "Devrim karşıtı" olarak görülmeye başlandı ve artık bu partilere hayat hakkı tanınmayacağı anlaşılıyor. Bunun sonucunda da reformistler yeni bir duruş saptamak zorunda kalacaklar.

Ancak krizin en önemli sonucu, siyasi düzenin ana temellerinden birisi olan korkunun giderek azalması ve yerine birikmiş olumsuzlukları ifade etme cesaretinin gelmekte olmasıdır ki, son gelişmelere asıl damgası vuran olay da budur. Rejimin bunu engellemek için alacağı sert askeri önlemleri ekonomik düzelme ile yumuşatma olanağı da, ülkenin içinde bulunduğu ekonomik güçlükler ve kaynakların kötü yönetilmesi nedeniyle son derece sınırlıdır. Bu arada ruhban sınıfı içinde, özellikle reformistlerin üzerine gidilmesine karşı olan Kum'daki bağımsız tavırlı din adamları ile Hamaney'e bağlı olanlar arasındaki, bölünmenin giderek arttığı görülüyor. Hatta Devrim Muhafızları içinde dahi, bu konuda görüş ayrılığı olduğuna dair işaretler var. Ancak halen rejim gücünü koruyabilmektedir.

"Muhalefet yeterince güçlü değil"

Muhalefete gelince, her ne kadar halkın memnuniyetsizliği seçimler sonrasında kanalize olacağı siyasi bir mekanizma bulduysa da, şu ana dek hükümetin gücünün muhalefetin örgütlenme kapasitesini nerdeyse tamamen tahrip ettiğini görüyoruz. Öncelikle muhalefetin örgütlenme kapasitesi, liderliği ile yakından bağlantılıdır. Bu gibi durumlarda pek çok lider ortaya çıkar ama zamanla ılımlı olanlar yerlerini daha radikal olanlara bırakırlar. Şimdiye dek Musavi, Kerrubi ve Hatemi hareketi çok ılımlı ve ihtiyatlı bir şekilde yönettiler. Ilımlı liderlerin radikallerle yer değiştirmesi hareketin ideolojisinde de, seçim sonuçlarını sorgulamaktan bütün bir iktidar yapısının meşruiyetini sorgulamaya uzanan, bir tırmanmaya yol açar. Sonuç olarak, rejimin güç kullanma kapasitesi ve bunu kullanma yeteneği ile, muhalefet hareketinin liderliği ve onun ideolojik amaçlarını yeniden tanımlama ve örgütsel gücünü arttırma kapasitesi bu krizin sonucunu tayin edici faktörlerdir.

İran'ın Yeşil Hareketini, bir "seçim yolsuzluğu ayaklanması" olarak

nitelendirebiliriz. 1963'te Humeyni liderliğinde gerçekleşen dinci ayaklanma ise, anayasayı Şah'ın otokratik modernleşme eğilimlerine karşı korumayı amaçlayan savunmaya yönelik bir ayaklanmaydı. Bu çerçevede, Yeşil Hareket bir anlamda 63 Ayaklanması ile benzerlik gösteriyor, çünkü - şu andaki baskı o dönemdekinden çok daha acımasız olmakla birlikte - mevcut anayasa adına otokratik ve militarist eğilimler ile baskı politikalarını protesto ediyor. Fakat savunmaya yönelik bir ayaklanma kolaylıkla devrimci bir harekete dönüşebilir. İngiltere'deki 1649 Puriten Devrimi ve Amerikan Devrimi buna örnektir. Yeşil Hareket, 1906 Anayasa Devrimi ve 1979'daki devrimin ilk dönemindeki idealleri yeniden canlandırabilir. Bu da yeterince iyi bir sonuç olur. Çünkü İran'da 19. yüzyıl sonundan bu yana temel siyasi çatışma, Şah ya da ruhban sınıf otokrasisi ile demokratik halk egemenliği arasında olmuştur.

Ancak daha saldırgan olabilmesi için hareketin ideolojisinin anayasadaki başat dinci eğilimden farklılaşması gerekir ki, muhtemelen şu andaki liderlerinin yapmaya çekindikleri şey de budur. Yine de EYL'lik makamı, Eski Parlamenterler Birliği ile Kum Din Öğretmenleri ve Din Adamları Birliği tarafından iki açık mektupla, 12 Haziran'dan bu yana uygulanan baskı ve yasadışı icraatlardan sorumlu tutulup sert bir şekilde eleştirildi. Anayasaya göre bu görevi sürdüremeyeceği ilan edilerek, Uzmanlar Meclisine Hamaney'in liderliğe ehil olup olmadığının sorgulanması çağrısında bulunuldu. Eğer Uzmanlar Meclisi, EYL'lik makamından bir ölçüde bağımsızlığını kazanıp, ruhban sınıfının temsilcisi sıfatıyla bu makamı kontrol altına alabilirse, teokrasinin demokratik veçhesi büyük ölçüde güçlendirilebilir. Bu durumda, ruhban sınıfının bağımsız üyeleri muhtemel bir mutlak teokrasiden anayasal teokrasiye, hatta saf basit demokrasiye geçişte liderliği üstlenecek olan ana grubu oluşturabilirler.

"79 Devrimi ile benzerlikler var ama..."

Muhalefetin mobilizasyon yeteneği şu anda devlet baskısı nedeniyle ciddi bir biçimde kısıtlıdır ve liderleri de 1978-9 döneminde Humeyni ve arkadaşları gibi sürgünde olmanın avantajlarına sahip değildirler. Dolayısıyla kendilerini tehlikeye atmadan kitlelere rejime karşı çıkma çağrısı yapmaları mümkün değildir ve henüz bu adımı atmaya da hazır değillerdir. Yanı sıra, muhalefetin liderliği yine baskı nedeniyle sıkıca birbirine bağlı değildir. Rejim gücünü ve her türlü muhalif mobilizas-

yona karşı güç kullanma kararlılığını korudukça - tüm gerekli unsurlar olsa da - devrimlerin gerçekleşmesi mümkün değildir. Nitekim 79 Devrimi de, ancak Şah'ın güç kullanma kararlılığını - büyük ölçüde Carter yönetiminin insan haklarına ilişkin politikalarını empoze etmesi neticesinde - kaybetmesi ve muhalefetle uzlaşma çabalarından sonra mümkün olabilmişti. Şu andaki Amerikan yönetiminin rejime yönelik olumsuz tutumunun ise, baskı politikalarının daha da kararlılıkla uygulanmasına daha çok katkıda bulunduğunu söylemek mümkün. Özetle, bugünkü ayaklanma ile 79 Devrimi öncesi dönem bazı benzerlikler göstermekle beraber henüz farklılıklar da taşımaktadır. Dolayısıyla yaşananlar henüz bir devrim niteliği kazanmamıştır. Bu çerçevede, muhalif bir din adamının hareketin lideri olarak güç kazanması siyasi mobilizasyon ve siyasi güçlerin yeni ittifakı açısından önemli bir farklılık yaratabilir.

Hugo Chavez gibi bazı solcu liderlerin ve yayın organlarının, muhalif harekete karşı anti-emperyalist olarak niteledikleri Ahmedinecat iktidarını desteklemelerine gelince; bu öncelikle İran'daki siyasi sistemin gerçek doğası, resmi ideoloji ile kamuoyunun görüşü arasında giderek derinleşen bir uçurumun - özellikle teokrasi altındaki halkın hızla sekülerleşmesi gibi - varlığı hakkındaki bilgisizlik ya da yanlış bilgi sahibi olunmasından kaynaklanmaktadır. Sonuç olarak, bu tür rejimler her zaman bazı yabancılar nezdinde kendi halklarının nezdinde olduklarından daha popülerdirler. Bir diğer neden de, bazı ülkelerin İran ile olan mali ve ekonomik çıkarlarıdır. Bu ülkelerin kendi çıkarlarını İran halkının çıkarlarının üzerinde tuttukları açıktır. Ayrıca solcu tepkiler konusunda bu çevrelerin Marksizm'in demokratik boyutunu göz ardı ettikleri ve aşırı sağ ile aşırı solun büyük benzerlik gösterdiğini unuttuklarını söylemek mümkündür.

"Çatışma modern ile modern öncesi arasında"

İran'da olanların sınıfsal analizi uzun vadeli bir tarihsel perspektifle değerlendirildiğinde temel sosyal çatışma; aynı sosyal formasyona bağlı sosyal sınıflar arasındaki değil, modern öncesi ve modern olmak üzere iki ayrı sosyal formasyona bağlı olanlar arasında yaşanmaktadır. İran'daki çeşitli siyasi gelişmelerin tarihsel anlamı bu çatışmada aranmalıdır. Anayasa Devrimi modern formasyona sahip sosyal güçlerin, geleneksel-modern öncesi sosyal güçlere karşı zaferiydi. Pehlevi rejimi, bir diktatörlük altında da olsa bu modern sosyal formasyonu güç-

lendirdi. Geleneksel sosyal güçler, 1979 devriminden sonra dönerek teokratik bir yönetim altında, geleneksel sosyo-kültürel model çerçevesinde, elitizm, otoriterizm, kültürel düzen, disiplin ve itaat empoze ettiler. Ancak vatandaşlık, siyasi eşitlik, demokrasi, halk egemenliği ve sosyo-kültürel özgürlük fikirlerini savunan modern formasyon ve onun sosyal güçlerinin gelişmesiyle, yeniden yapılanmış olan geleneksel dünya ile demokratik yol arasında bir çatışma kaçınılmaz hale geldi. Şu anda tanık olduğumuz da bu çatışmadır.

Başhiriye, İran ile diyalog kurulmasına Amerika'daki tutucu çevrelerin Ahmedinecat yönetimini güçlendireceği gerekçesiyle karşı çıkması, barış kampının ise - halka değişim için umut vereceği tezi ile - savunması konusunda da özetle şöyle diyor. "Buna karşı olanların fikirlerine katılıyorum. Bence de Amerikan yönetiminin şu anda İran ile bağlantıya geçmesi çok ağır bir meşruiyet krizi yaşayan rejime önemli bir meşruiyet kazandıracaktır. Ayrıca demokrasi yanlısı muhalefet dışlanmış olacaktır. Amerikan yönetiminin bu politikayı Hatemi'nin cumhurbaşkanlığı sırasında başlatması gerekirdi."[14]

İran'da kontrol kimde?

Foreign Affairs dergisinde Eylül sonunda (2009) yayınlanan Jerry Guo imzalı makalede İran'da gücün aslında kimlerin elinde olduğu sorgulanarak, seçim sonrası protestolarını şiddetle bastıran Devrim Muhafızlarını ve onlarla birlikte saf tutan yönetici elitin sertlik yanlıları işaret ediliyor.

"Yeni sağ" gücü ele geçiriyor

Guo, şimdiye dek İran'daki güç çatışması konusundaki analizlerin büyük bir bölümünün muhafazakârlar - Ahmedinecat ve patronu Hamaney - ile Musavi, Kerrubi, Hatemi'den oluşan ve onlara destek veren Rafsancani'nin oluşturduğu reformistlere odaklandığını belirtiyor. Oysa gerçek güç çatışmasının, birçoğu devlet mekanizmasının görünmeyen köşelerinde faaliyet gösteren sertlik yanlısı elitin kendi içinde olduğu ve bu çerçevede seçim sonrasında rejimin devrimin ilk günlerindeki kadar radikalleştiği yorumunu yapıyor.

Guo'ya göre, Hatemi yönetimi ve Ahmedinecat'ın ilk dönemi sırasında, Parlamento Başkanı Ali Laricani gibi rejimin hem dini hem de siyasi meşruiyetine inanan pragmatist muhafazakâr teokrat ve teknokratlar icra ve yargı üzerinde büyük güç sahibiydiler. Ancak artık

güçlerini kaybediyorlar ve "Yeni Sağ" denen İran güvenlik mekanizmasındaki ikinci kuşak devrimciler bu gücü ele geçirmeye başlıyor. Aşırı muhafazakâr din adamları ve "İslami İran'ı İnşa İttifakı" gibi örgütlerle işbirliği yapan bu yeni güç, teokrasinin yeniden İslamileştirilmesi çağrısı yapıyor ancak gerçek amacı siyasi sistemin daha fazla reforme edilmesini dolayısıyla muhalefet ve Batı ile uzlaşılmasını engellemek. Bu koalisyon, Besiç'in komutanı Hasan Taib, Ulusal Güvenlik Konseyi Genel Sekreteri Said Celili, nükleer güç konusunda baş müzakereci ve Hamaney'in oğlu Müçteba Hamaney gibi isimleri içeriyor. Bu isimler en radikal mollaların - Koruyucular Konseyi Başkanı Ayetullah Ahmet Cenneti ve Ahmedinecat'ın ruhani danışmanı, yargı erki eski başkanı ve Mehdi'nin gelişini hızlandırmayı amaçlayan (bu konudaki farklı görüşleri bir sonraki bölümde ele alacağız) gizli Hoccatiyye Tarikatı ile ilişkilendirilen Ayetullah Muhammed Misbah Yezdi gibi - desteğine sahipler ve demokratik reformlar, parlamento, seçimler gibi konuların bu radikal İslamcı dünya görüşünde önemi yoktur.

Yezdi'nin Ahmedinecat üzerindeki etkisi, yönetime geldiği ilk günlerde Mehdi'nin gelişinin 2 yıl içerisinde gerçekleşeceğini ilan etmesiyle ilk kez gündeme gelmişti. Ahmedinecat'ın 2. döneminde çok daha radikal bir tavır içerinde olması bekleniyor. Yezdi ile Haziran ayında yaptığı bir toplantı sonrasında eğitim ve kültürü İslamileştirme sözü vererek İranlıların henüz "gerçek İslam" ile tanışmadıklarını beyan etti. Ağustos ayında ise, üniversitelerdeki reformist profesörleri ve sosyal bilimlere ilişkin derslerin içeriğini soruşturan bir komite kurdurdu. Pek çok ilerici öğrencinin üniversiteye devam etmesine izin verilmiyor. Ancak İslamcı ideoloji bu grubun rejimi tamamen kontrol altına alma mücadelesinde ikincil öneme sahip; Hamaney'in Devrim Muhafızlarındaki temsilcisinin ifadesiyle, "Bazıları İmam Humeyni'nin fikirlerine sarılıyorlar... (fakat) durum değişti."

Guo, dinin ve devrim ideolojisinin artık sadece bu neo-köktendincilerin maddi çıkar ve kazanımlarını perdeleyen bir araç olduğu yorumunu yapıyor. Devlete ait petro-kimya tesislerinin milyar dolarlık ihaleleri eşe dosta dağıtılmaktadır. Gerçi bu uygulama, 1990 başlarında Rafsancani tarafından başlatılmıştır. 2005 seçimlerinde Ahmedinecat, "petrol mafyası"nı sona erdireceği sözünü vererek, diğer aday Rafsancani'yi mağlup eder ama başa gelince kabinesinin üçte ikisini Devrim Muhafızlarından gelen kadrolarla oluşturur. Devrim Muhafızlarınca desteklenen şirketlerle ihalesiz yüzlerce kontrat imzalar,

yine Devrim Muhafızlarının yılda 12 milyar dolar kazanan kaçakçılık şebekeleri oluşturmasına göz yumar. Devrim Muhafızları, bedava ve düşük ücretli iş gücü kullanmakta ve rakip ihale tekliflerini engellemek için geniş istihbarat ağlarını seferber ederek bir "mafya" gibi çalışmaktadırlar. Ahmedinecat 2. döneminde de, savunma, istihbarat, içişleri ve petrol bakanlığı gibi en kritik mevkilere Devrim Muhafızlarının sertlik yanlılarını atar.

Yakın zamana dek, Devrim Muhafızları pragmatikler ve sertlik yanlıları olarak bölünmüştü. 2001'de, Devrim Muhafızlarının 130 bin askerinin dörtte üçü Hatemi için oy kullanmıştı. 2009 yazı başında seçim öncesinde, hükümet tarafından yaptırılan bir anket, büyük bir bölümünün Musavi'ye oy vermeye hazırlandıklarını tespit etti. Ancak, seçimlerden 4 gün önce örgütün haftalık dergisi "Sobhi Sadık" , "Kadife Yeşil Devrim" uyarısında bulunarak muhalefetin kazanmasına izin vermeyeceklerini ilan edecekti. Seçimlerin hemen ardından, reformistlere yakın komutanlar temizlenerek geride sadece aşırı sağcı görüşlere sahip sertlik yanlılarından oluşan birleşik bir blok bırakıldı. Bu yeni aktörler kontrolü ele geçirmek için fazla beklemeyeceklerdi. Ağustos başında örgütün siyasi büro şefi Yedullah Cevani muhalefet liderlerinin tutuklanması çağrısı yaparak, "Bu darbede Hatemi, Musavi ve Kerrubi'nin rolü nedir? Eğer başrole sahipseler ki öyledir, o zaman niçin yargı ve güvenlik yetkilileri peşlerine düşmez, tutuklamaz, yargılayıp cezalandırmaz?" diye soracaktı. [15]

"Hamaney yeni bir yönetici elit yaratmak istiyor"

Yine Foreign Affairs'de seçim sonrasında yayınlanan Akbar Ganji imzalı bir makalede de, Hamaney'in amacının büyük bir siyasi ve ekonomik güce sahip yeni bir yönetici elit yaratmak olduğu, bunun için destekçileri ile birlikte entelektüeller, siyasi partiler, işçi sendikaları, din okulları ve sivil toplum kuruluşlarındaki muhalifleri tasfiye etmekte olduğuna dikkat çekiliyor. Yanı sıra, Rafsancani gibi üst düzey devlet görevlilerini gözden düşürerek devletin üst kademesinde de ideolojik bir birlik sağlamak için çaba harcıyorlar. Devlet eliyle yönetilen bir kapitalizm yaratmak için kamu kuruluşlarının, büyük sanayi ve bankaların kontrolünü ele geçirmekteler. Ganji'ye göre Hamaney ve Ahmedinecat'ın bu planı, şimdiden İran'ın keskin muhafazakârları, Ortadoğu'daki bazı köktendinci İslamcı gruplar ve bölgede barışa karşı çıkan İsrail sağının bazı üyeleri tarafından sıcak bir memnuniyetle

karşılandı. Eğer bu plan başarıya ulaşırsa ortaya çıkacak olan devlet modeli, 1980'lerin Latin Amerika'sının totaliter militarist bürokrasilerini ve eski Sovyet Bloğunun bazı ülkelerini andıracak. [16]

"Çatışmanın boyutları itilaflı bir seçimin çok ötesinde"

Bir önceki bölümde geniş alıntılar yaptığımız Trita Parsi, 2009 Temmuz'unda Foreign Policy'de yayınlanan bir makalesinde şöyle diyordu, "Ahmedinecat hükümeti ile muhalefet arasındaki çatışmanın boyutları itilaflı bir seçimin çok ötesinde, İran'daki rejimin barışçı yollardan değiştirilip değiştirilemeyeceği temel sorununa uzanıyor... Eğer halkın oylarına değer verilmezse, İran'da değişim seçim sandığı ile gelemez. Bunun muhtemel sonucu da radikalleşen halkın hükümete muhalefetinin içte giderek artan bir baskıya, dışta da maceracılığa yol açması olacaktır... Obama yönetiminin Bush yönetiminin hatasını tekrarlayarak İran'ı sadece nükleer programı çerçevesinde değerlendirmemesi gerekir. Bu konudaki görüşmelerin bir süre ertelenmesi İran'ın nükleer programı üzerinde dramatik değişikliklere yol açmaz. Ancak, Amerika'nın ve bölgenin gelecek bir kaç on yıl boyunca hangi İran ile (demokratik unsurların zamanla güç kazandığı mı, yoksa halkın giderek yöneticilerle ters düştüğü bir İran ile mi ?) uğraşacakları konusunda belirleyici etkisi olabilir... İç çatışma, İranlı karar mercilerini felç ettiği için hükümet şu anda nükleer program konusunda uzlaşabilecek durumda değil... Olabilecek en kötü senaryo, İran'ın bir takvim çerçevesinde görüşmelere başlaması ancak yönetimin bir anlaşmaya varabilecek güce sahip olmaması nedeniyle görüşmelerin başarısızlıkla sonuçlanmasıdır. Bu takdirde, Obama yönetimi giderek daha tatsız seçeneklerle baş başa kalacaktır... Paradoksal olarak, şu anda diplomasiye şans vermenin en iyi yolu diplomasi yapmamaktır, gelişmeleri bekleyip görmek için taktik amaçlı bir teneffüs vermek en iyisidir." Parsi, Şubat 2012'de çıkan "Tek Atımlık Zar" isimli kitabında Obama'nın İran politikasını eleştirel bir gözle anlattı. İran asıllı uzman, ABD Başkanının İran'la diyalog için yeterince kararlı davranmamakla suçlarken, Yeşil Hareketin 2009 seçim sonuçlarını protesto eden eylemlerini bastırmak için İran rejiminin aşırı güç kullanmasının, Obama'nın o dönemdeki diyalog girişimini baltaladığını da kabul etti. [17]

Sustar ve Sepehri'nin sol eğilimli "counterpunch.org"da 2009 Eylül'ün de yayınlanan ve 2011'deki gelişmeleri de o zamandan öngören makalelerine tekrar dönüyoruz. Yazarlar, yönetimin 2009 seçimleri

sonrasında mobilize olan muhalefete karşı acımasız bir bastırma politikası izleyeceklerini ancak başarının kesinlikle garanti olmadığını belirterek, Hamaney ve Ahmedinecat'ın muhalefeti ezmek için hamle yaparken bir yandan da yeni kabinenin kompozisyonu konusunda çatıştıklarını hatırlatıyorlar. "Hamaney, fraksiyonlar arasında tarafsız ruhani bir arabulucu olması gerekirken, Ahmedinecat'a destek vererek yere indi. Büyük lider şimdi herhangi bir sağ kanat politikacıdan farksız. Yarattığı canavar, Ahmedinecat şimdi onu da tehdit ediyor."[18]

Arap Baharı ile birlikte İran'da güç çatışması keskinleşiyor

İran'da kodlarını çözmeye çatıştığımız güç çatışması, uzmanların okumakta zorlandıkları, Ortadoğu'da totaliter rejimlere karşı halk ayaklanmalarının bir çalı yangını gibi yayıldığı günlerde, 2011'in ilk aylarında keskinleşmeye başladı. İran yönetiminin, 2009 seçim sonuçlarına itiraz ile başlayan ve halktan aldığı büyük destekle kısa zamanda kitlesel bir muhalefet özelliği kazanan Yeşil Harekete ve liderlerine karşı tavrı giderek sertleşti. Meclisteki radikallerin muhalefet liderlerinin tutuklanması yolunda yaptıkları güçlü çağrılar karşılık buldu.

Musavi ve Kerrubi gizlice hapsediliyor

Hareketin önde gelen liderlerinden Mir Hüseyin Musavi ve eşi - İran'ın önemli sanatçılarından ve kadın hakları savunucularından - Zehra Rehnevard ile Mehdi Kerrubi ve eşi Fatma, Şubat ayı sonunda birden bire ortadan kayboldular. Gece yarısı eşleri ile birlikte gizlice, bir süredir ev hapsinde tutuldukları evlerinden alınarak, Tahran'daki Heşimetiye Hapishanesine götürüldükleri ileri sürüldü. İki liderin belirli bir suç isnat edilerek açıkça gözaltına alınmayışlarının nedeninin, bu olayın Yeşil Harekete yeni sokak gösterileri için fırsat vereceği endişesinden kaynaklanıyor olabileceği yorumu yapıldı. Babasının ve annesinin güvenlik güçlerince götürüldüklerini, Kerrubi yanlısı Şehem isimli haber sitesine anlatan Hüseyin Kerrubi'nin de, polis tarafından aranmaya başlandığı ertesi gün aynı sitede duyuruldu. Haber, Musavi yanlısı Kalime sitesinde de doğrulanarak, Yeşil Hareket destekçilerinin bu gelişmelere büyük tepki gösterdiklerini ve doğrudan Hamaney'i sorumlu tuttukları ilan edildi. Bu daha önce Hamaney'i doğrudan hedef göstermekten imtina eden hareket açısından tutuklamalar sonrasında bir kırmızı çizginin daha geçildiğini şeklinde yorumlandı. Harekete destek verdikleri için yönetimin büyük tepkisini çeken Büyük Ayetul-

lahlar Saaneyi, Bayet-Zencani ve Dastgiyab da, gözaltına alınmalarla ilgili olarak sert bir açıklama yayınladılar. [19]

Fakat daha sonra iki liderin Heşimetiye Hapishanesinde değil, devlete ait gizli bir villada tutuldukları yolunda çıkan haberler üzerine, Yeşil Hareket yanlısı olan ve İran'daki gelişmeleri her gün saati saatine aktaran internet sitesi Enduring America'da, Kerrubi'nin danışmanlarından Müçteba Vahedi'nin şu açıklaması yayınlandı. " Liderlerin hapishanede ya da EYL'nin evinin bodrumunda olmaları bir şeyi değiştirmez, önemli olan yasalara aykırı bir şekilde savunma hakkı verilmeden ve yargılanmadan gizlice tutuklanmalarıdır."[20]

Neo-con Leeden'den yardım çağrısı

Yeşil Hareketin liderlerinin akıbeti merak edilirken, ilginç bir destek çağrısı yapıldı. Amerikan "Yeni Muhafazakârlar-Neo-con" hareketinin önde gelen isimlerinden Michael Leeden, Batı'yı İran'daki reformistlere yardım etmeye çağırdı. 11 Mart'ta yayınlanan makalesinde, Musavi ve eşinin evlerinden alınıp Tahran'ın banliyösünde devlete ait gizli bir villaya götürüldüklerini belirten Leeden, Musavi'nin yakın çevresine dayandırarak, burada hareketin dış destekçilerini itiraf etmeleri için çok sert bir şekilde sorgulandıklarını yazdı. Musavi'nin hareketin dış destekçileri olmadığını söylediğini belirten Leeden, İranlı reformistlere gerçekten de hiçbir destek verilmediği için Batı'nın utanması gerektiğini savundu. Leeden'e göre, Musavi sorgucularına şu mesajı kesin olarak verdi, "Sizin durduğunuz noktadan bakıldığında iki seçeneğiniz var, beni ya asacaksınız ya da kurşuna dizeceksiniz." Ancak ikisi de yapılmayarak Musavi ve eşi evlerine bırakıldılar ve evin ışıkları iki haftadan sonra ilk kez yandı.[21] Yakınları ise evin ışıklarının yandığını ancak kapı ziline kimsenin cevap vermediğini açıkladılar. Kerrubi'nin oğlu Hüseyin, Besiç kuvvetlerinin başkanı Muhammed Rıza Nakdi'yi, muhalefete ve protestolara karşı tutumu nedeniyle sert bir şekilde suçladı. "Rooz Online" isimli web sitesinin yazarı Raşit İsmaili, liderlerin gizlice tutuklanmalarının nedeninin İran'da yargı konusundaki güçler dengesini koruma kaygısından kaynaklandığı yorumunu yaptı. Buna göre, Sadık Laricani'nin başında olduğu yargı erki liderlerin tutuklanmasına karşı çıktığı için, hükümet liderlere resmi bir suçlama yöneltmeden ev hapsi uyguluyor ve gizlice sorguluyordu.

Daha sonra ise liderlerin hep ev hapsinde tutuldukları ve sorgulamaya götürülmedikleri açıklaması yapılarak çocuklarına ziyaret izni

verildi. Her iki liderin çocukları da, ziyaret ile ilgili olarak ayrıntılı açıklamalar yapmaktan kaçındılar sadece anne babalarına gerekli ilaçlarının sağlanmadığı ve gazete verilmediğini belirttiler. [22]

Rafsancani için siyasetin sonu mu?

Musavi ve Kerrubi'nin ortadan kaybolmasının ardından İran yeniden sokak gösterilerine sahne olurken, çok önemli bir gelişme daha yaşandı. 8 Mart 2011'de reformistleri destekleyen en yüksek dereceli din adamı olan Haşimi Rafsancani (d.1934), ülkenin en güçlü din adamları komitesi, (dini lideri aday gösterme, danışmanlık yapma ve azletme yetkisine sahip olduğunu hatırlayalım) 86 sandalyeli Uzmanlar Meclisi başkanlığını artan baskılar üzerine bıraktı. Böylelikle Rafsancani yeni seçimlere kadar meclisin sade bir üyesi olarak kalmayı seçiyordu. Bu sürpriz gelişme, birbirine zıt pek çok yoruma neden oldu. İran'daki güç mücadelesinin ne denli karmaşık ve hassas dengeler üzerine kurulu olduğunu göstermek açısından bu yorumlara kısaca yer verelim. İlk aşamada iktidardaki radikallerin daha da güçlendiği ve bir zamanlar İslam devriminin en önemli direklerinden birisi olan ve dokunulmaz kabul edilen Rafsancani'nin gözden düştüğü yorumu yapıldı. Rafsancani uzun süre pragmatik yaklaşımıyla muhafazakar ve reformist cepheler arasında bir tür tampon bölge görevi görmüştü. Bu nedenle reformistler tarafından çok sevilmese de başkanlığı bırakmaya zorlanması pek çoğunu alarma geçirdi. Bunlardan birisi Facebook sayfasına, "Radikaller ülkenin kontrolünü tamamen ele geçirmeye bir adım daha yaklaştılar" diye yazdı. Amerikan Stanford Üniversitesi İran Direktörü Abbas Milani de, "Bu İran için çok tehlikeli bir sinyal, 'biz iktidardayız ve kimseye kulak asmayız' diyorlar, farklı fikirlere son," değerlendirmesini yaptı.

Ahmedinecat 2009 seçim kampanyası sırasında, Rafsancani ve ailesini yolsuzlukla ve muhalefeti finanse etmekle suçlamıştı. Rafsancani'nin başkanlıktan çekilmeye zorlanmasından birkaç hafta önce devlet kontrolündeki televizyon, hükümet yanlısı gösterilerden "Haşimi'ye ölüm" sloganları atılan görüntüler yayınlamıştı. Rafsancani'nin aile üyelerine de bir süredir saldırılar yöneltilmekteydi. Tanınmış bir kadın hakları savunucusu olan ve reformistleri açıkça destekleyen kızı Faize Rafsancani olaydan iki hafta önce hükümet karşıtı bir gösteri sırasında sivil giysili Besiç militanları tarafından "fahişe" denilerek hakarete uğradıktan sonra kısa bir süre gözaltında tutulmuştu. Militanlar yine

"Rafsancani'ye ölüm" diye bağırmışlardı. İran yargısı, oğullarından Mehdi Haşimi'nin sürgünde yaşadığı ve Yeşil Hareket için çalıştığı Londra'dan dönüşünde yolsuzluk ve muhalefete yardım suçlarından tutuklanacağını açıkladı. Diğer oğlu Muhsin Haşimi'nin ise, Tahran metrosunun baş yöneticiliği görevinden hükümetin baskıları sonucu ayrılmak zorunda bırakıldığı belirtildi.

Uzmanlar Meclisindeki radikal muhafazakârlar, bir süredir Rafsancani'nin iktidara olan sadakatini sorgulayarak aleyhinde bir kampanya başlatmışlardı. Mart başında 50 meclis üyesi açık bir mektup yazarak, 86 yaşındaki Ayetullah Muhammed Rıza Mehdavi Kani'nin aday olmasını istediler. Bu, rejimin en önemli kurumlarından birinde ulema arasında kesin bir bölünmeyi işaret ediyordu. Rafsancani bunun üzerine Kani'nin adaylığının söz konusu olmadığını ve başkanlıktan çekilmeyeceğini açıkladıysa da gelişmeler tam tersi yönde oldu. Rafsancani, "Meclisteki birliği korumak için" başkanlıktan çekildiğini ilan etti. Yerine başkan olarak seçilen Kani'nin ilk sözleri de, "Birliğimizi korumalıyız" oldu. İki gün sonra Parlamento başkanı Laricani yanlısı "Haber On Line" web sitesi tarafından yapılan bir ankette, Rafsancani'nin yüzde 59 oy alarak en popüler lider seçildiği açıklandı. Ahmedinecat ise, yüzde 17 oranında oy almıştı. Rafsancani'ye yakın çevreler, İran'da elit din adamlarının temsilcisi olan Rafsancani'nin halen devlet kurumları arasında ülkenin en güçlü arabuluculuk organı olan "Düzenin Menfaatini Belirleme Konseyinin" başkanlığını koruduğunu, hatırı sayılır servetinin yanı sıra çok güçlü dostlara sahip olduğunu belirterek, Hamaney'in desteğini de yitirmediğini belirttiler. Ne var ki, şüpheciler bu sözleri Rafsancani'nin yediği darbeyi azaltmaya yönelik çabalar olarak değerlendirdiler.

Rafsancani'nin daha önce defalarca yaptığı gibi yeniden küllerinden doğup doğmayacağı ve tenzili rütbe edilmesinde Hameney'in rolü yoğun olarak tartışıladursun, Hamaney Uzmanlar Meclisi toplantısına katıldı, sağına Rafsancani'yi soluna yeni başkan Kani'yi alarak, fikirlerin açıkça ve samimiyetle belirtilmesi gerektiğini ancak bu yapılırken hakaret, iftira, saldırı ve aşağılamadan kaçınılmasının önemli olduğunu belirtti. Böylece Rafsancani'nin kızına yapılan saldırıyı kınadı. Bu arada Faize Rafsancani'ye saldıran kişilerin yakalandığı ve cezalandırılacağı açıklandı. İran'daki gelişmeleri yakından izleyen Batılı uzmanlar, Rafsancani'nin bu darbeden sonra reformistleri desteklemeyi bırakarak kendisini ve ailesini korumak için köşesine çekileceğini ya da bundan

böyle kaybedecek fazla bir şeyi kalmadığı için Yeşil Hareketi daha güçlü destekleyeceği yorumu yaptılar.

Rafsancani'nin yaşadığı düşüşün Kum'da kendisini destekleyen muhafazakâr din adamlarını da ciddi bir şekilde rahatsız ettiği belirtildi. Bundan sonra Ahmedinecat'ın listesinde İran'ın güçlü ailelerinden Laricani'ler olduğu ileri sürüldü. Reformistlere yakın duran muhafazakâr Ali Laricani parlamento başkanlığını yürütürken, kardeşi Sadık Laricani ise yargı erki başkanı sıfatını taşıyor. Nitekim Rafsancani'nin başkanlıktan ayrılmasından sonra, önceden Musavi ve Kerrubi'nin yargılanmasına karşı çıkan Sadık Laricani'nin de, Yeşil Hareketin de facto liderlerini kınayarak hızla yargılanmaları için çağrıda bulunduğuna dikkat çekildi. Ancak bunda, iki lideri yönetimin gizli sorgulamasından kurtararak yasalara uygun yargılanmalarını sağlama endişesinin de rol oynamış olabileceği akıllara geldi.

Bu gelişmenin olası sonuçları üzerinde de duruldu. Buna göre, Rafsancani'nin başkanlıktan çekilmesi Uzmanlar Meclisine Hamaney'in ölümünün ardından (ya da hastalık gibi bir nedenle yönetemez duruma gelmesi halinde) dini liderliğe bir radikal atanmasına yol açabilecekti. Yeni dini lider için üzerinde durulan radikallerden birisi Hamaney'in oğlu, Ahmedinecat ve Devrim Muhafızları yanlısı Müçteba Hamaney, ikincisi ise, Ahmedinecat'ın ruhani rehberi ve son derece tartışmalı bir kişilik olan, radikal muhafazakâr Ayetullah Muhammed Taki Misbah Yezdi idi.[2]3 Yezdi'nin Ahmedinecat üzerindeki etkisini ve dini liderliğe getirilmesinin yaratacağı etkileri "Mehdeviyet" konusuna ayıracağımız bir sonraki bölümde inceleyeceğiz. Şimdi Uzmanlar Meclisinin yeni lideri Kani'nin kimliği ve Rafsancani ile arasındaki ilişkinin geçmişine dair iddialara bakalım.

Rafsancani-Kani ilişkisi: İşbirliği mi, husumet mi?

Rafsancani yandaşları, Kani'nin ılımlı bir din adamı olarak İslamcı rejimin tüm fraksiyonları arasında başarıyla arabuluculuk yaptığını bu nedenle, meclis başkanlığının Ayetullah Ahmet Cenneti, Ayetullah Muhammed Yezdi gibi aşırı muhafazakâr din adamlarının eline geçmemesi için Rafsancani tarafından tercih edilerek Hamaney'e telkin edildiğini belirttiler. İkisinin arasında uzun yıllara dayanan bir işbirliği olduğunu savundular. Ancak bu görüşe katılmayanlar, tam tersine Rafsancani ile Kani arasında kökü çok öncesine dayanan büyük bir husumet olduğu bu nedenle Uzmanlar Meclisinin radikal

muhafazakârların eline geçmemesi için işbirliği yapmalarının söz konusu olamayacağı ileri sürdüler.

Buna göre, tekerlekli sandalyede yaşlı bir adam görüntüsüne karşın Kani, 1970'lerde devrim öncesinde ülke çapındaki camileri örgütleyen Humeyni yanlısı Militan Din Adamları Topluluğunun (Came-ye Ruhaniyet-i Mübariz-"CRM") 30 yıllık başkanı olarak büyük bir örgütleme yeteneğine sahip. Devrim sürecinde kritik rol oynayan Tahran'ın merkezindeki Celili Camisinden sorumluydu. Ben-i Sadr ve Recai hükümetlerinde İçişleri Bakanlığı ve Recai suikastından sonra geçici olarak başbakanlık gibi son derece hassas görevlerde bulunmuştu. 1990'larda, CRM'nin yürütme konseyinin de üyesi olan Cumhurbaşkanı Rafsancani'ye karşı bir politika yürüttü. Diğer radikal muhafazakârlarla birlikte, Rafsancani'nin IMF'nin önerileri uyarınca ekonomiyi liberalize ederek Çarşı'nın hâkimiyetine son vermeyi amaçlayan ekonomik politikasına karşı çıkarak Çarşı ile birlikte saf tuttu. Parlamentodaki çoğunluk ile yakın ilişkisi sayesinde o dönemde (1992-6) Rafsancani'nin bütün reform önerilerinin önünün kapanmasında başarılı oldu. Daha sonra da Rafsancani tarafından desteklenen Hatemi'nin cumhurbaşkanlığına da sert bir kampanya ile karşı çıktı.2005 yılında da Kani, Ahmedinecat'a karşı adaylığını koyan Rafsancani'ye din adamlarının destek vermesini engelledi. O zamandan bu yana da, açıkça düşmanlık yaparak değil, fakat sessizce perde arkasından çalışarak, Humeyni yanlısı din adamları üzerindeki efsanevi etkisini sabırla kullanarak Rafsancani'nin kuyusunu kazdı. Bununla beraber Rafsancani'ye olan düşmanlığına karşın CRM, Ahmedinecat yönetimi ile de çalkantılı bir ilişki içerisinde oldu. 2009'da gerekli konsensüsü sağlayamadığı için cumhurbaşkanlığı için aday gösteremedi ve bu nedenle Ahmedinecat kabinesinde herhangi bir yandaşa ya da desteğe sahip değil. Ancak parlamentodaki etkisini sürdürüyor. Başta parlamento başkanı Laricani olmak üzere pek çok milletvekili CRM eğilimli. Kani'nin yeni pozisyonunu, Hamaney'in Laricani-Ahmet Tavakoli (önde gelen Ahmedinecat karşıtı milletvekili ve Ali Laricani'nin eniştesi) kampına destek vermesi için kullanabileceği belirtiliyor. Bu çerçevede, Kani'nin Uzmanlar Meclisi başkanlığına getirilmesi Rafsancani'nin Ahmedinecat'a karşı bir hamlesinden çok, muhafazakâr kanatta güçlerin yeniden organize edilmesi olarak değerlendirildi. Rafsancani'nin ise, giderek etkisi olmayan sembolik bir figüre dönüşeceği tahmini yapıldı.[24]

Bir diğer yorum ise, bütün bunların Ahmedinecat ile Hamaney arasında giderek artan güç çatışmasının yeni bir raundu olduğu şeklindeydi. Hamaney, damadının amcası olan Kani'yi başkan seçtirerek hem Rafsancani'den kurtularak yeni bir siyasi elit yaratma yolunda yeni bir adım atmış, hem de Ahmedinecat'ın başkanlığa bir yandaşını getirmesini engellemişti. Ahmedinecat ve taraftarlarının Kani'yi, Rafsancani'ye tercih etmeleri nedeniyle de hamlesi başarıya ulaşmıştı. Zaten Hamaney'in amacı bütün yetkileri elinde toplayarak uzun vadede tek başına yönetmekti. Ancak bu iddia ile Wikileaks belgelerinde de yer alan Hamaney'in lösemi olduğu ve çok az ömrünün kaldığı yolundaki iddialar, eğer Hamaney'in koltuğunu oğluna bırakmayı düşündüğü yolundaki iddiaları ciddiye almazsak, çelişiyor. 28 Ağustos 2009 tarihinde, ABD'nin İstanbul Başkonsolosluğu'ndan Washington'a gönderilen telgrafta, bu bilginin kendisine yakın bir işadamına Rafsancani tarafından verildiği, Rafsancani'nin bu nedenle Hamaney'e muhalefet etmeyi bırakarak yerine geçmek için hazırlanmaya başladığını söylediği belirtiliyor.[25]

Aradan 10 gün geçtikten sonra Rafsancani'nin aslında ılımlı muhafazakârlarla bir ittifaka gittiği ve Uzmanlar Meclisi başkanlığından ayrılmasının zekice bir stratejik geri çekilme olduğu yolunda yorumlar yayınlanmaya başlandı. Rafsancani koltuğunu bırakmıştı ama mecliste halen eski elit ve ılımlı muhafazakârlar işbaşındaydı, radikal muhafazakârlara geri adım attırılmıştı. Serbest kalan Rafsancani artık muhafazakâr milletvekillerini, Hamaney'e karşı olmadığına ikna ederek, Ahmedinecat'a karşı rahatça örgütleyebilecekti.[26] Önde gelen ılımlı muhafazakâr milletvekili Ali Mottahari'nin, 19 Mart'ta Laricani yanlısı "Khaber online" sitesine verdiği mülakatta Kani'nin başkanlığını, "Radikallerin yenilgisi ılımlıların zaferi" olarak nitelemesi bu yorumlara güç kazandırdı. Mottahari, Rafsancani'nin başkanlıktan çekilmesinin kişisel bir yenilgi olmadığını çünkü halen son derece popüler ve etkili bir siyasi figür olduğunu söyledi. Kani'nin Uzmanlar Meclisinde Ahmedinecat yanlılarının komplolarına izin vermeyeceğini de vurguladı.[27]

İlkeciler, Yeni İlkecilere karşı

Bütün bu yorumların havada uçuştuğu 2011 Mart'ında İran'daki siyasi manzara şöyleydi; rejimin demokratik reformlarla dönüştürülmesini isteyen Yeşil Hareket ve rejim karşıtı radikal hareketler

baskı altına alındığından, siyaset sahnesi muhafazakârların tekelinde. Muhafazakârlar ise, zamanla rejimi tehdit edebileceği öngörülen bir kutuplaşma içerisinde. Hamaney'in, bu kutuplaşmayı yok etmek ve 18 Ağustos 2009'da seçim sonuçlarım onaylayarak Ahmedinecat'a arka çıkmasının yarattığı prestij kaybını giderebilmek için, uzlaştırıcı bir rol oynamaya çalıştığı belirtiliyor.

Yürütme ve yasamayı kontrol eden muhafazakâr elit, "İlkeciler-usoolgirayan" olarak isimlendiriliyor. Bu gayri resmi geniş koalisyon, adını rejimin 1979 devriminin temel ilkelerine geri dönme isteğinden alıyor. Ahmedinecat ve yandaşları; ordu, Devrim Muhafızları ve Besiç güçlerine giderek daha fazla yaslanan ve "İslamcılık" yerine "İrancılık" söyleminin ağırlık kazanmaya başladığı politikaları nedeniyle artık "Yeni İlkeciler" olarak anılıyorlar. Bu çerçevede, İslam devriminin rejimin hayati kurumlarının başına getirdiği ulemayı siyasi hayattan tasfiye ederek yerlerine askerleri getirmeye yönelik bir politika izlemeye başladıkları ve ulemanın da bunu ciddi bir tehdit olarak algıladığı yorumu da yapılıyor.

"Radikal Muhafazakârlar" da denen Ahmedinecat ve grubunun karşındaki ilkeciler, "ılımlı muhafazakârlar" olarak isimlendiriliyor. Ancak bu biraz aldatıcı bir isim çünkü sosyal konulardaki yaklaşımları, mesela kadınların örtünmesi konusunda, Ahmedinecat'tan çok daha radikal. Hatta Ahmedinecat'ın bu konuda son dönemlerde giderek esnediği belirtilen yaklaşımını sert bir şekilde eleştiriyorlar. Bu cephedeki başlıca isimler olan Ali ve Sadık Laricani, milletvekilleri Ahmet Tavakoli, Ali Mottahari, 2009'daki cumhurbaşkanı adaylarından Muhsin Rıza ve Tahran Belediye Başkanı Muhammet Baker Kalibaf, Ahmedinecat yönetimine karşı iç politikaya ilişkin konularda açıkça çok sert bir muhalefet yürütüyorlar. Hizbullah ve Irak'taki Şii gruplarına destek, uranyum zenginleştirme programı, Amerikan ve Batı karşıtlığı gibi dış politikaya ilişkin konulardaki çatışmalarını ise kapalı kapılar ardında yapmaya özen gösteriyorlar. Fakat 2007'de Ahmedinecat'ın, Yüksek Ulusal Güvenlik Konseyi (YUGK) başkanı ve İran'ın baş nükleer müzakerecisi olan Ali Laricani'yi görevden alarak yerine yakın çevresinden Seyit Celili'yi getirmesi bu konuda ciddi tartışmalar olduğunu ortaya koymuştu. Laricani, daha sonra YUGK'ye tekrar, Hamaney'in YUGK'deki iki temsilcisinden biri olarak atandı.

"Ilımlı Muhafazakârlar"ın dikkatinin, 2013'de görev süresinin dolacak olan Ahmedinecat'ın - anayasa uyarınca 3 kez üst üste aday

olamayacağı için - koltuğunu kime bırakmak isteyeceği konusuna yoğunlaştığı belirtiliyor. Bu konudaki en güçlü aday, Ahmedinecat'ın entelektüel ustası olarak kabul edilen, en yakın danışmanı ve oğlunun kayınpederi olan İsfendiyar Rahim Meşayi. Ancak, ülkenin İranlı kimliğini İslami kimliğinin önüne geçirmekle suçlanan ve bu görüşlerini açıkça ifade etmekten kaçınmayan Meşayi'nin, cumhurbaşkanlığı adaylığının ulema tarafından onaylanması mümkün görülmüyor. Yine de, Ahmedinecat üzerinde büyük etkisi olduğu belirtilen Meşayi hedef tahtasında. Şimdi "İran siyasetinde yeni bir ideolojik dönem mi başlıyor ?" sorusuna cevap ararken, bu son derece ilginç ve tartışmalı kişiliği ve ideolojik babası olduğu belirtilen "İrancılık" konusunu mercek altına alalım.[28]

Ahmedinecat sekülerleşiyor mu? İslamcılığa karşı İrancılık mı?

Ahmedinecat şimdiye dek radikal bir dinci, Mehdi'nin gelişi için gereken koşulları kendisinin hazırlaması gerektiğine inanan bir fanatik, İsrail'i yeryüzünden silme yemini eden bir anti-semitik olmakla eleştirildi. İran Cumhurbaşkanına yakıştırılan son etiket ise, milliyetçilik. Ahmedinecat'ın giderek İran'ın İslam öncesi kültürüne vurgu yapan bir politika izlemeye başladığı belirtiliyor. Bugün siyaset sahnesinde olmayan İranlı milliyetçiler, İslam'ı İran kültürüne zorla empoze edilmiş yabancı bir din olarak görüyorlardı. Pek çok İranlı için, İran'ın Araplar tarafından kısa süreli de olsa işgali halen kanayan bir kana. Bununla beraber, çoğu atalarının İslam kültürüne olan katkısından dolayı büyük gurur duyuyor. İslam'ın tamamen tarihlerinden ve kültürlerinden çıkarılmasını isteyen çok az sayıda İranlı olduğu belirtiliyor. İranlı ve İslam kimliklerinin hangisinin öne geçmesi gerektiği konusu, ülkede İslam'ın kabul edildiğinden bu yana geçen 14 yüzyıldır tartışılan bir konu olmuş. İki kimlikten hangisinin ön planda olacağı, İran tarihinde yaşanan dönemlere göre değişmiş. Radyo Free Europe'nin web sitesinde yer alan 19 Ağustos 2010 tarihli, "İran Cumhurbaşkanının yeni 'dini-milliyetçiliği' radikal seçmeni ürkütüyor" isimli makalede, Amerikan-İran Konseyi Başkanı akademisyen Hushang Amirahmadi, ülkenin 1979 Devriminden sonra büyük bir sosyal değişime doğru gitmekte olduğunu belirterek İran'ın, ulusal çıkarlarının İslamcı ideolojinin önüne geçeceği dördüncü bir döneme girmekte olduğunu söylüyor. Ahmedinecat yönetimi ile ABD arasında yumuşamayı savunan

Amirahmadi'ye göre, devrim sonrasında sırasıyla "İslam-İslam", "İslam-İran", "İran-İslam" dönemleri yaşandı şimdi sıra İran milliyetçiliğinin, İslam'ın çıkarlarının ve Panislamizm'in önüne geçeceği "İran-İran" aşamasında. Ancak bu İslam'dan vazgeçileceği değil, sadece İran ve İran milliyetçiliğinin İslam Cumhuriyetinin kararlarında başat faktör olacağı anlamına geliyor.[29]

Şah döneminin ünlü gazetecilerinden Amir Taheri Ashark el Avsat'ta yayınlanan, "İran mı, İslam mı? Tahran'da soru bu" isimli makalesinde, Humeyni yanlısı kurulu düzenin önde gelen isimleri arasında sert bir tartışmanın başladığını ve "İran'ın kendi kimliği var mı? İslami olmayan bir İran hayal edilebilir mi?" sorularının gündeme geldiğini belirterek buna Meşayi'nin neden olduğunu belirtiyor.

Ahmedinecat'ın "İrancılık" politikasının arkasındaki isim olarak görülen Meşayi, 4 Ağustos 2010'da İran'a hükümetin davetlisi olarak gelen yurtdışında yaşayan 1300 İranlı için düzenlenen bir toplantıda, "Beni İslam ekolünden değil de, İran ekolünden söz ettiğim için eleştiriyorlar. İslam'ın çeşitli yorumları var. Ancak bizim anlayışımıza göre İran'ın ve İslam'ın gerçek niteliği İran ekolündedir. Bundan böyle dünyaya İran ekolünü tanıtmalıyız. İran olmadan İslam kaybolur. Dünyaya İslam'ın gerçek niteliğini tanıtmak istiyorsak İran bayrağını kaldırmalıyız... İranlıların İslam'ı farklı ve aydınlatıcıdır ve geleceği belirleyecektir" dedi. Meşayi İran kültürünün, İran 7. yüzyılda İslam orduları tarafından fethedildikten sonra İslam'ı "Arap bağnazlığından" kurtardığını da ekledi. Meşayi konuşmasında adet olanın aksine Kuran surelerinden değil, Fars şair ve filozoflarından alıntılar yaptı. Humeyni'yi ya da Hamaney'i hiç anmadı. Bu haliyle Meşayi'nin konuşması, 1950'lerde altın dönemini yaşayan ve 1975'te Şah tarafından lağvedilen Panirancı partinin literatüründen alınmış gibiydi. Konuşma özellikle radikal muhafazakâr ulema kanadında büyük bir tepkiye neden oldu. İlk tepkiler dolaylı olarak Ahmedinecat'ı hedef aldı. Ahmedinecat'ın en önemli destekçilerinden ve ruhani lideri olarak kabul edilen Ayetullah Muhammed Misbah Yezdi en sert çıkışı yapanlardan birisiydi. "İslam ekolü yerine utanmadan İran ekolünü lanse etmeye çalışan bazıları bizden değildir... Biz her önümüze gelenle kardeşlik anlaşması imzalamayız. Eğer birisi doğru yoldan saparsa ona önce nasihat ederiz sonra bir sopa ile döveriz." Bu sert retorik Ahmedinecat'a, Yezdi ve çevresi tarafından izole edilebileceği yolunda, bir uyarı olarak yorumlandı.

Aşırı muhafazakâr Kayhan gazetesinin siyasi editörü Mehdi

Muhammedi de, Ahmedinecat'ın arkasındaki hareketi, "İhanetin 3. ayağı" olarak tanımladı. Aynı çevreler, reformist liderler Musavi ve Kerrubi için de ihanet suçlaması yapmışlardı. Haziran 2009 seçimlerinden sonra muhalefet tarafından düzenlenen protestolar da, muhafazakâr ulema kesim tarafından "2009 İhaneti" olarak anılıyor. Muhammedi, önceden Ahmedinecat'ı kayıtsız şartsız destekleyen köktendinci Ansari Hizbullah Hareketi yanlılarına yaptığı konuşmada, "İran'da büyük liderden daha devrimci olduğunu ileri süren bir hareket doğmaya başladı. Bu hareket ülkeyi barış ve huzur içinde görmek istemiyor. Hatta büyük liderin etrafındakileri boşaltıp en yakınında bir tek kendisi olsun istiyor. Bu gerçekleşince de şöyle demek istiyor, 'Burada sadece biz kaldık, tüm merciler bize itaat etmek zorunda çünkü biz 25 milyon (Ahmedinecat 2009 seçimlerinde 25 milyon oy aldığını ileri sürmüştü) oy aldık," demişti.

Daha sonra doğrudan Meşayi'yi hedef alan suçlamalar yapıldı. Ahmet Cenneti ve Ahmet Hatemi Cuma hutbelerinde Meşayi'yi, "Şüpheli bir karakter, muhtemelen dış mihrakların adamı" olarak nitelendirdiler. Misbah Yezdi de, "Gizli gündemi olan karanlık birisi" olarak tanımladı. Çeşitli kademelerde çok sayıda din adamının sert eleştirilerinin ardından Genel Kurmay Başkanı Hasan Firuzebedi, Meşayi'nin ihanet suçlamasıyla yargılanmasını talep etti. Meşayi ise, Firuzabedi hakkında iftira davası açacağını söyleyerek misilleme yaptı ve açıklamalarını eleştiri çemberini Hamaney'e kadar genişleterek sürdürdü. Mesela, 23 Ekim 2010'da Farabi Uluslararası Seminerinde yaptığı konuşmada, İran Üniversitelerinin Sosyal Bilimler bölümlerinde Batı literatüründen çeviriler okutulmasına karşı olmadığını söyledi. Hamaney ise, daha önce önemli bir konuşmasında 2009 seçimi sonrası meydana gelen gösterilerin entelektüel zemininin üniversitelerde okutulan sosyal bilimler müfredatı tarafından atıldığını ileri sürerek, bunun Batılı literatürden tamamen arındırılmasını istemişti.

Meşayi, zaten daha önceki tartışmalı açıklamaları ve alışılmadık davranışları nedeniyle hedefteydi. Mesela, Ahmedinecat'ın İsrail'i şiddetle hedef alan sözlerinin aksine ,"İran, Amerikan ve İsrail halkının dostudur. Bunu bir onur olarak kabul ediyoruz. Yeryüzündeki hiçbir millet bizim düşmanımız değildir" şeklindeki sözleri büyük gürültü koparmıştı.[30] 2006 yılında İstanbul'da düzenlenen İslam Ülkeleri Turizm Konferansına, İran Kültürel Mirası Örgütü Başkanı sıfatıyla

katılan Meşayi'nin, bu toplantı sırasında gösteri yapan bir dansözle aynı karede görüntülenmesi de - kadınların dans etmesi ve şarkı söylemesinin yasak olduğu - İran'da olay yaratmıştı.[31]

Ahmedinecat-Meşayi dostluğu

Ancak Ahmedinecat her zaman kadim dostunun arkasında durdu, 2009'un 17 Temmuz'unda Meşayi'yi 1. Cumhurbaşkanı yardımcısı olarak atadı. Bu, İran'da muhafazakârlar arasında adeta bir şok yarattı. Hamaney, Ahmedinecat'a atamayı geri alması talimatını verdi. Ahmedinecat kararını geri almamakta direndi. Yeni görevine başlamak üzere turizmden sorumlu başkan yardımcılığından ayrılan Meşayi için 22 Temmuz'da düzenlenen veda töreninde duygusal bir konuşma yaptı. "Rahim Meşayi'yi 1000 nedenden dolayı seviyorum. Hayatımın en büyük onurlarından birisi ve Allah'ın bana en büyük lütuflarından birisi onunla tanışmamdır... Saf bir su kaynağı gibidir. Onu sevmemin nedenlerinden birisi de onunla oturup konuşurken çok yakın olmasıdır. Şeffaf bir ayna gibidir. Ne yazık ki, onu çok fazla kişi tanımıyor." Hamaney'in baskısını arttırması üzerine Meşayi 25 Temmuz'da istifa etti. Bu zorunlu istifanın ardından Ahmedinecat onu danışmanı ve özel kalem müdürü olarak görevlendirmekle kalmadı, son derece prestijli Cumhurbaşkanlığı Ortadoğu Temsilciliği de dâhil olmak üzere, 17 ayrı devlet görevine atadı.

Ahmedinecat, 1956'da orta İran'da Garmsar'da bir işçi ailesinin oğlu olarak doğdu, yoksul Güney Tahran'da büyüdü. Trafik planlaması konusunda mühendislik öğrenimi gördü, 1980'de Devrim Muhafızlarına katılarak istihbarat bölümünde çalışmaya başladı ve hızla yükseldi. Özellikle 1986'da atandığı Irak sınırındaki Kirmanşah'ta, Ortadoğu ve Avrupa'da çeşitli siyasi suikastlar gerçekleştiren elit güçler kurduğu ve Hizbullah ile yakın bağlantıları olduğu ileri sürülür. 2003 Nisan'ında Tahran Belediye Başkanı seçilmeden önce, dönemin Kültür ve İrşad Bakanı Ali Laricani'nin 5 ay süresince danışmanlığını yaptı, ardından Kuzey İran'da çeşitli bölgelerde valilik görevini yürüttü. 1997'de Hatemi yönetimince görevden alınınca üniversitede hocalık yaptı. Belediye Başkanlığı döneminde, İran istihbaratı ve Devrim Muhafızları ile yakın işbirliği yapan gençlerden oluşan bir örgütlenmeye gitti. Bu örgüt ve Hamaney'in desteği onu 2005'te iktidara taşıyacaktı.

Meşayi ise, 1960'da Ramsar'da doğdu. İsfahan Teknik Üniversitesinde elektrik mühendisliği öğrenimi görmesine karşın, rejimin güvenlik

mekanizması ile derin ilişkileri olan bir istihbaratçı oldu. 1982'de, Ahmedinecat Batı Azerbaycan'ın Hoy kentinde vali iken tanıştılar. Aynı sıralarda Meşayi, komşu Kürt bölgesinin güvenliğinden sorumlu bir ekibe atandı ve takma bir isimle görev yaptı. Bu dönemde ikili iyi dost oldu. Ahmedinecat Erdebil Eyaletine vali olarak atanınca, Meşayi'yi de ekibine aldı. Ekipte, bugünün Sosyal Güvenlik Bakanı Sadık Mahsuli ve Ahmedinecat'ın üst düzey danışmanlarından Mücteba Samiri Haşimi de vardı. Bu üçlü bugün "Ahmedinecat'ın Erdebil grubu" olarak isimlendiriliyor. 2007 sonunda farklı kültürlerle yakınlaşmanın sağlanmasını amaçlayan yeni kurulan, "Globalizasyon Araştırmaları İçin Ulusal Merkezi" nin başına getirildi. Daha önce, eski Cumhurbaşkanı Hatemi gibi "İran Kültürel Mirası Örgütü" başkanlığını yapmış, bir süre de İçişleri Bakanlığı yardımcılığında bulunmuştu. Bütün bunların üzerine, 2008 Nisan'ın da Ahmedinecat'ın oğlu Meşayi'nin kızı ile evlendi ve ikili hısım oldu. Ahmedinecat gibi Meşayi'nin de, Humeyni tarafından yasaklanan ve bir sonraki bölümde değineceğimiz, gizli Hüccetiye tarikatından olduğuna dair yaygın iddialar mevcut.[32]

Ahmedinecat'ın İrancılık söylemi, "umma" değil "mellat"

Ahmedinecat da, Meşayi kadar İrancılık konusuna güçlü vurgular yapıyor. Özellikle son dönemde standart İslamcı söylemden giderek daha fazla uzaklaşarak, ulusalcı bir söylem benimsediğine dikkat çekiliyor. Mesela Ocak 2011'de, ebeveynlerinin doğum yeri olan Semnan bölgesine yaptığı gezide destekçilerine yaptığı bir saatlik bir konuşmada İran resmi haber ajansı IRNA'nın geçtiği metne göre, İslam sözcüğünü bir kez dahi telaffuz etmedi. Tam tersine, Aryanlarm ilk yerleştiklerinde İran'a verdikleri isim olan "arı (saf) topraklar" ifadesini kullandı. Ulemanın çok sevdiği Müslüman toplum anlamındaki "umma" yerine Farsçada ulus anlamına gelen "mellat" kelimesini tercih etti.[33]

Ahmedinecat, 2011 Mart'ında İrancılık politikası izledikleri konusundaki suçlamalara karşı şu savunmayı yaptı, "İran'a vurgu yapmamız etnik merkezli bir milliyetçilikten kaynaklanmamaktadır. Bu bizim sorumluluğumuzdur, kararlılık ve mücadele dolu bir tarihten gelen bir misyondur... Biz, en güçlü olduğumuz dönemlerde Atlantik Okyanusundan doğuya, kuzeyden güneye yönetirken bile işgal etmemiş ya da diğer halkları baskı altında tutmamışız. Çünkü bu 'Kiros Silindiri'nde[34] yer almıyordu." Ahmedinecat aynı konuşmasında Pers İmparatorluğu'nun başkenti olan Persepolis 'in mimarisi nedeniyle bütün insanlığın gururu olduğunu da belirtti.

Kiros Silindiri İran'a dönüyor

Ahmedinecat ve Meşayi tarafından sık sık sözü edilen Kiros Silindiri, 2010 Ağustos'unda İran hükümetinin ısrarlı istekleri sonucunda British Museum tarafından geçici olarak İran'a gönderildi. Ulemanın hiçbir şekilde benimsemediği ve İran'da ardından isimlendirilen tek bir cadde bile olmayan Kiros'un, silindirinin gelişinde yapılan törende Ahmedinecat bütün kabinesi ve üst düzey askerler ile birlikte hazır bulundu.

Tören için hazırlanan şeref kıtası (40 yıl önce muhtemelen ünlü Persepolis kutlamaları için tasarlanan S.Ç.) Pers ordusu üniformaları giymişti. Hoş geldin konuşmalarında Ahmedinecat ve Meşayi, Kiros'u cömertçe övdüler. Hatta Meşayi, Kiros'u, "Bir peygamber, Tanrı'nın özel elçisi" olarak tanımladı. Bu da Kiros'u, Babil'de sürgünde bulunan Yahudileri kurtarıp Kudüs'e geri dönmelerine yardım eden ve Süleyman Tapınağını yeniden inşa etmeleri için bağışta bulunan kişi olarak gören Eski Ahit'in yorumunu ile uyumluydu. Ancak, İslam öncesi İran'ı "cahiliye" dönemi olarak gören Humeyni'nin ve takipçilerinin yorumu ile uyumlu değildi. Mesela, Hegel tarihin Kiros'un kurduğu İmparatorluk ile başladığını savunurken, Humeynizmin Hegel'i olarak tanımlanabilecek Ayetullah Sadık Halkali Kiros'u, "Allah yerine ateşe tapan eşcinsel maceracı" olarak tanımlamıştı. 1997'de, İrşad ve Kültür Bakanlığı Kiros'a ilişkin bütün bölümlerin ders kitaplarından çıkartılması talimatını vermişti.

Bütün bunlara karşın İranlılar, Kiros'u unutmadıklarını silindiri görmek için otobüsler dolusu gelerek göstermiş oldular. Öğretmenlerinin denetiminde öğrenciler de ,"İlk insan hakları bildirgesini görmek için" uzun sıralar oluşturdular. Silindirin üzerine kazılı olan "İmparatorluk Yasası" nın modern Farsçaya tercümesi birkaç gün içerisinde yarım milyondan fazla sattı. İslam'ın bir kültür değil, din olduğunu savunan Meşayi, Kiros Silindirinin İran'a gönderilmesi için 3 yıl önce Kültür Bakanı yardımcılığı yaptığı sırada görüşmelere başlamıştı. Aynı sıralarda British Museum ile antik İran kültürüne ilgiyi çeken ünlü "Unutulmuş İmparator" sergisini hazırlamıştı. Meşayi'yi, "İslam'dan çok İran'ı sevmekle" suçlayan ulema silindirin gelişinden memnun olmadı. Ayetullah Misbah Yezdi ve Ayetullah Hocati Kirmani açıkça, " tehlikeli ulusalcı eğilime" karşı uyarıda bulundular. Ahmedinecat eleştirilere sert karşılık verdi, "İran kelimesinden korkanlar var. Bıra-

kınız korksunlar. Burası İran ve biz de İranlılarız."[35]

Ahmedinecat'ın İslam öncesi İran'ın ulusal rengi olan maviyi de son dönemde giysilerinde daha fazla kullanmaya başladığı belirtiliyor. İran'da entelektüeller arasında giderek yayılan Fars dilinin Arapça sözcüklerden arındırılması akımına da destek veriyor. Fars diline verdiği önemi vurgulamak için Ahmedinecat; İran, Afganistan ve Tajikistan'ın dâhil olacağı bir "Farsça Konuşan Uluslar Birliği" önerdi. Meşayi de, Farsçanın ve Fars kültürünün yayılması için yurt içinde ve dışında yoğun faaliyetlerde bulundu. 6 Aralık 2010'da Hamburg'da ünlü İranlı şair Hafız ve Goethe'ye ithaf edilen İran Kültür Merkezi'nin açılışında İran resmi haber ajansı IRNA'ya yaptığı açıklamada, "Farsçanın yayılması için incelemeler yapılıyor. Bu programın önceliği, yurt dışındaki İranlılarla, Farsçaya meraklı olan milletlerdir. Farsçanın elektronik eğitim projesi değerlendiriliyor. Elektronik ortamda Farsça eğitiminin yaygınlaşmasıyla dünyada bu dilin gelişmesini umuyoruz" dedi. İRNA bu haberi, "Meşayi: İran, dünyada Farsçanın yayılmasını destekliyor" başlığı ile duyurdu. Meşayi, merkezin açılışına Doğu kültürü uzmanlarını ve Alman akademisyenleri davet etti. Açılış konuşmasında Hafız ve - ulemanın sıcak bakmadığı - İran 'daki tasavvuf kültürüne yer verdi. Büyük tasavvuf şairlerinin eserlerinden, tasavvuf müziğinin büyüklüğü ve derinliğinden söz etmesi ulemanın tepkisine neden oldu. Meşayi, Batılı ülkelere sık sık yaptığı ziyaretlerde sadece "Kiros Silindiri'nde kazılı insan hakları bildirgesine dayalı Fars kültürünü" tanıtmakla kalmıyor. "Yurtdışında Yaşayan İranlılar Yüksek Konseyi"nin başkanı olarak da, bu ülkelerde yaşayan ve çoğu İslam devriminden sonra göç etmiş olan İranlıları toplantılara davet ederek gönüllerini almaya ve anayurda dönmeye ikna etmeye çalışıyor. Ne ki, Meşayi'nin bu çabaları, hem gittiği ülkelerde hem de İran'da çeşitli çevrelerin tepkisini çekiyor. Mesela, İran'daki insan haklarını savunan "World Association for Protection of Human Rights in Iran" isimli bir grup Meşayi'ye yazdıkları açık mektupta, "Yurtdışında İran'ın büyüklüğünden söz edene kadar, önce İran'daki radikalliği temizle" çağrısında bulundular.[36]

Meşayi'nin tartışmalı New York Gezisi

Meşayi'nin 21 Mart 2011'de Nevruz Bayramım BM'de kutlamak üzere ABD'ye yapacağı ilan edilen ziyareti de, büyük bir tartışma konusu oldu ve sonunda iptal edildi. Fars Haber Ajansına göre, Cumhurbaşkanlığından yapılan açıklamada Meşayi'nin New York ziyaretinin,

BM Genel Sekreterinin programında yapılan değişiklik yüzünden bir başka tarihe ertelendiğini belirtildi. Meşayi, BM'nin geçen yıl Nevruz bayramını evrensel bir gün ilan ettiğini, İran'ın da bu günün esas sahibi olarak düzenlenen uluslararası kutlamalara katılarak bu fırsattan İran İslam Cumhuriyeti'nin dünyadaki konumunu yüceltmek için yararlanması gerektiğini söylemişti. Ancak Meşayi'nin aslında ABD'ye, Amerikalı yetkililerle görüşmeler yapmak üzere gideceği yolunda iddialar da ortaya atıldı. İsminin kullanılmasını istemeyen bir Amerikan yetkilisinin BBC Farsça servisine yaptığı belirtilen açıklamaya göre, Meşayi bir heyetle geleceği ABD'de iki ülke ilişkilerinin geliştirilmesi konusunda görüşmeler yapacaktı. Ziyarete muhafazakâr ulema kadar, ABD'deki İsrail yanlısı çevrelerin de tepki göstermesi ilgi çekmişti.[37]

Niçin İrancılık?

Ahmedinecat ve Meşayi'nin niçin İrancılığı benimsediği konusunda çeşitli yorumlar mevcut. Genel kanı, bunun pragmatik nedenleri olduğu yolunda. Bir bakışa göre, Ahmedinecat böylelikle,"İran Cumhuriyeti, İslam Cumhuriyeti değil" diye bağıran rejim muhalifleri kadar İranlı olduğunu vurgulayarak etkilerini azaltmak istiyor. Ayrıca BM, ABD ve AB tarafından İslam Cumhuriyetine uygulanan yaptırımların, aslında Humeyni rejimini değil İran ulusunu hedef aldığını göstermeyi amaçlıyor. Meşayi ise, İrancılığa olan eğilimini İslam'a olan yükümlülüklerine eklemiş bir "dinci-milliyetçi" olarak tanımlanıyor. İrancılık politikasını benimsemesi eğilimlerinin ötesinde sosyal gerçeklerden kaynaklanıyor. İran'ın nüfusunun büyük bölümünü oluşturan gençler dünyaya açık, özgür bir toplum istiyorlar ve İslamcı rejimin katı kurallarından ve köktendinci görüşlerinden giderek daha fazla nefret ediyorlar.

Tahiri'ye göre, Ahmedinecat tartışmalı 2009 seçimleri ile kaybettiği meşruiyetini kendini, "Dış düşmanlara karşı savaşan bir milliyetçi" olarak lanse ederek geri kazanmaya çalışıyor. Çünkü İran'da büyük bir kimlik tartışması yaşanıyor ve kendilerini, "Önce İranlı sonra Müslüman" olarak tanımlayanlar artıyor. Onlarca kulüp ve sivil toplum kuruluşu milliyetçi değerleri yaymak ve Farsçayı Arapçadan arındırmak için çalışıyorlar. Çocuklarına Kiros ismini veren anne babalar artıyor. Yeşil Hareketin liderlerinden, İslamcı-Marksist Halkın Mücahitleri'nden, Marksist Halkın Fedaileri'ne kadar herkes ulusalcı bir söylem benimsemiş durumda. Bu çerçevede, Ahmedinecat milliyetçi pozu takınmakta geç bile kalmış sayılabilir. Bunda başarılı olup

olmayacağına karar vermek için henüz erken. Ulusalcı söylemi kentli orta sınıflara ve ordunun bir bölümüne uyabilir. Hatta bazıları provokatif dış politikasının ideolojik nedenlerden çok, ulusal çıkarlardan kaynaklandığına inanabilirler. Bu söylem, otonomi ve kültürel özerklik taleplerini giderek daha yüksek sesle dillendiren İran'daki azınlıkların bastırılmasını da haklı çıkartabilir. Fakat anti-İran ideolojisine sahip baskıcı bir rejim bir gecede değişemez. Geçmiş zaferlerin davullarını çalmak, İran ekonomisinin her gün 3 bin iş kaybettiği gerçeğini değiştirmez.

İran'daki siyasi gelişmeleri dikkatle takip eden İsrail bağlantılı yorumcuların da ilginç görüşleri var. İsrail lobisinin Washington'daki önemli düşünce kuruluşlarından olan Washington Institute for Near East Policy'de görevli Mehdi Khalaji, Ahmedinecat'ın yeni milliyetçiliğini, "Şüpheli bir siyasi numara" olarak nitelendiriyor. Ahmedinecat'ın daha önceki Mehdi'nin dönüşüne vurgu yapan apokaliptik retoriğini artık bıraktığını çünkü 2012'deki parlamento seçimleri için taze bir seçmen kitlesine gereksinim duyduğunu belirtiyor. "Bu retorik artık işine yaramıyor, bundan böyle seküler bir retorik gerekiyor. Bu da milliyetçilik. Ahmedinecat'ın milliyetçilik versiyonu son derece karanlık, içinde her şey var ve hiç bir şey yok. Bu muğlâklığı, ne reform hareketini ne de İslam Cumhuriyetini kendine yakın bulmayan herkesi çekmek için kullanıyor... Artık ulemadan umudu yok. Politize olmamış gençleri cezbetmek etmek zorunda. Çünkü onların siyasi emelleri yok. Sadece daha çok bireysel özgürlük istiyorlar. Bu onlar için demokrasi, adalet gibi siyasi ideallerden daha önemli." Khalaji'ye göre, Ahmedinecat bu nedenle apolitik gençleri öfkelendiren İslami giyiniş biçimlerinin polis tarafından denetlenmesi gibi hareketlerden uzak durmak için çaba harcıyor.

Bir makalesinden de alıntı yaptığımız İran doğumlu bir Yahudi olan, İsrail konuşlu düşünce kuruluşu Middle East Economic and Political Analysis Company'nin yorumcusu Meir Javedanfar'a göre, Ahmedinecat ve Meşayi ikilisi İran gençliği ile aynı frekansta olduklarına samimiyetle inanıyorlar. Ama Ahmedinecat'ın onların taleplerini yerine getirme isteği, her konuda son söze sahip olan Hamaney'e olan siyasi bağımlılığı nedeniyle, sonuçsuz kalmaya mahkûm.

İsrail istihbaratı ile yakından bağlantılı olduğu ileri sürülen Debka web sitesine göre, İran'daki bu gelişmeler rejim içerisinde bir darbeye ya da kanlı bir çatışmaya yol açma potansiyeline sahip çok ciddi bir kavga-

nın sadece görünen ucu. Meşayi, yönetici elitin yerine geçmek için onu bir fırsat olarak gören Devrim Muhafızları tarafından destekleniyor. Bunun bilincinde olan rejimin kritik noktalarındaki ulema, ordu kanalıyla Meşayi'ye karşı çıkarken, Devrim Muhafızları Ahmedinecat'ın ağzından konuşuyor. Ahmedinecat ise, bu rolü oynamaya şimdilik ses çıkarmıyor ama zamanı geldiğinde Devrim Muhafızlarını da kontrol altına alarak, İran'ın en güçlü kişisi olabileceğine inanıyor. Bunun için de Putin taktiği izleyerek, 2013'de 2. dönemi dolduktan sonra yerine Meşayi'yi seçtirecek ve bir dönem sonra tekrar cumhurbaşkanı olarak seçilecek.[38]

Meşayi'nin yurt dışındaki İranlıların ülkeye geri dönmeleri için yoğun çaba harcamasının nedeninin de, çeşitli ülkelerde yaşayan İranlıların oyunu almak olduğu belirtiliyor. Bunun ötesinde İslamcı olmayan bir zihniyete sahip, eğitimli 6 milyondan fazla İranlının geri dönmesine de, toplumda büyük bir zihniyet değişikliğine neden olarak ulemanın etkisini dengelemesi açısından büyük önem verdiği yorumu yapılıyor.[39]

NOTLAR

1* Vali Nasr, Forces of Fortune: The Rise of the New Muslim Middle Class and What It Will Mean for Our World, Free Press, 2009 alıntılayan Jon B. Alterman, "Can a New Middle Class Make a New Middle East?", Kasım/Aralık2009, http://www.foreignaffairs.com/articles/65497/jon-b-alterman/free-markets-free-muslims

2* Nikki R. Keddie, Modern Iran: Roots and Results of Revolution, New Haven ve Londra Yale University Press, 2006, ss 255–56; Maryam Poya, "Iran 1979: Long Live Revolution! Long live Islam," Revolutionary Rehearsals, Chicago: Haymarket Books, 2002, ss 133–34; Mehdi Moslem, Factional Politics in Post-Khomeini Iran, Syracuse: Syracuse University Press, 2002, ss 33–35; 50-67,75, 120 alıntılayan Lee Sustar ve S. Sepehri, "The Fallout From Iran's Elections "4-6 Eylül, 2009 http://www.counterpunch.org/sustar09042009.html; Abrahamian, Modern İran Tarihi, s 242, 244, 249

3* Mehdi Khalaji, "Iran's Revolutionary Guards Corps, Inc," August 17, 2007, Washington Institute for Near East Policy, www.washingtoninstitute.org/templateC05.php?CID=2649

4* Hossein Aryan, "Iran's Basij force—the mainstay of domestic security," Radio Free Europe/Radio Liberty, December 7, 2008 alıntılayan Sustar ve Sepehri,agm

5* Eva Patricia Rakel, Power, Islam and Political Elite in Iran (Leiden: Koninklijke Brill, 2009), xi, 57–59, alıntılayan Sustar ve Sepehri,agm.

6* Ray Takeyh, Guardians of the Revolution: Iran in the World in the Age of the Ayatollahs (Oxford and New York: Oxford University Press, 2009), 226, 230–36 alıntılayan Sustar ve Sepehri; Abrahamian, Modern İran Tarihi, s.251-2

7* Kaveh Ehsani, "Survival through dispossession: privatization of public goods in the Islamic Republic," Middle East Report, Spring 2009 alıntılayan Sustar ve Sepehri,agm

8* Billy Wharton, "Selling Iran: Ahmadinejad, privatization and a bus driver who said no," June 28, 2009, Dissident Voice, www.dissidentvoice.org alıntılayan Sustar ve Sepehri,agm

9* "Iran privatizes 14 more state companies," Press TV, August 3, 2009, www.presstv.ir/detail.aspx?id=102386&sectionid=351020102 , alıntılayan Sustar ve Sepehri,agm

10* Alan Knight, "Populism and neo-populism in Latin America, especially Mexico," in Journal of Latin American Studies, Vol. 30, 2 (May, 1998), 247–48 alıntılayan Sustar ve Sepehri, The Fallout From Iran's Elections"

11* Kambiz Foroohar and Henry Meyer, "Iran Revolutionary Guards amass power while backing Ahmadinejad," Bloomberg News, June 29, 2009 alıntılayan Sustar ve Sepehri,agm.

12* Lee Sustar ve S. Sepehri, agm

13* a.g.m

14* Danny Postel with Hossein Bashiriyeh. "Counter-Revolution and Revolt in Iran: An Interview with Iranian Political Scientist Hossein Bashiriyeh." Logos 2009: Vol.8, Issue 2. ISSN 15430820

15* Jerry Guo," Letter From Tehran: Iran's New Hard-Liners Who Is in Control of the Islamic Republic?" September 30, 2009 http://www.foreignaffairs.com/features/letters-from/letter-from-tehran-irans-new-hard-liners

16* Akbar Ganji, "Rise of the Sultans. How Far Will Iran's Rulers Go to Consolidate Their Power?" 24 Haziran, 2009, http://www.foreignaffairs.com/articles/65137/akbar-ganji/rise-of-the-sultans

17* Trita Parsi, " Make Them Wait",30 Temmuz 2009, Foreign Policy; "How 2009's Green Revolution interrupted President Barack Obama's attempt to engage with Iran", http://www.huffingtonpost.com/2012/02/16/trita-parsi-iran-nuclear-standoff_n_1277775.html

18* Lee Sustar ve S. Sepehri, "The Fallout From

19* Shayan Ghajar, "Iranian Government Abducts Green Leaders Before New Protests",28 Şubat, 011,insideiran.org

20* http://www.enduringamerica.com/home/2011/3/14/the-latest-from-iran-14-march-all-hail-intelligence.html

21* Michael Ledeen "Iran Attacks", http://pajamasmedia.com/michaelledeen/2011/03/11/iran-attacks/

22* http://www.enduringamerica.com/home/2011/3/11/the-latest-from-iran-11-march-in-the-balance.html; http://www.enduringamerica.com/home/2011/3/19/the-latest-from-iran-19-march-past-and-future-elections.html

23* Ghajar, insideiran.org; Fernaz Fassihi, "In Iran, Critic Leaves Key Post", The Wall Street Journal, 9 Mart 2011; Iran Analysis: Why This is the Political Demise of Hashemi Rafsanjani (Tehrani), http://www.enduringamerica.com/home/2011/3/11/the-latest-from-iran-11-march-in-the-balance.html; Dispatch: "A Cleric's Removal and Iran's Growing Confidence", stratfor.com; Barbara Slavin, "The Shark Stops Swimming", 8 Mart2011,http://www.foreignpolicy.com/articles/2011/03/08/the_shark_stops_swimming?page=0,1&sms_ss=twitter&at_xt=4d7713871f8466bf,0; Tony Karon, "Iran: Rafsanjani Ouster a Defeat for Regime's anti-Ahmadinejad Camp", 8 Mart 2011, Global Spin - TIME_com.htm; Geneive Abdo ve Arash Aramesh, "Khamenei Narrows Circle of Regime Insiders",15 Mart 2011, http://www.huffingtonpost.com/geneive-abdo/khamenei-narrows-circle-o_b_835582.html

24* Q&A: Rafsanjani's Removal Shows Divide Among Assembly Clerics, 9 Mart 2011, http://www.insideiran.org/featured/qa-rafsanjani%E2%80%99s-removal-shows-divide-among-assembly-clerics/; Ghajar, insideiran.org; Iran Analysis: Why This is the Political Demise of Hashemi Rafsanjani (Tehrani), http://www.enduringamerica.com

25* Abdo ve Arash Aramesh, "Khamenei Narrows; Karon, "Iran: Rafsanjani Ouster... ; Ali Alfoneh, Middle East Quarterly Winter 2011, pp. 73-77,http://www.meforum.org/2847/khamenei-balancing-act; http://www.

ortakyasam.org/dosya/4295-wikileaks-belgeleri-tuerkiye-tam-metni-6-boeluemue#iconcy_bottom

26* Scott Lucas, "Iran Special: A Rafsanjani Alliance with 'Moderate Conservatives'?18 Mart 2011, EA WorldView; Ali Chenar, "Did He Jump or Was He Pushed? Cracking the Rafsanjani Code",16 Mart 2011, http://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/tehranbureau/2011/03/did-he-jump-or-was-he-pushed-cracking-the-rafsanjani-code.html#ixzz1H5oRwz57

27* "Ayatollah Mahdavi's chairmanship marks hardliners defeat, moderates victory", http://www.khabaronline.ir/news-136160.aspx

28* Maseh Zarif, "Internal Divisions Mask External Unity", 23 Kasım 2010, http://www.irantracker.org/analysis/internal-divisions-mask-external-unity; Scott Lucas, "Iran Special: A Rafsanjani Alliance...

29* Robert Tait, "Iranian President's New 'Religious-Nationalism' Alienates Hard-Line Constituency", 19 Ağustos 2010, rferl.org

30* Amir Taheri, "Iran or Islam? In Tehran That is the Question", Asharq Al Awsat, August 20, 2010; Barın Kayaoğlu, "Mahmoud Ahmadinejad: The Third Way in Iranian Politics?", 18 Mart 2011, Payvand News; Robert Tait, "Iranian President's...

31* www.gazeteci.tv,http://www.gazeteci.tv/yazdir/ahmedinjadin-dunuru-tam-bir-playboy-cikti-62690h.htm

32* Meir Javedanfar, "The next İranian President?",http://the-diplomat.com/2010/09/03/irans-next-president; Get behind Mashaei, http://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/tehranbureau/2010/09/please-come-back.html#ixzz1HAxLk5jw; Ibrahim Nawar, "Mahmoud Ahmadinejad: Justice versus freedom", el-Ahram, 30 Haziran-6 Temmuz 2005, http://weekly.ahram.org.eg/2005/749/profile.htm; Esfandiar Rahim Mashaei,Wikipedia

33* Amir Taheri, "Cyrus the Great Cylinder and Ahmadinejad's quest for legitimacy" ,10 Ocak 2011, http://www.cais- soas.com/news/index.php?option=com_content&view=article&id=330:cyrus-the-great-cylinder-a-ahmadinejads-quest-for-legitimacy&catid=50

34* Kiros silindiri dünyanın ilk insan hakları bildirgesi olarak kabul edilir. Pers kralı Büyük Kiros (Kurus, Kuroş ya da Keyhüsrev olarak da geçer) tarafından MÖ 6.yüzyılda Babil'in işgali sırasında oluşturulmuş kilden yapılmış üzeri Akatça yazılmış bir silindirdir. İnsanların eşit ve özgür olmaları ve kölelerin ülkelerine geri gönderilmelerine ilişkin maddeler de içerdiğinden (bazı bilim adamları buna karşı çıkmaktadırlar) Babil'de sürgünde bulunan Yahudilerin Kudüs'e geri dönmelerine neden olduğu da ileri sürülür. İran Şahı Pehlevi silindiri, 1971'de Pers İmparatorluğu'nun tarihi başkenti Persepolis'te İran monarşisinin kuruluşunun 2500. ci yıldönümünü kutladığı muhteşem törenin simgesi haline getirdi ve son bilimsel araştırmalara atıfta bulunak "dünyanın ilk insan hakları bildirgesi" olarak ilan etti. Bu açıklama genel kabul gördü ve BM'nin New York'taki merkezinde silindirin birebir kopyası sergilenmeye başlandı. Londra'daki British Museum'da bulunan aslının bu törende sergilenmek üzere Şah'a gönderildiğine ilişkin iddialar mevcut olsa da (Bkz. Cyrus

Kadivar, 25 Ocak, 2002, http://zoroastrians.net/2009/03/28/2500-years-of-iranian-monarchy-celebrations-in-persepolis-1971/) silindirin 1971'de İran'a gönderilmediğine ilişkin görüşler ağırlıktadır. Her halükarda, silindir 2010 Ağustos'unda geçici olarak sergilenmek üzere İran'a gönderilmiştir.

35* Amir Tahiri, "An Emperor Comes for a Visit", 17 Eylül 2010, http://www.aawsat.com/english/news.asp?section=2&id=22333; Nazanin Kamdar, "Reenactments of the 2500 Years of Monarchy Celebrations, Ahmadinejad-style", 14 Mart 2011, http://www.roozonline.com/english/news3/newsitem/archive/2011/march/14/article/reenactments-of-the-2500-years-of-monarchy-celebrations-ahmadinejad-style.html; Taheri " Cyrus the Great Cylinder

36* Kamdar, "Reenactments of the 2500 Years of; IRNA; "Open letter to Mashai - Cleanup Iranian extremism before you talk about greatness of Iran abroad";http://www.insideofiran.com/en/news-analysis/7413-open-letter-to-mashai-cleanup-iranian-extremism-before-you-talk-about-greatness-of-iran-abroad.html;

37* http://turkish.farsnews.com/newstext.aspx?nn=8912290263; Banafsheh Zand Bonazzi, http://pajamasmedia.com/tatler/2011/03/08/iranian-delegation-heading-to-ny-again/

38* Robert Tait, "Iranian President's; Tahiri, Cyrus the Great; "The Guards see an opening for sidestepping the ayatollahs", Debka-Net- Weekly, http://www.debka.com/weekly/457/printversion

* 39 "Please come back", http://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/tehran-bureau/2010/09/please-come-back.html#ixzz1HAxLk5jw

Dokuzuncu Bölüm

Mehdi'yi Beklerken

Mehdi düşüncesini ve bugünün İran'ına yansımalarını incelemeden, Şii düşüncesinin nasıl siyasallaştırıldığını ve bugün İran ve bölgede olup bitenleri anlamak mümkün değildir. Bu nedenle, kitaba da ismini veren bu bölümde İran'ın olduğu kadar bölgenin hatta dünyanın geleceğinde kritik bir rol oynamaya aday Mehdi düşüncesini masaya yatırıyoruz.

Mehdi, Mehdi inançları ve Mehdeviyet

Oniki İmamcı Şiiler, 12.İmam'ın bir gün Mehdi olarak geri döneceğine inanırlar. Mehdi inancı Kuran'da yoktur. Hz. Muhammed'e atfedilen hadislerle İslam dininin ortaya çıkışından sonra ilk 200 yıl içinde ortaya çıkmıştır. Bu inanca göre, Mehdi ve izleyicileri zamanın sonunda siyah bayraklarıyla ortaya çıkarak, "Sahte Mesih"i (el-Mesih el Deccal) öldüreceklerdir. Alternatif bir Sünni gelenek ise, Suriye'de ortaya çıkacak ve Deccal'ı (ya da Antichrist) Filistin'de öldürecek olanın Mehdi değil, Hıristiyanların "Christ-Mesih" olarak isimlendirdikleri, Hz. İsa olduğunu belirtir. Yine bu dönemde ortaya çıkacak olan Mehdi, her zaman Hz. İsa'nın arkasında duracaktır.

Hz. Muhammed'in ölümünün ardından, ardılının kim olacağı çatışmasının yarattığı iç savaşta mağlup olarak, "İmam Ali" ve soyundan gelenleri Hz. Muhammed'in ardılı olarak kabul ettiremeyen Şii ulema; ulaşılamayan dağ zirvelerinde vahşi hayvanların koruyuculuğunda ya-

şayan ve günün birinde dönüp gerçek İslam'ın düşmanlarını öldürecek olan çok güçlü bir Mehdi'ye atıfta bulunmaya başladı. Zaman geçtikçe ve Şiilik Sünni yöneticiler tarafından siyasetten uzak tutuldukça, Şii toplumunun temsilcisi olma iddiasındaki imamlar arasındaki rekabet derinleşti. Bu, Şiiliğin kendi içerisinde bölünmesine neden oldu. Yedi İmamcı Şiilik- İsmaililik ve 12 İmamcılık gibi. İkincisi, Ali'nin soyundan gelenleri İmam olarak kabul etme geleneğini, 11. İmam Hasan el Askeri'nin 873'teki Irak'ın Samarriya kentindeki ölümüne dek sürdürdü. İmam Hasan da, babası Ali el-Hadi gibi, Sünni Abbasi halifelerince ev hapsinde tutulmuştu ve öldürüldüğüne dair de çok güçlü şüpheler vardı. Bu nedenle, 4 yaşındaki oğlu Muhammed Abbasilerden korumak amacıyla gizlendi. İlerleyen yıllarda 12. İmam izleyicilerini sadece elçileri (sufara) aracılığıyla yönetti. "Küçük Gaybet-el Giybe el Sükra" denilen bu dönemde İmam Muhammed Mehdi olarak anılmaya başlandı. 941'de İmam'ın 4. elçisi, Mehdi'nin tamamen ortadan kaybolmaya karar verdiğini bildirdi. Bu tarih, "Büyük Gaybet-el Gıybe el Kübra"nın başlangıcı olarak kabul edildi. Bu gün pek çok sofu Şii 12. İmam'ın halen yaşadığına inanıyor.

Onbirinci yüzyılda, 12. İmamcıların Mehdi inancı Bağdatlı Şeyh el Müfit tarafından bir doktrine dönüştürülerek, "Rehber Kitap-Kitab el İrşad" adı altında toplandı. Kitabı tamamladıktan sonra Şeyh Müfit, "Kayıp İmam"dan kitabını öven bir mektup aldığını bile ileri sürdü. Şeyh kitabında, Mehdi'nin görünmesinden (zuhur) önce ayrıntıları ile sıraladığı doğal afetler ve büyük acılar yaşanacağını belirtti. Bunların ardından Mehdi, "Zamanın Efendisi" ya da "Kılıcın Efendisi" olarak zuhur ederek "Gazap Ordusu"nun başına geçecektir. Şeyh Müfit kitabında Mehdi'nin dönüş tarihini tam olarak vermedi ama geleneksel olarak inanıldığı gibi bunun çift sayı ile biten bir İslami yılın Aşure gününe denk geleceğini öngördü. Mehdi göründüğünde; Küfa'daki (Irak) kâfirleri öldürecek, sonra da tüm dünyayı İslam adına fethederek dünyada barış ve adaleti tesis edecekti. Bu dönem, 7 ila 19 yıl sürecek ve sonunda Kıyamet günü gelecektir. Şii ulema, siyasal Mehdiciliği engellemek için Mehdi'nin gelişini haber verecek işaretleri yorumlama konusunda bir tekel oluşturdu. Ancak çabalarında her zaman başarılı olamadı. Safevi Şiileri, 16. yüzyıl başında liderleri Şah İsmail'i Mehdi ilan ederek, İran'ı fethetmeye giriştiler. Safevilerin Osmanlılar tarafından yenilmesi, Şah İsmail'in askeri ihtiraslarına gem vurarak sonuçta Mehdi değil temsilcisi olarak görülmesine yol açtı. Şii ulema, İran'da

Şii öğretisini yaydı ve Safevi egemenliğini yerleştirmek için de, Safevi otoritesine rakip oluşturabilecek siyasal Mehdiciliğe karşı çıktı. Bu karmaşık tarihi süreç, akademisyen Zeev Maghen'in şu sonuca varmasına yol açmıştır, "Bugün bildiğimiz haliyle Şiilik, öncelikle Mesiyanizme karşı bir güç olarak vücut bulmuştur." [1]

Mehdeviyet nedir?

Farsça bir kavram olan Mehdeviyet (buna İslami Mesiyanizm de denmektedir), Mehdi'nin geri dönmesi ve Müslümanlara dünya hâkimiyetini sunmasına denilmektedir. Mehdi'nin dönüşü öncesinde büyük bir kozmik kaos ve kanlı savaşlar olacağı, karanlık güçlerle yıkıcı bir savaştan sonra Mehdi'nin dünyanın evrensel barışa ulaşmasına liderlik edeceği inancı, Hıristiyanların dünyanın sonu inancının benzeridir. Zaten beklenen bir kurtarıcının (Mesih) gelerek kötü güçleri yok edip dünyada adalet ve eşitliğe dayalı yeni bir düzen kurması inanışı, bütün ana dinler ve gelenekler tarafından paylaşılır. Hinduizm, Budizm, Yahudilik, Hıristiyanlık, Zerdüştlük ve Müslümanlıkta, Mesih ya da seçilmiş bir kurtarıcı fikri mevcuttur. Hepsi bu kişinin gelişini mutlu bir olay olarak kabul etse de, ayrıntılar da farklılaşırlar. Dolayısıyla Mehdi düşüncesi, İslam öncesi İran kültüründe yani antik Zerdüşt inanışında da mevcuttur. Pers edebiyatı gelecek bir kurtarıcı nosyonu ile dopdoludur. Şehname'nin şairi Firdevsi (935-1020), "İran'da asil bir adamın ortaya çıkacağını ve Tanrı'nın dinini dünyanın dört bir yanına yayacağını" yazmıştır.[2]

İran'da Siyasal Mehdicilik

Siyasal Mesiyanizm, yani Mesih inancını siyasi güç kazanmak için şu ya da bu şekilde kullanmak, Şiiliğin yanı sıra Hıristiyanlık ve Yahudilikte de görülmektedir. Bu, geleneksel dini öğretilerin yeniden yorumlanması ile geleneksele ters düşerek gerçekleşmektedir. Geleneksel Şii öğretisinde, Mehdi'nin geri dönüşünden önce meşru bir dini yönetim kurulması kâfirlik olarak kabul edilir. Çünkü sadece onun dini kurallarla yönetme hakkı vardır. Bu çerçevede, geleneksel Şii ulemanın İran İslam Cumhuriyeti'nin kuruluşuna karşı çıkmasını, köktendinci Yahudilerin Siyonizme ve İsrail'de insan eliyle Yahudi bir devlet kurulmasına karşı olmalarına benzetebiliriz. Mesela, bugün aşırı dinci Naturai Karta Hareketi İsrail'de faaliyet göstermesine karşın İsrail devletini halen tanımamaktadır. Bu analojiyi; Humeyni'nin bir İslam

devleti kurulması için Mehdi'nin gelişini beklemeye gerek olmadığı, ulemanın Kayıp İmam adına yönetebileceği ve inananların baskıcı rejime karşı çıkmak için beklemek zorunda olmadıkları savını (ki bu Mesiyanizmin reddidir), Haham Avraham Kook'un geleneksel Yahudi öğretisine karşı çıkarak Mesih gelmeden İsrail devletinin kurulmasına onay veren yorumuna (siyasal İslam jargonuyla içtihadına) benzeterek sürdürebiliriz.[3] Haham Kook böylece seküler Yahudiler ile uzlaşarak (tamamen) din kuralları ile yönetilmeyen bir İsrail devletine onay verirken, Humeyni de, "En Yüksek Lider"in otoritesini din kurallarının üzerinde tutan Velayet-i Fakih doktrini ile ünlü Fransız İslamolog Olivier Roy'un yorumuna göre, Şiiliği sekülerleştirmiştir. [4]

Hıristiyan Siyonistler olarak anılan Evangelistlerin de, (ileride ayrıntıları ile göreceğimiz gibi) Mesih'in gelişini hızlandırmak için çaba harcadıkları, İsrail'in kuruluşunu da bu yolda atılmış bir adım olarak gördükleri için destekledikleri, bundan sonraki adımın ise bütün Yahudilerin tekrar İsrail'de toplanması olduğu ileri sürülmektedir. Özellikle, ABD'de neo-con'lar ile yakın ilişkileri olan Evangelistlerin aynı amacı güden İsrail'deki radikal sağ ve Mesiyanist olduğu ileri sürülen Yahudi yerleşimcilerin örgütü Gush Emunim ile işbirliği içersinde oldukları da çok tekrarlanan iddialar arasındadır. İsrail'de Gush Emunim'den daha radikal bir tutum benimseyen bazı yeraltı örgütleri de,1980'in başında Harem-i Şerif'i havaya uçurarak Mesih'in gelişini hızlandırmak gibi terör eylemlerinin hazırlığı içerisinde olmuşlarsa da, eyleme geçmeden yakalanmışlardır. Halen İsrail'deki aşırı radikal Mesiyanist kesimlerin, Harem-i Şerif'in havaya uçurularak yerine 3. Tapınağın kurulması için fırsat kolladıklarına inanılmaktadır. [5]

İran'da ise, Humeyni'nin devrimden sonra sert bir şekilde çatışacağı - geleneksel Mesiyanist diye tanımlayabileceğimiz - Hüccetiye Tarikatına göre Mehdi'nin dönüşünden önce, siyasi ya da askeri bir örgütün baskıcı rejime karşı çıkmaya izni yoktur. Bunun anlamı da Hüccetiye'nin, "Mehdi'nin gelişini hızlandırmak ya da onun yokluğunda vaat edilen İslam ütopyasını gerçekleştirmek için aktif bir ayaklanmaya" karşı çıktığıdır. Bu bağlamda, Humeyni'nin devrimci eylemciliği (Hıristiyan ve Yahudilikteki post-millenialist eğilimlerle benzerlik gösterir biçimde) Mehdi'nin gelişinden önce, bu gelişi hızlandırmak için ideal bir İslam toplumu kurmak amacıyla aktif bir rol üstlenmek olarak yorumlanıyor. (Bu bakış açısıyla, İslam devrimi bir siyasal Mehdicilik örneğidir. S.Ç.) [6] Oysa Humeyni'nin devrimci

mesajı Mehdiciliğin reddi üzerine kuruludur. (Aslında bu devrimci İslam ideolojisi hatırlayacağınız gibi Ali Şeraiti tarafından geliştirilmiştir. S.Ç) Bununla birlikte Humeyni, devrim öncesinde (Şah'a karşı kitleleri harekete geçirebilmek için) bastırılmış Mehdi referansları da dâhil olmak üzere, elindeki bütün kartları kullandı. İmam unvanını kabul etti ve destekçilerinin yoğun bir Mehdici retorik kullanmalarına da izin verdi. Hatta daha da ileriye giderek, 27 Kasım 1978'de binlerce destekçisi yüzünü ayın üzerinde gördüklerini ileri sürdüklerinde buna karşı çıkmadı. İktidara geldikten sonra ise, siyasal Mehdiciliği yasaklamaya ya da en azından cesaretlendirmemeye çalıştı. Ancak geleneksel Şii uleması ile itilafa düşmesinin nedeni bu değil, Velayet-i Fakih doktrinidir. Bu doktrin uyarınca yazılan İslam Cumhuriyeti anayasası, EYL'i Kayıp İmam'ın temsilcisi olarak tanımlar. Devletin başına böylesi doğaüstü nitelikler atfedilmesi aslında bir Safevi geleneğidir. 1786 yılında iktidara gelen Kaçar Hanedanlığı ile birlikte Şahlar, Gaib (Kayıp) İmam'ın temsilciliğini ulemaya bıraktılar. Bu kararla ulema özerklik ve güç kazanırken devlet işlerinden uzaklaşmış oldu. Geleneksel ulema, işte o günden beri süren bu din ve siyasi otorite ayırımını savunmaktaydı. Fakat Mesiyanik aşırılıklar konusunda Humeyni ile aynı fikirdeydiler. Hiçbir birey ya da tarikatın Mehdi'nin dönüş zamanı konusunda görüş bildirmeye, işaretler üzerine yorum yapmaya yetkisi yoktu. Bu tamamen üst düzey ulemanın ayrıcalığı idi. Ayrıca, Mehdi'nin dönüşünü hızlandıracak herhangi bir faaliyette bulunmak da kesinlikle yasaktı.

Humeyni'nin yerine geçen Ali Hamaney de (d.1939) onun siyasal Mehdiciliğe karşı tutumunu sürdürmüştür. Çünkü bu, İmam'ın vekili olarak görev yapan EYL'in otoritesini baltalayacaktır. Meşhet medreselerinde yetişen Hamaney'in, orada hâkim olan ezoterik ilimlere eğilimi olduğu ileri sürülmekle birlikte - mesela önemli kararları istihare ile almak gibi - yaygın kanı, Mehdi'nin gelişinin yakın olduğuna inanan bir apokaliptik ya da "devrimci Mehdici" olmadığıdır. Fakat bu sıfatların atfedildiği Ayetullah Misbah Yezdi ile bağlantısı ve Ahmedinecat'a (siyasal Mehdicilik konusunda olmasa da) vermiş olduğu destek, soru işaretlerine neden olmaktadır. Meşhet'teki 8. İmam Rıza'nın türbesine yapılan hac ziyaretleri devrim sonrasında özendirilmiş sonuçta özerk, Vatikan benzeri bir yapıya sahip olan İmam Rıza Vakfı, İran'ın en fazla gelir elde eden kurumlarından birisi haline gelmiştir. Hamaney, bu vakfın desteği ile yükselerek 1981'de Cumhurbaşkanı seçilmiştir.

Humeyni'nin ölümünden sonra ise, Kum'un önde gelen Ayetullahlardan Taki Behçet ve tilmizi Misbah Yezdi'nin desteği ile Ayetullahlığa yükseltilerek EYL olmuştur.

Hamaney'in ardından cumhurbaşkanı olan Rafsancani (1989-1997) ve Hatemi (1997-2005) ise, siyasal Mehdiciliğin önlenmesi konusunda daha da sert bir tutum izlemişlerdir. 2005 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde aday olan Rafsancani, daha seçim kampanyası sırasında Ahmedinecat'ın siyasi Mehdiciliğine sert bir şekilde karşı çıkarak uyarıda bulunmuştur. "Bazıları (Kayıp İmam ile) bağlantı halindeyiz diyor. Bu felsefe ile halkın aldatılması zararlıdır. Tarihin her dönemecinde bu tutum var olmuştur. Bu, karmaşa yaratmanın yoludur. Bugün de, halkın Zamanın Efendisi'ne olan sevgisinin büyüklüğü nedeniyle bu kışkırtıcılık arttırılmaktadır."

2005 seçimlerinde iktidara gelen Ahmedinecat, siyasal Mehdiciliği yasaklayan mekanizmaları baltalamıştır. Mehdi'yi siyasi rakiplerine karşı yaptığı konuşmalarında defalarca gündeme getiren Ahmedinecat, Kayıp İmam'ın gelişinin habercisi olduğu ve onun gelişi için uygun ortamı hazırladığı yolunda bir izlenim uyandırmaya çalışmıştır. Ahmedinecat, İslam Cumhuriyeti'nin din adamı olmayan ilk Cumhurbaşkanıdır. Ruhani ve siyasal Mehdiciliğe sarılması ulemanın etkisi dışında bir güç alanı oluşturmaya çalıştığı şeklinde yorumlanmaktadır. Ahmedinecat'ın, Kum'daki Parlak Gelecek Enstitüsü'nü (PGE) finanse etmesi, PGE'nin düzenlediği uluslararası Mehdeviyat konferanslarına katılarak Mehdi'nin dönüşü üzerine konuşmalar yapması, siyasal Mehdicilik faaliyetlerine örnek olarak gösterilmektedir.

Ahmedinecat'ın Mehdi inancını kullandığına ilişkin bir diğer örnek ise, Camkaran Camisidir. Kum yakınında 11. yüzyılda bir inananın rüyasında Mehdi'yi görmesinin anısına inşa edilmiştir. Humeyni camiyi ziyaret etmeyi hiçbir zaman doğru bulmamıştır. Ahmedinecat ise, aksine caminin önemini dramatik bir şekilde arttırmaya çalışmıştır. 15-20 yıl öncesine dek, İranlılar için özel bir dini anlamı bulunmayan sade ve küçük bir cami olan Camkaran'ı, kamu kaynaklarını da kullanarak muhteşem bir kutsal mekâna dönüştürmüştür. Caminin sorumlusu Ayetullah Ebul Kassem Vefi, ISCAN haber ajansına verdiği bir mülakatta, son yıllarda caminin ziyaretçi sayısının 16 milyona çıktığını söylemiştir. Caminin içerisinde bulunan bir kuyuya para ya da dilek kâğıdı atıldığında, bu kuyunun açıldığı tünelden düzenli olarak camiyi ziyaret ettiğine inanılan Mehdi'nin isteneni gerçekleştireceğine

inanılmaktadır. Ziyarete gelemeyenlere, faks ve e-mail ile dileklerini iletme olanağı da sağlanmaktadır. (Benzer bir uygulama, taşlarının arasına sıkıştırılan dilek kâğıtları ile ünlü olan Kudüs'teki - Yahudiler için kutsal - Ağlama Duvarı için de yapılmaktadır. S.Ç.) Camkaran'a karşı uyanan bu büyük ilgi, Meşhet'teki ünlü İmam Rıza Türbesine yapılan ziyaretlerin sayısını azaltmıştır. Biraz önce belirttiğimiz gibi, Hamaney siyasi gücünü bu türbenin öneminden ve elde ettiği gelirden almaktadır. Kum'daki geleneksel ulema da bu durumu kaygı ile izlemektedir. Camkaran'ın alevlendirdiği batıl inanışlar, İran'daki yönetici ulema ve kuralları ile de açıkça çatışmaktadır.[7]

Ahmedinecat'ın Mehdeviyet anlayışı

Ahmedinecat iktidara geldiğinden bu yana, hükümetini İmam Mehdi'nin gelişini hazırlayan hükümet olarak lanse etmektedir. İç ve dış politikasını (ve dolayısıyla nükleer politikasını) bu bağlamda şekillendirdiği şüphesi yaygın olarak ifade edilmektedir. Ahmedinecat, Mehdeviyat konusunda ılımlı muhafazakâr ulemanın karşısındaki radikal muhafazakâr ulema tarafından desteklenmektedir. Ancak son dönemde, Ahmedinecat'ın Mehdeviyet konusunda radikal muhafazakârlardan da ayrılan yeni bir politikanın, "Yeni Mehdicilik"in bayraktarlığını yapmakta olduğu yolunda yorumlar yapılmaya başlanmıştır. Buna göre, Ahmedinecat Mehdi'nin gelişinin yakın olduğuna ve bunun hızlandırılabileceğine inanmakta ve bu yolda çaba harcamaktadır. "Yeni Mehdicilik" konusuna tekrar dönmek üzere, Ahmedinecat'ın Mehdeviyet konusundaki ifadelerine bir göz atalım.[8]

Humeyni'den başlayarak (İran'ın reformist cumhurbaşkanı Hatemi de dâhil olmak üzere) eski cumhurbaşkanları çeşitli konuşmalarında Mehdi inancına, vurgu yapmadan kısaca, adeta adet yerini bulsun anlayışıyla değinmişlerdir. Mesela Hatemi, "Dünyayı değiştirme misyonumuz yok" dediği bir konuşmayı geleneksel "Zamanın Efendisi (Mehdi) bir dünya yönetimi getirecektir" ifadesini kullanarak bitirmiştir.[9] Ahmedinecat ise, Mehdeviyet'i şimdiye dek hiç olmadığı kadar çok öne çıkarmıştır. Ekim 2005'te (Tahran'da) ilk kez uluslararası Mehdeviyet Konferansı düzenlenmiştir ve o tarihten bu yana konferanslar her yıl "Parlak Gelecek Enstitüsü-PGE" tarafından sürdürülmektedir. Web sitesine göre PGE, "2004 yılında Kum kentinde, İmam Mehdi'yi bekleme (İntizar) kültürünü geliştirmek ve bu konuda kitleleri bilgilendirmek, İran ve dünyadaki akademisyenlerin

araştırma ve kültürel çalışmalarını desteklemek amacıyla kurulmuş, kar amacı gütmeyen bağımsız bir kuruluştur. İmam Mehdi (a.s) hakkında yanlış düşüncelere, forumlar düzenleyerek ve bilimsel cevaplar hazırlayarak karşı çıkmak için çaba harcamaktadır. PGE, her yıl Şaban ayının 15'inde, İmam Mehdi'nin (Allah gelişini hızlandırsın) kutlu yaş gününde Mesiyanik bilim konusunda çalışan araştırmacıları bir araya getirdiği uluslararası bir seminer düzenlenmektedir."[10] Enstitünün bir de "Bright Future News Agency-Bfnews" adı altında İngilizce de yayın yapan bir haber ajansı bulunmaktadır.

Ahmedinecat, 2006'de yapılan 2. Uluslararası Mehdeviyet Konferansının açılışında "Bfnews" nin haberine göre, " Mehdeviyet'i benimsemek insanlığın devamı için tek yoldur" demiştir. Mehdeviyet görüşünün ve düşüncesinin dünyanın yönetimi için en mükemmel metot olduğunu vurgulayan Cumhurbaşkanı, Hz. Muhammed'in Allah'ın davetçisi ve parlak bir ışık olduğunu, bütün insanlığın onu izleyerek karanlıktan kurtulabileceği mükemmel bir rehber ve örnek olduğunu belirterek özetle şunları söylemiştir:

"Peygamber, 'Ben kimin efendisiysem Ali de onun efendisidir' demiştir. Bu sıra bizim efendimiz İmam Mehdi'ye gelinceye dek böyle devam etmiştir. O da bütün bu vasıfların mirasçısıdır, o da Allah'ın davetçisidir, parlak bir ışıktır, mükemmel insandır, şefkat ve otoritesiyle ruhları arındırır ve insanlığa yol gösterir. Bizim halimize her zaman tanıktır. Zulüm altındaki insanların kanlarının dökülmesine seyirci kalamaz. Görünmese de mevcuttur ve dünyayı düzeltmeye çalışmaktadır. Zamanın İmam'ı, bütün bu büyük insanların Âdem'in, Nuh'un, İbrahim'in, Musa'nın, İsa'nın ve Muhammed'in (Allah'ın selamı üzerine olsun) mirasçısıdır. İmam Mehdi'yi tanımanın önkoşulu ruhani ilgi ve bağdır. Onu bilebilmek için onu izlemeli ve aramalıyız. Bugün insanlık hızla refah, adalet, sevgi, merhamet ve insanın tüm rüyalarının ancak Mükemmel İnsan'ın liderliği ile mümkün olabileceğinin bilincine varmaktadır. Sadece bu düşüncenin, ülkeyi istenen noktaya ulaştırabileceğine inanıyoruz. Demokrasi olduklarını savunan ülkelere bir müzakereye hazır olduğumuzu söyledik. Sen kendi çözümünü ortaya koy, biz de kendimizinkini ve bütün insanlık kuşkusuz sansürsüz olarak bu konuşmaları dinlesin. Mükemmel insanın yönetiminde zor kullanma zamanı sona ermiştir, bugün mantık ve düşünce zamanıdır."[11]

Ahdiyyih'e göre, ilk uluslararası konferansta Mehdeviyet, dinler arasında birlik ve dünyada barışın temelini oluşturacak bir ideoloji olarak

sunulmuştur. Ahmedinecat bu konferansta yaptığı konuşmada, "İmam (Mehdi) evreni yönetir... İslam Cumhuriyeti'nin ve Velayet-i Fakih sisteminin bir dünya hükümetinin kurulmasına zemin hazırlamaktan başka misyonu yoktur" demiştir. İkinci konferansta ise, bu ifadelerini biraz yumuşatmıştır. İzleyen konuşmacılar da Mehdeviyet'i, "İslam Cumhuriyeti'nin belirleyici stratejisi", "Kapsamlı bir plan ve stratejik politika", "Siyasi rejim ve dünya görüşü" olarak tanımlamışlardır. Bu çerçevede Ahdiyyih, konferansın sadece Mehdi'nin gelişinin, "kaçınılmaz olduğu" değil aynı zamanda gelişinin insan eliyle (eylemleriyle) "hızlandırılabileceği" tezini de savunduğu yorumunu yapmaktadır. Oysa Mehdi'nin dönüşün hızlandırılması konusundaki iddiasını dayandırdığı ifadelerden örnekler vermemiştir.[12] 7. konferansın sunuş yazısı belki bize bu konuda ipuçları verebilir: "İmam Mehdi'yi beklemek, yeniden görünüşü için gereken zemini hazırlamak demektir. Bekleyenlerin görevi gerçek bir bekleyen toplum oluşturmaktır. Zemin hazırlamak demek, bir Şii'nin ve bir Şii toplumunun İmam'ına karşı tüm sorumluluklarını yerine getirmek ve amaçlarını hayata geçirmektir. Gerçek bir bekleyen toplum demek, amaçları, ilişkileri ve programların İmam'ın istek ve hedefleri doğrultusunda şekillendiren toplum demektir. Çünkü bir Şii toplumunun ve yönetiminin kimliği, otoritesi ve meşruiyeti bu görev ve sorumlulukların yerine getirilmesi ve uygulanması için gösterilen çabalara dayalıdır. Dolayısıyla, İmam Mehdi'nin yeniden görünüşü için zemin hazırlamak isteyen yönetimin ana görevi, bekleyen bir toplumun oluşmasına katkıda bulunacak strateji ve yaklaşımlar benimsemektir. Bu stratejilerden en önemlisi kuşkusuz kültürel olanlardır. İslam Cumhuriyeti'nin En Yüksek Lideri, İmam Mehdi'nin Yardımcısının (Hamaney S.Ç.) çağrısına uyarak, kültürün önemi ve medyanın rolünü İmam Mehdi'nin yeniden görünüşüne zemin hazırlamak açısından aydınlatmak ve değerlendirmek için 7. Uluslararası Konferansının teması olarak ,'İmam Mehdi'nin (a.s) yeniden görünüşü için gereken zemini hazırlayan toplum ve hükümet. Medya Strateji ve Yaklaşımları' seçilmiştir. İran ve dışından akademisyen ve araştırmacıları bu konudaki çalışmalarını sunmaya davet ediyoruz."[13]

Konferansın niteliğini anlamamız açısından ilginç bir makale de, 2. konferansa Meryem Muin el-İslam tarafından sunuldu. "Globalizasyonla karşılaştırıldığında Mehdi yönetimi doktrininin, ekonomik, kültürel, siyasi ve sosyal artıları" isimli makalede, Batı medeniyetinin

çöküşün eşiğinde olduğu ve yerine sadece İran tarafından temsil edilen İslam kültürünün geçebileceği ileri sürüldü. Yazar, Mehdi'nin global yönetiminin Batı tarafından yürütülen globalizasyona kesin bir alternatif olduğunu belirtti.[14]

Parlak Gelecek Enstitüsü'ne göre Mehdeviyet düşüncesi (mi?)

Bu konferanslarda ortaya konan Mehdeviyet düşüncesini daha iyi anlayabilmek umuduyla Dr. Ismail K. Poonawala'mn, konferansın web sitesinde yer alan makalesinden özetleyerek alıntılayalım:

"İmami Şiiler için kayıp 12. İmam, inançlarının temel prensiplerinden birisidir. Bu, 'Allah, gelişiyle sona erecek olan ızdırabımızdan kurtulmamızı hızlandırsın" şeklindeki popüler duada da güçlü bir şekilde ifade edilmektedir. Kuran'da - ilahi rehberlik nosyonunun temel bir prensip olmasına karşın - 'Mehdi' kelimesi geçmemektedir. Mehdi doktrini, İslam tarihinde zamanın sonunda gerçek dini restore edecek ve dünyayı barış ve adaletle doldurarak evrenin sonuna dek hüküm sürecek bir peygamber figürü beklentisini sembolize etmek için oluşturulmuştur. Pek çok kez Peygamber'e atfedilen Mehdi'ye ilişkin bilgilerin kaynağı, dünyanın sonuna ilişkin Yahudi, Hıristiyan ya da Zerdüşt düşünceleridir. Mehdi'nin dönüşü konusunda yazan İmami âlimler gelişini haber verecek olan işaretlere de bir bölüm ayırmışlardır. Tanrının insanlık tarihine dramatik müdahalesi ile gerçekleşecek olan gelecekteki restorasyona ilişkin bu apokaliptik görüşler inananlar için bir rahatlama kaynağı ve İmam'ın kayıp olduğu zor zamanda inançlarını koruyabilmeleri için ek bir motivasyon olmuştur. Mesiyanik beklentiler adaletsiz yönetime karşı çıkma ya da ayaklanma gibi görevlerden onları kurtarmış, geri dönüşü (zuhur) sabırla bekler olmuşlardır. Dönüş konusunda kesin bir tarih olmaması, inananların muhtemel günahları üzerinden sürekli durum muhasebesi yaparak hep hazır ve tetikte olmalarını gerektirmektedir. Bu literatürü bilen her kuşak, 'zuhur' un kendi yaşamları süresinde gerçekleşmesi beklentisi içindedir.

Çoğu kez siyasi ve sosyal karmaşalara ilişkin kehanetler, mesela Abbasi Halifeliği'nin çöküşü, dönüşün işareti olarak yorumlanmıştır. İstanbul'un Müslümanlar tarafından fethi de böyle bir kehanettir. Mehdi'nin zuhuru öncesi olağandışı doğa olayları öngörülmektedir. Güneşin batıdan doğması, Ramazan ayının başında ve sonunda güneş ve ay tutulması olması, doğuda ve batıda ay tutulması ve güneşin gün ortasında hareketsiz kalması gibi. Ay gibi parlak bir yıldız doğuda

yükselecek ve gökyüzüne bir kızıllık yayılarak 3 ila 7 gün kalacaktır. Zaman kısalacaktır. Sene ay gibi, ay hafta gibi, hafta gün gibi, gün saat gibi, saat kıvılcım gibi olacaktır. Büyük depremler, şiddetli yağmurlar, garip salgın hastalıklar, kuraklık ve kıtlıklar görülecektir. Sosyal anarşi, büyük bir savaş, iç çatışmalar olacak çok acılar çekilecek ve insanlık ahlaki bir zafiyet yaşayacaktır. Sahte peygamber ve imamlar ortaya çıkacaktır. Bütün kaynaklara göre, 'zuhur' un amacı dünyaya adalet ve barış getirerek çekilen acılara, zulüm ve savaşlara son vermek maddi ve manevi bir mutluluk dönemini başlatmaktır. İmam'ın yönetimi böylece milenyum rüyasını, ideal İslam toplumunun gerçekleşmesini hayata geçirecektir."[15]

PGE konferanslarına genellikle Şii Müslümanlar katılmakla birlikte her yıl artan bir şekilde dünyanın dört bir yanından Sünni Müslümanlar ve Hıristiyanlar da katılmaktadır. Her yıl "Parlak Işık" olarak kabul edilen ve "Mehdi'nin yardımcıları" olarak seçilen 30 anahtar kişi de anılmaktadır. 2009 yılında Türkiye'de Adnan Hoca olarak tanınan Adnan Oktar da konferansa katılmıştır. Oktar daha sonra verdiği bir mülakatta, "Mehdi'nin İsa Peygamberin dönüşünden önce geleceğini, İslam dünyasındaki Müslümanları birleştireceğini, merhamet ve anlayışı temel olarak alacağını, dünyadaki tüm silahları yok edeceğini ve dünyada barış ve kardeşliği daim kılacağını" söylemiştir.[16] Mehdeviyet konferansına pek çok Hıristiyan'ın da katıldığına yeniden değindikten sonra BFnews'den Mehdeviyet tartışmasına ışık tutacak ilginç bir haber daha aktaralım: "Cumhurbaşkanı, Papa'ya bir mektup yazarak Kuran'a karşı yapılan hakareti kınamasından duyduğu memnuniyeti belirtti. Tek tanrılığa karşı yıkıcı eylemleri etkisizleştirmek için ilahi dinler arasında iletişimin gerekli olduğunu belirtti. İran İslam Cumhuriyeti'nin mevcut dünya düzenini değiştirme konusunda yardıma hazır olduğunu ifade etti."[17]

PGE'yi anlamamıza yarayabilecek bir yorum da, Mehdeviyet konusundaki kitap ve yazıları ile tanınan, Mehdeviyet konferanslarına da pek çok kez katılmış olan Timothy R. Furnish'in imzasını taşıyor. Furnish'e göre, İran, Şii Mehdi inancını Hıristiyan dünyaya ihraç etmek için büyük çaba ve para harcıyor. Mesela ABD'de, bunu Washington D.C'deki İslami Enformasyon Merkezi gibi örgütler aracılığı ile yapıyor. PGE ve düzenlediği konferanslar da iki amaca hizmet ediyor. Birincisi, Mehdi inancını Sünni Müslümanlar arasında daha da yayarak Suudi Arabistan'a (dünyaya Vahhabi inancını yayan S.Ç.) rakip olmak. İkin-

cisi, bu inancı Yahudi ve Hıristiyanlar - özellikle dinler arası diyaloga inananlar - arasında yayarak, iki dinin Mesiyanik beklentilerinin 12. İmam Mehdi ile gerçekleşeceğine inandırmak ve böylece Müslüman olmayan dünyada da etki kazanmak.[18]

Ahmedinecat-muhafazakâr ulema çatışması ve Mehdeviyet

Ahmedinecat yönetiminin Mehdeviyet'i önplana çıkarması, rejimin halen kilit noktalarında bulunan muhafazakâr ulema ile çok keskin bir çatışmaya girmesine neden oldu. Ahdiyyih, Ahmedinecat ve destekçilerinin açıklama ve eylemleri dikkatle incelendiğinde, Mehdi'nin yeniden görünmesi konusundaki Şii geleneği hakkında çok derin bilgi sahibi olduklarının görüldüğünü, fakat bu muhafazakâr ulemanın sert tepkisine neden olduğu için sürekli olarak sansürlendiklerini ve eleştirildiklerini belirtiyor. Yanı sıra devrimden sonra Mehdi'nin dönüşüne ilişkin bütün bilgilerin, İslam Cumhuriyeti'nin çıkarlarına aykırı olduğu gerekçesiyle, ders kitaplarından çıkarıldığına dikkat çekiyor. Ahdiyyih'e göre, bu çatışmada Ahmedinecat en sadık desteği, Misbah Yezdi'nin izleyicilerinden oluşan ve kendilerine, "Hizmet etmenin güzel Rahiyası -Rayehe-ye Khosh-e Khedmat" adını veren aşırı radikal bir mollalar grubu ve Devrim Muhafızları içerisindeki bazı unsurlardan alıyor.[19]

Ahmedinecat-yönetici muhafazakâr elit çatışması ve Mehdeviyet üzerine zihin açıcı bir yorum da Khalaji'den. "Apokaliptik bir cumhurbaşkanı İran Devrimi ideallerine geri dönüldüğünün değil tam tersine devrimin başarısızlığının bir işaretidir. İran Devrimi için apokaliptik olduğu dışında her şey söylenebilir. Çünkü Kayıp İmam'ın beklenen dönüşünü, ulemaya meşruiyet vererek dolayısıyla Şii toplumunun dünya işlerini kendi başına çözebileceğini öngörerek, sekteye uğratmıştır. Şüpheci düşünüldüğünde, Velayet-i Fakih üzerine kurulu bir sistem ancak Kayıp İmam'ın yokluğunda mümkün olabilir. Çünkü EYL zaten onun adına yönetmektedir ve İmam göründüğü anda işsiz kalır. Bu nedenle, eğer her sofu inanan İmam ile bağlantı halinde ise ki, Ahmedinecat kendisi için bunun geçerli olduğunu söylemektedir, o zaman kim İmam'ın yokluğunda kendisine ne yapması gerektiğini söyleyen birine ihtiyaç duyar? Kısacası Mehdeviyet EYL'in gücünü ve statüsünü tehdit eder."[20] Tekrar Ahdiyyih'e dönersek, Mehdi'ye rağmen iktidarda olan bu din adamlarını Ahmedinecat ve çevresinin "inançsız" olarak gördüklerini belirterek, Ahmedinecat'ın danışmanlarından birisine atfedilen şu sözleri örnek olarak veriyor, "Mehdi, kendisine böyle karşı

çıkanları katlederdi." Benzeri sözler Ahmedinecat'ın ulemayı tamamen elimine etmeye çalıştığı şeklinde iddialara neden olmuştur. Bu nedenle yüksek düzeyli olanları tepki ve kızgınlıklarını her fırsatta açıkça ortaya koymaktadırlar. Mesela, Uzmanlar Meclisi Başkanı Ayetullah Mehdevi Kani, Ahmedinecat'ı, "Bizi bir alet gibi görme. Devrimden önce de sonra da savaştık, dinin ve ülkenin yararına olmayan her şeyle ve türlü yolsuzlukla savaşmaya da devam edeceğiz," şeklinde uyardığını açıkladı. Bunun da, ulemanın Ahmedinecat'ın kendilerini gerektiğinde kullandığı sonra ise görmezden geldiği yolundaki şikâyetinin bir yansıması olduğu yorumu yapıldı. Ahdiyyih'e göre, pek çok İranlı Ahmedinecat'ın iktidara gelmesinden sonra muhafazakâr ulemanın gücü azalırken Cumhurbaşkanını destekleyen (Devrimci Mehdici olarak tanımlanan S.Ç.) fanatik bir fraksiyonun giderek güç kazanmasını, Devrim Muhafızlarının (yönetimi ele geçirmeye yönelik S.Ç.) kasıtlı bir stratejisi olarak değerlendiriyor.[21] Biraz gerilere giderek bu fraksiyonun niteliğini, Ahmedinecat'ın dini görüşlerinin nasıl şekillendiği ile paralel olarak araştıralım. Ünlü Hüccetiye Tarikatı ile başlıyoruz.

Hüccetiye Tarikatı

Hüccetiye Tarikatı, ismini Mehdi'nin sıfatlarından birisi olan "sav, doğru" anlamındaki Hüccet'ten alıyor. Tarikat, 1953'te Musaddık'ın devrilmesinden kısa bir süre sonra (Mehdi inancına rakip olarak görülen) Bahaî inancına karşı, "bilimsel mücadele yürütmek" amacıyla Mahmud Halabi tarafından "Encümen-i Hüccetiye" adı altında kuruluyor. Bahaîleri, Şii inancına geçmeye ikna etmeye çalışıyor ve hatta aralarına Şii ajanlar sokuyor. 1970'lerde, Pakistan ve Hindistan'da da faaliyet göstermeye başlıyor. Ahdiyyih'e göre, din adamlarını hoşnut etmek isteyen Şah'ın desteği ve önde gelen din adamlarının yardımı ile kısa sürede Mehdi inancı konusunda köktendincileri eğiten ülke çapında güçlü bir örgüt haline geliyor. 1979 Devrimi öncesinde Ahmedinecat ve diğer seküler gençleri, bürokratları hatta bazı ordu mensuplarını radikalize ederek Şah'a büyük bir tehdit oluşturuyor.[22]

Ne var ki Khaliji'ye göre, Hüccetiye'nin Mehdi gelmeden İslami bir hükümet kurulmasına karşı olması ve Halebî'nin 1953 darbesinin etkisiyle politikaya karışmamaktaki kararlılığı nedeniyle (bu, tarikatın görev yönergesindeki 9. madde de açıkça belirtilmiştir) devrime giden süreçte pasif bir tutum almıştır. Hatta bu nedenle, Şah yönetimi ile işbirliği ile suçlanır ve pek çok genç üyesi saflarından ayrılarak

devrime katılır. Bunlar arasında, Dışişleri eski Bakanı ve Hamaney'in şimdiki siyasi danışmanı Ali Ekber Velayati, Dışişleri eski Bakanı Kemal Harrazi, Savunma eski Bakanı Mustafa Çamran, Kültürel Devrim Komitesi eski üyesi ve bugünün modernist teolojisti ve rejim muhalifi Abdül Kerim Suruş gibi isimler vardı. Bu kişiler, Hüccetiye ile hiçbir ideolojik bağları kalmadığını kanıtladıktan sonra Humeyni'nin güvenini kazandılar. Hüccetiye'nin pek çok üyesi de Halkın Mücahitleri Örgütüne katıldılar.[23]

Fakat 1980'lerde Hüccetiye, Velayet-i Fakih doktrinine karşı olduğu için Humeyni'nin sert muhalefeti ile karşılaştı. Yeni rejimin Ahmedinecat gibi pek çok taraftarı, tarikat ile olan ilişkilerini gizlemek zorunda kaldılar. Sonuçta, Hüccetiye yeraltına indi ve tarikata üye olmak büyük bir suç haline geldi. Hüccetiye kökenli Ahmedinecat'ın, bugün Humeyni yandaşı ulemadan tarikatı yeniden canlandırarak intikam almaya çalıştığı yolunda yorumlar yapılıyor. Bunda, Ahmedinecat ve destekçilerinin, "Tarikatın rehabilite edilerek yeniden Bahai inancına karşı faaliyetlerine başlaması" için açıkça çağrıda bulunmalarının da payı var. Yeniden canlandırıldığı söylenen Hüccetiye tarikatının başında Ayetullah Taki Misbah Yezdi olduğu ileri sürülüyor. Uzmanlar Meclisi üyesi, İmam Humeyni Enstitüsü Başkanı ve güçlü bir din adamı olan Yezdi, Mehdeviyet'in en önde gelen temsilcilerinden birisi. Kum'daki Hakkani Din Kolejinde radikal mollalar yetiştirdiği de ileri sürülüyor. Ahmedinecat'ın cumhurbaşkanlığını Mehdi'nin isteği olarak değerlendirdiği biliniyor.[24]

Furnish'e göre ise, Hüccetiye'nin Humeyni ile temel çelişkisi, Mehdi gelmeden önce siyasi ya da askeri örgütlerin baskıcı rejimlere karşı çıkmasına izin verilmediğine inanmasından kaynaklanıyordu. Din adamlarının siyasi eylemlere karışmasına hele bir rejim kurmalarına karşıydı. Yani, Mehdi gelmeden ütopik İslami toplumunun kurulmasını, gelişinin hızlandırılması için siyasi eylemler yapılmasını desteklemiyordu. Bu nedenle, İran İslam Cumhuriyeti kurulduktan sonra da, Humeyni ile çatıştı. Humeyni'nin baskısı ile Halabi 1983'te Hüccetiye'yi lağvetti. Humeyni, tarikatın üyelerini hükümetten ve eğitim kurumlarından tamamen temizledi. Ancak 25 yıldır, bir yandan İran'daki rejim, diğer yandan onların İran dışındaki seküler tenkitçileri, Hüccetiye'nin halen varlığını sürdürdüğüne, rejime tehdit oluşturduğuna ya da "perde arkasındaki gerçek güç" olduğuna inanıyorlar. Bütün bu vesveseli yaklaşımlara karşın, Bahaî inancına karşı Cizvit tipi bir örgütlenme

olan Hüccetiye, çılgın bir Mesiyanik örgüt olmaktan çok uzak. Ancak ironik olarak, hem keskin Velayet-i Fakih yandaşları hem de Batılı masa başı apokaliptik uzmanlarının günah keçisi durumunda. Ayetullah Misbah Yezdi'nin ateşli bir Hüccetiye yanlısı olduğu konusu da hayli abartılı. Mesela, Hüccetiye üzerine araştırma yapan Global Research nin Roma'daki uzmanı Nicole Pedde'ye göre, "İran'daki pek çok kişinin Hüccetiye mensubu olduğu düşünülüyor, en ünlü şüpheli ise Misbah Yezdi, fakat hiç kimse bu bilgiyi gerçekten doğrulayamıyor."[25]

Ali Ensari de, Misbah Yezdi hakkında ilginç bilgiler veriyor. Ensari'ye göre, Yezdi radikal siyasi görüşlerinin yanı sıra, yeni din adamları eliti içerisinde sofistike entelektüel fikirleriyle tanınıyor. Ayrıca giderek artan sayıda önemli mevkilerde bulunan etkili öğrencilerinden oluşan bir çevresi var. Fakat belki de en çarpıcısı, Yezdi'nin, düşmanı daha iyi anlamak amacıyla, öğrencilerinin Batı üniversitelerinde öğrenim görmesini mümkün kılan bir program başlatmış olması. Bu sayede, sadık ve müteşekkir tilmizler ediniyor. Yezdi doğuştan elitist, demokratik tavırlardan nefret ediyor ve anayasanın cumhuriyetçi maddelerini hemen atılması gereken bir yük olarak görüyor. Devrimin popülize edilmesinin temel değerlerini zaafa uğratacağına, çünkü bu değerlerin ancak dindar, entelektüel öncü bir elit tarafından korunup geliştirilebileceğine inanıyor. Yezdi'ye göre, kitleler kabul etmek ve onaylamak için vardır. Otorite, Tanrı tarafından halka değil, Kayıp İmam ve onun seçilmiş izleyicilerine verilmiştir. Geliştirdiği bu otokratik elitist felsefe de, kendisi ve Hamaney'in ofisindeki ideolojik yandaşlarına gayet uygundur.[26] Yeniden canlandığı ileri sürülen Hüccetiye ile bazı çevreler tarafından Ahmedinecat ve Yezdi'ye atfedilen devrimci Mehdicilik arasındaki farka ilişkin iddialara da bir göz atalım.

Yeni Hüccetiye ve Devrimci (yeni) Mehdicilik

İran'da son dönemde yaygınlaşan Mehdicilik ekonomik yolsuzluklar, sosyal baskı ve kültürel çöküş gibi nedenlere bağlanıyor. Yeniden canlanan Hüccetiye apolitik Mehdiciliğin kaynağı olarak görülürken, Ahmedinecat ve Yezdi'ye atfedilen devrimci Mehdiciliğin daha popüler olduğu belirtiliyor. Her iki eğilimde de ulema yer almıyor. Bunun tek istisnasını, Kum kenti hocaları arasında teolojik açıdan saygı duyulan ancak siyasi olarak izole edilmiş olan, Yezdi oluşturuyor. Apolitik Mehdicilik ya da Hüccetiye ile Devrimci Mehdicilik (DM) arasındaki farklar şöyle sıralanıyor; "Hüccetiye toplumun evrimine ve gelişmeye

inanıyor (üyelerinin çoğu Darwin ve Spencer'in fikirlerinden etkilenmiş), DM evrime değil devrime şans veriyor. Hüccetiye üyeleri genellikle eğitimli orta sınıftan gelmiş ve ille de sosyal açıdan muhafazakâr kişiler değiller, oysa toplumun geleneksel katmanlarını çeken DM'nin üyeleri sosyal açıdan muhafazakârlar. Hüccetiye ideolojisi kaderci ve zamanın sonunda Mehdi'nin görüneceğine inanıyor, oysa DM'ye göre Mehdi'nin gelişi bazı eylemlerle hızlandırılabilir."

Devrimci Mehdiciler, genellikle az eğitim görmüş din adamları ya da İslami teoloji hakkında çok az bilgiye sahip olan kişiler. Pek çoğu Mehdi'nin - geldiğinde İslam'ın hegemonya tarafından yapılan tefsirini kötüleyerek - gerçek İslami tefsiri getireceğine inanıyor. Bunu kanıtlamak için de, sürekli olarak kutsal metinlere yeni yorumlar getirmeye çalışıyorlar. Dolayısıyla, muhafazakâr ulema genellikle Mehdicilere karşı çünkü mevcut geleneği sürdürmeye çalışıyorlar ve yaşadıkları döneme Mehdici geleneği uygulamaya yanaşmıyorlar. Bu nedenle, önde gelen yayınevleri DM kitaplarını basmıyorlar. Reformist bir teorisyen ve eski bir istihbarat görevlisi olan Said Hajjarian, sadece Hatemi'nin cumhurbaşkanlığı döneminde İran'da 20 ayrı Mehdici mezhep ortaya çıktığını ve üyelerinin güvenlik güçlerince yapılan baskınlarda yakalandıklarını belirtiyor.[27] Merceğimizi DM'ye biraz daha yaklaştıralım.

Devrimci Mehdicilik (DM)

DM, Hüccetiye'nin aksine Şii öğretilerinin modern bilimi gereksiz kıldığına inanıyor. Bu düşünce, ilk kez devrimden sonra radikal bir köktendinci din adamı ve Uzmanlar Meclisi üyesi olan Seyit Münir el-Din Hüseyni Şirazi tarafından ortaya atılıyor. Şirazi 1981'de Kum'da, İslam İlimleri Akademisini kuruyor ve pek çok din adamını buraya çekiyor. Akademiye göre Şirazi böylece, "Global düzeyde bir İslami felsefe ve sosyal mühendislik modeli" kurmuş oluyor. Şirazi'nin ideolojisinde sadece İslami olmayan felsefe değil, İslam felsefesi de - İslami öğretilerden çok pagan Yunan felsefesinin etkisi altında kaldığı, dolayısıyla tamamen İslami olmadığı gerekçesiyle - eleştiriliyor ve gerçek inananların uzak durması tavsiye ediliyor. Bu ideolojiye göre, İslam tüm bilimlerin kaynağıdır. Müslümanlar, tamamen farklı bir uygarlık yaratmak için İslami öğretilerin kapasitesini keşfetmeli, politika ve diplomasinin bütün kuralları doğrudan doğruya İslami metinlerden çıkarılmalıdır. Teknolojinin ise, sadece İslam'ın yayılması için kullanılması meşrudur.[28]

Ölümünden sonra Şirazi'nin yerine köktendinci bir din adamı olan tilmizi Seyit Mehdi Mirbakeri ve Misbah Yezdi geçtiler. Ne akademi ne de eski başkanı, geleneksel ve modern İslami akademik çevrelerde saygı görmüyordu. Kum'daki din adamları Şirazi'ye ve öğrencilerine "akademi çocukları" diyorlardı. Fakat Hamaney'in 1989'da EYL olmasıyla akademinin etkisi arttı. Hamaney'in bürosundan aldığı yıllık bütçesinin yanı sıra Devrim Muhafızları ve güvenlik güçlerinin pek çok komutanını etkisi altına aldı. Akademinin ürettiği "yazılım hareketi" ya da "bilim ürünü" gibi terimler Hamaney'in de söylemine girdi. Ahmedinecat iktidara geldikten sonra, "akademi çocukları" hükümette çeşitli görevler aldılar ve ideolojileri Ahmedinecat fraksiyonunun temelini oluşturdu. Mesela, akademinin başkan yardımcısı Ali Rıza Piruzman üniversitelerin İslamileştirilmesinden sorumlu Kültürel Devrim Yüksek Konseyine kültür danışmanı olarak atandı. Ahmedinecat'ın iktidara gelişinden bir yıl önce, devletin ve akademinin finansal ve ideolojik yardımıyla, Kum'da Parlak Gelecek Enstitüsü (PGE) kuruldu. (Ahmedinecat muhalifi) Baztab web sitesine göre, Ahmedinecat Tahran Belediye Başkanı iken PGE'ye büyük mali yardımda bulundu.[29]

PGE'nin başkanı (köktendinci bir din adamı olan) Mesud Pür Seyit Akayi, kuruluşun ana misyonunun İslami toplumun ve hükümetin Mehdici temellerini geliştirmek olduğunu açıkladı. Ahmedinecat iktidara geldiğinde PGE, "Mehdeviyet Doktrini" üzerine ilk uluslararası konferansını düzenledi. Ahmedinecat açış konuşmasını yaptıktan sonra gazetecilere, "Hükümetimin amacı halkın mutluluğudur ve hiç şüphem yok ki, İslam Cumhuriyeti'nin halkı (Mehdi'nin) dönüş(ün) e hazırlanmaktadır ve inşallah yakın gelecekte onun yeniden görünmesine tanık olacağız" dedi. Ahmedinecat'ın, üniversitelerden seküler profesörlerden temizlenme çabasının da, Akademi ve PGE tarafından lanse edilen "saf İslam bilimi" düşüncesinden kaynaklandığı yorumu yapılıyor. Ahmedinecat pek çok konuşmasında, Batı'nın büyük bir kriz içersinde bulunduğunu ve tek çıkış noktasının İslami öğretiler ve Mehdicilik olduğunu dile getirdi.

Khalaji'ye göre, Akademi ve PGE'nin yanı sıra, Ahmedinecat'ın ezoterik, gizli, apokaliptik ve faaliyetleri halk tarafından bilinmeyen bir topluluğa mensup olduğu yolunda bazı deliller var. Bu gizli topluluğun çalışmalarına siyasi bir misyonu olmaksızın devrim öncesinde başladığı, devrim sonrasında faaliyetlerine Tebriz, Tahran, İsfahan ve Meşhet'te devam ettiği belirtiliyor. Bu topluluğun, 100'den az üyesi

olduğu fakat 1984'den bu yana gruba siyasi misyonlar yükleyen bazı siyasi figürleri de içine aldığı ve ülkeyi Mehdi'nin dönüşüne hazırlamanın topluluğun önceliği haline geldiği ileri sürülüyor. Topluluğun, Allahverdi Hani isminde din adamı olmayan ve Mehdi ile bağlantı halinde olduğunu söyleyen bir medyatörü olduğu biliniyor.[30] Ancak Khalaji'ye göre, gizli bir topluluğun üyesi olduğuna dair iddialara karşın, Ahmedinecat'ın Mehdi'nin gelişini hızlandırmak için özel bir planı olduğuna dair hiçbir açık işaret yok. Eğer böyle bir planı olsaydı, Ahmedinecat'ın siyasi rakipleri bunu keşfedip açıklarlardı. Çünkü böyle bir planın varlığı, dış politika kaygılarının çok ötesinde iç politikada kendileri için büyük önem taşıyan konuları etkilerdi. Mesela Ahmedinecat, 2007'de Hac ziyareti sırasında Mekke'de İranlı hacılara konuşurken, "Şu anda bir misyonumuz yok sadece (Kayıp) İmam'a davet var... İslam Cumhuriyeti, İmam'a bağlanma çabasıdır. İmam'a bağlanmadan İslam Cumhuriyeti neye yarar?" demiştir. Ahmedinecat, Kayıp İmam'ın dünyayı yönettiğine inanmaktadır. İmam'a bağlanmayan ve onun gelişini beklemeyen bir politikacı "gerçekleri göremez." Ahmedinecat, İran nükleer programının da İmam'ın kontrolü altında olduğunu söylemiştir. Fakat İmam'ın dönüşünü hızlandıracak adımlar atılmasından söz etmemiştir.[31]

Ahmedinecat'ın yakın danışmanları onu, "dindar bir misyoner" ya da "zamanının firavunları ile savaşan" ve Kayıp İmam'ın dönüşü için gerekli zemini hazırlayan "bu günün Musa'sı" olarak tanımlamaktadırlar. Cumhurbaşkanı, Mehdi'nin kısa zamanda görünebileceğine inandığını ve İmam'ın geri dönüşü için yerine getirmesi gereken görevleri olduğunu ima etmiştir. Ne var ki, Ahmedinecat'ın bunların neler olduğuna dair kafasında net bir tanım olup olmadığı açık değildir. Bu sorulduğunda, zulüm, ahlaki yozlaşma ve ABD'nin neden olduğu haksızlıklarla savaşma gibi genellemeler yapmaktadır.[32]

İran'ın nükleer politikası, Mehdicilik ve İsrail

İran Cumhurbaşkanı Ahmedinecat'ın; iktidara geldiğinden bu yana Mehdi inancını sürekli olarak ön plana çıkarması, İran'ın silah üretmeye dönük olduğundan şüphe edilen nükleer programı konusundaki taviz vermeyen tutumu, İsrail'e yönelik sert söylemi ile birleşince, özellikle İsrail ve Batı'daki İsrail yanlısı çevrelerde bir kıyamet günü senaryosu oluşturulmasına yol açtı. Buna göre, Şii inancındaki klasik Mehdi beklentisinin ötesinde Mehdi'nin gelişinin büyük bir

savaşla çabuklaştırılabileceğine inanan gizli bir tarikatın üyesi olan Ahmedinecat, sürdürmekte ısrarlı olduğu nükleer program sonucu elde edeceği silahlarla İsrail'i vurarak Mehdi'nin gelişini hızlandıracak bir savaş çıkartmayı hedeflemektedir. Ahmedinecat'ın, özellikle 2. kez iktidara gelmesinin ardından, önde gelen dergi, gazete ve web sitelerinde bu senaryoyu temel alan çok sayıda makale yayınlandı. Yazılarda, Ahmedinecat'ın konuşmalarından alıntılarla ve İran'daki icraatlarından örnekler verilerek bu tez kanıtlanmaya çalışıldı. Ahmedinecat'ın derin Yahudi düşmanlığına, Navap Safavi'nin ideolojisinden (ki anti-semitizmin ilk kez Safavi kanalıyla İran'a girdiği savlanmaktadır) etkilenen, Holokost'u (Yahudi soykırımı) sorgulayan ve açıkça anti-semitik demeçler veren danışmanı, Muhammed Ali Ramin'in de katkıda bulunduğu belirtiliyor. Öte yandan, İran Cumhurbaşkanının tehlikeli bir Mehdici değil, sadece kurnaz bir popülist olduğunu ileri sürenler de var. Bu görüşe göre, İran Cumhurbaşkanı sadece Mehdi düşüncesini dirilterek ulemayı elimine etmeye çalışan ve İran halkının Mehdi inancını oya tahvil etme derdinde olan kurnaz ve hırslı bir politikacıdır.[33]

2012'ye girilirken Ahmedinecat'a ve İran'ın nükleer programına karşı olan bu uluslararası kampanya giderek şiddetlendi. İran'ın 1953'te ABD tarafından başlatılan ve daha sonra Batılı ülkeler tarafından geliştirilen nükleer programının nükleer silaha ulaşmasının önünde fazla zaman kalmadığını ileri sürülmeye başlandı. İsrailli yetkililer ve ABD'deki önde gelen neo-con'lar programının durdurulması için "dönülmez noktaya gelinmeden" bir an önce askeri bir saldırı yapılması gerektiğini açıkça ve yüksek sesle telaffuz etmeye başladılar. Obama yönetimi ise, Kasım'daki başkanlık seçimleri öncesinde böyle bir müdahaleye sıcak bakmadığını belirtti. Ancak, Obama'nın Mart 2012'de ABD'deki Yahudi lobisinin en güçlü örgütü olan AIPAC'nin yıllık toplantısında "İsrail'in arkasındayız" demesi, her ne kadar kritik Yahudi oylarını almak için bir manevra olarak görülse de, bazı çevrelerce savaşın er ya da geç olacağına dair kesin bir işaret olarak yorumlandı. Neo-con gazeteci olarak bilinen Daniel Pipes, 5 Mart'taki Obama Netanyahu görüşmesinde İsrail'in, nükleer programını durdurmak için İran'a karşı nükleer silah kullanması olasılığının gündeme gelmiş olabileceğini ima etti.

İngiltere ise, İran'ın nükleer programını sivil amaçlı olarak sürdürebileceğini belirterek İran'a bu yönde, yaptırımlar ve diplomasi yoluyla, baskı yapmak için halen zaman olduğunu ve bunlar tüketilmeden

yapılacak bir saldırının haklı olmayacağını açıkladı. ABD'nin destek vereceği bir saldırıya karşı çıkan Rusya ve bazı Batılı İran uzmanları, bunun bütün bölgeye yayılabilecek bir savaşı başlatabileceğini savundular. İran'ın vurulmasının ve ardından alabileceği Hürmüz Boğazını kapatmak gibi önlemlerin, petrol fiyatlarını görülmemiş ölçüde yükselterek zaten krizli bir dönemden geçen dünya ekonomisini tam bir darboğaza sokacağı ve İran kadar, hâlihazırda ekonomik kriz yaşayan ülkeleri de vuracağı belirtildi. İran'ın vurulması halinde özellikle ABD topraklarında nasıl misillemelere girişebileceği konusunda da çok çeşitli felaket senaryoları geliştirildi. Bunlar, İran'ın ABD'de konuşlandırmış olması muhtemel Hizbullah militanlarına peş peşe saldırılar yaptırabileceği yolunda öngörüleri de içeriyor.[34]

İran'a saldırı konusu, ABD'nin yanı sıra İsrail'de de büyük bir iç çekişmeyi başlattı. Üst düzey askeri yetkililer ve Mossad'ın önde gelen yetkililerinin İran'ın henüz nükleer silaha sanıldığı kadar yakın olmadığını savunarak saldırıya karşı çıktıkları belirtilirken, Meir Dagan gibi bazı emekli Mossad mensupları ve askerler, açıkça saldırı karşıtı demeçler vermeye başladılar. İsrail'deki sol çevreler de, böyle bir saldırının üstelik ABD'nin desteği alınmadan yapılması halinde, İsrail halkının İran'ın misillemesi ile büyük bir tehlike ile karşı karşıya kalacağını belirterek saldırıyı asıl teşvik edenlerin İsrail'i global amaçları için kullanmak isteyen neo-con'lar olduğunu ileri sürdüler. Başbakan Binyamin Netanyahu ise, asıl acilen önlem alınmazsa İsrail'in yeni bir Holokost ile karşı karşıya kalabileceğini tekrarlayarak, İran'ın barışçı çözüm için aylarla ifade edilebilecek kadar vaktinin kaldığı uyarısını yaptı. Savunma Bakanı Ehud Barak, "Saldıracağız, ama tarih belirleyemedik" dedi. İran ise bütün bu tehditlere tehditle karşılık vererek, saldırması halinde bunun İsrail'in sonu olacağı uyarısında bulundu.[35]

İsrail'in ve neo-con'ların İran'a saldırı isteklerinin ardında gerçekte ne olduğu da tartışma konusu olmaya devam etti. Mesela, savaş çıkarsa bunun İran'ın İsrail'in varlığına tehdit etmesinden değil, diğer pek çok savaş gibi, global güçlerin çıkarına olduğu için çıkacağı yolundaki görüş, özellikle ilginçti. Conn Hallinan, (mevcut kapitalist sisteme muhalefeti ile tanınan "Counterpunch" ta) İran'ın dünya petrolünün önemli bir bölümünü sağlaması nedeniyle savaşın kesinlikle küresel etkilerinin olacağına da dikkat çekti. Yazar, giderek katılaşan İran'a yönelik yaptırımların önünde sonunda bir savaş ile sonuçlanmasının kaçınılmaz olduğunu belirtti. Muhtemel bir savaşın İran'da şu anda -

son seçim sonuçlarının da kanıtladığı gibi - popüler olmayan Ahmedinecat yönetimini güçlendireceği ve halen en önemli iç aktörlerden birisi olan Devrim Muhafızlarına muhalefeti tamamen ezmesi için paha biçilmez bir fırsat vereceği öngörüsünde de bulundu. Washington'un bölgeyi yakından izleyen deneyimli kalemlerinden David İgnatus da, İran'a uygulanan yaptırımların zaten krizde olan ülke ekonomisini daha da zora sokarak bir rejim değişikliğine yol açabileceğini ileri sürdü. Seçimlerden sonra gücü elinde topladığı için nükleer program konusundaki kararları da alma yetkisine sahip olan Hamaney'in, Batı'ya ödün vermesi halinde itibarının zedeleneceğini ama vermemesi halinde de yaptırımların rejimi güçten düşüreceğini dolayısıyla, iki yoldan birini seçmek zorunda olduğunu yazdı. Bu çerçevede, rejim için en tercih edilebilir durumun saldırıya uğramak olacağını belirtti. Bunun Ahmedinecat ile Hamaney arasında süregelen güç mücadelesini nasıl etkileyebileceği konusunda ise yorumda bulunmadı.[36] Fakat Batı ile nükleer müzakereler sürerken uğranılacak bir saldırının, Hamaney'e İran halkı nezdinde büyük puan kaybettireceği kolaylıkla öngörülebilir.

Kuşkusuz İran'a yönelik muhtemel bir saldırının amacının rejimi değiştirmek ve bazı global güçlerin ekmeğine yağ sürmek olacağı yolundaki en iddialı ve çarpıcı haberi Amerikan Dışişleri Bakanlığının kriptolarını sızdırarak ün kazanan Wikileaks, haklı ya da haksız olarak "gölge CIA" olarak anılan Stratfor düşünce kuruluşunun iç yazışmalarını açıklarken verdi. Kuruluşun üst düzey analistleri arasında Kasım 2011 yapılan iç yazışmalarda, önemli bir İsrailli kaynaktan alındığı belirtilen, İsrail'in İran'ın nükleer programının çok büyük bir bölümünü ülkeye gönderdiği (Kürt ya da Halkın Mücahitlerine mensup) gerillalarla yok ettiğine dair bir istihbarat üzerinde duruluyor. İstihbarat raporunda, Tahran yakınlarında bir süre önce meydana gelmiş olan, 17 Devrim Muhafızının ölümüne yol açan ve İran yönetimince "cephane patlaması" olarak nitelenen büyük patlamanın aslında kritik önemdeki bir nükleer tesisin imhası olduğu belirtiliyor. (Yazışmalarda, Barak'ın bu patlamadan memnuniyet duyduğu yolundaki AFP haberine de yer veriliyor.) Bu çerçevede, İsrail'in İran'a ancak başka ülke ya da güçlerin çıkarları gerektirdiği için saldıracağı (ki petrol fiyatlarının yükselmesinden en fazla Rusya ve Çin'in kazançlı çıkacağı yorumu yapılıyor) ve 48 saat sürmesi planlanan saldırının nükleer tesisleri yok etmeye değil, İran'ı paralelize ederek rejimi değiştirme amacına odaklanacağı ileri sürülüyor. Raporda, muhtemel bir saldırı sırasında Hamas ya da

Hizbullah'ın İsrail'e saldırmaması için, İsrail'in önce saldırılarını Gazze, Lübnan ve Suriye üzerinde yoğunlaştıracağı belirtiliyor. Nitekim Mart sonunda İsrail'in Gazze'ye yönelik saldırıları da bu istihbaratın bir teyidi olarak görülebilir. Aynı şekilde, nükleer programla ilgili İranlı bilim adamlarının birer ikişer öldürülmesinin ardında Mossad ile Halkın Mücahitleri işbirliği olduğunu öne süren İranlı yetkililerin açıklamalarının da doğrulandığı düşünülebilir. Yukarıda sözünü ettiğimiz, ünlü gazeteci Hersh'nin, Halkın Mücahitleri militanlarının Nevada çölünde Amerikan istihbaratı ve Mossad tarafından İran'da operasyonlar yapmak üzere eğitildikleri, yolundaki haberi de bu açıklamalarla uyumludur.

İsrail'in, İran'a her an bir saldırıda bulunabileceği beklentisi oluşmuşken, savaş karşıtı uyarılar da arttı. Mesela, İran İslam Devrimi'nin gerçekleşmesinde büyük payı olduğu öne sürülen Brzezinsky, İran ile savaşın kesinlikle ABD'nin çıkarlarına hizmet etmeyeceğini söyledi. Şubat başında kitap boyunca alıntılar yaptığımız Trita Parsi, Obama yönetimi yetkililerinin, iki yıl önce Türkiye ve Brezilya'nın başlattığı diplomasi girişimini sürdürmeme kararından pişmanlık duymaya başladıklarını belirterek yaptırımların kaldırılması karşılığında İran'ın anlaşmaya yanaşabileceğini söyledi. 22 Şubat'ta Hamaney, nükleer silahları yasaklayan fetvasını tekrarlayarak İran'ın hiçbir zaman nükleer silah üretme peşinde olmayacağını açıkladı.

Mart başında İsrail'in Maariv gazetesi, Netanyahu'nun İran'a saldırmayı - ABD'nin desteği karşılığında - Kasım ayındaki Amerikan başkanlık seçimleri sonrasına ertelemeyi kabul ettiğini ileri sürdü. Bu haberin yerelmasından bir gün önce, P5+1 olarak bilinen BM Güvenlik Konseyi üyeleri ve Almanya, İran'ın yaklaşık bir yıl önce sekteye uğrayan nükleer müzakerelere tekrar başlanması teklifini kabul ettiklerini açıkladılar. 4 Nisan'da Rafsancani'nin ABD ile diyalog çağrısı yapmasının ardından, 9 Nisan'da İran'ın Atom Enerjisi Ajansı Başkanı Feridun Abbasi, Batı'nın diğer koşullarını (uranyum zenginleştirilmesinin tamamen durdurulması, Kum kenti yakınlarında bir dağın altında bulunan Fardo nükleer tesisinin hemen kapatılması gibi) kabul etmeyeceklerini ancak tıbbi araştırmalar için gereken miktarı depoladıktan sonra yüzde 20 saflıktaki uranyum zenginleştirmesini durdurabileceklerini açıkladı. Abbasi, İran'ın sadece sivil amaçlar için gereken yüzde 3,5 saflığındaki uranyum zenginleştirmesini sürdürebileceğini söyledi. Nerede yapılacağı konusundaki tartışmalardan ve belirsizlikten

sonra, planlandığı gibi 14 Nisan'da İstanbul'da gerçekleştirilen İran ve P5+1 arasındaki müzakerelerin olumlu geçtiği ve Bağdat'ta 23 Mayıs'ta devam edileceği açıklandı. P5+1'in, bu konudaki endişeleri giderdikten sonra İran'ın barışçı amaçlarla nükleer enerji programı yürütmeye hakkı olduğunu kabul ettiğini, İran'ın da adım adım müzakere yöntemiyle yaptırımlar kalktıkça nükleer programından ödün vereceğinin anlaşıldığı belirtildi. İsrail Başbakanı Netanyahu ise, İran'a 5 hafta daha uranyum zenginleştirmesini için süre tanındığını belirterek Batı'yı sert bir şekilde eleştirdi. Netanyahu, 18 Nisan'da Holokost kurbanlarını anma gününde de, İsrail için Holokost tehlikesinin devam ettiğini ve Batı durdurmazsa İsrail'in İran'ı mutlaka durduracağını söyledi. [37]

İran'ın nükleer politikası, Mehdicilik ve İsrail konusundaki değerlendirmemizi en sona bırakarak sonuç bölümüne geçiyoruz.

Notlar

1* Jean-Pierre Filiu, The Return of Political Mahdism, 21 Mayıs 2009,Current Trends in Islamist Ideology vol. 8, Hudson Institute,http://www.current-trends.org/research/detail/the-return-of-political-mahdism

2* Arif Mulyadi, "From the Individual Faith to the Social Responsibility, Islamic Messianism (Mahdism)" ,The Scientific Committee of the Second International Conference of Mahdism Doctrine,http://www.mahdaviat-conference.com/vdchtinzd23nw.102.html; Khalaji,"Apocalyptic Politics; Arif Keskin "İran, Ahmedinejad ve Radikal Muhafazakârların Doğuş Süreci", www.turksam.org

3* Mehdi Khalaji, "Apocalyptic Politics: On the Rationality of Iranian Policy", Policy Focus #79, The Washington Institute for Near East Policy; Selin Çağlayan, İsrail Sözlüğü, İstanbul, 2004, ss. 410-12

4* Olivier Roy-Ferhad Khosrokhavar, İran: Bir Devrimin Tükenişi, Türkçe Baskı, 2000,Giriş

5* Çağlayan, age. ss. 410-18

6* Dr. Timothy R. Furnish, "A Western View on Iran's WMD Goal: Nuclearizing the Eschaton, or Pre-Stocking the Mahdi's Arsenal?" INEGMA,Ocak 2011

7* Jean-Pierre Filiu, The Return of Political Mahdism; Mehdi Khalaji, "Apocalyptic Politics, ISCAN News http://www.iscannews.ir.fa.ShowNewsItemID=154100 alıntılayan Khaliji agm.

8* Anton La Guardia, "Divine mission' driving Iran's new leader", 14 Ocak 2006, http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/iran/1507818/Divine-mission-driving-Irans-new-leader.htm ; Mohebat Ahdiyyih, "Ahmadinejad and the Mahdi", Middle East Quarterly Sonbahar 2008, ss. 27-36

9* Sharif News (Tahran), 30 Ekim, 2005, alıntılayan Ahdiyyih, age

10* http://www.mahdaviat-conference.com/vsdc%7D7q87a-2k,8.-y5a2.html

11* Bright Future News Agency,"President Ahmadi nejad said that 'Turning to mahdism is the only way for the survival of humanity",2.conference 2006,http://www.mahdaviat-conference.com/vdcca0q182bqx.y-2.html

12* Ahdiyyih, agm

13* The 7th International Conference of Mahdism Doctrine, http://www.mahdaviat-conference.com/vdcebo8oijh8z.k1j.html

14* Khalaji, agm.

15* Dr. Ismail K. Poonawala, "Some Thoughts on the Origins of Mahdism (Islamic Messianism) and its Socio-Political Function", http://www.bfnews.ir/vdcawyne.49n0m1gtk4.html

* 16 Islam's Mahdi: Bringer of peace or war? 11 Ağustos 2009 ,http://www.wnd.com/index.php?fa=PAGE.view&pageId=106362#ixzz1HkyiloC1

17* Pres. Ahmadinejad in letter to Pope Benedict, 9 Ekim 2010, http://www.bfnews.ir/vdcjmaet.uqeaiz29fu.html

18* Timothy R. Furnish, "Dueling Messiahs: Jesus v. the Mahdi in Iran", The

Lutheran Witness, February 2009, pp. 17-20

19* Ahdiyyih, agm.

20* Khalaji,agm.

21* Ahdiyyih, agm; Mehdi Khaliji, "Iranian Parliamentary Elections and Ahmadinezhad's Discontents, 2 Mayıs 2008,washingtoni nstitute.org

22* Abdiyyih, agm.

23* Khaliji, "Apocalyptic Politics ...

24* Ahdiyyih, agm.; Mahmoud Sadri, "Hojjatiya," Encyclopedia Iranica [EI]; Jawdat al-Qazwini,"The School of Qum," içinde Falih 'Abd al-Jabbar, Ayatollahs, Sufis and Ideologues: State Religion and Social Movements in Iraq (Londra, Saqi Books, 2002), ss. 265-281 alıntılayan Furnish, agm.

25* Mazyar Mokfi ve Charles Recknagel, "Could Ahmadinejad's Mix of Mysticism and Politics Lead to a Power Grab?"Radio FreeEurope/Radio Liberty, 5 Ağustos, 2009, alıntılayan Furnish

26* Ali Ensari, "Iran under Ahmadinejad:populism and its malcontents", International Affairs 84: 4, 2008 ,The Royal Institute of International Affairs

27* Said Hajjarian, "az anjoman-e hojjatia ta madoon-e anjomaniha," http://noroozneews.ir/note&article/note/3928.php alıntılayan Khalaji, "Apocalyptic Politics...

28* Shirazi'nin biografisi için bkz. " Sayed Monir al-Din Hosseini Shirazi", Khaterat (Tehran: Markaz Asnad-e Enqelab Eslami, 2004 [AHS 1383]) ; Dafrar-e Farhangestan-e oloom-e Eslami, Yadi az Ostad (Qom: Entesharat-e Fajr-e Velayat, 2001 [AHS 1380]). Akademi ve ideolojisi hakkında bkz. Daftar-e Farhangestan-e Oloom-e Eslami, Zaroorat-e Mohandessi-e Ejtemai (Qom: Entesharat-e fajr-e Velayat, 2001 [AHS 1380]) alıntılayan Khalaji, "Apocalyptic Politics...

29* http://www.baztab.com/print.phpid=47589 alıntılayan Khalaji, "Apocalyptic Politics...

30* .Khalaji, agm. Yazar bu bilgileri Tahran'da, Hamaney'in bürosuna yakın bağlantısı olan iki dinadamı ile 2007 Nisan'ında yaptığı mülakatlara dayandırıyor.

31* Ahmedinecat'ın Mekke konuşmasının metni http://www.fardanews.com/show/?id=43144 alıntılayan Khalaji,agm

32* Khalaji, agm.

33* Khalaji, "Apocalyptic Politics... , Ahdiyyih, "Ahmadinejad and the Mahdi"; Filiu, The Return of Political Mahdism; La Guardia, "Divine mission'; Furnish, A Western View on Iran's WMD Goal; Daniel Pipes, "The Mystical Menace of Mahmoud Ahmadinejad" ,New York Sun, 10 Ocak, 2006, http://www.danielpipes.org/3258/the-mystical-menace-of-mahmoud-ahmadinejad; Reza Khalili: "An Ex-CIA Spy Explains Iran's Quest for Nuclear Weapons," Christian Science Monitor, 24 Mart, 2010; Sean Osborne, "Armageddon and the Hojjatieh Sect of Islam," Northeast Intelligence Network, 31 Ocak, 2006; Reuven Paz, "Hotwiring the Apocalypse: Jihadi Salafi Attitude [sic] toward Hizballah and Iran," The Project for the Research of Islamist Mo-

vements, Cilt. 4, No. 4 (2006); Meir Javedanfar, "Ahmadinejad's Messianic Connections," The Guardian, 6 Mayıs, 2009; Amuzegar, "The Ahmadinejad Era: Preparing for the Apocalypse," Journal of International Affairs, Cilt. 60, Sayı 2 (İlkbahar/Yaz 2007), s. 4; "Netanyahu to Obama: Stop Iran—or I Will," The Atlantic, 2 Nisan, 2009; Jonathon Steele, "Lost in Translation," The Guardian, 14 Haziran, 2006; "Iranian President at Tehran Conference: 'Very Soon, This Stain of Disgrace Will be Purged from the Center of the Islamic World—and This is Attainable," MEMRI Special Dispatch No. 1013, 28 Ekim, 2005

34* İran nükleer programı hakkında ayrıntılı bilgi ve İran'ın tezini anlamak için Bkz. Arzu Celalifer Ekinci, İran Nükleer Krizi, USAK; MJ Rosenberg, "US: Edging closer towards war with Iran?", Al Jazeera English, 4 Aralık 2011;"U.S. anxiety grows over possible Israeli plans on Iran", Reuters, 3 Şubat 2012, http://www.haaretz.com/; Matthew Kroenig, "Time to Attack Iran", Foreign Affairs Ocak/Şubat 2012; Fariborz Ghadar, "Tit for Tat:Dealing with İran", CSIS,csis.org; 24 Şubat 2012; Conn Hallinan, "The Slide to War", counter punch.org, 24-26 Şubat 2012; "Iran seeks Middle East domination, must be stopped: Peres", Press TV, 4 Mart 2012. "Obama warns against effects of 'premature' military action on Iran", Haaretz ve The Associated Press, 6 Mart 2012, http://www.haaretz.com/; Barry Rubin, "The Real Meaning of Obama's New Policy: War Is Inevitable", Gloria Center, 7 Mart 2012, http://www.gloria-center.org/ ; Daniel Pipes, "Why I Am Not Writing About Iran", 6 Mart 2012, http://www.danielpipes.org/; "U.K's Cameron: No justification for Israeli attack on Iran", Haaretz, 16 Mart 2011; "Russia warns Israel: Attacking Iran catastrophic for Middle East", Press TV, 22 Şubat 2011; Herbert I. London, "Sovereignty and Suzerainty in the Israeli, U.S. Relationship" , http://www.herblondon.org/11353/israel-us-relationship, 14 Mart 2012; Shibley Telhami, "Americans on Israel and the Iranian Nuclear Program", Brookings Institution, 12 Mart 2012, http://www.brookings.edu/reports/2012/0312_israel_iran_poll_telhami.aspx?e=1; Newsha Tavakolian/Polaris "In Din Over Iran, Rattling Sabers Echo", The New York Times, 22 Şubat, 2012; Gary Sick, "Are we headed for a Bay of Pigs in Iran?", CNN, 5 Mart 2012, cnn.com; Nicholas D. Kristof, "The False Debate About Attacking Iran", NYTimes.com, 24 Mart 2012, http://www.nytimes.com/2012/03/25/opinion/sunday/kristof-the-false-debate-about-attacking-iran.html?_r=1

35* Conn M. Hallinan, "Israelis divided on whacking Iran", Dispatches from the Edge, 20 Şubat 2012; "New Israel Air Force chief is a victory for common sense", Haaretz, 7 Şubat 2012, Dünya Haber Bülteni, "Barak: Saldıracağız ama tarih belirleyemedik!", 22 Mart 2012, http://www.dunyabulteni.net/; Zvi Bar'el , "Israel should notify its citizens before striking Iran", Haaretz, 21 Mart 2011, http://www.haaretz.com/; Reza Khalili, "Iran rattles sabers:'11.000 missiles ready to launch at Israel,US targets", dailycaller.com, 11 Mart 2012

36* Hallinan, "The Slide to War", counterpunch.org, 24-26 Şubat 2012 ; David Ignatius , "US campaign may shake Iran", 12 Mart 2012, commercialappeal.

com

37* Wikileaks, "Global Intelligence Files", e-mail ID 185945 "Israel-Iran-Barak hails munitions blast", 24 Şubat 2012, wikileaks.org; Hersh, "Our man in İran"; "Brzezinsky against war", Pomedwire, pomed.org, 22 Şubat 2012 ; Iran will never seek nuclear weapons: Leader,22 Şubat 2012, http://www.presstv.ir/detail/228014.html; Nur Özkan Erbay, Trita Parsi: "ABD ve İran arasındaki gerginlikten kâr edenler var", http://www.usasabah.com/Roportajlar/2012/02/06/abdnin-onde-gelen-iran-uzmanlarindan-dr-trita-parsi ; Alparslan Esmer,"Washington Türkiye ve Brezilya'nın Barış Girişimini Kabul Etmeliydi",03 Şubat 2012, http://www.voanews.com/turkish/news/Washington-Turkiye-ve-Brezilyanin-iran-Baris-Girisimini-Kabul-Etmeliydi-138662554.htm; Israel Insider "Report: Netanyahu OKed delay of Iran attack till after the election for bunker-busters", 8 Mart 2012, israeliinsider.net; A. Savyon and Y. Mansharof, "Rafsanjani Calls For Dialogue With the U.S.", mermi.org, 4 Nisan 2012; New York Times,"Iran's Nuclear Program (Nuclear Talks, 2012)", 9 Nisan 2012; Howard LaFranchi, "Iran nuclear talks: Is compromise offer from Tehran good news?",9 Nisan 2012,CSMonitor.com; David Ignatius, "A Deal in the Works With Iran?" 18 Nisan 2012, realclearpolitics.com; EA, "Obama's Special Advisor Offers 3 Signals on Nuke Talks" 19 Nisan 2012, enduringamerica.com; Yom Hashoah - Address by PM Netanyahu, MFA, 19 Nisan, 2012 ,Israel MFA Online

Sonuç:
İran Nereye?

Sonuç bölümünde, bundan sonra İran'da neler yaşanabileceğini, rejimin ne yöne doğru evrileceğini, bölgedeki ayaklanmaların İran'a etkilerini ve küresel güçlerin planlarını yine sorular sorarak anlamaya çalışacağız.

Devrim tükendi mi?

Mısır'daki son gelişmeleri "Post-İslamcılık" olarak yorumlayarak[1] eleştiri ve dikkatleri yine üzerine çeken Olivier Roy, daha önce de siyasal İslam'ın iflas ettiğini savunarak (Siyasal İslam'ın İflası, 1994) adeta infial yaratmıştı. 1999'da da bu tezini, İran'da İslam devrimin tükendiğini öne süren, "İran: Bir Devrimin Tükenişi" isimli kitabında sürdürdü. Yukarıdaki sorumuzu - daha önce de, "İslam devriminin ulus devleti güçlendirdiği"ne ilişkin alıntılar yaptığımız - aynı kitaptan özetleyerek cevaplayacağız.

Devrim, İran'da dinin sekülarizasyonunu hızlandırmıştır. İslam devrimi bir geleneğin ani patlaması sonucu ortaya çıkmamıştır, kesinlikle dinselliğin yeniden formüle edilmesinin bir sonucudur. İran'da görünürde din egemenliği olmasına karşın, devrim dinsel olanı sekülerize etmiştir. Yazgısını; politikanın iniş çıkışlarına hatta en kurnaz politikacıların manevralarına bağladığı, dini indirgemiş ve bayağılaştırmıştır. Dinin "ticarileştirilmesini" yönlendirmesi kadar (dinsel vakıflarda görüldüğü gibi) onu sonunda iktisadi, siyasal ve

entelektüel bir alışveriş nesnesi haline getirerek aşkınlığını kısıtlaması da, bu duruma katkıda bulunmuştur. Ruhban sınıfı, devlete bağlı hale getirilmiş, devlet tarafından (maaşını devletin ödediği çeşitli memuriyetler vb. kanalıyla) ele geçirilmiş, özerkliğini yitirmiştir. Dolayısıyla, Şii ruhban sınıfı devletleştirilerek devletin alanı genişletilmiştir. Her şeyi Rehber (En Yüksek Lider) belirlemektedir, bu çerçevede Rehber şeriatın üzerindedir. Siyasi çıkar, dini çıkarın önüne geçmiştir. Dini eğitim veren "havzalar" seküler üniversite eğitimini model almışlardır, artık din bilimi diploması profesyonel bir diplomadır. Molla olmak her zamankinden daha geçerli bir meslektir. İslamcılık, yani İslam toplumu projesi, çıkmaza girmiştir. Din adamları meşruiyetlerini yitirme tehlikesi ile karşı karşıyadırlar. Bazı dinsel çevrelerde, "din ancak siyasetten geri çekilmesi ile kurtarılabilir" düşüncesi, ruhban sınıfının siyasetten çekilmesi ve özerkliğinin yeniden sağlanması gündeme gelmiştir. Post-İslamcı entelektüeller, (Muhalif Yeşil Hareket'in ideologları S.Ç.) İslam ile siyaset arasındaki bu bağlantıyı, sonuçta İslam'ın meşruiyetini ortadan kaldırdığı ve siyasetin serinkanlı uygulanışını olanaksız kıldığı için kınamaktadırlar. Bu grubun önde gelen isimlerinden Suruş'un "daraltılmış" din anlayışında savunduğu gibi, müminin tüm yaşamına fıkıhçılardan gelen ve önceden belirlenmiş bir görüşü dayatmayan, yasanın kendisine ayırdığı yerde duran bir din istenmektedir. Ancak, İran'da siyasal İslamcıların egemenliği ellerinde tutmaları bunu mümkün kılmamaktadır.[2]

Roy 2006 yılında, "İslamcılığın iflası, İslamcıların Geleceği" isimli makalesinde, değişen topluma uyum sağlayabilmek için İran rejiminin; (AKP de dâhil olmak üzere dünyadaki diğer İslamcı hareketler gibi) şeriattan vazgeçmeden ulusal olana vurgu yapmaya başladığını belirterek, İslam-milliyetçiliği çizgisine kaydığı tespitini yaptı. Bunun, Batı'nın anladığı demokrasiden çok uzak olduğunu, ama şu ya da bu şekilde İslamcılarla bağlantı içerisinde olmak gerektiğini belirterek, "Başka bir alternatif yok. Erdoğan ile Taliban arasında bir seçim yapmak zorundayız ve eğer Erdoğan'ı seçmezsek Taliban ile uğraşmak zorunda kalırız" uyarısında bulundu.[3] Roy, Şubat 2011'de ise artık Ortadoğu'nun post-İslamizim dönemine geçtiğini ilan etti. Bu tezini savunduğu makalesinde, her ne kadar İran rejimi Mısır'daki ayaklanmayı destekliyor görünse de, Mısır'daki protestocuların İran'da Ahmedinecat yönetimine karşı çıkanlarla (Yeşil Hareket) aynı özellikleri taşıdığını yazdı. Yeni devrimciler, belki de çok dindar Müslümanlardı, ama dini inançlarım

siyasi gündemlerinden ayrı tutuyorlardı. Bu anlamda sekülerdiler. İbadet onlar için bireysel bir eylemdi. Son 30 yılda Müslüman toplumlar daha çok dindarlaşmışlardı. Ancak paradoksal olarak bu, İslamcılığın zayıflamasına yol açmıştı. Çünkü İslami unsurlar günlük hayata yoğun bir şekilde girince siyasi anlamlarını yitirmişler, dolayısıyla İslamcılar artık "piyasadaki" tekellerini kaybetmişlerdi. Başka bir deyişle Batı'nın, "kitlesel yeniden İslamileşme" olarak gördüğü şey, İslam'ın standartlaşması ve sıradanlaşmasından başka bir şey değildi. "İslami" terimi şimdi fast-food'dan kadın modasına kadar her şey için geçerliydi.

Yeni devrimci kuşak, yolsuzluğa batmış diktatörlükleri reddederek demokrasi istiyordu. Kuşkusuz bu protestocuların seküler bir rejim istedikleri şeklinde anlaşılmamalıydı. Ancak İslam'ı artık toplumlarına daha iyi bir sistem getirecek siyasi bir ideoloji olarak görmediklerini işaret ediyorlardı. Dolayısıyla, seküler bir siyasi arena peşindeydiler. Diğer ideolojiler için de aynı şey geçerliydi. Genç kuşaklar yurtseverdiler (bayrak sallamalarından anlaşıldığı üzere) fakat milliyetçi değillerdi. Daha da şaşırtıcı olan, komplo teorilerine kulak verip, Arap dünyasında ters giden her şey için ABD ve İsrail'i sorumlu tutmuyorlardı. Müslüman Kardeşler de, belirgin bir şekilde değişmişti. Yeni kuşak militanlar, bir devrimden sonra güç kazanmaya çalışmanın ya iç savaşa ya da diktatörlüğe neden olduğunu (İran devriminin nasıl dönüştüğünü) görmüşlerdi. Sonuç olarak, baskıya karşı mücadelelerinde diğer siyasi güçlere yaklaştılar. Türk modelinden de öğrendiler. Türkiye'de Erdoğan ve AKP; demokrasi, seçim zaferi, ekonomik gelişme ve ulusal bağımsızlığı İslami değerlerin yükseltilmesi ile bir araya getirebilmişlerdi.[4]

Yeşil Hareket İkiye Bölündü

Pepe Escobar'ın, Roy'un İran'daki Yeşil Harekete ilişkin tespitlerini ayrıntılandıran, "İran'ın Post-İslamcı Kuşağı" isimli makalesinden özetleyerek devam edelim.

"Ahmedinecat fraksiyonu, Hamaney ve çevresi ile Devrim Muhafızlarınca yönetilen askeri-ticari yapıdan oluşan molla yönetiminin askeri diktatörlüğü, Mısır'da olanları kuşkusuz dakika dakika izledi. Birdenbire Tahrir Meydanında olanların kendi arka bahçelerinde de (Tahran'daki Azadi Meydanı) olacağını kavradılar. Demir yumruklarını gevşetemezlerdi, dolayısıyla önceden tutuklama ve baskı gibi klasik yöntemlerine başvurdular. 30 gazeteci ve eylemcinin gece yarısı kapıları çalındı ve 'kayboldular.' Halk, text mesajlarıyla mitinglere

katılmama konusunda uyarıldı. İnternetteki arama motorları, '25 Bahman (Şubat)' için yapılan aramaları engellediler. Medya, özellikle genç devrimcileri başı ezilmesi gereken 'kışkırtıcı, casus, karşı-devrimci' olarak damgaladı. En az 1500 kişi tutuklanarak Evin Hapishanesi'ne götürüldü. İki kişi bu sırada öldü. Musavi çok zekice bir taktikle Tunus ve Mısır'daki eylemcilerle dayanışma için Türk Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün Tahran'a ziyaret edeceği günü seçti. Sert bir müdahale Tahran'ın Arap Sokağı nezdindeki bölgesel şöhretini - Türkiye lehine - ciddi bir şekilde zedeleyecekti. Üstelik tam da Hamaney, Tahrir Meydanındakilerin İslam Devriminden ilham aldıklarım söylerken.

Böylece her kesimden 350 bin kadar insan 25 Bahman'da sokağa döküldü. Ancak bu kez Hamaney'i hedef aldılar. En popüler slogan ' Mübarek, Ben Ali! Nobateh Seyit Ali! – Mübarek (Mısır), Ben Ali (Tunus) şimdi de Seyit Ali (Hamaney)' idi ve şöyle sürüyordu ' Hamaney haya kon! Mübarek ro negah kon! - Utan Hamaney. Mübarek sana ders olsun.' İlk kez işçilerin de protesto mitingine katılmaları önemliydi. Ahmedinecat pek çok temel maddeye uygulanan devlet desteğini kaldırınca giderler rekor düzeyde artmıştı. 2009'da, cömert devlet yardımları nedeniyle, ona oy verenler kızgındı. Miting bir başarıydı, ama kimse bir sonraki adımı nasıl koordine edeceğini bilmiyordu.

Musavi, Kerrubi ve Hatemi eski elite mensuplar ve devrim değil, sistemin içerisinde reform istiyorlar. Bu açıdan İran kesinlikle Mısır'a benzemiyor. Dolayısıyla, bilinebildiği kadarıyla Yeşil Hareket ikiye bölünmüş durumda. Radikal genç kanat, açıkça Velayet-i Fakih'in sona ermesini talep ediyor. Bu sadece devrim anlamına gelebilir ki, Tahrir Meydanındakilerin aklında da bu vardı. Bu yeni doğan genç Yeşil Hareketin tıpkı Mısır'da olduğu gibi bir lideri yok. Ne kadar taraftarı olduğunu da bilen yok. '25 Bahman' bu hareket için bir başlangıç noktası olarak kabul edilebilir. Fakat sadece Batı tarafından etkilenen ya da finanse edilen elit bir grup olmadıklarını, toplumun her kesiminden geniş bir tabanları olduğunu kanıtlamak zorundalar. Roy, Ortadoğu'da post-İslamcı bir devrimin başladığı tezini ortaya attı. Bu Hamaney'in reddedilmesi olarak görülebilir. Gençler, İran'daki İslam devriminin sicilini analiz ederek yoksulluk, yolsuzluk, resmi yalanlar ve vasat ekonomik büyüme gibi sorunlara çözüm getirmediğini gördüler. Siyasi bir ideoloji olarak İslam'a karşılar, sahtekâr diktatörlükleri istemiyorlar, çoğulcu ve bireyciler, demokrasi istiyorlar, evrensel değerler peşindeler.

Sonuç olarak Mısır'daki protestocularla İran'dakiler birbirlerine çok benziyorlar."[5]

"Arap baharı" İran rejimine tehdit mi?

Roy'un ve Escobar'ın değerlendirmelerinden, İran devriminin kitlelerin beklentilerini karşılayamayarak tükendiğini ve Arap dünyasında yaşanan "Bahar" ın er ya da geç Yeşil Hareketin liderliğinde İran'a da sirayet edeceği sonucunu çıkartabiliriz. Gerçekten öyle mi? Bölgede ayaklanmaların yeni başladığı dönemde yapılmış yorumlara bir göz atalım.

İran uzmanı Milani, Mübarek'in düşmesinin ardından yaptığı değerlendirmede, İran rejiminin Mısır'daki Mübarek ve Tunus'taki Ben Ali rejiminden çok daha farklı bir konumda olduğunu belirtti. "Mübarek'in halk desteği son derece düşüktü, oysa İran rejimi - devrimin ilk günlerindeki popülaritesinden uzak olsa da - halen halkın azımsanmayacak bir bölümünün desteğine sahip bulunuyor." Milani, kendisiyle mülakat yapan BBC muhabirinin ABD'nin Yeşil Harekete desteği konusundaki sorusu üzerine, "Dışişleri Bakanı Hillary Clinton, İran halkının haklarının kabul edilmesi gerektiğini söyledi. Bu açıklama, ABD'yi ayaklanmayı çıkarttığı suçlamasına açık hale getiriyor. Fakat bunun ötesinde de, Washington belirgin bir muhalefet grubunu desteklemekten kaçınmalı çünkü Washington'a yaklaşan herhangi bir muhalefet lideri için açık bir ölüm tehlikesi mevcuttur... İran ordusu ve polisi, kalabalıklara ateş açma konusunda son derece istekliler. Bu nedenle de, ABD çok dikkatli olmalı," uyarısında bulundu.[6]

Yine aynı sıralarda Serge Halimi, Le Monde Diplomatique'de yayınlanan, "Sırada İran mı var?" isimli makalesinde şöyle diyordu, "Değişik renklerdeki hükümetler aynı yanlış enformasyonda ortak bir zemin buluyorlar. İran, Arap demokratik ayaklanmalarının 1979 İran Devriminden esinlenen bir İslami uyanışın habercisi olduğunu ileri sürdü. İsrail de, bu iddiayı tekrarlayarak telaşlanmış göründü. İran muhalefeti Kahire'deki mitingleri kutlamak için toplandığında ise, iktidardaki teokrasi üzerlerine ateş açtı. İsrail Ordusu silahsız sivillerin üzerine - Filistinli olmadıkları sürece (2 yıl önce Gazze'de 1.400 ölü) - ateş açmaz. Fakat Netanyahu da, genç Arapların özgürlük taleplerine İran'dan daha sıcak bakıyor sayılmaz. Aslında İsrail, bölgedeki - otokratik fakat Amerikan yanlısı - mükemmel müttefikleri kaybetmekten korkuyor. Bunu önlemek için tek seçeneği ise, İran'a

hırlamak. Fakat İsrail ile gerilim ve uluslararası yaptırımlar, İran rejiminin (bölgesel rakipleri Mısır ve Suudi Arabistan'ın zayıflamasının da cesaretlendirmesi ile) milliyetçilik kartını oynamasına izin veriyor. Yeşil Hareket, 2009'dan beri kesintisiz süren baskıya boyun eğmediği için, rejim bundan (milliyetçilik) medet umuyor... Hamaney, idam ve işkence aşısı ile muhalefet virüsünü bertaraf edeceğini sanıyor. Fakat Arap ayaklanması ve yüksek düzeyde eğitimli bir toplumla arkaik bir siyasi sistem arasındaki aşağılayıcı tezat, rejiminin şaibeli meşruiyetinin altını oymuş durumda."[7]

Washington'daki, "Middle East Institute" uzmanlarından Richard W. Murphy'e göre ise, "İran rejimi, Arap dünyasının 1979 devriminden esinlendiğini söyleyip duruyor, ama bu saçmalık. Yapılan çeşitli kamuoyu yoklamaları İran'ın, İsrail ve ABD'ye karşı çıkması nedeniyle Arap dünyasından övgü aldığını gösteriyor. İran, Irak'ta bir Şii hükümetinin iktidara gelmesinden ve Lübnan'da Hizbullah'ın etkisinin artmasından, memnun olur. Fakat Arap dünyasının diğer bölgelerinde devrime yol açan ayaklanmaların, Bahreyn ve diğer ülkelerdeki çatışmaların kaynağı yine o ülkelerdir. Şii İran modeli, Sünni Arapların taklit etmek isteyecekleri bir model değil. İran'ın içerideki durumuna gelince, rejimin şu anda protesto eylemlerini bastıracak kadar güçlüdür."[8]

San Francisco Chronicle'nin başyazısından, "Demokrasi, bireysel özgürlükler, ekonomik değişim - bu hedefleri savunmada sınıfta kalan bir Washington ile - bir zamanlar ulaşılmaz ideallerdi. Mısır'ın büyük ölçüde barışçı ve güçlü ayaklanması ile koşullar değişti. Sarsılmaz gibi gözüken İran'da da rejim halkın baskısı ile çökebilir.[9]

Ve yine "Arap Diktatörünün Sonu" başlıklı yazısıyla Olivier Roy. Bu kez, "Demokratizasyon hareketi (başarılı olsa ya da olmasa) bölgedeki stratejik güç dengesini ne ölçüde değiştirecek?" sorusunu soruyor. Özetliyoruz.

Bahreyn'de olanlar muhtemel jeostratejik etkileri saptamak açısından iyi bir örnek olabilir. Demokrasinin zaferi halinde, Sünni azılığın Şii çoğunluğu yönettiği Bahreyn'in İran'ın yörüngesine girerek (Suudi Arabistan'daki Şiileri de tetikleyeceklerinden) Körfez'deki güç dengesini büyük ölçüde değiştireceği öngörülebilir. Bu, en azından, Riyad için tercih edilen bir analizdir. Çünkü Bahreyn monarşisine açıkça verdiği desteği meşru kılar. Ancak Bahreynli muhalefet, bir inanç grubu değil, bütün kesimlerden destek alan bir hareket olduğunu söylüyor. Destekçileri iktidardaki El Halife ailesinin ulusal bayrağını sallıyorlar, Şii ya

da İran bayrağının renklerini taşıyan bayraklar değil. İran teokrasisi ile zayıf bağlantıları var. Bahreyn'de başat olan Şiiliğin Ahbari ekolü İran'da güçlü değil. Kısacası Bahreyn muhalefeti, Tunus ve Mısır'da olduğu gibi, (dini değil) ulusal bir karaktere sahip.

Sonuç olarak, Ortadoğu'daki otoriter rejimler kültürel farklılıklarına oynayarak kendi devletlerini zayıflattılar. Demokratik güçler ise bu devletleri, daha güçlü bir ulusal homojenliğe doğru itiyorlar. Dolayısıyla, bu demokratikleşme dalgasının sonuçlarından birisi (ulusüstü herhangi bir ideoloji ile değil, reel politik ile yönlendirilmeleri halinde bile) milliyetçiliğin güçlenmesi olabilir. Demokrasi hareketinin başarısının çapı ne olursa olsun, Şiiler ve Sünniler arasında bir çatışma gibi, yeni stratejik formasyonlar yaratma olasılığı düşük. Tam tersine, muhtemelen sosyal ve dini bölünmeleri daha başarılı bir şekilde yönetme adına, milliyetçiliğin güçlenmesine yol açacak. Ancak milliyetçilik yükselirse, bu çok daha az ideolojik bir milliyetçilik olacak. Demokratizasyonun kesin kurbanlarından birisi de, (bölgedeki) İran karşıtı cephe olacak. İran popülerleşeceğinden değil, fakat yeni yöneticiler ülke dışındaki maceralara heves etmeyecekler ve Batı'ya şirin gözükmekten ziyade halkın taleplerine cevap vermeye çalışacaklar. [10]

Yemenli yazar Mohamad Jmei, (Londra'da yayınlanan Suudi yanlısı) Şark el Avsat Gazetesindeki makalesinde, bölgedeki demokratizasyon hareketinin Mübarek ve yandaşları ile El-Kaide'den sonra - rejimin aksini iddia eden retoriğine karşın - en çok kaybedenin İran olduğunu, çünkü teokratik rejiminin ne denli antidemokratik olduğunun ortaya çıktığını savunuyor. Jmei'ye göre Mısır, halkının desteği ile güçlenecek. İran ise, Mübarek rejimi düşmanı olmasına karşın, her zaman zayıf bir Arap düşmanı güçlü bir Arap dosta tercih eder. Çünkü bu ona halk desteği kazandırır. Yeni demokratik hareketlerin Filistin sorununa gerçekten sahip çıkacaklarını öngören yazar, bunun da İran'ın Filistin davasını sömürmesini engelleyeceğini belirtiyor.

Görüldüğü gibi bu görüşlerden iki zıt sonuca varmak mümkün. İlki, İslamcılık ile birlikte devrim tükendi, Yeşil Hareket giderek güç kazanacak ve İran rejimi bölgedeki etkisini de yitirecek. Diğeri de, rejim halen güçlü ve bölgeye İslam devriminden esinlenen yeni bir İslamcı dalga egemen olacak. Aradan yaklaşık bir yıl geçtikten sonra halen hangi görüşün ağırlık kazanmaya başladığını tespit etmek mümkün değil. SETA uzmanlarından Hakkı Uygur, Mart 2012 tarihli analizinde, İran'ın bölgedeki ayaklanmaları destekler görünmesine karşın, Suriye

konusunda Esad rejiminden yana tavır almasının, başta Tunus ve Mısır olmak üzere, bölgedeki İslami hareketlerde (özellikle Müslüman Kardeşler S.Ç.) tepki uyandırdığına dikkat çekiyor. Uygur'a göre, bu tavrı sürdürmesi halinde, İran rejimi bölgedeki yeni rejimlerle iyi ilişkiler geliştiremeyecektir. Mart 2012 seçim sonuçlarının gösterdiği gibi, rejim muhalefeti tamamen etkisiz hale getirmiştir ama gerekli reformlar yapılmazsa yeniden yoğun protesto dalgalarının başlaması kaçınılmazdır.[11]

Tahran-Müslüman Kardeşler (MK) çatışması

Tahran'ın, Suriye politikası nedeniyle, bu satırların yazıldığı tarihte "Arap Baharı"nın kazananı gibi gözüken MK ile ters düşmesinin farklı boyutları da var. İran sadece MK'ya karşı Suriye rejimini desteklemekle kalmıyor, Mısır'da da uzun zamandır Şiileştirme faaliyetleri yürüttüğüne dair iddialar var. Mübarek rejimi tarafından sık sık rahatsızlıkla dile getirilen bu iddialar, rejim değiştikten sonra MK'nın ruhani lideri olarak kabul edilen Uluslararası Âlimler Birliği Başkanı Şeyh Yusuf el Karadavi tarafından da tekrarlandı. Karadavi, Mısır'da İran eliyle bir Şiileştirme faaliyeti yürütüldüğünü ve böylece iç karışıklık çıkarıldığını belirterek, bunu şiddetle kınadı.[12] Mısır'da şu anda 1,5 milyon civarında Şii olduğu ve büyük baskı altında olmalarına karşın sayılarının giderek arttığı ileri sürülüyor. Tahran ve MK arasında, "Arap Baharı" ile birlikte iyice su yüzüne çıkan bu çatışmadan, MK'nın Filistin topraklarındaki kolu olan ancak uzun yıllardır İran tarafından desteklenen, Hamas da etkilendi. Hamas'ın yurtdışındaki liderliği Şam'dan Kahire'ye taşındı ve Hamas liderleri Suriye muhalefetine destek açıklamaları yaptılar. Bunun Tahran'ı kızdırdığı ve Hamas'a olan desteğine son vereceğine dair iddialar var. Hamas'ın Gazze'deki yerel liderliğinin, yurtdışındaki liderliği ile Filistin Yönetimi arasındaki uzlaşmaya karşı çıkmasının ardında da İran'ın yardımı kesme tehdidi olduğu ileri sürülüyor.[13] Her halükarda, Filistin sorununun da bölgede giderek netleşen ve daha da keskinleşme sinyalleri veren Tahran-MK çatışmasından ya da Şii-Sünni ayrışmasından etkilenmesi ve bu çatışmayı daha da körüklemesi kaçınılmaz gözüküyor. İran'ın bölgede "Şii yayılmacılığı" yürüttüğü konusundaki iddiaları mercek altına almadan önce, İran'da Mart 2012 seçimleri öncesindeki ve sonrasındaki siyasi tablonun bir fotoğrafını çekmeye çalışalım.

İran'da, Mart 2012 seçimleri öncesi

Yeşil Hareket birlik içerisinde değil

Yeşil Hareket olarak anılan muhalefetin sert önlemlerle bastırılması seçim öncesinde içte ve dışta büyük tepkiye neden oldu. İran'da, İslam devriminin yol açtığı düşünülen Araplaşmaya karşı Fars kültürünün ön plana çıkarılmasını savunan Yeşil Hareketin bir bölümü, rejimi koruyarak reform isterken (geleneksel ulema ve Rafsancani gibi liberaller bu kesime yakın duruyor), "Genç Yeşil Hareket" olarak anılan diğer bölümü, rejim değişikliği istiyor. İran nüfusunun önemli bir kısmını oluşturan apolitik gençliğin talebi ise, siyasi haklar değil, (yukarıda da değindiğimiz gibi) rejimin İslami hayat tarzından kurtulmak.

Musavi ve Kerrubi'nin ev hapsi sürerken Hareket içerisinde, Mart 2012'de yapılacak parlamento seçimlerine katılıp katılmama konusunda ciddi bir tartışmaya yaşandı. Hareketin liderlerinden Muhammed Hatemi'nin yönetimin belirli koşulları yerine getirmesi halinde seçimlere katılmasını öneren uzlaşmacı açıklamasıyla başlayan ve hareketi satmakla da suçlandığı tartışma giderek alevlendi. Sonuçta, Musavi ve Kerrubi'nin Şubat 2011'de tutuklanmalarının ardından kurulan ve hareketi bir arada tutan "Yeşil Yol Koordinasyon Konseyi", 27 Temmuz'da bir deklarasyon yayınladı. Buna göre, seçimlere katılmak için; Musavi ve Kerrubi de dâhil olmak üzere bütün siyasi tutukluların serbest bırakılması, Koruyucular Meclisi tarafından gerçekleştirilen seçim sürecinin denetiminin bütün taraflarca kabul edilebilir bir gruba devredilmesi, bütün fraksiyonların, etnik ve dini gruplar da dâhil olmak üzere serbestçe kampanya yapabilmelerinin sağlanması, örgütler, işçi sendikaları ve medyaya yönelik kısıtlama ve sansürün kaldırılması, güvenlik ve istihbarat güçlerinin seçimlerin dışında tutulması, koşullarını öne sürdü. Koruyucular Meclisi ve Devrim Muhafızlarının seçimler dışında tutulması ve dini-etnik grupların seçime katılımı gibi Hatemi'nin öne sürdüğü koşulları ek koşularla sertleştiren bu bildirge, beklendiği gibi rejim tarafından kabul görmedi. Fakat muhalif hareketin seçime katılım konusunda bile bölündüğünü gözler önüne serdi.

Ahmedinecat-Hamaney çatışması

Seçim öncesinde, rejimi korumak isteyen yönetici ulema da, muhafazakârlar ve radikaller olarak bölünmüş durumdaydı. Her ne

kadar, Hamaney 2009 seçim sonuçları konusunda Ahmedinecat'ı desteklemiş olsa da (özellikle Ahmedinecat'ın ve onu yönettiğine inanılan Meşayi ve grubunun faaliyetleri nedeniyle) aralarında ciddi bir çatışma olduğu artık su yüzüne çıkmıştı. O kadar ki; Hamaney'in 2011 Temmuz'unda Ahmedinecat'ı Meclis soruşturması ile görevden almayı amaçlayan muhafazakâr milletvekillerini engellemesi, Meşayi'nin yakın adamı olarak bilinen Dışişleri Bakan Yardımcısı Muhammed Şerif Melikzade'nin atandıktan 3 gün sonra istifaya zorlanarak yolsuzluk suçlaması ile tutuklanmasının ardından, yeni atamaları onaya sunarken Meclis'te aleyhinde tezahürat yapılmasına tepki göstermesi ve Meclis ile olan sorunlarını çözmesi için bir "Uzlaştırma Komitesi" kurması bile, "Ahmedinecat'ı koruma bahanesi ile gücü tekelinde toplama gayreti" olarak yorumlandı.

Uzun süredir bu yönde belirtiler olmasına karşın, Hamaney ile Ahmedinecat arasındaki çatışmayı gözler önüne seren en ciddi olay, Nisan 2011'de yaşandı. Ahmedinecat'ın EYL tarafından tamamen gözden çıkarıldığı ve süresi dolmadan görevinden ayrılmak zorunda bırakılacağı yolunda yorumlarına neden olan çatışma, Ahmedinecat'ın İstihbarat Bakanı Haydar Muslihi'yi görevden almak istemesi ile meydana geldi. Seçimlerde hayati bir rol oynayan bakanlığın kontrolünün ele geçirilmesini kritik bir adım olarak gören Hamaney, hemen devreye girerek Muslihi'yi görevine iade etti. Ahmedinecat ise tepkisini, 11 gün boyunca ortadan yok olarak gösterdi. Bir süre Ahmedinecat'ın nerede olduğuna dair bilgi alınamadı. Bu arada, Ahmedinecat'ı destekleyen birçok siteye erişim engeli konuldu, ardından ona ve Meşayi'ye yakın kişiler "büyücülük" suçlaması ile tutuklandılar. Ahmedinecat'm da Meşayi tarafından büyülendiğine dair iddialar ortaya atıldı. Ahmedinecat, bu saldırıların sürmesi halinde önemli devlet görevlilerini rahatsız edecek açıklamalar yapacağı tehdidinde bulundu ve "kırmızı çizginin geçilmemesi" için uyardı. (Devlet Televizyonu bu bölümü sansürleyince videonun tamamı Cumhurbaşkanlığı internet sitesinde yayınlandı.) Karşılıklı sert açıklamalar sürerken, Mayıs sonunda Devrim Muhafızlarının eski komutanlarından Petrol Bakanı Mesut Mir Kazımi'nin koltuğuna oturarak Haziran ayındaki OPEC zirvesine bu sıfatla katılacağını ilan etmesinin ardından, Ahmedinecat yine Hamaney ve bu kez Devrim Muhafızları ile de karşı karşıya geldi.

Ahmedinecat ve Devrim Muhafızları Çatışması

2009 seçimlerinden sonra Ahmedinecat ve radikal ulemadan oluşan çevresi, büyük bir ekonomik ve siyasi güce sahip olan Devrim Muhafızlarının desteğinde giderek güçlenerek, muhafazakâr ulemayı yönetim kademelerinden hızla tasfiye etmeye başlamıştı. Muhafazakâr ulema da buna bütün gücüyle direnmekteydi. 2012 yılında parlamento, 2013 yılında ise cumhurbaşkanlığı seçimlerinin yapılacak olması ve Hamaney'in ölümcül hasta olduğuna ilişkin iddialar, bu çatışmayı daha da körüklüyordu. Ne var ki, Ahmedinecat'ın giderek Meşayi ve çevresinin İran kimliğini öne çıkaran politikalarını benimsemeye başlaması önce, Ayetullah Misbah Yezdi gibi, radikal ulema ile arasının açılmasına neden oldu. Sonra Hamaney ile çatıştı. Son olarak Petrol Bakanlığı koltuğuna da oturma, yani İran'ın büyük petrol zenginliğini kontrol etme hamlesi, (Ahmedinecat-Meşayi ikilisi tarafından kullanıldıkları endişesini taşımaya başlayan) Devrim Muhafızları ile de arasının açılmasına neden oldu. Devrim Muhafızları, İran'da petrol gelirinden en büyük payı alan gruplardan birisi. İran, dünyanın üçüncü büyük petrol rezervine sahip ve ham petrol ihracatından yılda 80 milyar dolar kazanıyor. Bu rakam, dış gelirinin yüzde 80'nini oluşturduğu için, petrolün denetimi büyük bir siyasi gücü de beraberinde getiriyor.

Petrol Bakanlığına Muhammed Ali Abadi'yi vekâleten atayarak taktiksel bir geri adım atan Ahmedinecat, Devrim Muhafızları yetkililerinin hükümetin izlediği politikalara ilişkin sert açıklamalarına ise, Temmuz başında isim vermeden Devrim Muhafızlarını büyük çapta kaçakçılık yapmakla suçlayarak karşılık verdi. Ne ki, bu sert tavrı uzun sürmeyecekti. İran'ın OPEC Başkanı olması ile daha da önem kazanan kritik bakanlığa, bu kez Devrim Muhafızları komutanlarından (Batılı ülkeler tarafından İran'ın nükleer programındaki önemli rolü nedeniyle kara listeye alınarak yaptırım uygulanan) Rüstem Kasemi'yi aday göstererek en azından bir süreliğine buzları eritti. Bir sonraki gün Meclis'te yapılan oylamada, Kasemi'nin bakanlığı ile birlikte Ahmedinecat'ın önerdiği diğer 3 atama da onaylandı. (Bu arada otomatikman OPEC dönem başkanı olan Kasemi'nin atanması, yerel ve Batılı medya tarafından İran'ın uluslararası yaptırımlara tepkisi olarak yorumlandı.) Ancak ilerleyen saatlerde, Devrim Muhafızları yanlısı internet sitesi "Basiret", Meşayi'nin Masonik ve "gizli Yahudi" eğilimlere sahip olduğunu ve yabancı istihbarat örgütleri ile yaptığı

gizli görüşmeleri kanıtlayan belgeler bulunduğunu ileri sürerek, barışın sadece görünürde sağlandığını ortaya koydu. Meşayi hakkında benzeri iddialar daha önce de ortaya atılmıştı.[14]

Muhafazakârlar seçime ortak giremiyor

Bu arada, Ahmedinecat'ın gidişatını tehlikeli bulduğunu defalarca sert açıklamalarla ilan eden eski koruyucusu ve ustası Ayetullah Misbah Yezdi, ulemadan ve eski devlet görevlilerinden oluşan yeni bir cephe kurduğunu ilan etti. "Jebhe-ye Paydari-Metanet ya da Mukavemet Cephesi." Yeni cephenin, Mart 2012'deki parlamento seçimleri öncesi radikal ve ılımlı olarak isimlendirilen muhafazakâr ulemayı birleştirmesinin amaçlandığı belirtildi. Hamaney taraftarı farklı ilkeci gruplar da, Uzmanlar Meclisi Başkanı Kani başkanlığında biraya gelerek , "Jephe-ye Mottahede Osoulgerayan- Birleşik İlkeciler Cephesi"ni oluşturdular. Seçimler öncesinde iki ilkeci cephenin birlikte seçime girmeleri için ulema tarafından yapılan girişimler sonuç vermedi. Bunda iki tarafın milletvekili adaylarının nitelikleri konusunda anlaşamamalarının yanı sıra, Paydari Cephesine istediği kadar adaylık hakkı verilmemesi de neden oldu. Sonuç olarak, muhafazakârlar seçime iki ayrı liste ile gittiler. Ahmedinecat'ın yandaşları ise Tevhit ve Adalet Cephesi adı altında seçime girdiler.

Seçimler ve Hamaney'in zaferi

2 Mart 2012'de yapılan parlamento seçimlerinde Ahmedinecat ile olan çatışmasında Hamaney'i destekleyen muhafazakâr ilkeci iki cephe, 290 sandalyelik mecliste çoğunluğu ele geçirdi. Her ne kadar seçimlere hile karıştırıldığı yolunda iddialar olsa da - bunlardan birisi de memleketi olan Garmsar'da seçimi kaybeden Ahmedinecat'ın kız kardeşi Pervin Ahmedinecat'a aitti - Yeşil Hareketin seçimleri boykot etmesi ve Ahmedinecat yanlısı adayların büyük bir bölümünün (yaklaşık 600 kadarı) seçim öncesinde veto edilmesi nedeniyle, bu zaten beklenen bir sonuçtu. Pek çok Batılı yorumcu bunun Hamaney'in kesin zaferi olduğunu ilan etse de, seçimlerde beklenmedik bir başarı gösteren radikal muhafazakâr Paydari Cephesi ve lideri Misbah Yezdi, İran siyaset sahnesinde yeni bir güç olarak ortaya çıktı. Dolayısıyla bölgeyi yakından tanıyan uzmanlar, İran'da siyasi mücadelenin bundan sonra sadece Ahmedinecat'ın ulusalcı söylemlerinin etkisiz kılınması konusunda anlaşabilen bu iki cephe arasında, yani radikal muhafazakârlarla,

ılımlı muhafazakârlar arasında olacağı sonucuna vardılar. Paydari Cephesinin milletvekili adayları arasında Ahmedinecat'ın kabinesinde yer alan pek çok ismin bulunduğuna da dikkat çekildi. Her ne kadar 2,6 milyar dolarlık bir yolsuzluğa adının karışması ile temiz imajı zarar görmüş olsa da, Ahmedinecat'ın halen yoksul halk kesiminde de hatırı sayılır bir desteği olduğu belirtilerek, İran Cumhurbaşkanın tamamen gücünü kaybettiğinin düşünülmesinin yanlış olacağı vurgulandı. Bütün bunların yanı sıra, ünlü Stratfor düşünce kuruluşu yaptığı değerlendirmede, Ahmedinecat'ın muhafazakârlar arasındaki ayrılıkları körükleyerek Hamaney etrafındaki zayıf koalisyonu etkisiz hale getirebileceği ve çabalarını 2017'de yeniden cumhurbaşkanı seçilmek için yoğunlaştırabileceği yorumunu yaptı. Hamaney'in ise, böyle bir olasılığı ve 2013'de yapılacak cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Ahmedinecat yanlısı bir adayın seçilmesini (İran yasalarına göre 3 dönem üst üste cumhurbaşkanı olunamadığını hatırlayalım) engellemek için, bir süredir sinyallerini vermekte olduğu gibi cumhurbaşkanlığı makamım lağvedip başbakanlık makamının tekrar tesisi yoluna gidebileceği de, özellikle Batılı uzmanlarca dile getiriliyor. (Khalaji, Hamaney'in ölmesi halinde ise, yerine bir aday bırakmadığı için İran'ın teokrasiden bir askeri diktatörlüğe dönüşeceğini öngörür. Yeni lider, büyük güce sahip olan Devrim Muhafızları tarafından belirlenecek ve çok muhtemelen yaşlı ve siyasi gücü olamayan bir Ayetullah tercih edilecektir.) Bu bağlamda, Ahmedinecat'ın hemen seçim sonrasında meclis tarafından, İran tarihinde bir ilki gerçekleştirerek sorgulanması, Ahmedinecat karşıtı cephe tarafından seçim sonuçlarının yeterince tatmin edici bulunmadığının ve Cumhurbaşkanının bundan böyle olabildiğince yıpratılacağının belirgin bir işareti olarak görülebilir.

İran asıllı uzman Bijan Khajehpour da seçim sonuçlarının olası etkilerine ilişkin olarak, Hamaney'in seçim sonuçlarından memnun olmadığı, dolayısıyla reformist ulema ve Yeşil Hareket ile bir uzlaşma arayışına giderek elini güçlendirmek isteyebileceği yorumunu yaptı. Bunun, ev hapsinde tutulan liderlerinin salıverilmesi ile sonuçlanabileceğini belirterek, Hatemi'nin hareketin boykot kararına karşın seçimlerde oy kullanmasının bunun bir işareti olabileceğine dikkat çekti. Khajehpour bu çerçevede, Hamaney'in harekete yakın duran Rafsancani'yi yeniden "Düzenin Menfaatini Belirleme Konseyi" Başkanı olarak atayabileceği öngörüsünde de bulundu. Nitekim, seçim öncesinde Rafsancani'nin yönetici elitten tamamen dışlanacağı bek-

lentisine karşın, Hamaney seçimlerden sonra ilk iş olarak bu atamayı gerçekleştirdi. Böylece, seçim sonuçları Rafsancani'ye beklenemedik bir şekilde İran siyasetindeki yerini koruma fırsatı verirken, Hatemi'nin de 2013'de Cumhurbaşkanlığına adaylığını koyarak tekrar etkili olabileceği yolunda değerlendirmeler yapıldı.

Yine de, Hamaney'in sembolik olarak da olsa, seçimlerin galibi olarak gözükmesinin dış politikada elini güçlendireceği ve özellikle nükleer program konusunda daha uzlaşmacı bir tavır takınabileceği belirtildi. Nazila Fathi, Hamaney'in seçim öncesinde ilk kez, İran'a saldırıya karşı çıkan sözleri nedeniyle Obama'yı övmesine ve nükleer müzakerecisi Ali Asgar Soltaniye'yi Viyana'daki müzakereleri yeniden başlatması için görevlendirmesine dikkat çekerek, bu çerçevede seçim sonuçlarının, "Batı için iyi haber" olduğu yorumunu yaptı. (Nitekim yukarıda da gördüğümüz gibi İran, İstanbul'da yapılan müzakereler öncesinde uzlaşmacı bir tavır takındı.) ABD'deki Yahudi lobisine yakın olan İlan Berman ise, seçimlerden Hamaney'in ve muhafazakâr ulemanın güçlenerek çıktığını ve muhalefetin tamamen sindirildiğini belirterek, "İran rejimine yıkıcı dış politikasını sürdürmek için onay veren seçim sonuçlarının Batı için kötü haber olduğu" değerlendirmesinde bulundu.[15]

İran seçimlerinden Ahmedinecat ve "sapkın akım" adı verilen çevresinin - en azından görünürde - yenilgi ile çıkması Batı dünyası için nükleer program dışında da "iyi haber" olabilir mi? Buna yeni bir soru daha ekleyerek cevaplamaya çalışalım.

Ahmedinecat yeni bir model arayışında mı?

İran yönetici eliti tarafından neredeyse lanetlenen Ahmedinecat ve çevresinin iki önemli doktrini lanse ettiklerini görüyoruz. Birincisi İrancılık, diğeri Mehdeviyet. İrancılık ile İslam Devriminin öncesi hatırlatılarak, arî ırk, şanlı geçmiş gibi İslam dışında bir ortak paydaya vurgu yapılıyor. (Ayrıca zaten halkta var olan Arap karşıtlığı ve İrancılık eğilimine sahip çıkılarak Yeşil Hareketin bu yönde sloganlarla prim yapması önlenmeye çalışılıyor.) Mehdi'nin, yani Kayıp İmam'ın gelişinin yakın olduğu vurgulanarak da, İmam'ın henüz gelmediği hatırlatılıyor. (Hüccetiye'nin de aynı fikirde olduğunu ve Ahmedinecat'ın da Hüccetiye kökenli olduğuna ilişkin iddiaları hatırlayalım.) Devrim sonrasında, Humeyni'ye o güne dek sadece 12 İmam'a uygun görülen İmam unvanı verildi. Böylece, her ne kadar İmam'ın vekili olduğu

ilan edilse de, aslında onun yerine geçerek "Kayıp İmam" oldu. İran İslam Cumhuriyetini, yani Mehdi'nin gelişiyle kurulacak ütopik İslam toplumunu yönetmeye başladı. Vali Nasr'a göre, Humeyni kendisine birkaç kez sorulan "Siz 12. imam mısınız?" sorusu karşısında sessiz kalarak kabullendiğini ima etmiştir.[16]

Bu çerçeveden bakıldığında iki doktrin de, İslam devrimini ve devrimin siyasi liderler haline getirdiği ulemayı hedef alıyor. Böylece, zaten bir din adamı olmayan Ahmedinecat, mevcut ulema egemenliğinin dışında (ve ona muhalif) bir lider olarak devrim sonrasında Velayet-i Fakih doktrinini temel alan devlet Şiiliğine muhalif olarak ortaya çıkmış olan popüler Şiiliğin (ve Arap karşıtı İrancılığın) yanında yer almış oluyor. Daha da önemlisi, birbirine zıt gibi görünseler de aslında bir araya getirildiklerinde bu iki doktrinin, rejimi hem içte hem de dışta güçlendirebilecek başarılı bir yeni model, tükendiği ileri sürülen İslamcılık ya da devrim ideolojisi yerine kitleleri peşinden sürükleyecek güçlü bir İslam milliyetçiliği ideolojisi oluşturabileceğini öngörebiliriz. Üstelik hem Şiilik hem de, mesela Roy'un güçleneceğini öngördüğü, milliyetçilik damarlarını içerecek bu "İran İslamcılığı", ihraç da edilebilir.

Nasıl bir model?

İrancılık doktrininin Ahmedinecat'ın sağ kolu Meşayi tarafından lanse edildiğini ve bu nedenle sadece ılımlı muhafazakâr ulemanın değil, Ahmedinecat'ın ruhani ustası olarak kabul edilen Misbah Yezdi gibi radikal ulemanın da, "İslam'a zarar verdiği" gerekçesiyle sert eleştirilerine maruz kaldığını görmüştük. Yezdi, EA (Enduring America) bülteninde yer alan, 2011 Nisan'ında yaptığı bir açıklama ile bu eleştirilere yeni ve ilginç bir boyut daha getirdi. İran'da bir Mason hareketinin oluşmaya başladığını, bu hareketin amacının milliyetçiliği yayarak İslam'a zarar vermek olduğunu söyledi. İran'da 20. yüzyıl başındaki Anayasa Devriminin yapılmasında Mason hareketinin büyük etkisi olduğunu hatırlayalım. Dolayısıyla İran'da milliyetçilik (ve din karşıtlığı) ile Masonluk bir anlamda hep birlikte anıldılar. Yezdi'nin Masonluğa bir sembol olarak mı gönderme yaptığı, yoksa gerçekten bu yönde bir hareket oluştuğu yönündeki bir istihbarat üzerine mi konuştuğu açık değil. Yezdi, daha önce de Meşayi'ye saldırarak ,"Niçin İslam'ın ve devrimin yerine İran ekolünü koyacak mışız?" demişti. Öte yandan yine EA'ya göre, İranlı yorumcu Ali Afşari, Meşayi'nin İslam'ın

İran versiyonunu lanse ettiğini ve Hamaney'in bundan şikâyetçi olmadığını, çünkü Müslümanların global lideri olma iddiasından hoşnut olduğunu, ileri sürdü.[17]

Şimdi de, sözünü ettiğimiz model hakkında daha fazla fikir edinmemizi sağlayabileceği umuduyla Mehdeviyet Konferansına sunulan, "İran İslamcılığı; Müslüman Dünyasında İstikrar Sağlayacak Model" isimli makaleden alıntılayalım: "Dünyanın bu bölgesinde barış ve istikrarı sağlamanın tek yolu İslamcılığı desteklemektir, çünkü Batılı ithal demokratik modellerden çok daha başarılı olduğu kanıtlanmıştır. Ancak İslamcılığın her türünün dünyaya istikrar getireceği sanılmamalı. İran modeli başarılı olmuştur ve İslamcı çizgiler içersinde devlet yaklaşımı konusunda gerçek bir evrimi temsil etmektedir. İran, açık bir dini vizyona sahip olan bir doktrinin bütünüyle istikrarlı, ilerici, hoşgörülü ve çoğulcu olabileceğinin kanıtıdır. İran modeli, Batı tarafından empoze edilenin aksine bütün Müslüman toplumları için kesinlikle çok daha doğal ve kabul edilebilir olandır. Dolayısıyla, her sorumlu politikacı tarafından savunulmalıdır."[18] İrancılığı ön plana çıkartan isim olan Meşayi'nin, İran'ın Şii inancının doğru İslam olduğu ve İslam'ın kurtarılması için İran ekolünün dünyaya yayılması gerektiği yolundaki sözlerini hatırladıktan sonra, Meşayi'nin sözünü ettiği İran Şiiliğinin ne olabileceğini anlamaya çalışalım.

İran Şiiliği

Tekrar "Bir Devrim'in Tükenişi"ne dönüyoruz. Roy'un burada ilgi çekici bir saptaması var. Şiiliğin ulusallaştırılması başlığı altında, Şiiliğin devletleştirilmesinin İranlılaştırılması sonucunu doğurduğunu belirtiyor. Ruhban sınıfını daha önce sözünü ettiğimiz şekilde ele geçiren İran devleti, soyut bir devlet değildir. Belirli bir jeostratejik alanda yer alır, binlerce yıllık bir tarihi vardır. Humeyni bile, vatan ve ulus fikirlerini saygınlığa kavuşturmaya özen göstermiştir.

Devrimden önce Şii ulema aileleri çok etnili -İran, Arap ve genellikle Azeri - ve uluslarötesi bir yapıya sahiptiler. Bölgede, Necef ve Kerbala'dan başlayarak sınıraşan etki ağları vardı. Genç mollalar bir ülkede başladıkları kariyerlerini diğer bir ülkede tamamlayabilirlerdi. Büyük Ayetullahların Arap, İranlı ya da hem Arap hem İranlı olmaları önemli değildi. ("Necef Rönesans'ı" bölümünde de incelediğimiz gibi, mesela Lübnan'ın ünlü Şii lideri İmam Musa Sadr, Güney Lübnanlı bir ailenin 18.yüzyılda Necef'e, sonra İran'a yerleşmiş bir kolundandır.

Tahran ve Necef'te eğitim gördükten sonra Lübnan'a yerleşir. Sadr ailesi, bu ülkelerin her birinde bir kola sahiptir, hem İranlılarla hem de Araplarla evlilik yoluyla bağlantıları vardır. Irak'ın en yüksek dereceli Şii âlimi Büyük Ayetullah Sistani de İran doğumludur.) Devrim ve Irak savaşı bu ulusötesi Şii din adamları sınıfını büyük ölçüde zayıflatmıştır. Devrimin eseri olan Velayet-i Fakih doktrinine göre, en yüksek otorite Rehber'dir ve anayasaya göre İranlı olmak zorunda değilse de, İranlı seçmen tarafından seçilmektedir. İranlı olmayan ama devrime sempati duyan Şii ulema ise, tartışmalardan uzak kalmıştır. Taklid-i Merci kurumunun neredeyse geçersiz duruma düşmesi, Şiiliğin dinsel yönetiminde önemli bir rol oynamalarını engeller. Artık yerleşilebilecek tarafsız bir yer yoktur.[19]

Bütün bunlardan kanımca şöyle bir sonuca ulaşabiliriz. Devrim, Velayet-i Fakih doktrini ile birlikte Şiiliği devletin çıkarlarına göre yorumlayan yeni bir ulema sınıfı yaratmıştır. Dolayısıyla ortaya çıkan artık sekülerleşmiş, ulusallaşmış İran modeli bir Şiiliktir. Geleneksel Şiiliği vazeden ulusötesi ulema, gücünü ve dünya Şiilerini yönlendirme yeteneğini tamamen olmasa da büyük ölçüde yitirirken, İran dünya Şiiliğinin lideri konuma gelmiştir.

Humeyni devrim ihracına inanıyordu, devrimle birlikte gerçekleşen ütopyayı yani İslam devletini, Mehdi'nin yapması öngörüldüğü gibi dünyaya yayarak adil ve barışçı bir dünya düzeni kurmak için devrim ideolojisi ihraç edilmeliydi. Ancak uzun yıllar gündemde olan devrim ihracı, belki de globalizasyonla birlikte oluşan yeni İslamcılık anlayışlarının devlet idealine yer vermemesinden dolayı, rafa kaldırılmış gözüküyordu. Öyleyse, Meşayi'nin yeniden dünyaya ihraç edilmesi gerektiğini savunduğu İran modeli Şiiliğinin, (sekülerleşmiş, siyasallaşmış, İranlaşmış dolayısıyla gücü elinde tutanın yorum ve yönlendirmesine açık bir Şiilik) yeni itici gücü Mehdi inancı olabilir mi? Bir önceki bölümde yer verdiğimiz, Mehdeviyet Konferanslarına pek çok kez katılmış olan Furnish'in iddialarını yeniden hatırlayalım: "İran, Şii Mehdi inancını Hıristiyan dünyaya ihraç etmek için büyük çaba ve para harcıyor. Mesela ABD'de bunu Washington D.C'deki İslami Enformasyon Merkezi gibi örgütler aracılığı ile yapıyor. PGE ve düzenlediği konferanslar da iki amaca hizmet ediyor. Birincisi, Mehdi inancını Sünni Müslümanlar arasında daha da yayarak Suudi Arabistan'a (dünyaya Vahhabi inancını yayan S.Ç.) rakip olmak. İkincisi, bu inancı Yahudi ve Hıristiyanlar - özellikle dinlerarası diyaloga

inananlar - arasında yayıp, iki dinin mesiyanik beklentilerinin 12. İmam Mehdi ile gerçekleşeceğine inandırarak, Müslüman olmayan dünyada da etki kazanmak."

İran'ın, Mehdeviyet ve İrancılık merkezli yeni İran-İslam ideolojisini, önemli bir Şii nüfusa sahip olan Irak, Lübnan, Bahreyn, Yemen, Suudi Arabistan'ın yanı sıra, bölgedeki Mısır gibi Sünni ülkelere de yaymaya çalıştığını öngörmek de yanlış olmayacaktır. Ahmedinecat'ın bölgedeki ayaklanmaların ardında Mehdi'nin olduğu yolundaki çeşitli açıklamaları da bunu destekler mahiyettedir. Bu noktadan itibaren bir adım daha atarak bölgede yaşananların arkasında, bu kez farklı Mesih inançlarının birbirine karşı kullanıldığı global bir güç çatışmasının olabileceği önermesinde bulunalım. Yeni sorumuz, "Global güçler bu kez Mesih ile Mehdi'yi mi karşı karşıya getirecek?"

Mesih'e karşı Mehdi mi?

Sorunun çok iddialı olduğu sonucuna varmadan önce, "Zuhur Yakında" belgeseli ve düşündürdükleri hakkındaki bu bölümü okumanızı öneririm. 2011 Mart'ının son günlerinde Batı medyası tarafından keşfedilen "Zuhur Yakında-Zohour Nazdik Ast" isimli bir belgesel, İran yönetiminin Mehdeviyet inancının gerçek niteliği konusundaki tartışmaları iyice alevlendirdi. Hamaney ve Ahmedinecat'ın onayı ve Devrim Muhafızlarının maddi desteği ile çekildiği ileri sürülen belgesel, Ortadoğu'daki ayaklanmaları Mehdi'nin gelişinin işaretleri olarak yorumluyor. Hamaney ve Ahmedinecat'ı hadislerde (ki, bu hadislerin geçerliliği tartışma konusudur) yer verilen Mehdi'nin gelişini hazırlayacak olan kutsal kişiler (Hamaney'i Seyit Horasani, Ahmedinecat'ı Şuayip Peygamber) olarak ilan ederek, her ikisinin de bu sıfatları ile "zuhur"un, yani Mehdi'nin yeniden görülmesinin, gerçekleşebilmesi için İsrail'i yeryüzünden sileceklerini duyuruyor.

Milyonlarca kopyasının İran'a ve diğer Ortadoğu ülkelerine dağıtıldığı ileri sürülen belgesel, eski bir Devrim Muhafızları üyesi iken CIA' ya çalışmaya başlayan, Rıza Kahlili takma ismiyle makaleler yazan ve anılarını, "Şimdi İhanet Zamanı" isimli kitapta toplayan kişi tarafından afişe edildi. Kahlili'nin İngilizce altyazılarla kendi web sitesinde de yayınladığı belgesel, bir anda ABD'de İsrail yanlısı olarak bilinen CBS, Fox gibi televizyon kanallarının ve pek çok irili ufaklı web sitesi ve yayın organının flaş haberi haline geldi.[20]

Kahlili web sitesinde, İran'ın radikal ulemasının nükleer silahlara

sahip olma isteğinin belgeselde de belirtilen bu anlayışla doğrudan bağlantı olduğunu savunarak, videonun özel bir gösterimle söz konusu ulemaya gösterildiğini ve heyecan yarattığını belirtiyor. Kahlili, adları Türkçeye "Zuhurun Örgütçüleri" olarak çevrilebilecek bir grup tarafından gerçekleştirilen projenin başında, 8 Nisan 2011'de özel kalem müdürlüğü görevine son verilen Ahmedinecat'ın sağ kolu Meşayi'nin olduğunu, gizlice dağıtılması öngörülen videonun ortaya çıkmasının ve büyük infial yaratmasının ardından Cumhurbaşkanının çaresiz kalarak Meşayi'yi görevinden uzaklaştırdığını ileri sürüyor (Meşayi'nin diğer resmi görevlerini korurken özel kalem müdürlüğünden uzaklaştırılması, cumhurbaşkanlığı adaylığına hazırlanmaya başladığı şeklinde de yorumlara neden olmuştu.) Buna kanıt olarak da, Meşayi'nin ertesi gün bir basın toplantısı yaparak belgesel ve onu yaptıran grup ile hiç bir ilişkisi olmadığını açıklamasını gösteriyor. Kahlili, kaynak belirtmeden belgeselin radikal ulemaya gösterildiği ve heyecan yarattığı özel oturumda, Meşayi'nin şu konuşmayı yaptığını ileri sürüyor: "O halde zuhurun yakın olduğunu ve şeytanın korkması gerektiğini haykırmamıza izin verin. Biz her gün bu düşünceler ile yaşıyoruz ve hayatlarımız son İmam'ın zuhuru ile dolu. Bu insan tekrar görünerek, dünyayı adalet ile doldurup dünya yüzünde vaat edilen yönetimini kurabilir. Bu dünya, diğerlerinin saraylarını kurabilmeleri için çok fazla masumun kanının dökülmesine tanık oldu. Bu dünya, adalet isteyen çığlıklarla dolu. Masumlar ve ezilenler dünya güçlerine karşı hayatlarını kaybediyorlar. Bu dünyada zalimler hüküm sürüyor ve Allah Son İmam'a zuhur etmesi için emir vererek adaletsizliğe son verecek. O zaman dünya doğruların olacak."

Kahlili, belgeselin ortaya çıktığı tarihte halen Besiç ve Devrim Muhafızlarının karargâhlarında dağıtılmakta olduğunu ve yapımcılarının Arapça tercümesini bitirmek için çalıştıklarını da ileri sürdü. "Böylece Arapları, ABD destekli yönetimlerini - İsrail'in yok edilmesi ve dünyada Allah'ın yönetiminin kurulması hedefiyle - devirmeleri için daha fazla motive edebilmeyi" amaçlıyorlardı.[21] Belgeselin yönetmeni Ali Asgar Sicani, Meşayi'nin açıklamasının ardından düzenlediği basın toplantısında, belgeselin önceden Hamaney ve Ahmedinecat'a gösterilerek onaylarının alındığım ve Devrim Muhafızlarının 15 milyon dolar vererek filmi finanse ettiklerini açıkladı. Hamaney'in, Mehdi'nin gelişini hazırlayan Seyit Horasani olarak ilan edilmesi konusunda da, birçok kez çevresindekilerin ve önde gelen yöneticilerin bu şekilde hitap et-

tiklerinde, Hamaney'in gülümseyerek onayladığına tanık olduğunu anlattı. Bir gün sonra Sicani, Ahmedinecat'ın kontrolündeki resmi IRNA Haber Ajansı'na verdiği mülakatta, Meşayi ile hiç karşılaşmadığını ve hiçbir gizli siyasi örgütle bağlantılı olmadığını açıkladı. Belgesel ile cumhurbaşkanlığı makamı arasında bir bağlantı görmediğini belirten Sicani, kendisi için önemli olanın hükümete ulemanın desteğinin yanı sıra ideolojik destek de sağlamak olduğunu söyledi.[22]

"Zuhur Yakında" ya yakından bir bakış

Yaklaşık bir saatlik olduğu belirtilen belgeselin İngilizce altyazı ile on-line izlenebilen 28 dakikalık bölümünü özetleyerek inceleyelim. Belgesel, "Zuhur'u hazırlayanlara ve güneşin doğuşunu bekleyenlere selam olsun" yazısı ile açılıyor. İran'da uygulandığı şekliyle İslami kurallara uygun giysileriyle, genç bir erkek ve genç bir kadın Kâbe ve yarı açık bir kapıdan gözüken yeşil elbise ile bir ışık huzmesiyle temsil edilen Mehdi figürünün önünde, ellerinde metinlerle çok ciddi bir ifade ve ses tonuyla anlatıyorlar. "Bütün inanışlarda insanlar asırlardır vaat edilen Mesih'i bekliyorlar." "O, Allah'ın ruhunun aynası, mükemmel insan, Âdem'den başlayarak bütün peygamberlerin mirasçısı." "Adaletsizliklerin egemen olduğu dünyayı adaletle dolduracak. Ama her kuşak için soru şudur; zuhur kendi yaşam süreleri içerisinde mi gerçekleşecek?"

Her anonsun arasına kaba bir kurguyla fotoğraf ve hareketli görüntüler serpiştirilmiş. Mesela, Obama, Suudi Arabistan Kralı Abdullah ile yan yana, Amerikan doları üzerindeki (Mason işareti olduğu ileri sürülen) piramit ve üzerindeki göz, Hamaney İran ordusunu yüksek bir yerden selamlarken. Bundan sonra anlatıcılar hadislere ve onların tefsirlerini yapan ulemaya dayandırarak zuhuru haber veren işaretleri yorumlamaya geçiyorlar. "Doğu'da insanlar ortaya çıkacak." (Humeyni, Hamaney, Ahmedinecat, Hizbullah Lideri Hasan Nasrallah, Hamaslı Başbakan İsmail Haniye fotoğrafları.) "Zuhurdan önce büyük depremler, felaketler yaşanacak," Depremde yıkılan bina, sel ve savaş görüntüleri. " En kötü insanlar lider olacak." (Bush, Şaron, Netanyahu, Sarkozy fotoğrafları.) "Kadınlar hicaptan çıkacak." (Dekolte giyimli flu kadın görüntüleri.) "Zina yaygınlaşacak, kadınlar kadınlarla, erkekler erkeklerle birlikte olacak."(Bir eşcinsel festivalinden flu görüntüler.) "Doğu'da bir ulus yükselecek ve insanları zuhura hazırlayacak. (Arkası dönük, halkı selamlayan bir Ayetullah. Çiçekler açan bir bahar dalı ve beyaz bir atın üzerinde başından güneş doğan Mehdi. Genç erkekler

ellerini havada sallayarak marşlar söylüyorlar. Ardından çarşaflı kadınlar şarkı söyleyerek el salıyorlar.)

"Bazıları 'zuhur yakın değil çünkü daha dünya baskı ve adaletsizlikle dolmadı 'diyorlar. Bu doğru mu?" (Kadın anlatıcı masa üzerindeki küreyi çeviriyor. Kanlı görüntüler eşliğinde.) "Filistin'in işgali, Kore ve Vietnam savaşları, Afganistan'ın işgali, Afrika ve İran'a karşı savaşlar. Milyonlarca masum katledildi, yaralandı, sürgün edildi. Dünya adaletsizlikle doldu." "Dünyadaki 20 bin nükleer savaş başlığının hepsi Batı'nın, yarısı ABD'nin elinde." (Nükleer savaş başlıkları.) "2009'da FAO, 1 milyon aç olduğunu açıkladı." (Afrika'da aç çocuklar.) "Şeytana tapan gruplar gençliği tehdit ediyor." (Satanist bir ayinden ve rock konserinden görüntüler. Ardından Bin Ladin, Suudi Kralı Abdullah, Ürdün Kralı Abdullah, Kaddafi, Netanyahu ve Obama fotoğraflarından bir kolaj. Kamera, Kayhan gazetesinin manşetine zoom yapıyor, "Dünya adaletsizliklerle doldu ve Mehdi'nin gelişi bekleniyor.") "Mehdi'nin gelişi ile yeni bir İslam uygarlığının kuruluşu yoldadır." "Hadiste zuhurdan önce olacaklar açıklanmıştır."(Savaş görüntüleri eşliğinde.) "11 Eylül'den sonra ABD 'İslam Korkusu' projesini yürürlüğe koydu.40 müttefiki ile birlikte İslam dünyasına karşı savaş başlattı. Birkaç yıl içinde İslam ülkelerine yüzbinlerce bomba yağdırdılar. Amerikan askerleri Irak'ın dini merkezlerini işgal ettiler. Niçin, birilerini mi arıyorlardı?" (Amerikan askerleri bir Şii türbesinin içinde dinlenirken.) "Zuhurdan önce Irak'ın bir çatışma merkezi olacağı öngörülmüştü. Irak'ta büyük bir korku yaşanacak, barış ve huzur yok olacaktır. Bazılarına göre, Irak'ın zuhurdan önce öldürüleceği belirtilen zalim diktatörü, Saddam'dır." (Saçı sakalına karışmış Saddam görüntüleri.)

"Yemen'deki olaylar da zuhurun yakın olduğunu gösteriyor. Hadis, zuhur yaklaştığında bu ülkede kutsal bir devrim olacağını haber veriyor. İmam Mehdi'nin, Mekke'ye erişecek olan ilk orduları Yemen'den gidecek. Yemen'de Şiiler merkezi hükümetin saldırısına uğruyorlar, ama onları başarı ile püskürtüyorlar."(Yemenli Şii isyancılar.) "Bir süre önce Suudi Arabistan Yemen'deki Şiilere havadan, karadan ve denizden saldırdı. Ürdün, ABD ve İsrail'i desteklemek için 2 bin komando gönderdi. Niçin Yemen'deki Şiiler hedef alındı?" (Obama, Netanyahu, Ürdün Kralı Abdullah, Filistin Cumhurbaşkanı Abu Mazen ve Mübarek'in muhtemelen ABD'de bir zirvede çekilmiş fotoğrafları.) "Hadis'e göre, zuhurdan önce Mısır'da halk ayaklanacak, ülkenin lideri öldürülecek ve kaosa sürüklenecek. Mübarek'e karşı ayaklanma ve Müslüman Kar-

deşler gibi grupların yükselişi, hepsi hadise uygun." (Mübarek, Mısır protesto görüntüleri.)

"Hadise göre, Filistin de karmaşa, kışkırtma ve çatışmaların merkezi olacak. Filistin'de devlet kurmak için Yahudiler Batı'dan gelecekler." (Filistin'e gemilerle gelen ilk Yahudi göçmenlerin görüntüleri.) "Bu sırada Araplar birlik içerisinde olmayacaklar. Ancak sonunda Araplar kontrolü ele alacaklar." (Hamas, Hizbullah bayrakları. Kayhan gazetesinin manşeti, "Bu Filistinli kuşak İsrail'in yenilgisine tanık olacak." Yanan bir Davut Yıldızı. Yanan İsrail bayrağı.) "Lübnan'a saldırmaları hataydı. Gazze'ye saldırmaları hataydı. O gemilere saldırmaları hataydı. (Muhtemelen Mavi Marmara saldırısına gönderme yapılıyor.) Bu hatalar katil Siyonist rejimin son döneminde olduğunu gösteriyor." (Kayhan gazetesinin manşeti, "Nasrallah: Yeni bir savaşın başlamasıyla İsrail'in yok oluşu gerçekleşecektir.") "Hadis'e göre, Kral Abdullah döneminde Arabistan'da çatışmalar başlayacak ve zuhura dek devam edecektir. Suudi Arabistan'ın 100 yıl sonra Kral Abdullah adında bir kralı olması da bir işarettir." (Kral Abdullah görüntüleri.)

"Hadis'e göre, zuhurdan önce İran'da bir devrim olacaktır. Kum'dan birisi haykıracak ve demir yürekliler onu izleyecektir." (Humeyni ve onu destekleyen kalabalık.) "Fırtınalar onları yıldırmayacak, savaşlar korkutmayacak." (İran-Irak Savaşı görüntüleri.) "Ezilenler, Doğu'dan yükselip, kılıçlarını çekerek haklarını alacaklar. Mehdi gelinceye dek durmayacaklar, ölenleri şehit olacak."

"Hadis bize zuhurdan önce görülecek bazı anahtar kişilerden söz eder. Arabistan'da Kral Abdullah. Abdullah'ın ölümü zuhurun gerçekleşeceğinin garantisidir. Kral Abdullah'ın sağlığının bozuk olduğuna dair haberler zuhuru bekleyenler için iyi haber değil midir?" (Kral Abdullah görüntüleri.) "Bir diğer kişi Sofiani'dir. Sofiani yürürken erkekler yüzlerini gizlerler." (Ürdün Kralı Abdullah'ın kızgın ve kötü bir yüz ifadesi ile fotoğrafları.) "Seyit Horasani İslam bayrağını Mehdi'ye geçirecek olan Doğu'nun bir lideridir." (Hamaney görüntüleri.) "Cesur bir adam. Horasan'dan çıkacak. Sağ elinde bir işaret var. Güçlü bir ordusu olacak. İran'ın pek çok modern gemiye, füzeye sahip, milyonlarca kişilik, şehit olmaya hazır bir ordusu var." (Gemi, füze ve İran askerlerinin resmi geçit görüntüleri. Hamaney orduyu selamlıyor.) "Pek çok uzman Horasani'nin Rehber Hamaney olduğu kanısında. İkinci önemli kişilik, Yemenli. Onun da, Hasan Nasrallah olduğuna inanılıyor. Nasrallah Yemen Şiilerindendir. Ataları Lübnan'a

göçmüştür." (Nasrallah, Yemen ve Lübnan görüntüleri.) "Nasrallah hem Şiiler hem de Sünniler arasında cihat bayrağını dalgalandırabilmiştir. İmam Humeyni'nin eridir." (Nasrallah, İmam Humeyni'nin önünde eğilirken.) "Açıktır ki, Horasani ve Yemenli'nin orduları Deccal'a karşı ayaklanmayı gerçekleştireceklerdir."

"Hadis'e göre birkaç Deccal vardır." (Ürdün Kralı Abdullah, Kral Abdullah, Kaddafi, Netanyahu, Bin Ladin fotoğrafları.) "Masonlar, başkenti Kudüs olan bir dünya devleti amaçlayan bir gizli örgüttür." (Amerikan dolarının üzerindeki piramit ve göz.) "Pek çok ABD'li lider ve bazı Müslüman liderler bu örgütün üyesidirler." (Bush, Clinton, Ürdün Kralı Abdullah fotoğrafları. Bush eliyle kurt başı işareti yaparken.) "Birçok akademisyene göre, ABD ve İsrail'in kuruluşunun ardında bu örgüt var. Mason işaretleri, şeytana tapanların işaretleri ile benzerlik gösteriyor. İnançları Firavunlar dönemine dayanır. Son 200 yılda büyük güç kazandılar. Etkili üyeleriyle bir dünya devletinin kuruluşunu başarmak üzereler."

"Hadis'e göre, önemli kişilerden Şuayip zuhurdan 72 ay önce hareketine başlayacak. Horasani tarafından başkomutanlığa atanacak." (Ahmedinecat görüntüsü.) "Ahmedinecat, zuhurdan önceki İslam'ın büyük komutanı Şuayip olabilir mi?" (Ahmedinecat ve İran askerleri.) "Şuayip, Horasani'nin onayına sahip olacak." (Hamaney, Ahmedinecat'ı öperken.) "Şuayip, Kudüs'ü orduları ile fethedecek. Filistin özgür olacak. Adalet gelecek. Ezilenler kurtarılacak." (Ahmedinecat görüntüleri.) "İmam'ın güneşi doğmak üzere. Ne şanslıyız ki, insanlığın bu çok önemli anının bilincindeyiz. İmam'ın dünya yönetimi için, Allah'a dönmek ve cihat için öne geliniz. İyi haberler yolda." (Hamaney'in kendi görüntüsü üzerine bindirilmiş sözleri.) "Kesinlikle söyleyebilirim ki, zuhur ve yeni bir İslam uygarlığının kuruluşu için zaman yakındır." (Anlatıcılar) "Allah'ın selamı üzerinize olsun. Zafer yakındır."[23]

Hamaney, Ahmedinecat ve Nasrallah'ın zuhur döneminin önemli kişilerine benzetilmesi ilk kez belgeseli hazırlayanlar tarafından yapılmıyor. Mehdeviyet bölümünde de alıntılar yaptığımız siyasal Mehdizme ilişkin Mayıs 2009 tarihli makalesinde Jean-Pierre Filiu; Lübnan'da Şadi Faris Fakih isimli seküler bir yayımcının, popüler Şiilik üzerine yazdığı düşük fiyatlı kitapçıklardan "Ahmedinecat ve Gelecek Dünya Devrimi" isimli olanında, Hamaney'i Horasani'ye, Ahmedinecat'ı Şuaip Peygambere ve Nasrallah'ı da Yemenli'ye benzettiğini belirtiyor. Fakih, Kral Abdullah'ı da Hicaz'ın (İran'da Suudi Arabistan bu şekilde anılıyor)

son yöneticisi olarak ilan ediyor. Güney Lübnan ve Bekaa Vadisinde bol miktarda bulunan kitap, Şam'daki İran Kültür Merkezlerinde de satılıyor.[24]

"Zuhur Yakında" ortalığı karıştırıyor

Belgesel, Kahlili'nin de yer aldığı, İran'daki nükleer silahları Mehdi düşüncesi ve İsrail'in yok edilme hedefi ile ilişkilendiren çevreler tarafından, bu argümanların açık bir kanıtı olarak gösterildi ve fazlasıyla ön plana çıkarıldı. En üst dereceli Şii din adamı olarak kabul edilen ve Velayet-i Fakih Doktrini'ne karşı çıkan Irak'taki Büyük Ayetullah Sistani de bir demeç vererek, (yine Kahlili'nin tercümesine göre) "Son İmam'ın gelişine ilişkin analizin zamanlaması oldukça endişe verici. Bu tür analizler Müslümanların inancını zayıflatabilir. Bu tür eylemlerin İran'da olmaması gerekir... Bu çok kaygı verici," dedi. "Zuhur Yakında", İran'da da ulema arasında da büyük bir infial yarattı. Büyük Ayetullah Mükerrem Şirazi, İmam'ın gelmekte olduğunu ileri sürmenin kırmızı çizgiyi geçmek olduğunu belirterek, "Yönetici ulemanın, inancımızın zedelenmesine izin vermemesi gerekir" dedi. Şirazi, belgeselin yapımcılarının, "Siyasi amaçlarla, inanca ilişkin konuları sömürme" suçuyla yargılanmalarını talep etti. Üst düzey ulemanın belgeselden Ahmedinecat ve Meşayi'yi sorumlu tutarak, dağıtılan milyonlarca kopyanın amacının sadece mevcut hükümeti değil, Meşayi'nin 2013'te cumhurbaşkanı olma hedefini destekleme amacı taşıdığı suçlamasını yaptıkları da belirtiliyor.[25]

Ancak en ilginç tepkiler Kahlili'nin web sitesinde yorum yapan okuyuculardan geldi. Yapılan yüzlerce yorumda çeşitli gruplara mensup Hıristiyanlar, biraz ileride üzerinde duracağımız Şii Mehdi'nin aslında Deccal (yani anti-Mesih) olduğundan başlayarak, birbirlerinin Mesih inancını heyecanlı bir dille sorguladılar. Bu da, kuşkusuz Mesih inancının bütün dünyada ne denli yaygın ve etkili olduğu gösteren bir örnekti. Yanı sıra, "The Christian World View" isimli Avangelist bir sitede yer alan makalesinde bu akımın önde gelen isimlerinden Joel Rosenberg, filmde 12. İmam'ın gerçek Mesih gibi sunulduğunu, global bir İslam egemenliği kurduğunu ve dünyayı kurtardığını oysa bu bilgilerin doğru olmadığını belirtti. Bu yanlış Mesih öğretisinin, yanlış bir dine inanan (İslam) yanlış öğretmenlerce (İranlı ulema) yayılmasıydı. Rosenberg, gerçek Mesih olan Jesus Christ'ın (Hz. İsa) tilmizlerini, gelişine yakın günlerde "sahte Mesihlerin" ve "sahte peygamberlerin" ortaya çıkacağı

konusunda uyardığını hatırlatarak, uyardı: "Tam olarak bilinemezse de bu, 12.İmam olarak isimlendirilen sahte İslam Mesih'inin gelmekte olduğunun işareti olabilir." Dolayısıyla "Jesus Christ" ın sadık izleyicilerinin buna hazırlıklı olması gerekmektedir. Avangelist olduğunu belirten ve 12.İmam hakkında bir kitabın da yazarı olan Rosenberg, "İran yönetimince dünyaya yayılmaya çalışıldığı anlaşılan sahte Mesih öğretisine karşılık derhal önlem alınması ve gerçek Mesih öğretisini anlatmak için bir seferberlik ilan edilmesi" çağrısı yaptı.[26]

Şii Mehdisi, Hıristiyan-Yahudi Mesih'i

Başta sorduğumuz soruya cevap verebilmek için Hıristiyanlıktaki Mesih inancı ve Mehdi'ye bakış konusuna göz atmakta yarar var. Hıristiyan tarihindeki Mesiyanik beklentileri sosyolojik perspektiften değerlendiren Gerald Shenk'in, İran'daki Mehdeviyet konferansına sunulmuş olan ilginç makalesi ile başlayalım. Shenk, Katolik Kilisesine bir tepki olarak ortaya çıkan Protestanların, Mesih beklentisi içerisinde olan Avangelist kanadının da kendi içinde ayrıldığını ve Mesih'in dönüşünün hızlandırılması için çaba gösterilmesi gerektiğine inanan "Dispensetionalist"lerin, ABD'deki Avangelistlerin üçte birini oluşturduklarını yazıyor. (40-50 milyon Avangelistin 15 milyonu Dispensetionalisttir.) Yazara göre, Amerikan dinci sağının popülaritesinin ve İsrail'deki radikal unsurlara verilen mali desteğin arkasında bu grup var. Yanı sıra, oyları ile başkanlık seçimlerinin sonucunu da büyük ölçüde etkiliyorlar.

Shenk, Dispensetionalistlerin 100 yıldan fazla bir süre Mesih'in dönüşü için gereken işaretlerin şifresini dini metinlerden çözmeye çalıştıktan sonra, anahtarın İsrail ve Yahudilerde olduğu ve Kudüs'ten uzak Yahudilerce Mesih'in geliş sürecinin gerektirdiği adımların atılamayacağını keşfettiklerini belirtiyor. Böylece, İsrail'in kuruluşunun ardında da aynı grubun olduğunu ima ediyor. Bu çerçevede, İsrail'in rolü sadece Yahudiler, Araplar ya da Ortadoğu için değil, Dispensetionalistler açısından da son derece önemlidir, nitekim Mesih'in geliş sürecinde gözlemci değil oyuncu olmaya karar vermişlerdir. 2. Dünya Savaşından sonra tarihin doğru seyrinde ilerlemesi için sorumlulukları olduğu inancıyla, bu yolda lobi yaparak, dua ederek ve mali yardımda bulunarak aktif rol üstlenirler. Shenk, bu anlatılanların konuya uzak olan ya da seküler kişilere çok garip gelebileceğini kabul ediyor. Fakat dünyadaki bu tür sosyal ve siyasi davranışların açıklamasının (global

kapitalizmin karmaşık yapısı ya da komplo teorilerinden ziyade) Dispensetionalist Hıristiyan teolojisinde bulunabileceği yorumunu yaparak, Mesih beklentisinin ne denli güçlü ve siyasal olaylar üzerinde etkili olduğuna dikkat çekiyor.[27]

Dinci bir Hıristiyan web sitesinde yer alan bir makaleye göre de, Şii inancının Mehdi'sinin Mesih'ten önce ortaya çıkacak olan sahte Mesih (anti-Christ) yani Deccal (Şeytan) olduğuna ilişkin güçlü argümanlar vardır. Şeytan son 1500 yıldır İslam'ı, zamanın sonunda Tanrı'nın cennetine ve onun seçilmiş halkına karşı bir silah olarak hazırlamaktadır: "Bugün İran Cumhurbaşkanı Ahmedinecat, İranlılara Mehdi'nin gelişine hazır olmalarını söylüyor. İran'da Mehdi'nin gelişi hakkında sorulara cevap veren bir kırmızı telefon hattı var. Ahmedinecat'ın Mehdi hakkında çok ciddi olduğunu anlamanız gerekiyor. Onun gelişi için gereken koşulları hazırlaması gerektiğine ve döndüğünde yozlaşmış Batı'ya karşı bir global savaş çıkararak İsrail'i yok edip Yahudileri öldüreceğine inanıyor. Hitler'in 20 yılda yapamadığını nükleer bir bomba ile bir kaç dakikada yapabileceğine inanıyor. Bunlar yeni şeyler değil hepsi haber bültenlerinde var, sadece satır aralarını okumanız yeterli. Fakat şunu iyice kavramalısınız ki, İslam ve İran'ın amaçları Şeytan'ın amaçları ile aynıdır... Bütün bunlar Şeytan'ın dünya üzerindeki egemenliğini uzatmak için verdiği mücadeledir."[28]

Yine Mehdeviyet Konferansına sunulan bir makale. Pakistanlı yazar Yoginder Sikand, Hıristiyan Siyonist Mesiyanizmini ele alarak İslam ve Müslümanlara bakışını sorguluyor. Sikand, makalesinde öncelikle, "Hıristiyan Siyonist Mesiyanist Emperyalizminin ideologu, İslam ve Müslümanlara karşı kozmik savaşın savunucusu" olarak nitelediği John Hagee'yi tanıtıyor. "Hagee, Teksas Austin'deki 19 bin aktif üyesi olan Cornerstone Kilisesinin kurucusu ve rahibi. ABD'deki diğer köktendinci vaizler gibi onun kilisesi de çok fazla bağış alıyor ve medya ile içli dışlı. Günlük programını ABD ve dünyaya, radyo ve televizyonla (sadece ABD'de 160 TV kanalı, 50 radyo istasyonu ve 8 yayın şebekesi ile S.Ç) ulaştıran 'Global Avangelizm' isimli medya şirketinin başkanı. Hıristiyan Siyonizm'i konusunda, yurtdışında da aynı çevreler tarafından basılan pek çok kitabı var. Bu kitaplarında Hagee, Tanrı'nın 'Mısır'dan Irak'a kadar olan Büyük İsrail'i sonsuza dek Yahudilere verdiğini, burada yaşayanların Yahudi egemenliğini kabul etmedikleri takdirde orada yaşamaya hakları olmadığını yazıyor. Yani, sürülmeleri ya da öldürülmeleri gerektiğini ima ediyor. Hagee, İslam ve Müslüman-

lara karşı vaaz ettiği global savaşı Hıristiyan ve Yahudilerin ortaklaşa gerçekleştirmeleri gerektiğini - 'çünkü 2. gelişinden önce Jesus (Hz. İsa) bunu istiyor'- konu alıyor. Diğer Hıristiyan Siyonist Mesiyanist Avangelistler gibi Hagee de, Müslümanlarla diyaloga girmenin kesinlikle mümkün olmadığını çünkü Müslümanların başka bir Tanrı'ya taptıklarını düşünüyor. Kendi dinlerinden olmayan herkesi öldürerek bir dünya devleti kurmayı amaçladıklarını savunuyor. Hagee'ye göre, 'İslam, terörizmi destekleyen bir ölüm doktrinidir. ABD İslam faşistleri ile bir savaş halindedir (G.Bush'dan alıntı.) Bu bir din savaşıdır ve hiç bir uzlaşmaya yer yoktur."

Sikand'a göre, İslam ve Müslümanlara yönelik yüzyılların nefreti üzerine inşa edilmiş olan, Hıristiyan Siyonist Mesiyanizmi günümüzün en vahim tehditlerinden birisidir. Özellikle ABD'de de - sahip olduğu büyük siyasi ve mali güçle - Batı Emperyalizminin yeni yüzüdür ve Hıristiyanlar da dâhil olmak üzere kanlı doktrinlerini benimsemeyen her inançtan insana vahşice karşı çıkarlar. "Hıristiyan Siyonist Mesiyanizmine göre, İslam ve Müslümanlar Tanrı'nın düşmanlarıdır. Bu ideoloji, bugün pek çok İslam ülkesindeki Amerikan (ve İsrail) emperyalist saldırganlığını haklı çıkarmak için kullanılmaktadır ve çok muhtemelen ilerde İran'a yönelik olarak da kullanılacaktır. Müslümanlar bu tehlikeli projenin farkında olup gereken önlemleri almalıdırlar. Diğer Hıristiyan olmayanlar ve Müslümanları sevenler de. O yüzden sadece Müslümanlar değil, bu ideolojinin Jesus Christ'ın (Hz. İsa) mesajından temel bir sapma - ironik olarak onun adını taşıyan - bir ihanet olduğuna inanan Hıristiyanlar da önlem almalıdır."[29]

Son makalemize geçmeden önce Hagee'den biraz daha söz edeceğiz. Vaazları bir haftada 99 milyon eve ulaşan ve başta 3. dünya ülkeleri olmak üzere dünyanın pek çok ülkesinden izlenen Avangelist vaiz, 22 kez İsrail'e gitmiş ve Menahem Begin'den bu yana bütün İsrail Başbakanları ile görüşmüş. Sovyet Yahudilerinin İsrail'e getirilmesi için 8,5 milyon dolar yardımda bulunmuş. 2006'da, "Christians United for Israel- İsrail için Birleşen Hıristiyanlar" isimli etkili bir lobi örgütü kurmuş. Ancak İsrail devletine destek verirken, Yahudiler hakkında - liberal Yahudi çevrelerce anti-semitik olarak nitelenen - olumsuz ifadeleri var. Mesela, Hitler'in Yahudilerin modern İsrail devletine ulaşmalarını sağlayan ilahi bir planı gerçekleştirdiği söylüyor. Holokost'un, İsrail'e gitmeleri çağrısına kulak tıkayan Yahudilerin kendi suçu olduğunu yorumunu yapıyor. Ahmedinecat'ın yeni Hitler olduğunu, İsrail ile ABD'ye nük-

leer silahları ile saldırmayı amaçladığını, buna meydan verilmeden İran'a önleyici bir saldırının yapılması gerektiğini savunuyor. Fakat bunun İsrail'deki pek çok Yahudi'nin ölümüne neden olabileceğini de kabul ediyor. "Jerusalem Countdown- Kudüs Geri sayımı" isimli kitabında, Hitler'den, "Lanetli, genetik olarak katil ruhlu, yarı Yahudi bir soydan geliyor," şeklinde söz ediyor. Barış yanlısı liberal Yahudileri, "zehirlenmiş" ve "ruhen kör" olarak tanımlamakla kalmıyor, liberal Yahudiliğin bir eseri olarak gördüğü seküler hümanizmi, Şeytan'ın dini olarak niteliyor ve savaşılmasını vaaz ediyor. Bu nedenle, radikal sağcı Yahudiler tarafından savunulsa da, liberal Yahudiler ve Reform Yahudiliği tarafından, barış karşıtlarını destekleyen İsrail politikası, öbür inançları özellikle İslam ve Roma Katolik Kilisesini aşağılaması nedeniyle, sert bir şekilde eleştiriliyor. Hagee kitaplarında, "Büyük Fahişe" dediği Roma Katolik Kilisesini paganist bir Hıristiyanlığı yaymakla, tarih boyunca Yahudileri öldürmekle, Hitler'i desteklemekle (ve onun politikasını şekillendirmekle) suçluyor. Bu nedenle, 2008'de Cumhuriyetçi Başkan adayı Mc Cain'i desteklediğini açıkladığında, ABD'deki Katolikler büyük tepki gösterirler. Sonuçta Hagee, "Büyük Fahişe" benzetmesini Roma Katolik Kilisesi için kullanmadığını söyleyerek resmen özür diler.[30]

Görüldüğü gibi Hagee'nin düşmanlığı İslam dinine ve Müslümanlara olduğu kadar, Roma Katolik Kilisesine ve liberal ya da/ve ateist Yahudilere de yönelik. Hagee'nin neo-con'lar ve aşırı milliyetçi ve dinci İsrailli çevreler ile aynı tarafta olduğunu da not edelim. Dinin siyasi amaçlarla kullanılmasının, yani siyasallaşmasının açık bir sonucu olan bu cepheleşme nihai değerlendirmemizi yaparken bize yardımcı olacak. Dinlerarası diyalogu savunan İsrailli bir Yahudi olan Yehezkel Landau'nun makalesinden (tam da bu konuda) alıntılarla devam edelim. Landau, değişik İbrahimi dinlerin radikal tefsirlerine inanan militan Mesiyanistlerin yol açtıkları felaketlerin akla şu soruyu getirdiğini yazıyor: "Yüzyıllardır inananlara esin kaynağı olan zamanın sonu senaryoları devletlerin ya da silahlı siyasi hareketlerin gündemi haline gelirse ne olur?" Landau, İsrailli sağcıların Mesih inancını ve İran rejiminin Mehdi inancını kullandıkları gibi aynı şekilde, Lübnan'da Hizbullah'ın da Mehdi sembolizmini güçlendirerek, cefayı zafere dönüştürme sözüyle bu inancı başarılı bir şekilde siyasileştirdiğini vurguluyor. Şahadet de dâhil olmak üzere acı çekme ve sonunda zafere (yani selamete) ulaşma, Şii inancının temel unsurlarını oluşturuyor.

Benzer şekilde, Mukteda el Sadr da, aynı dini sembolleri Irak'ta kurduğu Mehdi Ordusu ile öne çıkartıyor. Saddam yönetimi altında uzun yıllar yaşanan baskının ve Batılı işgal güçleri ile mücadelenin ardından zafere (selamete) ulaşma sözü veriyor.

İranlı liderler ve Hizbullah, Mehdi inancını ön plana çıkartırken İsrail'i, buna karşılık İsrailliler ise, Mesih inancı ile İranlıları şeytanlaştırıyorlar. Bunu yapmak için de, kendi misyonlarının önünü açacak şekilde tarihi ve günlük olayları mistik Mesiyanizm doğrultusunda yeniden yorumlayarak ilahi bir "Mesiyanik doğru" adına diğerlerine adaletsizlik yapmayı haklı çıkarıyorlar. Özellikle tarihsel olarak ezilmiş toplumlar (mesela Irak'taki ve Lübnan'daki Şiiler ile Yahudiler) güç elde ettiklerinde geçmişte yaşadıkları zulüm ve baskıyı tazmin edecek ve bunun intikamını alacak şekilde Mesiyanik retorik kullanarak yeni ideolojiler geliştirebiliyorlar. Gündemi selamet olan bu tip ideolojiler de, bu sefer diğer ideoloji ve inançların mazlum durumuna düşmelerine neden oluyor. Landau bu noktada, "Mehdi ya da Mesih adına hareket eden bu nefret ve intikam güçleriyle mücadele etmek için alternatif bir ruhani aklı devreye sokmak mümkün değil mi?" diye soruyor.[31] Landau'nun bu sorusuna muhtemelen hayır cevabı vermek gerekecek. Dünyada ve özellikle Ortadoğu'da yaşananlar bunu yapabilmenin bugün her zamankinden daha zor olduğunu gösteriyor.

Giriş bölümünde de vurguladığımız gibi bu kitapta, Şii düşüncesinde İslamcılığı, İran örneğinde ele alarak anlamaya çalıştık. İran tarihine paralel olarak Şiiliğin siyasallaşmasını inceledik. İran devrimi ile iktidara gelen Şii İslamcılık anlayışının bundan sonra gideceği yönü araştırırken ok işaretleri bizi Mehdi'ye götürdü. Bu noktadan bakıldığında; her ne kadar Mart 2012 seçimleri bu yönde sonuçlanmamışsa da, İran'da rejim içindeki sert çatışmanın galibi olması halinde Ahmedinecat ve onu destekleyen çevrelerin, Mehdi inancını şimdiye dek hiç olmadığı kadar siyasallaştırıp, (bu inancın ruhuna da uygun olarak) globalleştirmeyi deneyecekleri öngörüsünde bulunabiliriz. Ancak bu takdirde karşılarında, Mehdi'ye karşı Mesih (ya da Sahte Mesih'e karşı Gerçek Mesih) formülünü savunan cepheyi bulacakları anlaşılıyor. Bu cepheyi saptamaya çalışalım. Avangelist Hagee'nin, neo-con'ları ve radikal sağcı İsraillileri yanına alarak İran'a, Roma Katolik Kilisesine ve liberal ya da/ve ateist Yahudilere saldırdığım görmüştük. Ahmedinecat'ın Papa'ya yazdığı saygılı mektup, Mehdeviyet konferanslarına katılan Katolikler gibi unsurlar da, bize İran yönetimi

ile Katolik Kilisesinin müttefik olmasalar da en azından karşı cephelerde yer almadıklarını düşündürebilir. "Tükenen Devrim ideolojisi" yerine, İran'ın nihai hedefi olduğu ileri sürülen nükleer bombadan daha da tehlikeli bir yeni İslamcılık ideolojisi ile silahlandığı anlaşılan Ahmedinecat'ın anti-semitik söylemi, her fırsatta bölgedeki Amerikan ve Siyonist varlığını sona erdirecekleri tehdidinde bulunması ve Katolik Kilisesi ile yakınlığı, akla benzer bir retoriğe sahip olan Ian Dallas ya da Şeyh Murabıt es-Sufi'yi getiriyor. "Müslüman Kardeşler'den Yeni Osmanlılar'a" kitabında geniş yer verdiğimiz İskoçyalı Dallas, Müslümanlığa geçtikten sonra pek açık olmayan bir şekilde Şeyh unvanı almış, bu gün en çok müride sahip radikal İslamcı liderlerden birisidir. Global güç çatışmasına ilişkin yorumları geldiğimiz bu noktada zihin açıcı olabilir. Kitaptan aynen alıntılayalım.

"Murabıt'a göre, geçmişten bugüne süren global düzeyde bir çatışma söz konusudur. Bu Hıristiyanlar ve Yahudiler arasındaki bir çatışmadır. (Murabıt, Avangelistleri Yahudi işbirlikçisi Hıristiyanlar olarak görür, dolayısıyla kastettiği Hıristiyanlar Katolikler olmalıdır.) Bunun en acımasız sonucu Nazilerin 2. Dünya Savaşı sırasında yaptıklarıdır. Fakat bu onların Yahudi olmalarıyla değil faize dayalı piyasa modelinin Yahudiler tarafından icat edilmiş ve ağırlıklı olarak onlar tarafından kontrol edilmekte oluşuyla ilgilidir. Her şey, Amerikan Devriminin ardından (ki 1789 Fransız Devrimine kaynaklık edecektir) ABD'nin kurulması ile başlar. O zamandan beri, yıkılan eski rejimlerin elitleri ile yeni elit arasındaki kavga sürmektedir. Eski sistem - İtalya'da Garibaldi, Sırbistan'da Kara El, Türkiye'de Jön Türkler gibi sözde milliyetçi hareketler tarafından 1. Dünya Savaşı sonrasında yıkılan ve yerlerine ulus devletlerin kurulduğu - Hıristiyan monarşileri ve Osmanlı Halifeliğidir. Bu, Hıristiyan monarşilerini ve Panislamizm'i engellemeyi amaçlayan uluslararası bir komplodur. Dolayısıyla aslında antik Yunan ile başlayan Roma ve daha sonra Alman uygarlığı ile devam eden Batı medeniyetinin de sonudur. Son zafer kölelere aittir. Şimdi, bu ulus devletlerin, ulus-üstü kurumlara dönüştürülmesi amaçlanmaktadır. Fransız Devriminden sonra, Rothschild (Bankacılık) Evi, Yahudiler tarafından kuruldu ve altının değerini saptama rolünü üstlendi. Bugün hâlâ, kimse tarafından seçilmemiş oldukları halde, bazı eski soylu ailelerin bireyleri ile birlikte, aynı rolü sürdürüyorlar ve bunun adına da demokrasi deniyor. Dolayısıyla, anti-semitizmin diyalektiği Yahudileri değil, bu anlatılan sistemi korumanın bir yolundan başka bir şey de-

ğildir. Anti-semitizm suçlaması bir köle grubu - Yahudiler - tarafından devrilen Hıristiyan elitlerin başının üzerinde sallanan bir kılıçtır.

Bugün demokrasi denen şey, Yunan modeli değil, Hıristiyan Avrupa ve İslam Halifeliğine son veren, Amerikancılığın anayasal demokrasisidir. Tarih, resmi versiyonundan oldukça faklıdır. Monetarist elitler tarafından savaşa zorlanan Hitler, hegemonya peşinde bir şarlatan değildi. Weimer Cumhuriyetindeki karmaşaya son verdi ve Alman ulusunun kendisine olan saygısını yeniden kazandırdı. Hitler, Hıristiyan dünyasını tamamen yok etmeyi ve dünyayı faiz yoluyla tek bankacılık sistemi altında birleştirmeyi amaçlayan planı engellemeye çalıştı. Aynı planın 2. aşaması ise kapitalist Amerika'nın, yenilenen komünist devlet kanalıyla yok edilmesiydi. Dolayısıyla, hem kapitalizm hem komünizm sahte ideolojilerdi. Son hedef, oluşturulacak bir kredi kartı ağı ile parasonrası aşamaya geçmekti. Bu nedenle, faizci sistemi ortadan kaldırmak Nazi Almanya'sının 20 hedefinden biriydi ve Avrupa'yı 20 ve 30'larda sarsan olayların ardında bu gerçek vardı. Savaş sonrasında Yahudiler ulus devletlerine kavuştular ancak bu Hitler'in uyardığı gibi onların para piyasaları üzerindeki kontrolüne son vermedi. Bu nedenle 'Yahudi sorunu'nu çözmede de başarılı olamadı. Tam tersine, dünyadaki bütün Yahudilerin efendisi ve kendiliklerinden onların polisi haline geldiler.

İsrail, global bankacılığın silahlı koludur. Aslında, Yahudileri korumak için değil dünya elitlerinin ki, dünya medyası da kontrolleri altındadır, dünyayı ele geçirme sürecini perdelemek için bir ilgi merkezi oluşturma amacıyla kurulmuştur. Bunun için, yaşananlar ne bir Yahudi - dünya elitlerinin çoğu Yahudi olmakla birlikte - ne de komünist komplosudur. Zaten Yahudiler, Hıristiyanların yardımı olmadan eski rejimleri yıkmada başarıya ulaşamazlardı. Eski efendiler devrildi, eski elitin tekrar geri gelme şansı yok. Haç bir kez kırıldı, bu süreci Müslümanlar durdurabilir ve faizci sistemi ortadan kaldırmak onların tarihi misyonudur. Onlara bunun imkânları verilmelidir. Yahudiler, İslami sistemi kabul etmeli ya da Müslüman olmalıdırlar, bu onlara sunulan bir çıkış yoludur yoksa kendilerini gerisin geri tekrar (Holokost'la sonuçlanan S.Ç.) eski Yahudi-Hıristiyan zıtlaşması içinde bulurlar."[32] Murabıt, "Gelmekte olan İnsan" kitabında, Hitler'in vasiyetinde yer alan ("Bundan böyle gelmekte olan insan için dövüşeceksiniz") bu beklenen kişinin Müslümanlar olduğunu belirtir. 1996'da, (Necmettin Erbakan Başbakan, Recep Tayyib Erdoğan İstanbul Belediye Başkanıdır) İstanbul Belediye Başkanlığının Kültür Dairesi tarafından düzenlenen

"Doğu'dan Batı'dan" adlı konferanslar serisi sırasında yaptığı konuşmada, Osmanlı devletinin gelmekte olduğunu ve Genç Osmanlıların çağının başladığını ilan eder. Halifeliğin yeniden tesisi ile kapitalist düzeni yıkma misyonunu da Genç Osmanlılar'a yükler. [33]

"Gelmekte olan insan" motifinin Mehdi inancı ile benzerliğine dikkat çekerek hemen, makalelerinde sürekli olarak "İran tehlikesine" dikkat çeken neo-con gazeteci Daniel Pipes'ın yeni bir yorumuna yer verelim. "Ankara'nın hırsları kontrol edilmeli. İran rejiminden daha az provokatif fakat daha zekice, kendi İslamcılık vizyonu ile Müslüman ülkelere yeniden şekil vermeyi hedefliyor. Bu çabanın ilk salvoları başarılı çünkü hem etkili oldu hem de dikkatleri çekmeden yapıldı."[34] AKP yönetiminin, "Yeni Osmanlılık" olarak da isimlendirilen İslamcı modelinin Batılılar tarafından bölgedeki İslam ülkelerine bir model olarak önerildiğini görmüştük. O halde Pipes'ın da vurguladığı gibi, bölgede (biri Şii biri Sünni olmak üzere) iki İslamcı model söz konusudur. Bu giderek belirginleşen rekabete ve iki ülkenin; Esad rejiminin geleceğine ilişkin ciddi bir çatışma içerisinde olmalarına karşın en azından görünürde ve şimdilik yakın olan ilişkileri, kendi özel gündemlerini uygulayabilmek için dayanışma içerisinde göründükleri şeklinde açıklanabilir. Çünkü iki ülkenin de, bölgedeki dengeleri yeniden belirlemek isteyen, hatta bir harita değişikliğine gitmeyi amaçladıkları anlaşılan global güçlere karşı en güçlü kartı, muhtemel bir Türk-İran ittifakıdır. Fakat Türkiye'nin Suriye'ye olası bir müdahalesi böyle bir olasılığı ortadan kaldırabilir.

Yine Mesiyanizm konusuna dönelim. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, Mesih inancının siyasallaştırılmasını Şii İslamcılığının yanı sıra - Hıristiyan Siyonistler olarak da nitelenen - Avangelist Hıristiyanlarda da görmek mümkündür. Yahudi köktendincilerin de Mesih'in gelişini hızlandırmak için çaba harcanması gerektiğine inandıklarından söz etmiştik. İşte, "Ugly Truth" isimli internet sitesinde, "Benjamin Netanyahu Ordered to Hasten Jewish Messiah's Coming-Netanyahu'ya Yahudi Mesih'inin gelişini hızlandırması talimatı verildi" başlığı altında yayınlanan video bunu gözler önüne seriyor. You Tube'de çeşitli versiyonlarının da izlenmesi mümkün olan 18 Kasım 1990 tarihli 1 dakikalık videoda, dönemin Dışişleri Bakan Yardımcısı olan Netanyahu ile ünlü Hasidik Hahambaşı Menachem Mendel Schneerson konuşuyorlar. Netanyahu'nun başında siyah bir kipa (Yahudi dua başlığı) var ve son derece saygılı bir şekilde davranıyor. Hahambaşı, Netanyahu'yu kutsa-

yarak bir şişede muhtemelen okunmuş su veriyor. Netanyahu: "Duanızı ve yardımınızı istemek için geldim." Hahambaşı:"Her şeyde mi?" Netanyahu: "Her konuda, hem siyasi hem kişisel." Hahambaşı: "Son karşılaşmamızdan bu yana pek çok konuda ilerleme oldu."Netanyahu: "Evet, pek çok ilerleme oldu." (Bu sözler Netanyahu'nun siyasete atılarak muhtemelen Hahambaşıdan aldığı destekle hızla yükselmesinin kastedildiğini düşündürebilir.) Hahambaşı: "Ne var ki, değişmeyen şey Mesih'in halen gelmemiş olması. Dolayısıyla Mesih'in gelişini hızlandıracak bir şeyler yap." Netanyahu: "Yapıyoruz, yapıyoruz." Hahambaşı: "Görülen o ki, yapılanlar yeterli değil. Günün bu saati oldu halen burada değil. Ama halen birkaç saat var, bugün için çaba harcamaya devam et." Netanyahu: "Evet." Hahambaşının Netanyahu'ya tekrar kutsayıcı sözler söylemesi ve başarı dilemesi ile video sona eriyor. [35]

Bugünkü Ukrayna'da doğan ve 1994'de 92 yaşında New York'ta ölen, Berlin Üniversitesi ve Sorbonne'de öğrenim görmüş olan Hahambaşı Schneerson, Hassidik [36] Chabad Lubovitch hareketinin 7. ve son başhahamıydı. Holokost sırasında mensuplarının neredeyse tamamı öldürülen hareketi, lideri olduğu 44 yıl zarfında The New York Times'e göre, Yahudi dünyasının en etkili ve tartışmalı hareketi haline getirdi. Merkezi New York'ta bulunan ve bütün dünyada 200 bin mensubu olan Mesiyanik hareket, kendi inancı doğrultusundaki Ortodoks Yahudiliği yaymak için dünyanın dört bir yanına misyonerler gönderiyor, her yıl bütün dünyada çok sayıda okul ve çeşitli yardım kuruluşları açıyor. 1990'da hareketin bağışlardan kaynaklanan yıllık gelirinin 100 milyon dolar civarında olduğu açıklanmıştı. Schneerson'nın İsrail'e hiç gitmemesine rağmen hareketi aracılığıyla İsrail siyasetinde son derece etkili olması nedeniyle, sağcı İsrailli Liderleriler tarafından mutlaka ziyaret edildiği belirtiliyor. İzleyenleri tarafından (halen) Yahudi Mesih'i olduğuna inanılan Schneerson, Yahudilerin Tevrat'ta belirtilen ve hahamlar tarafından diğer kutsal metinlere dayanılarak yorumlanan kurallarına uymaları halinde Mesih'in gelişini hızlandırabileceklerini vaaz ediyordu.[37] İsrail Başbakanı Binyamin Netanyahu'nun Mesiyanik eğilimleri olduğuna dair elimizde bir bilgi olmamakla birlikte pragmatik bir politikacı olduğu bilinmektedir. Yukarıda sözünü edilen video, sadece dünyanın her yerinde olduğu gibi etkili din adamlarından icazet alma peşinde olan bir politikacıyı gözler önüne seriyor olsa dahi, İsrail siyasetinde bu denli etkili olan Hahambaşı Schneerson'nın Mesih'in gelişinin hızlandırılması gerektiği yolundaki telkini önemle

not edilmelidir. İran'ın nükleer silah kapasitesine ulaşması olasılığı haklı olarak, İran'ın kimlerin kontrolünde olduğuna dair bir endişe yaratıyorsa, aynı duyarlılık hâlihazırda nükleer silahlara sahip İsrail için de gösterilmelidir.

Hahambaşı Schneerson'nın, Yahudi Mesih'i olarak zamanı geldiğinde tekrar ortaya çıkacağını savunan ve Mesih'in gelişine dair işaretleri gözlediği iddiasındaki "rabbiyess.com" isimli web sitesinde; 1840'dan bu yana Ortodoks Tevrat bilimcilerin çalışmalarına göre, dünyadaki olayların kutsal Yahudi metinlerinde yer alan Mesih'in gelişine ilişkin işaretler çerçevesinde geliştiği ileri sürülüyor. 1840'daki sanayi devrimi, 1. ve 2. Dünya Savaşları, Holokost, Yahudilerin Kutsal Topraklara geri dönmeleri, Körfez Savaşı, İkiz Kuleler faciası örnek olarak veriliyor. 1991'deki Körfez Savaşı sırasında, ABD'nin Irak'a 2003'teki saldırısının Hahambaşı tarafından öngörüldüğü çünkü bu savaşın Yahudilerin ve insanlığın selamete erişmesinin, yani Mesih'in gelişinin işaretlerinden birisi olduğu belirtiliyor. Aynı şekilde, İran ile Hıristiyan Batı arasında, Batı'nın galibiyeti ile sonuçlanacak bir savaşın da Mesih'in gelişinin işaretlerinden birisi olarak kutsal metinlerde yer aldığı ifade ediliyor.[38]

Son sözümüzü söylemeye hazırlanmadan önce Mehdi-Mesih çatışması üzerinden ileri bir komplo teorisi geliştirelim. Yukarıda sözü edilen kimi olaylar ve son olarak Ortadoğu'daki ayaklanmalar; ("Zuhur Yakında" belgeselinin de düşündürdüğü gibi) bu doktrine her iki tarafta da gerçekten inananlar ya da bu inancı kullananlar tarafından, Mesih'in gelişini "hazırlamak" amacıyla, dini metinlerde belirtilen işaretlere uyacak şekilde planlanıyor olabilir mi? Komplo teorimizi Vali Nasr'dan bir anekdotla destekleyelim. İran-Irak savaşının zor günlerinde yeterli eğitim ve teçhizat verilmeden cepheye gönderilmiş genç askerler geceleri uyandıklarında beyaz bir atın üzerinde beyaz pelerine sarınmış bir figürün kendilerini kutsadığını görerek heyecanlanırlar. Ancak gördükleri Mehdi değil, morallerini yükseltmek için gönderilmiş profesyonel aktörlerdir.[39]

Notlar

1* Olivier Roy, "Post-Islamic Revolution", "Post-Islamic Revolution" ,europeaninstitute.org

2* Roy- Khosrokhavar, İran: Bir Devrimin Tükenişi, Giriş, ss 1-17, 203-4

3* Olivier Roy, "Islamism's failure, Islamists' future" 30 Ekim, 2006, http://www.opendemocracy.net/faith-europe_islam/islamism_4043.jsp

4* Roy,"Post Islamist Revolution"

5* Pepe Escobar, " Iran's post-Islamist generation", 17 Şubat, 2011, http://www.atimes.com/atimes/Middle_East/MB17Ak02.html

6* Mohsen Milani, "Iran unrest: what next for the opposition movement?" BBC World Service, 15 Şubat, 2011 (audio): http://www.bbc.co.uk/worldservice/news/2011/02/110215_iran_protests_wt_hs.shtml>

7* Serge Halimi," Could Iran be next?" Le Monde diplomatique – İngilizce Baskısı, Mart 2011

8* Richard W. Murphy ile mülakat, "New Chapter' in Middle East", 3 Mart, 2011, http://www.cfr.org/middle-east/new-chapter-middle-east/p24276

9* "On Mubarak's fall and Iran",San Francisco Chronicle, Editorial, 15 Şubat, 2011

10* Olivier Roy, "End of the old Arab strongman", New Statesmen, 3 Mart, 2011

11* View from the Arap Media, Arap Reform Bulletin, 31 Mart, 2011 http://www.carnegieendowment.org/arb/?fa=show&article=43363; Hakkı Uygur, "Arap Baharı ve İran", SETA, 26 Mart 2012, setav.org

12* İran Analiz, "Şiileştirmeye İzin Yok", 26 Şubat 2012, irananaliz.worldpress.com

13* Mehdi Khalaji, "Egypt's Muslim Brotherhood and Iran: Rapprochement between Sunnis and Shiites?",Qantara.de, 16.04.2009; Barry Rubin, "The Hamas Split and the Palestinian Political Mess", gloriacenter.org, 19 Şubat 2012; Robert M. Danin, "Hamas Breaks From Syria", 29 Şubat 2012,cfr.org

14* Vali Nasr, "Showdown in Tehran",foreignpolicy.com, 23 Haziran, 2011;An Opposition Move on the Elections, EA, 28 Temmuz,2011; Farhad Alavi, "Those Who Yelled 'No, No' Should Have Been Confronted.What Happened at Khamenei-Majlis Leaders Meeting Last Month", 31 Temmuz 2011, http://www.roozonline.com/english/news3/newsitem/archive/2011/july/31/article/what-happened-at-khamenei-majlis-leaders-meeting-last-month.html;Scott Lucas, "Khamenei's Balancing Act on 'Hooligan' MPs and Ahmadinejad", EA, 2 Ağustos, 2011; Gül Atmaca, "Ahmedinejad'ın Kayıp Günleri",orsam.org,10 Mayıs, 2011; AFP, "Iran conservatives heap pressure on Ahmadinejad",29 Mayıs 2011; Atmaca, "Tahran'daki Siyasi Çekişmenin Nefti Rengi",orsam.org, Temmuz 2011; Lucas, " Ahmadinejad v. The Revolutionary Guards", EA, 4 Temmuz, 2011;Ladane Nasseri, "Iran Oil Minister-Designate Has Strategic Views, Press TV Says", 1 Ağustos, 2011, http://www.bloomberg.com/news/2011-08-01/iran-oil-minister-designate-has-strategic-views-

press-tv-says.html; Lucas, "Harmony Breaks Out?",EA, 4 Ağustos,2011; Rostam Ghasemi, "Iran Revolutionary Guard Commander Becomes New President of OPEC, guardian.co.uk, 3 Ağustos, 2011,

15* Pınar Sinkaya, "Meclis Seçimleri Öncesinde İran'ın Siyasi Haritası", ORSAM, 1 Mart 2012, orsam.org.tr; Pınar Arıkan, "Dokuzuncu İslami Şura Meclisi Seçimleri Sonrasında İran" ,ORSAM, 5 Mart 2012,orsam.org.tr; Y. Ziya T.Yılmaz, "İran Genel Seçimleri Ve Mesajları",abna.co, 9 Mart 2012, http://www.abna.ir/data.asp?lang=10&Id=301448; Bayram Sinkaya, "İran Meclis Seçimlerinin Yansımaları", http://www.sde.org.tr/print.aspx?pageID=0&columnID=0&newsID=1817; Mehdi Khalaji, "Who Will Lead Post-Khamenei Iran?" Policy Watch #1901: Special Forum Report, Washington Institute, 15 Şubat 2012; "Iran after the 2012 Parliamentary Elections-2012 Parlamento seçimleri sonrasında İran-Wilson Center Bijan Khajehpour'u konuk ediyor", 8 Mart 2012, http://www.wilsoncenter.org/event/iran-after-the-2012-parliamentary-elections ve POMED Notes: Iran After the 2012 Majles Elections, http://pomed.org/blog/2012/03/pomed-notes-3.html; A. Savyon & Y. Mansharof, "Iran's Ninth Majlis Elections: A Show with Pre-Determined Results", MEMRI, 14 Mart 2012, memri.org; Michael Rubin, "Election boycott drives a wedge between Iranian reformists", 27 Mart 2012, American Enterprise Institute, defense-policy/regional/middle-east-and-north-africa/election-boycott-drives-a-wedge-between-iranian-reformists; "Iran's Conservatives Grapple for Power",March 1, 2012, stratfor.com; Nazila Fathi, "What Iran's election results mean",13 Mart 2012, Salon, http://www.salon.com/2012/03/13/what_irans_election_results_mean/; Ilan Berman, "Pulling Back The Veil On Iran's Parliamentary Elections", 8 Mart 2012, Forbes, http://www.forbes.com/sites/ilanberman/2012/03/08/pulling-back-the-veil-on-irans-parliamentary-elections/

16* Vali Nasr, The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future, New York: W.W. Norton & Company, 2006, s. 130 alıntılayan Yehezkel Landau, Shi'ite Mahdism and Jewish Messianism: The Ambivalent Mingling of Piety and Politics, Hartford Seminary

17* http://www.enduringamerica.com/home/2011/4/13/the-latest-from-iran ; The Latest from Iran (9 April): Ahmadinejad Challenges the Supreme Leader over the President's Right-Hand Man

18* Miruna-Ioana Fulea, "The Iranian Islamism, a Model towards Stability in the Muslim World", The Scientific Committee of the International Conference of Mahdism Doctrine, http://www.mahdaviat-conference.com/vdcebx8eijh8w.k1j.html

19* Roy- Khosrokhavar, İran: Bir Devrimin Tükenişi, ss 54-56

20 * Reza Kahlili,"Iran Leaders: The Coming is Upon Us – Israel Shall be Destroyed!", 28 Mart,2011, http://atimetobetray.com/blog/iran-leaders-the-coming-is-upon-us-%E2%80%93-israel-shall-be-destroyed-watch-the-video/; PajamasMedia: (PJM Exclusive) "Iran's Supreme Leader Declared the Mythical Figure in End of Times"; PajamasMedia: "Exposure of Movie

Predicting Shiite Messiah Causes Turmoil Within Iranian Regime"; Pajamas Media: "Iranian Rulers, Believing Pre-Messianic Destruction Is Imminent, Make Film To Prepare Muslims"; CBN-700 Club: " Iranian Video Says Mahdi is 'Near'"; Newsmax: " Iran Film: Iran Plans to Conquer Israel, World"; Frontpage Magazine: "Iran's End Times Documentary"

21* Kahlili agm; Reza Kahlili, "Revelations from 'The Coming is Upon Us' Shakes up the Iranian Regime" 11Nisan 2011, http://atimetobetray.com/blog/revelations-from-%e2%80%9cthe-coming-is-upon-us%e2%80%9d-shakes-up-the-iranian-regime/

22* EA, "The movie, the president and the hidden Imam", 11 Nisan 2011, http://www.enduringamerica.com/home/2011/4/11/iran-story-the-movie-the-president-and-the-hidden-imam.html; http://www.enduringamerica.com/home/2011/4/12/iran-story-the-movie-the-president-and-the-hidden-imam.html

23* Reza Kahlili, "Iran Leaders: The Coming is Upon Us – Israel Shall be Destroyed!", 28 Mart 2011, http://atimetobetray.com/blog/iran-leaders-the-coming-is-upon-us-%E2%80%93-israel-shall-be-destroyed-watch-the-video/

24* Jean-Pierre Filiu, The Return of Political Mahdism

25* Kahlili, "Revelations from; enduringamerica.com,agm

26* Joel Rosenberg, "Why is the new İranian video about the Soon Coming of the Messiah significant?", 4 Nisan, 2011, thechristianworldview

27* N. Gerald Shenk, " Movements of Messianic expectation in Christian history from a sociological perspective", The Scientific Committee of the International Conference of Mahdism Doctrine, http://www.mahdaviat-conference.com/vdcakmny149ni.gt4.html

28* Babylon Forsaken Ministries, "Iran, Mahdi and Anti-Christ"

29* Yoginder Sikand, "Christian Zionist Messianism: How It Views Islam and Muslims", The scientific committee of international mahdism doctrine conference, 8 Ekim 2008, http://www.mahdaviat-conference.com/prthtxnqd23ni.102.html

30 * http://www.cufi.org/site/PageServer?pagename=events_honor_israel; John Hagee,Wikipedia; http://www.mosquitonet.com/~prewett/hag0109.html; On Fox's Your World, "Apocalyptic pastor John Hagee claimed Iran will nuke Israel and the U.S.", 17 Ağustos, 2006 http://mediamatters.org/research/200608170002; "McCain Backer Hagee Said Hitler Was Fulfilling God's Will", http://www.huffingtonpost.com/2008/05/21/mccain-backer-hagee-said_n_102892.html; Bruce Wilson, "John Hagee and Christian Identity Leader Agree on Alleged 'Satanic Liberal Jewish Conspiracy" 10 Mart 2007, http://www.talk2action.org/story/2007/3/10/165413/896

31* Yehezkel Landau, agm.

32* Shaykh Abdalqadir as-Sufi al-Murabit, Gelmekte Olan İnsan İçin, 1988, Türkçe baskı, alıntılayan Çağlayan, "Müslüman Kardeşler'den, ss. 319-326

33* "The Epoch of the Young Ottomans", Shaykh Abdalqadir as-Sufi al-Murabit, İslami Düşünce Birinci İstanbul Yıllık Uluslararası Konferansı'ndaki ko-

nuşmasının metninden. 15-16 Mart 1996, Shaykh Abdalqadir's Home Page alıntılayan Çağlayan age. s.325

34* Daniel Pipes, " Ambitious Turkey", National Review Online, 12 Nisan, 2011, http://www.meforum.org/pipes/9671/ambitious-turkey

35* "Benjamin Netanyahu Ordered to Hasten Jewish Messiah's Coming", http://theuglytruth.wordpress.com/

36* 18. yüzyılda Doğu Avrupa'da ortaya çıkan ve halen devam eden mistik ortodoks Yahudi hareketine mensup olan

37* Ari Goldman, "Rabbi Schneerson Led a Small Hasidik Sect to World Prominence",NYTimes.com,13 Haziran 1994; "Rabbi Menachem Mendel Schneerson",Jewish Virtual Library; Wikipedia

38* Haham Moshe Yess, "1.000 Chassidic Rabbis, Jews claim Rabbi M.M.Schneerson to be true and only King Messiah", www.rabbiyess.com/Index2.html; Haham Moshe Yess ,"War with Iran, Foretold in Talmud as sign of Messiah's imminent arrival",www.rabbiyes.com/Iran.html

39* Nasr, age.s 132.

Bitirirken

Siyasi bir ideoloji olarak İslamcılığı soruşturduğumuz, "Müslüman Kardeşler'den Yeni Osmanlılar'a İslamcılık" isimli kitapta varmış olduğumuz sonucu tekrarlayarak başlayalım.

"Batılı köklere de sahip olduğu kuşkuya yer bırakmayan İslamcılık, 19 yüzyıldan itibaren tıpkı milliyetçilik, komünizm ya da faşizm gibi global güç çatışmalarının aktörleri tarafından kendi çıkarları doğrultusunda, ülkesel ya da bölgesel politika ve coğrafyaların şekillendirilmesi için, gerektiğinde savaş ve çatışmalar da üretilerek kullanılagelmiştir."

Elinizde tuttuğunuz kitabın başından beri ele aldığımız bilgilerin ışığında, siyasallaşmış Şiiliğin ya da Şii düşüncesinde İslamcılığın da (siyasallaşmış diğer bütün dini inançlar gibi) global güçler tarafından kullanıldığı sonucuna varabiliriz. Stratejik konumu ve dünyanın sayılı petrol üreticilerinden birisi olması nedeniyle her daim global güç çatışmalarının odağında yer almış olan İran'ın tarihi ve bugünü, bu tezi defalarca test etmek için eşsiz bir laboratuar niteliğindedir. Kuvvetle muhtemeldir ki, geleceği için de aynı hükme varmak mümkün olacaktır.

Ortadoğu bugün yine global güç çatışmalarının arenası durumundadır ve görülen odur ki, bu çatışan güçlerce İslamcılara - Sünni ya da Şii - bir kez daha bölgeyi değiştirme misyonu verilmiştir. Bir başka deyişle, global güç kavgası İslamcı hareketler üzerinden yapılacaktır. Bunun bütün işaretlerini Ortadoğu'da bir yıldan uzun bir zamandır

yaşanan gelişmelerde bulmak mümkündür. Dolayısıyla bölgenin geleceğinin kabaca 4 çatışma üzerinden şekilleneceği öngörülebilir: Global güçlerin bölgenin kontrolü için birbirleriyle olan çatışması, İslamcı hareketler arasında giderek belirginleştiğini gözlemlenen Sünni-Şii çatışması, İslamcı hareketlerin güç kazandığı ya da iktidarda olduğu ülkelerde yaşanan İslamcı-laik çatışması ve yine bu hareketlerin kendi gündemleri ile onları destekleyen global güçlerin gündemleri arasındaki çatışma.

İran'a İsrail (ve ABD) tarafından yapılacak bir saldırı, boyutları büyüyerek uzun yıllar sürecek bölgesel bir savaşı tetikleyebilir. Zaten çatışmanın kaynağında, İran'ın nükleer silahlara sahip olup bunları İsraile karşı kullanmasından çok bu silahların ona bölgede daha da güç kazandıracağı endişesi yatmaktadır. Dolayısıyla aslında bu bir bölgesel hegemonya kavgasıdır

Bütün bu tespitlere ek olarak, bölgenin ve İran'ın geleceğine ilişkin projeksiyonlarda Mesih-Mehdi beklentisi ve bunu kullanmaya yönelik global planların varlığına ilişkin iddialar da ciddiye alınmalıdır. Bu çerçevede, Ortadoğu'da harita değişikliğine yol açabilecek denli büyük bir kaos yaratabilmek için, (çünkü global güç çatışmasında gelinen nokta bunu dikte etmektedir) diğerlerinin yanı sıra bir nükleer felaket senaryosunun da hazırlanmış olması ihtimal dâhilindedir.

Muhtemel bir saldırı ile İran'ın nükleer tesislerinin, pek çok Batılı uzman tarafından da dile getirildiği gibi tam olarak imha edilememesi halinde, bu İran'ı şimdiye dek niyeti olmasa dahi bundan sonra nükleer silah imal etmeye yöneltebilir. Kitabın başında kısaca değinilen İran'ın işgal edilme ve parçalanma korkusu ile İsrail'in 2. Holokost korkusu, bu çatışmayı nükleer bir savaşa taşıyabilir ve neticede iki tarafın da korkularının haklı çıktığı bir noktaya gelinebilir. İsrail'in böyle bir saldırıyı kuvvetle destekleyen çevrelere kuşkuyla yaklaşması gerekir. Sonuç olarak, Mesih'in gelişini hızlandırmak için İsrail'in kurulmasına destek verenler, yine aynı misyona hizmet için, güvenliğini sağlama gerekçesinin ardına sığınarak, yok olmasını da planlıyor olabilirler. ABD'nin Irak'a saldırısının önceden iddia edildiği gibi İsrail'i değil, tam tersine İran'ı güçlendirdiği hatırda tutulmalıdır.

İsrail ve İran var oluşlarına yönelik bu tehlikenin farkına vararak uzlaşma arayışına gitmelidirler. Her nekadar, bu öneri bugün için gerçekçi gözükmüyor olsa da, pragmatiklikleri ile ünlü iki ülkenin ortak

tarihi bu tür uzlaşmaların örnekleriyle doludur. İran ile uzlaşan ve Arap dünyası ile barışan bir İsrail bölgeye entegre olarak varlığını koruyabilir. İran da, nükleer programı ve bölgesel hegemonya konusundaki endişeleri gidermelidir. Türkiye ise, ancak ulusal çıkarlarını titizlikle koruyan, laik Cumhuriyet'in kazanımlarını reddetmeyen, Sünni-Şii ayrımcılığını körüklemeyen, bölge barışına önayak olan bir model ile gerçek bir örnek ülkeye dönüşebilir. Sadece bütün bunların sonucu olarak, global güçlerin planları saf dışı edilebilir ve Ortadoğu nihayet binyıllardır beklediği barışa kavuşabilir. Mehdi ve Mesih beklentisi, belki de böyle bir barışın sembolik ifadesinden başka bir şey değildir.

Şii DÜŞÜNCESİNDE İSLAMCILIK

İRAN

Mehdi'yi Beklerken

Mehdi'yi Beklerken, Şiiliğin ilk ortaya çıkışından İran'ın bugününe, bölgede şu anda yaşananlardan İran'ın yarın nereye gideceğine kadar çok geniş bir alanı kapsıyor. Yazar, İslamcılığın gerçek niteliğini sorguladığı, elinizde tuttuğunuz ikinci kitabında bu kez de, İran tarihine paralel olarak Şii düşüncesinin siyasallaşmasının öyküsünü anlatıyor.

Kitapta; İsmaili mezhebi, İhvan-i Sefa örgütü, Necef uleması, İran Anayasa Devrimi, Pehlevi hanedanı, petrol nedeniyle İran üzerinde oynanan oyunlar, dış güçlerce gerçekleştirilen 53 darbesinin perde arkası, "Güney Azerbaycan davası", İslam devriminin ideologu Ali Şeraiti, devrime giden yol, devrimin lideri Humeyni, devrim sonrasından günümüze dek İran'da yaşanan güç çatışmalarının ardındaki nedenler ve çatışan güçlerin nitelikleri, itilaflı 2009 Haziran seçimleri, Mehdeviyet ve Mehdi inançları, Ahmedinecat'ın ideolojisi, İran'ın nükleer politikası ile Mehdicilik ve İsrail arasındaki bağlantı mercek altına alınıyor. Şii İslamcılık anlayışının gideceği yön, 2012 Mart seçimleri sonrasındaki siyasi tablo, İran'a yönelik bir saldırının olası sonuçları sorgulanıyor.

Kitapta *Müslüman Kardeşler ve Masonlar, tarihin ilk gizli İslamcı örgütü olarak nitelenen İhvan-ı Sefa'nın ardılları mıdır? İslam devriminin ardında aslında kimler vardı İslam devrimi yeni bir ulus devlet modeli miydi? Ahmedinecat sekülerleşiyor mu? İslamcılığa karşı İrancılık mı? Devrim tükendi mi? "Arap Baharı" İran rejimine tehdit mi? Ahmedinecat yeni bir model arayışında mı? Mesih'e karşı Mehdi mi? Ortadoğu için hazırlanan bir nükleer kıyamet senaryosu mu var?"* gibi sorulara da cevap aranıyor.

ISBN 978-605-127-457-7

